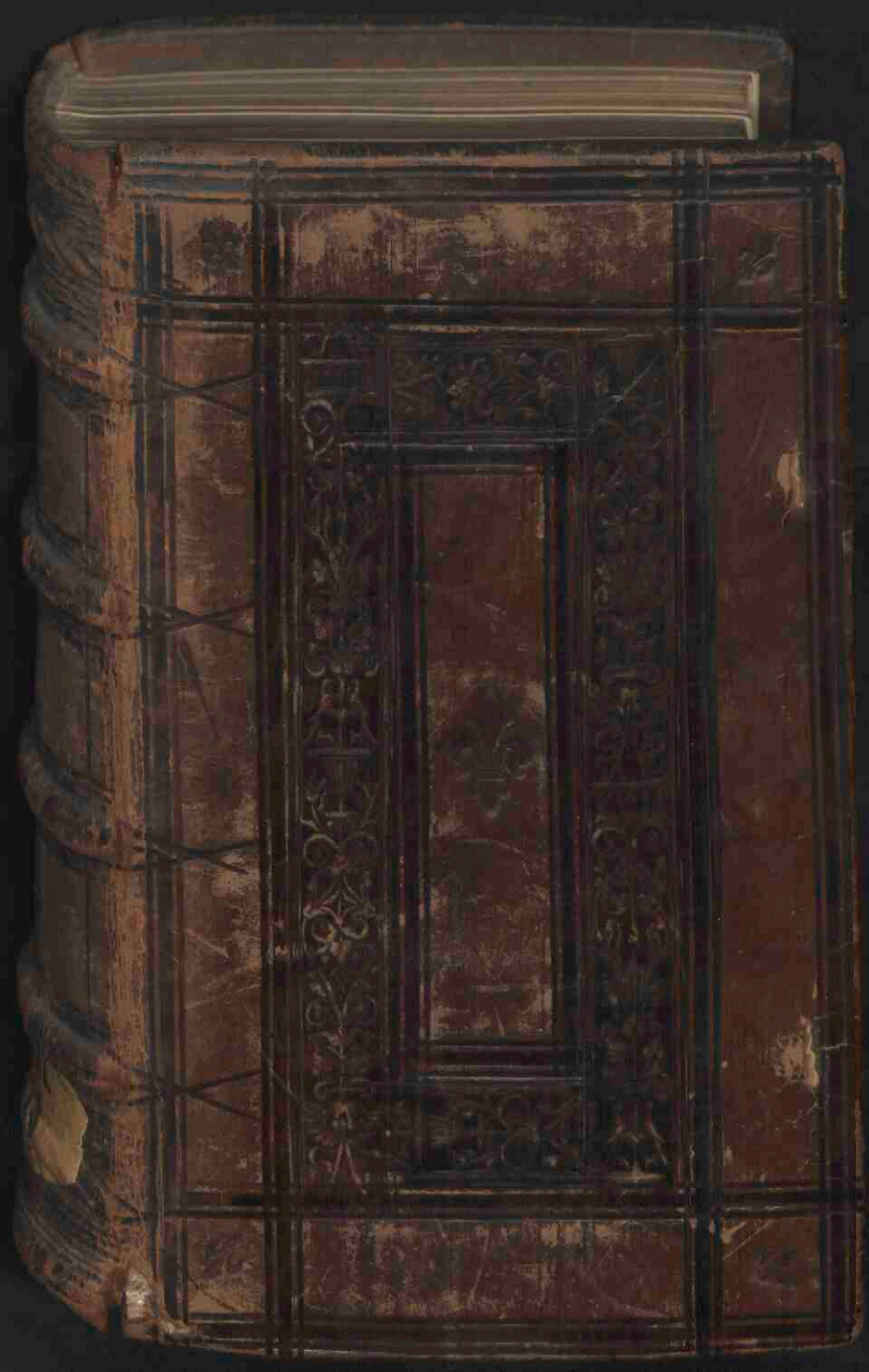

**Ioannis Lodouici Viuis Valentini De veritate fidei Christianae
libri V : in quib. de religionis nostrae fundamentis contra
Ethnicos, Iudaeos, Agarenos, siue Mahumetanos & peruerse
Christianos plurima subtilissime simul atq[ue] exactissime
disputantur : nunc denuò in lucem editi : accessit rerum &
uerborum in hisce memorabilium locupletissimus index ...**

<https://hdl.handle.net/1874/406918>

Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell Huybert van Buchell (1513-1599)

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

This book is part of the Van Buchell Collection Huybert van Buchell (1513-1599)

More information on this collection is available at:

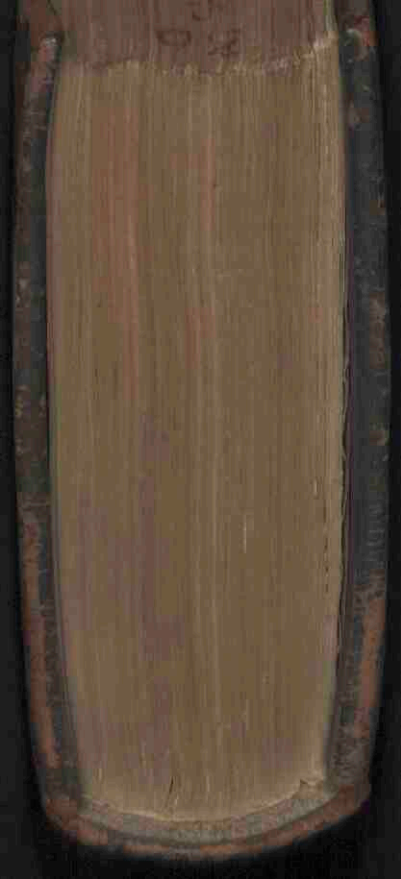
<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

E. oct.

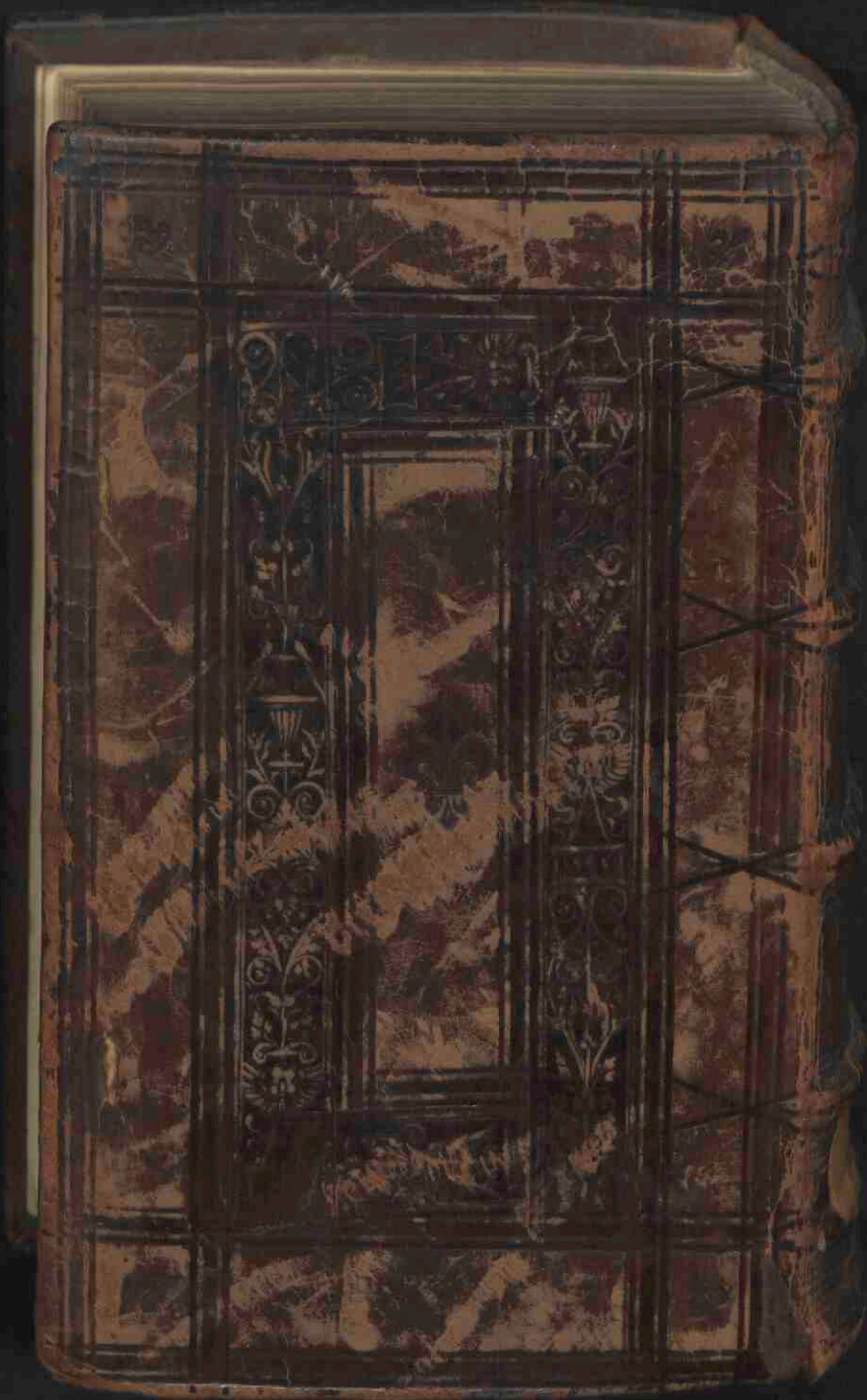
116

50

H

Theologia

Octavo n°. 116.

N. I. C.

Ex dono H. Bregelii

IOANNIS LODO

VICI VIVIS VA

plentini

DE VERITATE FIDEI
Christianæ libri v. in quib. de religio-
nis nostræ fundamentis, contra Ethni-
cos, Iudæos, Agarenos, siue Mahu-
metanos, & peruerse Christianos plu-
rima subtilissimè simul atq; exactissimè
disputantur: nunc denuò
in lucem editi.

*Accessit rerum & uerborum in hisce memora-
bilium locupletissimus Index.*

Cum gratia & priuilegio tum Imperatoris
Caroli V. tum Galliarum regis Fran-
cisci, ad quinquennium.

BASILEÆ.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, written in a cursive script. The text is faint and difficult to decipher but appears to include the word "Journal".

EXIMIO SACRAE THEO
 logiæ Doctōri D. LODOVICO BE-
 RO Basiliensi, Domino & Cognato
 suo in primis obseruando,
 Io. Oporinus S.

CITE à Platone non u-
 no in loco celebratū, iacta-
 tumq; ueteri etiam prouer-
 bio est, LOD. BERE, co-
 gnate multis mihi nomini-
 bus obseruādissime, *dis luxā*
τρὴς τὸ γε λιανὸς ἔχον ἔπαυα
πολείμ τῷ λόγῳ δεῖν: quod honestum pulchrumq;
 fit, iterum id ac tertio repeti sermone debere. Nā
 ut alibi passim, ita hic uel maxime diuina in rebus
 honestis Prouidentia, ac singularis erga genus hu-
 manū Dei amor apparet: dum gratiā illis tantā ad-
 dit, ut semper amatores suos reperiant, qui, quan-
 tumlibet illæ ab alijs negligantur, flocciq; fiant,
 ac sæpenumero etiam oppugnentur, diuelli tamen
 ab ipsis nullo se pacto serant, sed perpetuo easdem
 studio conseruant, nullam sibi adeo ex quamlibet
 frequēti earū usu obrepere satiem, nauſeam ue pa-
 tiantur, ut quo easdem uersant crebrius, hoc maio-
 re semper illas amplecti amore, fouereq; pergant.
 Contra in reb. fucatis, honestiq; ac boni dunta-

EPISTOLA

xat speciem præferentibus cuenire uidemus, ut & gratiam omnē statim atq; semel fuerint perspectæ propius, simul cum detracta ipsis larua exuant, & eos quib. principio esse admirationi cœperāt, acerrimos inde osores experiantur. Id uero si ulla alia in re, certe in promulgandis ingeniorū factibus deprehendere potissimū licet. Vt enim eorū qui uel inanes tantū nugæ obtrudunt lectoribus, uel uana solum ostentatione insanabile illud suum scribendi cacœthes produunt, momentaneæ ferè commentationes ac ephemeræ esse libelli solent: (quorum tamen est nimis etiā ferax hæc nostra ætas:) ita quorū sunt recta ratione, ueræq; eruditione, hoc est sapienter instructæ lucubrationes, eo quoq; Genio ferè polleant, ut quo sæpius ab earum quas tractant scientiarum atq; artium studiosis legantur, hoc magis magisq; (etiā decies repetitæ, ut ille ait) placeat: subinde nimirum proferente se fructu aliquo, certo penitioris inquisitionis, operæq; diligentioris precio. Et quanquam ita sunt quidā anxio, aut iniquo potius iudicio præditi, ut sic de ueterū tantū scriptis iudicari tutò posse existiment: haud tamen usq; adeò sterile uideri seculū hoc nostrū debet, ut non & protulisse hactenus, & proferre etiānum in omni scientiarū genere clarissimos uiros, quorum monumenta cum ueterum præcipuis conferri nō pauca, præferri etiā quam plurima, ac maiori quoq; admira-

NVNCVPATORIA.

admirationi olim atq; usui esse posteritati possint, citra inuidiã, cãdideq; rē ita ut uere est expēdenti arbitrandum sit. Atq; ut in aliarũ artium ac scientiarũ traditione nō immeritō forte prioribus illis posterior semper æt. s. cōcedat, palmãq; præbeat: ita quid in ea cedere debeat, qua solida certaq; ad omnem uirtutem præcepta exhibentur, quaq; ad sui cognitionem, ac summi adeò boni consecutionē, & Dei opt. max. cultum, uerũ illum, nō superstitionibus atq; præstigijs (cuiusmodi à Iudæis, Mahumetanis, Epicuræis, peruersèq; Christianis quibusdã obseruari liquet) adulteratũ, rectã cōtenditur, non uideo. Quis enim nō omnē illã, in cæteris quidē certe philosophiæ partib. adeò perspicacē uetustatē, hac in parte præcipua planē fuisse cæcã, ac innumeris iactatã erroribus ignorat? Quantũ igitur in hac ipsa nostri quoq; seculi homines excelluerint, præter alios cū D. ERASMI Roterodami, tum nostri huius LOD. VIVIS Valentini, doctissimorum hominũ monumenta satis testãtur. Sedenim de nostro hoc uti potissimũ dicã, quid est à ueterib. illis præstãtissima eruditione uiris usquã memoriæ proditum, liberalis saltem hominis studio dignum, in quo nō probè se quoq; exercitum, editis diuersorũ adeò argumentorũ libris declarauit? Ac liquidò id quidem cū ex alijs eius operibus, tum illo potissimum quod de Corruptis disciplinis

EPISTOLA

atq; artibus, easdemq; tradendi ratione ante annos
 tredecim protulit in lucem, apparet. Quantū uero
 perfecta diuinæ illius philosophiæ cognitione pri
 ores istos quos dicebā omnes post se relinquat, hoc
 ipso quem de Veritate fidei Christianæ paulo an
 tea quā ē uiuis discederet **VIVES** hic noster, in
 ceperat, nemini non patere, illud ipsum cognosce
 re cupienti potest. Quod si licuisset expolire id e
 tiam, neq; fuisset uelut imperfectum adhuc fortū re
 linquere Fati necessitate compulsus, dii boni quan
 tum eruditionis ueræ pietati coniunctæ thesaurū
 haberemus? Non semel certe tam præclari illius in
 stituti sui, dum adhuc uiueret, consilium, literis ad
 me suis perscribere, meq; ad Spartam illā quam su
 scepißem, sedulo adornandam exhortari solitus
 erat: magnū se Opus moliri affirmās, in quod unū
 quicquid solidioris sanctiorisq; doctrinæ diuino
 esset beneficio cōsecutus, id omne cōferret, atq; in
 eo absoluendo quicquid superesset uitæ consume
 ret. Atqui uixdum primis adhuc lineamentis cœp
 tam hanc à se Venerem circumscripserat, cū ecce
 indigna tanto uiro, tamq; præclaro eius instituto
 sorte, tollere manum de tabula, ac interruptum re
 linquere opus, extremumq; uitæ suæ actū absolue
 re cogitur: magno certe & bonorum omnium lu
 ctu, & rei literariæ pietatisq; detrimento. Igitur
 quod unum restabat, præcipuū mihi operæ preci

NVNCPATORIA.

um facturus uidebar, ut quam in ipso adhuc super-
 stite singularem erga me beneuolentiã semper intel-
 lexeram, in ijs etiã quos rerum suarum curatores
 reliquerat, experirer. Neq; sanẽ mihi committen-
 dum esse duxi, quin hortãdo urgendoq; efficerem,
 ne egregium Opus istud, cuius tantam mihi aliquo-
 ties spem ille fecerat, quamlibet rude atq; impoli-
 tum adhuc, ita uel negligeretur, per incuriam, quo-
 minus in publicam ecclesiã pietatisq; studiosorum
 utilitatẽ pro diret: uel plagiarij forte alicuius frau-
 de interciperetur, qui debita autorem ipsius laude
 atq; gratia spoliaret. Igitur & Gulielmi Hertze-
 nij uiri doctissimi, amiciq; mei singularis opera, nẽ
 pe quo rerum suarum curatore annis aliquot vi-
 ues ipse usus esset: & Margarete Valdauræ, om-
 nib. quæ in honestissima quauis matrona lauda-
 ri queant uirtutib. ornatissima & fcemina, eiusdẽq;
 D. Lodouici Viuis relictæ uiduæ beneficio, effeci
 tandem, ut eius mihi Operis in lucem edendi co-
 pia fieret. Atq; iniuisse me gratiam eo facto sanẽ
 non paruam apud ueræ pietatis studiosos, abunde
 res ipsa declarat. Nam quia augustiori charactere
 ac forma liber hic, quo ea saltẽ quasi dignitate qui-
 busdã fieret quoq; commendatior, esset primum à
 nobis excusus, fuere non parum multi, qui enchi-
 ridij forma eundem recudendum censerent, quo
 commodius omniũ manibus teri, gestariq; in sinu
 a 4 posset.

EPISTOLA

posset. Itaq; facile serijs illorū hortationibus addu-
 ci me passus sum, ut hac etiā in re quā plurimis gra-
 tificarer. Ne uero temerē id quoq; à me patratum
 quisquā existimaret, inueniendū mihi patronum ali-
 quē duxi, apud quē facti huius mei ratioe exposita,
 contra maleuolorū calūnias (ut nihil non uirulētis
 quorundam morsibus impeti arrodig; hodie solet)
 praesens mihi ceu numinis cuiuspiā auxilium para-
 rē. Alioqui enim certe nō superuacaneū solum, sed
 ridiculū quoq; prorsus uideri poterat, ut ego mea-
 rū nugarū quicquā hic, uelut asuta regali purpu-
 rae Sardonum mastruca, ut quidam ait, affigerem:
 maxime quū per se & rei dignitas, & auctoris praes-
 tanti abūde esse apud plerosq; commendata que-
 at: & uerò quicquid hic desiderari poterat, praes-
 clare sua ad Paulum III. Pont. max. praefatione,
 doctiss. uir D. Franciscus Craneveldius fuisset com-
 plexus. Verum editionis huius tamen factiq; no-
 stri patronum querēti, nullus occurrebat te ipso,
 eruditissime LOD. BERE, cognate obseruādissime,
 uel grator mihi, uel dignior. Cum enim ad capes-
 senda bonarum literarum studia puero mihi ad-
 huc primus, ac perpetuus inde fueris author,
 proq; ea qua inter nos necessitudinis copula iungi-
 mur, humaniter atq; beneuolē semper nostris con-
 natibus, modo ne ab instituto cursu (quem haud
 infeliciter etiam tum facere subinde uidebar) desle-
 terem,

NVNCVPATORIA.

*Et*erem, te ad futurum pollicitus, ita omnino esse ce-
 ris, ut quantulumcumq; diuino beneficio eruditio-
 nis existimationē nactus, neq; dedecori patrie ha-
 etenus, multis uerò exteris etiam honori esse atq;
 usui potuerim: cur non quicquid id est, optime ac
 hūaniss. Cognate, libenter atq; ex animo tibi accep-
 tum ferrem: occasionemq; mihi undecūq; etiam de
 clarādi uicissim erga te animi mei, testandæq; gra-
 titudinis, captandam ducerem? Atq; utinam non se-
 culi nostri nescio quo fato, ante annos aliquot cū
 multis alijs bonis honestisq; iuuenibus, uelut cōmu-
 ni quodam paroxysmo correptus, à literario stu-
 dio aliquantisper cessandum mihi esse putassem. u-
 bi tamen rursus à te, quasi fido Achate, in uiam re-
 uocatus, paucorum aliquot mensium neglectum i-
 ta labore atq; industria sarcire sum conatus, ut nō
 multo post magnorum in repub. nostra uirorum
 auctoritate ac iudicio ad Græcas pariter Latinasq;
 literas publicè docendi munus destinarer: id quod
 annis plus minus quindecim à me administratū, nō
 dum fortè reliquissē, nisi hominum quorundam
 (ne quid grauius dicam) male feriatorū contētio-
 ni atq; inuidiæ cedendum, & quācumq; potius for-
 tunā mihi tentandam existimassē. Ac tum quidē
 inter alia uitæ honestis saltem exercitijs transigen-
 dæ genera, quum præcipue mihi arderet ars ty-
 pographica, qua & tutiorem me ab inuidia fore,

EPISTOLA

(sed neq; sic tamen) et bonorum scriptorum editione deinceps literarum studijs, non minus quam antea docendo, profuturum sperabam: ita mihi eam esse amplectendam curandamq; toto pectore interea putavi, ut quantum liceret, ijs tantum libris in publicum edendis meam operam locarem, quibus minimum ledi quisquam, emolumentum uero certum aliquod magnumq; percipere quam plurimi possent. In hanc igitur susceptam semel à me provinciam, siquidem sedulo quantum est mihi ad hunc usq; diem siue industriæ partum, siue linguarum cognitionis qualiscunq; diuino concessum munere, impendam, haud forsitan male etiam sic institutam mihi eam uitæ rationem, iudicaturos bonarum artium atq; humanitatis studiosos: seq; ob id ipsum quoq; gratiæ aliquid debere tibi, opt. Cognate, qui meliorum semper studiorum autor mihi fueris, non grauatim agnituros confido. Proinde ut et huius præclari Operis, nunc demum à nobis enchi-ridij forma editi beneficium, et aliorum etiam usum, quoscunq; deinceps siue bonarum artium, siue pietatis studiosis gratificaturi promulgabimus, tibi acceptum esse ferendum omnes intelligerent, non absurde me facturum existimaui, si id ipsum publice edito hoc ad te epistolico, quamlibet tumultuariè tamē *ναὺ αὐτὸς χειρῶν* scripto (neq; enim licebat nunc quidem aliter) testatum relinquerē: si-
mulq;

NVNCVPATORIA.

mulq; ut istud qualecunq; animi erga te mei argu-
mentum, qua soles omnia humanitate, fouendum,
& ab iniurijs, quæcunq; intentari à quoquam
possint, uindicandum suscipias, enixe orarem. id
quod facturum te, pro singulari in me beneuolen-
tia tua, non diffido. Christus Iesus humanitatem
tuam & ad nominis sui gloriam, & Catholicæ Ec-
clesiæ utilitatem diu nobis incolumem conseruet.
Basileæ, pridie Calend. Iulij, Anno Salutis

M. D. XLIIII.

R E R V M E T V E R B O R V M
*in libris Io. Lod. Viuis de Veritate fidei Chri-
 stianæ memorabilium index.*

A Bdallæ dictū de ho-	Adam ad se oculos à	
mine	566	Deo uertisse 192
Abelis mors	213	Adam an geminæ fue-
in Abelis morte figura		rit naturæ 400
Christi	256	Adæ flagitium 203
Abrahæ femur tan-		Adæ quare præceptum
git seruus	504	à Deo datū 207
Abraham Chaldæus		Adæ reconciliatio quid
221.		profuerit 205
Abraham quædã Chal		in Adam uitata natu-
daicis literis confi-		ra nostra 194
gnasse	257	ad olam uox 434
Abraham quare mul-		Adriani edictum de
tas uxores duxerit		Christo 358
624.		ædificatio res ridicula
Abraham fidei & pieta	56	
tis exordium	496	Aegyptiorū uanitas 118
in Achille optimi prin		Aegyptiorū insanæ ex
cipis effigies	288	structiones 223
Acta apostolorum pri		in Aeternum, quid si-
mum ædificiū super		gnificet 434
Christi fundamen-		affectiões uelut mediæ
tum	290	189
Adam cōsolatus à Deo		affectus ualidissimus
post lapsum	214	668
Adam primus uates de		affectuum ratio 59
Christo	256	Afros multas uxores
		habe

INDEX.

habere	624	Étrina pietatis	306
Agarenos à secta Ma-		amoris uis	441
humerica desciiisse		amorem & maiesta-	
650		tem in una sede nō	
Alchorani errores	648	morari	338
Alchorani incōstantia		amores meri uniuersa	
588		hominis pij uita	259
in Alchorano infinita		ambiguitates ex igno-	
esse mendacia	594	rantia uenire	377
Alexādri Seueri edictū		amicitia inter duos ma-	
de Christo	358	xime	622
Alexandro orbis hic		amicū amico alterum	
non satis	476	esse ipsum	140
ama ut osurus, repre-		amnes ingentes aruif-	
henditur	623	se terræ motibus	121
amare quid	71	angelus quare ad uirgī	
amandī causæ omnes		nem missus	295
in Deo	668	angelus punitus de af-	
amor uerus	178	fectata Dei æquali-	
amor nexus animo-		tate	325
rum	450	angelus unde beatus	
amor unde nascatur		172	
230		Angelum Politianum	
amor cōnectendi uim		scripturam sacram	
habet	139	totam contempisse	
amor ad bonum sem-		264	
per tendit	73	angeli non apti huma-	
amor quos coniungat		nis conuersationi-	
180		bus, nisi corpore con-	
amor fundamentū do-		fecti	336
		ange-	

INDEX.

angeli & Dei filij	215	animæ actiones perpē-	
angelorum functio tē-		dendæ	149
poraria	175	animæ immortalita-	
de Angelorum lapsu		tem Socrates in incer-	
stulta ratiocinatio		to reliquit	155
Mahumetis	615	animæ nostræ contin-	
angelorum nuncupa-		git quod aquæ fonta-	
tio	175	næ	151
angelos à deo in semet		animæ intellectus & i-	
iplos oculos conuer-		maginatio	164
tisse	180	animam humanū esse	
ad Angelos malum nō		immortalem	148
pertingere	395	animam mortālē quæ	
Angelis corporalis u-		fecerint	162
sus quare non da-		animam esse immorta-	
tus	190	lem in fide pietatis	
animalium apud Iudæ			170
os iugis carnificina		animam Dei solius be-	
	452	neficio procreari	
animantia sua officia			152
præstare	198	animabus sanctis cœlū	
de mutis Animantibus		referatum ascensu	
& mentibus homi-		Christi	350
num	34	animorum tenebræ	
anima pro homīe	489		428
anima cur genitis in ad		Apellis industria in pin-	
ulterio tribuatur	152	gendo	356
animas humanas quo		Apostoli unde nomi-	
tidie infundi corpo-		nati	274
ribus	337	Apostolis spiritum no-	
		uam	

INDEX.

uam doctrinam nō	Deo	662
attulisse	291	Aristotelis sententia de
in Apostolis uigor spi-		prudentia ac fortu-
ritus Domini	24	na
in Apulia homo assue-		Aristotelem ponere du-
tus ab infantia in		as beatitudines
mari degere	217	Aristotelici ob nume-
arbor scientiæ	190	rū angelorum offen-
arca fœderis admoni-		si
tio beneficiorū Do-		de Ascensionis Christi
mini	480	utilitate
Archimedis Syracusani		349
sphæra	102	Astizini populi cur Chri-
Aristoteles obscurus, lu-		stianismo renuncia-
bricus, uaser etiam		runt
163		617
Aristoteles à quibus re-		Astrologorum uanitas
prehendatur	22	120
Aristoteles taxatur	60.	Ate dea
98		182
Aristoteles Deo adimit		Athenagoræ dictum de
libertatem	125	homine
Aristotelis scripta de		373
Moribus	261	M. Attilius Regulus à
Aristotelis sententia		Carthaginensib' cru-
de mundi gubernatione	96	deliter necatus
Aristotelis de felicitate		360
sententia	645	Augusti dictum de He-
Aristotelis sententia de		rode
		300
		Augusti felicissima se-
		nectus
		679
		B
		Arcozibas dux Iudæ
		orum
		512
		baptismi figura in ar-
		ca

INDEX.

ca Noë	256	C.	
beati immortaliter	180	Acodæmones	184
beatitudo Dei quæ	133	ceremoniæ & ritus	
beatitudo non à fortu-		quare Iudæis dati	
na	52		438
beatitudo Mahometi-		Cæsaris insolentia in fe-	
ca	34 ^t	licitate	92
beatitudo non sita in		Caligulâ cū dijs simul	
corporis commodis		tatem habuisse	92
	41 ^t	Canariæ insulæ	184
ad Beatitudinem sempi-		Canaria insula miracu-	
ternam quomodo		lis plena	316
perueniendum	204	caniculus muriceps	
bellum quid	687		608
benevolentia Christia		Cantica Salomonis	
nos cōglutinari	688	quomodo intelli-	
à Bestijs multis corpo-		genda	425
ris dotibus nos supe-		in Canticis translatio-	
rari	200	nes longissime repe-	
bona malorum	108	titæ	260
bona quæ Stoicis	52	caro & uirtus in duo-	
bonorum tria genera		bus lancibus positæ	
Aristoteli	51		63
bonus uir qui	62	caro cui præcepto ma-	
brachiū Domini	418	xime repugnet	688
M. Bruto malus genius		Catonis dictum de hac	
apparuit	184	uita	671
bruta in usum hominū		Charitas hominum, ar-	
condita	105	gumentum magnū	
brutorum uitam agere		charitatis Dei	307
multi cupiunt	199	Charitas in res plures	
		non	

INDEX.

non est partienda
307	dæis adhuc, Iudæo-
rum uerbis & more
locutus 290
Christiana religio ue-
nerata à præstantis-
simis 666	Christus sol, lux & ui-
ta ueteris testamen-
ti 268
Christiani ueri Iudæi
spirituales 455	Christus se nec opificio
ulli uel arti addixit
302
Christiani tabulæ de-
piçtæ & peruetustæ
comparantur 27	Christus quid nobis at-
tulerit 481
Christianorum tyran-
ni 367	Christus quid locu-
tus cum ad crucem
duceretur 331
ad Christianismum
uia certissima 430	Christus homo unitus
Deo 247
Christus pacis tempo-
re natus 254	Christus post resurre-
ctionē se oculis mul-
titudinis spectandū
non præbuit 348
Christus in quo ætatis
sux anno docere in-
ceperit 302	Christus finis legis &
prophetarum 265
Christus salutarem le-
gis nucleum protu-
lit 208	Christus quo ætatis an-
no mortuus 327
Christus quid nobis 12	Christi natiuitas 225
Christus quare uxore
nullam duxerit 302	Christi fratres 285
Christus cū Mahume-
te colliatus 586	Christi hostes 327
Christus melior Mose
579	Christi tempora 525
Christus, discipulis Iu-
dæis	Christi diuinitas mul-
tis uerbis probatur
497

INDEX.

497	Christum nihil peculi
Christi actorum ratio	are habuisse 305
quærenda 528	Christum multitudine
Christi miracula homi-	nis testimonio non
minibus utilia 530	acquieuisse 274
Christi uita omnis per	Christum nihil peni-
stringitur 505	tus scripto reliquis-
Christi lex omnibus	se 272
congruit 447	Christum non statim
de Christi doctrina	post delictum uenif-
306	se 252
Christi doctrina qua	in Christo tria esse cõ-
re nihili putetur 363	sideranda 320
Christi natura duplex	de Christo quid senti-
in Daniele exponi-	at Mahumetes 599
tur 500	in Christo omnia sim-
Christi reconciliatio	plicia & plena 340
quid reddiderit 209	de Christo Iudæorum
Christo suum honorẽ	fabula 528. & 529
detrahere qualẽ pec-	à Christo lux additare
catum 250	bus 19
Christum suam huma-	cibi nomen 646
nitatem nunquã di-	Cicero de mundo 96
xisse Deum esse 323	Cicero de Deo quid
ante Christum Messi-	sentiat 661. & 662
as nullus 514	Cicero taxatur 672
Christum uerbũ Dei	Cicero multa ore, nõ
esse 604	pectore dixit 684
Christum lucem mun-	Ciceronis sententia de
do attulisse 664	magnis deorũ re-
	bus

INDEX.

bus	99	39	
Ciceronis stultitia de			coniugum quorundam
filiola sua quã deã			continentia
facere uolebat	289		consiliũ Domini ad-
ciuitas quid	687		randum
ciuitas bonum	587		390
cœlibum Christus ex-			cõsolatio maxima in
emplum	303		omnibus periculis
cœlo nõ opus esse			636
Deo	135		consuetudo recto iudi-
in Cœlo nullus casus			cio officit
timendus	211		401
cœli ianitor	646		continẽtia Iosephi
cognitio in animali			296
propter appetitũ	70		Cornelius Pub. Chri-
cognitionis summum			stum irridet
simplex	73		362
Colapiscis homo	217		corpus hominis rectũ
comedere et bibere res			in cœlum spectans
molesta	56		74
communio	345		corpus seruire animo
cõmunicatio rerũ	45		49
conchæ marinæ ubi re-			corpus instrumentum
pertæ	121		animi
cõcrucifigi cum Chri-			49
sto	328		corpus an carcer ani-
condita omnia prop-			mi
ter hominem	190		200
conditor ex rebus con-			corpus hominis quid
ditis agnoscitur			in se contineat
			187
			corpus Christi in sa-
			cramento modo
			quodam nobis in-
			comprehensibili
			344
			corpus carcer animi
			6 2
			173

INDEX.

<p>175 corpore nihil turpius 56 de Corpore & anima simile 78 corporum colores un- de 609 corporales res in lege spiritualiter accipi- endæ 414 corporalia animi gra- tia 49 corporalia homini à Deo tributa 670 corui zelotypia aduer- sus Noam in arca 401 creare 89 creata omnia ad ali- quem usum 196 creationis amor 141 de Creatiõe Adami Ma- hometis somniũ 609 crucifigete filium Dei 334 de Cultello & homine simile 50 cupiditas in homini- bus ad flagitia 243 curiositas reprobatur in rebus diuinis 387</p>	<p>Curtij mors ob uanã gloriam 391 Cyri maioris descrip- tio 288 Cyri apud Xenophon- tem dictum, de ijs qui sese uirtutibus exercent 64</p> <p style="text-align: center;">D</p> <p>Dæmon serpens 182 dæmõ de Deo ma- le cogitans 186 contra Dæmonẽ reme- dium 243 dæmones in idolis lo- cuti 184 dæmones boni & mali olim culti 184 dæmonum multitudo in nouis insulis 335 dæmoniacos linguas loqui alienissimas 185 Damnum deam turba re cælum 182 desideriũ nostrum so- lus Deus implet 71 Deus quid sit 80. & 81 Deus unionis 84 Deus</p>
---	--

INDEX.

Deus solus supra natu ram	242	Dei mysteria duorum esse generum	16
Deus factus homo	248	Dei colendi uiam mu- tasse homines	218
Deus Aristotelicus	126	Dei ad uerū cultū cur homines nō potue- rint uenire	221
Deus spiritus simplicif simus	413	Dei ueri cultus	448
Deus medico compa- ratur	445	Deo similes fieri quid	449
Deus est mens ipsa	227	Deo repugnare peri- culosum	239
Deus de Deo iuxta na- turam	227	Deum conueniebat ad nos uenire	235
à Dei amore corpus nos reuocat	74	Deum gerere curam hominum	105
Dei & hominis in Christo qualis con- iunctio	250	ad Deum uiam philo- sophos ignorasse	245
de Dei bonitate ali- quid detrahere	250	Deum in sua essentia nihil pati	251
Dei timorem Epicurū sustulisse	40	ad Deum humana in- firmitas non trāsfe- renda	99
Dei uoluntas causa re- rum	87	Deum suam beatitudi- nem alijs communi- casse	133
Dei natura qualis	659	Deum à cura nostri nō esse auersum	112
Dei disciplina facilis	282	Deum nullis instrumē- tis	
in Dei cognitionem quomodo perueni- amus	38		
Dei cogitatus	39		

INDEX.

tis indigere	102	di	6
Deum omnia condi-		in Deo nihil nisi Deus	
diffe	88	39	
Deum sedere super		de Deo quid scholæ sa-	
Hierosolymas	397	pienſu ſenſerint	226
in Deum non cadere		in Deo quæ ſint	227
ea quæ ſunt huma-		Deorum multitudo	
næ miſeriæ	399	unde	218
Deum nemo depre-		Deorum numerus au-	
hendere ualet	311	ctus	220
Deum à nobis nõ pro-		Deorum numine cun-	
cul abeſſe	138	ctâ agi	112
Deum uocare in ius		deos duodecim Athe-	
206		nis fuiſſe	274
à Deo omnia guberna-		deos à metu <i>Deus</i> eſſe	
ri	95	dictos	168
in Deo omnia quietiſ-		dextera patris	554
ſima	173	<i>diabolos</i>	10.92
in Deo duo actus	228	Diaboli natura &	
cum Deo contentionis		mens	321
modus	106	dies nouiſſimi	520
in Deo omnia præſen-		digna & indigna non	
tia	388	natura ſeparauit in	
de Deo multa Chriſti-		Deo, ſed ſuperbia	100
ana	403	diluuium quare mun-	
Dij ueterum	32	dũ deleuerit	215
à Deo rationem eorũ		diluuia uaria	119
quæ agit Chriſtia-		Dionyſij Syracuſani	
nũ nõ quærere	205	dictũ de morte	685
de Deo par omnia cre-		diſcipuli duodecim &	
		ſep-	

INDEX.

septuaginta	274	E cclesia quos libros	
disputandū cum Iudæ		recipiat	293
is quomodo	426	ecclesia columna ueri-	
ex Disputationibus or		tatis	293
ta perrinacia	23	ecclesiam quosdam ter	
dissensio maximū ma		minos cōstituisse	368
lum	687	de Ecclesiæ cursu	368
diuinationis modus		ad Ecclesiæ ueturæ do	
ineptus	319	ctrinā missio spiritus	
diuinitatis præcipuū		sancti pertinebat	252
signum	587	ecclesiam nunquā fal-	
diuinitatis ignoratio		li	29
perniciosos parit er		ecclesiam condolere	
rores	81	Christo	551
de Diuinitate Christi		de Ecclesia uirgine re-	
& miraculis	311	nasci	295
diuinitarum uerus usus		Ecclesiastici scriptores	
670. & 671		unde orri	25
diuortij malum	625	Eccles. locus, Quia exi	
doctrina Christi in cor		tus filiorū hominū si	
dibus exarata	273	cut exit ⁹ brutorū	405
doctrinæ Christi ca-		edere quid in scriptu-	
put	306	ris	645
dolorem ferre patien-		<i>Edu</i>	89
ter quorum sit	672	Eleusinae Cereris my-	
Dominij Calderini di		steria nō uulgāda	112
ctū de missa	264	Endymionis uitā uiue	
dona omnia à spiritu		re an ulli uelint	683
sancto	294	Epicurus an mentes	
E		hominum metu libe	
		6 4	rarit

INDEX.

rarit	94	de Euangelij uirtuti-
Epicurus signifer im-		bus et excellentia 279
pietatis	154	de Euangelij scriptori-
Epicurū secutum De-		bus 168
mocriti sententiā	89	Euāgelio cur multi ad
epistolæ Apostolorum		uerſentur 363
explicatio sententia		Euangelistas discrepa-
rum Euangelij	289	re quandoq; in circū-
Esaia locus de Christo		ſtantijs 278
expositus	486	<i>εὐβουία</i> 668
Esa. 3. Stat ad iudican-		exilium Iudæorū 458
dum Dominus, etiā		explanationes Scriptu-
declaratur	563	rarum ad quid con-
Esa. 7. Ecce uirgo con-		ducant 420
cipiet	507	Ezech. 42. caput 506
Esaia locus cap. 50. de-		F
claratus	545	Abula de muliere ri-
Eſau quare à Deo re-		dicula 631
probatus	388	fabulæ Mahometicæ
essentiæ Dei unitas nō		608
ſcindenda	231	fabularum poëticarū
Euangelizare pauperi-		fundamentum 183
bus	534	fallaciam mentiri ueri-
Euangelium quid	280	tatem 657
Euangelium nec obscu-		fallere quid 87
rum, nec difficile	281	falsum, uarium & mul-
Euangelium an ſit de-		tiplez 36
prauatum	593	fatum omnia uerſare
Euangelii imposturas		630
ſatanae detegit	335	de Fato philosophi di-
		ſcor

INDEX.

scordant	127	si sacra	94
felicitas quid Platoni		fortuita omnia pla	
60		cent Stoicis	127
de Ferro & homine si-		fortunæ uarietas	679
mile	65	fortunæ minimum, uo	
fides an confirmanda		bi sapientiæ plurimū	
rationibus	14	91	
fides an solis sensibus		Furiæ poetarum	243
habenda	145	futurorū incerta mul	
fides Christi catholica		tos turbare	673
dicta	355	G	
de Fidei lumine distin		G Alien ⁹ Cæsaris clas	
ctio	22	siarius	375
fidem aperiri rationi		gemmis prima concili	
bus	27	atio precij quæ	58
in Fide nulla uiolentia		generandi facultas qua	
578		re attributa	183
fiducia comes amoris		generatio hominis pu	
247		denda	201
filius quomodo mis-		Genij gemini homini	
sus a patre	246	184	
filius Dei conuenie		genus hominum ini	
bat uenire in terram		tio rude	115
244		genus hominum per	
finis quid	46	quam sapientiam cõ	
finis omnium rerū	1	ditum	245
finem docere quantū	9	de Gentium uocatio	
foeminae opinionem de		ne	442
se nō negligent	298	gignendi ratio in Deo	
forma unicuiq; animā		601	
		6 5	glæ

INDEX.

gladius Domini	418	homo primus	17
Gorgiæ dictum de se-		homo princeps mune-	
nectute	677	di sublunaris	69
gubernare quid	97	homo suæ miseriæ	
H		causa	46
H Ali filius Abitalib		homo quare conditus	
650		173	
de Hebdomadibus		homo nomie, nõ re	55
Lxx Danielis	510	homo caput omniũ	6
Hebræa gens uetustis-		homo ad cœlestem ui-	
sima	223	tam creatus	210
Hebræam linguã tro-		homo cur in terrã po-	
pis abundare	259	situs	211
Hebræum nomen un-		homo qua lege condi-	
de deductum	223	tus	190
Hebræorũ lingua	118	homo unus à princi-	
Helcanæ duæ uxores		pio creatus	18
557		homo magnum mira-	
Herculis magnitudo		culum	152
597		homo nullũ finem se-	
Herodis crudelitas	300	dignũ habet in hac	
Herodes multi	509	uita	65
Hierem. cap. 31. declara-		homo per peccatũ car-	
tur	566	neus factus	249
Hieremiæ lamentatio-		hominis dignitas na-	
nes	541	turæ	235
historiæ sacræ figuræ		hominis finis ubi quæ-	
Christi	266	rendus	53
homo quid	373	hominis miseria	54
item	394	hominis gratia omnia	
		cre-	

INDEX.

creata	6	Homeri error de dijs	
hominis miseria	197		99
hominis excelsum ca-		honorem cito euanesce-	
put	158	re	58
hominis duæ partes		humanũ genus à qui-	
621		bus reparatum	215
hominis consideratio		I	
42		Iacob quare à Deo	
hominis industria	146	electus	388
hominẽ longè bruta a-		Iacob de lucta nomi-	
nimãtia excellere	2	natus Israël	222
hominem natura con-		idololatria ex odio	
didit actuosum	70	616. 617	
de Homine in utero		ieiunium quid	629
materno formato	78	ieiunij genus Deo cõ-	
homines inuenti sine		trarium	440
literis, sine legibus		de Iesu Christi uita &	
etiam, sed non sine		actis	294
religione	218	Iesu nomẽ multos ha-	
homines de se decet		buisse	515
modice & loqui &		igne omnia purgari	
sentire	311	384	
homines integros ui-		ignorantia unde	255
uere in mari	216	ignorantiam non pur-	
homines probi in hoc		gare uitium	8
mundo contẽpti	165	ad Immortalitatem u-	
homines quare cõgre-		nica uia	414
gentur	687	impij à Deo se auer-	
ante Homerũ an scrip-		tunt	12
tores fuerint	116	Indi ociosi	69
		inge	

INDEX.

ingenia hominum d.	13	Iudæorum clades	461
uerfiffima	20	Iudæos corporis uo-	
ingenij uis	43	lupt. fomniare	407
ingratitude impiorū		cum Iudæis quomo-	
	13	do disputandū	391
inimicum odio haben-		iudex iustus	111
dum	308	de Iudicij die fabella	
intelligentia necessa-		Mahometica	634.
ria	68	635. 636. & 640	
intelligentiæ dux	416	de Iudicio Christi	385
de Intelligentia	60	L	
inuidia causa mortis		Ares	184
Christi	537	Latronum typus	329
inuēta noua quotidie		lemures	184
prodire	116	leonis figura	418
Ioannes Nestorianus		lex Iudaica data uni	
	618	populo	243
Ioseph Benzara	511	lex insita humano cor	
ira Dei ex effectis	389	di	241
Israel duplex	558	lex tota umbra	266
Iudaica uaticinia	255	lex Mahometica qua-	
Iudæi impudētiffimæ		tuor uallis mūita	634
peruicaciæ	391	lex Christi in quibus	
Iudæi de Deo indigne		sita	688
sentiant	393	lex charitatis	660
Iudæi à fauore Dei		lex accommodata ad	
cur exciderint	466	ingenium Iudæo-	
Iudæi spiritalia capere		rum	446
non potuerunt	432	lex temporaria usq; ad	
de Iudæorū exilio	458	Messia tempus	434
		de	

INDEX.

de Legis abrogatione	lia olim	117
433	litteras sacras humanis	
legis ferendæ ratio	uerbis loqui	208
436. & 438	litteras nesciuisse Gra-	
legis abrogatio quo-	cos ante Troianum	
modo intelligenda	bellum	116
454	λόγος	219
de Legis fine ac præ-	Lucianus sophista pio	
mijs	uidentiã Dei irri-	
430	fit	98
an in Lege quaq; ho-	Lucianus hominũ &	
mines possint salua	Deorum subianna	
ri 651. & 652	tor	98
leges politicae	450	
lethæum flumen qua-	Lucianus Samosate-	
re excogitatum	nus taxatur	219
381	de Luca euãgelistę scri-	
libertas mentis homi-	pris	276
ni data	206	
libidinosi homines	Lucretius Carus poë-	
Mahumetici	ta Epicureus	93
560	Lugdunum Neronis	
lignum mortem attu-	tempore, una no-	
lit	ctę cõflagrauit	119
328	Lunam Mahumetem	
à Ligno sæpe salus pa-	integrasse	587
tribus	545	
de Ligno in uetere le-	lupi typus	418
ge multę figurę	328	
linguarum donũ qua-	luto oculos cæci aperi-	
re tributum	re	102
354	lux naturalis	15
literæ sacrae explanati-	luci quomodo aditus	
one indigent	præcludatur	8
417		
literæ rarissima in Ita-		
		de

INDEX.

de Luce fabella Mahu- metica	563	non esse disputan- dum	563
M		mala quæ mundanis	
M Agia naturalis	317	hominibus	108
magiæ periculū	531	mali cur tam multi	
magi	299		199
magorum incantamē ta	317	malos quomodo De- us punierit	257
Mahumetus qualis ho- mo	577	malos Deum tolerare propter bonos	206
Mahumetes muliero- sus, non uinosus	633	manes	184
Mahumeres qualem Deum faciat	596	in Mari habitare ho- mines	216
Mahūeres dicit se mis- sum esse à Deo	525	Maria cur Iosepho de- sponsata	293
Mahūeres de sua secta disputari uetuit	20	Marius post exilium consul	679
Mahumetis uita	574	de Matre Christi pau- ca in scriptura	285
Mahometis consulto- res	618	Martyres diabolici	361
Mahumetis legatio an fit postrema	586	Martyrum sanguine nostra religio con- stabilita	359
Mahumeres quo ata- tis anno suos circū- cidat	610	Martyrij flosculi infan- tes	301
Mahumericorum som- nia confutari sola relatione	505	Melchisedech sacerdos Dei excelsi	211
de Mahumerana lege		de Melchisedech quæ- dam	495
		medicina quare reper- ta	

INDEX.

ra	383	mētem nusquam sub-	
Melitense lintheū	69	sistere	74
mendacium ueritati		mentem separari à sen-	
plerunq; simile	183	sibus	164
mendax emolumentū		in Mēte gemina actio	
quærit	275		76
mentiendi genus tu-		de Mente Aristotelis	
tissimum	571	sententia	666
mens duplex	253	in Mēte hominis duæ	
mens nostra Dei ex-		functiones	43
pressa imago	229	Messias quid	482
mens cæca ducit cæcā		Messias quidam in Hi-	
uoluntatem	8	spania cōbustus	514
mens in qua re dele-		Messiaꝝ opus	483
ctetur	136	gloria	484
mens ad Deum usq;		de Messia Christiano-	
peruenit	150	rum & Iudæorum	
mens solius est Dei			482
	152	de Messia Iudæorum	
mens hominis depra-			477
uata	152	de Messia Iudæorum	
mens summæ potesta-		stultæ opiniones	
ti adiuncta	4		408. & 409
mentis caligo	17	Messiaꝝ multi falsi	
mentis diuinæ simili-			511 & 512
tudo duplex	135	Micheæ capitis 5. lo-	
mentis est cognoscere		cus	515
	70	Minerua dea ingenio-	
mentis munia	159	rum	234
		miner	

INDEX.

Minerua Iouis filia	de Morte uera cōsolatio	685
298		
miracula fingere propter quæstum	316	mortuos multos resurrexisse 374. & 375
miracula uera quas habeant notas	316	Moses de tribu Leuitica
miracula cur Deus faciat	533	Moses à quibus eductus
miracula nulla prodesse incredulis	577	Moses socerum suum in patriam remisit
miraculorum fides effectrix	371	Mosi oblocuti sunt Iudæi
miraculorum imposturæ	578	Motus naturales & uoluntarij
de Miraculis dæmonum	315	4
morborem animi in Christo medicina	338	multitudo ex crassis hominibus cōstat
mors an fugienda	676	21
mors uelut obdormitio	681	multitudo non sequenda in religione
mors qualis Adæ data pro supplicio	193	653
mors hominis cum ortu comparatur	159	mundana omnia esse uanitatem
mortem corporum ad mentem non pertinere	155	473
de Morte multa præclara	675	mundus aliquando esse cœpit
		115
		mundi condendi causa
		132
		mundum consilio regi
		96
		mundum condendi a mor causa
		104
		mundum æternum esse scribit Aristot.
		115
		de

INDEX.

de Mundo libellus an Aristotelis	98	seruū manumississe	
mysteria Dei abstrusa	10. & 16	Baccho similē	286
de Mysterijs religionis		nobilitas inane nomē	590
rudēs differere periculosum	569	Noë posteri homines rudēs	220
N		O	
N Abucodrosorus	224	O Bedientia Christi erga patrem	333
nocturna terriculamēta	184	obliuio Dei unde	214
nataui assuefacti pueri	217	oculus domini	418
natura hominum corrupta	195. & 119	oculi clausi Adamo	194
naturæ nostræ deprauatio	11	de Oculis corporis & mentis simile	18
naturæ plus debemus quàm parentib.	236	odium quid	308
naturæ munera pulcherrima	71	odium homines separare	139
in Natura nihil temere factum	2	odium mali erga Deū	386
Nazarenus Christus dictus	518	odia unde nascantur	687
necessitas quid	128	opera Dei etiam minutissima eius solertia ostendunt	212
necessitates multarum hominib. confictæ	671	de Opibus disputatio	669
Niciam Atheniensem		ὀφιογενῆ	182
		optimū omnium quid	67
		γ	ora-

INDEX.

oraculorū intelligētia	peccatum omne uolū
magni faciēda 422	tatis 204
originalis iustitia 202	peccati uis 334
Oseæ 11. Puer Israel eri	de Peccato angeli &
am 518	hominis 177
P	ex Peccato secuta dam
P Anis & uini symbo	natio 208
la 345	peccata multa sola uo
Parcere Dei 246	luntate fieri 111
de Passionis & mortis	peccatorū expiatio in
Christi mysterijs 333	Esaia descripta 486
Paulus Athenis irrisus	pecunia uarijs ex re-
365	bus 57
Paulus grande colu	pecuniæ usus 48
men ecclesiæ 23	persecutiones defugiē
de Pauli scriptis 276	dæ 301
Paulum nullam Ioan	personarum numerus
nis Apostoli mētio-	nō cōfundendus 231
nem facere 278	Petrus Calaber 263
pax quid 522	Phileni fratres 361
pax cordis 395	Philippus rex quare
pax admirabilis sub	uxorem suam acce-
Christi regno 520	dere nō ausus 297
& 521	Philo Iudæus 426 au
peccare hominem, nō	ctor libri Syrach 359
uoluntate Dei 205	philosophia prima &
peccare non naturæ,	secunda 30
sed uolūtatis uitio 7	Philosophiæ uniuersæ
peccatum omne unde	cardo 10
345	philosophia an suffici
	at

INDEX.

atad omnia	243	Plinius in Historia natura taxatur	112
philosophiam Socrates primus è cœlis in terrã deuocauit	9	Plinij de dijs cauillationes	662
philosophi multi opulenti	669	Plinij Cæcilij de Christianis ad Traian. epistola	364
philosophorum uarij errores	366	Pomponius Lætus taxatur	264
philosophos diuinas res occultasse	281	populus suspicax in deteriora	348
Philostratus uana de Christo scripsit	288	porcinæ carnis esus utilis	414
pietas Christiana aurea	19	porcus pro immundicie	418
pietatis cura inditaturaliter homini	220	possidenda omnia quomodo	307
Plato de filio Dei	233	posteriora Domini de Potentia humana & diuina	38 41
Plato uarius in constituenda beatitudine hominis	47	in Præcepto omnium consideranda	341
Plato Dionysio de diuinis rebus scribens epistolam iussit decerpipi	281	de Prædestinatione in Prædictionibus fantanæ uanitas	388 318
Plato de Deo	663	prodigia qui exigant	370
Plato ab Aristotele reprehenditur	22	prodigia à Christo edita	313
Platonis respublica	288	Prophetia qualis uisio	
Plinius secundus Dei irrisor 98. taxatur 95			

INDEX.

<p>552 Prophetæ difficiles & obscuri 267 Prophetæ amatoribus similes 267 Prophetarum scriptis quæ uis 479 Prophetarum officii um 258 Prophetas uix intelli- gere suas uisiones 423 Prouerb. 30. Via uiri in uirgine sua 507 prospera uitæ Christi anos nihili pende- runt 672 prudentia rectrix uir- tutum 62 psalmus cx. declaratur 494 de Pueris domūculas cōponētib. simile 582 de Pueris delicatis si- mile 110 cum Pueris loqui 432 de Pueris & Iudæis si- mile 431 puncta Iudæorum in literis 416</p>	<p>R Ratio quid 14 Ratio mentis opus præcipuum 422 rationis robur 25. & 26. usus 419 rationibus egisse Chri- stum cū Iudæis 23 Rabi Solomō Gallus 425 Rabini Iudæorū quid de Deo sentiant 396 reconciliatio per solū filium Dei facta 246 regere quid 97 regni Christi umbræ 266 de Regno magno, & philosophis de Deo disputantibus, simile 91 reges solūmodo tres apud Iudæos obser- uatores legis 4 religio olim habita pro sapientia 219 religio à natura homi- nibus indita 218 de religione prischorū hominum 217 religionem omnē qui- dam</p>
---	---

INDEX.

dam damnant	655	S	
ad Religionem armis		S	Abbati uiolatio 539
nemo cogendus	576	S	de Sacramēto in cœ-
ad Religionē alijs ef-			na Domini institu-
se exemplo	257		to 342
in Religione Christia			de Sacrarum literarū
na thesauri laten-			intelligentia 415
tes	20		de Sacrificio Christi
repudij libellus quare			547. & 548
Iudæis permissus	446		sacrificia iustitiæ sacri-
rerum publicarū scrip-			ficanda 442
tores	288		sacrificia Iudæorū ces-
resurgere perfectos ho-			sasse 472
mines	379		sapientiæ studiū cur in
resurrectionis Christi			tot disciplinas scis-
utilitas	347		sum 11
resurrectionem impos-			sapientiæ copia in alte-
sibilē esse qui contē-			ra uita 163
dant	347		sapientiam finem cer-
de Resurrectione cor-			tum statuere 3
porū nostrorum	372		sapientis uiri propri-
Romana respublica à			um 2
Cicerone descripta			Sacracenorum leges
288			& uita 619
Romani uarijs arti-			scelera aucta cum ho-
buis dotati	221		minū cœtibus 214
Romano imperio			Scipionis Africani di-
quare tēpore Chri-			ctum de dijs 662
sti maxima orbis			scripta gentilium qua-
pars subiecta	356		re quidam libenter
			7 3 legant

INDEX.

legant	262	ræ	257
scriptura ad mores & similitudinem hominũ translata	259	Sibyllæ carmina	255
scriptura diuina quando hominibus data	256	signa panis & uini	343
Scripturæ diuinæ autoritas	13	Simonidis de Deo dictum	81
Scripturã sanctã quare quidam contemnant	360	ad Sobolis procreatio nem stimulat nos	44
Scytharum regis barbaries	644	natura	44
sediciosus homo in Hispania punitus	575	Socrates quid de dijs sentiret, dissimulauit	361
Senecæ scripta quomodo iudicanda	261	Socrates in carcere disputat de animæ immortalitate	155
senectutis causa defensa	677	Socratis dictum, Quæ supra nos, nihil ad nos	37
senectutis incommoda	676. 679	<i>σωτηριε</i>	300
sensus interni	43	Spiritus philosophi demones uocarũt	184
sensuum corporalium finis	67	Spiritus sancti effectus	351. officium 554
Sergius monachus	618. & 650	Spiritus S. sensibilibiter Apostolis datus	253
Seth filios in colũnis duabus generationẽ exposuisse cœli et terræ		de Spirituũ immortalitate 144. & multitudine	175
		Stoicorum sententia de morte	682
			stul.

INDEX.

stultos multum sapiē-	men	501
tibus prodesse	Thalmud 201. eiusdem	
Suetonius negligē-	somnia	400
ter de Christianas	Theologi quidam ta-	
loquitur	xantur	23
superstitio molestares	Theophrasti quere-	
95	la	54
supplicia scelerum	Trinitatis nomina un-	
Suū cuiq; pulchrū	de imposita	229
54	Trinitatis diuinæ men-	
fiderū triplicitas	tionē philosophos	
369	post Christum nō	
fiderum nulla coitio	respuisse	234
368	de Trinitate diuina	225
Sylla proscriptus pro-	Tyberij Cæsarisan-	
scripsit	mus in Christū	358
679	Tyberij felicitas	679
Synaxis	345	
T	Typhon dæmon	1
T emplum posterius		
517		
Tentatio		182
terram uniuersam cū	V	
ipso Oceano adiri	V alerius Soranus	
posse	in crucem actus	
216	112	
testamenti nomen	Varronis scripta penē	
290	omnia intercidiſſe	
testamenti ueteris ra-	269	
tio	ueritas hominum cō-	
265	menta non formi-	
de Testamento utriusq;	dat	528
corruptione	599	
de Testamento ueteri	ueritas rei maior,	
255	γ 4	quām
Tetragrammaton no-		

INDEX.

quàm ratio nostra	15	iucundissima	68
ueritatis lux patefacta		uita breuis cur homi-	
demum	12	ni dara	163
ueritatis magna uis		uita nostra somnus	80
	360	uitæ cursus hominis	
ueritatis uia unica &		privati	91
simplex	514	uitæ huius malorum	
ueritatis fontem Chri-		origo	242
stum aperuisse	244	in Vitæ negocijs res mi-	
uestes pudori consule-		ferrima	167
re	56	uitam inesse stirpibus	
uia unica boni & ueri			76
	31	uitæ duæ in brutis	76
de Vicissitudinũ ces-		ultionem Deo tribuif	
satione	80	se etiam gentes	111
uinũ quare Mahume-		Vlysses uiri prudentis	
tani non bibant	630	fimi imago	288
uirtus sequenda, sati-		uoluntas quid 70. à uo-	
us sero, quàm nun-		lendo dicta	71
quam	64	uoluntas an legibus	
uirtus præmia deside-		possit puniri	111
rat	240	uoluntas domina om-	
uirtutes	61	nium	567
uirtutum utilitas	113	uoluntatem ex se nul-	
in Viro quid spectan-		lam habere qualita-	
um	627	tem	43
uita humana nõ sine		de Voluntate	61
recto iudicio agitur		uoluntates nostræ in	
	240	ordinatione nature	
uita in nihil sapiendo		liberæ sunt	129
		uolup-	

INDEX.

uoluptates corporis		moris nomen	625
breues	54	X	
uoluptates commen-		X Erxes homo delica-	
dat rarior usus	55	tus	66
usus naturalium exi-		Xerxem similtatem ha-	
guus	671	buisse cum dijs	92
Vulcanum duos repe-		Z	
riffe amicos	140	Z Eno de animo Iouis	
de uxoribus Mahome-		233	
ticis	620. & 621	Zeno Eleates iniqua	
Vxor societatis & a-		morte sublatus	360

FINIS.

PAVLO TERTIO PON-
TIFICI MODIS OMNIBVS
summo, Franciscus Craneveldius No-
uomagus, iureconsultorum
infimus, S. D.

I NTER tot tātasq; laudes tu-
as, egregiaq; decora, Paule ter-
tie, Pontifex maxime, quibus
ornatus ac suspiciendus ad subli-
mem illum Pontificiæ dignita-
tis apicē conscendisti, primū clarissimæ familiæ
tuæ domesticis antiquissimisq; ornamentis, dein-
de eruditissimorū hominū celeberrimis monimē-
tis, postremò innumeris corporis animiq; doti-
bus, quas uel Dei optimi maximiq; benignitas,
uel tua tibi parauit industria, nulla te res uerius
supra cæteros eiusdē ordinis tui uiros extulit,
aut magnificētius illustrauit, quā quod ad hoc
summū culmen dignitatū, quo nihil posset homi-
ni cōtingere præcellētius, parē attuleris morū
dexteritatē, modestiā, iustitiā, innocētiā, in qui-
bus moribus nihil insit, quod uel Momus ipse
possit carpere: nihil in ipsa summi muneris fun-
ctiōne, quod nō præclaris factis & eximijs uir-
tutibus

EPISTOLA.

tibus tuis multo reddatur illustrius. Videmus
 te summo studio pariq; sapiētia illud semper po-
 tissimū fuisse molitum, assidueq; moliri, ut magis
 indies magisq; feliciter, prouehatur & succes-
 cat pietas illa uere Christiana, quā superiorib.
 annis, tū bellorū calamitates toto ferè terrarum
 orbe coortæ, tū dissidia sectarum magna ex par-
 te subruerūt. Tu uerò nobis ueluti sidus prospe-
 rum in hoc tā periculoso salo nauigantibus ita
 præluxisti, ut atrocissimas bellorum procellas,
 quæ iam Gallias Italiãq; propemodū obruissēt,
 protinus in serenitatem tranquillitatēq; redege-
 ris, & in sarcieda religionis prouincia alterum
 nobis Esdrā exhibueris, hoc est solertissimū re-
 stauratorē atq; architectū, qui non solum uitij
 tati Operis, si qua uspiã irrepissent, mederi po-
 sses, uerum etiã pristinã firmitatē restituere, &
 ornamenta uetustati cedentia maiore etiam
 cum gratia reponere atq; confirmare. Sed aliàs
 dabitur maiore tuba S. tuæ laudes ut commemo-
 rare liceat. Iam uero paucis intelliget tua Cel-
 situdo, quæ me res huc potuerit impellere, ut
 ad eandem scribere non sim ueritus, homo ig-
 notus, ex ultimis propè Gallie Belgicæ fini-
 bus, cuius ne nomen quidem isthic fando sit au-
 ditum.

FR. CRANEVELDII

ditum. Existimabat uir eruditissimus, & ueræ pietatis amantissimus, Ioannes Lodouicus Viues, mihi communibus quondam studijs & arcta familiaritate deinctus, quum complura alia monimenta posteris reliquisset, quæ doctörũ manibus assidue teruntur, sui quoque muneris esse, ut exulceratissimis istis tēporibus, quibus tãtæ mouebãtur de rebus ad religionẽ pertinentibus quæstiões, tantæq; de rebus maximis tragcediæ, ipse quoque pro sua uirili quantum posset opis adferret, ac in cõmune cõsuleret. Scripsit per aliquot annos sub finẽ uitæ Opus hoc de Veritate fidei Christianæ, libris quinque, in quib. suauissime disertissimeq; disputauit, & omnẽ ingenij doctrinæq; uim exeruit, ut cygnæũ quoddã melos iamiam moriturus cecinisse uideri possit. In quos sanè libros plus illum diligentia atque laboris impendisse certũ est, quàm in reliquos omnes, quos unquam antea euulgasset. Et tamẽ hisce uixdum absolutis, calculi, podagræ, febriumq; doloribus abreptus est, & ergastulo corpusculi exolutus, quũ uixdum peruenisset ad annum ætatis octauum & quadragesimum, exhaustus (ut cõjcio) perpetuis laboribus studiorum, quibus ei nihil fue-

rat in

EPISTOLA.

rat in uita iucundius. Eos libros quū adhuc spiraret Viues, Tuæ S. dedicandos ac nuncupandos censuit, summo uidelicet religionis nostræ principi atq; assertori, cuius scilicet iudicio probari debuissent, quæcunq; de religionis nostræ fundamentis aduersus Iudæos, Ethnicos, Agarenos, & peruerse Christianos plurima subtilissime simul atq; exactissime disputantur: ut si eiusdem S. Tuæ calculus accessisset, maiore cū fructu à cæteris studiosis ea omnia legerentur. Et si quid uspiam fuisset allucinatū, ut nihil est in hominum rebus quod sit ex omni parte perfectum, id omne Sanctissimæ sedis arbitrio censuræq; submisit. Potuisset is quidem, si paulo diutius numina uitam illi condonassent, uel addere quædam, uel mutare, uel demere: sed immatura tanti uiri mors effecit, ut hanc Venerē non penitus absolutam habeamus, cui prorsus absoluendæ uereor ne quisquam penicillum auferat adhibere: quemadmodum de clarissimi quorundam Apellis Venere traditur, quam insularibus ille Choïs inchoauerat. Inuidit mors, inquit Plinius, peracta parte, nec qui succederet operi ad præscripta lineamenta inuentus est. Videmus finem libri secundi in abruptum quiddam
desi

FR. CRANEVELDII

desinentem, & præcipitio deterrentem ab ulteriore ceu nimia rerum diuinarum inuestigatione, quando supra captum sunt humanæ mentis atque ingenij. Proinde tum eo loco, tum alijs quibusdam in uniuerso hoc Opere nondum de dolatis, ne gry quidem addidimus, aut subtraximus, quod hoc ipsum cum nostra professione minime conuenire iudicaremus. Tantum concessimus, ut epistolæ nuncupatoriæ describendæ uicarium officium ad me ueterem illius uiri sodalẽ & amiculum deferretur. At noster hic stilus durior sanè & incöcinnior est: sed negare nullo modo potui clariss. matronæ Margarete Valdauræ, illius quondã officiosiss. cõiugi, hoc quale quale meum officium per literas flagitanti. Et cupiebat illa quidem, ut ipsum apud S. tuã munus, authoremq; muneris, meis ornarem uerbis: quod ego mihi nulla ratione statui faciendum, ne tam præclari operis, tamq; excellentis uiri laudes culpa detererem ingenij. Nã operi quidem ipsi maius multo ex lectione præconium accedet, quàm quantum ego ullis possim uerbis consequi. Authoris autem laudes, quibus iusta debetur uoluminis magnitudo, nõ solũ epistolæ angustias, sed nostræ omnino pau-
 perta-

EPISTOLA.

pertatem orationis reformidant. Quare de illo, ut de Carthagine Salustius inquit, tacere satius puto, quàm pauca balbutire. Huic autem libro tua S. quum præcipuū locum in bibliotheca tribuet, tum eum etiam legendum uulgò publicandumq; curabit, ut hoc ueluti præiudicio probatus, cum ingenti studiosorum hominum emolumento fructuq; legatur. Illud uerò Deū Opt. Max. precamur omnes Christianæ ueritatis studiosi, ut cuius prouidētia uerus ille Pauli apostolorum principis imitator Paulus Tertius natus ac datus est rebus mortalium subleuandis, idem nobis eum quā maximè longæuū esse uelit, & in resarcienda religionis nostræ concordia, ueritateq; fulcienda longe felicissimum. incūbente præsertim in idē studiū omnibus uis, & (quod dici solet) remis uelisq; Cæsare principe inuictissimo Carolo Quinto semper Augusto, semperq; felici. Cætera uerò cum pio Lectore transigemus.

AD

AD PIVM LECTO/
REM PRAEFATIO PER AV-
THOREM VTCVNQVE
delineata,

AGNAS & graues admodum
plagas accepit humanum genus
per primum illud primi hominis
Adæ peccatum, nō in corpore so-
lum, quod tū factum est imbecil-
lum, & morbis, senio, mortiq; obnoxium: sed etiā
in animo, parte hominis longe diuiniore. & quod
supra modum dolendum est, grauissimum uulnus
accepit in ipsa uoluntate: quæ quū antea rectā fer-
retur in amorem summi maximiq; conditoris, tum
demum auerti cœpit ab illo uero perfectōq; bono,
& ad res uanas nihiliq; deflexit. Tum in mente, su-
prema hominis ueluti specula, caliginem quandam
tenebricosam, hoc est ignorantiam cæcitatemq; cō-
traxit, ut iam inde per sese non satis perspicere ua-
leret quid rectū sit, & quò debeat pertingere. Ex
qua rerum ignoratione subinde nascitur in homi-
nibus suspicio, ut etiam si à præstantioribus admo-
neantur meliorum, ea tamen eiusmodi esse non cre-
dant, neq; facile pareant: ac ne tum quidem, quum
Deus ipse quidpiam docet aut imperat. Nam uel
non credunt homines Deū tale quiddam præscrip-
sisse,

PRAEFATIO.

fisse, uel obliuiscuntur, uel certe negligunt: aut se se non satis intellexisse suspiciatur, qualia sint quae de cultu sui ipsius Deus in uetere nouoq; testamento nos docere non est dedignatus. Ad quas res quis alij plane sint increduli, alij suspicaces & dubij, nunquid erit operae precium, ut eas humanis rationationibus fulciamus ac corroboremus? ut ad credendum adducantur ij quibus sola Dei dicentis auctoritas non uidetur ad persuadendum satis adferre momenti. Nam sunt pleriq; uel inter Christianos, quorum fides ueluti pictura quaedam exoleta uidelicet uetustate, ualidioris persuasionis penicillo renouanda uideatur. Admirabuntur fortasse nonnulli, quum audierint diuinas praescriptiones rationibus fulciri, quasi diuina rebus humanis tueri constituerimus: & iactabunt, fidei meritum ferme tolli & abrogari, si humana ratione firmetur ac corroboretur. Sed intelligant, rationes quidem fore humanas, quibus in hoc opere sumus usuri, sed tamen ex diuino fonte sumptas atq; petitas. Tales enim sunt, ut nemini unquam quantumuis ingenioso, quantumuis erudito uenissent in mentem, nisi pro sua ingenti misericordia Deus ipse nos ueritatem iam tum in abstruso, & (quod aiunt) in Democriti puteo delitescentem, per Seruatorem nostrum Iesum Christum docuisset. Verum tradita iam & patefacta ueritate, resolutisq; signaculis illis septem, qui

IO. LOD. VIVIS

bus olim obſignatus erat liber ille myſteriorū, quē ſolus agnus ille immaculatus dignus eſt habitus ut aperiret, iam non admodum difficile eſt rationes quoq; ad eam ueritatem explicandam adhibere: nō ſic tamen ut humanis diuina ſulciamus, quid enim uideretur abſurdius? ſed ut pro uiribus oſtēdamus, quā ſint hęc inter ſeſe cōformes atq; concordēs. nihil enim eſt aliud humana ratio, quā radius qui dam diuinę lucis: ut regius ille Pſaltes merito dixerit Deo, Signatum eſt ſuper nos lumen uultus tui Domine. Non igitur diſident, neq; ſibi mutuò aduerſantur, ſi quis apte norit excutere ac perueſtigare. Nec uerò metuat quiſquam, ut fidei meritum ſit amiſſurus, ſi hęc noſtra perlegerit. non enim rationes adferentur eiufmodi, quę perhibeant, ut inquit ille, experimentum ſenſuum. Et tamen inter has quędam ſunt efficaciſimę: in ſpe tamē & charitate maius eſſe meritum fatendum eſt, quā in ſola fide. Nam uel dæmones, ut Iacobus ait, credunt & contremiſcūt: ſed nec ſperant, nec amant. Neq; uero timeat quiſp̄iam, quod hic de fidei ueritate diſputetur: ſic enim melius apertiusq; dignoſcentur diabolicę fraudeſ atq; præſtigie, quibus irretire & abducere in gehennam miſeros cupit. Quod ſi ſpiritum illum ſanctum omnes haberemus, & ſacram illā unctionem ſpiritualē, quę nos omnia doceat, hoc ipſum ſatis eſſet, nec ullis opus eſſet ratio-
nibus.

PRAEFATIO.

nibus. Quod munus quū tā sublime sit, ut nec omnibus, nec omni tēpore detur, utemur sanè huius loco exquisitis rationibus: quod nec primi, nec sine exēplo facimus. Sic enim haecenus plurimi uirorū uitæ sanctitate nobiliū facere consueuerūt, quorū dicta, ueluti sequentes post terga messorū, in manipulos collegimus, & in hunc usum coaceruauimus. Nec uero quisquam existimet, fidem humanis hisce rationibus perfici, aut in nobis posse generari. Isagoge tātum est, siue introductio quædam, ut ab ipso summo atq; optimo Deo fidē postulemus, quæ prorsus est donum Dei: ut non sine causa dixerint apostoli, Domine adauge nobis fidē. Quāquam illud nobis certum ac firmum esse debet, minimeq; dubitandum, quin det illam omni petenti, beneficentissime simul ac liberalissime. Fides profectò donum est altissimi. At nos his libris omnibus nihil aliud egimus, nihil conati sumus, nisi ut ueluti manu duceremus, & ostenderemus, à quo ea sit petenda, quomodo postuletur, & per quem, nempe Christum Dominum. Nec ista scripsimus, ut extolleremus Christianam fidem, quæ nullius commendatione aut præconijs indiget: tantum abest, ut nostris operis egere uideatur. sed ad fratres confirmandos, & externos quoq; perducendos ad tanti boni communionem: id quod nescio quā magnocum fructu, optima certe spe, atq; animi promptitudine fecimus. Quāquā uideamus hodie rem po-

PRAEFATIO.

tius affectibus geri, sicut in partibus & factionibus ciuitatum, quàm ratione ac iudicio. Sic Iudæus adheret mordicus suæ sectæ, sic Saracenus, & ceteri, quoniam eas à parentibus acceperunt: nec excutiunt, quò mens & ratio si apte in consilium adhiberentur, eos essent tandem perducturæ. Nos autem in hoc Opere uniuerso dedimus operam, ut argumèta quibus utimur, quiuis etiam possit intelligere, si mentem aduerterit. Nam quædam nimis uel intricata, uel arguta, circulis scholarum relinquimus, quibus ea uidebãtur magis conuenire. Vt nam autem liceat nobis omnia tam commodè, tãq̃ dilucidè prorsus explicare, ut ab optimo quoq̃ possint intelligi. Lactantius ille Firmianus ad hisce similia differèda, dari sibi optabat eloquentiã Tullianæ proximam. Ego uero longè aliter de M. Tullio Cicerone sentio: qui si de hisce rebus aliquãdo dicturus pulpitem conscendisset, intellexisset profectò, quanto facilius esset de causis forensibus, de bello & repub. coram populo Ro. in alterã partè dicere, quàm de summo rerum omniũ parète Deo, & rebus ab hominũ sensu remotissimis persuadendis, apud uniuersas orbis terrarum natiões cū dignitate disputare. Sed iã ad rem ipsam accingamur, precati in primis Christũ Opt. Max. ut ipse manus admoueat operi, ne sine fructu tantum laboris frustra suscepisse uideamur.

INDEX CAPITVM QVIN.

que Librorum Ioannis Lodouici Viuis de
Veritate fidei Christianæ.

Epistola nuncupatoria.

Ad pium lectorem præfatio.

LIBER PRIMVS, QUI EST DE

Homine & Deo, siue fundamen-
tis totius pietatis.

De fine rerum omnium.	Cap. 1
Quantum est docere finem.	2
Rationibus agendum.	3
Quales erunt nostræ rationes.	4
Consideratio hominis & rerum humanarum, ad inueniendum finem.	5
Qui sit hominis finis, ex ipso homine perscru- tatio.	6
De uita uteri, & de hac nostra, & altera.	7
Quid sit Deus.	8
Quod Deus condidit omnia, eiusq; prouiden- tia omnia reguntur.	9
Quod mundus esse aliquando cœperit.	10
Quæ fuerit condendi mundi causa, & de spiri- tibus.	11
De spirituum immortalitate.	12
De fine hominis.	13
De multitudine spirituum.	14
De peccato angeli & hominis.	15
De hominis corpore, & peccato.	16
Quod hominum natura est corrupta.	17

LIBER SECVNDVS, QVI

est de Iesu Christo.

De religione priscorum hominum.	1
De diuina Trinitate.	2
Quod Deum conueniebat ad nos uenire.	3
Quod filium conueniebat uenire.	4
Quod conueniebat eum humanitate uestiri.	5
De aduentu Iesu Christi.	6
De uetere Testamento.	7
De Euangelij scriptoribus.	8
De uirtutibus atque excellentia Euangelij.	9
De actis Iesu Christi.	10
De doctrina Christi.	11
De Christi diuinitate ac miraculis.	12
De miraculis dæmonum.	13
Rursus de diuinitate Christi.	14
De tormentis & morte Christi.	15
De mysterijs passionis & mortis Christi.	16
De sacramento in Cœna Domini instituto.	17
De resurrectione, ascensione, & missione Spiritus sancti.	18
De apostolis & martyribus.	19
De cursu Ecclesiæ sanctæ catholicæ.	20
De resurrectione nostrorum corporum.	21
De cessatione uicissitudinum.	22
De iudicio Iesu Christi.	23
De prædestinatione.	24

LIBER TERTIVS, QVI EST

contra Iudeos.

Quod Iesus est Messias.	1
De	

INDEX.

De intelligentia sacrarum literarum.	2
Quomodo disputandum.	3
De fine ac premijs legis.	4
De abrogatione legis.	5
De uocatione gentium.	6
Rursum de abrogatione legis.	7
De exilio Iudæorum perpetuo.	8
De Messia Iudæorum.	9
De nostro & Iudæorum Messia.	10
Quomodo Iesus impleuit fidem uaticiniorum de Messia.	11
De his quæ post Christum.	12

LIBER QVARTVS, CONTRA *sectam Mahumetis.*

Quod sit disputandum de religione.	1
De Mahumete.	2
De armis.	3
Quod Christū cōueniebat uenire postremū.	4
De Alcorano.	5
De corruptione utriusque Testamenti.	6
De historijs Alcorani.	7
De Deo.	8
De Christo.	9
De rerum natura.	10
De ijs quibus persuasit sectam suam.	11
De socijs eius.	12
De legibus & uita Saracenorum.	13
De die iudicij.	14
De beatitudine.	15
De	

INDEX.

De Alcorano.	16
Quod homines possunt in quaque lege seruari.	17
Multi Agareni.	18
LIBER QUINTVS.	
De præstantia fidei Christianæ.	1
Epilogus superiorum.	2
De reliquis doctrinis.	3
Christus attulit lucem.	4
De ijs quæ sunt in animo.	5
De opibus.	6
De prosperis & aduersis.	7
De morte.	8
De republica.	9
De fundamento fidei Christianæ.	10

INDICIS CAPITVM
FINIS.

I O A N N I S L O/
D O V I C I V I V I S D E
Veritate fidei Christianæ Liber pri-
mus, qui est de Homine & Deo, siue
de fundamentis totius
pietatis .

DE FINE RERVM OMNIVM.

INTER multa qui-
bus sapiens ab insipiente
distat, illud est præcipuū,
quod sapiens quæcunque
siue agit, siue dicit, in fi-
nem aliquem certum re-
fert: stultus uerò, & de-
mens fertur temerè, nec

quorsum euasurus sit, considerat. Ac de ipsis sapien-
tibus quo quis acutior est, ac cordatior, eo certio-
rem habet in re omni finē, magisq; fixum: & quoad
eius potest perficere, minimum relinquit casui. De
quo est illa Aristotelis celebratissima sententia, Vbi
plurimum ualeat prudentia, ibi fortunam minimè
uolare. scilicet quod illius ditioni atq; arbitrio non

A

multum

multum permittit, quisquis rerum exitus diligenter
 prouiderit, & expedierit consilia. Est enim pro-
 prium maxime uiri sapientis, ordinare ac prescribere
 omnia, quoad eius fieri possit. id autem nunquam
 assequetur, nisi oculos & mentem coniecerit in fi-
 nem, tanquam in album iaculator. Quocirca quum
 authore mundi nihil sit sapientius, nec fas est aliter
 de illo existimari, fieri profecto non potest, quin sin-
 gula ad suos quæque exitus ac uelut scopulos dire-
 xerit: neque inueniri in natura temerè quippiam fa-
 ctum, aut frustra sine ullo metæ respectu, ad quam
 tenderet. Quod iam olim ab excellentibus ingenijs
 deprehensum, magna argumentorum uis ostensum
 ac patefactum est, ut superuacaneum sit eorum hic
 à me rationes repeti: in promptu est ex eorum li-
 bris cognoscere, adeò ut nihil in physico aiant esse
 turpius, quàm dicere, factum quid esse sine causa.
 Grande utique piaculum esset, humanum ingenium
 de illo sentire atque existimare, quisquis uel condi-
 tor est huius tanti operis, uel rector, quod est de ho-
 mine sapiente penè nefas, ut aliquid aggrediatur te-
 merè, hoc est, nulla ut destinata causa opus suscipiat,
 atq; in eo uersetur. Admonent ac docent nos cursus
 conuersionesq; cælorum, tum uices rerum statæ
 ac indubiæ, omnia in genera & formas separata de-
 scriptaq; similitudine nascentiū per uices & cadent

tium perpetua atq; inuariabili, ut ratas firmasq; esse singulorum causas pro certo habeamus, siue con-
 dantur, siue conseruentur, siue intereant: alioqui uel
 non fierent hæc, uel non perseueraret tanta constan-
 tia. Non enim firma esse possunt ac stabilia, quæ mit-
 tuntur temere, nec in certum exitum diriguntur. qua
 de re in prima philosophia est à nobis disputatum,
 & mox nonnulla attingemus. Sapientia igitur finem
 statuit certum ac solidum, bonitas autem bonum ac
 utilem. Neq; enim uel sapientis est incertos aut leui-
 culos fines sibi proponere, instituenti actionem aut
 opus: neq; eos persequi, in quibus premium sit ope-
 ra indignum. Nec boni est, fines rerum proponere
 animo suo malos & noxios. quippe si hoc fecerit,
 desinit iam bonus esse. sin uero prius illud, sapiens: ut
 cuius uel mēs in stultitia uersetur, uel uolūtas in ma-
 litia. Quū autē nihil sit Deo sapiētius, nihil melius,
 utique omnia is in exitus certos parauit & magnos
 & solidos, & rebus ipsis cum primis salutare: qua-
 les scilicet & sapiētia & bonitate illius digni sunt.
 Quod si docent nos uel sensus ipsi, magnos atq; ad-
 mirabiles esse rerum minutarum fines atque usus,
 quantum esse hominis ipsius existimari par est, tan-
 to reliquis omnibus præstantioris? Agens quum in
 actionem ingreditur, finem sibi præstituit, à quo ad
 agendum uelut stimulo quodam indigatur, & detine-

tur in opere. id nemo non quotidie tum in seipso experitur, tum in alijs. Nam qui pecuniæ cupiditate navigationem suscipit, hunc pecunia animo propofita & in nauem deduxit. & in nauis retinet. Ad metam hanc uel agens ipse perducit opus, nec relinquit donec fit eò peruentum: uel uires & facultatem attribuit, quibus ipsum idem se perducatur. Moles statarias ac torpentes artifices ipsi perficiunt, machinis uerò necessaria apponunt adminicula, quibus motus suos cursusq; conficiant. Statuam ut quæ immobilis est, nec consummare seipsam potest, plastes aut fisor absoluit. Horologium aut pistrinum epifex sius usq; eò deducit, ut decurrere iam deinceps per seipsum ualeat. Motus et actiones quodnam initium habeant. & uelut fontem unde proficiantur, nomina ipsa declarant, & quasi tacitus generis humani consensus. Sunt enim motus alij naturales, hos edit nature uis ac potestas. Sunt uoluntarij quidam, qui & humani nuncupantur: hos homo. seu quæ in eo pars est potissima, uoluntas. Illos ergo facultas nature ad finem peragit, hos facultas hominis seu uoluntatis. Cuius potestatis munus est supremum in homine imperium, omnia in illo regere ac temperare. Summæ potestati adiuncta est mens, tanquam consultrix. Eius porrò qui consulit, nihil est tam proprium, quàm ea tenere ac nosse, de quibus solet
consultari,

DE VER. FIDEI LIB. I. 5

consultari, alioqui nullo pacto recte consulet. Quare mens hæc cuius uoluntas consilio utitur, quæq; illam quid sequendum tenendumq; sit docet, quid contra fugiendum atq; aspernandum, nihil aliud est quam lux animi, in qua necesse est finis eius cui sumus conditi informatam atq; ingenitam à Deo inesse notitiam & comprehensionem quandam. Nam si secus foret, parum magister hic atq; consultor sufficeret, querendusq; esset alius magis idoneus, qui nos de re adeò necessaria edoceret, quam unam nescire grauissima esset perniciēs ac pestis. Nec credi ullo modo licet, magistrum hunc qui uoluntati nostræ tanquam pædagogus sit appositus, mancum & destitutum ab ijs esse rebus, quæ nos scire prorsum oporteret. Nec absoluisset opus suum Deus artifex sapientissimus, cui non adiecisset à quo duceretur ad finem quem ignoraret. Nos quoq; ab scopo nostro destitute nullius esset culpæ, nempe ab eo quod naturaliter nesciremus. Verum nos qua tandem conditione missi in uitam simus, mutæ animantes facile declarant: quas omnes quum ad finem suum abunde instructas ornatasq; uideamus, nimirum necesse est copiosius esse homini collatam facultatem mentis sue pertingendæ. Maior est utique finis hominis, & potior, quam rerum cæterarum, quanto scilicet excellentior is quam reliqua omnia. quapropter si

fini suo consequendo parum res aliæ fictæ essent idoneæ, leuis fortasse foret iactura: grauißima autem, si homo tum in uniuersitatis ratione, cuius princeps conditus esset optima & præcipua sui parte mancus, tum in diuino opificio, cuius sapientia notã reciperet, & in ea desideraretur aliquid. Si reliqua igitur uires ad destinatam sibi causam sunt sortita, quæ sunt creata hominis gratia, nimirum homo ipse omnium caput, princeps, causa, maiorem ut sit facultatem nactus necessum est, ne frustra sit conditus, & cum aliqua sui authoris (quod absit) querela. An in ijs quæ ad tuendum corpus, uitamq; hanc temporariam propagandam pertinent, tantam curã diligentiamq; Deus adhibuit, tot stirpes, animales, fructus edidit certo ac stato tempore, in ijs quæ immortalitatem nobis pariunt, fuerit parcior, & non plenius nos copiosiusq; instruxerit? Itaq; cum de Deo omnia par sit credi, imò pro certo ac comperto haberi summa optima perfectissima: etiam pro comperto exploratoq; est habendum, hominem cæteris rebus quæ constant corpore potiozem, potiore ac præstabiliore conditione esse præditum, ut uoluntati propensio sui finis sit indita, & menti doctrici ac consultrici uoluntatis informata cognitio illius ipsius finis, quæ cognitio augetur & profert se usu, experimentis, doctrina, consideratione mundi

DE VER. FIDEI LIB. I. 7

di huius, et reputatione eorum quæ sunt in homine, quæq; extra. nec aliter indita illa cognitio per hæc adolescit & prodit foras, quàm semen à solo & cælo adiutum herbas, flores, fructus producit. Nec uelim mihi de nomine moueri controuersiam, siue ingenta comprehensio nominetur. siue semē, siue lux, seu facultas, seu naturalis pronitas, qualis est in ingenio ad manifestissima, quæ etiam quum primū offeratur, statim arripimus: ut totū esse dimidio maius: si ab æqualibus æqualia detrahatur, quæ restat esse æqualia. illis enim ita pueri consentiūt, ut appareat informatam eos habere de illis ueritatibus notitiam: quodcunq; horum nominum placuerit, res tamen erit eadem. Apostolus Paulus quemadmodum seu semina illa nostrarum mentium aulescant & prodeant, seu lux in animo quæ necessaria sunt monstret, seu facultas exerceatur, & actionem suam educat, docet scribens ad Romanos: Inuisibilia (inquit) Dei per ea quæ foras edita sint, conspici intellecta. idq; non à Mose usque, uel Abraamo, sed à prima mundi origine: nec illa tantum inuisibilia prima, & ceu exposita. uerum illa quoque intima, & tanquam in recessu de sempiterna ui numinis ac potentia, ut excusari nemo possit, deflectens à signo proposito. Vitiatio enim peccamus non naturæ, sed uoluntatis, quæ uel relictis bonis monitis applicat se ad deterius, uel

monitorem suum ducemq; aspernatur, aut negligit,
 nec curat exerceri in ijs quæ est docturus, ne per ig-
 norantiam aberrans à uia in præcipitia & exitium
 certum ducat. quorum uitiorum hoc est ignorantia,
 illud uerò alterum prauitatis, ut monitori suo non
 obtemperet. Cæterum neque ignorantia purgat fla-
 gitium, quæ desidia tua, uel alienatione ad res leues,
 inanes, superuacaneas contracta est: nō magis quàm
 si in leges humanas deliqueris, quas per socordiam
 ac segnitiam ignores. Hæc enim mentis facula, quam
 Dei munere accepimus, uel ocio languescit, uel cum
 ad res uiles cuncta conuertitur, obtenebrescit, nec
 metam ostendit, nec uiam qua ad illam itur: & se-
 men malignitate soli, aut quia sentibus, uel quia lapi-
 dibus obruitur, præfocatur. Vnde praua & perni-
 ciosa consuetudo inuadit animum, non assurgendi
 ad contemplanda necessaria, sed superflua modò &
 nihil profutura. Quòd si mens negligentia uel uitijs
 obducatur, & tanquam syluescat, præcluditur adi-
 tus luci: iam non in auium transferunt nos tenebræ,
 sed in contrarium prorsum, & planè in exitium.
 Animaduertere est errores, & quàm perniciosi exi-
 stant quotidie in hominum uita, quum cæca mens
 ducit cæcam uoluntatem.

DE VER. FIDEI LIB. I. 9
Q V A N T V M E S T D O -
cere finem.

Quod olim magni illi uiri reputantes, qui Dei beneficio maiorem adepti sunt uim illam, facultatemq; mentis, de qua modò loquebar, quam alij, eamq; ipsi usu & exercitatione expoliuerunt auxeruntq; aggressi sunt densissimam hanc syluam repurgare, & luci præbere aditum, quo tandem homo aspiceret quid esset, qua gratia missus in uitam, quò illi & quâ contendendum. Hoc opere nullum duxerunt pulchrius se aut præclarius posse efficere, nec quo amplius aut uberius demerentur sibi uniuersam hominũ gentẽ. Nec fallebantur indubiẽ, nam quid est in quaque re maius aut pluris faciendum, quam usum illius monstrare, & qua caussa sit parata? Homo enim, si quamobrem positus sit in uita nesciat, neu quò eundum sit sibi, an non frustra uidebitur procreatus? Meritoq; consensu omnium laudatur Socrates Atheniensis, qui primus philosophiam in coelis atq; elementis naturæ immersam ac errantem deuocarit in terram ad inquisitionem uirtutis, & in ciuitates domosq; introduxerit ad usum hominum, & ut quisq; qua tandem causa esset conditus scrutaretur. Non ille philosophiam detraxerat è coelo, si modò ueram germanamq; uirtutem tradidisset, sed potius uagantem ac uolantem temerè, ma-

A S gnasq;

gnasq; ambages nequicquam suscipientem in coelam
retulerat, ut eam ibi homines quaerent, quò essent
per illam reuersuri. Neque enim tributa est homini-
bus diuino munere uis ueri intelligendi ac inquiren-
di, ut in scrutatione rerum infructuosa consumatur,
sed ut nos in coelum reuehat, hoc est ad nostram ori-
ginem. Hinc factum est, ut caput & cardo uniuersae
philosophiae exisi metur sententia de finibus bono-
rum & malorum: qui ea discreparent, tota secta iu-
dicarentur diuersi. Illa erat ceu nota, qua nationes
inter se philosophorum distinguerentur ac dignosce-
rentur: idq; optimo iure. quippe si philosophia lex
est uiae ac ratio, necesse est eam esse uiam qua ad me-
tam peruenitur: ubi diuersae ac contrariae proposi-
tae sunt metae, non potest uia esse unica. Exculpserunt
isti non pauca ad quae peruenisse eos facile qui uis no-
strum admiretur: quoniam naturalem lucem uel na-
cti sunt maiorem, uel repurgarunt atq; exercuerunt
diligentius. Sed in plerisq; hallucinati sunt & lapsi,
& in ijs propter quae uicissim mirandum sit, autho-
res atq; inuentores rerum maximarum & pulcher-
rimarum non uidisse ea, quae ex illis ipsis sequeban-
tur quae iam inuenissent, ita ut uocem ipsi suam non
exaudisse uideantur. & casu potius incidisse in ue-
rum, quam ingenij solertia eò peruenisse. Sed falsa
est humana infirmitas, partim tarditate cordis ac
torpore,

torpore, partim inscitia atque inexcitatione. tum ab alijs prauè instituta, uelut à parentibus, educato-
ribus, magistris ipsis humanitatis, & formatoribus
animorum, à consuetudine publica, & receptis uul-
gò opinionibus, quas perdifficile est in totum reiice-
re, ubi semel inhaerunt. Accessit his quoq; contra-
dicendi studium, & proferendi nomen, ut & ipsi in-
inuentoribus haberentur. Fuerunt qui ex uotis ac
desiderijs suis opinationes & disciplinam confinge-
rēt, ut homines facinoribus, sceleribus, flagitijs man-
cipati, nolent esse Deum ullum uindicem malefacto-
rum, ex quo affectu per uitiorum illecebras eò dela-
buntur, ut nec credant esse. Tot machinis impugna-
ta atque impetita humana imbecillitas ruit: sed ca-
su uel ignoscendo, uel certè miserando. Hinc discif-
sum sapientie studium in tot disciplinas & philoso-
phias, atque adeò in tot sapientias, nam unaqueque
gens illorum & factio apud se unos sapientiam esse
clamat & contendit: unde tot rixæ inter illos &
digladiatio, atque ex omni parte rationes acumine
ingeniorum exculptæ: magnam ueri speciem præ se
ferentes, quæ oculis mentis præstigias facerent, &
tenebras humani ingenij condensarēt, incertioresq;
studiosos ueritatis domum ab schola remitterent,
quàm acceperant. Nam ingenij uis tota dum in hoc
solum incumbit, ut malum esse bonum, falsum esse
uerum

merum euincat, excudat aliquid necesse est, quod id
 nonnullis uideatur perfecisse. In his cæca ignorantia
 fluctibus multum & diu est iactatum humanum
 genus, donec Deus dignatus est nos respicere, &
 ueritatis suæ lucem puriorem humanis oculis pa-
 tefacere. Abrahæ primum, propter magnitudinem
 & constantiam fiduciæ: tum illius stirpi, per Isaac
 & Iacob: procedente autem tempore posteris Iaa-
 cob ualde aucto in Aegypto, data per Moſen lege,
 sed id paucis. illi enim quota humanæ gentis erat
 portio? Postremò autem aperuit thesauros bonita-
 tis suæ, quos uniuerſis hominum nationibus propo-
 neret, misſo in terras filio suo Iesu Christo, quæ est
 ipsius ueritas & sapientia. Hunc humanitate nostra
 uestitum, dedit nobis magistrum & ducem uie, ex-
 emplum uitæ, expiatorem scelerum, interpretem pa-
 cis, authorem salutis. Sed impij ad tam letum & sa-
 lutarem nunciũ obturant aures, & quod illis si-
 cut & alijs omnibus fuerat maximè optabile, uo-
 luntq; omnibus expetendum, reijciunt, & bonitatem
 ac miserationes Domini repudiant, quibus tantope-
 re indigent: atque ex seipsis metuntur Deum, ut
 quia ipsi sunt & immites, & inuidi, & mali, non
 alium esse Deum credant. Hi ex uia recta, quæ uni-
 ca est omnino ac simplex, in uia recesserunt: quo-
 rum iniri numerus non potest. Fecit enim sibi unus-
 quisque

quisque uiam qua ingrederetur, relictoq; duce Deo, ducem seipsum sibi constituit: neque uerò meliorē sui partem, nempe mentem puram purgatamq;. sed prauas animi cupiditates, uel rationes turbulētas ac infirmas.

RATIONIBVS AGENDVM.

Medelam quam Deus humano generi saucio attulit, literis consignarunt sancti uiri, dictante spiritu Dei: eaq; demum uera sunt oracula cœlestia. Sed neque huic rei fidem habent impij, quā eas literas ut alias quaslibet inuentum esse hominum suspicantur, ad quos parum proficiēt sacra dicta. Et tamen dandum est operam, ut hi quoque ad intuentandam ueritatem, quoad eius fieri possit, adducantur: ut ministri simus Dei, qui uult omnes homines uenire ad agnoscēdam ueritatē, nempe seipsum. Nihil ergo restat aliud, nisi ut qui ad nouā hanc lucem claudunt oculos, utantur uetere illa & prima, quam homo ingratus naturalem & suam uocat, quasi non etiam à Deo acceperit, sicut hanc alterā, sed quia facultatem eius ab utero secum educit, communusq; est omnibus, non agnoscit authorem illius: ut non frustra uideantur admonere nos sententijs ueteres, Beneficium in puerum non collocandum, non enim meminerit. & altera: Qui uniuersis beneficiat, à nemine reportare gratiam. Sed supersedeat

mus nunc de impiorum loqui ingratitude: neque enim hic est locus. Naturali ergo luce uerum indagabimus, quando hæc sola inter nos & repugnantes relicta est, tanquã uia qua insistamus ad aliquã uestigationem ueritatis. Cæterum priusquam id aggredimur, respondendum est quibusdam piorum hominum, qui nefas esse ducunt rationes adhiberi fidei, aut fidem rationibus confirmari. & adducunt illud sermone uulgi protritum. Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Quod quemadmodum intelligatur, permagni refert. neque enim in totum uel rectè dicunt, uel à recto discedunt. Ante omnia constet nobis quid sit ratio, quid fidem rationibus fulciri, à quibus & quatenus. Ratio, ut alibi alio modo exponatur quid sit, in præsentia sic commodissimè declarabitur, ad hoc utique institutum. Ea est uelut radius quidam, quem Deus de fonte illo perenni suæ lucis in humanam mentem deriuauit, de quo Ioannes dicit in Euangelio, quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Est ergo nostra ratio ueluti riuulus è fonte Dei, quo is amplior ex fonte manat, eo decurrit plenior: quo est propior, eo purior: ut quum malignus fluit & cænosus, euidentissimum signum sit longè à fonte suo discedere parumq; illi suppeditari ex sancto illo humore. Ita quo ratio est apertior

tior & dilucidior, hoc propinquorem & conformiorem origini suæ Deo esse manifestum est: quo minor & obscurior, tanto longius discedere, ac proinde dissimiliorem fieri. Quod si propinquior sit, melius ac facilius cernet diuina, quæq; sunt uera de Deo. Experimentum huius rei non est procul petendum. docti enim homines multo plus de rebus diuinis assequuntur, quàm uulgus. Nec potest uerum ullum à ratione esse alienum, quod est conforme Deo, fonti rationis: imò ab eodẽ fonte uerũ & ratio scaturiunt, idemq; Deus lux est & rationis & ueritatis, ut quum ipse contrarius sibi metipso non possit esse, nec unquam uera ratio quantacunque hominum aut dæmonum calliditate atque astutia peruertatur, atque obscuretur, ueritati potest repugnare. mutuo se potius adiuuantes fulciunt. ut per rationem facile perueniatur ad ueritatem. per hanc autem purgetur ratio. Illud nemo ignorat, quæ sint de Deo uera, innumera esse & amplissima: ingenij autem nostri captum angustum, in quod coelestis illa infusa est rationis lux ad eius mensuram. ita fit, ut in nostra mente non possit esse eadem ueri ac rationis mensura. Maior est ueritas rerum, quàm nostra ratio: sed non quod rationem nostram superat, protinus est & contrarium, inimicum, repugnans. Multo est aliud superari, quàm aduersari. Quocirca
que

*quæ contra pietatem nostram finguntur rationes, uel uane sunt prorsum, & primo ipso aspectu deridicule & contemnendæ, uel dolosa aliqua & fraudulenta specie contextæ atque inuolutæ. Porrò Dei mysteria quantum quidem ad captum nostrum attingit, duorum sunt generum. Altera ad nostram salutem pertinent, hoc est, illorum cognitio necessaria est huic conficiendo itineri, quod ad felicitatem nostram ducit: altera sunt arcana, recondita, quorum intelligentia non est nobis necessaria. Ita sumus à Deo indulgenter tractati, etiam postquam ab illo discessimus, meriti pœnas & supplicia grauissima, ut ad minimè necessaria minimum quoque lucis acceperimus: contra, ad ea quæ nobis nosse expediebat, plurimum haud aliter quàm utilissima nobis in natura in promptu sunt cunctis, cœlum, aër, aqua, fruges, animantes cicules, aditus est cuilibet ad illa non operosus: superuacua uerò seposuit Deus longissimè, raras aues, pisces exquisitos, feras, purpuram, gemmas, metalla. De abstrusis illis mysterijs dicitur, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne fueris scrutatus. tum illud, Scrutator maiestatis opprimetur à gloria. & Paulus iubet non plus sapere, quàm oportet sapere. De necessarijs uerò est apud eundem Apostolum: Quod notum est Dei, manifestum est illis, Deus enim illos edocuit. Operæ-
 precium*

precium est animaduertere, cuiusmodi à Platone, Aristotele, Cicerone, Seneca sunt scriptis prodita, quæ in tenebris illis reperta admirari satis non possumus. nimirum sapientia Dei, quæ est eius ratio & filius, illuminat omnem hominem uenientē in hunc mundum. Iam de ratione non est definiendum simpliciter. Homo enim quum è manibus egre dertur sui opificis, pulcherrimus erat, instructus, ornatusq; ijs rebus omnibus quibus esset opus ad uitam, nimirum ut tanto authore dignum erat: mentem illius incredibilis fulgor lucis opplebat, quæ illi monstrabat quicquid expediret. At ubi separans se à Deo lapsus est in hanc calamitatem, obscurata est lux illa, cæcitas & caligo menti obducta, ut nec uera nec utilia satis perspiciat: & si quando intueatur, confestim oborta nubes uel affectuum, uel ignorantia, uel incōsiderationis densissima, conspectum omnem adimit. Quocirca rationes de pietate tanto pere sibi necessarias, iam ex se non inuenit, aut inuenias per tenebras animi non intelligit, aut omnino aspernatur, carne obruta, aut motibus animi cōcussa & afflictā. interdum quoque ab affectu & tarditate cordis prauissimis consultoribus transuersa impellitur, ut facilius adhæreat & assentiatur ijs quæ stant pro malo contra bonum, sicut quæ pro falso contrā uerum. Ex qua mentis caligatione non

iniuria dixit Aristoteles, multa falsa multis ueris esse probabiliora. Sed non protinus ratio est illa, quæ armata est contra uerum & pium, quod à mente nostra proficiscitur. & rationis specie quadam contingitur, sed rationis inane simulachrum: nec riuus ex diuino fonte, sed aqua cœnosa ex lacunis dimanans nostræ cæcitatæ. Nam quemadmodum oculis corporis usu uenit, ut magnum lucis splendorem intueri non sustineant, caligentq; & tenebris inuoluantur: ita oculis mentis in fulgore ueritatæ. nec tamē desinit esse lux, quia oculus in eam nequit intueri, aut tenebræ fiunt, quia oculis ita uidetur: ita nec ueritas aut perit, quod eam humana mens non assequitur, aut fit falsitas. quia menti uideatur. Missus est ad nos cœlitus Christus Iesus magister ueritatæ, repurgator tanti cœni, corrector prauitatæ, instaurator naturæ lapsæ, qui hominem puritati illi atq; innocentie primæ in sentiendo & sapiendo restitueret. Depulit ergo è mentibus suorum ignorantiam & caliginem, quam inuexerat peccatum, & restituit ueros illos atque integros sensus naturæ sinceræ atque incorruptæ. Ergo apertis semel à Christo thesauris ueritatæ, eæ deinceps rationes ab ijs qui doctrinæ illi cœlesti paruerrunt, sunt de pietate inuentæ tam liquidæ, tam apertæ, ualidæ, efficaces, inexpugnabiles, ut miremur nō incurrisse illas in oculos
eorum,

eorum, qui inter gētes sapientiā profitebantur. Sed nimirum lux addita est rebus à Christo, quam ille coelitus ad nos detulit, quæ lux illis deerat: quæ si affulsisset, maiora & pulchriora indubiè quàm nos excogitassent, ut erat illorum in disciplina omni tū solertia, tum studium ardentius. quod ex ijs licet colligere, quæ sine hac luce inuenerunt. Adhibita enim rebus luce, facile est quid quæq; res, et cuiusmodi sit dicere, & pro ijs quæ dixeris argumenta congregare. Parit, sicuti paulò antea dicebam, rationem cognita ueritas, & ueritatem confirmat adhibita ratio. Quòd si nihil est fide nostra uerius, quid rationes reformidamus? quarū nulla est cōtra nos, omnes stant à nobis. Rationis quidem umbra & imago pugnare quandoque in nos potest, ratio ipsa non potest, & illas umbras leui momento lux nostra dispellet. Aurea est pietas nostra, aurea, nō deaurata. quo magis scarificatur & retegitur, hoc pulchrior & præstantior existit. puriorem ac nitidiorem illam reddit bellum quàm pax aduersus gentes, aduersum hereticos, qui scoria & rubigine conabantur eam obducere. puritatem excellentiæ suæ magis ostendit, quo est acrius agitata & concussa. Hæc est sapientia quam Dominus daturū se suis est pollicitus, cui artes, ingenia, calliditates, fraudes, atque astutiæ omnes hominum non possent obistere. Non est

ergo nobis metuendum, ne pietas nostra detractis uelamentis fœditatem ullam oculis contuentium ostendat. Metuant hoc aliæ religiones falsæ, atq; umbratiles, in quibus nihil est solidi, ideoq; attingi sese non sinunt. Iudæus grauatür cum Christiano de lege sua conferre. Mahumetes de secta sua disputari omnino uetuit. ne attingatis uirum tenuissimū, falsum, inane, leuissimo contactu statim friatur. Nostra religio intus etiam est quàm exterius formosior, solidior, firmior. Accedat qui uis, tractet, agitet, scalpat, modò cum ingenio & iudicio: thesauros inueniet latentes sub specie egestatis, sapientiam in simplicitate, diuinitatem in humanitate. quod & planum fecerunt multi alij, & spero me Christo Domino & magistro meo propicio, hisce libris patefacturum.

Refert præterea non parum qui utantur hiscerationibus, & quemadmodum, ut sunt hominum ingenia & mentes diuersissima. Alij sunt segnes & tardi, alij imperiti, alij ratione infirma, alij uitæ negocijs (quæ plurima nos confinximus) occupati, alij pueri, senes, ægri, mulieres, inexpertes rerum: ij nec inuenire rationes has de quibus iam dudum loquimur, nec inuentas possunt intelligere, sed tanquam in excelsis locis, ita in rebus tam sublimibus turbantur illorum oculi, & intuendo tam fulgentem solem perstrin-

perstringitur eorum acies. quumq; multitudo ex
 crassis hominibus, & ad usum rationis inexercita-
 tis constet, ea de causa sancti authores ab hac tan-
 tarum rerum inquisitione illam arcuerunt: haud a-
 liter quam affectis oculis præcipiunt medici, ne sur-
 gentem aut cadentē solem inconniuenter aspiciant,
 ne visus hallucinetur, et detrimentum accipiat. Nos
 tamen non fiducia ingenij aut eruditionis huc addu-
 xit, sed exercitationis tantum, quæ benefecio Dei
 aliquoties tentata non infeliciter cessit. Simul ut ex-
 perirer, an aliquam rei utilitatem præbere possem
 hominibus iuuandis: & in hoc gratificarer Patri
 illi cœlesti, cuius uoluntas est, ut omnes homines
 ad sese ueniant. In ijs quoque qui rationibus huius-
 modi utuntur non parum est positum. Res enim op-
 tima & saluberrima, si aliter sumas quam oportet,
 nocebit, atq; in contrarium uertet naturam & uim
 cui est parata. Vel ex ipsis mysticis literis originem
 errorum multi traxerunt. Sunt qui non minus ra-
 tionem in abstrusis illis mysterijs, parumq; (ut di-
 xi) ad nos pertinentibus requirant, quàm in ijs quæ
 nosse ad pietatem spectat: imò uero in illis quæ no-
 stra nō sunt, cur: osius & subtilius scrutantur, quàm
 in hæc quodammodo nostra, in quo non pauci no-
 strorum theologorum culpa non carent. Sunt qui
 parem in omnibus rationem efflagitent: quodq; in-
 dignius

dignius est, non plus de religione credituri, quam ratio euicerit. & quod in disciplina earum rerum quæ sub sensus cadunt non facerent, exigunt in pietate, ut ratio sit fidei mensura. Quid, quòd eorum multi nõ lucem & rationem diuinam ad diuina hæc uolunt adhiberi, sed humanam istam tot infectam & deprauatam sordibus, ut ea sit uelut fundamentum totius pietatis. Hinc nata est importunissima illa distinctio de lumine fidei, & lumine naturæ, ut quòd alia uera sint hoc lumine, falsa in illo: alia è contrario. quis hæc re & natura coniuncta discreuit, nisi homo aliquis impius & imperitus? An est in rebus nisi una ueritas? Hanc si naturæ uiam ingressus non assequor, an protinus alia existet ueritas, quàm naturæ lumen confinget? Age uerò quis est tanto ingenio, tanta eruditione & usurorum, qui metas possit naturæ assignare, ut confirmare certò audeat non ulterius naturæ uiam se porrigere? Ridiculum est, in quo ingenium alicuius perscrutantis sistat, ibi ut naturam dicas etiam sistere, & imbecillitatē humani ingenij transferre in uires naturæ: de qua dementia nihil satis dici potest pro indignitate. Quem porrò uolunt esse mensurā tantæ rei? Platonē. at is ab Aristotele deprehenditur. Aristotelem. at is Academicis & Stoicis non placet, & acriter redarguitur. atque hæc omnia non in lumine fidei, ne
quis

quis quid causificetur, sed in naturali, ut loquuntur. Sed redeamus ad alias causas percensendas. Ex disputationibus & contentionibus circularum scholasticorum orta est pertinacia, & irritatio omnia scalpendi. progressi sunt quidam longissime, & ratiunculis sophisticis, uanis, inualidis, magnū pondus rebus grauissimis detraxerunt. Nostrum hoc institutum multo est aliud. nam de diuinis solum differemus mysterijs, quorum cognitione ac fide salus nostra continetur: tū ex luce quā Dominus noster attulit suis, cuius illustratione omnia redduntur perspicua & certissima. nec postulabimus ut canon & norma fidei sit nostra ratio, sed tantum introductio quaedam exteris, & quibusdam nostrorum stabilimentum. Hoc uidemus iam inde ab ipsis Domini nostri temporibus in hunc usque diem actitatum. Christus ipse rationibus egit cum Iudæis, ad eis persuadenda quaedam, quibus satis non erat tanta rerum admirabilium multitudo & uarietas: uelut se esse Christum filium Dei, maiorem Dauide rege, inimicum demonibus, amicum Deo. Petrus Apostolorum princeps paratos nos uult agere, ut possimus de spe ac fiducia nostra rationem reddere, & quidem omni poscenti. Paulus grande columen Ecclesie non in humana sapientie uerbis ad persuadendum idoneis fuisse predicationem suam ait, sed in spiritu Dei & uirtu-

te. Planè ita congruebat fieri, ut lux quæ ad intuen-
dam fidei ueritatem adhibebatur, non ex rhetorum
pigmentis & coloribus, non ex humana illa sapien-
tia cæno & fimo uiciorum corrupta desumeretur,
sed ex uirtute & spiritu Dei, quæ est doctrina Chri-
sti Iesu. de qua subdit: Sapientiam autem loquimur
inter perfectos. sapientiam autem non huius seculi,
quæ perit: sed loquimur Dei sapientiam, mysterio
inclusam & reconditam. Ex hac schola haustis ra-
tionibus agebat cum Iudæis & gentibus, euincens
Iesum esse Christum Domini, & alia quæ sunt pieta-
tis: quod est in eius Epistolis uidere. Timotheo præ-
cipit, ut episcopus potens sit doctrina sana, & eos
qui contradicant refellere. Equidem non ignoro pau-
cissimis, & penè nullis rationibus nobis fore opus,
si Dominus dignaretur nobis eas uires in sermone
dare, quas per spiritum suum dedit suis Apostolis,
& ijs qui ab Apostolis erant edocti. Quàm plana,
quàm simplicia erant illa quæ à primis Ecclesiæ pro-
ceribus fuerunt tradita: at quàm efficacia ad per-
suadendum, quod effectus demonstrauit. Nimirum
ineratim illorum uita & uerbis uigor spiritus diui-
ni, addebantur quæ naturæ uim superarent prodi-
gia. ea erant ualidiora quàm innumere rationes. Po-
steriores autem, quibus diuina illa facultas defuit,
quia eorum uita ab Apostolica & martyrum dege-
neraue-

nerauerat, coacti sunt plures coaceruare rationes,
 & pro fulcimento uitæ ac miraculorum quo desti-
 tuebantur, ingenij uires atque exercitationem sub-
 stituere. quo in numero fuerunt Tertullianus, Ire-
 næus, Iustinus, Origenes, Anastasius, Chrysosto-
 mus, Gregorij, Basilius, Eusebius, Lactantius, Hie-
 ronymus, Augustinus, Cyrillus, Thomas Aquinas.
 Hinc recentiorum theologorum coetus & scholæ
 omnes, quorū nos & sequemur exemplum, et tuebi-
 mur nos autoritate contra istos uel immodicè at-
 que interdum quoque imprudenter pios, & in pie-
 tate meticulosos, uel malitiose aut arroganter deter-
 rentes alios. quorum pars ita de se sentiunt magni-
 ficè, ut credant quò ipsi non penetrarint, inuia esse
 reliquis omnibus. pars nolent ab alijs proferri in lu-
 cem, quæ ipsos latuissent. hi uerò ignominiam suam
 interpretantur, Dei erga alios beneficium. Sed quis
 possit tandem dubitare, quo minus inter eas quæ hu-
 manæ facultates uiresq; nominantur, ad ducendos
 homines in eam quam uelis sententiam, maximum
 robur habeat ratio? quæ sola flectit humanam men-
 tem, liberam alijs uiribus omnibus, atque inuictam,
 quæcunque admoueamur. Quid, quò aliquot in-
 terdum locis & temporibus, & apud nonnullos ho-
 minum efficacior est quoque quàm fides prodigio-
 rum? Hæc enim in controuersiam uocari aliquan-

do possunt, atq; etiam in calumniam: ratio in oculos atq; in ipsum animum ut lux se ingerit, omnia peruadit ac uincit, modò ne quis uenientem excludat, et uelut oculos claudat ad splendorem. Ergo sicut facultas uegetabilis ad sensus est uia, hi uero uelut gradum substernunt quo ascendamus ad mentem: ita humana hæc & naturalis ratio manum præbebit exteris, ut ad diuinam lucem cõtuendam sese erigant & confirmentur: ut postquam potentia & bonitas Dei ostensæ illis & percognitæ fuerint, ad illud solum suspiciant, omnia incipiant de illo credere, ac bene sperare optima, pulcherrima, salutifera, perfecta. Stirpis uitæ succedit in nobis brutalis, post hanc humana: humanæ adiungetur hæc diuina. finis unius, initium est sequentis: quæ ita se contingunt, ut unū prorsum esse uideatur extrema. Humanã rationē quid appellẽ, ex superiorib. liquere potest: eã quæ homini relicta est post casum miserabilẽ. Quæ propter necessariæ sunt rationes ingressuris, sicut ingressis superuacaneæ, si modò uerè ac bona fide introierunt: quemadmodũ alibi docebo. Tametsi rationes sobrias, & magno iudicio expensas, arbitrator multis etiam Christum professis bona fide non fore inutiles, & ad corroborandos imbecilles, & ad delectandos firmiores. Libenter enim intelligimus quæ credimus, & fortius assentimur. Le-

gantur

gantur modò piè ac prudenter, sine curiositate ac scrupulis, non ut his censeamus uel confirmari fidem, uel crescere, sed aperiri ac declarari. Vt nam orbis uniuersus uerè cognosceret atque intelligeret Deum, & Dei sapientiam ac bonitatem Christum Iesum, nihil esset alijs opus rationibus atque argumentis quàm quod ipse dixit. Sed immensus hominum numerus filium Dei & salutem suam partim non noscit, partim non agnoscit: qui sunt extra Ecclesiam. In ipsa quoque Ecclesia quàm multi infirmi et nutantes, partim hoc ipsi nò dissimulāt, partim (quod magis est dolendū) etiā profitētur. alijs sic se gerūt in uita, ut aliter appareat eos sentire, quàm loquantur: nec ea uideantur serió habere persuasa, quæ de bonis malisq; æternitatis sancta docet religio. Itaq; uidetur mihi in pietate uicij hominum inualescentibus illud usu euenire inter eos qui Christo dedimus nomina, quod in speciosa quidem et scitè depicta tabula, sed tamè peructuista, quæ lucē illā et nitorē coloris primi sensim amisit, quæ si non est pingenda denuò, est certè et puluere ac situ deterso illustranda, et quod interlitū est, instaurandū. Multū obscuritatis et caliginis induxit prauorū morū diuturnitate cōsuetudo radicata, cōsensusq; multitudinis in scelera tam pertinax & obstinatus, tum negligentia

atq;

atque imperitia doctorum Ecclesie, ommissa uera ac
 germane religionis cura inuenta superstitiones
 plus quam aniles. Iam dissensiones & cum hereti-
 cis. & inter nos ipsos plurimis de rebus, dici non po-
 test quantum in animis nostris attulerunt detrimen-
 ti. Postremo authoritas Ecclesie diminuta. & uer-
 bum Dei aliis neglectum, aliis etiam suspectum, tur-
 pissimo initiatorum exemplo, ut oratio eorum care-
 ret fide. quorum esset uita exosa, grauem nostris pe-
 catoribus plagam inflixit. Renouanda est fides, hoc
 est corroboratio ueritatis illius producenda atque
 ostendenda, ut hoc tanquam nouo nitore uetus color
 resplendescat: nec solis iam diuinis oraculis stan-
 dum, ut olim quum firmissima esset, altasque in men-
 tibus sanctorum hominum radices egisset. Expen-
 dat hoc quisque in seipso, & ijs quibus cum uersa-
 tur. intelliget non me frustra admonere, negociumque
 maioris esse quam pro hominum opinione momen-
 ti. Equidem aggredi me arduum opus, & longe ui-
 ribus meis impar non ignoro: sed indicibilis tantae
 rei fructus ingentes animo meo faces subdit, cogitque
 bene sperare de Domino Iesu, qui adesse huiusmodi
 conatibus consuevit propitius & dexter, sine cuius
 ope nos omnino nihil possumus, imo nihil sumus. Ita
 que iam nunc operis initio doctorem illum diuinae
 sapientiae, hoc est sui ipsius, imploro & obsecro, uti
 lucem

lucem illam suam dignetur admouere propius, tum
 mihi ad ea quæ conducant inuenienda & traden-
 da, tum lectoribus ad eadem ipsa intelligenda, ut
 ego & illi conseniamus ueritati. & sancta fides ita
 in nostris cordibus stabiliatur. ut artes omnes impe-
 tusq; hostis nostri ad eam siue reuellendam, siue e-
 tiam commouendam, minimum habeant roboris ac
 uirium. Quod si fauorem hunc uel excludunt mea
 scelera, uel extrudunt, ego uerò nihilominus iam
 nunc in initio profiteor, sententiam mutaturum me
 edoctum meliora. Ecclesie uero iudicio & sto &
 stabo semper, etiamsi mihi pro parte cōtraria aper-
 tissima uideatur facere ratio. Ego enim falli possum,
 & fallor sepius: Ecclesia, in his rebus quæ ad
 summam pietatis pertinent, nunquam fallitur. Vos
 autem fratres qui hæc legitis, per immensam Chri-
 sti beneuolentiam erga nos oro & obsecro, ut nego-
 cium fraternæ charitatis iniunctum nobis à Domi-
 no, reducendi aberrantes in uiam, purè ac simplici-
 ter cum concordia mecum geratis, ne quis in perso-
 nas respiciat, sed in rem ipsam tanti momenti. In a-
 lijs disputationibus de natura, de rebus gestis, de di-
 cendi ratione, de cognitione literarum, contemio-
 nes & humani affectus tolerantur sanè: quia quod
 fit ex cōtrouersijs iacturæ leue est. in pietate deui-
 tentur prorsum, quia perniciosissima.

QVALES

QVALES ERVNT NO-
stræ rationes.

Argumenta omnia uel ex rei essentia petuntur, uel ex adiunctis, quæ in hærentia nominantur, uulgò accidentia. Et quoniam mens nostra non ad omnium essentias æqualiter penetrat, neque accidentia planè ac liquido cognoscit, fit ut rationes de rebus omnibus non queant esse pares: quod quum est ab Aristotele traditum, tum facile res ipsa animadvertenti monstrat. Neque enim in scrutatione naturæ tam euidentes probationes afferuntur, quàm in mathematicis: nec in prima philosophia, quæ est de recõditis naturæ, ut in secunda, quæ de expositis sensui disputat. Sed in prima tamè philosophia fortiores sunt probationes, quàm in disciplina morum. de qua meritò Aristoteles dicit, Satis abundeq; illi factum, si rationes adducantur uerisimiles, atq; in speciem probabiles: nam perspicuæ atq; inuincibiles non possunt. Ita in disputatione hac de pietate, erit quum argumenta inducemus euidencia, atq; inconfutabilia. erit quum probabilibus tantum coniecturis debebimus esse contenti. Nec quisquam adeò fuerit uel impudens, uel excors, ut sensui subiecta uelit esse ea quæ de tantis arcanis traduntur, quod in nullo omnino arte aut disciplina potest præstari. hoc sensit ille, qui noluit fidem habere humane rationis
expe-

Experimentū. hoc est sensuum euentiā: & Paulus, res quæ per fidē sperentur, negauit sensibus appare re. Erunt autē in summa ratione omnes nostræ longè manifestiores ac fortiores, quàm quæ pro parte contraria possent afferri, uel in maximè reconditis & sublimibus mysterijs. quàm etiam adeò erunt plurimæ illarum probabiles ac inuictæ, ut nec tot, nec adeò firmæ sint pleræque earum, quibus freti magni philosophi dogmata & principia scientiarum immutabilia constituunt: quæ adeò censent naturaliter esse hominum ingenijs perspicua & certa, ut hominis appellatione indignum eum ducant, qui refragetur. Nec sunt pauca in pietate nostra adeò congruentia cum hominis mente atq; ingenio, ut cognita ilicò amplectatur, ut sola illarum expositio sufficiat nuda & quasi inermis. Plurimos arbitror non se nobis aggregare hac una de causa, quòd de fide nostra uel nihil prorsum audiuerunt, uel perparum. de quibus Paulus ait: Quomodo credent ei de quo nō audierunt? quomodo audient sine docente? Cæterum boni ac ueri unica est uia, mali & falsi innumera, uidelicet quot quot ab illa unica aberrant. Quocirca nec uacabit mihi, nec operæ precium lectori fuerit, omnes omnium uel recensere opiniones, uel refellere. Nam quæ cuiq; uenire possent in mentem, curare aut persequi infinitū est, & hominis nimium ocio

ac studio suo abutentis. Sunt enim quamplurima minuta profectò, & cura indigna: quæ ut ratione nulla fulciuntur, ita nullo in aduersum impellente argumento ipsa per se concidunt. cuius generis sunt quæ à nonnullis sine argumento ullo, sine probabilitate iaciuntur, in hunc modum, Fortasse ita est, fortasse secus, quis scit, quis nouit, fieri possit, nescio, suspicor. Quæ si in humanis ut temerè dicta exploduntur atque exhibantur, quanto magis in ijs quæ cœlitus tradita fulciuntur diuina authoritate, captumq; omnem excedunt humanum? Quare illa solum desinam mihi ad confutandum, quæ minimum sunt peruersa & corrupta, speciemq; rationis aliquam præse ferunt, tametsi fictæ & fallacis. Hinc, quæ ad multos recepta sunt, de quo genere sunt celebres sectæ, & hominum de colēdo numine inuenta. Tum, quæ ad paucos, sed eos præstanteis, magnæq; de sapientia authoritatis: qualia sunt philosophorum placita. Neque persequar ex ijs nisi ea tantum, unde uidero iacturâ religioni importari, uel ut frigeat, uel nutet, uel omnino cadat. Nam abolita iam, uel satis à maioribus explosa & profligata, ne attingam quidem: ut de Ioue, de Iunone, de Hercule, de Venere, de Marte, alijsq; huiusce notæ. Quis enim adeò nunc insanit, ut illos esse deos suos credat, quales nemo uelit habere liberos aut seruos? Et ad errorem illum
conuin-

conuincendum satis sunt olim à sanctis uiris dicta
 multa, quum is adhuc hominum animos occuparet.
 Interdum quoque præteritis silentio aduersariorum
 opinionibus, pro nostris disputasse satis habuero,
 quippe corroboradis nostris quæ cum ueritate sunt
 coniuncta, ruent aliena quæ à ueritate discedunt.
 Nec possunt omnia commemorari sigillatim, nem-
 pe infinita. Veritate posita & constabilita, facile hu-
 ius contraria cadent atq; euanescent. Et in negotio,
 quo uno uera & permanens continetur salus gene-
 ris humani, nihil agam uasfrè ac astute, nullo utar do-
 loso aut captioso argumèto, nõ asseuerabo nisi quæ
 sint mihi primum persuasissima: nec contendam ut
 ratio recipiatur ulla, nisi quæ prius mihi fuerit pro-
 babilissima. non aliter alijs consulam, quam ut mihi
 prius consuluerim. Enimuero quid esset immanius
 alieniusq; ab omni humanitate, quam fraudè ac fal-
 laciam in eo struere, quod tantopere omnium inter-
 est sciri, & sine cuius notitia salui esse nullo modo
 possumus, imò miserrimi ut simus necesse est. nec illa
 inducam argumenta uel intricata & nimie subtili-
 tatis, uel cauillosa & fucata, cuius generis excogita-
 ta sunt in circulis & disputationibus nostrorum ho-
 minum plura quam deceret. Omnia erunt, ut spero,
 facilia & dilucida, quæ intelligi à quouis animad-
 uertente queant, quantūq; à me utiq; præstari pote-
 rit,

rit, efficacia. Atq; utinam operis huius non nisi doctus atq; ingeniosus mihi lector coningeret. citius enim & promptius sperauerim me ab huiusmodi impetraturum argumentis meis assensionem & fidem. Cum imperitis et crassis hominibus plurimum mihi prospicio futurum negocij. uidelicet creduntur agrè quæ non satis intelliguntur. Quod si nec eruditione multum ualuerit lector, nec corde, at saltem ualeat diligentia: præbeat se attentum disputationi, in qua de salute agitur sempiterna. Et quandoquidem Deus in humanos animos de sua luce lucem deriuauit, etiamq; post naturæ casum tantum reliqui fecit nobis, quantum si conseruaretur et excoleretur, in uia nos profectò susteret salutis, pro comperto à nobis ponetur, quod uniuerso hominū generi in commune iudicatur ita esse. Recte Cicero, De quo (inquit) omnium natura cōsentit, id uerum esse necesse est. Nam quemadmodum mutis animantib; concessi sunt à natura stimuli quidam, in sinctisq; quibus ad utilia impellantur, retrahantur à noxijs: ita in hominum mentibus inditas atq; informatas esse notiones credibile est, quibus ad ea quæ sibi profutura sint, adducantur. Neq; enim peior est belluarum cōditio quàm nostra, etiam nunc post ruinam illam miserabilem. Quæ res efficit, ut iuxta Pauli sententiã excusari malicia hominum non possit:

sit: quæ nimirum esset excusabilis, si non ad uerita-
 tem bonitatis instructi satis informatiq; essemus in
 uita, natura duce ac magistra. Quò suapte sponte
 leones omnes feruntur, id dicimus leonibus natura
 le: quò canes, canibus. eundemq; ad modum in cæte-
 ris. Quid ergo dici potest probabilius, quàm esse ho-
 minibus naturale, quò nutu suo omnes homines fe-
 rantur? Quod si est naturale, non ergo falsum. nam
 falsum nos inuenimus, natura nõ indidit, caligo atq;
 hebetudo nostrorũ ingeniorum illud peperit. Quæ
 ueritas humani generis in sententia de uniuersalibus
 intelligenda est. nam in singularib. falli potest. Com-
 munes enim illæ animorum conceptiones de gene-
 ralibus sunt. Secundo loco uidetur posse poni, quod
 parti maximæ probatur, quod optimæ, quod sanctis-
 simæ, id est ijs qui lucem animi uel constitutione suo-
 rum corporum hauserunt maiorem ac puriorem,
 uel ipsi deinceps studijs, doctrina, meditatione, ex-
 perimentis, usu rerum probè ac diligenter annota-
 to repurgarunt: quorum interdum utemur testi-
 monijs ad nostra confirmanda, ut qui humanis tan-
 tũ fidit libetius et securius acquiescãt, quã rationẽ
 nostrã ijs uidebunt cõsentire. quæ naturæ sunt uiri-
 bus per excellẽtes uiros exculpãt: et eo utemur cre-
 brius, quo potiores rationes in suam illi sententiam
 attulerint, ut ratione stemus magis quàm homine,

ne eligere uideamur nostro arbitrato suffragatores: atq; ea de causa si manifesta ratio illorum dictis reclamauerit, corruptum illorum iudicium ostendemus. Quòd si humanæ sapientiæ sectatores inter se dissenserint, quod faciunt sepius, & ratio à ueritate stabit, & nos secundum rationem pronunciabimus de causa. Aliquibus enim dissentientibus, ut uerum nullus eorum teneat quandoq; euenit, ut autē plures quàm unus teneat non euenit, quia uerū unicum est, falsum uariū & multiplex. Quæ porro sensibus sunt obiecta, ea ratione non indigent, sed experimento, prouiso, quod doceri à philosophis solet, ut sensorium sit bene affectum, tum sensibile ac medium ad sensationem congruentia. Postremò rationes eas in pietate debemus pro potioribus recipere, ad quas potiora & meliora consequuntur: eas autem rejicere, ad quas mala & damna. Nam ut de Deo optimo optima quæq; debemus cogitare ac sentire, ita credibilius est fieri ab eo semper quæ nobis sint uilia, quàm quæ damnosa & noxia: & ut opus illius est natura & rerum ueritas, utriq; conformius est quod bonum sit & conducibile. Sunt in rebus diuinis penitissima quædam mysteria, ipsi soli Deo nec alteri cuiquam explorata: ad quorum rationem & causam humana mens non assurgit: uelut de generatione filij, de processu spiritus sancti, quomodo mundus

mundus in hanc pulchritudinem & admirabilitatē
 extitit è nihilo, quomodo sustentatur, cur non pri-
 us conditus, cur non post. tum in ijs quæ sub sensus
 nostros ueniunt. Qui sit, ut grauiā deorsum, sursum
 ferantur leuia, non potius è diuerso: tot cœli, tot si-
 dera, non plura aliquot, neque pauciora? quamob-
 rem homo sic editus, cur imbecillo corpore, & tot
 rebus indigo, sollicitatus animi affectionibus & cō-
 motus? & alia, quæ sunt Dei unius ingenium nostrū
 excedunt. Sapienter Socrates, Quæ supra nos, nihil
 ad nos: id est, quæ humana mens capere & inuesti-
 gare nulla arte potest, prætermittamus. Hæc tamen
 quæ rationem omnem excedunt, ea dicentis autho-
 ritas, quum fuerit ostensa & confirmata, faciat cre-
 dibilia. Quid, quod sæpenumero non succurrit ani-
 mo ratio in ijs quæ altissima & supra omnem inge-
 niorum aciem credebantur, postea offert se ultrò nō
 quæ sita. Sed in his adeò occultis suffecerit & con-
 trarios refellere, & dilucidè exponere nostra, quan-
 tum quidem res ipsa patietur. Diuini consilij si quā
 attulerimus nōnunquam coniecturam probabilem,
 erit uelut gratuitum auctarium. Nam quum homi-
 nes & angeli omnes, tum cœli ac mundi uniuersitas
 opera simus Dei non possumus per nos ipsos san-
 ctum illud consilium assequi, quod creationem re-
 rum antecessit, eò enim ad res producendas addu-

ctus est Deus. Quæ uerò priora sunt re quaque, ea non potest res illa comprehendere, nisi doceatur ab eo qui ipsam præcesserit. Quapropter diuina illa intima non attingit suis facultatibus nostra mens, non modò hæc quæ nunc est uitij deprauiata, & oppressa densa caligine, sed nec illa purior, quæ principale scelus admisit. Si quid peculiarius à Deo traditur, id cum actione gratiarum accipimus, reliquæ in occulto sunt nobis, Deo soli summo & præpotenti exposita & aperta. Mosi petenti diuinam ad contuendum faciem & maiestatem responsum est cœlitus: Non uidebit me homo, & uiuet: posteriora mea uidebis, faciem autem meam uidere non poteris. Posteriora Domini, opera sunt illius, per quæ alij alijs sublimius aut demissius ad contemplationem illius quandam uelut per gradus ascendimus. Solem si rectè intueamur, caligabimus: sin obliqui illius utamur splendore, cernemus facile quæ cupimus, & ipsum eundem considerabimus sine offensa nostri. sic Deum nemo rectè intueatur, ne à fulgore ingenti amplitudinis & maiestatis opprimatur. Per res ab ipso conditas, in cognitionem illius quampiam non difficulter perducemur. Quæcunque enim ab authore sunt aliquo, ad imaginem illius existunt, qui edit, siue ea sit corporalis similitudo, ut in gignente animali, in igni comburenti, & eiusmodi: siue in-

herentium

herentium corporis, ut quum quid ab alio calfit, aut refrigeratur: siue spiritalis ea sit imago, qualis est in pingente, in edificante, & quæ sunt eius generis. Loquor de ijs quidem qui in operando non feruntur temerè, atque ut fors tulerit, uelut pueri & demètes: sed qui aliquid animo suo præstituerunt, quod sequantur & petant. non quòd domus animo sit architecti similis, sed ei formæ ac figuræ quam ille animo concepit, sibiq; uelut exemplar proposuit, ad quod externam structuram accommodaret.

Quapropter quum nihil sit, quod sapientius quæcunque est collibitum instituat & peragat, quàm Deus, sit, ut nec finis certior sit cuiquam, nec magis destinata. idq; si ita est, omnia quæ ab illo exeunt, ut cogitatibus illius respondeant, & similia sint necesse est. At cogitatus illius non sicut in nobis inhaerentia sunt, sed ipse idem. nihil enim est in illa sancta natura, nisi ipsa eadem pura simplicissima, sui semper & ubiq; similis, nihilq; est in Deo nisi Deus. illius ergo similia sunt omnia, expressius quidem aut dilutius alijs alia, sed certe quidem similia, et uerò. haud aliter quàm quæ imagines ab eodem sigillo & in cera, & in luto, & in membrana, & in argilla imprimuntur, & si non æquè perspicuè omnes, sigillum tamè uerò referunt. Licet ergo ex cõditis rebus conditorè aliquatenus cognoscere atq; intelligere,

ut patrem ex filio, corpus ex imagine, pictorem ex tabula, architectum ex domo. Et quæ de mundo hoc sumuntur ad Deum argumenta, eiusmodi sunt ad ueritatem Dei, quales rerum imagines sunt Dei, tenues certè ac obscuræ, sed tamen ueræ: tametsi turbatur crebrò mens nostra in hac collectione, dum uel non satis quod conueniat attendit, uel parum rectè iudicat de rebus creatis. Nam qui collecturus cogniturus que est per effecta causam, si in natura effecti fallatur, & in causa uti fallatur necesse est, quoniam prauum fundamentum posuit. Vnde tot errores de Deo, quòd in censendis illius operibus uehementer est erratum. ut quòd cœlum agat omnia, quòd fortuna multum dominetur, quòd non prospiciat Deus rebus humanis, & huiusmodi absurdissima: propterea quòd cœli & hominum & siderum naturas atq; ingenia non satis cognita haberent & explorata. Hæc Dei per opera ipsius intelligentia & consideratio augetur luce admota, & arte quæsita, uel acumine ac bonitate ingeniorum, uel doctrina & institutione, uel usu & experimentis, uel Deo ipso docente. His enim Dei muneribus maiores inuenimur & efficaciores rationes, tametsi nunquam ad plenum & perfectum. Nam quis perfectionem cognitionis in tanto intervallo postulet, quæ non est in ijs quæ cernimus,

quæ

quæq; manibus contrectamus & uoluimus? ausuri tamen spondere certiora fore quæ in hac disputatione afferemus, quàm quæ in omni philosophia asseuerantur: quæ philosophia non opinionibus se et coniecturis gloriatur nuti, sed scientia & cognitione certissima & compertissima. Quod si furori existimatur proximum, pro falso & uano repudiare quicquid in disciplinis uel naturæ, uel rerum humanarum non assequimur, quanto erit in rebus diuinis furiosius? Nihil est quidem in fide nostra recõditum adeo et abstrusum mysterijs, pro quo non sint rationes magnæ, multæ, ualidissimæ: sed nos parum ad omnia lucem non accepimus.

Meminisse quoque lectores uelim, me & hominem esse, & unum hominem, nec omnia per me assequi, nec omnia quæ alijs Deus ostendit legi aut recorder: ne plus à me uel sperent uel exigant, quàm ab homine mediocris ingenij atq; institutionis: ne uentam tamq; indignam faciant iniuriam ueritati, ut illius uniuersæ unius ingenium uelint esse mensuram. Itaque fieri poterit, ut rationes aliquando inueniat lector in hoc opere non satis animi sui expectationi respondentes: non erit hoc pietatis uicium sed uel meum proprium, uel tenebrarum humanæ mentis.

CONSIDERATIO HOMINIS ET
rerum humanarum ad inuenien-
dum finem.

HAEC praefati paulò festius quæ in rem uehe-
menter erat prædixisse. aggrediamur iam di-
sputationem ipsam Christo propitio. Ad hominis ue-
rum germanumq; inueniendum finem, operæ preci-
um fuerit, ut hominem ipsum, humanaq; omnia sin-
gulatim euoluta atq; explicata proponamus nobis
ante oculos. Primum omnium nasci hominem uide-
mus, tum ali, & crescere, quod uiuere nuncupatur:
hoc ei est cum stirpibus cõmune, distinctũ à non ui-
uentibus. Vis ergo & facultas est in eo aliqua, per
quã uiuit, quæ ijs negata est quæ nõ uiuunt. Ad hæc
utitur sensibus externis & internis. in quo à belluis
nihil differt, differt à stirpibus. Aliquis ergo in eo est
uigor, cuius ope actionibus illis fungitur, qui nõ in-
est plantis & herbis. Veniamus iam ad ipsius pro-
prium. utitur consilio, ratione, iudicio, sermone, quæ
belluis non sunt attributa. uti est à philosophis decla-
ratum, & res ipsa ostendit. Aliquid ergo habet, quo
carent reliquæ animantes: per quod animal est hoc
rationale, cetera sunt bruta muta, & rationis ex-
pertia. Ea uis & facultas Mens dicitur, seu Ratio,
qua una homo censetur, alijs omnibus non dissimilis
rebus tanto ab homine interuallo separatis. saxi, ar-
boribus,

boribus. belluis. Habet in mente functiones duas: alteram, qua in bonum tendit, uoluntatem: alteram, quam huius uelut consultricem esse nuper diximus, iudicium, siue ingenium, quæ quid uere & bonum & malum sit inquirat. Voluntas ex se qualitatē habet nullam, talis fit omnino quale id quod amplectitur: si bonum, bona: si malum, mala. Illic est uirtus, hic uitium. In ingenio succrescit, quum non exercetur, ignorantia, quæ est uelut tenebræ. quum autem probè exercetur, peritia, quæ est tãquàm pura lux. quum autem prauè, peruersitas & corruptela, quæ est ceu lux quæ in lucerna ex oleo ardens medicato, uarias rerum imagines obijcit oculis, ut capita asinina, uitulina. uineam per parietē expansam, fallitq; intuētes ea ipsa quæ uera deberet ostendere. In animo, quem communem fecimus cum bestijs, sunt sensus interni, imaginatio, phantasia, existimatio, memoria. hinc affectus uarij de opinione boni & mali, presentis ac uēturi, lætitia, mœror, cupiditas, metus, & alia quæ subtilius exequi nō est loci huius. Iam in corpore sunt sensus interni, in illis integritas & uigor. tum integritas membrorū, sanitas, uires, robur, species. habitudo, & per sensus uoluptas infusa. Foris ad nos ueniunt quibus conseruetur corpus, ea ex quibus est concretū et coagmentatū. Sumimus enim ex terra, aqua, aëre, & igne, quæ huic tuendæ ac fulciendæ

fulciendæ compositioni conducant. tum quibus recuperetur sanitas amissa uel nutans, & dubia confirmetur, quibus singuli sensuum uoluptatibus & delicijs sibi congruentibus titillentur motu quodam suauis & iucundo. Hæc præbuit natura. Nos adiecimus nostra, primum pro teneritudine atque imbecillitate corporum necessaria, indumentum, habitacula, instrumenta exercendæ terræ, & quodammodo cogendæ, ut fructus fundat, ac ueluti debitor reddat creditum: tum quod uires nacti essemus perexiguas, addidimus nobis adiutores, socios, amicos, administratos, tum ex bellorum rabie seruos. & alioqui nati & compositi eramus à natura ad societatem, quod beneuolentia & sermo indicant. Iam ad procreationem sobolis stimulat nos natura, ut conseruetur genus. itaque uxores asciumus, unde nati liberi, ab uxoribus affinitates ortæ, à liberis consanguinitates & propinquitates, & charitatis mutue nexus, ex sociabilitate coetus & congregationes hominum concelebrati: unde pagi primum, inde oppida urbesq; extiterunt, non solum amore coniungente homines, sed interdum malis & necessitatibus, dum cogunt se in unum, in quorum alij alijs usui possint esse. Ex malitia & iniquitate hominum leges sunt ortæ, & ad legum æquitatisq; conseruationem magistratus cum potestate constituti ad comprimendam

auda-

audaciam malorum. ad propulsandam uerò uim hostilem, & iniuriam externam arma inuenta sunt, & multitudo armata effecit bellum. Qui coetui & multitudini illi profuisset, honore afficiebatur, tum ad referendam ipsi gratiam, tum ad exemplum aliorum. Communicationi autem rerum à primo seruebat commutatio, in cuius locum quum res esset uisa impedita & inexplicabilis, successit numus, qui omnia exaequaret. Tum ut homo inter homines agebat ex naturali quadam Dei similitudine, quam nos deprauauimus, orta est cupiditas excellendi: sed excellentia degenerante ad res inanes ac falsas, dum corruptè de bono decernimus. alij enim bonum posuerunt, ac proinde præstantiam in forma, alij in robore, alij in animositate. fuerunt qui in rapinis & cæde hominum, qui in lusionibus, qui in honestate generis, qui in nihil sapiendo, & uita belluarum proxima. alij etiam honorem captarunt, non in sua solum ciuitate, sed procul apud exteros: non suo tantum æuo, sed ad posteros, quæ gloria nuncupatur. Signa honorum & excellentiæ excogitata permulta, in uerbis, in nutu, in gestu, in toto corpore, in loco, dum sedimus, dum assurgimus, ambulamus, transimus. In his omnibus immerisit se & iudicandi prauitas, & cupiditas insatiabilis permiscuit omnia, cõfudit, torsit ad fines tum à natura ipsa, tum à recta inuentione

in uentione hominum alienissimos. Non possum persequi singula, quod esset operis immensi. & in praesens minimè necessarij. Quis hic non cogatur exclamare: O hominem miserum iumentum, quis te adeo onerauit: sed nō est ei onus ab alio impositū, ipse sibi asciuit, & suis manibus imposuit. Hic est homo, haec humana. Disspiciamus iam ubi est eius finis. Finem uoco, ad quem referuntur caetera omnia, ipse ad aliud nihil. Quod ut exemplo fiat manifestum, praeparationi nauis finis est nauigatio, sed non postremus: neque enim ibi sistit destinatio animi. nauigationi proposita est pecunia, neque haec postrema, quam uidelicet alterius rei gratia quaerimus: nempe ut uestem paremus & alimenta, alijs uerò, ut seruos domos, rem familiarem amplam: alijs ut gerat bellum, uel decus sibi concilient & auctoritatem, ut est cuiusque animus & cupiditas. Et cibum expetimus, quò rectè ualeat corpus, aut animus: & rectè uolumus habere, ut probè fungamur actionibus quas cupimus. & haec aliorsum tendunt, uel unde uenerant reflectuntur. Non sunt itaque hi fines, quos hic quaerimus, sed ultimum illum in hominum actionibus inuestigamus, ad quem tanquam summum & praestantissimum tendunt omnia: ipse sui tantum gratia quaeritur, non aliorum, qui finis bonorum nuncupatur. Olim qui philosophiam profitebantur,

tebantur, partim contradicendi studio, partim sui ostentandi, partim quòd non eodẽ omnes modo considerarent hominem, uarios depixerunt fines. Fuerunt qui uoluptatem ponerent, quòd ad eam bestiæ omnes, ut & nostra animalis pars, ceu nutu suo ferrentur pronæ. Adiecerunt alij indolentiam, eamq; præcipuam esse uoluptatem dixerunt: alij sanitatẽ. Quidam sensu magis populari, nihil esse potius aut præstabilius arbitrati sunt opibus, honore, potentia. Alij penitus inspexerunt hominis naturam, finemq; in animo esse oportere statuerunt, nempe uirtutem, qua componitur ac formatur animus, ne in motus illos inconditos ac turbulentos intumescat ac tumultuetur: hi fuerunt Stoici. Aristoteles altius ascendit ad mentem, & quod in ea existimet esse optimum, uidelicet contemplationem rerum maximarum, id postremum esse censet in bonis. addit uelut appendices corporis & animi, & uitæ seu bona, ut ipse uocat, seu commoda, ut Stoici. Hæ duæ nationes ex disputationibus Socratis sunt natæ, quas literis mandauit discipulus eius Plato, qui in constituenda beatitudine hominis uariis est & incertus, tamen si quibusdam locis plus uidit quàm reliqui omnes philosophi. Ait enim alicubi, uirtutem doctrinamq; præcipuum esse bonũ: alibi uerò, contemplationẽ optimi, nempe Dei: alibi sublimius elatus, amorem eius

atq;

atq; imitationem esse affirmavit. quod dictum quia ueritati est proximum, ad postremum disputationis reseruabimus. Reliquæ omnes opinioniones ac sectæ iam olim aliæ aliarum telis confixæ, & argumentationibus refutatæ sunt. Facilius enim cuique fuit contra falsum dicere, quàm uerum inuenire. Eorum rationes huc adferre operosum esset nimis, & superuacaneum. Attingam tantum aliquas non ex illis subtilibus atque intricatis, sed cuiusuis captui aptas & congruentes. Constat homo, uti nullus ignorat, ex animo & corpore. Finis ergo illius in externis rebus non potest situs esse, quæ nec sunt in homine, nec quicquam sunt hominis. & ea quum hominis gratia sint quæ sita & parata omnia, non possunt profectò finis esse hominis, contra potius homo est illorum finis & causa. Neque enim uel pecuniam uel possessiones & opes alias quærimus propter seipsas, nisi quòd adferunt uel delectationem, uel decus, uel usum aliquem ad necessaria. Hæc igitur ulterius posita sunt, quàm diuitiæ. Quòd si hæc absque numis liceat consequi, pauci numos attingerent: ut reges & proceres magnanimi, quibus cum pecuniarum usus omnis abundè suppetat, ipsi pecuniam nec contrectant unquã, ac ne uident quidem. Quòd si externa quia homini seruiunt, eiusq; gratia sunt inuenta, non sunt cursus huius meta & scopus

pus actionū, eadem ipsa de causa nec in corpore u-
 tique situm erit hoc de quo loquimur bonum. Cor-
 pus enim omnino seruit animo, ut uestis corpori, et
 animi gratia corpus curatur. Eleganter Salustius:
 Animi imperio, corporis seruitio magis utimur: al-
 terum nobis cum dijs, alterum cum beluis commune
 est. Et uolumus bene ualere corpus, & sensus habe-
 re integros. uoluptatibusq; perfrui, ut melius & sua-
 uius sit animo, & liberius ac rectius fungatur suo
 munere mens. Quis est enim qui quid dementia sit
 non ignorans, si daretur optio, eligeret firmissimam
 ualeitudinem, uoluptates & oblectamenta sensuum
 omnium cum dementia, quiq; non multo malit re-
 ctè sapere quàm rectissime ualere? imò consensu ge-
 neris humani constat nullum esse grauiorem mor-
 bum quàm insaniam animi, & morbos omnes animi
 seuiiores atque atrociores esse quàm corporis, ma-
 gisq; deuitandos. Deniq; uel ipso aspectu hominis
 & leui animaduersione eorum quæ agat, perspi-
 cuum fit cuilibet, in animo esse dominatum, in cor-
 pore ministerium. Quod si corpus mancipium est
 uel administrum, uel (ut alij loquuntur) instrumen-
 tum animi, quis in eo quod uilius & abiectius est,
 beatitudinem collocet præstantioris? Porro si animi
 gratia sunt corporalia, finis horum animus erit,
 non è contrario. Sed finem profectò cuiusq; rei pro-

prium ad eam pertinere partē oportet, quæ est cuique rei maxime propria. nam si in re cum alijs communis esset positus, idem esse posset diuersarum rerum finis, & communis illis cuiq; illarum proprius, quod fieri nequit. Itaq; finem homini peculiarem & proprium ex ea est quarendum hominis parte, qua homo est homo à cæteris rebus omnibus distinctus. Hoc potest exemplo commōstrari. si cui uersato inuita communi, homini acuto & prudenti, qui nunquam tamen cultellum aut gladium uiderit, cultellus offeratur, nec ullo indicante quærat gladij usum, & quem in finem instrumentum illud sit paratum, non in eo ponet usum quòd sit oblongus, non quòd mucronatus (nam & multi bacilli sunt tales) sed in eo quod ei est proprium, nempe in acie: sic in homine quis statuatur ultimum bonorū in corpore, quod cum sit ei cum belluis commune, etiam beatitudo hominis brutorum esset beatitudo. quod ijs accidere necesse est, qui indolentiam, qui ualetudinem rectam, qui uoluptatem fecerunt extremum in bonis, ut in beatitudine belluas & homines æquarent, quos natura tanto interuallo seiunxerat. Est ergo summum bonorum ad mentem pertinens, et in ea collocandum. Quid magis conuenit, quàm ut id quod homini est supremum & optimum, in eo reponatur quod est in homine optimum & præstabilißimum? Id satis intellexerunt

DE VER. FIDEI LIB. I. §1

lexerūt Aristoteles, Acadmici, Stoici, et alij, q̄ inanimoreposuerūt hunc finē. Stoici, uirtutē dixerūt esse qua mores cōponūtur, et regūtur prauæ animorū perturbationes: sed hæc in parte humāli uersatur animi, quæ nobis cōmunis est cū belluis. Nec uirtus esse potest ultimū bonorū, qua nihil est propter uitæ incōmoda laboriosius, ærūnosius, calamitosius. Bonū enim in quiete sitū est, et delectatione. Aristoteles speculatur aliquanto sublimius et lōgius. Huic duas esse placet beatitudines ciuile et politicā unam, alterā sapientis priuatā: et tria bonorū genera, animi, corporis, et uitæ, seu externa. Summū illud sapiētis bonū, quodq̄; nomen hoc meretur sine addito, perfectum suisq̄; omnibus numeris constans dicit esse in mente, quæ excellentissimum est in homine, & maxime diuinum. Huius uero præcipuum opus est contemplatio. hanc ergo esse summam fœlicitatem concludit. Aliquid fortasse diceret de animis corpore solutis: sed loquitur de hac uita. in qua quid tandem potest contemplari animus tanta mole corporis onustus, & obrutus, tam densis tenebris oppressus: quāto minus pulcherrima illa et præclarissima, præsertim quū eius ipsius uox sit in prima philosophia magno applausu ab omnib. cōprobata, aciē mentis nostræ non aliter ad manifestissima naturæ caligare & hallucinari, quā noctuæ oculos ad fulgorem

solis. Iam quantumlibet uel contemplari conuicta
 ris, uel uirtutem sequi, auertunt, aut saltem in-
 terpellant te molestissimæ necessitates corporis in-
 euitabiles, quibus succurrendum est uelis nolis. Ita
 speciosa illa & foelix contemplatio uel exercitatio
 uirtutis rebus abiectissimis cedit, & cogitur de cul-
 mine illo beatitudinis uel deuolui, uel descendere.
 Quàm uero consentaneum est in eo ponere foelici-
 tatem quod est penè nullius? & in primo libro Mo-
 raliū dicere, nō dari beatitudinem à fortuna, quod
 beatitudinem par sit communem esse humani gene-
 ris, & ad omnes pertinere? Quod si tibi Aristo-
 teles in mente foelicitatem collocare est uisum, cur
 uoluntatē solam desertamq; omittis? præsertim quū
 ipse fatearis cognitionē omnē propter appetitū esse
 à natura tributam, tam in bruto quàm in homine. co-
 gnoscimus enim bona et mala. ut hæc auersemur, illa
 expetamus. Stoici noluerūt bona appellare, quæ cor-
 pori essent utilia: & quæ sunt reperta à nobis in ui-
 ta, cōmoda nūcuparūt, et utilitates. Sed à Cicerone et
 alijs satis est ostēsū, quæ cūq; usurparēt nomina, rē
 tamē eodē recidere. Quod si in hac uita uelut cōcen-
 tus quidā et harmonia exigitur omniū bonorū ad foe-
 licitatē, talē utiq; foelicē cōsingūt, qualis nōdū quis-
 quam fuit, nunquam erit, ac ne esse quidem potest.
 Quippe foelicitas hæc & consummatio bonorum

in uita hac nulli potest euenire: & si quis hominem
 intus ac foris inspexerit, facile intelliget finem nul-
 lum habere in uita homine dignum, & in quo possit
 conquiescere. Quod si quæ sine carent ipsis congru-
 enti frustra sunt parata, necesse est profectò aut ho-
 minem frustra esse à tanto authore Deo conditum,
 & in hanc uitam quasi in peregrinationē missum,
 aut in exilium. Vana sunt quæ usum sui atque utili-
 tatem uel nullam præstant, uel perexiguam, req; ip-
 sa indignam, quæ nihil habent intus quod profit, ni-
 hil quale præ se foris ostendunt, ut uanæ bullæ fon-
 tium, & auenæ, & lusus pueriles. quid creatum es-
 set à Deo uanius & inutilius, si præter uitam hanc
 nihil haberet? Id uerò si de sapientissimo Deo nefas
 est existimare, alibi ergo querendus est hominis fi-
 nis, non hic: & ne res uerbi ignorantia claudatur,
 finem ex consensu omnium philosophorum, quod
 res ipsa docet, appello, quod perfectum hominem
 ac beatum reddit. Huius conditionis sunt hæ, ut sit
 homini proprius, ac ea de causa in optima illius &
 præstantissima parte situs, ut qui unus satis sit ad se-
 licitatem: quod autem felicitatem beatitudinemq;
 allaturum, maximas ut delectationes importet sine
 ulla molestia uel perturbatione necesse est. Adde
 his, ut sit perpetuus, nec auferrî potest. Nam si quis
 metus interueniat ne amittatur, is metus felicitatem

diluet & corrumpet. Ideo in sua cuiusq; manu positum esse oportet, aut certè illius de quo exploratū habeamus, daturū eū quoties nobis libuerit. Si quis hominem contempletur in hac uita, inueniet nihil minus assequi finem suū, quàm illum. Corpus est imbecillum sortitus, fragile, & morbis ac mortis generibus innumeris obnoxium: cui breuis ac incerti, cui exitus singulis momentis plurimis & uarijs de causis impendet. Brutis uerò firmiora sunt corpora, minus concussa morbis, & ætas diuturnior: quæ fuit Theophrasti & quorundam aliorū querela, dum in sapientiæ curriculo multas paterentur moras, & interticiperētur priusquam metam attingerent. Forma opinionibus constat. unicuiq; animanti sacra est sua forma, & omnium pulcherrima: uetusq; dictū est, Suum cuiq; pulchrum. per quod significatur, nō consentire inter se hominum iudicia in statuendo de pulchritudine. Quòd si res coloribus censetur, pauonibus cedamus, & multis auicularum, atque etiā uermiculorum. Deinde quæ nam fœlicitas est, quæ minimum prodest possidenti, plus delectat spectantem quàm habentem? Quid, quòd est res momentanea, corrumpitur mille casibus, morbo, ætate, plaga, ulcere, papula, à sole, à uento, ab æstu, à rigore. Voluptates corporis breues, et planè momentaneæ, nec unquam meræ, semper molestia cōmixtæ & contemperate.

peratæ. Relinquunt uerò post se mœrorem & morbos. Bruta illis & pluribus, & maioribus & diuturnioribus perfruuntur: quippe quæ undiq; uoluptates cõquirunt, & abiectiores sunt ad eos sensus quibus potissimum uoluptates capiuntur, nempe gustû & tactum. Adde quòd eas sumunt securè, sine reuerentia, sine respectu Dei & hominum, sine repugnantia mentis, quæ prauis cupidinibus reclamationis. Quòd si in illis esset fœlicitas, fœlicior fieres quo eis & diutius & crebrius utereris. Atqui tum fis miserior. frangitur enim & debilitatur corpus, animus autè in belluam naturã degenerat: ut fœlicitas tua nihil sit aliud, quàm uerti in pecudẽ. Nec illos ipsos suos sensus delectatione afficit uoluptas, nisi moderatus sit eius usus, & rarus: quemadmodum est apud quendã poëtarũ, Voluptates cõmendat rarior usus. Cuiusmodi porrò sit uoluptas existimanda, declarat consensus generis humani, qui tegi illas, qui dissimulari atq; occultari uoluit, nec est ullus qui de gula aut libidinis perceptis uoluptatib. gloriatur: nisi fortè insanit, & pudorẽ omnẽ excussit, hoc est (ut Cicerò dicit) nomine sit homo. nõ re. Nam quisquis huiusmodi manum habet sensum, quærit tenebras, & ubi delitescat, etiam in ijs quæ sunt lege ac iure permissæ, ut quæ coniuges dant operã liberis. Quin etiã philosophi Epicurei, qui in uoluptate beatitudinem sum-

mam collocarunt, & si à primo de corporeis uoluptatibus loqui ac sentire se essent professi, ut Epicurus ipse, non tamen & aliorum philosophorum uexationem & uerecundiam humanitatis sustinuerunt. Itaque uelum ei addiderunt honestæ matronæ, præcipuas, & ueras, & solidas esse uoluptates animorum: de illis se loqui, non de hac abiecta & bruta. Contra quos disputât quum alij, tum M. Tullius. Sed ad nos nihil, quibus satis est corporeæ uoluptati præcium & dignitatem detraxisse. Iam comedere ipsum, & bibere, quàm res est molesta, toties, tam diu repetendum: & ubi finitum est, abit delectatio, relinquuntur ructus, excreatio, meiere, excernere, grauitas somni, in quo nihil homo differt ab arbore. Si nimium ederis, aut biberis, aut naturæ parum congruentia, labor, molestia, morbus, dolor, mors. Aedificatio, res ridicula, lapidem lapidi superponere, tignum tigno addere, bacillum bacillo, stipulam stipula. Vestes pudori consulunt. Quod bonum esse potest in eo, quo felicius careremus, si liceret? Hæc enim nostra infirmitas inuenit, nõ præstantia. Quanto sunt meliore conditione, quibus hæc non sunt opus? Denique quid potest esse circa corpus, aut in corpore bonum aut expetendum, quum ipso nostro corpore nihil sit turpius, nihil tetrius & foetidius? Tollat quis cuticulam, uidebit quanta subito existet foeditas,

foeditas, quæ undique per omnes corporis meatus, tanquam per cloacas continenter scaturit. Quæ externa sunt præternaturalia, quæ naturalia per pauca sunt & exigua, nempe quis corpus alitur & tegitur: cætera humana uanitas inuenit, & nos deinceps delicijs & prauo usu auximus in immensum, & effecimus ut illis indigeremus. Multæ gentes his dementiæ nostræ inuentis non utuntur, nec indigent. faciliusq; ac felicius ætatem degunt tanti ponderis expertes. Nam opes, honores, dignitates qui querunt, aut qui quæstas tueri student ac conseruare, quàm multis & uarijs sese molestijs inuoluunt. Quid, quòd non sunt in manu & potestate possidentis, fortuita sunt: qui desiderat & affectat, plerunque non consequitur. confluunt uerò ad negligentem, atque etiam interdum aspernantem. Adde his, quàm multarum inimicitiarum sunt causæ ac fomenta, inuidia competitorum. unde nõ singulorum modò hominum turbatur quies, sed uniuersæ ciuitatis, ac regni, & prouinciæ totius. minoribus uerò quanto sunt odio, qui se ab illis premi censent?

Age uerò, quibus tandem de rebus est tanta diligentiatio, tam acerba contentio? de leuissimis ac minutissimis, de pecunia. Atqui ea per se nihil est. alibi ex auro, alibi est ex argento, ex ære, cupro, orichalco, fuit aliquando ex soleis calceorum, est in quibus-

dam orientis ciuitatibus ex fabis, certo numero distributis arbitrio magistratus aut principis. Et modo usus sit idem, quid refert quæ sit pecunia? quæ ad paranda ea est excogitata, quibus corpus quotidie indiget. Nam & gemmis prima conciliatio precij dicitur fuisse, quod uim dicuntur habere salubrem corpori. itaque in multas medicinas adhibentur. Ergo semoto usu, nihil refert aurum habeas an saxum, adamantem an scrupum ex glarea sumptum. Quod si instrumentum est pecunia, res est utique quum ibi sistitur inanis: ut si quis pennas coaceruaret diligenter multas, & uarias, nūquam scripturus. Usus porro necessarius, exiguus est. Quid faciūt centum millia ducatorum, ubi duo aut tres sufficiunt? Usus superuacaneus prauitatem demonstrat iudicij. Quis quis enim superuacaneū dicit, eo ipso nomine uanitatem coarguit uacantem & redundantem. Accedit honor, quid rei hoc est? nam euanescit protinus, si quid ex ea coneris attingere. Aperiri caput, de uia cedere, blandè appellari, duci, & reduci, hæc nihil sunt. Stulta opinio & inconsiderantia efficit, ut aliquid esse credantur. Adde quod alieni prorsum sunt arbitrij, nempe populi, belluæ multorum capitum. is, ut uariè de præstantia iudicat, ita honorem quò non decet applicat, unde non decet detrahit. Quæ potest esse foelicitas in alieno arbitrio si-

ta, atque eo rudi, crasso. ac proinde iniquo? De nobilitate uerbum nullum faciam: quoniam nihil puto ab hominibus stultius & inanius excogitatum, quodq; minus haberet solidi quod apprehendas. Magistratus cura est & sollicitudo, si uelis esse uir bonus: sin malus, quæ potest esse fœlicitas in tyrânide & odio plurimorum? Si sunt hi hominum fines, si adhæc est homo conditus, quid eo potest fingi miserabilius? quanto beatus uiuitur sine his? quæ aliud prorsum non sunt, quàm fontes omnium curarum, molestiarum, cruciatuum animi perennes & copiosissimi, contra quæ sigillatim multa sunt ab excellentibus ingenijs collecta. ut operæ sit superuacancæ illa persequi. quæ sunt cuilibet obuia. Denique omnia hæc quæ ad uitæ huius excogitauimus subsidia, quomodo beabunt nos, quum ne tueri quidem possint à morbis, doloribus, molestijs, anxietatibus, fame, siti, algore, æstu, morte? Hæc circa corpus, aut in ipso corpore. Scrutemur, si placet, animum. In cuius parte ima, & ea quæ corpus attingit, sunt motus illi, perturbationesq; qui affectus uocantur. His uerò quid turbulentius, atrocius, sæuius? qui minimo excitantur flatu, sæuasq; tempestates in toto homine concitant, ut non uideatur iam homo esse, sed planè pecus aut fera: uitamq; uniuersam tantum abest ut beatâ efficiant.

ciant, ut reddant prorsum insuauem atque amarissi-
 mam. Omnisq; moralis philosophiæ in hoc uersatur
 cura & labor, ut sedentur, ut conquiescant hi mo-
 tus. Altera superior pars ac melior, mens dicitur.
 Quæ sunt illius bona? Duo, uti & functiones duæ.
 in intelligentia est peritia, in uoluntate uirtus. In in-
 telligentia humana tantæ sunt tenebræ, ea nox, ut
 quod acutissimus & peritissimus homo assequitur,
 non multum abesse uideatur ab eo quod nocte ob-
 scurissima cernimus lucernis remotis. Scilicet memo-
 ria est angusta, fluxa, infidelis, acumen autem inge-
 nij retusissimum, segnis diligentia & tarda. Quo-
 modo constitues in eo felicitatē, quod uel nullum est
 prorsum, uel adeò tenue atque exiguum, ut pro nihi-
 lo sit habendum? Quo magis Aristotelis sententiam
 miror, qui quum non ignoraret quàm infirmæ es-
 sent etiam circa corporalia quæ sub sensus ueniunt
 ingenij nostri uires, finem hominis in contempla-
 tione posuit rerum supremarum, & quidem in hac
 uita: ut nihil uideatur fecisse aliud, quàm excitare
 hominibus cupiditatem eius rei, quam cōsequi non
 ualerent. Ecquis tandem in cæco, aut homine uisus
 hebetissimi dicat foelicitatem esse, multa acutè cer-
 nere? hoc irridere potius fuerit uicium, quàm osten-
 dere quid habeat optimum natura. Quanto sapien-
 tius Plato? qui foelicem cum uocat, cui uel in senectū

te contigerit, non ut sciētā habeat, sed ut rectas opī
 niones de rebus. Altera pars est uoluntas, atq; ea po
 tior. huius perfectio est uirtus. quocirca in excelsō
 loco residere dicitur, domina & regina omnium.
 Equidem ad uirtutis nomen non possum non assur
 gere, & multum ei deferre. Agnosco rem esse unam
 omniū pulcherrimā & præstantissimam, cui omnes
 meritō plurimum tribuant: sed ipsam non propter
 se, uerū propter beatitudinē illam sempiternā, ad
 quam per uirtutes uenitur. Nam si ad hanc uitam re
 ferantur omnia, nec ulla sit alterius spes, memoria,
 respectus. profectō nihil est uirtutis nomine inanius,
 nec aliquid intus continet, nisi fortē apud callidos a
 stutiam commodē ac suauiter uiuendi. Virtutes ces
 sentur hæc, Iustitia, fortitudo, continentia. accedit
 prudentia, quæ magis rectorix est & moderatrix uir
 tutum, quàm uirtus ipsa. Non eripis cuiquam suum,
 reddis depositum. non fraudaris, non circumuenis,
 præstas pietatem patriæ. parentibus, propinquis, ne
 cessarijs, benefactori gratiam, iustus es: ad hunc
 eundem modum in actionibus aliarum uirtutum.
 subis pericula intrepidē, persers incommoda forti
 ter, obijcis te morti animose, fortis es. Si hæc facis o
 mnia ut uir bonus habearis, ut sis in precio, ut bene
 uolentiam, ut honorem, ut decus colligas, quibus ex
 rebus dignitas, opes, & uita iucundissima compara
 tur:

tur: ex contrarijs autem ignominia, dedecus, damna, poenae legibus constitutae: an non uirtus tula catio est, seu cauponatio uerius, non aliter quam nauigatio & negociatio, & bellum quod milites mercede perferunt? Ita habebō in bono opere uoluntatem pessimā, nec minus assequar. imō magis multo quam is qui simpliciter habet optimam, & sequitur bona fide rectam conscientiam. At dices, hic est uerē uir bonus, non ille: uanae sunt uoces. Quid est enim uir bonus, si haec uita sola spectetur, nisi inane nomen? quis est iudex, quis est uindex rerum intra cuiusque pectus occultarum? Non minus diu uiuit uir malus quam bonus, & magis ex animi sui sententia ac uoto. confecto autem cursu, nihil utrinque remanet: imō saepenumero mali hominis restat fundatum patrimonium astutia & calliditate honestati, liberi etiā fama illius tanquam boni ac praestantis uiri. Sed natura tamen & imago ueritatis adeo sunt apud animos nostros fortes, ut uel falsam & degenerantē uirtutem propter uerae similitudinem quandam & uelut umbram, non possimus non admirari, quia uerae uirtutis uenerationem ac beneuolentiam Deus humanis pectoribus indidit. Itaque contra ueram uirtutem, cuius ope sempiterna bona consequimur, nihil dici potest: contra fictam hanc & adumbratam, plurima acutē ac uerē. Nanque si ad hoc solum

e uum

eum respexeris, utique uita nostra, uita erit
 corporum. At corpori nihil est perinde inimi-
 cum, ac leges & præcepta uirtutis, per quam om-
 nia illa prohibentur & interdiciuntur quæ corpori
 allubescunt: ut non immeritò carnem & uirtutem
 in duabus lancibus statuerint, quarum altera alteri
 conaretur prægrauare quamum posset. Quòd si
 corpori uirtus est contraria, & huic uitæ: si huic ui-
 tæ, profectò & ipsi homini. Equidem de ijs qui om-
 nia uita concludebant, libens audierim, quorsum il-
 le uoces pertinent magnificæ sanè & amplæ, sed ue-
 lut bullæ: si deos atque homines speremus posse nos
 fallere, nihil tamen agendum iniuste, nihil prauè, ni-
 hil non ex uirtute. Cuius tandem rei gratia? Ut si-
 mus (inquiunt) boni. Quorum ea bonitas? quis eius
 fructus? Nam bonitas molesta est, cui corpus & ani-
 mi affectiones repugnant. Atqui nihil molestum se-
 cundum naturam, & proinde nec efficiens beatitu-
 dinis. Sin ea captatur bonitas, ut compositis animi
 affectibus iucundius uiuatur, ea certè spectatur &
 captatur iucunditas, non uirtus: quæ negligetur
 prorsum, si iucunditatem hanc consequi detur sine
 uirtute. Dicunt præterea: Nonne sapiens, si fame ip-
 se cõficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullã
 rem utili? Minimè uerò. Non enim est mihi uita mea
 utilior, quàm animi talis affectio, neminè ut uiolem com-
 modi

modi mei gratia. Mirum est, eos quibus spes est post
 hanc uitam nulla, nō ridere, quum hęc scribunt aut
 loquuntur. Quid queso tantopere profutura est ta-
 lis animi affectio sapienti, ut mortem is malit subi-
 re, quàm illam uiolare? aut quomodo est magis con-
 tra naturam, quę uocatur iniustitia, quàm mors,
 quum prima naturę commendatio sit cuiusque er-
 ga semetipsum? Sed pergunt loqui magnificē: Prę-
 stare diem unum benè, & ex uirtutis pręscripto
 transactum, quàm totam immortalitatem uirtute
 seposita. Tum adhortantur nos, ut relictis re-
 bus omnibus sequamur uirtutem, & citò sequa-
 mur, & satius esse aliquando tandem serò, quàm
 nunquam. Omnia hęc sunt uana, & infructuo-
 sa. Cedò, paucis antequam morior diebus renun-
 cio uoluptatibus & uitę deliciose, dedo me se-
 uerę atque asperę uirtuti. paulo pòst decedo è uita,
 quid nanciscor ex uirtute? quis fuerit illius fructus?
 In tauro Phalaridis (inquiunt) exclamabit sapiens,
 Non curo, non sentio: quorsum id, si ilico totus mori-
 tur? profectò fundūt uoces inanes, & uidentur uelle
 grandia quędam effundere, ut in tragœdijs quę po-
 pulus admiretur. Quanto rectius apud Xenophon-
 tem Cyrus, & sensui communi appositius? Equidem
 inquit, ita sentio, nullam ab hominibus exerceri uir-
 tutem, quò nihil magis habeant probi, quàm impro-
 bi

bi. quiq; uoluptatibus ad tempus abstinēt, non id ea gratia faciunt, quo ne unquam postea delectentur, uerū ut per eiusmodi continentiam ampliōribus deinceps uoluptatibus persuātur. Sic ille. Quapropter cordatiores ex philosophis satis intellexerunt, uana & infrugifera esse omnia, si huc modō referrentur: ideoq; uirtutum & uitiōrū prēmia ad alteram uitam remiserunt, ut Socrates, & hunc sequutus Plato, & Platonem Cicero, & alij complures. quod quia natura duce ac magistra probabile erat in uulgus, poētæ quoque tenuerunt. Sed hæc ita suu leuiter dicta ac frigide, ut idem ipsi non satis uiderentur credere, quæ affirmabant, quemadmodum alibi docebo. Sed profectō ita est, nullum habet homo finem in hac uita se dignum. quod si nec habet in altera, frustra est. non est autem frustra: conditus est ergo ad alteram, & ibi est quies, & finis, & beatitas illius.

QVI SIT HOMINIS FINIS, EX
ipso homine perscrutatio.

Verum ex homine ipso probè attentēq; considerato, non fuerit profectō operosum, quis illius sit finis, aut quæ certè eius ratio, inuenire. Nō aliter quā si quis in extremis illis Oceani insulis, ubi nullum est ferrum, gladium uideret ab aliquo nostrorum hominum allatum, multum uolendo & uersando,

uersando, & ad rem aliquam accommodando atque experiundo, usum tandem illius inueniret, in quem esset paratus. Sic homo inspiciatur diligenter intus ac foris. Quæ in se, quæq; extra se habeat recensimus paulò antea. Ex naturæ præstantia & ratione usus faciliè intelligetur, non huc eum spectare, neque huic esse uitæ conditum. altior enim est naturæ conditio, quàm pro his rebus, nec usus earum tam præstans instrumentum postulat, nec usus instrumenti huius hisce est rebus aptus & accommodatus. Dicamus hæc apertius & explicitius, ut ab omnib. possint intelligi, modo mentè atq; attentionè adhibeāt. Nihil unquã assumitur in usū et finè alterius, quod sit potius et præstabilius eo propter quod sumitur. Id nec in uita cōtingit unquã intersapientes, nec in natura, quæ summa sapientia regitur. Semper enim quod alterius gratia ab aliquo expetitur, minus est illi quàm id quod expetit, alioqui contrario potius modo expeteret. Omnes pecuniã damus propter cibū, et hūc uolumus propter uitã: uita ergo melior cuiq; quàm cibus, et hic quàm pecunia. nam qui uitam impendit propter honorem & famam, charior & melior est huic fama quàm uita. Appetitus enim noster natura sua in id fertur, quod sibi censet esse bonum. Quo ergo melius & potius existimarit, eo ferretur pronius et uehemētius. Ita-
que

que in quod potissimum, & propter quod aliud faciet, id censebit sibi esse omnium optimum. Quod si sit uoluntas sapiētis, non fallitur: & id re uera erit optimū, quod maximè omnium expetet, & in cuius gratiā sumet alia. Natura ergo quæ est sapiētissima omnium, nempe à sapientissimo cōposita, cōstituta, instructa, ea quæ re uera sunt præstātissima et optima statuit summo loco, & horū gratia cætera, non uice uersa. Creauit ergo quicq; & ei attribuit hūc finē, ut bene sit illi. hoc enim nō potest dari aliud potius aut melius, et in eo cuiusq; rei appetitus cōquiescit, dignūq; id est in quod sumātur & referātur alia. Sēsū ergo corporaliū finis est, ut bene sit eis: mētis uero, ut bene sit illi. Sēsus meritiō in reb. uitæ huius occupātur, in esu, potu, calfactione, refrigeratione, & huiusmodi: quoniam per hæc bene est ipsis. integritas res sūt enī, acutius noscūt, et perfrūtur suis uoluptatib. Mēs uero si in reb. uitæ huius occupetur, quis erit fructus: nō ei bene erit, ut quæ nec clarius intuebitur res excelsas uel abditas, nec perfruetur uoluptatib. cognitionis: imò lōgius aberit ab intelligētia rerū se dignariū, quò attētius et diligētius inuauerit reb. uitæ huius, nempe parādis ijs quæ postulat corpus. Itaq; quod melius est fieret instrumētū deterioris, nempe mēs corporis: et sēsib. seruiret intelligētia. cū omnib. è cōtrario potius natura informationē hāc indi-

derit, extrema esse condita propter corpus, hoc propter animū: & in animo quæ sunt inferiora propter superiora, uidelicet propter meliora sunt minus bona. Adde quod est huic uitæ organū minimè necessariū mēs. Sensibus quidē est animāti opus ad uitam, homini eundem in modum ad parandum uictum: nihil aut quàm minimum eget intelligentia, certè non maiore quàm habet uel canis. uel elephas. argumēto sunt fatui homines, qui non minus uiuunt, nec minus perfruuntur uitæ gaudijs, quàm sapientes, nec illis mente est opus: imò si uitam hanc solam spectes. nō iniuria dixerit Græcus ille, in nihil sapiendo uita in cundissima. Vbi enim multa scientia, ut inquit Solomon, multa afflictio, & curæ, et cogitationes, & sollicitudines graues ac molestæ, queis dementes carent. At necessaria est intelligentia (nam hoc dicit quispiam) ad hunc uitæ cultum, in uestibus, in condituris ciborum in poculentis, in habitatione, in suppellectili, in navigatione, in uecturis, etiam (si Deo placet) bello ad honores & dignitatem, & alia quæ sunt huius generis. Hæc non dedit natura, sed excogitauit uanitas, graue onus super filios Adam. Imò hæc ipsa sunt de quibus conqueror, quæ auertunt mentem à cognitione sua, & cogunt ancillari rebus indignissimis, & quod erat in res altissimas consumendum, consumitur circa uilissima. Profecto opus est

est ad illa intelligentia. sed misera, & de excellentia sua deturbata. Si quis Militense lintheum, ut olim dicebant, aut quod hodie Hollandicum dicitur, tenuissimum & candidissimum uiderit, num existimabit paratum ad coenium inuoluendum, aut uerrendum pauimentum? minime uero, sed ad usum honestiorē corporis. sic intelligentiam mentis nostrae si quis attentius contempletur & consideret, erit ne tam ab intelligentia & mente alienus, ut usum existimet sue re calcē, macerare pisces, extruere lapides? Quid, quod nec opulenti & primores dignantur illa facere aut scire, & sapientes aspernantur, excutientes curam illarum rerum omnium, ut uacent potioribus. An ne tanta rationis & cogitationis uis eō est homini tributa, ut paret metalla, ut cædat lapides & ligna, querat alimenta & tegumenta corpori, ut paret per quae alij assurgant ipsi, & nudent caput, & cedant de uia? O miseram & deplorandam conditionem uitae. Homo res omnium nobilissima, & princeps mundi sublunaris, occupatur toto die in conficiendo calceo, in tondendo crine, in uerrenda toga, in coquendo cibo, in uoluendo secum uel ultionem, uel fraudem, uel cædem & stragem. Vah miserum genus seruitutis. huccine te conditum existimas? Quid ergo? dicet aliquis. nihil omnino agemus, ut Indi illi ociosi sine habitationibus, sine cultu agro-

rum, pecorum more? Est quidē uita illa suauissima, & procul ab omni cura. Sed eam natura damnat, quæ nos actuosos condidit. Nec istis hominib. opus erat mente. Itaq; nec hi utuntur mēte, ut nec nostri benè utuntur. Perget forsā uigere: Erit quod ait Aristoteles, exercebitur mens in contemplatione ac scientia rerū maximarum. Quorsum id uerò, nihil profuturæ. Luctabitur cum difficultatibus ingenij sui, cum quo durissima illi erit cōtentio. Itaq; magis se torquebit, quàm delectabit, nec finē unquā & requietem inueniet in eo quod inquiret. Sed rectā spectemus iam hominem. in eo est corpus, cui seruiunt externa nō ergo in externis finis, quandoquidē non ibi sistitur: sed ulterius est progressus, nēpe ad corpus, hoc est sensuum gratia. non ergo ultimum corpus. Sensus ad animum referuntur, quæ in animo ad mentem. mentis autem est cognoscere: erit ergo ex notitia appetitus aliquis menti coniunctus. Nam cognitio omnis in animali propter appetitum est. Non enim expetit quis ut norit, sed nouit ut expectat. incognita enim expetere non possumus. Is appetitus mentis uoluntas nominatur, cuius est ipsa mens consultrix & ductatrix. In uoluntate ergo tanquam postrema & summa est finis, & uoluntatis finis hominis est finis. At uoluntatis finis & beatitudo est, illi esse optimè. Non est autem ei
 optimè

optimè in cessatione ab omni actu, alioquit tor-
 penti & dormienti melius esse posset quàm uigilan-
 ti & agenti. Quòd si cessanti esset optime, quorsum
 spectat uis, & uigor, & uita, & motus, & proni-
 tas ad actionem, quæ sunt naturæ munerum pulcher-
 rima, quæq; nos meritò tãti facimus. ut uicissim tor-
 por, & stupor, & ocium, & cessatio turpissima ac-
 deuitanda sunt, illorumq; munerum orbitas ac pri-
 uatio. Nec ad eam felicitatem quæ esset per torpo-
 rem, opus esset mente, & cognitione, & uolunta-
 te, sed saxo aliquo. Quumq; à uolendo sit uoluntas
 dicta, quomodo optime erit ei, si desinat uoluntas es-
 se? Velle ergo melius ei quàm desiderare, & melius uel-
 le quàm nolle. uelle enim uoluntatis actio ad suum
 bonū, nolle auersio à suo malo. Itaq; & amare, quod
 est uolendo adherere, melius quàm odisse, quod est
 nolendo auerti. In amore igitur optima & præstan-
 tissima uoluntatis actio. Amor autem desiderium ha-
 bet coniungendi & fruendi re chara. Quod si uo-
 luntas assequitur, acquiescit, & bene sibi esse putat.
 Quale ergo fuerit quod amat, & quo fruatur, tale
 erit bonum eius, & talis fiet ipsa. Non ergo optimè
 erit ei, nisi fruatur re optima, & quæ implere possit
 amplitudinē desiderij eius. Nihil autē implere desi-
 derium illius potest, nisi solus Deus. Reliqua enim
 quibuscumq; potest capi & teneri, uilia sunt, diluta,

breuia, momentanea, exigua. In coniunctione ergo sola & fruitione Dei optime est illi. ibi ergo finis eius, & proinde finis hominis. Ex cognitionis quoque ratione idem ipsum potest colligi. Habet homo sensus corporis, per quos facies rerum externas praesentes cognoscit, habet sensus internos, per quos res easdem, sed absentes, habet ratione, quae per causas & abditissima naturae totius uagatur, & discurrit, per caelos, per elementa, per mista & compacta ex elementis, per effectiones rerum, per ea quae corporis sunt immunita spiritualia nominantur. Dicat mihi, an haec cognitio, quae est pulcherrima, aliquid ad uitam hanc degendam faciat? nihil profecto. Iam homo erectus super res conditas transcendit caelos, & uniuersitatem mundi, usque ad auctorem omnium Deum. Maligna quidem & perobscura notitia, sed tanta quanta satis est ad consulendum uoluntati, & eam excitandam, ut sic erga quicquid horum afficiatur, quale ipsum sit. ita & ex ijs omnibus cognitionibus amores nascuntur, nempe rerum corporalium praesentium, rerum corporalium absentium, rerum spiritualium, Dei denique ipsius. Deus est ergo optimum et praestantissimum quod mens assequi potest, quodque ostendere potest uoluntati, & huc tendunt omnes cognitiones. nam cognoscimus praesentia, per quae uenimus in cognitionem absentium: cognoscimus

mus corporalia, ex quibus transitur ad incorpora-
 lia. cognoscimus composita, ex quibus ad simplicia,
 ex mortalibus ad immortalia, ex rebus conditis ad
 conditorem. Summum ergo cognitionis est simplex,
 incorporeū, immortale, cōditor, nec est quicquā ul-
 terius, et hoc implet solū. nā reliqua immensum relin-
 quit uacui. Porro id efficit beatum, quod implet, &
 satiat, & quietat, idq; est optimum & supremum,
 quod illa potest amare. Et quemadmodū per cogni-
 tiones alias ad Deum ascenditur, ibiq; sistimus, ita
 per amores aliarum rerum ad amorem Dei, supra
 quem nullus est alius. Quod si amare potest Deum
 mens nostra, quia cognitum amare debet, quia opti-
 mum (amor enim ad bonum semper tendit) assequi
 profectō potest: alioqui uanos appetitus indidisset
 natura menti nostrae, et in præcipuis defecisset. Ne-
 que enim amor beatum facit, nec quiescat, nisi per
 coniunctionem fruatur re amata, torquet uidelicet
 absentia et desiderium. Nihil reliquorum nos satiat,
 inter manus elabuntur quum possidentur, quum de-
 lectant diluta sunt & diffugiunt, ut in eis bonum il-
 lud quod querimus non possit esse comprehensum.
 Atqui coniunctio cum Deo non potest esse in hac ui-
 tatalis, qua efficiamur beati. restat ergo altera uita,
 in qua sit. Quippe in uita hac propter magnas hu-
 ius corporis tenebras, nec tantū nouimus Deum,

nec tantum amamus, quantum esset opus: & subinde à notitia & amore reuocat nos corpus uel esuriens, uel sitiens, uel dormitans, uel languens. uel dolens, uel delassatum. Nec fruimur bonis illis Dei: imò quò ardentius hic amamus, eo torquemur acrius desiderio coniunctionis. Illic uerò deposito corpore, aut mutato, & clarius cernemus, & ardentius amabimus, & coniunctissimi erimus, & perfruemur bonis incredibilibus. Hic est hominis finis, aut nullus est alius. Atqui ostensum est esse aliquem, hic certe est. Ergo & argumentum hoc, quo conficitur nò esse hic hominis bonum, & aliquod utiq; esse, tantum est, ut multos philosophorū coegerit affirmare post hanc uitam futurū bonum quod expetimus, tametsi timide, & quasi diffidenter. Astipulatur huic nostræ sententiæ corporis nostri status rectus, & spectans in cælum, tanquam in patriam ex peregrinatione aut exilio. Iam uitæ nostræ ratio quæ nusquã sistit, nec acquiescit præsentibus, intenta semper & pro-na in futurum. Bestiæ acquiescunt præsentibus, & fruuntur hac uita: quod sensus nostri declarant, qui præsentibus sunt cõtenti. mens uerò perennis in modum fluminis nusquam subsistit, semper in futurum agit suspensa & anxia. Pueri parant se iuuentæ, hæc ætas senectuti, senectus ulterius mittit cogitationes. nulla ætas sibi prospicit, sed uenturæ. Patres de filiis
sunt

DE VER. FIDEI LIB. 1. 75

sunt solliciti, hi de nepotibus, hodiernus dies seruit crastino, hæc hora seruit sequenti, hoc momentum alteri momēto. Etiam in medijs uoluptatibus si quid cogitationis & mentis admiscemus, nunquam præsentem carpimus nisi cum expectatione continuo mox secutura, quousq; est penitus consumpta. Ita prius recessit, quam desijt sperari. Omnino quæcumque in uita cogitamus, dicimus, molimur, agimus, non stant recta in præsens, sed prona in futurum, & pendent ex spe: arare, serere, scribere, legere, comedere, bibere & reliqua omnia: ut sciamus peregrinari nos atque aliquò tendere irrequieto motu, non huc pertinere. Iam uerò natura summi illius, in quo est finis bonorum, omne malum excludit, ac proinde curas, mærorem, dolores, quod contingere in uita non potest. uel ipsa certe cogitatio si cui bene sit, illud tamen mutari posse aut finiri oportere in morte, non sineret uitam esse iucundam, nedum beatam, nisi quis obliuionem uellet animo infundere, ne unquam de uarietate casuum & exitu uitæ ueniret in mentem: quod fieri non potest in tot exemplis quotidianis. & sicut corpus erectum admonet nos cæli, ita compactio molestiæ ac uanitatis huius. Habemus corpora multarum rerum indiga, obnoxia casibus, morbis, molestijs, uarijs de causis, &

penè

penè quotidie. Quid animum? perturbatum, irritabilem, mentem ignaram: quæ potest inter hæc esse felicitas? Illa quoq; est insita persuasio toti serè generi humano, aliquid aliud futurum post mortem melius hac vita: & id commune desiderium expectat, ut existimari necesse sit à natura esse inditum.

DE VITA VTERI, DE HAC
nostra & altera.

Quemadmodum in matris utero paramur huic luci ac uitæ, ita in hac uita (quæ ad alteram relata similis est utero) angustia & tenebris illi alteri paramur sempiternæ. Quam sententiam nemo existimet elegatius esse uel subtilius excogitatam, quam uerius. Quippe in stirpibus uitam inesse unamprehendimus, quæ uegetatrix appellatur, qua nutriuntur & augentur: in brutis duas, illam ipsam uegetabilem, & alteram sensus: in homine tres, illas scilicet duas priores, & rationabilem: quæ est mentis. Et in mente gemina est actio, siue intelligetia, quem admodum Arisioteles docet, & ceteri studiosi sapientiæ: resq; ipsa ostendit. altera est quæ in faciendone uel agendo est occupata, uelut in artibus, quæ manuum exercentur opere, & in prudentia, & circumspetione locorum, temporum, personarum, quibus quæq; res aut negocium accommodari conuenit: hæc rationem adhibet ijs, quæ sensuum cognitio

ne percipiuntur. altera est superior, & excelsior, quæ naturæ causas: & abditas procul à sensibus ueritates inquirat, scrutatur, eruit, cōtemplatur, quæ *θεός* nominatur, hoc est diuinum quiddam. Ea uerò ratione & iudiciū adhibet ijs quæ sensuum limites excedunt. Videmus hominem aliquando degere uitam uegetabilem in locis maternis, hinc egressum uitam sensualem, hoc est bruti. Progressus autem ætate discit artes, exercet se in re priuata aut publica, et usu atq; experimentis colligit prudentiam. Restat ut aliquando proficiat homo ad diuinam illam mentis sue portionem, quod nunquam fit in aui huius decursu. Paucissimi enim mentem excolunt, aut de illa prorsum cogitant. plerique omnes habeant mentem nec ne uix sciunt. qui uerò ad curam mētis aliquam magnam uel & connisu sese erigunt, non sistunt ibi, sed re trahente mole corporis relabuntur ad curas & cogitationes uitæ huius. Qui paulisper sistunt, impediēte corporis caligine densissima nihil uident, nihil assequuntur. Vita ergo hæc alterius est aui melioris ac præstantioris, alioqui frustra esset nobis concessum tantum bonum. Quòd si rerum uiliorum usum & perfectionem aliquam uidemus, utiq; huic adeò excellenti deesse sua perfectio non potest. neq; enim peritior aut melior est Deus artifex in paruis ac uilibus, quàm in magnis & præcellentibus: aut

uilia

uilia perficit, præstabilia relinquit mæca & inchoata. Et quemadmodum homo quum in utero formatur, quia uiuit more plantæ, clauditur angusto gurgustio, quod eiusmodi uitæ generi sufficit: uia egressus ex utero, quia sensibus est usurus, prodit in amplitudinem & lucem functioni atq; officijs sensuum necessariam: sic etiam hinc discedens, quia usurus mente transit in tanto maiorem & præstantiorem lucem, quanto est mentis cognitio amplior & capacior & excellentior quàm sensuum. Nascens foetus deponit inuolucra, quibus erat tectus in utero, & ea per quæ alebatur, exit nudus: sic homo abiens ex uita deponit hic illa sua ceu inuolucra. moriuntur foetus nascentis inuolucra, moriuntur & hominis ad alteram uitam migrantis. Nasçitur infans quasi inuitus cum labore & cruciatu, ita & qui ab hoc corporis domicilio discedit. Egressus autem infans lögè alia utitur uitæ ratione, quàm prius: sic animus relicto corpore. Cæterum sic habitudo ac tota penè uitæ huius ratio ex illa in matris utero formatione & constitutione ducitur, ut tali quis que sit corpore, habitudine, ualetudine, statura, forma, uiribus, qualem in prima illa fictione accepit: sic etiam uitæ sequentis conditio plurimum ex actionibus huius sumitur, ut talis sit illic deinceps animus, qualem se formauit & instruxit in uita corporis

poris, nempe humilis, abiectus, miser, si cœno & sordibus se dedit corporis, aut prauis cupiditatibus ac libidimbus: sublimis autem, erectus, cœlestis, foelix, si menti præclaris cognitionibus uirtutibusq; excolendæ. Conspicit infans modò natus lucem, & in ea formas rerum nouas sibi & inusitatas, eoq; admirabiles. conspicit item animus renascens, hoc est discendens è corpore lucē, et in ea nouas omnino atq; admirabiles rerum facies, quales nunquam hic esset antea suspicatus. Et in utero quidam foetus adeò sunt uiuidi uigentesq; ut subinde se commoueāt, & quasi sensum quendā uideātur præ se ferre: alij torpētes, penitus immobiles, nunquā aliter sentiūtur, quàm timore. ita & in hac uita, alij nullū ostēdunt alterius uitæ sensum, caligini huius immersi, et tanquā obruti alto gurgite: alij intelligētia & uirtutibus innixi, iam hic quales postea futuri sint declarāt, & gustū quendā nobis præbēt eui uēturi. Huius quoq; & in sequentis uitæ magnā quotidie cernimus imaginē in ijs quæ per somnū, quæq; per uigiliā aspiciamus et cognoscimus. In quiete regnū est phātasie, illa sursum & deorsum uersat, miscet, cōfundit, perturbat omnia, quales sunt uitæ huius cogitationes, desideria, cupiditates, in quib. omnib. sensib. ducimur, ac proinde phātasia & rōne ualde tenui, atq; ea turbulenta. ad quā cōfusi. nē et tenebras si hæc cōferas, quæ
uigilantes

uigilantes cognoscimus atq; intelligimus, in promptu erit colligere, quàm alia futura sit altera illa uita mētis, quàm hæc nostra sensuum. Somnus est hæc uita nostra, nec aliter transit quàm somnus. & similiter prætercuntia hæc aspiciamus, ut quæ animo per quietem obuersantur. Multa etiã uidemus somniantes, quæ non minus certò & efficaciter iuremus nos intueri & agere, quàm quæ spectamus uigilantes ac gerimus. Itaq; & qui somniauit, putat se uidisse: & qui uidit, somniasse. uidelicet non minus uigilantibus densa offunditur animis caligo, quàm dormiētibus: & memoria nostra non pauca in se cōdita reseruat, quæ nesciat cognitio dijudicare dormiēs ne illa aspererit an uigilans. adeò sunt pleraq; omnia in nostris animis pressa obscuritate, & confusa. In sequenti uero æuo lux erit maior, & mentis cognitio atque exercitatio expeditior atq; liberior, eoq; erunt omnia perspicua magis, distincta, certa.

QVID SIT DEVS.

Paranti mihi explicare amoris huius uim & rationem quo cum Deo coniungimur, obijciunt se mihi quæstiones aliquot, quas prius conuenit summouere, quàm ad alia pergamus. ne sint nobis in uia impedimento. Multa diximus, & bonam fecimus spem de uita altera immortali, tum de Deo ipso summo & præpotenti. Quærat aliquis, cuiusmodi hic sit

sit Deus? tum, an aliquid remanet nostri post facta?
 Nam si nihil plus restat quam oculis cernimus, quo-
 modo esse altera uita poterit? De Deo dicamus
 prius: nã id exposcit ordo disputationis. Multa sunt
 nobis in prima Philosophia aduersus eos disputata,
 qui de summa illa & infinita natura parum recte
 sentirent. Hic dicemus, quantum proposito satis e-
 rit, reliqua illinc petentur. Agemus hoc loco simpli-
 cius & apertius: quippe disputatio illa doctorum
 erat accommodata auribus, hæc uero etiam uulgi.
 Primum omnium, de Deo facilius est quid non sit di-
 cere, quam quid sit: superat enim ingenij nostri ca-
 ptum. meritoq; responsum Simonidis comendatur,
 qui quid esset Deus interrogatus à Hierone Syracu-
 sano, dies aliquot dicitur ad cogitandum postulasse.
 his transactis, alteros tanto plures: ita duplicasse
 subinde numerum. quum tyrannus cur id ageret ad-
 miratus quesuisset, Quoniam, inquit, quo magis in-
 quiro, eo minus inuenio. Plura indies occurrunt ani-
 mo, & difficiliora. uidelicet ingreditur mens nostra
 pelagus immensum, in quo nullæ prorsum apparent
 terræ, sed quemadmodum Poëta inquit, Cælum un-
 diq; & undiq; pontus. Et tamen magnos & perni-
 ciosos errores ignoratio diuinitatis parit in homi-
 num uita, non quidẽ inscientia quid sit, sed uel igno-
 rantia socors prorsum & secunda de numine, ut non

libeat illud qua datur cognoscere: uel praua opinio eius quod non est. quæ perniciēs latè per humanum genus sese diffudit. Nos tamen ex rebus ab eo conditis utcunq; illum inuestigabimus, nempe authorè ab opere, uti aliàs diximus, & ex ijs rebus quæ non est id quod est eliciemus: obscure sanè ac tenuiter, sed quantum nobis satis erit ad eum & colendum et amandum. nam hoc ut necesse est nobis, ita etiam sufficit. Quæ porrò erimus consecuti, expromemus uerbis nostris. Nam propria quibus uerè apteq; essentia illa declaratur, nulla habemus. nec mirandum est non suppetere homini uerba, in eo quò eius intelligentia non peruatit. Eas quidem quæ hic inter nos animaduertimus excellentias attribuimus Deo, ille autem excellentias nostras omnes longissimè sub se relinquit. Nec protinus falsæ aut reijciendæ sunt nominationes nostræ, quæ nobis congruentes sunt, & ad qualemcunq; intelligentiam de illo nostram apposite ac sufficentes, certè ad illam quæ illi amando sit satis. Sit hoc principio nobis positum, quicquid in specie aliqua seu forma, seu quo alio nomine appellare libeat, quicquid inquam in ea sit naturale, id imaginem aliquam uel similitudinem uel uestigium authoris sui referre. quod in nostris opificibus annotamus, ut quæ arte aut ingenio ab illis sunt perfectæ, imagines sint interiorum animi cogitatum. Iam pri-

primum Deum eorum omnium quæ sunt præcipuè
 quiddam esse ac summum aimus, nec eo aliquid pos-
 se maius esse. Quippe si quid inueniri maius posset,
 non iam hic Deus esset Deus, sed illud alterum am-
 plius atq; præstantius. Aimus quoq; esse unicū. Hæc
 nanq; est summi ratio, ut unum sit ac solū, nec essen-
 tiarum pluralitas uel entium uel rerum. Exponenda
 sunt hæc uarijs uerbis, quo intelligatur facilius. Hæc
 igitur pluralitas in natura illa & regno esse non po-
 test, ut à multis est ostēsum. quomodo autē, aut quæ
 sit illic pluralitas, mox aperiemus loco suo & pro-
 prio. Omnia uerò siue naturalia, siue quæ arte con-
 stant, referri, quoad eius facere possunt, ad unitatē
 cernimus. Entia naturæ sectio ac diuisio tradit cor-
 ruptioni, ideoq; quoad eius possunt efficere, coniun-
 gunt sese ac coadunāt, atq; in unione ad sui tutelam
 persistunt, uidelicet hoc indidit eis opifex natura,
 ut norint quodāmodo in unione positā esse salutem,
 cōtrā in distinctione perniciē. Quin et ea quæ ex se-
 ipsis plura sunt numero, ad unitatē quandā redigun-
 tur, ut ligna et lapides in domo uel in cumulo, et gra-
 na in aceruo. Domus ad unū familiæ patrem reduci-
 tur, ciuitas ad unū principē, etiam quæ aristocratia
 uel democratia utuntur, unū nihilominus sibi præsi-
 ciunt magistratū temporariū: aut si plures, hoc cer-
 tē spectāt, ut cōformitate sententiarū ac uoluntatū,

plures illi unum fiant. Quod si quemadmodū corpore
 ribus, ita & mentib. diuersi sint, intereat ciuitas ne-
 cesse est, excitatis in ea factionibus atq; intestina di-
 scordia. Belli gerendi ratio quæ exactā conseruandi
 exercitus disciplinā præcipit, imperatorē unū requi-
 rit, ad quē rei totius summa referatur. Quod si sint
 duo, uel partiūtur exercitū, ut Q. Fabius, & Minu-
 tius: uel alternis diebus imperāt, ut L. Paulus, & Te-
 rentius Varro: uel cōmuni utūtur cōsilio & uno, ut
 alij permulti. Hic autē Deus unicus, qui mūdo quem
 cōdidit præest, potentia maximus est ac summus: et
 quemadmodū unus mundus, ita et rector illius unus.
 ac uice uersa, sicut unū corpus uni animæ, et una a-
 nima uni corpori. Neq; est aliquid quod Dei uirib.
 queat obsistere. Est item omnipotēs, ut omnia quæ-
 cunq; sit collibitū, possit perficere. Nam si nō effice-
 ret, in eo esset impedimentū, aut in rebus. Ipse quidē
 sibi nō repugnat, qui simplex est, et sui ubiq; similis:
 neq; ex rebus cōflatur uel aduersis, uel diuersis. Por-
 rō si est in enib. resistētia, aliquid foret ei par, quod
 nefas est cogitare, neq; esset maximus & supremus
 omnium. Quid, quōd in rebus omnibus resistētia
 causa & ratio hinc oritur, quia contra naturam
 suam aliquid patiuntur. At qualem Deus quam-
 que rem iubet esse, & uult, ea est cuiusque rei na-
 tura, uis, pronitas, neque enim aliud est natura.

quicq;

quicq; ergo is in re quapiam uult fieri, id fit secundum rei ipsius naturam, nō quidem iuxta hanc consuetam ordinariam, sed secundum extraordinariam naturam, tamen non ergo uolente, nec adhibita ulla resistantia. Cæterum illius omnipotentia in eo sita est, non ut patiatur quod nolit, sed ut efficiat quod uelit. Neq; enim corpus esse potest, aut moueri, cædi, dolere, augere, minui, delassari, obliuisci, cogi, uim pati, uinci, interire. Non sunt hæc potentia, sed imbecillitatis, quippe nihil horum pateremur nos si possemus. Sed neq; illa sunt potentia, facere aliquid & esse, & non esse, album pariter ac nigrum, quæ Plinius Secundus non posse Deum facere cauillatur, unde inepte se contra eius omnipotentiam collegisse aliquid autumat. Hoc uerò incōstantiæ foret, non uirium, nempe eodem temporis puncto uelle ac nolere, approbare & improbare. Nam si quid facit currere, uult id currere: sin idem ipsum sedere, non uult currere. Nec potest duos habere motus uoluntatis contrarios, & duo aduersa iudicia, faciendum & non faciendum, hoc tale, & non tale. Sed nec potest agere, quod non potest uelle, ut seipsum occidere, aut miserum facere. non enim accidere quid potest, ut id uelit. Quod si omnipotens est, nec aliquid ei uel nocere potest, uel obsistere, nec uoluntatem habere potest ut intereat, immortalis certe est, tum

etiam aeternus. Nam si quis hunc creasset Deum, ille utiq; Deus fuisset & mortuus. quod est nefas. Hic item Deus beatissimus est, & bonis omnibus cumulat. Nam si quicquid uult efficit, quid cause unquam fuerit, quo minus beatissimus sit? Miseria est enim in ijs quæ aduersa nostra uoluntate accidunt. nec re ulla extra se indiget, per se sufficiens & plenus: alioqui esset quod foelicitatem eius posset impedire, nepe res illa exterior: nec esset beatissimus, cuius beatitudinis fons atq; origo non in ipso eodem esset, sed foris adueniret, quod in homine nemo concederet, ut beatum eum quæ exterius sunt reddant, quanto minus in Deo. Accedit his summa sapientia. Nouit enim omnia, nec ulla cognitioni illius interponitur nubecula, quo minus omnia liquidò prospiciat. Quòd si sapientissimus non esset, neq; omnipotens, aliquid uidelicet posset uelle, quod perficere per ignorantiam non ualeret, quemadmodum pueri, aut rudes atq; inexperti, aut etiam homines prudentes, quos tamen latent & fallunt permulta. Et quia beatissimus est, fit ut sit optimus quoq; hoc est beneficentissimus ac munificentissimus absque omni prorsum inuidia: nec res ulla naturam illam potest peruertere, ut sit malus, hoc est noxius ac maleficus. tales enim sumus uel irati quia læsi, uel metuentes ne ledamur, uel ex malitia, uel errore mētis. Deū
 nihil

nihil potest ledere, beatissimū & omnipotentē. & magnitudinis suæ probè conscius nihil timet. Quid, quòd uel ipsa ledendi cogitatio acerbata est animo, & quietem illius interrumpit. At quemadmodū infinita illa sapientia nō fallitur, ita nec potest fallere. fallunt enim qui aliquid concupiscunt, quod obtinere nisi à deceptis non queunt. Bonitatem uerò habet, quàm singulis momentis experimur: quam quòd ab alio non acceperit, fit, ut natura sua habeat. neque enim à rebus conditis potest accipere, quæ posteriores sunt illo, quæq; omnes ab illo acceperunt, nihil dederunt ei, pleno per se, et perfectionis numeris omnibus absoluto: nec ante illum præcessit Deus aliquis, cuius tanquam hæreditatem adiret sapientiæ aut bonitatis. Cui uerò bonum est naturale, malum erit profectò contra naturam. nihil autem facit contra suam naturam: id enim faceret inuitus et coactus, & uim patiens, quod contingere non potest. Et quoniã Dei uoluntas causa est rerum, uoluntatēq; eius mouere non potest malicia, sed bonitas omnia facit, ut proffit, ut uiuet, ut benefaciat. Itaque ex eius operibus atq; effectibus quos uidemus, colligere est rationem uoluntatis illius, quòd ita decebat moderate sapientia, quòd ita expediebat hortante bonitate. Ex alijs ad alia uenietur quasi per gradus, quorum omnium erit bonitas suprema.

QVOD DEVS CONDIDIT OM-
nia, quodq; eius prouidentia omnia
reguntur.

Non capit humane mentis cogitatio, rem ul-
lā fecisse semetipsam: facta est igitur ab alio.
Neque uerò extitit fortuito, & casu quodam: cui
commento Epicuræorum ordo & constantia uni-
uersitatis magna uoce reclamationat. & consensus gene-
ris humani hoc attestatur, eū qui summus sit in mun-
do, autorem parentemq; esse omnium. Ratione sunt
certe condita omnia, & maxima ratione: qualis in
eo est solo, qui est maximus. Sapienter M. Tullius:
Non solum ea quæ sunt in mundo, ut fierent ratione
eguerūt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione
non possent. Hunc qui hæc omnia confecit, par est
esse æternum, ut superius diximus, à nullo æditum,
& immensæ potestatis. Etenim eum qui omnia hæc
quæ intuemur in hanc faciem & pulchritudinem
produxit ex nihilo, uiriū esse oportet infinitarum.
quippe à nihilo ad aliquid interminabile est siue spa-
cium, siue interuallum: sicut uicissim terminabile est
ab aliquo, quantumcunq; maius sit, ad aliquid quan-
tulumcunq; minus. quo autem res est separatio &
longinquior, hoc maiore opus est ui ad eam perdu-
cendam quò agens destinauit: ut maior est uis adhi-
benda ad lignum crassum & uiride uel accenden-
dum

dum, uel secundum, quam stipulam arentem. Quocirca præter diuinam potestatem nulla omnino potest de nihilo aliquid producere, quod nostri creare uocant. Sed ea operatio qua ens à non ente prodit, ut maxima & summa, ita est etiam summi agentis ac potētissimi. Sed non in his tantum, uerum in alijs etiam permultis hallucinati sunt homines mundanæ sapiētiae studiosi: quorum alij omnia reuocarunt ad sensus corporeos, tanquam mentis penitus expertes: alij uiribus ac limitibus naturæ huius claudunt ea quæ sunt diuinæ omnipotentiae, quæq; naturam hanc omnem excedūt. Vetusissimi philosophorum nihil considerarunt aliud, quam mera corpora. itaq; omnia existimabant è corporibus fieri ac cōstare, mutatis solum inhaerentibus: uelut Democritus, Leucippus, Anaxagoras. Democriti sententiam Epicurus est secutus: posteriores, uelut Plato & Aristoteles paulò plus habuerunt mentis, hoc est hominis, studioq; & industria penetrarunt introrsus ad contemplationem effectiōnum, quæ eīdē nuncupātur, formæ à nostris, siue effectiōnes: de quibus in prima Philosophia disputauimus. sicut & illud est à nobis eodē loco tractatū, nihil in mūdo temerè aut fortuito agitari, omnia diuinæ mentis geri consilio: quod etiā maximi & nobilissimi philosophorū docuerunt. Nam casus & fortuna ab ijs est nata, qui

causas rerum uel non perpendunt, uel non assequuntur: quæ plurimorum est origo errorum in omni uita & cognitione. Hi uerò quam cecitatem in ingenijs suis gestant, transferunt ad regimen naturæ, ut nulla ex causa fieri opimentur, quorum ipsi causam non inueniunt, terminisq; suæ ipsorum ignorantie administratione mundi diffiniunt: haud aliter quàm pueri, aut fatui, de operibus sapientum censent. Sed merito, qui deos aut nullos posuerant prorsum, aut segnes ac torpentes, casui & fortunæ permiserunt omnia, ne dii meliores habeant ministros. quàm sint idem ipsi. Nam si mentem aliquam & rationem attribuerent administram, hanc certè omnes malle-
 mus Deum esse. Et quemadmodum qui particulam quampiam magni regni contemplantur, quia non omnia uident euenire, quemadmodum ipsis expedit, damnant ilico procurationem & consilium regni illius, quum tamen optimè & saluberrimè, & sicuti uniuerso corpori conducit, gubernetur: quiq; unum aut alterum diem accepti sunt hospitio in ædibus prudentissimi ac diligentissimi patris familiæ, animaduertūt nihilominus aliquid quod parum probent, damnant ilico apud se cōstitutionem illius familiæ, quum rector domus non ad unum illum aut alterum diem referat rationes & constitutionem domus suæ, sed ad totum annum, aut longius tem-
 pus:

pus: Ita qui portionem aliquã mundi ad breue quod
dam tempus considerant, aut ad utilitates seu li-
bidinem potius aliquorum referunt, sic improbant,
ut agi temerè arbitrentur & sine numine: quum di-
uina illa sapientia non omnia ad unum aliquẽ angu-
lum, uel ad certos aliquot homines, nec in unũ annũ
aut seculum describat & referat sua opera, sed in-
credibili ratione ac consilio ad omnes regni sui par-
tes in æuum omne, quæ si perpenderemus, si interro-
garemus sapientes, & priscam consuleremus memo-
riam, multo iudicaremus tantis de reb. & uerecun-
dius & cordatius. Nunc uerò pueri nati heri aut na-
dius tertius, imperiti, inexperti rerum, inexercitati,
pleni prauis studijs atq; animi affectionibus, uacui
atq; inanes ab omni doctrina et eruditis cogitationi-
bus, sententiã ferimus de maiestate tanti opificis: &
quos pudere oportebat de rebus humanis uerbũ ul-
lum facere, nõ pudet de diuinis quicquid collibitum
est statuere, abrogare Deo regnum mundi, & tribue-
re fortunæ temeritati, quam nullam quidẽ uiderunt
in mundo, sed ex inconsiderantia suarũ actionũ, ex
impatencia euentuum inuexerunt. ut meritò illos sa-
tyrica maledicentia Iuuenalis perstringat, dicens:

Nullum numen habes, si sit prudentia, sed te

Nos facimus Fortuna deam, cœloq; locamus.

Et Aristoteles: Vbi plurimum sit prudentiæ, ibi mini-

mum fortune. sicut rursum, ubi fortuna plurimum, ubi prudentiæ perparum. In multis ea est superbiæ atq; arrogantiae impotentia, ut curam omnem terrarum in se unos conuerti oportere censeant. si quid ipsis accidat quod nolint, continuo faciant ingens Deo conuicium, imò ipsum præesse mundo negent, aut præuè atq; iniquè res administrare, & audent illum iurgio laceffere. Prætereo insanorum regum dementias, ut Xersis & Caligulæ, qui simultatem sumebant cum Ioue & Neptuno, quos esse Deos rebantur. Lucanus uerbis Caesaris dictatoris, quàm aptè ad arrogantiam principis ex fœlicitate insolentis?

Nunquam se cura deorum

Sic premit, ut uestræ uitæ, uestræq; salutis

Fata uacèt, procerū motus hæc cūcta sequuntur.

Humanum paucis uiuit genus.

Quasi uero regi naturæ, cuius leges sunt fata, aliquid sit in mūdo uniuerso magnū, aliud paruum, nedum in hominum reculis ac negociolis. Ille enim immensus, infinitus, æqua proportione excedit reliqua omnia quæ sunt definita, magnum, paruum, humile, excelsum. nostra sunt hæc omnia inuenta, non illius: quæ non solum ipse non nouit, sed nec eius ministra natura in plurimis. cui tam facile est aurum producere, quàm plumbum, ligustrum quàm rosam: sicut
pictori

pictori æquè est leue togam sericam pingere, ut
 lancam: & in hominibus creandis tanta difficulta-
 te nascuntur plebeij, ut nobiles. ex eisde omnes con-
 stamus elementis. Regit quidem Deus ciuitates &
 populos per principes ac proceres: sed non minus
 priuati hominis cura tangitur, quàm principis. & si
 præsentius ostendit se adesse rebus principum, non
 propter eos, quorum quiuis unus est homuncio, sed
 quia illis tam multa hominum nullia conuincitur. Et
 tamen si quis expendat uniuscuiusq; priuati homi-
 nis uitæ cursum, manifestam deprehendet curã Deû
 de illo. Quidam uerò nollent esse Deum tam ubiq;
 præsentem, prouidentem omnia, cernentem omnia,
 testem, iudicem ac uindicem malorum, tanquã obser-
 uatorem quendam actionum nostrarum, uerborum,
 cogitatum. & quemadmodũ mali facinorosiq; ho-
 mines libertatem esse ducunt abolitionem magistra-
 tum & legum, ne à quoquam scelerum suorum pœ-
 nas expectent aut metuant: ita & hi libertatem in-
 credibilem fore sperant, si nullum consilium præsit
 mundo, sed omnia casu & temerè ferantur, & sine
 arbitris peccent. Ea mente Lucretius Carus poëta
 Epicuræus, Epicurum ait magno metu liberasse hu-
 manas mētes, quòd superstitiones sustulerit, & for-
 titu geri omnia cōfirmarit. deos ipsos nempe bea-
 tissimos, nec habere negocij quicquã, nec exhibere
 alijs:

alijs: scilicet in diuis adeò delicatis interruptum iri
 quietè illam beatissimam, si quid rerum molirentur.
 Age uerò, an ne est libertas ciuitati, nullum haberi à
 quo regatur? est libertas nauis, sine clauo & guberna
 tore undis ac uento permitti? libertas ergo erit, nul
 lum esse in schola præceptorem. nullum in domo pa
 trem familiæ, nullam mentem in homine, sed solas cu
 piditates miscere, ac turbare omnia pro libito. Id ue
 re nec pecudes cuperent, quarum interest pastores
 habere, à quibus deducantur in pascua, atq; in eis de
 fendantur ab iniuria ferarum. Deniq; dicant mihi, cu
 ius coetus libertati cõducatur sine magistratu, sine re
 ctore, sine consilio & legibus uiuere. Ita sanè magno
 metuliberauit Epicurus humanas mentes, sed pesti
 mas & flagitiosissimas. Nam bonis quid nunciari
 potest acerbius, quàm Deū terras non respicere, nec
 homines curare? quãta licètia præbetur malo ad om
 ne facinus, quãta desperatio bonis omnibus. quòd
 careat eo, cui mentè & cõscientiã suã sint approba
 turi: quã hominib. approbare uel nõ possunt. uel non
 curat. Vir bonus siue exulet, siue expiletur, siue affli
 gatur, siue pro beneficio maleficiũ recipiat, quanta
 est illi & quàm efficax cõsolatio, scire præesse mun
 do, qui falli nõ possit, optimus ac potētissimus, cui mē
 tes nostræ apertæ atq; expositæ sint, sub illius oculo
 atq; arbitrio fungi se officio probi uiri, illos mali.

At molesta res superstitio est, fateor: cā sustulit Epicurus. Rectè Cicero, quasi difficile sit tollere superstitionem, ubi religionem sustuleris. perinde ac si quis dicat, Liberavi hunc profusione, auarum enim reddidi, liberaui temeritate, quia timidum: liberaui dolore, nam occidi. Sed opinio hæc minorum est philosophorum. illi uerò quasi maiorum gentium, Socrates, Plato, & Socratici omnes, asserunt diuinæ mentis procuratione terras & cælos gubernari, nec quicquam ferri casu aut fortuito. Nam quid magis temeritati fortunæ aut casus contrarium atque inimicum, quàm ordinis perpetui series & constantia? In toto uerò mundo uidere est ordinem inuariabilem atque admirandum. Facies uniuersi qualis est nunc, talis fuit omnium memoria. Non aliam uidere patres. aliam uenepotes aspiciunt: inquit Manilius. Motus cælorum & actiones sui semper similes, rerum inferiorum species eodem modo procedunt. Nam & in singulis rerum uariant nonnunquam inhaerentia, ut in aliquibus hominum, in aliquot frugibus, hoc aut illo tempore uel loco, in uentis, inundationibus, incēdijs: natura tamē speciei eadē est perpetuò, & inuariabilis, eadem formæ, eadem facies rerum, eadē cupiditates, appetitus, actiones, opera. Vbi ergo est casus, ubi temeritas in natura, in qua est tātā, et
tam

tam perpetua constantia, tam omnia certis adeo
 legibus descripta & constituta: temeritatis enim et
 fortuiti casus propria sunt uarietas, incōstantia, mu-
 tationes crebrae sine causa, & diuersissima. Nam si
 tu quod uenti mutantur, quod facultates & fortunae
 hominum & regionum, protinus casum colligis, ca-
 su etiam dices fieri, quod in aestate aliud sumas pal-
 lium. quam in hyeme, & alijs utare ciborum generi-
 bus. Ad eundem modum casum esse affirmabis muta-
 tiones quatuor anni temporum: nō enim semper est
 idem habitus coeli & soli, quum nihil ordinatius co-
 gitari possit aut descriptius. mutantur enim rerum
 perpetuarum & immutabilium actiones, prout ex-
 pediat ijs ad quae referuntur. Quam illud prudenter
 & magno est ab Aristotele iudicio animaduersum,
 si quis ex tenebris prodiret in hanc lucem coeli &
 mundi. quem nunquam antea conspexisset, nec de il-
 lo audiuiisset. consideraret autem cursus & actiones
 rerum, nullo penitus modo dubitaturum hunc, quin
 haec omnia cura consilioque tenerentur principis
 sapientissimi & potentissimi. Addam his Marci
 Tullij argumentum: Quaecūque consilio reguntur,
 melius & aptius reguntur quam quae sine illo, nihil
 uerò melius, nec pulchrius mūdo regitur: cōsilio ergo
 nō fortuito regitur. Assignet uerò mihi aliquis qui p-
 piā in mūdo uniuerso, quod nō ordine & sapientia
 procedat

procedat, siue cœlos, elementa, siue animâtes, her-
 bulas, plantas, & alia quæcunque: omnia suos ha-
 bent cursus, suos fines destinatos ac certos. Regere
 autem est, rem in finem dirigere, & quasi cursum
 eius moderari, quo finem pertingat. hoc idem est
 gubernare, ut nauem aut equum. Quis ergo uerius
 res conditas regit ac gubernat, quàm qui condidit,
 qui metam assignauit, qui uires attribuit, quibus
 ad metam perueniant? an non regit equum, qui il-
 lum in uia dirigit? non nauem, qui clauum torquet
 & moderatur? Vnde sunt initia, progressus, fines,
 uires, facultates rerum, si non à seipsis? ab aliquo
 ergo summæ uirtutis atque artis, quæ temeritatem
 omnem excludit. Is ergo summæ potentiæ, seu ue-
 rius immensæ, conditor est, rector, gubernator, mo-
 derator omnium. neque enim temerè reliquit ab se
 condita, sed attribuit cuiq; uires, quibus se tueren-
 tur, & actiones exercerēt sibi utiles, ut uiuerēt, ui-
 gerēt, ualerēt. Videmus annis tribui à Deo, p quæ
 uita propagatur, p quæ sensus oblectantur, mētes
 pulcherrimo atq; admirabili spectaculo detinētur.
 Age porrò, ponamus Deū qualis est à nobis euiden-
 t simis rationibus descriptus. queramus iā ab ad-
 uersarijs, quid causæ esse dicant, quo minus qui sit
 eiusmodi, non regat, & procuret mundū. An dee-
 rit ei regendi scientia, qui est sapientissimus? an uis

& potentia, quæ est in illo immensa atq; intermi-
 nata? Quid ergo? cœlum, aut fortuna, aut casus po-
 terit & sciet mundi procurationem sustinere &
 exequi, princeps mûdi tanta illa ui & sapiëntia ne-
 sciet, aut non ualebit? Quidam Epicuræo more ni-
 mis occupatum fore Deum atq; anxiiu caussantur,
 si in eius humeros uniuersitatis administratio in-
 cumbat. qua ratione prouidentia Iouis deridet Lu-
 cianus Sophista, & Plinius Secundus, in regnum
 mundi frigidissimis cauillis uterq; ludens. idcirco
 pœnas euenire maleficijs seras ait Plinius, quòd
 princeps naturæ occupatus tanta regni mole, non
 potest omnibus pariter consulere. omitto Lucia-
 num, hominum & deorum subsannatorem. nam
 irridere omnia, multo est facillimum. Loquar de
 Plinio. an non uidetur uobis homo grauissimus in
 re tãta scurrari? Si Deus est homini similis & par,
 & ad normam nostrarũ uirium diuinæ metimur,
 iure prouidentiam Dei rident, & illius miseren-
 tur, in quem tanta premat regni moles, atq; adeo
 molestia. Sed quis fingit sibi cogitatione talẽ Deũ,
 nisi qui nec cogitationem, nec mentem omnino ha-
 bet ullam? Aristoteles quoque non minus ineptè ac
 absurde in libello de Mundo, si modò eius est hoc
 opus, cuius phrasis reclamatione titulo: sed cuiuscunq;
 est, is Deum facit similem magno Persarum regi,
 Xerxi

Xerxi puta, uel Cambysi, uel Dario, qui ipse per se maxima & pulcherrima regni obeat munia, minora & sordida mandat alijs. indignum ducēs, tantum principem manus ollæ, aut scopis, aut strigili admouere. Ita principē naturæ affixum cælo extremo per ministros procurare hæc terrena, à quibus certior fiat quid agatur. Cui simile est illud apud Ciceronē II de Nat. deorū: Magna dii curant, parua negligūt. Male profectō agitur cum pietate numinis, quoties humana infirmitas ad Deū transfertur. non enim sit homo Dei potentissimi ac optimi similis, sed e cōtrario creditur, Deus malus atq; imbecillis homini similis. Hic est error Homeri & poetarum de dijs, consutatus à philosophis, exploratus atq; eiectus illustratione ueritatis, quā Christus attulit secum e cælis. Ecquid tandē simile aut commune habet Deus cum Xerse? Xerses homo delinatus, uitam quandam instituerat uoluptariam: quā lædi & inturbari autumabat, si ipse uel culinam suam, uel equile aspiceret, uel uestes suas detegeret, aut se ipse pecceret. ille ita agebat. Cyrus autem rex eiusdem gentis, multo aliter: & Fabricius, & Annibal, & Marius, & Cæsar, & Alexander, qui primi in exercitu duris & difficillimis operibus admouebant manus, & quid militum agendum esset exemplo sui edocebant. Sed quid

hæc tamen ad Deum? quasi illi quicquam sit maius aut minus, sordidum uel nitidum, & non omnia in finito paria, & spiritui æque munda. At indigna sunt tanto principe eiusmodi ministeria. Quis fecit indigna? Nam digna & indigna non natura separauit in Deo, sed superbia in hominibus. Indignum est, ut locuples malus & inscius uerrat cubiculum: non est indignum, si uir bonus & sapiens pauper id faciat. Vides esse prauitatis iudicij, & superbiæ, quæ ex opulentia nascitur. Sed quæ tandem sunt istæ sordida atq; indigna manibus Dei, ne coinquentur: sublunaria scilicet uaga, fluxa, inconstantia, mille mutationibus per horas singulas obnoxia, tum ortibus & casibus perpetuis. Ceu uerò non supra lunam motus sint incitiores, & mutationes crebriores, quàm sub luna. Nasci autem & interire multa, ea est mundi huius ratio: sicut oriri solem & reliqua sidera, tum abscondi, coniungi, & separari. Nec magnitudo & sapientia minus elucet in his paruis, quàm in illis uastis corporibus. Quanta est admiratio artificij diuini, & ueneratio maiestatis ex contemplatione apiculæ, aut formiculæ? quod idem ipse Aristoteles in libris de Animalibus fatetur. Quid, quòd cæli & sidera stabilitate sua, cognitisq; authoris sui legibus uadunt, ut parum uideatur esse opus providentiæ.

Hæc

Hæc uerò quæ tu fluxa, & uaga, & inconstantia nuncupas, nisi magno consilio & prouidentia temperentur, confundentur breui & peribunt: ut magis se quotidiana Dei prouidentia in infernis quam supernis proferat. Non ergo sunt indigna Dei procuratione, quæ illa tantopere indigent, quæq; sapientiam procurantis ad cultum & uenerationem illius euidenter præ se ferunt & monstrant. At regit hæc, & nouit per interpretes. Difficile est cogitare, quemadmodum illa perfectè norit. Si aliorum relatu intelligit, quis terminauit scientiam illius? qui locus, quæ regio potuit impedire, ne illius cognitio progredereetur ulterius? Hæc præscribere homulum aliquem, & definire, quantæ & quam proiectæ est insolentiæ? Tu ergo quum ingenio tuo coneris penetrare terras & maria, etiam cælos ipsos transcendere, diuinam mentem cæli carceribus coërcebis? quanto esset congruentius, affirmare alias omnes mentes per illum nosse, quæ nouerint, quam è diuerso illum per eas? aut sic ipsum in se nosse omnia, & alias mentes in eo, & per eum quantum ipse permittat. Quamuis ipsum ministris uti uerum est, attestante diuino oraculo: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. & alio in loco: Millia millium ministrabāt ei. quemadmodum instrumento cælorum inferiora hæc

gubernari, opinio est multorum. Ille tamen qui omnium est conditor, nullis instrumentis indiget. Nā si id continuo fit, quicquid ipse uult, uelle illius erit author atq; instrumentū. nec magis ad hęc regenda astris indiget, quam quum luto aperuit oculos cæci: sicut refert historia Eu. angelica. lutum enim magis uidebatur obturaturū oculos quam aperturum. Sed ipse ostendere nobis uoluit omnem naturam esse sibi instrumentum ad quiduis, quantumcunq; alienum. Itaq; si princeps ille natura uellet, tam regeret mundū saxis quam sideribus. Archimedes Syracusanus mathematicus spherā composuit automatam, quam multi adhuc imitantur. Poterit ergo sine angelis mouere spherā suam homo, non poterit Deus? Ministros ergo ad ordinem & concinnitatē natura Deus condidit, non ad necessitatem suam. Neque enim est Deus uel imperitus, uel inualidus, ut homo. Quis res ipse per se absq; instrumentis creauit, eas res solus potest tueri ac regere. Quam alienū esset ab omni ratione, ut quod maius est, posset, impos eius quod esset minus ac leuius. Iam uerò quæ ipse per ministros suos, quæq; per instrumenta sua gerit, num non ipse idem dicendus est gerere, ut princeps à quo iussus minister aliquid agit? An non ego scribo, quia penna in scribendo utor? Quocirca curat terras, qui per ministros

ministros, quiq; per instrumenta curat: non aliter, quam qui horologium & quamcunq; machinã automatã instruit. uires enim & motus instrumenti ab eo ipso sunt. De scientia & potestate diximus, restat de uoluntate: quæ etiam duabus illis prioribus propemodum est manifestior. Quid enim potest despiciere, aut sua curã indignum ducere, qui procreauit omnia? Non enim procreasset, quod inter opera sua nollet reponi: non conseruaret, quod indignum duceret sua cura. Quis enim uel obsistere eius uoluntati potest? aut ab eo rationem reposcere, cur ita agat? qui omnia agit iustissime, refertq; omnia ad utilitates nostras, nihil ad suas, quas nullas prorsus habet. Cedò autem, quid ille usquam condidit tam abiectum nostræ existimatione, & despiciatum, in quo non uarijs modis reliceat similitudo sapientiæ, maiestatis, bonitatis ipsius: ut appareat nihil ab eo contemni atque sperni, quod tanto artificio crearit. Ad hæc causæ omnes effecta sua curant, & quantum est uirium suarum conseruant: atque eò diligentius, si cognoscendi facultate sint præditæ. quod quum sit naturale, profectò ad aliquã Dei similitudinẽ est rebus insitum. Neque enim aliunde sunt naturæ nostræ omnes, q̃ ab eo: omnia illuc se dirigunt & referunt, ut quantum efficere possint, Deum in se reddat ac

representent. Accedit huc, quod opifex omnis sapiens, opus quod fecit quamdiu approbat conseruat, si potest: certe ad curam suam censet pertinere. Deus uerò non solum sapiens est, sed etiam optimus: omniaq; illius opera, quoniam illius, bona. At quo quis excellit probitate, eo pluribus uult prospicere, & plura in curam suam recipit, eaq; dexterè & scienter tractat gubernatq;, si bonitati adiuncta sit industria. Adde quod amor causa fuit condendi mundum. Amat Deus omnia, quia sua, et idcirco bona. Quid porrò amatur, quod non etiã curetur, & quidem sedulo? Quòd si curat omnia, si nihil omittit penitus, si etiam procul (ut sic loquar) disita, & tenuè suū uestigium referentia: quanto magis & peculiarius hominem, qui magna de causa quum reliqua sint opera, is unus propter communicationem mentis filius dici illius possit? Itaque in sacris literis non solum dicitur conditus ad similitudinẽ Dei, quod est commune omnibus, sed ad imaginem quoque, quumq; illi uni ex rebus omnibus quæ corpore essent uestitæ, curam indiderit colendi & amandi sui, manifestior est cognatio Dei ac hominis, à quo uult nosci se, coli, diligere, eumq; idcirco peculiari esse etiã Deo curæ. Quòd si quæ magis amantur, curantur diligentius: profectò apparet, magnam curam gerere Deum de rebus

bus hominum. Quid enim manifestius ostendit se Deus diligere, quàm nos, quibus omnia hæc inferiora tanquam domesticam supellectilem parauit? Nam si quis brutorum uitæ rationem, conditionē, mores contempletur, facile deprehendet illas non domi suæ habitare, sed nostræ, illasq; propter nostros usus esse conditas: & si quid habent suum, hæcenus habent, quia nobis inseruiunt. sicut in Psalmo scriptum est: Qui dat iumentis fœnum, et herbam seruituti hominum. Nec aliquid sumunt ex mundo ad uitæ cultum, sed in diem uiuunt, atq; adeo in horam, & ea solum capiunt, quæ sustentando corpori sufficiant: omnisq; illorum opera & labor, & fructus usibus nostris seruit, non eorum: ut canum, ouium, equorum, bouum, apum. uel quæ noxia existimantur, usum sui aliquem uel in edulij præbent, uel in medicinis. At uerò cum curam Dei dico, loquor hominum more: nam proprijs et appositis uerbis diuina illa exprimi à nobis non queunt, non enim cura est in Deo, qualis in nobis, cum labore, anxietate, defatigatione: nec maior aut minor de alijs rebus cura. Sed de rerum euentis transferimus in Deum ea quæ sunt propriè nostra, ut aliàs declarabitur. alioqui nemo posset rectè de diuinis uerbum unū uel proferre uel intelligere, sicuti dudum dicebam. Curæ autem præcipue ac be-

neuolentiæ Dei erga hominē hæc sunt signa, quòd
 monet, quòd docet, quòd assuefacit eum uix qua
 peruenturus sit ad se, hoc est ad immortalē beati
 tudinem, cui est conditus. Docet ad se unum accur
 rere in prosperis gratulatū, in aduersis remedium,
 in necessarijs opē atq; auxiliū petitū. ab illo enim
 sunt nobis bona omnia. Nam si Deus terras negli
 git atq; aspernatur, quò tandē miserum hominum
 genus confugiet? quanta in calamitatibus afflictio,
 imò desperatio? si rex naturæ nos non ex audit, si
 est inexorabilis, quid nobis opus est tali Deo? qui,
 ut rectè dicit apud Ciceronē Cotta, si nulla gratia,
 nulla in nos charitate tangitur, ualeat. Accurrere
 autē ad Deū in rebus difficilibus, eiusq; fidem atq;
 opem implorare, tam est uerum ac naturale, ut om
 nes afflictione pressi ad cœlū statim monstrante na
 tura oculos attollant, et manus. illic enim propter
 loci excellentiam residere putant sanctam illam et
 omnipotentem maiestātē. qui si non audit nos, nec
 precibus et affectibus nostris tangitur, sed sedet du
 rus atq; indeprecabilis, quid potest hominibus tri
 stius accidere, uel acerbius? an non meritò cū eius
 modi Deo sic expostularet homo? Siccine deseris
 nos rerum omnium parens & author sanctissime?
 siccine ualere nos iubes fœturam tuam? Cedò igitur,
 cui nos tandem tradis? temeritati ne casuum

& fortunæ? quid cogitari potest crudelius? Genuisti hominem, quo pulchrius aut præstabilius nihil esse uoluisti inter omnia quæ cernuntur, & tam excellentem factum tuum tradis educandum non nutrici probæ, non sapienti pædago, sed stultissime fortunæ & casui dementissimo, per mille pericula & calamitates miserè iactandū. casui in quâ, quo nihil est magis sapientiæ tuæ contrarium. Iubes coli te, sectari uirtutem: quorsum, si nihil inde præter ærumnas expectamus? nam uitæ huius commoda impij, conscelerati, audaces occupant: istis fortuna est blandior atq; indulgentior, quàm probis & moderatis hominibus, hoc est tui similibus. Quas ergo agemus tibi gratias, quòd in mundum inuexeris, quos necesse sit uel malos esse, uel afflictos, reatricemq; omnium nostrarum actionum temerariam fortunam esse iusseris? Hæc quidem querela iusta est de istorum Deo. in nostris uerò non competit, qui nos egregia & singulari conditione misit in uitam, inq; ea conseruat, ut summo suo beneficio facile sit nobis si uelimus deis esse, unà cum illo. Porro quidam ex istis dilemma se adferre putant sanè quàm acutum & indissolubile, quo homines de ui & mente diuina incertos dimittant. Si Deus est, inquit, unde malæ sin uerò non est, unde bonæ? Versiculus est græcus,

quem

quæ citat Cic. in eandē propē sententiam. Si curent
 dij bene bonis sit, male malis. Quid potest dici in
 uerborū contrarietate concinnius aut uolubilius?
 quoniam nihil sit inanius in sensu. Quæ nam sunt tan
 dem bona ista, & mala? Bona uocant nostris cor
 poribus utilia, nostro appetitui congruentia: ma
 la autem, contraria, ut eluuiiones, incendia, pesti
 lentiam, sterilitatem, famem, bella, euerfiones ur
 bium, captiuitatē, paupertatē, infamiam, dedecus,
 dolorē. morbos uocant mala, & miseriā. Rursum
 affluentiam, diuitias, libertatem, gratiam, decus, di
 gnitatem, prosperam ualeitudinem, bona & beati
 tudinem: ut bona dicantur utilia, mala incommo
 da & noxia, non menti, sed corpori, & ijs qui af
 fectu annexi sunt motibus animorum inconsultis.
 Creat hæc quidem Deus omnia, sicut Hesaias uer
 bis illius dicit: Ego sum Deus creans lucem, & fa
 ciens tenebras, bonum & malum: hoc est, & aspe
 ra & iucunda sensui. Sed refert consilio suo in æsti
 mabili in finem aliquē nobis utilem, ut nos uel me
 liores reddat, uel à sceleribus deterreat, transfe
 ratq; ad frugem meliorem. non enim copias uel ste
 rilitates agrorum propter animantes mutas creat.
 Nunquid curæ est Deo de bubus? inquit Paulus.
 Ad nos ea cura dirigitur, non ad boues, equos, asi
 nos, qui in usum nostrum sunt conditi, quemadmo
 dum

dum modò declarabam. Quid, quòd mundi rector non uni aut alteri anno prospicit, sed diuturnitati seculorum. Prouidentia illius ad longè pòst uenturos se porrigit, ut diutina continuatione in aliquè egregium exitum perueniat eorum qui digni sunt illa ipsius cura: nempe hominum bonorum, à quibus amatur, & quos redamat, hisq; omnia per ambages & circuitus admirabiles in bonum semper, atque id quod ipsis maximè conducit, uertit: non ad ineptias presentium utilitatum, sed ad sempiternam felicitatem, quod unū est hominis bonum certum & uerum. reliqua enim, sicuti philosophi uocant, ἀδιάρρητα, seu neutra, ut uerò Paulus, nihil. Non malè Cato senior, stultos dixit multum sapientibus prodesse, quòd ab ijs cautiores ac meliores fierent: prudentes nihil conferre stultis, qui illorū rectè facta non animaduertent. Quæ qui considerauerit attentius, inueniet, quocirca nullum esse cuipiã querelæ locum relictū, ut bonis mala, malis bona eueniãt: quod dictū ex malorum et bonorum ignorantia est natū, in quo sapientes à uulgo uehementer dissentunt. Vulgus enim omnia metitur corpore, sapientes animo. ideoq; inter illos miradiuersitas, dum aliàs populariter, aliàs philosophicè loquimur. Aiunt enim, Socrati Atheniensi & M. Regulo in medijs tormentis ac morte non male

le fuisse, nec Sardanapalo regi Syriæ in rosa bene.
 Sed de horum in loquendo & sentiendo inconstan-
 tia infinitum esset dicere. Nimirum uersabatur in
 tenebris: Christo gratia, à quo deducti sumus in
 lucem & diem. Itaq; homines qui in tantam latitu-
 dinem consilij non mittunt oculos, nec bona &
 mala uera regula dignoscunt, statim ex uno uel al-
 tero exemplo quod ipsis parum probatur, damnât
 in uniuersum cuncta. tanto autem proiecilius &
 desperatius, si ipsis, aut ijs quibus bene cupiunt, con-
 tra sententiam res cedant: quemadmodum pueri
 delicati, quum quid à parentibus eorum fit, quod
 ipsis displiceat, ilico in eis & prudentiam requi-
 runt, & charitatem erga se. Nihil est in rebus qui-
 dem quæ sub cognitionem nostram ueniunt, regno
 mudi similius, quàm uita quæ corpori nostro ab a-
 nima præstatur. Nam ut anima corpus uniuersum
 singulasq; eius partes sustentat, uegetat, uiuificat:
 ita Dei præsentia salutem uitamq; adfert rebus om-
 nibus. magnumq; Dei simulachrum, mundum gu-
 bernantis, est humanus animus, corpori suo uitam
 & sensum tribuens: atque adeò hic ad imaginem
 illam est conditus Dei mundum temperantis, sicut
 angelus ad imaginem Dei seiuncti à cura mundi cor-
 poralis, de quo mox loquemur. Et quando quidem
 ille præsens est omnibus, omnia intuetur, uidetq;

non

non solum corpora, sed animos item quos ipse condidit: isq; est demum uerus & iustus iudex, cuius sapientiam nulla res potest fallere, cuius equitas singula perpendit, cuius potētia nemo poterit eximi. Nam humanis legibus & magistratibus potest fieri fraus atque impostura per uafros & callidos homines, illi non potest. Cato apud A. Gellium in oratione quam habuit pro Rhodiensibus, negat legibus puniri uoluntatem, sed actionem: nec legibus ad hunc modum caueri, si quis tantum agri uelit possidere, ea multa esto, sed si quis possideat. At Cicero & alij philosophi, peccata multa sola uoluntate fieri, non negant: quale est illud secunda Actione in Antonium, Si occidisse Cæsarem scelus est, et uoluisse erit scelus. Dic mihi, quis erit sceleratæ huius uoluntatis iudex, & animaduersor, nisi is solus qui eam intuetur? nam homo externa tantum cernit. Sunt etiam quædam crimina, quæ illi ad Dei ultionem remittunt: ueluti apud Senecam ingratitude, primo libro de Beneficijs. & Cicero de Legib. 2. Ad diuos aduento castæ pietatem obseruato, opes amouento: qui secus faxit, Deus ipse uindex erit. Atqui uindicare hæc omnia non potest Deus, nisi cogitatus perspiciat, & nostrarū rerū cura tagatur, et imperiū habeat in uita functos. Ita est profectò: alioqui nihil fuerit uita hominum,

nisi

nisi merum latrocinium, aut uirtutum simulatio, suorum commodorum causa. Plinius in Historia naturæ ait, Deorum numine cuncta agi, ex usu esse uitæ ut credatur, ideoq; inductum per homines sapientes. O proditorem generis humani. nam si id secretum tanti refert nostra ignorari, tu qui profers, an non prodis nos omnes, & uinculum illud dissoluis, quo societates coetusq; hominum continentur? Valerium quendam Soranum doctissimum togatorum in crucem esse actum scribit Macrobius, quod uerum urbis Romanæ nomen enunciarit: tu Plini, qui tantum & tam salutare arcanum euulgas, quam multiplici dignus es cruce? Impij sunt, et dijs sacri, qui mysteria Eleusina Cereris in Attica terra diuulgant: tu qui tantum mysterium profanas, quam tandem mereris poenam? Sed non est mysterium, nec arcanum, neq; ab ingeniosis uiris excogitatum ad utilitatem uitæ, sed à natura insculptum, & infixum omnium animis. Quid tu, an censes tam male agi cum genere hominum, ut homines esse homines nisi per mendacium non possint? Neq; enim relinquitur in uita quicquam homine dignum, si Deus à cura nostri est auersus. An iustitia, an charitas hominum inter se, & amicitia, an pietas in patriam, in parètes, an gratitudo in benefactores? Quid opus est illis omnibus ficta simulatio? pro illis omnibus suffecerit,

suffecerit, quantum rebus atque usibus tuis expediat: ut mercaturæ sint uirtutes omnes, non uirtutes. Quorsum enim aliud, quandoquidem nemo est qui animum spectet, aut iudicet? An non pudet philosophos, post sublatam prouidentiam uerbum ullum de uirtute & pietate facere, aut omnino eam nominare: quæ nulla omnino sit amplius, si Deus nos in suam curam non recipiat? sed pergunt ineptire, Etiam si nulla sit (inquiunt) remuneratio uirtutis, si nullus sit Deus, tamen quietius & iucundius & securius uiui secundum uirtutem, quam secundum uicium. O uoces hominum seipsum non exaudientium uacordes. Si nihil habiturus sum unquam aliud quam uitæ huius cursum: si nullum respicio qui conscientiam meam speculetur, aut norit, iubetis me relinquere mea commoda propter res fictitias? quod satis est à nobis superius ostensum. Est etiam qui pronunciet, nullum uerius colere uirtutem, quam qui amiserit famam boni uiri, ne amitteret conscientiam. Hoc nihil potest dici uerius, sed parum congruenter, si Deus non sit scrutator cordium. Quid enim hoc illi prodest, aut quem habet fructum, aut cui se tempore reseruat? Sequitur enim solum speciosa quedam nomina, sed inania, & flosculos amœnos sine fructu. At iucundius uiuitur cum uirtute, et securius: ita plane, cum simulatione uirtutis, cum externis actioni-

bus ad obsequium humanarum legum accommodatis. Neque enim poenam metuis, quia leges non uiolas, & habetis uir bonus: Vnde accedit tibi precium, & decus, & bona opinio. fidunt tibi omnes, credunt & commendant negocia publica & priuata, itaque ars ea questuosa est: uoluntatem qualem inter hæc geras, nihil refert. Quid, quod si uirtutem sequeris, ut iucundius & quietius & securius uiuas, iam ut alij opes ad quietem suam, alij rura & hortos parant, alij uxores diuites & industrias, alij sacerdotia: ita tu uirtutem consecraris tanquam quietis tuæ instrumentum. ut appareat, nundinari te uirtutem, & plaris facere quietem, quam illam. Ita apparet, si aliter quietem & securitatem posses nancisci, te longum uale dicturum uirtuti, qua dicis nihil esse in mundo pulchrius, amplius, præstabilius. Est hoc planè enervare in animis hominum Dei & pietatis respectum, si uirtutem censeas debere parari ad uitæ certis. utilitatē, etiam si non esset Deus qui nostra cerneret. refrigescit enim cura Dei colendi, et uirtutem omnem non ad animi probitatem, sed ad ostentationem quandam transfers.

Quid, quod multi non bene agere uirtutem esse hanc censent, quæ laboriosa est & difficilis: sed ne tibi malefacere, ne uicissim mali quid accipias. quæ uirtus non est, sed ad uitæ quietem cautio & callidi

tas: de quibus etiam uolumine quinto dicemus. Iustitia ergo, & pietates omnes, & amicitiae, & gratitudines, & fortitudo, & continentia, & quaecunque sunt in hominibus magna & praeclara, respectu Dei continentur atq; exercentur quemadmodum decet: quae omnia uana, stulta, ridicula sunt, illo semoto.

QVOD MVNDVS ESSE ALI
quando coeperit.

CAeterum nonnulli ut concedant facile Deum omnium conditorem rectoremq; negant tamen mundū aliquo temporis initio incoepisse, sed esse aeternum. cōditori suo parem. Huic sententiae Aristoteles accedit, instructus suis axiomatis: Ex nihilo nihil fit: cuius est generatio, est interitus: & eiusmodi. Quam stultum est de mundi creatione ex legibus naturae huius statuere, quā creatio in naturam antecesserit? tum enim natura est condita, quando & mūdus: nec aliud est natura, quā quod iussit Deus. alioqui minister esset Deus naturae, nō dominus. Sed progressus mundi aperte nobis illius originem ponit ob oculos, quo progressu uidemus eum haud aliter quā hominem unum uel populum aliquem adulescere. Reuoluamus ueterem omnem memoriam, & seriem ac continuationem rerum: uidebimus liquidō ab hinc tria annorum millia hominū genus adueruē atque impositum, ut à feris non multum distat.

ret. Habitabatur in speluncis, in solitudine, sine rege, sine lege, sine iure ullo. & confederatione æque cōsociacionis: seorsum quisq; per se, aut ad summū cum uxore & liberis, erexerunt paulatim tentoria è ramalibus arborum, & coeperunt casas & tabernacula conferre. unde uici & pagi extiterunt: qualis fuit habitatio non ferarum modò & barbararū gentium. sed ipsorum Græcorū per tempora Troiani belli, sicut Thucydides refert. Apud scriptores Græcos inuenio heroes illos qui exercitus Græcorum ductarunt ad Troiam, literas nesciuisse, ac ne fuisse tum quidē, nisi rarissimas: quod Homerus sub- significat in tesseris eorū, qui singulari certamine erāt cōgressuri cū Hectore. Certe ante Homerū ipsum nec scriptores fuerūt ulli penè gentiliū, neq; literæ, nisi apud Hebræos: quemadmodum ex ratione temporum manifestò colligitur. Secutæ sunt urbes, et ingenia literis disciplinisq; excolta: & quotidie noua prodeunt inuenta, ut in re bellica, in ædificijs. cal- cographiam habemus, gentes & insulas inuenimus cunctæ uetustati incognitas & inauditas, et reliqua eiusmodi permulta, tanquam mundo semper proficiente, ut homine quantumuis sene. Augetur quotidie uniuersus uitæ cultus atque expolitur. Videlicet mundus, ut homo senex, pluribus indies uitæ instru- mentis indiget. Olim, ut iuuenis, facile se quocunque

cultu

cultu uictuq; tolerabat. Iam & morbi sunt plures, et corporum infirmitas indies maior, eoq; necessitates etiam grauiores ac plures. Quid, quod rerū omnia inuenta, quorum sint, annotatum est memorie: quæ omnia in mundi æternitate, non nunc primum, sed ab infinito tempore oportuit reperta, aucta, exculta. Adde huc, quod si æternus est mundus, & gentes nationesq; æternæ erunt: uelut Italia, Hispania, Gallia, Germania. Atqui nos origines earum gentiū, auctus progressusq; nouimus. & ex inuentis quàm non diuturnæ fuerint facile deprehenditur. In Italia rarissimæ erant literæ, quo tempore ceperunt Romanam Galli Senones. eodem tempore nullæ erant uites in Gallia. Quàm multarum rerum notitia atque usus in Gallia, in Hispania, natus est memoria patrū, aut nostræ, in uestitu, in habitatione, in uictu, in omni denique cognitione rerum necessariarum, in herbis, in animantibus. Pueri sumus, planè nunc incipimus: omnia hæc cum infinita diuturnitate pugnant. & infantia, quam in multis mundi partibus annotamus, quid aliud testatur, quàm mundum ipsum non modo infinitum non fuisse, sed nec admodum uetustum? Hominum in istis nouis insulis uictus nihil differt ab illo qui erat toto orbe ab hinc tria millia annorum, supra quod tempus nulla est historia gentiliū. Vnde refutatur Chaldæorum & Agyptiorum

vanitas, qui tot millia annorum cōfinxerunt: in quibus si quid gestum dicerent Græci scriptores, ut alia ab Aegyptijs, ita & res eas gestas cupidissime sumpsissent et retulissent in literas. sed anni illi erant inanes, & somniati. Nam antiquissima Aegyptiorum de Phoroneo et Iside, non multum ante Troiana bella cōtingerunt. Quid, quod lingua Hebræa, quæ multis & euidentibus rationibus ostenditur fuisse de primis, monstrat clarissimam infantiam mundi. ea enim similis est linguæ puerorum, plerisque uerbis ambigola parum diserta, non bene cōiungit partes, et uerborum tempora cōfundit. Quin & ex ea quæ est antiquissima, licet sumere testimoniū antiquitatis mundi, quam ipsa non ante quinq; millia annorū ponit. Dicunt infinities eadem esse reperta, & toties concidisse nationibus sublatis, apud quas illa uigebant, partim incendijs, partim eluuiionibus, quæ statis temporib; ad motus et progressiones siderum necesse est accidere: ita hominib; extinctis perire illa inuenta, rursus usu atq; ingenio paulatim reparari ac redire. Quiduis potius, quam ut cū pietate cōsentiāt: et quam semel arripuerūt opinionē, tuentur mordicus per fas & nefas. Commentū hoc ad eludendas inuincibiles rationes est excogitatum. Quæ enim apertissimè de cōdito aliquando mūdo proponūtur, quæq; cogūtur ipsi admittere sine mutatione sentiētiae, per eluuiō-

eluiones & exustiones recipiūt: ut hoc nō ad ueritatis inquisitionē excogitarint, sed ne de sentētia cogantur discedere. Primū. qui sciunt necesse est esse eluiones illas & exustiones euenire ex cursibus siderū? Vt donē illis, cōiunctiones aut separationes errantiū siderū modō ad humoris redundantia uergerē, modō ad siccitatē et incēdia. qui scient tamē hęc fore uniuerso orbe, ut id possint asseuerare tā intrepide? nā cōstare inter eos uideo, qui huiusmodi rerū cognitionē profitētur magis q̄ præstant, certa quædā orbis loca cōiunctiones has respicere, & illis uel bona uel mala portēdere, nō cuncto orbi. At fortasse experientia duxit eos ad hoc affirmandū. Nihil minus. Quā enim eluionē orbis, aut incendiū uiderūt, aut legerunt, aut est omnino traditū ulli memoriæ? Nos ex sacris literis unū habemus diluuiū, quod pleriq; gentiliū ignorāt. Postea eluiones & terræmotus & incēdia cōtigerunt, nō orbis, sed regionis cuiuspiā: ut in diluuiō Ogygis inundata est Attica & Bœotia, sub Deucalione Achaia. Lugdunū Neronis temporib. una nocte cōflagrauit, Delphi in Batauia paucis horis, similes deinceps calamitates multas legimus, uel audiuius. sed his casib. supersuerūt earū regionū atq; urbiū plurimi, qui secū literas artesq; ac memoriā inuentorū conseruatā et exercerēt ipsi, & posteris traderent: ut iactura facta esset ædificia

rum et diuitiarū, nō artiū, neq; inuentorū humani ingenij. Illud quoq; Noë diluuiū nō siderū cōmitionibus assignatur, sed ultioni numinis. Verū isti solita temeritate sub certū horoscopū reducunt eluuiē illam orbis, & simile horoscopū contigisse ferunt anno uicesimo quarto, qui annus orbē ferē totū insanis istorum prædictionib. terruit, quū nullus annus memoria eorum qui uiuerent aut mitior aut serenior fuerit, aut suis omnibus partibus tempestiuior? Primum in tanta uarietate, tamq; incertis ijs qui annales scribunt, quem annum possunt ipsi annotare quo diluuium contigerit? Ita non dicunt hoc euenisse, quia hic erat astrorum coitus: sed quia id contigerit, talem affirmant fuisse. Hoc uerò non est ab experimentis scientiam colligere, sed ad tuendam temeritatem assertionis confingere sibi experimenta. Verum irrisit istos natura, qui quo tempore nata natura in aquis omnia erant minati, serenissimi ut si quando antea fulserunt soles, & uer fuit omnium amoenissimū. Iam ut nos eluuiōnem unam terrarū ostendimus, proferant ipsi uel alteram, uel exustionem terrarum quampiā. An uerò nulli erunt tanto malo superstitēs, an ne aliqui? Si nulli, quomodo reparabitur humanum genus nullo semine? hoc difficilius erit explicare, quā mundum non esse conditum. Sin aliqui, hi certē de suis maioribus, de artib. atq; ingenijs

nijs illorum posteros edoccebūt. quod & fecit Noë,
 qui posteritati suæ mundi exordia usque ab Adam
 ipso patefecit. Etiam si hi qui remanserūt, ignorarēt
 eas artes, certè fuisse eas non poterant ignorare, &
 hoc saltem tradidissent posteris. Quid, quòd litera-
 rum usus, quem necesse est in mundi æternitate æter-
 num fuisse, non fuisset uitæ mores ac consuetudines
 ignorari. ex quarum tamen narrationibus apparet,
 mundum adhuc nouum ac rudè fuisse. Conchas ma-
 rimas dicunt longissimè à mari repertas: Mela &
 Ouidius id tradunt. Quid inde colligitur? mare illic
 fuisse aliquando. Quid tum? Prætereo, quòd in mon-
 tibus possunt fieri crustæ aliquando conchis similes,
 & quòd illæ potius sunt diluuij de quo sacræ loquimur
 literæ uestigia atq; indicia. Quid uerò sequitur,
 etiam si mare demus illic fuisse aliquando, ubi nunc
 agri ingentes à mari procul reducti? an hoc arripit
 pro argumento æternitatis mundi? quasi uerò non
 quotidie hoc uideamus in Gallia huius Belgicæ æ-
 stuarijs contingere. Quid, quòd terræ motibus sæpe
 est factum, ut ingentes amnes exaruerint, concide-
 rint montes, ex quorum ruinis repletæ sunt ualles,
 alibi uerò montes subito extiterunt. Requiritur
 hodie montes, fontes, amnes, urbes, maria. quæ uete-
 res in mundi descriptione posuerunt. nec est opus ad
 tantam mutationem seculis infinitis, una uel altera

etate contingunt. Quærent tamen de nobis isti, si
 Deus ante mundi fabricationem æternus fuit, quid
 agebat immensa illa æternitate? quid molebatur re-
 rum? quid ei derepente noui accidit, ut quod nun-
 quam antea nouam mundi molitionem susciperet,
 cur non antea multis seculorum millibus mundum
 protulit, cur non post. Maximum additur impieta-
 ti & falsis opinionibus robur, si homini ad confir-
 mandum negandum uel quicquid libuerit, satis est
 contrariam rationem non assequi, aut non inueni-
 re. Tu ergo quia tantum diuinæ uoluntatis myste-
 rium non capis, ilico in aduersam transibis partem,
 ut eundem habeant limitem ueritas & ingenium
 tuum, quodq; indignius est in rebus diuinis. Non est
 fas homini causas & rationes scrutari, quibus Dei
 uoluntas uelut adducitur ad agendum: nam scruta-
 tor maiestatis, ut inquit Sapiens, opprimetur à glo-
 ria: sed uelle & parere & adorare quicquid illa ius-
 serit. Verum hoc tamen quod in præsentia à nobis
 quæritur, non relinquemus dubium & alligatum. ne
 homines quæeruli & iniquè suspicaces deesse ratio-
 nes putent ueritati, quas illorum quæstionibus op-
 ponat, tametsi deesse nobis quis posset mirari.
 Quod nõ intelligamus diuina, ea præcipua causa est
 quod de Deo sentimus nimis humanè, & illius tem-
 pora metimur ut nostra, & cōmōtiones animi adiu-
 gimus

gimus ut nostris principibus, & indigētia uel necessitate premimus. Nisi quis enim se ad considerationē crexerit eternitatis, ut illam uniuersam quatenus fieri potest cōplectatur cogitatione ac mente, impiē in multis sentiet, & nō dignē ad illā sempiternā maiestatem ac naturam. In eternitate nec prius est, nec posterius, nec antē nec post. omnia sunt, nunc etiā multo magis quā explicari sermone ullo humano potest: quā etiā hoc nostrū Est uix Deo cōgruit, ut Plato affirmat in Timæo. Qui hoc ergo in animo suo reputat, nō habet quod tēpus ut durationem ullam in eternitate partiatur, ut quædā sint antē, alia post: sicut in uacuo illo immēso atq; incōprehensibili quod est extra mundū, neq; est hic neq; illic. Nanq; ad eundē modū queri possit, cur hic potius mundus positus quā alibi? hæc nanq; loci & tēporis distinctiones in mūdo sunt solo, & cū mūdo genitæ, antē aut extra illū nullæ sunt. Quod uerō queritur, quid agebat antea: idē rogari posset, quid agit Deus extra mundū? Nō erat antea, sed si quod antea, tu imagināris homo in tēpore genitus et uiuēs. Agebat ante mūdum, & sine mūdo, quod nunc cū mundo, in sua felicitate seipso contentus, & sufficiens, plenus bonorum omnium, & ab æterno constituit mundum pro creare, atque ea condere quibus beatitudinem communicaret suam: sed tunc, non antea, nec post.

quia

quia sic illi est uisum. Quod si nos uix aut nullo penè modo quæ ab illo sunt condita intelligimus, quomodo rationem uoluntatis eius capiemus autequam conderet, sed iam in illa reuoluimur Dei æternitate indigna. Et mundum ab æterno esse compositum ac constitutum magis defendebatur olim philosophorum concertationibus, quàm persuadebatur populo. Simul primum Christus aperuit quis creasset, quando, quomodo, id continuo ab uniuerso est humano genere receptum, non Christianis solùm, sed Iudæis, Agarenis, etiam philosophis de mundo. Facit ad Dei magnitudinem, scire mundum esse à Deo aliquando constitutũ. ut intelligamus quid & quantum sit, quod ille possit agere. Quis enim potentiam illius queat expendere in æternitate? quæ æternitas uires auctoris abscondit, quasiq; obruit. Quid, quantum, quatenus, quomodo fabricatus sit singula, latet omnia hæc in æternitate uastissima altitudine demersa, nec quantus ipse per se esset satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet quoq; ad Dei bonitatem, existimari aliquando conditum, ut intelligamus quemadmodum se uoluerit communicare. Nam in æternitate necessitas quædã includitur, quæ præcium bonitati detrahit. Aristoteles, quum mundum æternum affirmasset, Deum supremo affixit cælo naturaliter operantem, pressum necessitate, ne quid ali-

ter possit agere, quàm sicut agit, ut fata & leges non ipsum minus quàm res alias astringant, & sit quod Poëta dicunt,

Fato stat Iuppiter ipse. & Lucanus:

Se quoq; lege tenens, & secula iussa ferentem.

Adimit Deo Aristoteles id quod in entibus ratione atq; intelligètia præditis est optimum, libertatem: & ex principe mundi facit ministrum naturæ, cui in agendo scruiat. At uerò ubicunq; sunt actio naturæ & uoluntatis, potior semper atq; antiquior est uoluntaria: ut in homine. At tantus rerum scrutator quod potius est & melius Deo detrahit, cogitq; in ordinem, non saltem à seipso admonitus cum politica scriberet, regem non esse legibus subditum: quam sententiam à iure & constitutione iustitiæ, ipse idem acuta ratione quare id fieri oporteret communiuit.

Quòd si par est humanum principem ignorationi, imbecillitati, mutationibus subditum, non teneri legibus, quãto minus decet illū teneri sapientissimum, omnipotentem, & in bono immutabilem: iam quòd sepsit necessitate, abstulit ab eo cultum omnem, charitatē, gratiam. Quis enim ei quicquàm debeat, qui quæ agat, non possit aliter agere? quis igni habet gratiam, quòd carnes coxerit, & aquam feruescit. aut aquæ quòd nos humectarit ac refrigerarit? naturalia sunt eorum opera, nec possunt aliter agere.

Coco & ministris gratiam habemus. qui quæ poterant non præstare si libuisset, præstiterunt tamen nostra caussa. Si quis Deum illum Aristotelicum imploret atq; oret supplex, ut quid uel tribuat commodi uel auertat damni, quid censetis illum responsurum? Tu uerò frustra consumis tempus & uerba, qui mihi supplicas. Non enim ea quæ tu poscis, in manu mea est tribuere, legibus definitis præfixisq; uado, nec minore premor necessitate in agēdo, quam tu in patiēdo. Si quæ largiar, proderunt tibi, utere: sin secus, ser tu necessitatem tuam æquo animo, sicut ego fero meam magno. O sortem natura & maiestate Dei indignam. Et cæteris quidem mentibus inferioribus cælos Aristoteles attribuit: Deo uero summo, præpotenti, immenso octauum, hoc est supremum, eam illi quasi prouinciam delegauit, quàm inæquali proportione? Quanto enim maiore interuallo excedit Dei natura reliquas mentes, quàm opus Dei opera aliarum, & orbis Dei orbis reliquos? Quod nec poëta Homerus non animaduertit, qui Iouem suum facit denunciantem reliquis dijs omnibus, ut si restim è cælo demittant, è qua dij omnes pendeant, se unum tracturum in cælum restim cum uniuersis dijs. Sed ab Aristotele libens quæserim, si mentes cælorum motrices sunt finitæ, quomodo mouent tempore infinito, quandoquidem sempiternus

ternus & fuit mundus, & erit posthac? Sed hæc magis ad philosophiæ disputationem pertinent, quàm pietatis, sicut illa de numero mentium. Dicat aliquis forsân, Quid uos? num non Deum ab eterno statuisse omnia affirmatis? ergo aliter non possunt euenire. Statuit quidem, uerum liberè, ut hoc posset agere & diuersum. Hic est quæstio de fato & necessitate. Si enim ille facit, omnia necessariò euenient. nam quis poterit mutare? si præuidet, necessariò euenient. alioqui fallitur: nihil ergo est medium, ut Cicero concludit in secundo de Diuinatione. Hæ opinioniones de fato & fortuna & necessitate aded sunt in tota gentilitate uariæ ac pugnantes, ut quid dicendum de illis aut sentiendum sit, non possis elicere. Vulgus aliter sentit, quàm poëtæ, hi aliter quàm philosophi, isti inter se discordes. Democritus necessitate censent omnia euenire. Peripatetici idem propè aiunt. casum enim & fortunam non rerum esse, sed nostrarum actionum ac deliberationum. Plato necessitatem ponit, & fatum, & casum. Stoici non admodum ab hoc discrepant. Epicureis fortuita placent omnia. Facile in tanta discordia magnam uersari ignorantiam deprehendas, & alij alios suis telis cõfoderunt. nimirum quæ esset Dei natura & uis ignorabant, idcirco tantis in tenebris alios alias uias esse ingressos, mirandū non

est.

est. Nos uerò Deum ostendimus autorem esse uniuersorum, & liberè actiones suas obire, & exequitum esse sempiternum, in cuius aeternitate si quis more nostro, ut dudum explicabam, fuisse aut fore contempletur, in multos & graueis errores incidat, necesse est. Neque enim est in illo aliud quàm solum esse, & uix illud ipsum. Quocirca omnia sunt Deo presentia, nec egit aut aget, nec uidit aut uidebit, aut præuidet, sed agit aut uidet, ne quis semel illum iussisse arbitretur, deinde se posuisse curam, quam in naturam caelorum & elementorum reiecerit. Qui ad hanc se cogitationem atq; intelligentiam non sustollit, nec cogitet quidem de fato aut de prouidentia Dei, aut uerbum omnino faciat. nam perniciosum hoc ei fuerit, si humana mensura, aut etiam angelica Deum uelit metiri. Et quando quidem ille agit omnia siue solus, siue per instrumenta, minimè tamen necessaria, quid aliud potest esse fatum, aut fortuna. quàm eius uoluntas, quæ naturam rebus statuit? Sed urgent odiosius: Atqui ex hoc ipso fit, omnia necessitate euenire. Necessitas autem uel est id quod nulla prorsum ratione fieri aliter potest: ita nihil naturale, nec solem oriri, nec caelos uerti est ex necessitate. sed ea tantummodo quæ sunt Dei, ut esse illum bonum & beatissimū & æternum. ostendimus enim ipsum liberè in suo uersari opere, & posse

posse aliter agere, si sit collibitum. Vel necessitas
 est id quod ille iussit, definiuitq; in ordine naturæ
 ac cursu, quæ sic semper solet procedere, & perpe-
 tuis naturæ causis constant. ita cursus hic naturæ
 necessarius est: mutatur tamē, et si raro, at non nun-
 quā, ut solē sistere, mortuū resurgere, lucē rursus
 eum aspicere cui sint oculi effossi. Necessitas etiam
 est in eo quod aliter nō solet euenire, etiā si possit,
 ut non ningere sub æquinoctiali. Adde huc necessi-
 tatē conditionis: ut sit homo, habere rationis facul-
 tatem. Necessitas quoq; naturæ gemina est. altera
 simplex ex prima constitutione, ut solem uolui in
 zodiaco: altera ex causa, quum causa parit caus-
 sam, uelut de lassari qui ualde laborarit, irasci eum
 cui sanguis efferuescat. In ordinatione naturæ uo-
 luntates nostræ liberæ sunt, ut cogi à nulla omni-
 no causa possint, non ab his inferioribus, nec à cœ-
 lis ipsis, quia origo nostra excelsior est, sicuti mox
 differemus. Et loquor, tanquā cœli agant regantq;
 hæc inferiora. nam quidam hoc aiunt. contra alij
 significare solum, sunt qui neutrum: quæ dispu-
 tatio non est huius instituti. Itaque cogi non pos-
 sunt mentes à causa inferiore ipsis, licet possint in-
 citari & sollicitari, ut à corpore ac sensu. Liber-
 tas uerò nostræ uoluntatis ipso experimento osten-
 ditur. quum ad rem pertinet uis consultandi & eli-
 gendi,

gendi, quam Aristoteles iure quasi superuacaneam damnauit, si non sit libera humana mens. Nec esset ulla seruitus maior aut grauior quam animi humani, si non haberet imperium in eo quod est propriè ipsius, nempe in intima uoluntate. Non enim tam est seruire nihil possidere in fortunis, nihil habere iuris in suum corpus, quam non habere in uoluntate. Qui mœror, quanta desperatio, si nos teneri & alligari nodis insolubilibus crederemus, ut non essemus quales uellemus, sed præpediremur plagis necessitatis, ut belluæ: quibus hoc molestum non est, quia non intelligunt. & ex hominibus quo quis ingenio & iudicio minus ualet, hoc alligatiorem habet uoluntatem, minusq; libertate utitur, sed fertur plerunque, rarò ipse sua sponte ingreditur. Quapropter uoluntas nostra ex necessitate naturæ, hoc est certis constitutisq; naturæ legibus libera est, & liberè se huc applicat, uel in diuersum. Itaq; multa eueniunt, quæ possent nõ euenire: quæq; solent euenire, neutra sunt, uel indifferentia. Falletur, inquiunt, Dei sciëntia & prouidëntia, si quid homo agat quod possit non agere. quippe si Deus uiderit nauigaturum Paulum cras, is uerò non intret nauim, falsus est Deus opinione sua: imò uerò falsus est, quisquis futurũ attribuit Deo. Non enim uidet Deus aliquid euenturum, sed iam esse.

esse. Quo fit, decipi ac errare ut nullo possit modo. nec continuo ex necessitate id euenit, utique non magis quam quum te deambulantem cerno, aut necessitatem ipse tibi adfero, aut tu mihi deceptionem. Deambulas tu, & potes quiescere, & utrunque Deus intuetur, nempe actum tuum & potestatem. Nec quia prædixit Christus fore aliquid, ideo contigit: sed quia futurum nouerat, prædixit. Hæc quum ita se habeant, nihil profecto est in rebus fortuna. nechtuntur enim causis causæ, nec quicquam accidit sine ulla causâ. Nos uero ex causarum ignorantia fortunam finximus, sicut quoddam euentus rei aliquis non erat nobis destinatus, casum: ut fodientem incidisse in thesaurum. causa enim fuit, reconditum illic fuisse thesaurum, & me ligonem aut palam in eum impegisse. Nam & quæ a nobis proficiscuntur, quæ uoluntaria nominamus, causis carent, nempe nostrum uelle. hoc uero aliàs magnas, interdum & graues, nonnunquam leues, sed aliquas tamen non necessarias, uerum quas uoluntas tanquam sibi expedientes approbat, quum possit diuersas, aut etiam aduersas. Preces etiam fiducia erga Deum quantum proficiant, intelliget liquido, quisquis ad ueram Dei considerationem se sustulerit. ille enim in statuendo rerum cursu piæ preces multis

post annis futuras, iam cernit presentes sibi: ideo que accommodat ad eas non pauca, que rogatum iri ab se amicos suos uidet. Mutantur quoque ad preces ea que ex naturæ causis erant sequutura, quemadmodum in Ezechia contigit, rege Iuda, cui quod naturales causarum progressus mortem minabantur, dictum est à propheta Dei, Morieris, & non uiues. sed is decursus naturæ ad regis preces mutatus est, & mutaturum se Deus præiuderat, & non tum moriturum regem, id quod in serie rerum posuerat, sed quasi diuerticulum à trita atq; usitata naturæ uia.

QVAE FVERIT CONDENDI
mundi causa, & de spiritibus.

Qui magnitudinem & sapientiam Dei, maiestatemq; illam Dei inmensam consideret, tum corporum utilitatem, sordes, abiectioñe, eaq; sola inter se conferat, quo magis ea uersarit et compararit, eo minus causam inueniet condignā, cur conditus sit à Deo mundus tanta solertia, tanta molitione, tam uisendo atque admirando opere, quid aliud in eo reperiet quam uanitatem meram? Sicuti duo sapientissimi homines exclamarunt, Solomon & diuus Paulus. Maior ergo aliqua & Deo dignior erat causa, que illum ad talem adduxit structuram. Nempe quod quum esset
optimus,

optimus, uideretq; se beatissimum, uoluit eam beatitudinem communicare alijs. Natura nempe boni est, ut se diffundat & impartiat multis. Præbet ergo sese Deus ad bonitatis & beatitudinis participatum uniuersis entibus, quantum cuiusque uis & capacitas capere ac sustinere potest. Sed communicatio rerum uita carentium prætenus est, adeò ut nulla esse uideatur: quæ autem mutis animantibus, exigua & leuis, & in qua exprimi atq; apparere non queat tantæ beatitudinis communitas. Alia ergo procreasse illum est necesse, capaciora suæ felicitatis atque aptiora, quibus se uerius tribueret ac plenius, & in quibus imago existeret illius tanti boni expressior ac manifestior. Dei beatitudo nihil est aliud, quam ipse Deus. neque enim ita est ea consideranda, ut quam in hominibus beatitudinem appellat uulgi ignorãtia, pecunias, possessiones, amicos, patriam, decus, quæ extra beatũ sunt. neque beatus esse Deus potest re ulla ab ipso aliena, ut per se non esset plenus perfectusq; , sed per accessum rei alterius. Quòd si ipse est sua beatitudo, se ipsum communicando, communem facit sortem illam suam & conditionem felicissimam. Communicatio autem hæc fieri non potest participatione aliqua, quam Deus nullam habet. unus est enim simplex, absque omni prorsum mole. commu-

nicat igitur, quum sibi adiungit & applicat, ita ut in se qui est infinitus absorbeat, ut sic loquar, & unum secum reddat. Tum enim simillimi effecti naturæ ac conditionis diuinæ, quasiq; deificati, uerè participes fiunt felicitatis illius inæstimabilis. Et quoniam quidem non est Deus corpus, nec molem aliquam habet, uel magnitudinem, non tangitur per partes, nec adherere quicquam parti alicui potest, in quo nullæ sunt partes. Condidit ergo entia idonea huic coniunctioni, seu unioni uerius. Unionem hanc facit similitudo naturæ, quæ duplex est: in essentia, & in qualitate: in essentia, ut simplicia sint & spiritalia, quemadmodum Deus ipse: in qualitate autem, ut eam habeant qualitatem, quæ maxime & artissimè spiritus coniungit, & facit unum. Corpora quidem multis modis uincuntur, spiritus autem uno tantum, nempe amore: quemadmodum uicissim odio distinguuntur & disseparantur. Et entibus quæ erant amatura, rationem & mentem dedit, unde amor & charitas nascitur. nam quæ est brutorum charitas, cæcus est potius impetus, quàm certa & iudicio destinata beneuolentia. Explicemus singula eorum quæ proposuimus, paulo diffusius. Congruerat res condit spiritalis, ut creationis circulus ab spiritu Deo per corpora rediret ad spiritus
 qui

qui Deo coniunguntur atque uniuntur. Tum ubi erant tenuissimæ ac confusissimæ opificis imagines, par erat edi alias expressas, et quasi ad uiuum effectas, quæ sunt spirituales, & ratione præditæ. Etenim igni huic maior est cum igne altero similitudo, quam cum suo ipsius calore. Similitudo autem diuinæ mentis duplex est: altera Dei in æternitate sine mundo, altera eiusdem mundum gubernantis, illam angeli referunt incorporei, hanc humani animi corpore uestiti, cui præest. Angelis cælum attribuit, dignum locum illa excellentia, hominibus, quàm diu in corpore agunt terreno et corruptibili, locum illis congruentem, nempe terram, quoad reparetur atque instauretur spiritalius & Deo dignius. Omnia deprehendimus horre & torpescere, nisi habitentur, atque excolantur. Annotare est in omnibus mundi huius partibus uitas esse positas & constitutas, non dubium quin & cælis uitas quoque attribuerit author nature, à quibus habitentur tanto præstantiores alijs uitis, quãto locus est amplior ac præstabilior. Deo uerò nihil opus est cælo, nec ullo loco, felicissimo in seipso et perfectissimo. Nec esset causa congruës extendendi supra nos cæli tãti operis, quod uidèdo et contèplando exatiari non possumus, si nullus esset eius alius usus quàm ut his reculis inferiori-

bus seruiret, gignendis pluuijs, uentis, tempestatibus, frugibus, atque eiusmodi. rei certè maiori & excellentiori tanta & tam speciosa moles est parata: angelis scilicet, & animis nostris, item corporibus nostris puris & defecatis per renouationem uniuersitatis mundi. Non esse ergo res alias quam quas usurpamus sensibus, omni profectò mentis iudicio repugnat. Nam si Deus est author horum, non est opus dignum tanta potentia & sapientia. *Si* rector, non est hoc regnum illius maiestati congruens, & condignum. Vel ipse intuitus cœlorum abundè testatur, non seruire tantam pulchritudinem huic deformitati, nec humilitati excellentiã. Nos quoque ipsi ad utrum mundorum spectemus, in promptu erit iudicare, si quis animum aduertat. Sunt enim sensus ex hoc mundo corporali, mens autem ex illo spiritali. Ostendunt hoc appetitus, cognitio, & delectatio. Sensus expetunt, cognoscunt, delectantur ijs solis quæ materia sunt et corpore uestita. mens autem ad ea semper fertur, quæ nuda sunt molis: in ijs libenter uersatur, eorũ cognitione & quasi usu delectatur magnopere, quod uidere est in præstantibus & generosis mentibus. Nam quæ in peiorem naturã degenerarunt, non præbent indicium ingenij, & naturalis suæ qualitatis: quemadmodum in natura uel belluæ cuiusquam,

cuiusquam, uel stirpis, uel radicis, uel floris, uel fructus inquirenda & peruestiganda, non facimus censuram ex ijs quæ in deteriore conditionem degenerauerunt, sed quæ in illa sunt nota perfectissima. Ex horum etiam duorum sensus mentisq; comparatione licet colligere, quanto est incorporeus mundus excellentior, quàm enim humilia & abiecta sunt crassa hæc, circa quæ sensus occupantur? quanto altiora & nobiliora, quibus mens ornatur? Quæ opes sunt illæ nostri ingenij, collectæ ex mundo spiritali, & quidem tenuiter ac malignè, tanquam aquæ pluuiæ guttatim destillantes? quid fiet quum ex pleno & uiuo gurgite hauriemus? Declaratur quoque mentem nostram non hinc esse, sed è mundo incorporeo, quod in hoc corporali posita tanquam in loco alieno, non potest quiescere, semper aliquid desiderat & requirit, uelut deserta & destituta: intelligit sibi deesse aliquid, sed ignorantia & tenebris huius corporis ac mundi obstupescita, quid illud sit non assequitur, quoad lux ei admouetur aliqua quæ caliginem illam discutiatur, & ignorantiam edoceat: tum demum se totam ubi sit, unde uenerit, quò tēdat spectetq; recognoscit, & magna hæc sublimia admiranda tanquam cognata sibi intuetur, ad quæ sensus non modo non penetrant, sed tanquam fabulas, & rem im-

possibile aspernatur ac deridetur, quonia eò nõ possunt ulla ui assurgere. non aliter q̄ si leonibus, aut ursis, aut lupis, aut alicui brutorũ nationi daretur loquedi facultas, & sermonis aliqua intelligentia, si quis in eorũ cœtu de rebus hominum, de eo quod mente iudicio ratione consequuntur & conficiunt, differeret, irrideret, ac reijceretur tanq̄ fabellarũ incredibiliũ confictor, nimirũ à metictibus homines ex sese. At spiritus et angelicos & humanos amore coniungi Deo, seu potius unũ cũ illo fieri, id uerò existimarit quispiã tale esse, quale quũ medicorũ quidam ad curationẽ morbi difficilis ac penẽ deplorati, iubet nos herbas aut ossa animantium ab extrema India uel Scythia petere. Quomodo uniẽtur tã diuersa, angelus & deus? & quod plus est, homo & deus? dicet aliquis. Cæterũ deus non ideo à nobis procul abest, quia non cernitur, quia in cœlis dicitur habere sedẽ suã: ille autẽ re uera ubiq; est præsens, atq; adest: nec minus est cuiq; nostrũ intimus, q̄ anima ipsa qua uiuimus, atq; etiã penitior. Neq; uerò nobis tantũ est præsens, sed cœlis, sideribus, elemētis, arboribus, animantib. quippe qui est magis uita cuiusq; & essentia, q̄ animæ uel effectiones, per quas quicq; est id quod est. Nihil ergo loci interuallũ obstat. Ratio autẽ connectedi spiritus, & nodus aptissimus est amor: sicut uicissim re
soluendi

soluendi & discindēdi, odiū. Omnis enim facultas
 quæ cognoscit, ob hoc ipsum cognoscendi uim est
 nata, ut si quid iudicarit esse bonum, appetat &
 sequatur: sin malū, auersetur et fugiat. quæ diffuse
 sunt in amoris natura explicita: non enim sunt loci
 huius. Appetitio hæc boni, uocatur amor: mali autē
 auersio, est odium. Quæ expetimus, assequi uelle-
 mus, ut coniūctio illius desiderii nostrū impletet.
 quæ odimus, ab illis uellemus fugere, ne per præ-
 sentiā illius torqueremur. Amor ergo applicandi
 & connectendi uim habet. quod non tantū in ho-
 minibus, sed in feris quoq; ipsis animaduertimus,
 quæ sobolē suā diligūt, nollētq; ab ea discedere. Fe-
 ræ bestia, in syluis & solitudine natæ atq; educa-
 tæ, hominē, quia metuūt, tanq̄ sibi noxiū oderūt:
 & quia oderūt, defugiūt ac deuitāt. cicures autē, ut
 feles et canes, quia nos diligūt, uersantur inter nos
 placide: & si quò recedamus, sequūtur. Homines
 etiā quid coniūgit, qd detinet, nisi amor? qd sepa-
 rat, nisi odiū: ita ut absentia instar mortis esse du-
 cāt. quūq; absunt, quantū possunt efficere, reducūt
 se in præsentia memoria, literis, mētionē: et quem
 odimus, de eo non libēter meminimus. Sed hominis
 amor q̄ ratione est præditus, lōgē diuersæ est ratio-
 nis, q̄ brutorū. horū enī charitas uel ex impetu est
 quem natura indidit, uel ex delectatione sensuum.

& in hominibus qui non aliter uiuunt quàm bel-
 luc, amicitia amorq; omnis ex eodem fonte ma-
 nat, nempe sensuum, absque iudicio rationis. Qui
 uerò amor ex consilio & mente oritur, ex eo bo-
 no trahit originem, quod mens iudicauit esse tale.
 ideo liber est amor, & scit quid amat: & quum a-
 mico suo fruitur, nouit quantum est quo fruatur,
 et quale: nec est ulla satietas, ut in sensu. Iam amor
 mentis ut est in intimis, ita ad intima amati pene-
 trat. amor sensuum exteriore hac facie est conten-
 tus, sicut in mutis animalibus: nec quale quidque
 intus sit considerat, nec alijs uult coniungi quàm
 externis, non intimis. Ideo canes, feles, & homi-
 nes aspectu tactuq; acquiescunt. Mentis autem a-
 mor ad unionem ducit. uellet enim amici animus
 in amicum immigrare. Scienterq; ficta est à uiro sa-
 piente fabella, Vulcanum reperisse amicos duos,
 qui optime inter se cuperent. eo amore delectatum
 Deum, obtulisse illis quicquid optassent. illos re-
 spondisse: O Vulcane, tu qui faber es deorum, fac
 ex nobis duobus unum prorsum. Aristoteles acutè
 amicum amico alterum ipsum esse dixit. Huiusmo-
 di charitas est coniunctioni cum Deo & beatitudi-
 ni illius idonea, non charitas sensuum. Primum ra-
 tionem, mentem, iudicium, consilium Deus largi-
 tus est spiritalibus naturis, per quæ intelligerent
 quod

quod tandem esset uerè suum bonum, ut illud expe-
 terent, expetitur sequerentur, & cuperent cum
 eo copulari atque uniri: ad quod sequitur æterna
 beatitudo. quam adepti, scirent quantum essent as-
 sequuti, & uerè fruerentur cōiunctione Dei. nam
 ubi non est hoc iudicium, nec ratio atq; expansio
 tanti boni, quæ potest esse beatitudo? Quid, quòd
 beatitudo illa quum sit Dei incorporalis, non con-
 gruit solis sensibus, qui corporalibus solum capi-
 untur, sed mentibus: & amor qui efficit unum, is
 demum est qui spiritus beatos reddit, nempe unio-
 ne cum beatissimis, in qua redeunt ad illum spiri-
 tus eadem uia qua erant profecti. Amore scilicet
 impulsore nos condidit, amore reuocat ac reducit,
 amoris ianua ab illo exiimus, eadem ipsa est re-
 uertendum. Nam gignendi mundi caussa non fuit
 aliqua indigentia authoris Dei, sed copia, affluen-
 tia, diuitiæ summæ & incredibiles: quòd quum se
 beatissimum uideret, bonitas adduxit eum, ut con-
 deret res illius beatitudinis: quo in opere & bo-
 nitas apparet communicantis sua, & amor erga il-
 la quibus tanta bona statuit largiri, haud secus
 quam declarat mater charitatem erga foetum què
 gestat in utero, quum illi parat crepundia, nutri-
 cem, cunas, ludicra, & alia quæ ætati illi censet
 conducere. Amor autem creationis patefit in con-
 serua-

seruatione. quæ enim non amaret, neque conseruaret. uoluntas illius omnipotens, & creatio est, & conseruatio. Aliquid horum procul aspexerunt uetustissimi sapientes, Mercurius, Orpheus, Hesiodus, Parmenides: qui amorem antiquissimum dixerunt esse rerum omnium, à se ortum, consultissimum, & locatum in sinu Chæus antequam mundus conderetur. cum quibus Plato consentit in Timæo, & in Conuiuio. Habemus connexionis & coadunationis rationem ac modum. eam uerò nos posse consequi, argumento est qualitas ipsa & conditio mentis nostræ, quæ ita est facta & informata, ut naturaliter in bonum & pulchrum feratur: qui motus, ut dixi, amor nuncupatur. Quòd si data est homini intelligentia Dei obscura quidem & maligna, sed aliqua tamen, cognoscit utique nihil cogitari posse pulchrius, præstabilius, maius, melius. Ergo in eum qui talis esse iudicetur, accenditur statim amor. nam si has nostras leues & dilutas uel probitates, uel formas diligimus, quid de fonte, de origine, de copia decoris, bonitatis, sapientie, potentiæ infinita existimandum est? Hunc si amat, coniungi profectò cum eo cupiet. id uerò si assequi nulla queat ratione ac uia, non superuacanea tantum fuerit eiusmodi cognitio, sed molesta quoque & acerba. Quorsum attinet gladium
ad

ad scindendum diligenter exacuere, si nihil potest scindi? Quid famelico aut sitibundo edulia uel portiones proponere, tanquam Tantalo, quæ non ualeat attingere? Tale esset hominem condi cum intelligentia, & ex eo, desiderio æternæ felicitatis, si peruenire ad eam non posset, quid foret aliud, quàm cum crudeliter eludere? monstrare quæ expetat bona, & in quæ toto nisu feratur, arcere tamen à possessione & usu illorum. Bestijs quòd est datum illis bonis frui, ideo nec desiderare, illis se bonis carere non ferunt grauius, ac ne intelligunt quidem. Illud porrò animaduertisse operæ precium fuerit, nos & per calorem esse in utero matris paratos huic luci ac uitæ, & in ea per calorem uiuere ac conseruari, & per calorem ad alteram illam redire: sed ut hæc uita est corporalis, per calorem hic corporalem, ad alteram uerò quæ spiritalis est, per calorem mentis. Homo à Deo prodit per amorem, admonetur, ut ad eum se conuertat luce adhibita. Si id faciat, accenditur positus ob oculos tantis bonis. accensus autē, toto nisu illuc fertur, ut uniat. unitus, fit beatissimus, quia uelut Deus quidā. Conuersio est amoris ortus, illustratio est amoris alimentum, accensio est amoris incrementū. sequitur actio animi ipsius in expetendo, in unione uerò est absolutio bonorum omnium.

DE SPIRITVVM

immortalitate.

Sed quando spiritus omnes ad sui cognitionem & amorem, indeq; ad unionem & participatum sempiternæ suæ felicitatis Deus condiderat, immortales quoque esse uoluit, quæ est in beatitudine illa non exigua gaudij pars, scire se nunquam nec bona illa sibi defutura, nec se illis bonis. Nec fas erat, ut qui semel ad tantam unitatem coniuncti essent cum Deo, amplius ab illo ad interitum diuellerentur, qua affectione uniuersa penè dilueretur beatitudinis letitia. Creauit ergo Deus mentes sui capacitates immateriatas, ne quid haberent inimicum aut contrarium, cuius uiolentia perimi possent, nisi idem ille Deus uellet, qui procrearat. quemadmodum Plato loquentem inducit Deum supremum dijs minoribus atque inferioribus, quos ipse procrearat, futuros illos uoluntate sua æternos: quæ uoluntas Dei maius sit uinculum ad eorum perpetuitatem, quam illa quibus essent quum gignerentur connexi & colligati. Eadem est humane mentis conditio & natura, quæ non ut reliquæ brutorum animæ cum suo cadit corpore, sed proprio ac peculiari munere ad æuum est immortale à Deo condita mens ac spiritus, ut superiores illi cœlestes. Sed hæc tamen disputatio molestior est

est facta, atq; intricatior, ex hominum partim ignorantia, partim malicia & prauitate, qui omnia corporis sensibus metientes, induxerunt animum nihil credere, nisi quod sub illos caderet. Alij delicijs immerfi ac uoluptatibus, omnia cuperent cum illis pariter concidere, hoc est cum corpore, nec esse ullum iudicem, qui uitæ huius rationem à nobis reposceret. Sed nos quando locus hic in uniuersa uita & pietate, immò in hominum beatitudine aut extrema miseria tanti est momeni, fustius paulò eum prosequemur: neque est attingendum leuiter, quod periculosum est non perfici. Nec pigebit me disputationem integram in libris de Anima à me tractatam, hic re tractare. Si solis sensibus habetur fides, & intra illorum limites concluduntur omnia, ut quibusdam uideatur nimis crasse de rebus statuendis, nec animas tribuemus mutis animantibus, quippe quas nec cernimus, nec sensu ullo percipimus: neq; effectiones siue formas esse in rebus naturæ censebimus: nihil deniq; præter molē, quam aspiciamus & attrectamus. quod est disciplinæ omni contrarium, tum ab omni iudicio humanæ mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri si uideant armatū patrem, postea ea ipsa arma constituta recta in stipite, existimans esse eundem ipsum patrem, adeunt, colloquuntur, et non moueri ac respondere admirantur, terrentur, in

dignantur, deniq; etiam in fletum prorumpunt. Pueri ijdem, & homines fatui, pictas imagines in tabula uel tapete uiuos esse homines iudicant, & ad loquendum prouocant, & ad epulas inuitant, & de cibis offerunt ut edant. Idem iudicium est bestijs, ut ficta et simulata pro ueris accipiant. Alios quoq; fallit circa hæc communis loquendi forma. Nam ut populus est sermonis dominus, et ducitur magis sensib. quam iudicio mentis, sit, ut ex præscripto sensuum loquamur. Itaq; picturam hominis, & cadauer hominis, hominem dicimus: & iam multi eum uestitum qui totum corpus amiciat eum ipsum uocant qui uestitur, et iacere illum quum iacet uestitus. Verum qui in statuendo de abditis rebus sensibus tantum ducuntur, ab infantibus & morionibus nihil distant, ne dicam à beluis, qui corpus hoc torpens ac brutum hominẽ esse aiunt: & quum cadauer proiectum aspiciunt, nihil fuisse aliud hominem suspicantur, tametsi oculi & sensus isti corporei, quomodo aliquid in clauso loco deprehendunt latere, nisi ex ijs quæ foras prodire conspiciunt: ut ignem ex fumo, animans ex uoce, morticinum ex foetore. Quis uerò non annotat, quantum sit inter hominem et brutum interualli ut inferiora alia prætereã. Homo tot artes manu exercet, tam uaria profert, tot opera admiranda magno ingenio inuenta & exculpta: uagatur mente per naturam

turam uniuersam, habet rationem & sermonem, in
 quibus omnibus diuini ingenij uis quædam atque ima-
 go clucet. Quòd si hominem propter similitudinem
 corporis parem in nascendo & moriendo facimus
 beluis, necesse est, ut propter mentis tantam tamq[ue]
 euidentem differentiam faciamus præstantiorem.
 Et si renunciatur tanto bono immortalitatis, renun-
 ciandum est quoq[ue] ingenio, rationi, memori, per quam
 sumus immortales: & si ea uidemus signa in homi-
 ne, quæ testantur illum cœlestis ac diuine esse origi-
 nis, consequens profectò est ut aliquid in eo insit ma-
 ius ac præstabilius, quàm quod spectari possit oculo-
 lis, aut manibus tractari.

Nullus, inquit, redit ad nos ex altera illa uita,
 qui nos certiores reddat, qui sit illic status rerum, quid
 agatur. Hoc quidè dicit uulgus, aliquid se acutum inue-
 nisse ac protulisse existimans: sed hoc est, qualia e-
 ius ferè omnia. Trãseo quòd multæ animæ fato iã de-
 functæ in sua sunt reuersæ corpora, aliæ uiuentibus
 sunt locutæ, et aliquid eis significarunt, quæ sunt no-
 stræ pietatis, hoc est suprâ naturâ. Ceterum si nullus
 in Indiã cõmearet, nullus ab Indis ad nos, nec India
 esset protinus, neq[ue] Indi: tot annorum millibus usq[ue] ad
 hãc etatè nemo ad nouum istum orbem nauigauit, nec ul-
 lus ad nos eorum, neque ultro & citro alteri de al-
 teris audiimus, aut cognouimus: quid mirum, si

nec inter animos corpore solutos, & nos corporeos nullum sit consuetudinis commercium? Magna quidem & uaria & difficilis inter nos & novos istos homines uia: sed confici tamen potest. & est confecta. inter nos uerò, & cœlos, aut inferos, naturæ legibus. impossibilis. Inter corporea et incorporea nulla esse potest cōuersatio, neq; nos illorū cōditioni apti sumus, quàm diu corpore hoc claudimur corruptibili. Adde quòd mortuorum animi maioribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis, quàm ut de rebus terrenis, hoc est de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quòd nos alij nolunt reuiscere, alij non possunt. Si quis in sua ciuitate factus esset magistratus, nollet utiq; ad exilij sui insulam reuerti. itaq; hic non expetit. qui uerò in carcere aut ergastulo detinetur uinctus. non potest. Sed sanè quòdcunque nos conuertamus, sursum deorsum, circum circa, omnia docent, testantur, clamant immortalē esse animam humanam: natura & necessitas causarum, proportio & similitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas. utilitas nostra ex illius beneficentia. Principio rerum omnium ueræ germanæq; essentia ipsæ per se non cognoscuntur à nobis, abdite latent in penitissimis cuiusq; rei, quò mens nostra in huius corporis mole & tenebris uitæ non penetrat. Ex inhaerentibus & actione potissimum, quid & quale

quale quicq; sit, ratio nostra colligit. Nam sicuti est ab Aristotele animaduersum acutè, res omnis sic habet se ad esse, quemadmodum ad operari. eius uidelicet opera & actus qualitatem quantitatemq; & ingenium essentiae declarant. Primum omnium actiones ipsas animae perpèdamus. de quibus actionibus prima est, cognoscere: id uerò est quodammodo capere, comprehendere, concipere, hisq; nominibus consignatur. Nulla est porrò cognoscendi facultas, & uis, quæ id cognoscat, quod proportionem non habeat cum natura sua aliquam. Cognitio enim uelut imago est quædam rerum in animo expressa, tanquam in speculo. Non potest autem reddi ab speculo corporali quod sit spiritale, aut quæ aliorum sunt sensuum quàm uisus. neque id exprimitur, quod proportionem est ipso speculo maius: ut mons totus proximè admotus, nisi procul recedat, ut ex intervallo nascatur proportio: neque id, quod non est ei obiectum è regione. Sensus nostri externi, nempe extensi & præditi quantitate, non capiunt quæ sunt quantitatis immunitia: nec quæ molem habent amplio rem, quàm pro eorum ambitu, neque absentia. Sensus interni non capiunt spiritualia, nempe angelos & Deum. Mens ergo quæ hæc capit, cognoscit, comprehendit sola ex rebus sublunaribus, spiritus est, ut illa i-

psa: et quæ intelligit illorum immortalitatem, immortalis quoque. alioqui nullo caperet modo id, à quo infinita amplitudine excederetur. Apertius hoc ostendit, quod ex uniuerfa æternitate illam, quæ immensa duratione nos præcessit, non possumus cogitatione comprehendere, & obruitur magnitudine mens nostra. hanc uerò quæ interminatis post seculis sequetur, facile capimus & intelligimus: ut liquidò appareat illam uastiore esse nostra anima, nec ullam habere cum ea siue proportionem, siue analogiam: hanc uerò alteram habere illi non esse aptam, huic esse. Ex eodem cognitionis fonte facile colligitur, plantarum & brutorum animas ex ui & potentia materiæ aptas instructasq; produci, mentem nostram peculiariter à Deo gigni in corpore sculo supra uires materiæ ac naturæ huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo accipit essentiam & uires. alioqui non iam ab illo acciperet, sed à priore aut ulteriore aliquo, in quo tenderet. Sensus nostri interni atq; externi, tum belluæ, quæ illis sunt solis præditæ. nihil cognoscunt aliud, quam quæ sunt naturæ huius quam cernimus, non ascendunt superius. Mens nostra non contenta cælis, sideribus, angelis, usque ad Deum ipsum peruenit: nec ulterius potest progredi. Quid hoc arguit aliud, quam animas mutorum à natura hac progigni, supra quam
se

se non attollunt? nostram uerò à Deo supra naturæ
 huius potestatem? Itaque animæ nostræ contingit,
 quod de aqua fontana dicitur, ut tam alte assurgat,
 quàm descenderit, nec possit altius. Nec aliter quàm
 mens nostra non modò intra Dei cognitionem si-
 stit, uerum etiam multo inferius. Sic sensus multum
 infra naturæ huius opera subsistunt, neque intima
 illius penetrant, sed in extima semper facie uersan-
 tur. Moses in mundi originibus non obscuris uerbis
 uidetur hoc significasse. Nam quum alia omnia so-
 lo Dei dicto narret esse condita, ubi ad hominem ue-
 nit, non naturæ eam tribuit potentiam, ut homi-
 nem procrearet, sed Deo soli. dicit enim, Facia-
 mus hominem ad imaginem & similitudinem no-
 stram. et paulò post, inspirauit Deus in faciem Adæ
 spiraculum uitæ. per utranque sententiam & origi-
 nem à Deo propriam, & animorum immortalita-
 tem denotauit. Ceterù ne quis in hoc fallatur, tam-
 etsi supra uires naturæ huius siue elementaris, siue
 coelestis, siue angelicæ sit, animã hominis à Deo crea-
 ri, naturaliter tamẽ creatur à Deo, hoc est lege ab il-
 lo ordinata atque statuta, non secus quàm alia o-
 mnia. Non enim quoties homo conditur, nouum e-
 dit Deus miraculum, hoc est præscriptæ legi uel
 contrariũ uel diuersum: nisi quis fortè naturæ huius
 miraculũ uocet, in quo nõ dissentio. ut nõ immerito

Mercurius Trismegistus, siue quis est alius, magnum miraculum esse hominem dixerit. Deus in materiam preparatam iam atque aptam immittit animam, supra materię ipsius & opificis naturę uires, sed lege ab ipso statuta. Quocirca & genitis in adulterio ac foedo incestu animas tribuit, quoniam hi, quanquam contra bonum & pium, non tamen contra legem illam à Deo positam gignuntur. quod fieret, si cinædis id quoque concederetur, aut eiusmodi. Et animam nostram non à naturę facultate, sed Dei unius procreari beneficio, non solum est uerum, sed interest humani generis uerum esse: & quia interest, uerum est indubiè. Inducta enim anima in corpus, non naturę ope, sed propriè ac peculiariter à Deo, debet homo præcipuam & potissimam partem sui non naturę, sed Deo, illumq; tanquam unicum mentis suę parentē agnoscit, quam soli ipsi deuoueat, & consecret, neque in eam iuris quippiam alteri ulli impartiat, quàm Deo, summo et præpotenti patri spirituum unico. Multum in corpus hoc et sensus omnes uendicant sibi potestatis et iuras parètes corporum, tum liberi, natura ipsa, patria, necessarij. mens uero solius est Dei, eamq; sibi uni reseruari iubet ad foelicitatem nostram, quoniam illius ipse unus est author & progenitor. Quòd si anima nõ à natura hac Dei administra et opifice profertur,

sed

sed à solo Deo , consequens profectò est , ut nihil in natura sit, quod eam possit extinguere , solus id potest Deus. Non est autem credibile Deum ipsum per se condere, quod mox sit perempturus. quid enim at timebat id fieri? Quin potius humane anime & progignendæ & corrumpendæ, sicut aliarum animantium potentiam naturæ concedebat? cur sibi uni reseruabat , quod cõmuni lege ac conditioni erat subditurus? Hæc de cognitione, iam de appetitu. Cognitiono omnis, ut aliàs est sæpe & à nobis, & ab alijs ferè demonstratum, propter appetendum aut fugiendum est animanti indita . Esse nunc sensus nostri capiunt, quemadmodum & muta. Nam quale sit belluarum ingenium , & quemadmodum sint affecta, ex nostris tum externis sensibus, tum internis, certissimam coniecturam licet sumere : uidelicet quos habemus cum illis communes , ac prorsum similes. Itaq; feruntur pecudes solū ad nunc. appetitus enim conseruationis est in illis non ex cognitione rerum, sed ex artificio nature . Ideo facultas progignendi non est principalis officij , nempe cognoscentis , sed uegetantis, hoc est infini. Homo autem esse interminabile cognoscit, quod quia uidet conducibile sibi esse ac bonum , expedit quoq; . Itaq; naturalis est hic appetitus . si naturalis, ergo de re nobis congruente atq; apta , nec frustra ingenitus. Expleri igitur po-

test, & ut expleatur aliquādo necesse est. alioqui nō solū inanis est tāti boni ostensio, sed crudelis. Expetitionis huius essentia perpetua, quæ nunquā intermoriatur, indicium est auiditas prorogandi nominis in omnia secula post uentura. quod adeo est à natura insitum humanis pectoribus, ut etiam qui extinguunt omnia arbitrantur cum uita, famam nihilominus affectent, & bene audire uelint iam sepulti. uelut signifer impietatis Epicurus, natalem suum diem celebrari testamēto cauit, et epulum sectatoribus suis dari luna uicesima. Naturalis enim illa uera immortalitatis cupido infecta et corrupta tenebris, mētis prauis animorū cupidinibus in hanc alteram degenerauit cupidinem famæ: haud aliter quā quum bonum semen in solum uiciosum incidit. Affectus item ipsi, qualis sit & mentis nostræ & sensuū natura, declarant: quodq; sit inter illos discrimen, & sensus dicuntur internos quā externos. Si enim incipiat animus de morte sua cogitare, sensus interni & phantasia modò longā uitam hanc fore imaginentur, de altero illo interitu non admodū permouentur, imò facile eiusmodi cogitationē sine sensu aliquo deglutunt. mens uerò ipsa ijs tenebris inuoluitur, tantopere confunditur, ut nihil magis expauescat, & resurgat. Vel ipsi illi qui in maximis uersantur malis, & impetu quodam animi cæco mortem appetunt, cupere nō

perem' que sese aboleri penitus, si paulisper à desperatione in se uacaret redire ac cōquiescere, deq; animi extinctione cogitarent, damnarent prorsum sententiam priorem, interitumq; illum horrerent, maius' que id esse malum ducerent, quàm illa omnia quibus uexantur atque affliguntur. Contra uerò quum de hac morte corporis uenit in mentem, sensus omnes ilico percelluntur: mens uerò si sana sit et quieta, stat immobilis, & errorem trepidationemq; illam sensuum ridet & castigat. Idcirco apud Platonem in Apologia acutissimus philosophorum Socrates, ad iudices & populum Atheniensem uerba faciens de morte sua, quòd multitudo sensibus ducitur, in incerto reliquit animæ immortalitatem, dilemmate tantum usus. Si non moritur animus, maiora me expectant bona: sin moritur, nihil sentiam. In carcere uerò inter discipulos rerum cognitione excultos, & sapientiæ studiosos, nihil posuit in dubio, sed constantè, multis' que argumentis conatus est euincere, ac persuadere, animos nostros corporibus suis superstites perseuerare. Quid ex his efficitur? an non manifestò mortem mentis contra ipsius naturam esse? idcirco illam eius mentionem reformidare ac exhorrere: sensus uerò de hac tantum uita esse sollicitos. mortem hanc corporum ad mentem nihil pertinere:

eor'

corporis esse, & eorum quæ sunt corpori annexa, sensuum uidelicet interiorum ac exteriorum. Quid quod mens in prauo habitu corporis, uelut si affectu sit perturbata, phantasmatis confusa, imperita, flagitiosa, scelestæ, impia, magis ad recordationem corporeæ mortis cõcutitur, quàm quum sobria est, sana, serena, quieta, docta, innocens, pia. Queramus iam utrius iudicium certius sit ac uerius, perturbata an quieta, ægræ an sanæ, indoctæ an eruditæ, in recto corporis statu, an prauè affecto, sceleratæ ac impiæ, an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quæ essentia deprehenditur humanæ mentis, delectationes enim eo sunt maiores, suauiores, diuturniores, magisq; stabiles, quo res eæ quæ uoluptatē adferunt similiores sunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremq; cum illa & uicinitatem & proportionem habent. Quum de genere est aliquo uel forma iudicandum, ab ijs sumitur specimen ad pronuncian- dum, quæ sunt in illo genere optimè affecta & constituta, id est maximè secundum generis eius ueram atq; incorruptam naturam. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio, qui uoluptatibus sensuum capiantur unice, sed nos præstantissimas ac generosissimas mentes contemlemur. Ille uerò plus delectatur internis sensibus quàm externis, plus mente quàm phantasia: & ex mente potissimum contem-
plando,

plando, & ex rebus quas contemplantur, illæ eas incundissimè capiunt, & diutissimè tenent, quæ sunt supremae, quæ corporeæ molis expertes, quæ æternæ. has enim animus avidius expetit ac retinet, minusq; illis perscrutandis atq; intuendis defatigatur. Hæ igitur spirituales res & sempiternæ conformiores sunt menti, quàm corporales. illarum naturæ ac ingenij magis est consors & particeps, quàm istarum. in illis enim mirifice acquiescit, tanquam suis similitudine ac proportione: quemadmodum interiores & exteriores sensus rebus corporatis capiuntur, nec alias uel coniectâdo assequi possunt. Quòd si mens tam esset quàm sensus mortalis, non minus mentes excellentissimæ & diuinis proximæ, caducis rebus tenerentur ad ueram & solidam uoluptatem, quàm sensus ipsi. iam ipsa corporum nostrorum constitutio, & facies in coelum erecta, cœlestes nos esse testificatur, intentos semper illuc tanquam in patriam, ad quam proficiscimur. Et corpus ipsum quemadmodum se habet animus. ostendit. erectus est enim hic & sublimis magis multò quàm corpus, ascendens per gradus rerum inferiorum. nec conquiescens, donec ad cœlestia & diuina peruenit: ibi demum sistit & acquiescit, ut ex motu, & ex quiete manifestum fiat, quemadmodum in rebus omnibus naturæ, quis sit ei locus naturalis. Ceteræ animantes,

mantes, ut terrestres, terram semper intuentur, in
 qua est bonum ipsarum. nostrum uero bonum, si
 non est in illa cœlesti æternitate, quorsum pertinet
 excelsum caput in homine, et oculi in cœlū suspectā-
 tes? an ut in tanta uitæ huius calamitate, & asper-
 rimis rebus locum illum speciosissimum, atque à mi-
 seria omni remotum intuentes, magis nos uita di-
 scruciet, & exacuatur uanum illius foelicitatis de-
 siderium? atq; cō uehementius & acrius, quo quis-
 que ingenio uel eruditione plurimum est præditus
 atque excultus, uel uitæ huius incommodis ac mi-
 serijs pressus, & diu uexatus. nam fortassis homi-
 num aliqui pecorum more sine sensu hæc prætereūt.
 siue ex mentis torpedine, siue ex ebrietate fauen-
 tis fortunæ. Et de nascendi modo in hac mortalita-
 te intelligi potest, qualis sit modus ille renascendi
 in æternitate. Nam sicut in locis maternis huic lu-
 ci fingitur ac formatur homo, ita in hac luce para-
 tur illi alteri, præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt,
 & nox obscurissima. Nec aliter quàm quum tem-
 pus nascendi appetit, flaccescit uita uteri, quasiq;
 infans emoritur, illo utique uiuendi genere: ad eun-
 dem modum quum homo è uita orbis huius excelsus
 est, & tanquam pariendus ad uitam alteram,
 moritur hac uitæ ratione, ut uiuat altera tanto
 præstantiore, quanto hæc est lucis huius melior,
 quàm

quàm illa uteri . Itaque paramur in utero uitæ corporis , in corpore autem uitæ memis . Horret animus discessum ex hac uita , propter ingentem mutationem : & sic est affectus , quemadmodum infans nasciturus , si ei sensus aliquis daretur noscendi & cogitandi . Exit enim & infans nascens , & homo moriens , uterque in lucem nouam , faciemque rerum admirandam , qua nouitate uterque perterre factus , nollet ex suo gurgustio prodiere , nisi urgeretur artificio nature . Non est profecto dubitandum , quin hominis mors nagnam habeat cum ortu cognationem & similitudnem , propter eam imperfectionem quæ est infanti in utero , & homini in hac uita . Nam si perfectus esset suis omnibus partibus , atque absolutus infans in locis maternis , nihil ei esset opus ortu : sed quum ei sensus sit tributus , & facultas cognoscendi , quæ exercere non potest in utero , egreditur in hanc spaciosam lucem , ubi sentire possit & cognoscere . Hactenus quidem communi nobis omnia cum beluis . At uero quia beluæ hic funguntur muneribus suis omnibus & facultatibus à natura inditis , hic uiuunt ac intereunt . homo , cui donata est mens , qua nihil aut parum utitur in hac uita , profecto ortum alium habet , in qua mentis obeat munia , quod in libris de Anima docuimus . sicuti et de illo quoque disputauimus , si ani

ma sit mortalis, omnia ad uitam hanc pertinere, frustra; hominem esse conditum: quandoquidem nullo penitus sine proposito, uel non eo certe qui excellentia eius sit dignus, atque adeo res omnes in cassum essent à Deo productæ. Quorsum enim creare attinebat, scilicet ut postea quam paulisper sese ostendissent, subducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptuetur, nihilque absit à bestiis, longè etiam quam ille inferior? qui quod potissimum ipsi est, atque optabilissimum, nunquam assequitur: quod Aristoteles & Theophrastus fatentur. Quòd si homo, cui corpora sunt parata omnia, qui solus uti potest, & uiuit, & nouit, frustra est inductus in uitam: quanto magis ea omnia quæ illius sunt gratia procreata? Vanæ ergo omnis creatio, & Dei maiestate immensaque sapientia indigna. quod absit. imò nec ulla est rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt connexa & coniuncta existimatione ac persuasione, diuelli ac dissociari ut nullo modo nec possint, nec fas sit, Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immortalitas. Quisquis unum istorum tentarit labefactare, aliorum quoque fidem cõcutiet. Nam si animæ non sunt immortales, bene aut secus factorum nullæ sunt poenæ, nulla præmia. Hæc enim omnia in decursu præsentis æui permista & confusa cernimus, ut nihil aliud sit hominum uita, quam merum latrocinium.

nium. Nulla est ergo Deo cura de nobis. Quod si nos non curat, quorsum à nobis coletur? uana & stulta persuasio fuerit religio Dei ac pietas. At nos tamen homines omnes & nationes quantumcunque barbaras, & ab humanitatis institutione alienas atque abhorrentes, animaduertimus adduci naturaliter ad religionem aliquam, laudare ac probare modestiam, moderationem, gratitudinem, pietatem, mansuetudinem, patientiam, equitatem. Fieri ergo non potest, quin hæc sint bona, & contrarijs potiora. cuius rei nulla est ratio, si Deus non sit spectator ac iudex. testantur igitur nos illi curæ esse, et pietatis præmium alibi expectandum. Quod si illic est uirtutis præcium, & hominis finis, anima profectò illic uiuet. & retro idem ualet: si anima illic uiuet, finis hominis illic est. finis enim ad ultimum & perfectissimum pertinet, qui ea de causa nominatur finis. Quod si plurimorum & sapientissimorum hominum auctoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis consensum, habemus expressum alterum & manifestum. quandoquidem non solum doctis & ab humanitate instructis nationibus, sed feris ac barbarissimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc nouum orbem tam diu sepositis & latentibus, persuasissimè est, animas hominum hinc in alia emigrare loca,

L digna.

digna ijs rebus quæ in uita gesserint. Ex professoribus autem sapientiæ ignobilissimis, & qui in delicijs extremum bonorū suorum posuerāt, animam fecerunt mortalem. scilicet ijdem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipsos funditus extirpauerunt. Post hæc autem per prauam persuasionem euersa, non erat animorum immortalitas incolumis mansura, quæ coniuncta & complicata est cum causa prouidentia & pietatis. Sapientissimi uerò & sanctissimi philosophorum nunquam sustinuerunt animam mortalem affirmare, & quasi damnare capitis: ut Pherecydes Syrus antiquissimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius discipulus Socrates, Plato, Zenon Stoicus, & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarunt. Socratis unū ex argumentis est in Phædone Platonis, naturale esse hominibus desiderium sciendi & sapientiæ: quæ quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurum esse absq; dubio, ut desiderium hoc alibi expleatur. Quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneū, non potest. Nam quemadmodū frustra essent oculi astructi animalibus, si nunq̄ daretur cernere semper in nocte ac tenebris uitā acturis: ita & cupiditas ueritatis, si nunquā essemus illam assequuturi,

super-

Superuacanea res esset, ac deridicula. Qua in repu-
 tatione ac persuasione certissima cessat Theophra-
 sti querela, quod natura longissimam mutis animan-
 tibus uitam concessisset, quarum nihil interesset diu
 uiuere: homini uero perbreuem, cui tantum expe-
 daret longam uitam degere, ad assequendam sapien-
 tiam, maximum hominis bonum. Nunc uero cum
 incipimus sapere, morimur, non haeret in diuinam
 sapientiam & bonitatem iusta ulla querimonia. Sa-
 tis longam aetatem accepimus, ut hic quantum con-
 ueniat discamus. in altera erit copia sapientiae, &
 satietas. In hoc enim aeuo quantulum esset, quod in
 sapientiae curriculo promoueremus, etiam si qua-
 druplicaretur nobis uita, & ad quingentos aut mil-
 le annos perueniret? Non perfert sapientiae fulgo-
 rem mens nostra, angustijs huiusce corporis & ob-
 scuritate oppressa, haud aliter quam noctuae ocu-
 li lumen solis: quae est Aristotelis magistri simili-
 tudo. Quocirca tantus philosophus non accusa-
 tione naturae, hoc est Dei sapientissimi & optimi,
 debebat sistere, sed ex ea admoneri sapientiae hu-
 ius, cuius tantum & tam acre desiderium humanis
 pectoribus natura indidisset, alibi profectio esse lo-
 cum, & explendae auiditatis oportunitatem. De
 Aristotele, quid senserit, nihil habeo dicere. obscu-
 rus est, lubricus, uaser, in hoc etiam, ne à more suo

discedat. Vno in loco dicit, Si intelligere potest mens absque phantasia, separari potest ab ea: sin secus, non potest. quod ab eo non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere, hoc est per corporalia instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus. Interior autem imaginatio, non aliter, quam qui per vitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quam ut illud finit vitrum. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco. In hanc præstantissimorum philosophorum, imò philosophiæ totius sententiam optimus quisque mente ac sensu vadit. Nam mortalem esse animam malis & desperatis hominibus optatur, & expedit: boni auersantur, & tanquam noxium refugiunt. Si enim (quod paulò antea dicebam) cogitatione reuoluat quis, absumi prorsus omnia in morte, quasiq; in perpetuas tenebras absorberi, quis bonus & generosi cordis non exhorreat mortem? quæ huic consolatio suffecerit, aut animatio, quo minus mortem reformidet, & refugiat modis omnibus, eamq; cum summa impatientia expectet, & perferat, quum necessitas coget? Vel in ipsis medijs cruciatibus, quum in uotis est mors, & inuocatur tanquam portus è tantis

nis tempestatibus, est tamen quies in illis aliqua, & intercessatio, & concitatus animus mortem inclamat: qui ubi paulum resedit, consolatur semetipsum spe, uel quod cessabit dolor, uel quod tempus & assuefactio leuiorem reddet. Denique grata est quomodocunque lux hæc, etiam miserrimis. quid illis, qui nullis corporis aut uitæ incommodis uexantur? Age porrò, quæ desperatio homini probò, si ueniat illi in mentem suorum rectè cogitatorum aut factorum, qui nullum in uita præmium ceperit: imò contrà, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut paupertatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, supplicium, nullam uirtutis compensationem reliquam esse post uitam, nec plus eum accepturum, quàm improbum & sceleratum? Nam memoria nominis nec semper contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & gloriam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indignissimum est) dedecus. Nec ampla est propter diuersitatem ingeniorum, morum, sententiarum in nationibus. alijs enim alia uidentur pulchra & laudabilia. Nec diuturna esse potest, omnia consumente uetustate. Nec quicquam ad uita sanctos pertinet, nec Achilli prodest sua gloria, uel Socrati: nec Catilinæ aut Therisitæ nocet sua ignominia. Quid porrò? posteaquã

uir sapiens per cœlos, per sidera, per elementa omnia sit animi intentione ac uigore peruagatus, per stirpes, animantes, homines, angelos, usque ad regem mundi, per res ueteris memoriæ que gesta sint, quæ contigerint, quid illi acerbius potest nunciari, aut quod minus consolationem admittat, quàm si in hac tanta pulchritudine, tam amœno atque admirabili spectaculo extinguenda sit mens tantarum diuitiarum spectatrix, receptaculum, thesaurus: ut nullo amplius futura sit sensu, nullo in loco, non magis quàm bruti animus abiectus, uilis, torpens, nulliusq; capax excellentiæ? Quis est qui post hanc considerationem mortem non pertimescat, etiam in grauissimis uitæ malis positus? Contra uero, quanta bono & sapienti consolatio ad casus omnes uitæ atque infortunia, scire paratum esse locum quietis, non priuationis atq; orbationis omnium, ut somniarunt stulti, (quomodo enim quod non est quiescit?) sed fœlicitatis constitutæ à Deo æquissimo, potentissimo, optimo? quam eis largietur, qui ad bene & sanctè uiuendum bonam uoluntatem attulerint uerè atq; ex animo. Hæc quæ de hominum sententijs atque auctoritate attulimus, eò pertinent, ut fiat liquidum, ab ea parte naturam & uerum stare, à qua stant boni & sapientes, nempe à nostra. Re-
ctius

eius uidelicet atque integrius est horum iudicium,
 quam malorum aut dementium. Accedit iudicio
 & maximorum hominum & maxime partis hu-
 mani generis iustitia, probitas, religio, & uir-
 tutes omnes, quæ omnia immortalitate animæ
 nituntur. Ac hæc quam in partem inclinant, &
 ueritatem eodem inclinare necesse est. pro his e-
 nim citius faciet ueritas, quam pro sceleribus, fla-
 gitijs, improbitate atque impietate: quæ mor-
 talitatis animæ comites sunt certissimæ. Sed nec
 mirandum est magnopere, in definienda atque sta-
 tuenda animæ natura falsos philosophorum quos-
 dam minutos, ut inquit Cicero, ac ignobiles,
 quum alij amplioris nominis in ijs quæ sensibus
 usurpamus, tam scædè sint prolapsi. ut quòd
 nix esset nigra, quam uiderent candidissimam:
 quòd ignis frigidus, quo nihil tangerent arden-
 tius. Illud porrò est in uitæ negocijs senten-
 tijsq; miserrimum, & non fictis lachrymis de-
 plorandum, quòd ad uerum & bonum nulli
 sunt authores satis locupletes, & firmæ fidei:
 ad falsum & malum quiuis sufficit. ut non iniu-
 ria sit illud à Mimographo dictum, Ad tristè partē
 strenua est suspicio. Nimirum, ut Ouidius inquit,
 quòd nos in uitium credula turba sumus: mali ui-
 delicet, & obscuro, idcirco ad falsum & malum

tanquam nostri simile procliues. Quam multi
 sunt, qui Epicurum derident, Plinium refellunt, im-
 peritos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ, uel na-
 turæ adferrent, non satis habere explorata. At eos-
 dem ipsos quum prouidentiam & religionem tol-
 lunt, iidem illi amplectuntur & collaudant: adeo
 inualuit in eorum mentes caligo uitiorum & scele-
 rum. Sunt qui aiunt esse è re uitæ, credi animam es-
 se immortalem, quemadmodum etiam deos esse,
 quòd aliter homines nec conseruaturi essent san-
 ctam societatem, nec quicquam rectè facturi, nisi
 cohiberentur metu illo, restare alteram post hanc
 uitam, & deos uindices: quos ideo à metu ^{deos} es-
 se nominatos, quasi ^{deos}. Quid dicitis? Magno igi-
 tur mendacio opus est, ut homines uelint bene age-
 re. O miserandam conditionem uirtutis, si non po-
 test hominibus nisi per ingens mendacium persua-
 deri: quum nullæ duæ res tam sint inter se amicæ
 & concordēs, quàm uirtus & ueritas: nempe ger-
 manæ à Deo genitæ, & humanis mentibus sicut
 utilissimæ, ita etiam integris iucundissimæ. Ergo
 Deus potentissimus, sapientissimus, optimus, ea le-
 ge & conditione creauisset hominum genus, ut in-
 duci per ueritatem ad bene agendum non posset,
 sed per mendacium: & tantus artifex ad perfectio-
 nem operis sui instrumentum non è domo atque
 opu-

opulentiæ suæ ipsius desumpsisset, sed ab inimico suo diabolo mendacium, quo nihil est à Deo alienius, qui est mera ueritas. Quid restat igitur, nisi ut qui ingenij aut doctrinæ bono depræhendisset mendacium, ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti soluti essent eo metu, quo prius alligabantur: & ut quisque esset doctissimus uel acutissimus, ita & pessimus quoque, quando superstitione iam esset liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquam nisi pœnas legum. ita quo propius accederet ad hominis perfectionem cultu ingenij atque institutione, hoc & ad maliciam & scelera esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanum esset detectum, ficta & simulata esse omnia, quæ præcipere de uirtute ac probitate. Atqui existimatio hæc maxima est humani animi corruptela, & à perfectione auertit. ideoq; sententia hæc se metipsam refringit, ut quo quis sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturæ strarum similior, & ab homine remotior. En quanta rationum acies pugnat pro nobis, id est pro ueritate. Nam nos quid sumus? Veritas est fortissima, maximis uiribus fulta & communita. Quid expectamus? An ut animas ipsas exiliētes cernamus è moribundis corporibus, tanquam fumum è flamma? Neque tunc

deessent, qui prestigias se dicerent metuere, & im-
 posturam oculis suis fieri: ut quum niuē albam cer-
 nerent, & ignem ardentem. Quid enim satis fue-
 rit ei, qui animo obstinauit non assentiri? ut iam nō
 agatur res apud tribunal rationis, sed affectionis
 prauæ, ac pertinacis. An tot unquam adducta sunt
 à philosophis argumenta ad id corroborandum,
 quod tam exploratum certumq; nos habere credi-
 mus, quàm ea quæ manibus contrectamus, aut cer-
 nimus oculis? Si decima argumentorum pars sta-
 ret ab aduersa parte, quis posset istorum sustinere
 importunitatem atq; insolentiã, qui nunc inopes
 ac destituti ab omni ratione, iudicio, mente, magno
 tamen adhuc fastidio nos aspernantur & contem-
 nunt, nostramq; ueritatē quasi stultitiã deridēt,
 quod rationibus habemus fidem? quum illi nihil al-
 liud pro se habeant, nisi forsã, Non ita est, suspi-
 cor, aut credo non ita esse. Quibus de causis & ra-
 tionibus adducor, ut existimem sententiã hanc de
 animæ immortalitate, quum sit tanti ponderis, to-
 tius probitatis ac religionis fundamentum, non es-
 se inter fidei articulos relatum, quod scientia pos-
 sit comprehendere. Nam quibus tandem, aut quot ar-
 gumentis assequemur scientiam, si hæc non suffice-
 rint? Quidam affectantes uideri philosophi, aiunt
 in fide pietatis animam esse immortalẽ, in lumi-
 ne

ne autem naturæ mortalem. Quo quid dici potest imperitius aut demētius? Quasi nos quid uideatur disputemus, non quid sit. Nos uerò nec fidei lumē, nec naturæ inquirimus, sed ueritatem ipsam: quæ non gemina est, sed unica. Age uerò quid est naturæ lumen num non humana ratio? Cedò, an plures aut euidentiores inuentæ rationes sunt pro ijs quæ scire nos arbitramur ex causis naturæ, ut sententia nostra fert, certissimis ac perspectissimis? & adferri aliæ possent permultæ, & allatas esse ab alijs non dubitādum. Latissima enim res est ueritas. Sed ego eas tantum posui, quæ mihi in mentem uenerunt. Velim autem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, paucissimis et leuissimis coniecturis fulta, recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur. & illa quidem stabilia atq; indubitata nobis esse, nostra nihil inter est: hoc unum tam ualde interest, quantū est iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim esse aliquam homini infestam atq; inimicam, quæ ueritatem nobis tam necessariā procuret uertere in controuersiam, à cuius perniciosissimis tenebris tuetur nos Deus, lux uera & immensa.

DE FINE HOMINIS.

Inuentum est tandem quod tantopere & quaesierunt ueteres, & sciri totius humani generis interest, qui sit finis cui conditus est homo. Hunc demonstrauimus eum esse, qui sit anima, & ex anima qui sit mentis, & ex mente in uniuersum hominem dimanet. Mentis autem est id, per quod fit beata. Beata uero effici non potest à rebus istis sublu-
naribus, caducis & diarijs, quum sit ipsa immorta-
lis. Porro nec ea immortalia, quae ipsa in se beati-
tudinem non habent, reddent eam beatam, ut caeli
& stellae. quomodo beata fiet coniunctione illius
quod beatum non sit? Sed nec angelus potest ei suam
beatitudinem communicare, quam ipse per se non
habet suam, sed alieno beneficio. neque enim ange-
lus aliunde est beatus, quam ex coniunctione atque
unione cum Deo. quod nisi eam ipsam unionem
communicet, nec beatitatem poterit communi-
care. quod si coniunctionem impartiat, non iam
angelus eam fecerit beatam, sed Deus per coniu-
ctionem suam. Quumq; & caeli & angeli finitas
uires habeant, non poterunt mentis nostrae captum
implere, qui ad recipiendum immensus est. neque
enim quantolibet terminato ac finito expletur.
quod uidere est in multis qui maiorem potiorēq;
felicitatis conditionem expetunt, quam angelicam:

dij fieri cuperent, & si quantus est Deus possent
 dimetiri, etiam plus appeterent. certè expetūt quo
 amplius non possunt cogitare. Condidit Deus ho-
 minem non propter superiora, quæ illo non indi-
 gent: nec propter inferiora, quod esset indignum:
 nihil ergo inter hominem & authorem suum est
 interpositum. Creatus est igitur homo propter se-
 ipsum, ut à solo conditore suo bonum omne ipsius
 & beatitudo dependeret. Quocirca solus Deus,
 qui solus implet mentis nostræ limites & excedit,
 ipse animam nostram potest beare qui est beatissi-
 mus, qui immortalis, qui infinitus, qui quam beati-
 tudinem habet, ex seipso habet, non nactus aliun-
 de: & communicare potest, nec comunicās de-
 perdit. Et in omni peregrinatione quasiq; exilio
 reditus in patriam dulcissimus est atque optabilis,
 eo magis si molesta sit peregrinatio & turbulen-
 ta, uel exilium turpe ac difficile, patria autem quie-
 ta & suavis. Animi nostri in hanc uitam ceu in pe-
 regrinationē & exilium à Deo egressi, quàm mul-
 ta perferunt grauiā, iniqua, laboriosa, acerbā, &
 dignitate sua indignissimā: ut philosophorum qui-
 dam non iniuria corpus hoc uincula & carcerem
 animi nuncuparint. In Deo autem quæta omnia,
 pulcherrima, beatissima, plus quàm possumus non
 eloqui modò, uerùm etiam optare. Illuc ergo mirè
 cupit

cupit animus reuerti, & suspirat, & clamat. sed interdum nec potest diserte quæ sentit proferre, neque seipsum intelligere, obrutus densissimis tenebris ignorantia. Quod si eò perueniat, compos fit uoti, & expletur eius desiderium, nec potest aliter. Adde his, quod quæ opera auctori suo possunt esse similia, eorum operum perfectio est, illi effici multo simillima. nos uerò mentes sumus ad intelligendum & amandum idoneæ, ad beatitudinem aptæ, ut auctor noster: nostra ergo absolutio est, ijs ipsis dotibus, intelligentia, amore, & ad postremum beatitate, Deo fieri perquam similes. Ad hæc motus circularis perfectissimus est omnium. nos non à natura exiuimus, ut est superius ostensum, sed à Deo ipso. quod si ad illum eundem reuertamur, perfectum utique cursum confecerimus. Cæterum nec similes possumus Deo fieri, neque ad illum redire, nisi cum eo iungamur, & unum fiamus (sicuti demonstratum est) & quasi dii: quod supremum est eorum quæ uel optare uastissimus atque ardentissimus appetitus potest. Is est ergo hominis uerus finis & dignus, quum eò recipiente, tum largiente auctore ac principe uniuersorum.

DE MULTITUDINE

spirituum.

Questionem hanc Peripatetica schola nobis obijcit, Quot sint angeli, quot animæ? Aristoteli haud plures esse placet, siue mētes, siue (ut nostri homines loquuntur) intelligentias, ipse appellat *νοῦς*, quàm quot sint orbes & motus cœlorum. quasi in hoc unum conditi sint angeli, ut cœlos circumuoluant. Ipsi uerò, quemadmodum et homines, ad immensam illam beatitatem sunt ex authoris bonitate progeniti. Angeli autem ex ministerio quod regi suo præbent, nuncupantur. Omnes sunt administratores spiritus, inquit Paulus, propter eos qui hereditatem accipiunt salutis. Quàm diu enim durat cursus æui huius, angeli sunt, & famulantur in negocijs regni huius. Id uerò non est natura illorum finis, sed functio temporaria. Numerum illorum & munus multo melius expressit Daniel, qui uidit. Millia, inquit, millium ministrabant ei (de Deo loquitur) & decies centena millia à dextris illius. de quo sanctus Dionysius sic inquit: Supremos humanos numeros in semet ipsos replicans per hos cœlestium ordines mentium, numerabiles nobis non esse docet. Hæc tam numerosa multitudo Aristotelicos offendit: sed multo magis animarum, si sint immortales.

Quo

Quò enim abit tanta illarū multitudo, nascentibus
 & cadentibus tot corporibus in morem foliorum,
 quum uestiuntur & exuuntur arbores uere atque
 autumno? Quòd si mundus æternus sit, ut autu-
 mant, infinita erit animarum multitudo: quod est
 principi sectæ contrarium, qui negat infinitam es-
 se multitudinem posse entium per se existentium
 separatorum. Primum non esse æternum mundū,
 iam est à nobis demonstratū. Deinde magna est &
 intricata in scholis disputatio de axiome illo Ari-
 stotelico, non posse existere interminatam entium
 summam: quod ad corpora, non ad spiritus refer-
 ri, consensus est penè omnium. Sed tanta animarū
 multitudo obruit illorum animos: & Deum ipsum
 obrueret, si esset eorum similis. Verum non confi-
 derant, infinitati Dei quantumcunque multitudi-
 nem esse exiguam. Nam & istos nostros reges pro-
 pter quandam humani animi cum Deo siue cogna-
 tionem, siue similitudinem, & si tenuissimam &
 longinquam, quantumcunque magna regna non
 exatiant. Quis eorum non putat se regni amplio-
 ris capacem? quis non optat, & quantum est uiriū
 suarum, procurat? Alexandro in regno Macedo-
 niæ nato, hoc est Græciæ angulo, orbis hic non e-
 rat satis. Illachrymasse dicitur ad mentionem plu-
 rium mundorum, quum de hoc ipso philosophi
 apud

apud eum disputarent. At philosophi illi qui non plures modo mundos, uerum infinitos quoque in infinito posuerunt uacuo, quanto uerius & propius Dei magnitudinē conceperūt animo, quā hi nostri pusilli, qui multitudine hac animorū perturbantur? quasi solliciti et anxij uicem Dei, ne nimium sit occupatus & districtus tot animorū cura. O stulti, in regno agitis illius, cuius potentia & sapientia nullos terminos habent. Etiam si infiniti sint spiritus, pauci sunt Deo. Præterea intimam illam uim & magnitudinē, cuius uel portio tenuissima omnes hominum & angelorum intellectus exuperat. Quiescant mentes nostræ, quando tam crassæ sunt & segnes. Attollite in cælum oculos corporis, ac reputate cuius multitudinis sit capax tanta moles, quæ orbe hoc quem incolimus ea proportione est uastior, cuius inri numerus non potest. nec unum est cælum, sed multi: quanto magis, quod spiritus loco non indigent, ac ne ipsa quidem corpora, si Deus uelit illa ubicunque uisum fuerit constipare.

DE PECCATO ANGELI,
& hominis.

VT autem spiritus illi amarent uere, atque ad beatitudinem quam illis parauerat, congruenter dedit illis parens omnium Deus meentem, qua cognoscerent, intelligerent, iudicio & consi-

lio uterentur, & ex libertate consilij ac deliberationis sequerentur quod amandum censuissent, nempe sibi bonum & conducibile. Is demum & uerus est amor (nam sine libertate impetus est potius quam amor) & aptus beatitudini, ut nec inuitus reluctans que teneat in bonis, & sciat quanta sint ea bona. Scire enim, & libenter morari, facit beatos: inuitos autem detineri, uel in summa foelicitate faceret miserrimos. Verum & naturalem amorem, qui que delectare summè possit, & ex Deo beatos reddere, ex iudicio cuiusque amantis nasci est necessum. Si humanum animum Deus ad se amandum cogeret, non is amor esset, sed animi uiolentia: quemadmodum contingit in amoribus per philtrea & artes maleficas extortis. nec talis amor delectationem posset amanti adferre, ut qui non oritur ex iudicio rei pulchræ, delectabilis, expetendæ, sed cæco impetu rapitur: nec gratus esse Deo posset, qui non eliciisset, sed extorsisset: sicut nec hominibus cordatis & intelligentibus rerum gratus est amor, quem amatoria pharmaca expresserunt. ex nostro autem sensu de diuino possumus facere coniecturam. Qui amatur ex iudicio, gaudet amatorem suum existimare bona ipsi inesse amari digna, eaque que reputatio allicit ad redamandum eum qui ita de nobis

bis sentiat . illud uero iudicium non est in eo qui im-
 pulsus, qui tractus, qui coactus amat. Quid quod e-
 tiam circa belluas eadem ualet ratio? quæ quum
 erga nos sunt bene affectæ, uelut canes, feles, pul-
 li gallinacei, aut columbini, equi, muli, pla-
 cent nobis, quia ideas aliquo cum iudicio facere ar-
 bitramur: uidelicet quòd credant bonos esse nos
 sibi, & aliquam à nobis ad ipsas manare utilita-
 tem. Quod si quæ alienæ & ignotæ nobis blan-
 diantur, minus est id gratum, quia casu & errore
 id scimus contingere. Itaque & angelis & homini
 tempus aliquod attribuit Deus, in quo iudicij ac
 deliberationis usum exercerent, quid sibi foret
 bonum & expediens, quid persequendum, ubi a-
 depti essent tenendum ac conseruandum. Non du-
 bium quin homini maius multo concessum sit tem-
 pus, quanto mens nostra segnior est & tardior,
 quàm angelica. In eo ipso tempore quantulum-
 cumq; fuit (nam neque nos scimus, neque sci-
 re attinet) edocti sunt à Deo atque illustrati, ut ma-
 gnam admirabilemq; illam nature diuinæ maiesta-
 tem, uim, sapientiam, bonitatem, quantum sua-
 rum esset uirium conciperent animo atque intelli-
 gentia, ut eum solum ducerent esse suum bonum,
 illi que magno amoris ardore adhererent, ut unum
 ferent cum illo. Expediebat & angelo & ho-

nini nusquã omnino oculum mentis diuertere, quin
 in lucem illam & bonitatem intentissimũ haberent
 sine conuiuentia: quousq; tantas concepissent ardor-
 ris flammis, per quas Deo suo unirentur immortalĩ
 auro beatitudinis, nec usquam amplius possent diuel-
 li. Sed homo & angelorum non pauci oculos à Deo
 in semet ipsos reflexerunt. intuiti autem excellentem
 suam naturam, grande cõceperunt ex sui contempla-
 tione gaudium: unde à Deo in semetipsos amorem
 conuerterunt. amoti à luce oculi, prolapsi sunt in te-
 nebras, & excœcati sunt, ut Dei obliti, fœlicitatem
 quam à Deo erant expectaturi, naturæ & uiribus
 suis arrogarent. & quum quantus esset Deus iam
 eorum animis excidisset, pares se illi esse sunt rati.
 Amor ea coniungit inter quos commeat. angelus a-
 morem suum si in Deum misisset, iunctus fuisset il-
 li: misit ad se, iunxit se sibi, separauit à Deo. Ab-
 iunctus ergo à luce, collapsus est in tenebras: ab-
 iunctus à Deo bono & beato, in maliciam & mi-
 seriam. Idem accidit homini, ut pòst dicitur. Alij
 uero angeli nihil de se cogitarunt, sed de suo uero
 bono, illum semper habuerunt præ oculis, & plus-
 quam seipsos amauerunt. Hi sunt immortaliter bea-
 ti, illi autem immortaliter miseri: qui deprehensi
 in cœcitate illa mentis atque ignorantia, in prauo
 & peruerso amore sui, in eo manent perpetuò,

nec unquam resipiscunt, nec se peccasse agnoscunt. Habent quidem illi ad alia acumen ingenij magnum, cognitionem atq; intelligentiam rerum promptam, & amplam: sed quoties amor ille sui furiosus opponit se ante uigorem mentis, rapit eos transuersos ad prauissimas sententias, ut quoties de Deo cogitant, & de seipsis. ita enim se amant, ut adduci non possint ad agnoscendum scelus, nec ut se uel malos fateantur, uel aliquid commeritos, tantæ que illius suæ cladis culpam non sinit amor sui, ut in seipsos conferant, sed in Deum. ab illo iniuriam sibi fieri conqueruntur, eum que uocant iniquum, & quantum possunt conantur uoluntati illius resistere: & homines quos Deo uident gratiores, quàm se, infestare uexare que multis malis ac incommodis, partim odio, partim inuidia erga nos, aliàs quoque rabie quadam aduersus Deum, ex qua res uniuersas oderunt, quia ab illo conditas. In casu autem illo è coelis alij remanserunt in aere, alij in aquis, alij ad ima terrarum detrusi sunt. Nocent quacunq; illis permittitur, & homines ad desciscendum à Deo in mille scelera sollicitant uarijs & incredibilibus astutijs atque artibus. Norunt enim uel naturæ suæ solertia, uel diuturno ac uario usu rerum atque experimentis uim cuiusque herbæ, arboris, lapidis, animan-

tis . per hæc mouent humores humani corporis ,
 per quos mouetur phantasia , à qua sollicitantur
 ratio & uoluntas . Ipsi quoque ut spiritales in fa-
 cultates inferiores animæ occultas quasdam actio-
 nes possunt inuehere , quod in libris de Anima fu-
 sius declaratur . Hæc uerò infestatio & sollici-
 tatio ad deficiendum , tentatio à nostris nomina-
 tur . Hæc ita contigisse , ita est ab ultima uetu-
 state traditum per manus humano generi , ut du-
 bitari non magis possit , quàm de re gesta , qua nihil
 existimetur certius . Homerus antiquissimus scri-
 ptor Atam ponit , hoc est Damnum deam , turbam-
 tem coelum : eamque ob causam deiectam illinc à
 Ioue in terras , ubi infestat & inquietat hominum
 genus . Aegyptij in suis mysterijs perhibent , Io-
 uem impuriore demonas è cælo eiecisse , qui &
 homines pro uirili parte sua secum quoque ad ima
 conantur detrudere . A Plutarcho quoque poni-
 tur Typhon quidam demon Aegyptius , qui ter-
 ras ac maria infestavit . Pherecydes Scyrus scri-
 bit fuisse demonem serpentem , qui maxima ter-
 ris damna attulerit , eumque nominatum ὀφιογυῖν .
 Hunc casum uel à primis authoribus humani ge-
 neris patres quasi per manus tradiderunt filijs ,
 uel ipsi iidem demones ijs quibus essent familia-
 res , ut alia de se ac natura sua permulta , & hoc
 quoque

quoque retulerunt . At quidam totam eam rem derident , quia Homeri & poetarum fabulis sit similis : ipsi magis ridiculi , qui ignorant id quod doctorum omnium consensu est receptum , fabulas omnes ex rei gestæ ueritate ortas esse , nec aliud esse fabularum poeticarum fundamentum , quàm uerum . Quàm uerò esset peruersum & ineptum aliquid fabulosum existimare , quia fabulam uideat ei similem : quasi ueritas pro mendacio habenda esset , quia mendacium ueritati est plerumque simile . an non ea quæ finguntur & simulantur ad imaginem , quantum efficere authores possunt , & ceu normam ueritatis accommodant ? Ita ergo si quis uirum aliquem fingat magna sapientia , probitate , rerum contemptu , quæ de Socrate scribuntur , fabulosa erunt . quia fabulæ illius similia : aut quæ de patientia & moderatione probæ alicuius matronæ dicentur , uana erunt , quia fabulæ de Griselide similia , quam Boccatus est cõmentus . Nec Homero et alijs scriptoribus hæc potuissent in mentem uenire ad fingendū rē tantā , tā reconditā , tā admirabilē , nisi aliqua auditione eā à suis maioribus accepissent . Sed dimittamus poetas et fabulas . Plutarchus et Pherecides philosophi sunt . Addo his Euclidē , Platonē , Ciceronē , Apuleiū , Lamblachū , Plotinum , Porphyriū , Martianū Capellā , et uniuersā getilitatē ,

cui demones fuerunt familiarissimi. Spiritus omnes gentilitas, & philosophorum scholæ demonas nuncuparunt, hoc est sapientes, medium quoddam genus inter deos & homines. Horum duo fecerunt genera, ἀγαθὸς δαίμωνος & κακὸς δαίμωνος, bonos ac malos. bonos colebant ut prodesse, malos ne nocerent. Eidem generi sunt nuncupati & lares, & manes, tam boni quam mali. Euclides geminum cuique genium attributum esse ait, bonum & malum, malus importat quæ potest damna, bonus à uolentia mali tuetur. Plutarchus refert, M. Bruto in bellis civilibus apparuisse uelut faciem æthiopis tetram et horribilem, quam quum Brutus rogaret quis nam esset, responderit, se illius esse malum genium, quem uisurus esset in Philippis Macedonia, ubi commissum est prælium, & Brutus uictus. Cacodæmones sunt lemures, & terricula nocturna, quæ turbis miscent omnia, & tumultibus: quorum philosophi omnes meminerunt, & in unaquaque ciuitate sentiuntur, ut nihil sit notius atque exploratius, ut mirum sit esse aliquem qui dubitet, nisi qui nihil esse credat, præter id quod ipse uiderit aut senserit. In insulis fortunatis, quas Canarias uocant, priusquam in ditionem Christianorum uenirent, demones in idolis apertè loquebantur populo, & se iubebant adorari ac coli. In nouo hoc orbe

orbe recens inuento nihil est tritius aut uulgarius, quam non de nocte solum, sed medio die ac luce occurrere manifestò dæmonem in urbe, in agro, qui aliquid loquatur, iubeat, uetet, infestet, terreat, feriat? Quid inter nos? an non omnes sæpenuero uidimus homines à nefario dæmone arreptos, loqui linguas alienissimas, quorum ne uerbum quidem noscent sibi restituti? Qui rem ignorant, furori atque agitationi mentis concitatissimæ tale monstrum assignant: quod nulla ratio patitur. nam loqui unum aut alterum ignotum uerbum, fuerit sanè mentis emotæ: eloqui uerò totum sermonem, atque etiam comptè, & uersus in eo facere, & sensum & numerum, maioris est potentie seruare, quam furoris humani animi. Dæmon est, qui per instrumenta illius edit uoces illas tanquã per fistulam. Miretur porrò aliquis cur Deus, è cuius solo nutu pendent omnia, patitur hos suos inimicos uiuere. Si tam Deus illis esset inimicus, quam ipsi sunt Deo, punctum profectò temporis non perseuerarent. Sed dæmones quidem oderunt Deum, Deus illos non odit. abest enim à sancta illa & beata natura odium, affectus tam teter & deformis. Nocere illis Deus potest, sed non uult: illi contra nocere Deo cupiunt, quod non possunt. Amiserunt illi quidem, quantum discessione à Deo pote-

poterant amittere, nempe magna et aeterna bona: re-
 tinuerunt autem, qua essentiae naturae illorum Deus
 erat in ipsorum origine elargitus, ut essent ingeniosi,
 & immortales. Quae ergo acceperunt damna & de-
 trimenta, à seipsis acceperunt, non à Deo: qui quum
 sit mera bonitas, prodest omnibus, laedit neminem.
 Malus est demon, & mala eius opera omnia, & de
 Deo male cogitans: Deus tamen artifex sapientissi-
 mus, malum hoc in bonum eorum conuertit, qui ipsi
 sunt amici. Corporalia seruiunt spiritualibus, spirita-
 lia omnia propter participationem beatitudinis suae
 cōdidit Deus. eos ergo habet charissimos, qui eiusce
 sunt beatitudinis consortes. Ideoq; omnia propter
 istos sunt, & bona & mala, qui haeredes sunt aeterni
 boni: bona istis profunt, & mala in bonum cedunt,
 Deo procurante, et ipsis praebentibus se obsequentes,
 sicut à Paulo apostolo scriptum est: Diligentibus
 Deum, inquit Paulus, omnia cooperantur in bonū.
 Quocirca habent sancti angeli ex demonum ruina
 gaudium ingens, quod in partibus Dei permanserunt.
 Habent hic homines exemplū, ne à Deo desciscant.
 habent iusti, à quibus eorum exerceatur uirtus: &
 quum uident se manus cum tam ualido hoste con-
 serere, diffusi suis uiribus, quae nullae sunt, discunt
 Deo confidere, ad eum confugere, illius opem se-
 riuo ac bona fide implorare, seque illi magis & ma-
 gis

gis adiungere, agnoscere auxilium, & illum diligere, qui nos à seuitia tam potentis atque immanis hostis propugnat. Et quoniam opera Dei omnia iustitia & bonitate sunt temperata, in sanctis elucet eius bonitas, in sceleratis iustitia.

DE HOMINIS CORPORE

& peccato.

Creatio rerum talis fuit, qualis impressio sigilli in multis materijs, ut prima quæque maximè referret annuli figuram, postremæ dilutissimè. Ita Deus ab angelo sibi propinquo progressus est ad molem illam inconditam atque informem, quæ est à Deo remotissima, proxima nihilo. Et quum se omnibus uellet impartiri, communicauit se plene spiritibus, qui erant eius capaces. ut se autem materialibus etiam, quantum eorum uis & facultas caperet, communicaret, adiunxit materiale corporali, nempe hominis corpus animæ: quod sanè corpus omnem rerum naturam, materialium quidem, in se complectitur, ignem, aërem, aquam, terram, uitam uegetabilem, cui additus est sensus. Itaq; in hominis beatitudine uelut beata redditur tota uniuersitas. Et hominem Deus à principio unum procreauit, cui nomen fuit Adam. ex costa eius eduxit uxorem Euam, sicut antiquissimæ Hebræorum literæ referunt, de quibus statim loquemur.

Ex

Ex his duobus reliqui homines promanarunt . nam
 materie huius ratio generationibus est apta . Por-
 rō qui apti essent ad generandum , eos non oportet-
 bat condi uniuersos pariter . nam superflua fuisset
 generandi facultas attributa . Angeli , quibus gigne-
 re datum non erat , uno sunt uelut partu editi . Ac-
 cedit huc , quōd homines quoniam geniti erant ra-
 tionales , & ad amorem idonei , coniungi inter se a-
 more congruebat . Huic porrō nexui resistit corpus .
 ideo ex uno uelut trunco producti sunt omnes , ut
 tanquam propinqui & iuncti sanguine omnes in-
 ter se bene cuperent . nec ulla uiderentur esse natu-
 rales inimicitie . Hic conditus est homo , & data
 ei uita corporalis , tum quōd esset corporatus , tum
 quod par erat ut uiueret quoque corporeum inter
 corporea , postea spiritus inter spiritualia cum Deo .
 & qui amore erat unum futurus cum Deo ut an-
 geli , huic quoque tempus est assignatum , in quo in-
 telligentia amorem extimularet , amor autem in-
 flammaretur , plus temporis homini quā angelo
 propter affectus & corpus , quæ impedimento sunt
 rationi : non utique tanto ut nunc , sed alicui certe
 impedimento erant . quod quidem hinc nascitur . Cō-
 ditor enim ut omnium est parens , omnia diligit , om-
 nibus se uult impartiri , quantum uniuscuiusque es-
 sentie uis & facultas capere ac perferre potest .
 quumq;

quumq; sit ipse spiritus, ut id fieret facilius, aptius,
 plenius, corpus adnexuit spiritui, nepe animæ ratio
 nali, quæ Deum intelligeret, amaret, caperet, quæ
 beatitudo redundaret in corpus. Animæ cœlestes
 sunt, & diuinitati propinquæ, spiritus scilicet: cor-
 pora uerò crassa & densa, à cœlo & diuinitate re-
 motissima. Fertur quicq; ad suam naturam & ori-
 ginē. Anima spectat sursum ad res cœlestes ac diuinas:
 corpus in terram, et procul à diuinitate animam de-
 trahit, & quantum potest detrudit. Affectiones au-
 tem, quæ uelut mediæ sunt, et quasi nexus inter cor-
 pus & mentē, ad partem corporis deflectunt. unde
 tanta in animis nostris procliuitas ad corporalia, id
 est ea quæ sensibus corporis usurpantur, tanta segni-
 ties ad pulcherrima & cœlestia quæ sola mente cō-
 prehendantur, tanta sollicitatio ad desciscendum à
 lege spiritus, hoc est Dei, ad concupiscentias corpo-
 ris & uitæ huius: & eo maior, quo grauius est pon-
 dus noxiarum, ut post peccatum, & inualescenti-
 bus in humano genere uicijs. Ergo tametsi appeti-
 tus erat tum ante delictū menti subditus, non tamen
 adeo, quin haberet obiectū suæ delectationis aut a-
 uersionis, quo incōsulta mente impetu impelleretur.
 Non enim mutata est prorsum essentia naturæ, et-
 si deprauata & prolapsa longissimè à puritate atq;
 excellentia primæ originis. Sed si tum mens aliquid
 iussisset,

iussisset, fuisset ilico appetitus audiens dicto: quod
 nunc est multo secus. Et erat homo conditus ea lege,
 ut quemadmodum quum ex utero post nouem men-
 ses in nouam lucem uenit sine morte, ita et tum post-
 quam hic aliquandiu uixisset, transferretur in cœ-
 lum. In hac uita ut assuesceret conditorem suum nos-
 se & amare, multa sunt ei ostensa per quæ ad illum
 se erigeret. Varietas rerum cōditarum propter illius
 corpus: quod ut est compactum ex uarijs, ita uarijs
 eget, siue ad usum, siue ad delectationem. Tum mens
 ex illa uarietate facilius authorem intelligit. ille enim
 est tantus, & in simplicitate tam multiplex, ut uni-
 co opere non posset humanæ menti declarari. Pluri-
 bus opus fuit & ad manifestationem atq; expressio-
 nem illius naturæ: & tanti tamq; uarij artificis fuit
 multa fabricari, quoniã multa animo conceperat. Il-
 la autem animi similitudo expromenda fuit operib.
 Tota quidem filio exprimitur: sed quantum sat illi est
 uisum, per res creatas, in quarum unaquaq; impres-
 sit uestigium aliquod sui, hoc est bonitatis, potentie,
 sapientie. Horū autē corporaliū usus non est illis da-
 tus qui non indigerent, ut angelis. Sed neq; ijs qui uti
 nescirent, ut belluis. Ei ergo solū cui esset opus, ut ho-
 mini ex corpore, qui que uti sciret ex mente. Quo-
 circa propter hominis usum hæc sunt cōdita omnia.
 illum Deus præfecit dominum principem que ho-
 rum

rum omnium, cuius gratia sunt ex nihilo producta.
 quibus de causis amor in Deum, et reuerentia, et cul-
 tus nasci atq; augeri poterat: quòd tam bonus Deus,
 qui tam multa condidisset propter ipsum: quòd tan-
 tus & tam admirabilis, qui de nihilo protulisset, &
 conseruaret. Ex tam multis sensui obuijs, tum caus-
 sis occultis, quas industria sua humanum ingenium
 inuestigat, melius se hominis contemplatio attollit
 ad cognoscendum Deum, ut amet & colat, quàm
 faceret ex una aliqua, aut altera: propterea quòd co-
 gnitio nostra, ut corpore inclusa, sequitur corporis
 naturam. Ex uarijs melius subsistit & roboratur,
 quàm ex aliquo uno: ex uariorum atq; sparsorū col-
 lectione facilius peruenit quò intendit. Et quia non
 expediebat homini seipsū scrutari, ac pernosse, nec
 quantum uel posset uel non posset in se ac res alias
 expendere, ne (quod dæmoni acciderat) ex ea
 reputatione insolesceret, solummodo autem uni-
 uersam suam intelligentiā in authorem suum con-
 uertere, ita demūm futuro beatissimo: uetitus est
 de fructu arboris scientiæ gustare, siue is fructus
 eam habebat uim, ut ad considerationem rerum
 conferret, sicut multa sunt etiamnum quæ spiri-
 tus cordis & cerebri dilucidant, & mentis sub-
 tilitatē pariūt: siue illud summonebātur, ne à Deo ad
 dotes suas contēplandas, rerūq; sibi subditarū experi-
 mentum

mentum animū deflecerent: debere confirmari primum in cognitione Dei, ut illum amaret solum, hinc ad usum rerum aliarum transiturus, quum esset iam extra periculum. Sed ille instigatus est arte mali genij, qui serpentis forma illum aggressus, ex gustu pomi scientiam & magnitudinem Deo parem promittebat: nec aliā fuisse aiebat Deo uetandi causam, quā ne in regno naturæ uelut socium habere hominem cogeretur. Calumniatur apud homines Deum, apud Deum homines, ideo *Sarcobolos* dictus. Verba stulta, sed apud animum cupidum tantæ magnitudinis facile nacta sunt fidem. Iam uxor re ipsa accesserat consilio dæmonis, et pomum ederat, offerebatq; coniugi Adæ. Ita superbiæ adiungebatur amor societatis. Nam Euam ex costâ Adæ dormientis Deus eduxerat, dederatq; ei uelut adiumentum uitæ, forma ac ingenio similibus. adiumenta enim dissimilia habebat haud sanè pauca. Ergo gemino stimulo instigatus Adam, consensit in partes & factionem contra Deum: tanto premio opinione sua proposito, gustauit de pomo scientiæ, hoc est, uertit oculos à Deo ad se, ut dæmon fecerat. ilico obtenebratus est, & se dilexit oblitus Dei. Quo admissio, separauit se à complexu illo diuini fauoris. Conditio erat dicta in lege, ut quacunque hora ex uestito fructu ederent, morerentur, quod ita contigit. Nam

si quis hominem nunc consideret, planè uideat gra-
uissimo laborantem morbo & insanabili, ut iam
desperatus & deploratus sit. Corpus infirmum, o-
mnium rerum iniuriæ obnoxium, morbi singulis
corporis partibus cum acerbissimis dolorum faci-
bus horis omnibus minantes atque impendentes:
mens sicut in extrema ualetudine inualida, cæca,
improvida, nec se illustrari sinit uoluntas, ut pala-
tum ægri noxia semper appetens, pro futuris ini-
mica, sananti aspera atque intractabilis: affectus
commoti omnes. ipse homo seruus rerum quibus e-
get, quarum erat natura dominus. In hac ægrotat-
ione paucos annos moribundi agimus, donec om-
nino efflamus animam, quod mori dicitur: quum
uerius ortus ipse dici possit mors, ut acute dixit
Manilius,

Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet.
Talis mors data est Adæ pro supplicio sceleris a-
cerbior multo, quàm ilico extingui corpus. Statim
peccatum, hoc est cognitio sui, ostendit ipsis, non
esse tales eos quales rebantur. nam qui se excellen-
tissimos esse existimabant, eos puduit sui ipsorum
& erubuerunt suam nuditatem: tales se esse iudi-
carunt, tam fœdos & turpes, ut existimarent alios
libentius ipsorum tegumenta conspecturos, quàm
ipsos eosdem. decerptisq; folijs ex arbore, texerunt

ea quæ ab illo tempore fuerūt pudenda, prius non erant. & intelligentes se peccasse in legem authoris sui, inter arbores confertissimas abdiderunt se, fugientes illius conspectum. Clausi erant prius eorum oculi ad alia, præterquã ad Deum: nunc clausi ad Deum, aperti ad alia. amissa est simplicitas illa innocentiæ. & iam qui solum curaturi erant Dei iudicium de se, relicto diuino curant humanũ. operiunt pudenda: & qui erat antea in mundo liber, incipit alienis iudicijs seruire. sequitur caligo, & tenebræ mentis. fugiebant Domini conspectum, obliuiscunt omnia esse nuda et aperta coram oculis illius, uimquẽ illius omnia regere, omnia replere. hoc enim ante miserabile illum casum non ignorabant. Tum Deus denunciavit homini, amisisse illum potestatem in res inferiores, & laboriose quæsiturum necessaria. terram ipsam pro bono semine, pro mercede laboris repensuram ei spinas & tribulos, res prorsum inutiles atquẽ insuaues. Quæ noxa non solũ de terra intelligenda est, sed de ijs omnibus in quæ potest humana diligentiã, aqua et aère, siue naturaliter proueniãt, siue arte fiant atquẽ industria. omnibus propositus est labor & sudor, si uelit uti. Et quoniam parẽs est Adam omnium mortalium, in eo fuit uitiatã natura nostra, ut nunquam deinceps integra ueniret ad posteros.

QVOD

QVOD HOMINVM NATVRA
est corrupta.

Corruptam esse naturam nostram, tam manifeste ipsamet ostendit & clamat, quam egrotare se quum tenetur graui morbo. Quae enim condidit Deus, ea in usum aliquem parauit. nam quid minus cadit in sanctam illam & aeternam sapientiam, quam temere & sine fructu & sine ullo quicquam procreasse? In familia bene instituta nullus uacat officio, ut est uetus uerbum: uacabit in mundo, quo nihil est sapientius descriptum atque ordinatum? Porro usus non potest esse, nisi eius qui & indiget, & potest uti. Deus nulla prorsum in re indiget, extra se angelis qui meri sunt spiritus nullus est usus mundi corporalis. Belluae uero paucis contentae, nempe satisfecisse uentri, reliquis omnibus nec uti sciunt, nec possunt, ac ne curant quidem. Homini ergo sunt parata haec, qui eget propter corpus, & mente ac ingenio praeditus sciet uti. Sapiens & optimus artifex Deus, homini, cui ex bonitate sua mundum suum attribuebat corporeum, ex eadem ipsa bonitate facultatem quoque erat largitus, ea inter quae uersabatur accommodandi ad usus suos, nempe cognitionem & scientiam eorum, imperium quoque in illa ipsa & dominatum, quo non minus apte posset uti quibus uellet, quam

facile & quodcumque libuisset. Dominum ergo illum constituit eorum quæ propter ipsum creauerat. Quale enim esset hereditatem filio parare, eamque ita recondere, ne uel inueniret, uel postquam inuenisset, eam addere difficultatem possessioni, ut capere & tenere uix posset? Tale esset omnino munus à Deo homini concessum plantarum, animantium, lapidum, si ipse quid & quatenus ex ijs sumendum haberet, quum usus posceret, ignoraret. Iam autem ut sciret assequi illa, non posset tamen magnis uiribus renitentia ac repugnantia. Est ergo diuinæ bonitatis ac sapientiæ, omnia hæc muneris homini tradita cum facultate, hoc est scientia & dominatu. Atqui nos & misera illorum omnium cæcitate atque ignorantia ab usu eorum excludimur atque arcemur, tum ea ad quæ peruenimus capere & possidere non possumus, quia procul disita, quia recondita, quia reluctantia, quia damnum nobis mortemque adferentia. Dicunt, Voluit nos Deus exercere. imò quantumcunque exercemur uniuersi, minimam partem eorum quæ ignorabimus non assequemur. At saltem necessaria sciremus, ut belluæ. Quid, quod non solum ea non obtemperant uoluntati nostræ & iussibus, sed insediuntur omnia, ut noceant si qua possint. Aestus & rigor cæli nobis, frugibus, & animantibus nostri
us

usus, ignes incendijs, aquæ eluionibus, ædificia
 quæ nos ad tutelam nostram extruimus ruina sua
 nos opprimimur, in mari mergimur dū piscamur,
 dum aliquò traicimus, uestes arrodit tineæ, puluis
 & humor corrumpit metalla, rubigo consumit.
 nullæ sunt fruges quibus terra eadem non produ-
 cat hostem, à quo suffocentur & pereant. aues, tal-
 pæ, mures, formicæ, uermium incredibiles formæ
 fructibus & frugibus pestiferæ. feles & canes in-
 ter nos educati penum uniuersam diripiunt, insi-
 diantur corti martes, uulpes, mustelæ, caulibus lu-
 pus: ut transeam rariores feras, leones, ursos, a-
 pros, tigres, pardos, pantheras, nobis & nostris
 gregibus hostes capitales. Quid referam uenena
 tam multifaria, tam præsentis exitij? Ex homine
 uerò quanta homini mala? plura ex illo uno, quàm
 ex cæteris omnibus domi, priuatim, publicè, in ci-
 uitate, calumnijs, pugnis, digladiationibus, furtis,
 rapinis, mutilatione. Postremò foris bello, quod u-
 num omnes facies & formas crudelitatis, immani-
 tatis, inhumanitatis complectitur, ut id solum eui-
 dentissimo atque efficacissimo sit argumèto depra-
 uatæ ac uitiatæ naturæ nostræ. Quæ animantes
 inter se turmatim ad internecionem concurrunt?
 nullæ sanè: sed, ut Plinius inquit, Congregari ui-
 demus, & stare contra dissimilia. Quæ fera tanta

rabie seuit in feram sui generis? nimirum manet
 in illis primigena illa natura, in nobis degenerauit
 in peius. Itaque non nos domini sumus rerum, sed
 illæ nostri: & nos illis seruimus, quanto labore,
 quàm assidua sollicitudine? ut hominum plerisque
 nihil sit omnino aliud negociū in uita, quàm quæ-
 rere quæ futura sint usui corpori, & quæ sita con-
 seruare, uel ne perdantur, uel ne pereant. Quod si
 amittantur, quis dolor, quanta afflictatio? ita nihil
 minus quàm id agunt, propter quod missus est ho-
 mo in hanc uitam: & sicut Ennius loquitur, præ-
 ter propter uitam uiuitur. Aliquid ergo egimus, a-
 liquid commisimus, propter quod amissa sunt ea
 munera, quæ excellenti naturæ nostræ fuerant ab
 authore concessa. Iam uerò in re omni est aliquid
 optimum & præstantissimum, unde res ea nomen
 speciei suæ sumit. bestię omnes statim ut natæ
 sunt, uel breuissimo post tempore præstantissimū
 illud suæ naturæ usurpant, & opera edunt illi præ-
 stantiæ conformia, & ut quædam paulò diutius tar-
 dent, usurpant certè tandem, & re ipsa demon-
 strant se huius esse naturæ ac ingenij. quod si non
 faciunt, certè indubitatum facimus iudicium, cor-
 rupta ea esse ac deprauata ex causâ aliqua uel in-
 terna uel externa. Homo autem quâdiu bona men-
 te non utitur? quàm pauci aliquando, quàm mul-
 ti

ti nunquam: ut appareat, à rectitudine naturæ suæ
 declinasse. Quid, quòd animâtes omnes statim uer-
 gunt quasi nutu quodam ad inclinationem perfe-
 ctionis suæ, soli homines à sua sunt auersi et abhor-
 rêt, nèpe à cultu mētis & sapiētia. Bestiæ naturæ
 ductu nollent uiuere uitam plantarum, & ne illuc
 relabantur exercent semetipsas. At quàm multi ho-
 minum cupiunt uitam brutorum agere, immersi
 delicijs & corporeis uoluptatibus, sine ulla cura
 aut respectu mentis, ut ne cogitatione quidem, sit
 ne mēs aliqua, an nihil homo distet à bestia. Quòd
 si sibi ipsi homo permittatur & cōmendetur semo-
 ta educatione ac disciplina, quomodo ferretur pro-
 nus præceptisq; ad ea quæ minimè sunt hominis? cuius
 rei statim ab ortu suo tota infantia & pueritia
 manifestissima edit signa. Quid enim querit aliud
 quàm delicijs, uoluptates, lusus, indulgentiam?
 Quid ei magis est instar mortis, quàm prima illa ad li-
 teras & formandos mores institutio? mens nostra
 natura expetit uera, uoluntas bona: adeò ut *Quin-*
tilianus mirandum esse ducat, malos esse tam mul-
 tos, quòd sit contra naturam. At quanta est facta
 inclinatio à ueritate ad fabulas, à bono in malum?
 Degenerauit ergo natura nostra à recta sua condi-
 tione ac uia. Age uerò, quæ tandem natura integra
 expetit interitum sui? Atqui in solo hominum ge-

nere sunt qui sibi manus adferant, multi qui mor-
 tem optent & inuocent, plurimi sani & ualentes
 tædio uitæ ob leuiculam agitationem bilis. Acce-
 dit his, quòd homines positi sumus à principe na-
 turæ inter bestias & angelos, propinquiores ta-
 men angelis mente ac intelligentia, propinquiores
 brutis corpore. At uidere est, quàm maiore nos in-
 teruallo superant angeli, quàm nos bruta. & lo-
 quor de angelis in sua natura, nec miseria deiecta
 nec sublimata beatitate. Corporis uerò dotibus à
 multis bestijs superamur, integritate, uiribus, cele-
 ritate, agilitate, ualetudine, uita, sensuum acumi-
 ne ac uigore. Deinde non est credibile, à Deo opti-
 mo & nobis amicissimo conditum esse de princi-
 pio hominem tam infirmo corpore, obiectum tot
 incommodis uitæ, & animam nobilissimam intru-
 sam in uincula, ubi torqueatur perpetuò: sed esse
 indubiè quod Sapiens ait, se id solum inuenisse, à
 Deo esse factum hominẽ rectum, sincerũ, integrũ,
 & ipsum se his calamitatibus inuoluisse quibus
 premitur. Aliquid istorum uiderunt in suis illis te-
 nebris Pythagorici, & eos sequutus Plato, ut so-
 let, quum dixerunt corpus hoc sepulturam esse &
 carcerem animæ, eamq; hic deuinctam dare ma-
 gnorum scelerum pœnas. Hic uideo adesse quosdã
 multis quæstionibus, tanquam tendiculis instru-
 ctos.

etos. Atqui Adam peccauit solus, cur in nos redun-
 dat flagitij illius supplicium? Planius est faciendum
 hoc quod de primæua noxa & principe dicimus.
 Mens hominis & illustrata erat magna luce Dei,
 & amore accensa, ut sursum ferretur: caro uerò
 beneficio illius lucis & ardoris subdita menti, &
 omnia homini. Homo uerò per peccatum auertēs
 se à Deo, transijt à mente in carnem. Caro, cuius
 natura est deorsum trahere, nēpe ad suā originē,
 procul à Deo trahit, nempe ab spiritu. habet enim
 caro natura atq; ingenio suo desideria sua & cupi-
 ditates alienas ab spiritu, sed quæ beneficio fauo-
 ris diuini reprimebantur. Ita amisit homo ea mu-
 nera, quæ gratia numinis erat nactus, & ex spiri-
 tali ac diuino factus est carnalis terrenusq;. Inde
 caro omnis ex illa carne desumēda, damnata, tanq̃
 Deo inimica: & caro omnis propter consortium
 & coniunctionem cum illa inimica Dei carne non
 tam facta est inimica quàm aliena. Ita in Adam pro-
 pter peccatum, tanquam in semine uel radice, om-
 nis humana caro damnata est. Et quemadmodum
 uitiato semine aut radice omnes deinceps fructus
 nascuntur uitiati, sic in uitio Adæ, quoniam ex eo
 omnes sumus. Quapropter generatio hominis fa-
 cta est pudenda: quod ostendit naturalis pudor in
 ostensione genitalium, ideoq; ea solùm texerunt

Adam & Eva. nãq; ubi senserunt uitium, de illis eris
 buerut. Atqui sacris oraculis est proditum, Anima
 quæ peccauerit, ipsa morietur, pater nõ portabit
 iniquitatẽ filij. Ita est. Sed omnes quodãmodo in A
 dam peccauimus, nõ aliter q̄ omnes futuri fructus
 uitiatũ sunt in uitio seminis aut radicis. Iustitia autẽ
 illa prima quæ originalis nũcupatur, non erat mu
 nus à Deo Adæ peculiariter tributũ, sed humano
 generi. ideoq; cũ ij qui erãt tũ humanũ genus, faci
 nus cõmiserut, uniuersũ humanũ genus beneficium
 illud perdidit: quemadmodum quod ciuitas pusilla
 adhuc & infrequens decreuit ac statuit, eadẽ mox
 aucta & numerosa seruat, & pauci patres copio
 sam suã in posterum sobolem obligant & deuin
 ciunt. Adde huc, quòd qua peccamus ratione, con
 simili punimur, non acrius. Omnes quidem in A
 dam hætenus peccauimus, ut fauoris & gratiæ
 Dei dona amitteremus, per quæ ad coniunctionem
 illius uenitur. Cares tu illis, non cruciaberis pro
 pterea, sed carebis illa coniunctione. Nihil fit er
 go iniuriæ cuiquam, quandoquidem non punitur
 acerbo sensu, qui ipse peccãdi sensum non habuit.

Quærit alius, Si Adam uno crimine tam imma
 nem fecit casum, cur nos tot flagitijs tot sceleribus
 cooperti & obruti, non grauius multo cadimus,
 quã ille? Quia unicuique rerum dedit Deus

eam naturam, per quam esset res illa: quam si tol-
 leret, non iam amplius ea res esset, sed alia quæpiã
 diuersæ formæ. ita dedit Deus homini, quo esset
 homo: tum ornauit eum atque instruxit amplissi-
 mis donis, ut diximus, scientia & cognitione re-
 rum, latissima ditio in res omnes, sano & inte-
 gerrimo corpore, & uita pro libito diuturna. pri-
 ma illa debebantur naturæ hominis, sine quibus ho-
 mo nõ esset: hæc autem posteriora gratuita sunt,
 ex fauore conditoris. Quo ergo die à gratia & fa-
 uore principis sui homo est deuolutus, eodem ipso
 amisit ea quæ gratia & fauor dederant, & conser-
 uabant. qui enim ab igne calorem recipit, si abscen-
 dat refrigescit. Itaque cecidit Adam ex fastigio il-
 lo beneficiorũ Dei: nos qui humi iacemus, nullam
 habemus unde cadamus altitudinẽ. amissimus enim
 dona gratuita, ideoq; alterũ Adæ flagitiũ, si quod
 admisit, non nocuit nobis: nec nostra ingeniu tol-
 lunt naturale, tametsi non pauca importat incom-
 moda, grauiã profectò et per acerbã, obscuratiõẽ
 mentis, & quandam uelut in belluas degeneratio-
 nem, morbos, debilitates, procliuitatẽ ad pessima,
 tarditatẽ ad optima, quæ omnia uidemus indices gli-
 scere, ea uerò scelerũ esse supplicia dubitari nõ po-
 test. Quantũ est enim, & quàm dolendũ, circũclu-
 di hominem tenebris ignorantia, & quidem rerum
 maxime

maximè necessariorum vinciri manibus & pedibus, morbo & debilitate, auerti innumeris cogitationibus à cura colendi & amandi numinis, angitantiarum rerum quas quotidie augemus sollicitudine? Sed pergunt quidam interrogare, an non peccatum omne uoluntatis est? Ita planè. & peccatum hoc uoluntatis fuit in Adam, hoc denigravit illius animã, & corpus contaminauit. huius autem corruptio dimanauit ad posteros, & oratio puritatis illius, quam nostri iustitiam originalem uocant. Quocirca priuatio magis est in alijs boni, quam contractio mali seu culpæ, & animæ infectio ex contagione corporis quia illi iungitur, ut corpus nostrum in aërem pestilentem ingressum noxam sibi à loco accersit. Querunt hic alij, Quid ergo fiet de ijs qui fato sunt defuncti ante annos quibus possent Deum cognoscere? Ad sempiternam beatitudinem non peruenitur nisi per charitatem Dei, ut antea dixi. pueri qui hanc beneficio Christi non sunt adepti, arcentur ab æternis illis bonis: nec ulla tamen fit illis iniuria, si non assequuntur, quod nec illis est promissum: nec sentiunt tamen plus incommodi, quam ex sutore aut fabro natus si non fiat rex, aut homo quòd alas & pēnas non habet. fruuntur tamen, ut credibile est, amplissimis bonis: nempe naturalibus liberis atque expeditis.

tis. non enim uersantur in malis, graui & tetro
 corpore exuti: uigent animæ cognitione libera,
 gaudent contemplatione aperta rerum omnium
 & dilucida. Additur aliud quæsitum: Peccatum
 Adæ nocuit tantopere, quid illius reconciliatio
 cur non per reconciliationem eximuntur ea noxa
 quam propter delictum merebantur? Si execrabi-
 les filij Adam, cur non bonorum uirorum filij gra-
 ti? Quia in reconciliatione Adæ non est execratio
 carnis sublata, sed anima à seruitute carnis libera-
 ta, & reposita in gratiam cum Deo. ita contigit ei
 quod alijs bonis uiris, ut manente uitio in semine,
 fructus sit ad meliorem odorem aut saporem con-
 cinnatus. Ascendunt quidam altius, & se in pene-
 tralia diuinæ sapientiæ ac uoluntatis temerariò
 ingerunt. Cur, inquiunt, dedit Deus homini præ-
 ceptum, quod sciebat iri ab ipso uiolatum? Simile
 est illud, Cur eos creat quos malos fore prænouit,
 & sibi inimicos? Hoc uerò nimis est impudenter
 Deum ad reddendam eorum quæ agat rationem
 accersere: quod à principe aut uiro prudentis-
 simo facere reformidares, deterritus uel magni-
 tudine uel authoritate. Tu uerò in Rege mundi
 omnipotenti & sapientissimo, nec magnitudinem
 reuereris potentiæ, nec sapientiæ authoritatem?
 Peccat homo non uoluntate Dei, sed sua ipsius.

belluis

belluis libertatem non dedit mentis, homini dedit,
 & ante eum proposuit uitā & mortē, ad quodcum
 que uoluerit porrigat manū. Sed nec desunt qui bo
 num hoc libertatis animi, quo amplius aut pręsta
 bilius dari nullū potuit, calumniētur, quasiq; Deū
 in ius uocēt, quōd id dederit per quod peccamus:
 quasi uerō nō etiā bona omnia, ut mētis intelligen
 tiā, phantasiā, sensus, ualetudinē, robur, diuitias,
 potentiā, decus in pessimos usus conuertamus. Ni
 hil ergo dedisse fuerat satius, quia nos bonis & be
 nē attributis prauē abutimur: & quod ingentium
 est ex se bonorum instrumentum, nos in instrumen
 tum peruertimus malorum omnium. Sic ille Cice
 ronianus Cota quasi deos uocat in ius, quōd homi
 nibus rationem sint largiti, quam multi tanquam
 in artificium uertunt scelerum & flagitiorum. Est
 ne author in culpa, si tu inde es malus, sine quo es
 se bonus non poteras? Et dæmonibus nature excel
 lētia occasione præbuit miseræ. culpæ igitur dia
 bolus Deum, quōd se tam excellentem condiderit.
 Atqui sciebat, inquit, me malē usurum. Atqui &
 alios sciebat bene usuros, idcirco dedit omnibus e
 iusdem generis eadem: & malos tolerat propter
 bonos. omnia enim sunt propter hos, qui heredi
 tatem accipiunt salutis, ut Paulus inquit. Sed ocu
 li nostri in comparatione nostri temporis & eter
 nitatis

nitatis non solum caligant, uerum densa nebula inuoluuntur. Imaginandum est, in illa aeternitate perinde esse Deum facere aliquid & praescire, ut nos agere aliquid, & actum uidere. Trado tibi gladium, hoc prius est natura: tu traditum uertis in tuam perniciem, hoc posterius est: tum uideo te male usum. sic Deo prius est dare tibi amplissima munera, posterius te illis abuti, & eum hoc cognoscere non quidem tempore, sed cursu quodam rationis, & uelut gradibus naturalibus existit ad postremum. Quid ergo tam saeuus est punitor Deus, ut tanta bona unius ilico praeccepti transgressione eripiat? haecine est illa a uobis nunquam satis praedicata bonitas? Non est considerandus Deus, ut iudex aliquis humanus, qui maleficia punit. Homo enim infligit poenam, et ira percitus, uel abductus odio scelerum in corpus noxium exercet legem, aut exerceri imperat. Deus uero mitissimus mansuetissimus, optimus est: qui ut uere & apposite loquamur, non dederat praecceptum Adae, & poenam addiderat: sed ut pater amantissimus praemonuerat ne ab ipso oculos deflecteret ad res alias. futurum si id fieret, ut in maximis calamitates & miseras sese induceret. haud secus quam qui uoraginem digito indicat, in qua sit praesentissima pernicietas cadentibus. Itaque Adam prauitate & dementia sua in id exitium

exitium incidit, à quo præmonitus fuerat ut caueret. Non finxit Deus præceptum, nec ante pedes Adæ tetendit ut pedicam: neque post transgressionem impulit Deus illos in tantas calamitates, tanquam uiolatores suæ legis: sed ipsi quia ultro recesserunt à bono, necessario in malum inciderunt, quoniam à beatissimo in miseriam, quod ostendit sacræ narrationis series. Nam ubi de uetito gustasset fructu, statim senserunt quid admisissent. & antequam Deus illis loqueretur, & scõdum facinus exprobraret ad manifestationem supplicij, iam inter se supplicium experiebantur, & præ se ferebant. Nec Deus damnauit terram & carnem, sed damnatio secuta est ex peccato, & discessu à Deo ad diabolum. Sacræ uerò literæ humanis uerbis & more hominibus loquuntur: & præsertim uulgo gentis Hebrææ, quod erat ad altiora mysteria consequenda tardissimum. Et tamẽ ruinam hanc adeo miserabilem & acerbam, pater indulgentissimus Deus in grande illi bonum conuertit. Nam homo percussus morbo grauissimo, quo per amorem sui cæcum atque immodicum à Dei amore ac fiducia discesserat, quo alio erat curandus modo, quàm ne in sui amorem recideret, & ad amorem Dei assuesceret redire? Cæca mens, multisq; tenebris obruta, admonent atque stimulant eum, ut sibi diffusus querat

querat ducem uiae, magistrum actionum suarum
 omnium, qui nec falli possit, nec uelit fallere: nem-
 pe Deum, cui uni fidat. animus tanta perturbatio-
 num tempestate concussus, cogitur sedatorem &
 tranquillatorem implorare, & quietem optare ali-
 quam, qualis contingere in hac uita non possit, in
 solo Deo est speranda. Corpus infirmum, tot mor-
 bis & doloribus afflictum, uita tot molestijs impe-
 dita adducit hominem, ut minus se amet, assurgat fi-
 ducia atque amore ad illum, à quo dabitur nobis re-
 quies tantis malis. etiam inter has spinas, inter tam
 grauiam incommodam multi uitam hanc mordicus tu-
 entur, & ab altera abhorrent, & in Dei cogitatio-
 ne rarissimi sunt ac segnes, in amore autem fri-
 gidiissimi. Quid facerent, si hic & corpus esset fir-
 missimum, dolorum & defatigationum expers, &
 delectationes in uita plurimae ac perpetuae, om-
 niaq; ad uoluntatem nostram fluerent? Si ergo sa-
 nari se hic aeger cupit, quomodo erat aliter sanan-
 dus? pater amantissimus quod aliud potuisset reme-
 dium excogitare praesentius? Querunt, Cur si
 peccatum Adæ tantam inuexit cladem et ruinam,
 reconciliatio Christi non eximit nos ea noxa, &
 in pristinum statum reducit? Christi aduentus &
 reconciliatio reddidit quod expediebat, nempe
 uiam ad aeterna bona: non reddidit ea bona quae

non expediebat nos recuperare. Si enim homo esset solum ad uitam hanc conditus, bonus & beneficus Deus tum Adæ ipsi iam reconciliato, tum alijs qui ipsi se peccato suo non contaminassent, prima illa sua excellentissima munera reddidisset. Sed quoniam nos ad cœlestem immortalitatem Deus creauit, bonus & liberalis Deus specimen etiam horum bonorum in primo homine protulit, fecit illum non solum dignitate naturæ admirabilem, sed instruxit & ornauit amplissimis uitæ bonis. & sic illum posterosq; eius reliquisset, si in Dei gratia perseuerasset. Sed Adam tam celeri defectione à Patre ac Domino, fecit & angelis & hominibus postea nascituris manifestum, non conducere & illi & nobis omnibus tantam patris indulgentiam: melius nobis esse omnibus, ut hic tanquam peregrini uersemur, non tanquam ciues in patria, ut alteram illam ueram & perpetuò duraturam patriam toto pectore concupiscamus & quæramus: ne si bene sit nobis peregrè, patriæ nos non solum capiat obliuio, sed neglectus et auersatio. In illo enim rerum statu tam felici, & tam undique bonis constipato & accumulato, quousquisque uel cogitasset ad cœlum se esse factum & appositum: uel curasset uel expetisset, nisi uis mentis magno conatu altè spectantis, sensum tan-

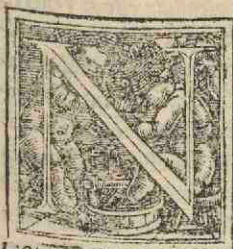
*tæ felicitatis sub se reliquisset? quod fuisset factu
 difficillimū in tanta dulcedine rerū uitæ. Itaq; ex-
 perimentum sumptum est in uno, quid uniuersis
 expediret: & Christus Dei filius iacturam quam
 nos in casu Adæ fecimus, resarciit: non reposuit ea
 bona quæ & illi fuerunt caussa ruinæ, & nobis
 omnibus fuissent. reponet tamen, quum iam am-
 plius non poterunt esse ad noxiam occasio: nem-
 pe quum euecti in cœlum ita erimus cum Christo,
 & per Christum cum Deo, ut nullus sit deinceps
 casus timendus, nec uis ulla possit nos à Deo diuel-
 lere. Occurritur hic à pertinacibus alia quæstio-
 ne. Quandoquidem ad cœlestem uitam est homo
 factus, cur Deus hic eum posuit in terra, hoc est in
 peregrinatione, & non in patria ubi erat perman-
 surus: quorsum opus erat hoc decursu uitæ? quor-
 sum hoc corpore tanti & tam mirabilis artificij?
 Hoc uerò perinde est ac si quis querat, Cur format
 nos Deus prius in locis maternis, & non potius in
 hac luce in qua sumus uicturi? cur creat flores an-
 te fructus, cur fructus crudos ante maturitatem?
 cur animalia oriuntur paruula, sensim deinceps
 adolescunt? quæ persequi esset infinitum. Voluit
 Deus res quæ materiam haberent, & contineri di-
 mensu loci, & fluxu temporis procedere. Corpus
 autem ad hanc uitam magnum & mirificum habet*

opificium, uidelicet omnia deinde opera etiam mi-
 nutissima solertiam sapientiamq; testantur condi-
 toris. Miramur artificium huius corporis ad ui-
 tam, id est ad rem temporariam: quantum est ar-
 tificium foetus in utero ad nouem menses? quantum
 formicae & muscae, & papilionum, &
 flosculi eodem die perituri
 quo nascitur?

LIBRI PRIM
 FINIS.

IOAN-

IOANNIS LO/
DOVICI VIVIS DE
Veritate fidei Christianæ liber
Secundus, qui est de IESV
CHRISTO.

NOVVM mihi oritur
uolumen cum aduentu
Dei & Domini nostri,
in quo ostendendum est,
quem admodum lapsa ho-
mini Deus statuerit sub-
uenire. Quantopere af-
flixerit Adamum acer-
bissimus ille casus, reputare quiuis facile per se po-
test: quum ex eo uideret se ingentibus Dei tam
corpore quam animo donis orbatum, & incredi-
bili cum ægritudine transegisse ætatem, calamita-
tem reputantem quum suam ipsius liberorum &
coniugis, tum illam quam in cunctam suam poste-
ritatem inuexisset. Mouit eum acerrime inter alia
mors Abelis filij, quæ fuit in hominum genere pri-
ma, posita ob oculos imagine tam horribili speciei
illius, quam quisque esset propter delictum illud
O 3 suum

suum subiturus. Sed cōsolata est eum Dei bonitas,
 ostensa procul mentis oculis reparatione atq; in-
 stauratione tantæ ruinæ amplissima & copiosissi-
 ma: qua spe fretus maiore animo ferebat tantum
 pondus laboris, eamq; ipse spem & fiduciam filijs
 ac nepotibus quasi per manus tradidit, simul cum
 aliqua ratione pietatis, quæ illi tãquam stellula in-
 ter nubes densissimas conseruata est: Deum unicum
 qui uniuersa condidisset, colendum esse ac reueren-
 dum, huic obtemperandum, hunc amandum, in il-
 lo inesse bona omnia, procul autẽ ab illo calamita-
 tes, labores, cuncta mala. Sed posteri illius cū rudi-
 ter eum degerẽt, sine disciplinis & cultu animo-
 rum, solis corporis sensibus ducebantur, quumq;
 nec præsens numen aspicerent, neque ea per quæ
 intelligi possent, considerarent, subiit in eorum men-
 tes grandis obliuio Dei, tum & iustitiam illius ne-
 glexere, eadem causâ qua etiamnũ plurimi, quod
 non cernerent paratam ilico malefactoris ultionem.
 Ergo uelut repagulis omnibus pudoris ac diuini
 respectus amotis, effusissimè se in flagitia omnemq;
 turpitudinem proiecerunt, non illa quidem animi
 flagitia, arrogantia, odij, iracundia, inuidentia,
 quæ apud illos nondum inualuerant: hæc enim or-
 ta sunt & aucta cum hominũ cœtibus, opulẽtia, ho-
 nore, dignitatibus: sed in ea quæ corporis libido ex-
 peteret.

peteret. In has obscenitates & maximi et minimi
 uelut facto agmine irruerūt, adeo ut & qui nonni-
 hil ingenio ualerēt, haberētq; eas animi dotes, qui-
 bus se ad Dei cognitionē cultūq; facile extollerēt,
 quos angelos et Dei filios appellāt mysticæ literæ,
 etiā cum alijs obbrutescerēt sectādis uoluptatibus.
 Depressa uero omni mentis ac iudiciij, & quasi de-
 mersa in corpus, lōgissimē à similitudine Dei reces-
 serūt: eaq; fuit continuatio flagitiorū, ut quū nihil
 restaret amplius bonæ spei, ultione numinis deleti
 sint uniuersi, laxatis aquis undiq; supernē, infer-
 nē, à mari, à fontibus, à fluminibus. Cuius inunda-
 tionis gentiū quoq; scriptores meminere, uelut Pō-
 ponius Mela, qui Ioppen Aegypti conditam ante
 diluuium tradit. quod de diluuiō uel Deucalionis
 uel Ogygis accipi non potest, quorum neutrum at-
 tigit Aegyptum: fuerūt enim utraque in Græcia,
 Deucalionis in Achaia, Ogygis in Bœotia, et huic
 uicina Attica. Repertus est tamen in tanta multi-
 tudine Noë, qui à rationibus uitæq; aliorum insti-
 tuto longissimē recederet, & numen purē ac san-
 ctē coleret. Hunc cum uxore & tribus filijs, ac to-
 tidem nuribus à clade illa Deus seruauit: unde po-
 stea humanum genus reparatum est, tanto breui
 prouētū, ut quingentis annis post & amplæ urbes
 sint frequētatæ, & magni exercitus ad bellū geren-

dum collecti. Sed hoc non de quingentis modo annis, uerum nec de ducentis fuerit mirandum, si quis ad comparationem reuocet, quanta possit ex uno coniugum pari breui tempore multitudo procreari. Ab uno intra uiginti annos, ut paucissime dicam, uiginti: à uiginti post annos totidem, quadringenti: ab ijs deinceps ea turba, cuius iniri iam numerus non possit. & hæc ante annos sexaginta, quod facile est computatione colligere. Verum dubitarit aliquis, quemadmodum ex hac nostra regione culta & habitata ad diuersam, seu ad uersam potius transferint homines per loca inuia, exusta perpetuis cæli ac soli ardoribus. Sed ea questio ex uetere ignorantia nascitur. Ostensum est enim nostra ætate, uniuersam terram cum ipso Oceano adiri & penetrari posse, etiam sine difficultate, nec obstare uiam illam sub signifero à sole semper tritam & accensam. At sunt etiam homines in mari, sicut in terra: quod pro indubitato est habendum, uiuere homines integros in mari, sicuti Plinius tradit. quorum unus captus est ante annos duodecim in Batauia, quem uiderunt pluri: etenim detentus est supra duos annos mutus, & incipiebat iam fari, quoad ictus bis pestilentia in mare est remissus, gaudens & exiliens. Sed isti quoque ex terrestribus sunt hominibus progeniti.

Nam

Nam sunt in quibusdam locis maritimis homines maximo opere dediti natatui, cui exercitationi assuefaciunt pueros suos, ut hi diutissime possint durare sub aquis. Filij horum in aquis pene geniti, nati, educati, habitatione huiusmodi non aliter delectantur, quam pisces. ita quemadmodum alij homines in arido, sic hi uiuunt in mari. cuiusmodi esse in extremis illis insulis Oceani, locis calidissimis, ex ijs quæ relationibus nostrorū hominum accipimus, coniecturare licet. Raphael Volaterranus refert, fuisse in Apulia ab hinc annos ducentos iuuenem quendam, assuetum ab infantia in mari agere. Itaque inter marinas belluas complures dies uersabatur, & conuiuiebat illæsus, haud aliter quam si una esset ex eis. penetrabat maris intima & remotissima, reuertebatur sæpe ad littus, & nautas de futuris tempestatibus præmonebat: Nicolaus prius dicebatur, postea Colapiscis, quasi Nicolaus piscis. Sed ad cursum redeamus historiae.

DE RELIGIONE PRISCORUM Hominum.

PORRÒ Noë filios suos quam ipse à suis accepisset maioribus pietatem, & colendi numinis rationem edocuit. Sed illi cum liberis & familia ad diuersas mundi partes digressi, quod erat naturale facile retinuerunt: colendum quidem esse

O 5 numen,

numen, modum tamē & uiam mutauerūt, quisque
 arbitratu suo. unde deorum & religionū tāta mul-
 titudo ac uarietas exorta. Religionē uerò à natura
 esse humanis pectoribus inditam, ostēdit consensus
 generis humani: dicam hoc uerbis Ciceronis, lib.
 de Leg. primo. De ipsis quidem hominibus inquit:
 Nulla gēs est neq; tam immansueta, neq; tam fera,
 quæ non etiam si ignoret qualem habere Deū de-
 ceat, tamē habendum sciat. Deprehensum est hoc
 non solum in nationibus terræ huius nostræ, quam
 continentem uocant scriptores, sed in nouo hoc
 orbe, ad quē magnis nauigationibus Hispani pene-
 trarūt. Inuenerūt enim nostri homines gētes per-
 multas, quæ sine literis, sine legibus, sine rege, sine
 republica, sine artibus acuum degerent, non tamen
 sine religione. ut appareat, uerius esse ex natura re-
 ligionem, quàm reliquas hominū artes atq; inuen-
 tiones. Nam sicut facultates omnes atq; appetitus
 animi & corporis inditas à natura cēsemus, quo-
 niā tametsi non eadē semper appetūt aut agūt, ali-
 quid tamen & agunt & expetunt: ita de religio-
 nis est cura sentiendum, non eadem omnibus reli-
 gio, aliqua tamen cuiq;. sicuti non omnes eadē co-
 medunt, nec omnes rebus eisdem capiūtur & dele-
 ctātur: quia tamē esse omnes ac delectari animad-
 uertimus, id esse naturale pronūciamus. eundem in
 modum

modū religio naturalis est in genere. species autem
 formæ, qualitates hominum sunt. Olim religio sola
 habita est pro sapiētia, nec sapiētes alij q̄ qui illam
 mortalibus traderēt atq; explicarēt, apud Aethio-
 pas, Indos, Aegyptios, Græcos, Romanos, quorū
 catalogū longū esset recēdere. Nec Deus de sui co-
 gnitione humanis mētibus plus cōcessit ac reliquit,
 q̄ quod pietati satis esset. Pessimē Lucianus Samo-
 satenus sophista, q̄ adimēs hominibus ueterē ac re-
 ceptā religionē, non saltē reponēbat nouā aliquā.
 Quod irrideret antiquas demētias ac insanias, re-
 cte id quidē: sed alia debebat substituere potiora.
 Sublatis enim prorsum religionibus, qd aliud q̄ ho-
 minē sine humanitate relinquebat? Sed quid aliud
 decebat Epicur. eū facere, & eū qui à luce se in te-
 nebras recepisset: idē faceret a rabie philosophiā irri-
 sit, & curā omnē uirtutis. Cedō si potes aliquādo
 loqui amoto ioco, qd tandē uis homines facere? tol-
 lis deorū cultus, subsannas eruditionē, etiā uolupta-
 tes corporis quas secta tua profitetur insectaris,
 quam humano ingenio relinquis occupationē? &
 tamen hic nonnullis (si Deo placet) sapiens uide-
 tur, nempe ijs qui magna inuidiæ rabie oderunt
 quicquid non habent, aut per quod alios magnos
 & claros effectos esse uident: ut Lucianus ipse,
 quem ad insectationem & proscindendam philo-
 sophiam

sophiam inuidia Plutarchi Cheronensis impulit, quem in magno esse honore apud Traianum Cæsarem inuitus & dolens cernebat. Ergo ut ad propositum sermonis reuertamur, pietatis cura indita est naturaliter homini. quod si ita est, monstrum profectò est hominis, non homo, qui sine religione ulla uiuit. Sed posterì Noë homines crassi ac rudes, non Deum illum naturæ dominum uenerati sunt, quem non uiderent, sensibus tamen omnino ducerentur, sed quæ intuitu pulchra atque admirabilia in orbe spectarent, aut utilia deprehenderent, iudicio illo suo hebetissimo ac tardissimo prodij habuere. Is error à parentibus manauit in posteros, & auctus indies, magnas de uetustate uires accepit: cui ætates insequutæ nefas existimarunt repugnare. nam posterì maioribus suis tanquam filij patribus eam se reuerentiam censent debere. Ergo alij propter speciem & magnitudinem cælos, sidera, elementa adorauerunt: alij animantes brutas, à quibus aliquid commoditatis acciperent, sicut Aegyptij boues, & feles, & ibes: alij homines quos honoribus diuinis uel ob beneficium, uel ob metum atque assentationem affecerunt. Hæc omnia magna & miserrima humani generis calamitate in deorum numerum atque existimationem uenerunt. Ita indies augendis huiusmodi insanijs religio-

ligionum, magnum densum que sibi homo murum
 circumdabat, ne ad uerum Dei cultum perueniret,
 & ad uiam suæ beatitudinis. Eos uero qui uel bo-
 nitate aliqua ingeniorum, uel disciplina atque in-
 formatione humanitatis uidebat dæmon ad sanio-
 rem mentem posse peruenire, magnis occupationi-
 bus propositis auertebat ab ea cogitatione ac cu-
 ra. Græcis & Romanis ingenijs dedit poësim, hi-
 storiam, studium bene dicendi, cognitionem natu-
 ræ, mathematicas, exercitamenta corporis, bellica
 negocia, nobilitatem, rem publicam, rem priuatã,
 opulentiam, decus, dignitates, ambitionem, famã,
 gloriam. Inter hæc tam multa & uaria ecquæ tan-
 dem esse poterat religionis cogitatio, & cura se-
 ria & bonæ fidei? Assentiebantur modo receptis
 iam olim opinionibus de dijs, & eorum cultu, reli-
 quas omnes cogitationes ijs occupationibus impê-
 debant, quæ satis essent quibuscunque ingenijs di-
 stringendis & obruendis. Longo æuo post Noam
 extitit Abraam Chaldeus, qui cœli numen & na-
 turæ regem coluit, adorauit, illi obsequutus est, ac
 toto fidit pectore. Erât indubiò etate illa, & prio-
 ribus fuerant, qui more ac ritu Noë Deo cœli of-
 ferrent sacrificia, uelut Melchisedech, qui in pri-
 mis illis Hierosolymorum fundamentis regnabat,
 sacerdos Dei excelsi: sed quæ esset Deo habenda
 fides,

fides, quāta fiducia, quæ charitas, fortasse nec præ-
 starent, nec assequerentur. Primus inter illos A-
 braam deprehendit authorem rectoremq; uniuers-
 sitatis mundi, non solum externis sacrificijs colen-
 dum, sed amore & fiducia, ut illum chariorem ha-
 beas quā te ipsum, illiusq; uerbis & bonitati fidē
 non minorem præstes, quā ijs quæ cernis aut tan-
 gis. Qui quum ea esset mente abominatus deos pa-
 trios, & magna inuidia apud populares suos fuit,
 et Deus illum colloquio suo dignatus est. à quo mo-
 nitus, ut domum & rem familiarem transferret,
 sine ulla cunctatione Deo sese cunctum concredi-
 dit, & cum uxore ac familia transijt in Mesopo-
 tamiā prius, inde in Palestinam. Hunc tantum
 uirum, tam promptum obsequio, tam fiducia con-
 stantem ac stabilem delegit sibi Dominus, ex cu-
 ius progenie nasceretur Christus, salus orbis per-
 diti ac profligati. quum que ex Sara uxore sua
 nullos genuisset liberos, dedit ei seni admodum,
 & coniugi sterilitatis siue natura à principio dam-
 natæ, seu ex æuo iam decurso, filium Isaac, quem
 patris non absimilē uehementer dilexit Dominus.
 Huic duo fuerūt gemini precibus à Domino impe-
 trati, Esau, et Iacob, qui postea de lucta nominatus
 est Israël. hic fuit uir quū auitæ imitator pietatis,
 tū uerò mansuetudinis incredibilis, quæ illum ma-
 gnopere

gnopere commendabat Deo. Itaque ex duobus, & si erat Esau natus paulo antè quàm Iacob, tamen hic est à Domino electus, ad propagationem sanctæ sobolis. Huic filij fuerunt duodecim mares, cum quibus urgente publica annonæ penuria, in Aegyptum migravit, pastoritiam uitam agēs cum filijs: quod uitæ genus M. Varro ex Dicæarcho scribit antiquissimum fuisse, priorem quàm agricolarum. Vnde apparet uetustissimam esse Hebræam gentem, quin & Hebræum nomen nonnulli existimāt à pastura pecudū deductū esse. Cæterum Iacobi propago mirificè est multitudine aucta, adeo ut terrori iā esset Aegyptijs, edixissetq; is Pharaeo, qui tunc Aegyptum tenebat, ne mares Hebræorū tollerentur, sed abijcerentur in Nilum. Et Hebræi ipsi quotidianis substructionum operibus, supra quàm dici possit premebantur, erigendis ut puto insanis illis regum extructionibus, quarum multa est mentio apud rerum scriptores. Contraxerant illi quoque ex Aegyptiorum conuictu, plurimum impietatis: & oppressi laboribus, intenti que semper præsentī necessitati, longa hauserant obliuia Dei illius, cuius religionem à suis maioribus acceperant. Quumq; maturum iam consilio diuino uideretur, & Palestinam stirpi Abraæ sicuti erat pollicitus tradere, & populum

pulum suum à seruitute corporum atque idololatria liberare, Mosen Hebræum de tribu Leuitica delegit, ducem sui populi. Hic Pharaonē tum prodigijs & portentis uictum, tum damnis & afflictione fatigatum atque obrutum, coëgit populo ueniam dare, ut ad sacrificandum Deo suo Aegyptū egredereetur. Quumq; ad mare rubrum peruenissent, mutata subito Rex sententia, decreuit illos reducere, & ingenti armata manu persequutus eos, quum uestigia illorum urgeret, ingressus per siccas in mari rubro apertas uias, Hebræis iā in aduerso littore cōsistētibus, ipse Dei nutu innolutus est mari in priorē cursū reuerso. Hæc omnia tãetsi huic rerum statui, ac proinde captui nostrorū ingeniorum grandia atque admirationis plena, quantula sunt tamen, si spectetur is à quo fiebant? nempe ille qui nutu solo suo cælos atque elementa & de nihilo protulit, & conseruat, ne ad nihilum, hoc est originem suam relabantur. In Arabiæ desertis, quadraginta annos sub tentorijs transegere, & legem acceperunt quam Dominus Mosi dedit. Postea duce Iesu filio Naue ingressi sunt Palestinam Syriæ, quam possederunt usque ad Nabocodrosorum regem Chaldiæ, qui populum illum Babylonem traduxit, unde septuaginta annis post domum sunt edicto regis Persarum reducti. ibiq; manserūt usque

usque ad Vespasianum Imperatorem, à quo gens illa est penè interneconi data. Sed res tanto temporum decursu gestas longum esset breuiter enarrare, quæ quum à profanis compluribus, tum à sacris authoribus memoriæ sunt mandata, nostra uerò aliò properat oratio. Annis autem aliquot ante captas & dirutas Hierosolymas, misit Deus filium suum Iesum Christum, per quem hominis miserabilem ruinã fulciret ac repararet. qui humano generi lucẽ, sapientiã, redemptionẽ secũ e cœlo attulit. Is Christus et homo est et Deus, Dei filius, patri æqualis & par, eadẽ cũ illo essentia & natura.

DE DIVINA TRINITATE.

IS ad nos cœlitus ueniens attulit ea, quæ nec habebat in se homo, nec in terra erat inuenire. Illud inter cætera, qui & cuiusmodi sit Deus in sua illa intima essentia, quòd sit pater, filius, & spiritus sanctus: hoc nulla unquã hominis ratio, nulli iudiciũ, nullus mentis uigor esset per se consequutus, Christus edocuit. Iuxta diuinam Ioannis Apostoli sententiam, Deum nemo uidit unquam: qui autem esset, tradidit nobis filius, & quidem unus conscius paterni secreti, quippe qui habitat semper in sinu patris, id est, in intimis & reconditis secretis arcanis illius, quòd ne angelis quidem est accessus. Ne expectemus dum hæc nobis ab humano in-

genio demonstrantur, credamus ei qui loquitur de proprijs. Quod enim maius solet esse inter nos argumentum, aut fortius, q̄ si quid uir bonus de rebus suis affirmet? Nec desunt tamen pro hac tam abstrusa ueritate rationes, & quidem complures, quæ illam efficiant aduersarijs probabiliorem. Antequam ueritatem eam Christus retegeret, neque ueritatis neque rationum uenisset ulli unquam hominum in mentem. sed postquam ueritatem à cœlesti, seu potius magistro Deo accepimus, rationes se nobis cœperunt ostendere atque aperire, quarum nos aliquas ex grandi numero proferemus. Qui conscij causæ suæ malæ, rationibus suis diffidunt, dant operam sedulo ut perturbent iudiciū lectoris, & tenebras offundant ei ob oculos, ut ne possit quid uerum & rectum sit iudicare. nos ueritate confisi, contraria uia insistimus. attentionem postulamus, & ut expergiscatur qui cum disputamus, hortamur, & præmonemus periculum, ni uigilans & attentus expendat quæ attulerimus. Sit nobis positum ante omnia, quod est superiore uolumine declaratū, res omnes cōditas aliquid aucthoris sui referre. Deum scholæ omnes sapientiū merum esse actum confirmarunt. potestas enim in quocunque sit ente, imperfectionem quandam in eo notat, quæ procul abest ab excellentia diuinæ essentiæ.

essentia. Quòd si merus sit actus, nunquam cessauit. egit ergo quandiu fuit. in ocio enim & cessatione statim potestas locum inuenit. Iam inde igitur à tota aeternitate, (quandoquidem est aeternus) egit aliquid. In Deo autem est natura, nempe uis & uirtus. est etiam facultas, seu quo alio placeat consignare nomine, quo res intelligatur, per quam naturam agit iuxta intimam & propriam uim ac potentiam. Est etiam in eodem Deo uoluntas libera, per quam agit ubi & quando uult. Huius rei ad declarationem de homine potest sumi exemplum, qui uim & naturalem habet, & liberam, seu uoluntariam. uim naturali quotiescunque possumus agimus, & agimus non statuto modo ad arbitrium nostrum, sed magnitudinem mensuramque facultatis ac potentiae. uim autem uoluntaria agimus loco, tempore, & modo, quibus nobis est uisum. Eodem modo actio naturalis Dei sempiterna est, quia sine potestate est actus merus, & non solum tempore infinita, uerum modo quoque seu mensura. Itaque quod ab eiusmodi actione existit, seu ipsa potius actio, uel actus, & aeternum & infinitum esse necesse est. id uerò quod eiusmodi sit, quid aliud esse quàm Deus potest? Habemus ergo iuxta Dei naturam Deum de Deo. Pergamus ulterius. Deus mentem habet, imò est mens ipsa, qua nouit

P 2 omnia.

omnia. ex cognitione nascitur uoluntas posterior,
 sicut est in quauis mēte. Ergo sapiētissimus, & qui
 errare nulla ui, nullo casu potest, diligit naturaliter
 se, quia nouit naturaliter se, et uidet atq; intelli-
 git nihil seipso melius uel fieri uel cogitari posse.
 Duo hi actus in Deo cognitionis & amoris sui, uo-
 luntatis scilicet ac mentis, naturales sunt Deo, ac
 proinde sempiterni atque infiniti. cessare enim nō
 potest natura illius diuinæ mentis. Sunt ergo actus
 duo in Deo, illi coeterni, & ut sic dicam coinfini-
 ti: eaq; de causa Deus est uterq; illorum, ut Deus
 ipse. nec enim in Deo uniusmodi & simplicissimo
 res ulla potest esse alterius naturæ, et essentiæ, quæ
 esset mixtura & compositio, qualem in immensam
 illam naturam posse cadere sapientes omnes nega-
 uerunt. Neque tamen plures sunt dij, ut nec plures
 essentiæ in illa simplicissima & unica. Non enim
 per aliud intelligit, aut amat, quàm per seipsum,
 ita nec quod ex uolūtate & mēte in ipsa nascitur,
 aliud unquā erit, q̄ idē ipsemet. unica igitur est si-
 ue essentia, siue natura: & in illa tres sunt eiusdē
 essentiæ, ipse intelligēs & intellectus & amor, qui
 sunt non essentia distincti & diuersi, sed actionum
 rationibus intelligentiæ ac amoris. Sed nec plures
 esse possunt. Nam & si extra Deum plurimæ sunt
 Dei actiones uoluntariæ, in Deo ipso intimæ ac
 natu-

naturales. plures esse quàm duæ non possunt, intel-
 ligere & amare; sicuti nec in mente nostra, quæ
 Dei est certa & expressa imago. Memoria enim
 quæ est in nobis, potestas est potius quàm actus, cuius
 actus est intelligentia. in Deo autem semper est actus, ut
 quæ est memoria in nobis intelligentis Dei sit ima-
 go, unde intellectus nascitur, & ex duobus amor.
 primus dicitur pater, alter filius, tertius spiritus
 sanctus: personæ seu hypostases tres, una essen-
 tia, natura, quæ Græcis est οὐσία. Vnde uerò ea il-
 lis indita sint nomina, hæc est causa. In ijs quæ co-
 gnitionis munere sunt prædita, quod quicque eo-
 rum ad sui effigiem atque imaginem producit, id
 ei est filius. Intelligentia uerò intelligentis se Dei
 tanto opere est ei similis & compar, ut nihil inter
 res conditas tam sit parenti suo. Se enim Deus per
 semetipsum intelligit. filius est igitur intellectus,
 nec illi appositiuè inueniri potuit nomen, quàm
 quod dedit Ioannes Euangelista, λόγος, quod no-
 strum alij uerterunt sermonem, alij uerbum. est e-
 tiam eadem uox oratio, & computatio: sed nulla
 uoce exprimitur latine quidem tam aptè, quàm si
 rationem dixeris, aut mentem. Appellatur quoque
 patris sapientia. ubi enim sapientia est cuiusq; ni-
 si in mente? Amor uerò qui est in Dei simplicitate,
 & in deitatis unitate tertius, nomen ex operibus
 P 3 accepit,

accepit, ut Spiritus sanctus nuncupetur. Amor enim Dei erga se per bonitatem eius & candorem rebus creatis communicatur: unde fit, ut fauorem suum & dona largiter impartiat angelis & hominibus. & quia intus in mente hæc inspirantur nobis amoris diuini beneficio, idcirco spiritus sanctus nominatur, non autem filius ut intelligentia. tametsi enim unius sunt omnes *oúsiar*, hoc est essentia, quia tamē intelligentia magis rem ipsam effingit, exprimit, representat, quam uolition, nō amor dictus est filius, sed *ἀγαπῶν*. Adde, quod ut cognitio seu intelligentia uolitionē antecedit, ita filius prius consideratur genitus, q̄ spiritus procedēs: nō quod alter alterū antecesserit tēpore, q̄ sūt coæterni, sed cognitionis nostræ ratione quadā, & naturæ ordine, ut si initiū uterq; sūpsisset, antiquior esset filius futurus. Nascitur autē amor ex amate per cognitionem, ita spiritus à patre oritur per filiū. sed ab hoc quoq; eadē ratiōe oriri dicitur, seu procedere, quia ex cognitione uoluntatē profectā dicimus. Tenēda sunt in tanto mysterio recepta iā olim ab Ecclesia uocabula, quæ sola à diuina sapientia edocta semper & gubernata, quemadmodū loquendū sit sola nouit, appositæ non ad rem ipsam (quæ enim hominum uel angelorum linguæ id ualere?) sed ad disciplinam certē & pietatem nostram. Filius non gignit

gignit alium filium, nec spiritus alium spiritum profert, quoniam nec filius aliam habet intelligentiam, quam eam ipsam qua Deus se cognoscit, qui est ipse filius: nec spiritus alium amorem, quam quo Deus se amat, qui est ipse sanctus spiritus. una est enim essentia diuinitatis, ideoque & intellectus qui ex essentia illa de se nascitur unicus, & amor qui erga se unicus. Pater intelligens se $\alpha\theta\gamma\omega\pi$ illum siue intelligentiam parit, qui est filius. Hic uero non extra egreditur, sed ad patrem sese conuertitur, & sistit in beatissimo. qua de causa nec generat, quonia ad patrem conuersus, nec aliorum potest respicere. generatio uero est ulterior processus ad sequentia. Ex hac conuersatione, & quasi intuitu mutuo nascitur amor eorum mutuus, & tanquam connexus quidam, qui est spiritus sanctus. Hec est Dei essentia, natura, substantia intima a se & in se, nec aliud quicquam potest interuenire. Prouidendum est diligenter, ne discindatur unitas ac simplicitas essentiae, neu numerus personarum confundatur. Nam quaecunque in illis uocabulis separantur, ad relationem quandam inter illas hypostaseis pertinet, ut gignens, genitum, procedens, pater, filius: cetera quae essentiae sunt, nomina unica sunt, ut Deus, dominus, conditor, & huiusmodi. Et quemadmodum opus omne imaginem quandam & similitudinem

nem refert sui opificis, adeo ut ex opere qualis sit opifex, & ex opifice quale sit opus futurum in promptu sit intelligere: ita in rebus omnibus animaduvertere est diuinæ trinitatis effigie, in unitate substantiæ. Est enim in qualibet rerum essentia quasi pater, unde oritur potentia, hoc est filius, & ex utrisque actio, hoc est spiritus sanctus. In animantibus autem paulo dilucidius, in quibus quicquid gignit rem gignit suæ speciei ac formæ, alioqui monstrum est error naturæ. Tum charitas genitum & gignens copulat, ac conglutinat. Sed in mentibus eo est expressior imago, quanto illæ propinquiores ac similiores sunt Deo, nempe etiam menti. eaq; de causa Moses in historia creationis mundi, cum ad hominem uenit, uerbis Dei inquit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. idem de angelis dicturus, si de illis esset apertius loquutus. In mente autem siue angeli siue hominis est mens ipsa tanquam pater, est intelligetia quæ ex mente proficiscitur, hoc est filius, tum ex ambabus uoluntio spiritus sanctus: nec plura sunt, neque pauciora, & in homine aut angelo. Disputatur à scrutatoribus naturæ rerum, an tria illa eiusdem sint substantiæ seu essentiæ, propterea quod in hominem aut angelum uidentur posse cadere qualitates, seu inheretia alterius naturæ uel essentiæ, quam est
mentium,

mentium, de quibus multæ & uariæ sunt, & ualde inter se discrepantes sententiæ. In Deo autem quæstio & disputatio huiusmodi non potest locum inuenire, in quem nulla competit compositio, nulla est in eo qualitas, nullum adiacens seu appositum, unica est in illo essentia simplicissima, & uniusmodi, ut Deus sit ipse, & idem Deus, quicquid est in ipso. Transeo alias in rebus similitudines complures, quas sancti olim patres annotarunt. Hi tres in orbis creatione sunt designati, pater opifex, filius sapientia ceu instrumentum quoddam, spiritus sanctus: hoc est, amor & causa quæ ad opus adduxit atque incitauit. Sancti & sapientes ex Iudaismo, intelligentiam quandam exiguam quidem & malignam, sed nonnullam tamen habuerunt huius sanctæ Triadis, quod quarto huius operis uolumine Christo adiuuante ostendemus. Illuxit quoque & gentilitati ueritatis huius radiolus. Zeno Stoicæ scholæ inuentor, λόγος dicit fatum & necessitatē, & Deum, & animum Iouis. Plato in sexto de Republica quendam esse ait boni ipsius filium, ei simillimum per omnia. bonum uerò esse tanquam solem, filium autem eius ceu uidendi uim, quam per solem, habemus. Et in epistola ad Herniam: Iurantes, inquit, studio Musis apto, & sorore studij eruditione, per Deum ducem omnium quæ sunt,

quæq; futura sunt, itidem per ducis & causse om-
 nium patrem dominum. & in Epinomide meminit
 λόγου τῶν πάντων θεωτάτου, hoc est rationis om-
 nium diuinissimæ. Tertium quoq; dicit ineffabile.
 De filio etiam Dei multa apud Trismegistum men-
 tio, Poëtæ uerò qui philosophis sunt antiquiores,
 resq; uetustissimæ memoriæ inuolucris fabularum
 operiunt, Mineruam suam habent deam ingenio-
 rum & totius sapientiæ, atque adeò eam ipsam sa-
 pientiam, quæ sit Διὸς νοῦς, hoc est Iouis mens: e-
 anq; ex Ioue solo prognatam sine matre, & qui-
 dem ex suprema Iouis parte, nēpe ex cerebro. Sed
 hæc sint obiter perstricta paucis, quæ solum ob id
 unum attigi, ut ij quibus diuina sunt incredibilia,
 quia incomprehensibilia, magis se nobis tractabi-
 les & æquos præbeant ad mentionem ac disputa-
 tionē diuinæ trinitatis. Philosophi certè, qui post
 Christum fuerunt, diuinæ trinitatis mentionē non
 omnino exploserunt: quam quum animaduerte-
 rent maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ
 consentaneam, conati sunt à nobis ad Platonica
 commenta detorquere. Sed ueritas sub furto non
 diu latet, ea semper præ se fert domini sui signa, et
 cuius sit testificatur. Etenim Plato, & alij omnes,
 si quid de filio dicebāt, loquebantur magis, quàm
 quid loquerentur sciebant, uel intelligebant. Co-
 gnitio

gnitio mysterij huius doctrinæ est non gentilitatis, sed Christianæ. Verum enim uero utinam res esset iam eò progressa, ut doctrina plene admissa & approbata à nostris aduersarijs, non amplius de ueritate illius dissideremus, sed de authore.

QVOD DEVM CONVENIEBAT
ad nos uenire.

SI quis hominem penitius consideret, tantam in eo dignitatem inueniet naturæ, tanta miseria peccati infectam & contaminatam, ut mirandum non sit dignatum esse Deum respicere opus suum adeò pulchrum & præslans, & quando rescitui collapsum poterat, dedisse operam ut instauraretur. Quibus hoc alijs modis fieri à Deo potuerit, non est humanæ mentis perscrutari. certe quemadmodum factum est, congruentissime ac sapientissime factum animaduertimus, nec quicquam nos excogitare commodius possumus, ac melius: nisi forte uniuersam rerum naturam & mundi huius leges uellemus inuersas & sublatas, atque id optaremus quod fieri uel non potest, uel fas non est. Itaque ordinem, rationem, causas, quemadmodum actum gestumq; sit quicque inspicere, curæ profectò ac studij magnum precium fuerit. Per semetipsum uoluit nos Deus redimere captiuos,

captiuos, erigere iacentes, seruare perditos: nec aliter fieri uel par erat, uel expediebat nobis. Ipse nos per se creauerat ad suam felicitatem, nos ab ea per delictum nostrum discessimus. Maius & amplius bonum est ad illam beatitudinis aternitatē reduci, quā omnino esse procreatos: quoniam grauius & intolerabilius est in sempiterna illa miseria iacere, quā omnino nihil esse, quemadmodum de Iuda Dominus noster pronunciauit. Gignit infanтем parens in utero, natura ex utero educit in lucem hanc & uitam. plus facit in eo natura quā parentes, & plus puer naturæ debet, quā parentibus: hi enim in gurgustio posuerant, & tenebris, natura in id profert quod est sine ulla comparatione præstabilius ac melius.

Quod si hominis perfectio est in beata illa immortalitate, quanto plus ei confert qui ad illam ducit, quā qui in hanc imperfectionem ac calamitatē exilij & ergastuli? Quod si nos per se Deus in hanc misisset uitam, alius uerò ad alteram deduceret, quod pulchrius & magnificentius est hic dedisset nobis, & huic quod maius atque optabilius est deberemus, Deo autem quod uilius & minus. Quum Deus hominem conderet, tam excellentem naturam, ipse per se uoluit creare. ideo dicitur, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem*

tudinem nostram. & quotidie humanas animas, quemadmodum superius demonstrauimus, ipse infundit corporibus. Quod ergo per se non dedignatur facere, nefas est existimare, non dignari per se reficere. Nobis id quoque uehementer conducebat, & obfuisse aliter. Humanus nanque animus infectus & coinquinatus est superbia, quam per delictum contraxit, à qua stimulatus dedignatur subijci & parère homini: tum quòd habet hominem aliàs de ignorantia suspectum, aliàs de affectu prauo: idq; uel ex seipso colligit, uel ex aliorum experimentis. Quòd ignorantem esse suspicatur, ne non satis quæ dicit explorata habeat et cognita, subdubitat ac ueretur. Ex peruersa autè affectione illius, suspicatur eum uelle fallere, dicere hoc aut illud, ut aliquid sibi comparet pecunie, potètiæ, gratiæ, authoritatis, admirationis: uel rapi transuersum odio, inuidia, amore, spe, metu. Enimvero sensurum aut dicturum aliter, si esset nostro loco, si diues, si pauper, si seruus, si princeps, si miles, si opifex, maritus, celebs, parens, filius, æger, senex, puer, pressus necessitate, peregrinus, captiuus, exul, & huiusmodi quæ sunt infinita. Quis unus hominum, imò qui homines tot causificationibus obuiam ierint, ac satisfecerint? Itaque populus Israëlites Mosi detraxit,

& obloquutus est tantæ uirtuti charitatiq; erga
 gentem ipsam, excussa memoria omni, eiecto tan-
 torum prodigiorum respectu. Horum posteri à
 Deo uero ad cultum idolorum descuerunt, irrise-
 runt, insectati sunt, occiderunt prophetas, Philo-
 sophos suos gentilitas subsannauit, partim quòd
 doctrinam sapientiæ non caperent, partim quòd
 inuoluti flagitijs & sceleribus disciplinam melio-
 ris mentis odissent. aliàs quòd philosophos ipsos
 aliter ac præciperent uiuere animaduertent.
 quibus de causis non in philosophos modò multa
 sunt dicta, agitata, conscripta: sed nec defuere,
 qui totam ipsam philosophiam uituperarent ac
 condemnarent. Habet homo multos ad uerum do-
 ctiores, cœlum, sidera, elementa, stirpes, animan-
 tes: omnia nos de conditore suo docent, si uelimus
 præbere aurem. sicut in Psalmo dicitur: Cœli e-
 narrant gloriam Dei, & opera manuum eius an-
 nunciat firmamentum. Sed homo ab ijs omnibus
 auertit aurem, mentem, cogitationem. datus est ho-
 mini homo institutor, & hunc aliàs neglexit, aliàs
 contempsit, aliàs habuit suspectum. Iam ergo nulla
 nobis proderat doctrina. bonitatis ergo Dei fuit,
 rebus tam desperatis opem per semetipsum ferre,
 quam frustra per res alias tam multas tulerat. E-
 re ergo nostra fuit ipsummet nobis loqui, nec ali-
 ter

ter conueniebat fieri. hunc certè nosse omnia nemo potest dubitare, nec libidine ulla animi aut prauis cupidinibus impelli, nihilq; ad sua commodare ferre, qui non eget, omnia ad nostra, qui sit bonus. Accedit huc, quòd motus nostrorum animorum illico aduersus legem sibi contrariam insurgunt, cuiuscunque tandem sit hominis, eamq; ut prægriuem ac iniquam accusant, & quoad facere possunt reijciunt, tanquam pueri, quæ à magistris aut parentibus, aut uiris sapientibus aduersus eorum lusus & affectiones iniunguntur: de quibus si inter æquales pueros conquerantur, omnes continuo sapientem illum difficilem ac morosum pronunciat, non rarò etiam stultum ac imprudentem. Ratio uerò inter tot clamores, & tantam repugnantiam animorum cedit plerunq; & transit in sententiam peruersæ cupiditatis. Quòd si quis affirmet se à Deo missum, non id credit sinistra nostra interpretatio, & suspicatur aliquid illum affingere de suo, nec mandata explicare bona fide. Quum uerò dicitur, Eum ipsum qui argumentis compluribus signisq; euidentissimis Deum se esse patefecerit ac demonstrarit, hoc præcipere atq; imperare, cõmouetur quidem animi affectus, & nonnihil detrectat, sed erubescit tamè, & retùditur cõtumacia superbiæ, quia pudet Deo rebellare, et uidet esse periculosum.

losum. Ratio interea quietior ac liberior iudicat de eo quod præcipitur, & inuenit nihil esse iustius, sanctius, congruentius. Adde his quòd olim philosophi, quoniam nullum ferè uirtutis præmium pollicebantur, paucos qui obtemperarent inueniebant: ut non immeritò exclamarit quidam, Quis enim uirtutem amplectitur ipsam, Præmia si tollas? Quis est fructus uirtutis, quis finis religionis uerus, & quo acquiescat sapiens homo & bonus? sempiterna beatitudo. Quis hominum præmium hoc posset polliceri, ut fidem impetraret, nisi idem ipse Deus, cuius coniunctio beatitudinè illam efficit? Nam de hominibus quis descendit de cœlis, ut ea referat? quis tantæ rei author esse & sponsor potest? Ideoq; nec Moses alia quàm terrena, etiam Dei uerbis ac nomine popularibus suis promisit. Et quæ philosophi de altera uita disputabant, nec ipsi explicabant quæ dicerent, ut qui non satis intelligerent: nec pro certo confirmabant, sed iactabant fortuitò, quæ ipsis eisdem & incognita erant, & uehementer ambigua: alijs uerò partim ridicula, partim uel falsa omnino, uel magnopere suspecta. Accedit huc, quòd humana uita ut non potest agere sine recto iudicio, ita nec sine recto amore, ut amemus & uersemur unumquicque pro merito ac dignitate.

te, alioqui non solum in miserandis tenebris cæci ac ignari omnium uolutabimur, sed in asperri-
 mis conflctabimur calamitatibus, quod uolunta-
 tem in loca indignissima abiecerimus, ubi non fru-
 atur eo quod cupit, sed torqueatur & det pœ-
 nas, quod prauè quæ non oportebat concupie-
 rit: relictis & pro nihilo habitis, quæ complecti
 maxime cre fuerat. Atqui amores rectos, ut iudi-
 cia recta solus potest tradere, qui falli non potest:
 solus uult tradere, qui est optimus. Quapropter
 hoc demum magistro potuimus quæ essent neces-
 saria discere. Is lucem attulit hominum tenebris,
 & ueritati sub dubietate compulsæ ac incluse
 claritatè inuexit, detraxit uelum, & confirmauit
 prophetarũ dicta: & si quid rectè gentiles phi-
 losophi monuerant, hoc magistro enucleata, hoc
 authore approbata & recepta sunt. Lex Iudæo-
 rum erat magna, & obscurissima caligine cooper-
 ta: is eam caliginem dissipulit, & quæ erant in ar-
 cano illius mysteria reclusit & protulit, tanquã
 author totius ueritatis, et dominus uniuersorum.
 Ad hæc naturæ legem situ obductam deterfit, &
 omnium oculis spectandam proposuit, nitidam
 iam & decoram. Lex enim bona & recta insita
 erat à Deo humano cordi, quæ quòd primis hu-
 mani generis initijs fuerit æqualis, naturalis est

nuncupata . per primum autem delictum, & per
 reliquorum delictorum continuationem inualuit
 seuis dominatus iræ, ac concupiscentiæ, sub quo
 tanquam sub tyrannide bona lex uim & uigorem
 suum amisit, obscurata est, oppressa, afflicta ab ini-
 quitate. Itaque necessum fuit, ut idem ipse nature
 legem repurgaret ac confirmaret, qui condiderat,
 nec sufficiebat alius. Omnes enim & homines &
 angeli sub natura sumus, nec tantarū uiriū, ut que
 fracta, debilitata, laxata, inuersa sunt in natura,
 componere, consolidare, reparare possimus. Deus
 solus supra naturam est, conditor illius & domi-
 nus. hoc magistro legem nature integram accipi-
 mus, hoc eodem accipere conueniebat nos deter-
 sam, emaculatam, instauratam: alioqui humana et
 ignorantia & suspicio semper an ea esset lex natu-
 ræ subdubitasset, quibuscunque humanis magi-
 stris edocta, nunquam secura. quemadmodum an-
 te Dei aduentum accidit: neq; id est mirum. Nam
 humana quantumcunque magna & fortia, imber-
 cillia sunt, quòd ab imbecillo & corrupto uase
 prodeunt, & debili brachio infiguntur. Deus au-
 tem potens est, & dat uoci sue robur ualidissimū.
 Docuit ergo nos Deus quæ esset malorum uitæ hu-
 ius origo & causa, nempe natura per primam cul-
 pam uitata, & diabolus instigator sollicitus & ua-
 fer.

fer. quod philosophi quum ignorarent, unde in ho-
 minibus tanta existeret cupiditas ad flagitia, quum
 ingenium humanum naturaliter ad bonum deuer-
 gat. magnopere demirati sunt. Poëtæ furias quas-
 dam confinxerunt, quibus agitari dicerent homi-
 nes consceleratos. Attulit Deus remedium contra
 demonem, fiduciam sui: contra naturæ autem ui-
 tium, donum spiritus sui. Philosophi ignorabant
 prorsum quæ esset ad Deum uia: de gratia & spi-
 ritu illius, de fiducia erga illum, altum apud illos
 silentium. Recentiores Platonici, ueluti Plotinus,
 Iamblichus, Porphyrius, uirtutes quasdam posue-
 runt purgatiuas, sed spurias atque adulterinas,
 scilicet alienum foetum surreptitium: illa enim scri-
 ptoribus nostræ pietatis erant suffurati. namque
 eiusmodi uirtutum nulli omnino ante Christum
 meminerant. Surripit nostra diabolus, inquit
 Basilius, & suis ea largiri conatur, ut scrupulos
 in hominum mentes inijciat, tanquam philoso-
 phia sufficiat ad omnia, & superuacanea sit re-
 ligio. Sed hæc tanta quæ nos manifestissimis ra-
 tionibus communimus, nulli unquam morta-
 lium uenire potuissent in mentem, nisi Deus
 humanos oculos aperuisset, & latentem abstru-
 sam que ueritatem in lucem conspectumq; homi-
 num protulisset. Lex iudaica data est uni po-
 pulo,

pulo, ideo per hominem illius populi. quæ autem uniuerso humano generi dabatur, merito per omnium authorem est promulgata, qui omnium nosset ingenia, qui unam haberet normam, quam omnibus appositissime attemperaret, atq; accommodaret. Indignatur Lucanus, quod Ammon oraculum delegerit sibi in extrema Africa, Vt caneret paucis, merfitq; hoc puluere uerum. Aliquem igitur existere è re fuit omnium, qui ueritatem uniuersis demonstraret. Plato magna quadam mentis incitatione, ac uelut *εὐβουσία* uideatur sectatoribus suis præcepisse, standum eatenus suis decretis, & obtemperandum præceptis, quoad sacrorum aliquis homo appareat in terris, qui fontem ipsum aperiat ueritatis, quem omnes sequantur. Ergo uenire ad nos Deum magistrum præceptorq; ueritatis, & erat bonitatis illius, & salutis ac beatitudinis nostræ.

QVOD FILIVM CON-
ueniebat uenire.

EX tribus autem personis diuinitatis filio potissimum congruebat instaurationis huius munus, & functio: id est ei proprietati, per quam Deus est filius. Filius quidem ipse ad nos uenit, & nos asseruit, sed Deus ea ratione non est qua est pater, aut spiritus sanctus, sed qua filius, de quo prius est

est tractatum. Nam per quod genus hominum est procreatum, per idem par fuit recreari. Filius Dei mens & sapientia est patris sui, uti declarauimus: per hanc sapientiam genus humanum est conditum, per hanc eandem erigi & fulciri debuit lapsus. omnia enim sapientia sua, uelut quodam (ut ita dicam) instrumento, Deus procreauit. Quid quod omnia producta sunt à Deo ad imaginem quandam filij sui, quippe qui est primogenitus patris, patri unicus: reliqua sunt opera, quæ ex hac primogenitura dependent. Primus enim actus & initium actuum omnium est Dei filius. Quæ autem foras prolata sunt ab opifice, similia ijs sunt quæ prius erant intus in animo. quod in nobis licet deprehendere, qui sic operamur quemadmodum animo concepimus. Intelligentia autem patris est filius. omnia igitur eius esse similia necessum est, quæcunque sunt creata. Quod si ita est, exemplar profecto erit adhibendum ad corruptam & depravatam imaginem instaurandam. Adde his, quod peccatum omne in hominibus fit per auersionem humanæ mentis à diuina sapientia, sicut rectè factum omne fit per conuersionem ad eam. Nam Dei sapientia illuminat & docet unumquemque quid agendum sit. qui illam sequitur, ingreditur quæ oportet: qui ab ea discedit, errat, & uagatur temere per deuia,

& obtenebatur ei mens, ne uideat quæ conducunt,
 & leuissimas commoditates bonis ingentibus ante
 ponat: ut dubitandum non sit, quin prauis omni-
 bus actionibus error & obscuritas, & ignorantia
 sit admista. Itaque quisquis ex orbe uniuerso, siue
 inter Iudæos, siue inter Græcos, Romanos, Scy-
 thas, Indos, & quascunque alias nationes recte a-
 git, sapientiæ Dei hoc debet: neque enim alio ma-
 gistro utitur. Atqui ea est Dei filius, de quo Ioan-
 nes ait, illuminat omnem hominem uenientem in
 hunc mundum. Per filium ergo decens erat fieri
 reconciliationem, hoc est purgationem peccato-
 rum, ut conuersio ad eum gratiam fauoremq; pa-
 reret Dei, sicut auersio peccatum & culpam im-
 portauerat. Huic ergo Dei filio salutem suam de-
 bet, quisquis est assequutus, quocunque loco, quo-
 cunque tempore. Missus est autem filius à patre non
 aliter, quam cum in eadem anima uoluntas mittit
 ingenium ad contemplandum & cognoscendum.

QVOD CONGRUEBAT EVM

humanitate uestiri.

Venit autem ad nos Dei filius humanitate,
 ut sic dicam, uestitus & tectus: quo nihil e-
 rat aptius & congruentius, nihil magis expedie-
 bat ei operi quod agebatur, nempe saluti nostræ.
 Parcere Dei non est ut hominum. homo enim ho-
 mini

mini gratiam potest facere iniuria, manente in u-
 troque inimica inuicem uoluntate: Deus autem
 non ignoscit homini, nisi is cum ipso in gratiam
 redeat, quod fit per beneuolentiam & charitatē.
 hoc uerò, quoniam homini non est alterius animus
 perspicuus, Deo patent omnia. Sed neq; homo ho-
 mini ignosceret, si iratum eius in se animū, & ma-
 le cogitantem inspiceret. Charitas hæc & reconci-
 liat nos Deo, & coniungit ad unionem, ut superio-
 re libro declarauimus. Hanc uerò charitatē quòd
 humanum genus onustum hoc corpore peccati, ad
 libidines & concupiscētias suas prono & magno
 pondere incumbenti, tum curis uitæ huius distra-
 ctum non potest tam habere idoneā, & congruen-
 tem, ut cum Deo iungatur: uenit homo qui unitus
 Deo, & illi gratissimus, suppleret in ijs qui se illi
 uerè ac toto animo applicarent atq; adiungerent,
 quod illorum amori ad beatitudinē deesset, ut illos
 incorporatos in Christo, et iā quasi eius mēbra Pa-
 ter haberet charos ex charitate immēsa filij. Itaq;
 hoc desiderabat natura ipsa & ratio reconcilia-
 tionis, salutis, fœlicitatis nostræ. Iam uerò homi-
 nes cum Deo iunguntur charitate seu amore, &
 ea quæ amoris est comes fiducia. Amor autem &
 fiducia quum ex bonitate illius elicitur qui aman-
 dus est, & cui fidendū, tum ex amore illius in nos.

Hunc uerò affectum Dei erga nos homo non intel-
 ligebat, propter distantiam naturarum humanæ
 ac diuinæ. Deus factus homo ostendit nobis, & ob
 oculos posuit amorem Dei erga nos, ut eum iam
 non solum mente, sed oculis quoque corporis cer-
 namus. Præter hæc delictum hominis impulerat ip-
 sum in tria mala ingentia, infirmitatem, ignoran-
 tiam, malitiam, per quæ ineptus factus est ad uirtu-
 tem diuinam imitandam, ad ueritatē cognoscendā,
 ad bonitatem amandam. Venit Deus homine indu-
 tus, ut se homini præberet iam imitabilem, cogno-
 scibilem, amabilem. quod facere commodius non
 potuit, quàm ex propinquo, ex uicinia, ex similitu-
 ne eiusdem naturæ. Pertinebat hoc quoque ad ro-
 bur & uires doctrinæ illius, id est ad nostras neces-
 sitates, ut qui agenda præciperet, idem ipse manus
 admoueret operi primus, & exequeretur quæ iu-
 bebatur, minore alioqui futuro pondere in doctrina.
 Nam si dissimilis uenisset nobis, hoc est in forma
 Dei, unusquisque nostrum imparem se esse Deo
 caussaretur, nec posse illa obire quæ is iniungeret.
 Apparuit ergo homo, per omnia cuique nostrum
 similis & par, quantum utique ad naturalem
 constitutionem pertinet: & præbuit uitæ exem-
 plum indubitatum, quod nec cunctaremur emu-
 lari & deberemus: optimum, quia solus non po-
 test

test fallere: certissimum, quia nec falli. Homo enim per peccatum corporalis factus, & carneus, Deum iam (ut sic dicam) carneum, facilius & capere ac intelligere potest, & sequi. Accedit huc, quòd quum beatitudo nostra sit unio cum Deo, grande attulit Christus exemplum, & incitamentum fiduciæ, ut uidentes hominem Deo unitum in Christo, de unione nostra incipiamus optime sperare, & sempiternam eam futuram sciamus, qualem in Christo ipso animaduertimus. Maior quoque est reconciliationis nostræ cum Deo fiducia, qui interpretem illius, & pacis nostræ sequestrum habemus Christum Dei filium. De cuiuscunque alterius hominis gratia cum Deo possemus subdubitare, & subuereri. omnis enim homo mutabilis: unde magna fiduciæ debilitatio. De Christo non possumus, quis inseparabiliter Deo est unitus, sedens ad dexteram patris sui. Adde quòd cuius charitas ad uniuersorum erat suppletura charitatem, eum & amare & amari infinite par fuit: quod cadere in alios non potest, quàm inter Deum patrem & Deum filium. Nec ullus merus homo in eum posset diuini fauoris gradum conscendere, ut omnia quæcunque optaret, posset à Deo impetrare: cuius rei magna habemus exempla in sanctis & prophetis, & ijs qui Deo gratissimi atque intimi fuerunt,

runt, Mose & Abraam. Crescit hæc nostra fiducia, & amor in Deum accenditur, quod uidemus nos Deo esse curæ, qui pro salute nostra filium suum nobis exhibuerit, filium pro seruis, charissimum pro inimicis. Quibus de causis Deum & hominem oportebat esse uindicæ, assertorem, instauratorem nostrum, ad doctrinam & exemplum, & solutionem à uinculis peccati & mortis. quicquid de Christo detraxeris, siue humanitatem, siue diuinitatem, de bonitate Dei, de consilio sapientiæ illius, de salute nostra detrahis. Iustissima hoc loco occurrit quæstio, quo ex genere, aut qualis omnino sit illa Dei & hominis in Christo coniunctio: difficilis sanè explicatu. nam nihil est hic in rebus conditis, quod coniunctionem illam per omnia referat. Similis est tamen, ut D. Athanasius dixit, copulæ animæ rationalis & corporis, ut diuinitas in Christo sit, ut est anima in corpore aliorum hominum, humanitas autem ut corpus. Et quemadmodum in hoc hominis nexu totus homo propter animam dicitur rationalis, ex corpore autem mortalis & infirmus: sic quæ sunt diuinitatis & humanitatis in Christo, toti Christo attribuantur, ut sit Deus omnipotens cæli & terre conditor, homo edens, bibens, dormiens, lassus, passus, mortuus, & sepultus. Similis est etiam hæc

hæc coniunctio amoris nōdo, & ipsa est ex genere
 quodam amoris. Nam quemadmodum patrem &
 filium in diuinitate immensus ille amor iungit, qui
 item est Deus, ita Deum & hominem amor iungit
 in Christo, altioris & excellentioris notæ, quam
 quæ humana cogitatio ualeat consequi. Ergo sicut
 amor omnia reddit communia, & amicū facit al-
 terum ipsum, ut Aristoteles diffiniuit: ita conne-
 xio hæc quæ amicitiam omnem cunctisq; charita-
 tes excedit, transfert diuina ad hominē, & huma-
 na ad Deum. ita homo dicitur Deus, immortalis,
 omnipotens: & Deus passus, ac mortuus. Ne com-
 moueantur ad hoc dictū aures imperitæ, nihil pa-
 titur Deus in sua essentia, nec pati potest: sed nec
 Christi humanitas condidit cælum & terram. in
 coniunctione hac integer manet Deus, integer ho-
 mo. non facta est hæc connexio, ut alterutri quicquid
 de dignitate, de maiestate, de essentia, de natura sua
 detraheretur ac periret: non ut minor esset Deus,
 sed ut homo excellentior, non tamen supra suā na-
 turam. nec est Deus in homine conclusus, ut anima
 in corpore: citius est homo conclusus in Deo. sed
 sicut anima exit extra corpus per intelligentiam,
 & per orbē uniuersum se expādit: ita quod Deus
 essentia & præsentia sua complebat ante Mariā,
 somplet adhuc post partum Mariæ, nempe totum
 quod

quod est, & quod non est. In nexu ergo & coniunctione est hæc communicatio diuinarum atque humanarum rerum, non in naturis humana & diuina. Dicat aliquis, si essentiæ reuera sunt distinctæ, nōdo tantū deuinciūtur, cur quæ sunt unius, transfertis ad alteram? Quia non aliter coniunctio illa posset à nobis aptè exprimi, nisi per eiusmodi communicationem attributorum denotaremus unum prorsus esse illa duo. hoc & uult Deus, & nobis expedit ad efficacius immensam Dei erga Christū, & per Christum in nos omnes charitatem exprimendam, qua sibi hominem dignatus est adiungere, ut ei nos omnes per illum uniamur.

DE ADVENTU IESU
Christi.

ADuētus Christi, uita, mors, doctrina, et ea quæ postea sunt consecuta, facta sunt sanctis mysterijs, & diuinitatē illius manifestò ob oculos ponūt, si quis uelit attentionem adhibere. Non misit Deus filium suum statim post delictum, nec medicinam nascenti morbo adhibuit, quæ quòd fuisset incognita, parum admodum habuisset gratiæ, ac proinde efficacitatis. Homo enim quod tam cito, tam liberaliter esset oblatum, uel fastidisset, uel duxisset pro nihilo. Reliquit Deus hominem ad longam suimetipsum experientiam, ut uideret,

an qui malicia sua ceciderat, posset se uiribus suis erigere. Nam in Genesi Moyses, quum Dominus crimen obijceret homini, non uertit se homo ad Deum ad agnitionem sceleris, ad precandam ueniam ac pacem, sed reiecit culpam uir in uxorem, uxor in serpentem. Accedit huc, quod tributa sunt homini à natura corpus, animus, mens: & hæc duplex, prudentiæ altera, altera sapientiæ. Initio exercitus est homo rebus corporis, uenationibus, agricultura, prima illa & antiquissima ætate, sine artibus uitæ, planè carnaliter: eaq; de caussa obruit eos eluuium aquarum. Erexit se animus post diluuium in bellis, & honore fortitudinis, in potentia & imperijs. Successit his prudentia, artes uitæ, administratio ciuitatū, faciūdia, scrutatio naturæ. Omnia hæc occuparunt quidem hominem, sed nihil eorū illi profuit ad consequendā eam felicitatē, cui erat destinatus. Venit filius Dei, ut hominē solueret ac liberaret, quē dæmon & peccati premebat seruitute, & obsidebat opibus, potentia, honoribus, bello, humanis artibus, inquisitione naturæ, ut non posset caput erigere. Christus superiorem hominis partē liberauit, edocuit, instruxit, ut ad Deum sese conuerteret ac sustolleret. Dei enim cognitio, & colendi scientia, quæ religio dicitur, uera & est sapientiæ, et habita semper ab omnibus
fuit

fuit nationibus. Itaque homo iam sibi ac ingenio suo diffusus, in quo tam parū inesse præsidij cerne-
ret, à quo uno petendū haberet, opem intellexit. Hoc quoq; est obseruatū, ut Rex pacis, pacis tem-
pore nasceretur: quæ tum erat in uniuerso impe-
rio populi Romani, quo maxima orbis pars tene-
batur. Addunt nostri, tum uenisse Christum in ter-
ras, cum ad summū peruenisset hominū malicia, et
ita corruissent mores, ut differri iam non posset
amplius correctio atq; instauratio. Hoc quidē in-
incerto est: sed illud profectò certius, uenisse illum
mundo maxime edocto ex cultisq; sciētijis, discipli-
nis, usu, experimētis, notitia rerū omnium, ne quis
imposturā simplicitati factā esse posset suspicari.
Magnā rem consecutū esse Romulum scribit Cice-
ro, qui non rudibus & incultis tēporibus, sed eru-
ditis habitus sit pro deo. Quod miror equidem ab
homine profectū antiquæ memoriæ callentissimo.
Quid enim erat illis Romuli temporibus Romæ
præsertim imperitius? factus est deus à conuenis il-
lis scelerosis latronibus, aut nequā mancipijs. At
Dominus noster in media Græciæ philosophia, in
ipsa Italia referta literis, ingenijs, artibus, prædica-
tus est. Nihil in eius aduētū debetur astris, opus est
enī illud cœlis et siderib. maius, ac excelsius: ideoq;
non ab astrologis prædictus est Christus, sed à Si-
byllis.

byllis gentiū, & uatibus Iudææ nationis. Tāta res est aduentus Christi, tam utilis uniuerso hominum generi, adeo necessaria, ut prænūciari expedierit, quo præcedentes expectarent cū fiducia, proximi pararēt sese, præsentēs agnoscerent, sequētes euenisse iā crederent: ne quē præteriret aut falleret ea medicina, quæ saluti omniū in commune promebatur. Nihil enim tristiū, uel acerbius, quā graui morbo teneri, medicinam aut em ignorare.

DE VETERE TESTAMENTO.

Sed Sibyllarum carmina uetustas ipsa oboleuit, nec attinebat cōseruari obscura, multisq; absurdis superstitionibus: quales erant ab ijs receptæ, inter quos uiuebant implicitæ atq; inuolutæ. tametsi illa interpretes eorum aliorsum sepe numero tendentia, ad sensus quos uellent detorquebant: cui rei magnam illis facultatem & licentiam præbebat obscuritas sermonis, & sententiarum ambiguitas. Iudaica uaticinia sanctiora & excelsiora multo, ad omnium utilitatem reseruata sunt, quæ hunc se in modum habent. Deus quum hominem condidisset, edocuit illum sine uoce & literis. Sed per peccatum irrepsit ignorantia, oblitus est magnæ illius eruditionis. Duo tamē illi deus reliquit, alterum ad spem ac solatium, alterū ad utilitatem

uite.

uita. Prius fuit, uenturum Christum ad redimendum humanum genus. alterum, legis naturalis ueftigia: quæ si sequeretur, recta infisteret quæ oporteret. Vtrunque quia homini necessarium, ideo datum homini à Deo creditur, quod Deus & bonus est qui uoluit, & potens qui potuit. neque enim ignorauit homo se non posse per seipsum assurgere: nam si hoc credidisset, non minore superbiæ se inuoluisset scelere, quam prius. & inualiditatem suam multis experimentis deprehenderat, quam nihil posset, nihil sciret, nihil esset. Sin autem redemptum se iri desperasset, quantus mæror? Itaque de Christo domino primus uates fuit Adam. Hoc uerò uenturum aliquando à Deo redemptionis beneficium, non solum patres tradebant per manus filijs, sed adumbrabatur subinde multis euentis rerum, ad solatium presentium malorum, ut in morte Abelis figura Christi, in arca Noë figura baptismatis & ecclesiæ. Tum lex naturæ multis actibus confirmabatur, qui exitus manerent pios, qui impios: uelut in Cain, in diluuiò, & eiusmodi. Sed inualefcente ignorantia, & per hæc malicia, cæci homines ad omnia, nihil considerabant. Tum miseratus hominum Deus, excitauit spiritum sanctorum suorum, qui scriberent ad admonendum atque docendum hominem, quis esset omnium horum conditor,

ditor, quomodo peccatum sit in homines natum & propagatum, quomodo Deus punierit malos. Huius rei historiam habemus à Mose conscriptam, siue is est illius primus author, siue ab Abraam acceperit, quem opinio quorundam est, illis de rebus nonnulla Chaldaicis literis cōsignasse. Etiam filios Seth in columnis duabus generationem exposuisse cœli & terræ, tradit Iosephus: fides sit penes illum. Genesis autem mundi ita est à Mose descripta, ut maximi deinceps uiri & admirati sint in ea profunditatem sapientiæ, & ueritatem narrationis amplexati. Pythagorici, & hos secutus Plato in Timæo. procreationem illam mundi emulati sunt, interdum quoq; eisdem penè uerbis. Postquam autem totum ferè genus humanum à Deo discessisset, illum qui bona fide Deum querebat, elegit Deus. in quo homine ostēdit magnitudinem bonitatis & retributionis suæ: & elegit progeniem eius, per Isaac & Iacob, unde ipse nasceretur, & qui alijs exemplo essent ad religionem: et consideraret homo, quàm esset pronus in malum, quàm subinde erigeretur manu Dei: quàm autem pleno fauore adesset, si quis se præberet ducenti obsequenti. Tum horum acta ad pietatem, & spem Messiae, & adumbrationem illius uitæ iussit scribi: persecutus est ea idem author, qui superiora, Moses. Et quando homines carne immerși nō curabant

bonitatem, sed vires & potentiam, ostendit eis qua
 potentia uteretur ipse quum uellet. Eduxit posteros
 Iacob ex Aegypto, tot signis & portentis & bra-
 chio forti deiecit gentes Palestinae, ut ibi eos collo-
 caret, in terra quam promiserat patribus eorum. &
 haec item omnia tradita monumentis literarum, ad pie-
 tatem posterorum. Dedit illis eam legem, quae & in
 praesens auerteret eos a flagitijs & sceleribus, & si
 uellent se in spiritum attollere, quales omnino essent
 futuri, intelligerent. Tum per scripta sunt facinora il-
 lius populi. Sub Iosue ingressus in terram promissam.
 Iam in illa terra sub ducibus, et iudicibus. Creatio deim-
 de regum, captiuitas Babylone. Omnia haec ad doctri-
 nam, spem, fiduciam in Deum: et simul imagines erant
 maximarum rerum, quae mox essent euenturae, & qua-
 si umbrae corporum. Misit prophetas tanquam ma-
 gistros, & admonitores populi, per quos uelut uisi-
 taret Dominus gentem illam. Hi & in praesens do-
 cebant legem, atque explicabant, & hortabantur ad eius
 custodiam: tum exemplo suae uitae sanctissimae mul-
 tos admovebant atque inuitabant. Praedicabant quoque
 nationi illi euentura uel tristia, quum rebus prosperis
 lasciuires, aut oblita esset Dei: uel leta ad eius conso-
 lationem, ut doctrina legis & uitae probitate quam cer-
 nerent, fidem haberent ijs quae illi promittebant. Acces-
 sit moralis informatio, qua homines illi uterentur in
 uita

uita cōmuni: cuius authores sunt Iob, Solomō, & Ie-
sus filius Syrach. addūt quidam Philonē Alexandri-
num, quē authorē uolūt libri Sapientia: quæ non est
instituti huius quæstio. Et quia uniuersa uita pij ho-
minis meri sunt amores, habet anima nostra delicias
& amores suauissimos cū sponso suo Christo in Can-
ticis, quæ colloquia referunt corū qui pure amant.
Constat ergo uetus instrumentum historia rerum ge-
starum ad exemplum & doctrinā, lege ad observa-
tionem, prophetia ad preparationē uenturorū, præ-
ceptis morum ad uitæ officia. Habent quidem hi li-
bri intelligentiæ difficultatem propter ambiguitatē
Hebræi sermonis, & tropos uetustate obscuros. tum
de Deo ut loquitur hominibus crassis, omnia sunt ad
hominū mores ac similitudinē translata, aliter illi nō
intellexissent. Dionysius rectē ait in cœlesti Hierar-
chia, Cōgruentius esse, ut res diuinæ exhibeātur sub
metaphora rerum corporalium et uilium, quàm no-
bilitium. Primò, quòd per hos liberatur magis huma-
nus sensus ab errore. manifestum enim est, quod hæc
non secundum proprietatem dicuntur de diuinis:
quòd utiq; posset esse dubium, si sub figuris nobilissi-
mis corporalium describerentur, apud illos potis-
simum, qui nihil maius corporibus nobilibus exco-
gitare nouerunt. Accedunt huc phrasæ, quæ mul-
tos offendunt, nempe alienæ ab ijsce linguis quibus

affucuerunt. habent etiam translationes illis homini-
 bus & temporibus gratas, nunc frigidas, nempe ab
 operis actionibus; illorum hominum. erant enim fe-
 re agricolæ & pastores: nos autem bellatores, ama-
 tores, litigantes. sicut antiquissimæ translationes la-
 tinæ rusticæ erant, postea castrenses aut forenses.
 Sed cōsiderare par est hoc usu cucnre in linguis o-
 mnibus, etiam maxime cognatis & uicinis, ut in la-
 tina & græca, in latina & hispana. Repetitiones
 tam crebræ illius sunt æui: quod est uidere in Home-
 ro, in quo sunt plures & molestiores. Tum in Canti-
 cis sunt collaudationes & translationes longissimè
 petita, quibus nihil æquè refert animū amore perci-
 tum & inflammatum, qui per totam naturam pere-
 grinus, quod amato conferat longissimè adducit.
 Tametsi linguæ illius periti, uenustatē, gratiā, pro-
 prietatē eius miris laudib. efferūt, maximāq; habere
 grauitatē & maiestatē aiunt, simul etiam profunda
 mysteria. Sunt tamen quidā, qui à sacrarū literarū le-
 ctione abhorrent, nō ob difficultatē intellectus, et re-
 cōdita mysteria, quæ nunquam ipsi attigerunt: sed
 quemadmodū delicati quidam aut deprauati stoma-
 chi, non possunt uel maxime salutaria recipere, nisi
 condituris sint & intritis cōcinnata. hi nisi adsit ser-
 monis ornatus et deliciæ, nihil possum audire, uel in
 animū admittere: ita ut malint fabellas elegāter nar-
 ratas,

ratas, quàm simplicem ueritatem .nec delicias quidē
 orationis serūt, nisi quibus assueuere. Nam aliqui si
 quis scrutetur, multas & magnas inueniet in sacris
 literis . Omnia enim insunt genera schematum &
 troporum illorum naturalium, quæ nouitatis gra-
 tiam nullo seculo amittunt, sicut Homerica. Sed non
 negamus esse simplicitatē sermonis. An par est, ut cō-
 uiuium quod omnibus instruitur ac paratur, unius
 solum aut alterius attemperetur palato? an istis æ-
 quum uidetur, ut Deus homini loquatur subtiliter
 & argumentose, quo paret sibi fidem: an, quemad-
 modum loquitur Seneca, qui semper uidetur sibi uer-
 sari in schola declamatoria, argutijs, acclamationi-
 bus, argumentatiuiculis contortis, alijsq; huiusmodi
 flosculis uerborū & sententiarum, quo nomine pla-
 cet plurimis. Non sic par est Deū loqui homini, sed
 ut Dominū seruo, ut patrē filio. ut principē subdito,
 ut magistrū discipulo. Apud Senecā sunt multæ sen-
 tentiæ magis concinnæ, & magno impetu dictæ,
 quàm ueræ: uelut, Vir bonus maior est Dijs, Deus est
 extra patientiā malorū, Sapiens supra patientiā: &
 controuersiā facit dijs de fœlicitate. Sed nec Seneca
 istis satisfacit, quoniam nimis seuerus exactor uirtu-
 tis. Quid quod ipse Aristoteles, tantus et bene dicen-
 di & rectē sentiēdi magister, tradit res grauissimas
 nitore atq; ornamenti orationis immodicis deforma-

ri, & tanquam corrumpi. Ita res nostræ pietatis nulla in phrasi possunt maiestatem illam referre quam habent in sacris literis. Sunt qui historias Abraæ, Isaac, Iacob aspernantur. Quid ita? nonne in illis magna est uarietas casuum, & series rerum, & alia quæ legentes uel audientes detinent? Ita planè. Sed dicunt esse pastorum, & priuatorum hominum. Vide hominum inephorum delicias. An non pastor fuit Apollo, Paris, Pan? quorum non dico historias, & res gestas, sed fabulas cõfictas tam libenter cognoscitis. Quid illa pastoricia Vergilij et Theocriti, quàm suauiter legitis, et cantillatis? Vtra est uel iucundior narratio, uel fructuosior, de uenatione apri Calydonij, an de Iosepho filio Israël? At fuerunt pastores. At ij pastores meliores fuerunt quàm quouis reges, & præstantiores, nempe chari Deo. Age uerò de Iudicibus, & regibus, quid deest huic historiæ? Quid tu malis legere de Nerone crudelissimo, an de Dauide mitissimo? de Caligula stolidissimo, an de Solomone sapientissimo? Sed mouent istos opes. quæ nam uerò ampliores aut admirabiliores quàm Dauidis, & Solomonis? Cæterum cur de Fabijs, cur de Fabricijs, Curijs, Quintijs, Coruncanis legunt, de Aristide, de Miltiade, de Phocione, de suis philosophis? Quid, quod in illis narrationibus sunt affectus simplices, ueri, sinceri, atque ea de causa magis capiunt: nec desunt casus uarij, subiti, inexpectati.

expectati, grandes, admirabiles, omnia denique quæ
 in cursu rerum gestarum legentium animos solent te-
 nere. Fuit memoria patrū Romæ Petrus quidam Ca-
 laber, adeò deditus linguæ quiritium Romanorum,
 ut græcam non ausus sit attingere, ne qua peregrini-
 tate contaminaret latinam. hinc incipite æstimare
 hominis iudicium: quasi uerò non ut quisq; olim Ro-
 mæ fuit latinissimus, ita non etiã fuerit græcissimus.
 tantus admirator illius Romanæ uetustatis, ut Petri
 nomen mutarit in Pomponium, quasi uerò sit in no-
 minibus aliquod discrimen: nisi fortè, quòd Pompo-
 nius propter P & M grandius quiddam sonat. ita
 non significatu uocum, sed ipsis uocibus mouentur,
 ut belluæ. Sicut alius quispiam exclamauit, O te feli-
 cem P. Maro, cui non fuerit in carmine Petrus aut
 Paulus inferendus. O homines pueriliter deliran-
 tes. an non Paulus nomen est Romanum, et Marius,
 & Maria? Petra dicis: quin etiam Petrus. Num non
 hæc nomina literis et syllabis cõsignantur, et cõstant
 temporibus? Nisi fortè illud sentiebat, deorū gesta et
 heroum & hominum scelestissimorum atq; impuris-
 simorum aptiora esse carmini, quàm sacra: in quo il-
 li assentior. nam pia hæc grauitatē suam desiderant:
 illa crudelitatis, tumultus, auaritiæ, iactantiæ, libidi-
 num, motus illos recipiūt inconditos ac procellosos.
 Sed altius latet hoc ulcus. impietas affixa est præcor

dijs, quæ non solum inſpidã eis reddit pietatem, ſed
 etiam inuiſam. Verum de Pomponio Leto, uti cœpe
 ram. Celebrabat natalem urbis, & colebat Romu-
 lum, & ſe dictatorem nominabat: Phædrum autem, a-
 lium eiusdẽ metalli magiſtrũ equitum. & alia, quæ
 neſcias impiã ne an ludicra nomines. Is autẽ quoties
 marmor aliquod uetus effodiebatur ex ruinis urbis,
 illachrymabat. rogatus cur id ageret, Admonitu(m-
 quit) temporum meliorum. O hominem, ut ipſi uo-
 cant, excerebratum. Ecquæ tandẽ exiſtimabat me-
 liora tempora? An ſub Maximino, ſub Caracalla,
 Commodo, Domitiano, Nerone, Caligula, Claudio,
 Tiberio? qui uirtuti omni bellum indixerant. an ul-
 terius, bellis ciuilibus Antonij, Pompeij, Marij, Syl-
 læ, quibus nihil toto terrarum orbe miſerabilius ur-
 be Roma. Age uerò an non malis opus aliquod lege-
 re Ciceronis de philoſophia, Senecæ, Plutarchi, Pla-
 tonis, quàm carmẽ Valerij Flacci? Qui iſtud? quia de
 philoſophia et morib. Atqui ea quæ hic tradũtur, de
 morib. ſunt, et non hominũ magiſterio, ſed Dei. An-
 gelus Politianus totam ſacram lectionem aſpernaba-
 tur. Domitius Calderinus ne niſſam quidem uolebat
 audire. & quum ab amicis eò duceretur, dixiſſe fer-
 tur, Eamus ad communem errorem. Sciamus quæ
 tandem erant occupationes iſtorum, præ quibus
 ſordebant eis ſacra & pietas: nam maximas &
 præcla

præclarissimas fuisse oportet. Domitius erat occupa-
 tus in exponenda Priapeia Vergilij, seu Ouidij po-
 tius: quid potest dici foedius, ac detestabilius? Politia-
 nus quærebat, dicendū ne esset Carthaginēsis an Car-
 thaginiensis, scribendum primus an preimus, Vergi-
 lius an Virgilius: & de hisce nugis instruebat centu-
 rias, quibus ordinandis defessus, transferebat se ad
 componendum festiuum aliquod epigrammation de
 mascula Venere græcum, ut haberet plus Veneris,
 & latini non intelligerent. O hominum curas, pro-
 pter quas merito pietatem uel contemnerent, uel ne-
 gligerent. Sunt tamen quidam, qui in uetere instru-
 mento offenduntur illis legis præscriptis, tam indi-
 gnis Dei maiestate. Ego uero non miror hoc aliquos
 mirari. Nam lex Iudæorum, ut quæ pueris dabatur,
 in specie quam Iudæi erant tunc uisuri, & quam so-
 lam etiamnum sustinent intueri puerilis est, & pla-
 ne indigna Deo. Imò nisi Christus eam à Deo affir-
 masset traditam, multi ex nationibus non potuis-
 sent adduci, ut id crederent. credunt tamen tanto
 testimonio: tum patefactis à Christo corporibus,
 quæ latebant sub imagine & uelo, ostensaq; ea
 facie legis, quæ digna est legislatore Deo, nempe ut
 omnia ad spem futuræ redemptionis & alutis per-
 tineant. Christus enim est finis legis, & propheta-
 rum. Itaque Moses incognitus antea, & multis in-

risus, coepit beneficio Christi non solum nosci à gen-
 tibus, sed illis placere, atque allubescere. & hoc in-
 gratissimi Iudei Iesu Christo debent, nec agnosunt.
 Ergo quæ legem præcesserunt, uarijs modis Chri-
 stum præfigurabant, eiusq; actiones, uitam, mor-
 tem, regnum, & ecclesiam: ut in morte Abelis in-
 fontis, in diluuiio, & reliquijs humani generis à Noë
 seruatis: in fide Abraæ, in obedientia Isaac, in sim-
 plicitate Iacob, in inuidia & exaltatione Ioseph,
 in agno phasæ, in egressu Aegypti, in transitu maris
 rubri, in introductione ad terram promissam pa-
 tribus. Quæ omnia quòd umbræ essent regni Chri-
 sti, idcirco tam diligenter est ea Moses persecutus.
 Lex autem tota umbra est, & delineatio eius ue-
 ræ legis, quam daturus erat Christus, dignam
 Deo dante, & homine accipiente, de quo aduer-
 sus Iudeos disputabo. Historiæ autem quæ sacro
 canone leguntur, figuræ sunt Christi certissimæ.
 Ostendit hoc, quòd reliqua eorundem regum dicta
 & facta, quæ ad imaginem salutis non pertine-
 rent, in alios sunt prophanos libros reiecta. de
 quibus est illud subinde in libris Regnorum & Pa-
 ralipomenon: Reliqua autem sermonum huius aut
 illius Regis, & omnia quæ fecit, nonne hæc scri-
 pta sunt in libro uerborum dierum regum Israël?
 Prophetæ omnes quicquid de rebus præsentibus lo-
 querentur,

querentur, admonerent, reprehenderent, laudarent,
 statim se ad contemplationem sustollebant aeternae
 salutis ac foelicitatis. & de iustitia, de maiestate,
 de beatitudine Messiae aliquid commemorabant, uel
 ad consolationem afflictionum, incitationemq; ad
 uirtutem & laudem: uel ad retundenda uicia, & im-
 pietatem coercendam, nec aliter quam amatores
 quicquid dicant, agant, cogitent, quicquid uideant,
 quicquid occurrat, protinus ad amores suos conuer-
 tunt: sic prophetae quacumq; ex re atque actione,
 occasionem capiebant loquendi de Messia sibi cha-
 rissimo, in quem mentes eorum semper ferebantur,
 adeo ut interdum seipsos pro Messia substituunt. Cre-
 das de semetipsis loqui, quum de Messia sit intelligen-
 dum: eodem prorsus modo, quo amicus quum de re-
 bus amici loquitur: & in plurali, multum hodie egi-
 mus, multum profecimus: & in singulari, perfeci ne-
 gocium, non perfeci: de his, in quibus qui dicit non
 est uersatus, sed amici res pro suis habet. Sunt autem
 prophetae difficiles & perobscuri multis de causis,
 siue quod admiscent presentibus cognitis uentura
 ignota, siue quod intuentes animo & cogitatione
 res maximas & praeclearissimas euenturas, nec satis
 aptis uerbis enunciare poterant, quae sub sensu non
 ueniunt, quaeq; ipsi nonnunquam parum intelligen-
 bant, quod & uatibus gentilitatis accidebat. Adde
 quod

quòd ut ea cernebant mente tanquam speculo, interdum uelut præsèntia, aliàs ut uentura, aliàs quoque ut præterita iam & transacta expromebant, quæ adhuc erant secutura. mutant enim crebro personas. Has omnes obscuritates illustrauit Christus, & figuris atq; umbris suum corpus ostendit uerum germanumq; ut quum corpus hoc habeamus, nihil sit opus amplius imaginibus & adumbratione. Iudæus literam adhuc tanquam corticem mandit durissimum, & exuccum: & ea complectitur, quæ nec Deo digna sunt, nec homine. Christus salutarem nucleum protulit. ille est sal & uita & lux ueteris testamenti, qui mortuis rebus uitam attulit. & saluit insipida: de quo argumento alio uolumine dissertetur. nunc ad id quod instituimus.

DE EVANGELII SCRIP-
toribus.

Vmbres ergo et caligini ueteris testamenti tanquam nocti tenebræ successit sol Christi, & dies Euangelij. in quo quæ de Christo perhibentur, grandia de immenso, et de Deo diuina, mirantur quidam à solis esse Christianis prodita, non item ab aliquibus ætatis illius uel gentilibus, uel Iudæis. Tertullianus, & Lucianus Antiochenus, & Eusebius Cæsariensis, authores sunt, multa esse tum à præsidibus Syriæ ac Palestine, tum à Cæsaris procuratoribus
ad

ad Senatum et ad Principem scripta de actis Christi, quæ scriptores illi affirmant suis etiam temporibus in ærario seruari inter alia scripta publica Po. Ro. nec credi aliter potest, quin res tantas, quæ publicè agerentur, multi mandarint memoriæ partim libris & commentarijs, partim epistolis ad suos. Documento est caput illud Iosephi in libro Antiquitatum XVIII, in quo Iudæus homo de Iesu filio Mariæ facit mentionem ad hunc modum: Fuit autem eisdem temporibus Iesus, sapiens uir, si tamen uirum cum nominare fas est. erat enim mirabilium operum effector, & doctor hominum eorum qui libenter quæ uera sunt audiunt. Et multos quidem Iudæorū, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit. Christus hic erat. Hunc accusatione primorū nostræ genis uiro- rum, quum Pilatus in crucem agendum esse decreuisset, non deseruerunt hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim eis tertia die iterum uiuus, secundum quod diuinitus inspirati prophætæ uel hæc, uel alia de eo innumera miracula futura esse prædixerāt. Sed et in hodiernū diem, Christianorū, qui ab ipso nuncupati sunt, & nomen perseuerat, et genus. Hæc ille. Sed libri, & epistolæ, & acta Po. Ro. uetustate & inclinationibus temporum interciderunt, ut alia maiore etiam cura custodita: sicut Ciceronis multa, & Varronis undecunq; doctissimi penè omnia.

omnia. Menandri, quem omnes ediscebant, nihil extat, nec Ennij, Actij, Pacuuij: Taciti Cornelij, quem imperator Tacitus, quòd se de illius stirpe satum idetaret, toties iubebat describi, & in publicis bibliothecis collocari, multi nihilominus desiderantur libri. Sibyllina carmina penitus interciderunt, Romanis sacrosancta: & leges XII tabularum, quas etiam pueri pro elementis ediscebant. ut transeam, quod philosophorum, qui tam multi Athenis claruerunt, præterquam Platonis, Aristotelis, Theophrasti, nihil prorsum ad nos peruenerit, quum immensam librorum multitudinem dicantur reliquisse. Rerum Romanarum scriptores, qui soli extant, tantum persequèbantur publica illius populi, & acta principum. Grauius de scriptoribus rerum gestarum Latinis & græcis conqueritur Cornelius Tacitus, quod Arminū tantum ducem Germanorum, quiq; Varum Quintilium tam insigni clade affecerit, uelut ignotum præterierint. Iam uero quæ in Iudea contingebant, aspernabantur gentiles omnes, tanquam uanæ et anilis superstitionis, nec ea curabant cognoscere. Tacitus & Suetonius coguntur interdum uerba de Iudæis & Christianis facere, quia narrationis ductu necessario in eos incidebant. at ita de ijs loquuntur, tam falso, & negligenter, tanquam si nihil de illis audiuisent, nisi à pueris inter lusum. Erant uide licet

delicet illis Iudaica omnia & Christiana tanquam in altero quodam orbe acta, & ab alio humano genere, referebantq; illa uel ad magiam, uel ad impietatem uanam & maleficam. Insecutis deinde temporibus, quum Christi nomen tanquam sol quidam latius radios suos inciperet diffundere, excitato plurimorum odio contra inuisam ueritatē, multa à uarijs de Christo conscripta, suppressa sunt & abolita ab ijs qui & Christi nomen cupiebant & conabantur abolere. Non defuerunt qui de Christo quum non male sentirent, tacuerint tamen omnia ea quae nec improbare poterant, nec probare audebant. Age uerò, quid tandem, etiam si soli Christiani res Christi & discipulorum suorum literis mandassent? An quia Iudei soli Iudaica scripserunt, protinus sunt habenda pro suspectis? Soli Graeci scripserunt Graeca, soli Romani sua illa prisca, quis ea de causa res illas uocat in controuersiam & ambiguitatem? quasi uero uel alienis tantum, uel inimicis liceat certa atq; indubitata tradere: & non promptius sit ueritati periculum uel à maleuolentia & iniquitate inimici, uel ab ignorantia & negligentia alieni? Quid, quòd plurimum interest inter scriptionem uitae atq; actionum Christi, & aliarum cuiuscunq; nationis, sectae, disciplinae. haec enim omnia scribi & tradi possunt ab exteris, qui non sint eius ritus, moris, legis, instituti, uoluntatis.

luntatis. Res autem nostræ pietatis nemo potest uerè ac diligenter mandare memoriæ, quin ilico ad nostræseat, et fiat Christianus. Intellet enim eam esse doctrinã, et Dei cultũ, in quo uno sita sit hominũ salus, extra quem indubitata pernicies. Quid de scriptione aut cõmentatione loquor? sola auditione, sola meditatione, sola pietatis huius cognitione, & uno quasi intuitu, q̃ multa millia dederũt Christo sua nomina, neglectis semel ac pro nihilo habitis uniuersis uitæ huius utilitatibus, etiã uita ipsa? Cæterum quantumcunq; profani homines de Christo scripsissent, non passus tamen esset Deus pietatem suam extraneorum testimonijs niti. sic enim illi fuit cordi, ut summa nostræ fœlicitatis non nisi à sanctissimis optimisq; uiris traderentur, ne rei huius, quam esse firmissimam certissimamq; uniuersorum interest, aliquid authoritatis decederet ex indignitate authorum. Christus ipse nihil penitus scripto reliquit: quia non uenerat, ut legem suam in tabulis aut membranis exararet, sed in humanis cordibus. quemadmodum idem ipse in mundi initio legem uirtutis in hominum pectoribus insculpserat: eamq; ob causam spiritum sanctum, hoc est patris & suum misit, qui uelut perpetuus esset commonefactor suæ doctrinæ, & magister præsens, nec cõueniebat ut alibi Deus scriberet, quàm in ijs ipsis quos docebat,

cebat, in ipsis eisdem cordibus quæ ipse finxerat, ne
 diuinæ uoci tanquam parum efficaci scriptura opi-
 tularetur, ac suppleret quod uiribus illius deesset.
 Nec personæ Christi congruebat, ipso in cœlū sub-
 lato, aliquod ostendi posse ipsius scriptum, ne in
 eo humana infirmitas peccaret, alij nimio cultu, a-
 lij offensione: quod (ut sunt hominum ingenia di-
 uersissima) aliquibus uideri potuisset non omnibus
 suis partibus & numeris absolutissimum, hoc est
 Deo dignum & congruens. Satis Christo fuit, egisse
 quæ alij meminissent, aut, si uideretur, aut opus
 esse existimarent, consignarent chartis ad recor-
 dationē. Doctrina quidem Christi in cordibus exa-
 rata est, qualem gerit ecclesia Christi sponsa, spi-
 ritus sancti discipula, insculptā in suo corde, atq; in-
 fixam. Sed quoniam diuinæ uocis homo obliuisci-
 tur, & diuini spiritus fauorem ac monitus maliciā
 sua uiolat, ac extrudit, placuit diuinæ benignitati ut
 ex Christi actionibus ea mandarentur literis, quo-
 rum cognitio ad hominum sufficeret salutem: et man-
 darentur ab ijs, quorū fides meritò approbaretur ab
 Ecclesia. Qui uitam atq; actiones Christi, qui pro-
 digia, qui doctrinam erant humano generi traditu-
 ri, eos & uidisse conueniebat singula, & diligenter
 obseruasse, atque annotasse, tum etiam uersatos esse
 cum eo familiarius. non poterat hæc præstare turba
 populi, cuius sententia & testimonium incertū est,

plerunq; uanū, uagū, inconstans. Christus ergo quū plurima ageret, & potissima publicē, non tamē multitudinis testimonio acquieuit, septuaginta delegit sibi uiros, quibus uerò propius cōmunicaret sua, & tanquam intimorū amicorū cohortē, duodecim, qui cum eo domi & foris, in publico & priuato familiarissime conuersarent, & consilia eius sacratissima cognoscerent. Si quid hoc ad rem existimatur face-
re numerus hic duodecī deorū iam olim apud gentes sacer erat sacrumq; hoc collegiū principū diuorum pietatis nostrę uidebatur adumbrare. Duodecim fuerunt dij Athenis, duodecim dij selecti Romę, & duodecim dij consentes. Apostoli sunt nominati, quōd tanquā nuncij cœlestis regni à Christo mitterentur. fuerūt hi homines de plebe rudes, literarū et magnarū artium ignari, simplices, qui nec fingere aut dissimulare, nec astu ac uafricie ulla scirent uti. lenti & tardi, nō solū ad percipiendū res maximas, sed etiam ad credendū, de quorum tarditate ac duricie cordiū sepe numero Dominus est conquestus. Tales uoluit conscios & testes esse suorū actorū, ut postquam intellexissent, et credidissent, fides esset & in illis stabilior, & apud reliquos certior, non aliter quā signū in dura materia impressum. Ad exhibendas humanas doctrinas, nempe naturales, opus est lumine naturali, hoc est ingenij acumine & cultu: ad cœlestē autē et diuinā, uidelicet supernaturalem, superna-

pernaturali lumine, quod diuinitus infunditur. Tales fuerunt Apostoli. rudes illos ac tardos accepit Dominus, sed quod ad pietatē altissimaq; attinet mysteria, doctissimos et sapiētissimos reddidit, taliq; instruxit ingenio et prudentia, ut sapientiā illorum omnes admirarētur, nec quisquā falsos eos in illis rebus suis se posset suspicari. Scire autē illos quæ asseuerarent, et cōpertissima habuisse, non affirmatione, aut iurando testificati sunt, sed iactura omnium quæ existimatur chara in uita, insuper etiā perferēdis doloribus, tormētis, morte acerbissima, et probrosissima. Quis credat eos indignissima, et malorū extrema sibi nō recusasse pro eo quod haberēt incertū? nam pro certissimis & cōpertissimis quotusquisq; uel existimationis, uel fortunarū discrimen adire sustineat, nedum mortem oppetere, & tam acerbam? lam uerō quisquis mentitur, aliquod sibi proponit animo emolumentū mendacij, alius pecuniā, alius uoluptatem, alius famam aut decus, alius ultionem, alius ut animi prauā aliquam cupidinē expleat. Apostolis autem Christi doctrina prædicanda & propaganda quid optabile uel uiuentibus quærebatur, uel uita fundis uiuentib. quidē ea omnia, propter quæ deuitanda et propulsanda mentiri homines cōsueuerunt, inopia, labores, sitis, fames, cruciatus, ignominia, extremū supplicium: post mortem uerō infamia, & si doctrina uera ac cœlestis nō erat, poenæ apud inferos tā impij

mēdacij. His credo illicefacti præmijs, facile eſſet ad
 mentiendū adducti. Iā uerò cuius ſcinitæ fuiſſet atq;
 immanitatis, diſcipulos Chriſti, tū ſemetipſos pericu-
 lis, tormētis, ignominie, morti crudeliſſimæ obijcere:
 tū id tāta cura et diligētia agere, ut tāta generis hu-
 mani pars, per rei falſæ et cōſictæ perſuaſionē in ea-
 dē mala protruderetur? Ex ijs ergo q̄ Dominū agen-
 tē hic in terris comitati ſū, et propius ac familiarius
 nouerūt, quidā facta et dicta illius prodiderūt memo-
 ria, cōſignatis locis et tēporibus, quib. quæq; res eſ-
 ſent actæ, etiā nominatis ijs qui affuiſſent, ut certior
 eſſet atq; indubitator ueritas. nec auſi fuiſſet illa ſic
 ſcribere, ſi quid fingerent, uiuentibus etiā nū multis
 qui uidiſſent Dominū, à quib. potuiſſet refelli, ſi quid
 mentirētur: præſertim quū eſſet plurimi, qui nihil ma-
 gis cuperēt ac laborarēt, quā ueritatē noſtrā qua-
 cunq; poſſet uia et ratione cōuellere ac labefactare.
 Ex omnib. tamē ijs qui acta Chriſti et doctrinā literis
 mandarūt, antiquiſſima illa et prima Eccleſia illorū
 temporū penē æqualis, ſolos quatuor tanquā ſacro-
 ſanctos & firmiſſimæ fidei ac ueritatis approbavit,
 ac retinuit: Matthæi et Ioannis, qui rebus omnib. in-
 terſuerūt: Marci, ex relatione Petri: Lucæ, tū ex Pau-
 li reuelatione, tum relatu aliorū qui erāt cum Domi-
 no uerſati. Sapienter Auguſtinus: Ac ne putaretur,
 inquit, quod attinet ad percipiendum ac prædican-
 dum euangelium, intereſſe aliquid, utrum illi annun-
 ciant

cient qui eundem Dominum hic in carne apparentē
 secuti sunt, an alij qui ex illis cōparata fideliter cre-
 diderunt, diuina prouidentia procuratū est per spiri-
 tum sanctum, ut quibusdā etiam ex illis qui primos
 Apostolos sequebamur, non solū annunciādi, uerū
 etiam scribendi euangelium tribueretur authoritas.
 Sic ille. Has historias & necessarias duxerunt esse, et
 sufficere. in quibus recipiendis duo potissimū secuti
 sunt, tum ueritatē rei, de qua facti erant uel ab ipsis
 eisdem Apostolis, uel à discipulis Apostolorū certio-
 res. Itaq; tum recepta approbatāq; est euangelicæ
 historie ueritas, quum adhuc superessēt, qui Domi-
 num ipsum in sua mortalitate cognouissent, aut qui
 eos audiissent, qui illi fuerāt familiares: tuncq; et cō-
 ueniēs fuit, et cōducibile, approbari quod sequentes
 ætates tenerēt pro indubitato, quū omnes acta illa
 et doctrinā nō tam ex scriptura cognoscerent, q̄ ex
 traditione eorū qui ipsi uidiessēt ac interfuisset. hi de-
 mū iudicare poterāt, quid in illis rebus probandū es-
 set ac tenendū, quid contrā refellendū ac reijciendū.
 Secuti sunt etiā patres illi iudiciū spiritus sancti, qui
 eos docuit euāgelia hæc maiore sapiētia atq; spiritu
 esse cōposita, q̄ humano, diuinitus esse illorū pectori-
 bus infusa: de quo statim disserā. At quatuor illi nō-
 nunq̄ inter se dissentiūt. Huic questioni sic respōdet
 Ioānes Chrysostomus: Paruē interdū in euāgelij dis-
 fidētiæ argumentū præbēt ueritatis, ne ex cōposito

uideantur scripsisse, si per omnia consentirent. Fuit
 Ioānes Apostolus Ephesi eodē tēpore quo etiā Pau-
 lus, alter tamē nullā in suis epistolis de altero mētio-
 nem facit, nec multū conueniebāt et colloquebātur,
 postquā satis erāt ab spiritu Dei edocti, instructi, &
 quasi armati, ne de cōmunicata sentētia et cōsilio ui-
 derētur annūciare Christū, sed ex ipsius Christi do-
 ctrina et monitis coelestibus. Ergo in fundamētis &
 summa nusquā discrepāt, nepe Christū esse Dei filiū,
 natū de Maria uirgine, edidisse miracula ingētia, do-
 cuisse contemptū rerū mūdi huius, fiduciā et chari-
 tatem erga Deū & homines, uocasse cūctos morta-
 les ad sempiternā foelicitatē, passum, mortuū, surre-
 xisse, ascēdisse ad cœlos, sedere ad dexterā patris sui,
 uenturū iudicē hominū uniuersorū. hęc una uoce, u-
 na sententia cōstanter referūt, & docent. Discrepāt
 quādoq; in circumstātijs, quas Græci *περίστασις* no-
 minant, quę rei summā nō uariāt. hic astrictius rem
 narrat, ille fusius: hic perhibet sanatos duos, alter
 tres: unus in egressu portę, alius in ingressu. quod il-
 la de caussa sæpe euenit, quòd est tanta miraculorū
 Christi multitudo, ut quę sunt diuersa nos tamē pro-
 pter aliquā inter se similitudinē eadē esse existime-
 mus. Eundē in modū usuuenit in dictis & sententijs
 doctrine. eadē dixit Dominus uarijs locis, uarijs uer-
 bis: hic refert quę hic dixit hoc modo, ille quę illo in
 loco paulū diuersē. colligūt uidelicet cētones cōcio-
 num

num et uerborū Christi, quæ ad institutionē et salutē nostrā facerēt. Et ut cōgerunt acta Christi, magis eorum habētes rationē, q̄ ordinis tēporis. uidētur sepe numero alia quæ sunt eadē, et eadē quæ sunt diuersa. Hoc uero etiā scriptores seculares soliti sunt facere, quæle est illud (ut unū pro plurimis exēplis ponā) apud Verg. in XI. Vidinus ō ciues Diomedē, argi uaq; castra, Atque iter emensi casus superauimus omnes Tale etiā apertis uerbis apud Lucā in Actib. apostolorū: Et sic, inquit, uenimus Romam. Et inde quū auāssent fratres de nobis, prodierūt nobis obuiam usq; ad forū Appij, et tres tabernas. Vfus quoq; uerborū nōnunquā præ se fert uarietatē, dum alius idē uocabulū alia in significatione ponit. quarū rerū omniū manifesta sunt exempla legēti Euangeliū. huc autē adducēdi non est locus. huiusmodi enim melius demonstrantur in re præsentī. & oculis subiecta.

DE VIRTUTIBVS ATQVE
excellētia Euangeliij.

CAeterū si quis Euangeliij uirtutes gratiamq; admirabilem propius attentiusq; contempletur, intelliget indubiē nō hominis esse opus, sed Dei, nec potuisse ab humanis ingenijs sine proprio & peculiari numinis afflatu componi. Utinam mihi res nunc esset cum ijs qui attentius diligentiusq; librum illum uersassent atque inspexissent: intelligerentur melius quæ dicere, et facere non mediocre

cōpendium uerborum. Omnia habet. quæcunq; par
 est habere diuinū librū, hoc est humane salutis. Pri-
 mum omnium non de humanis artibus atq; opificijs,
 nō de speculatione causarū, nō de circūspectione
 prudentia uel publica, uel priuata, præcepta cōtinet,
 sed de immortalitate, ac bonis æternis. Idcirco et æge-
 lium nūcupatur, hoc est bona & leta annūciatio.
 Discipline aliæ sapiētiae, artes quæcunq; ac prudenti-
 e mūdi huius nunciant uenire ad imperiū, ad re-
 gnum, ad opes, ad potentiā eui huius fragilis, ac bre-
 uissimū, ad epulas opiparas, ad ludos, ad ueluptates,
 ad decus, ad laudē, ad rigidā atq; inanē uirtutis um-
 bram, ad terram fluentem lacte & melle, ad puellas
 formosissimas, & quotidianas cōpotationes. Euange-
 lium autem Christi uenire celeres atque expeditos
 ad amandum Deum, ut cum illo ad æternitatem iun-
 gamur, unde existet beatitudo inestimabilis. Hinc ut
 Deus homines omnes absq; ulla exceptione aptos ido-
 neosq; condidit suæ fœlicitati, ita & legem quam i-
 pse traderet, hoc est fœlicitatis huius uiam certissi-
 mam cōmunem esse omnibus uoluit. nulla ab ea ætas
 excluditur aut repellitur, nullus sexus, natio, condi-
 tio: eaq; de causa catholica est fides nuncupata.
 Quod si omnib. sine discrimine tradebatur tanquam
 aegris medicina, par fuit, ut ab omnib. etiā capi tene-
 riq; posset, ad rectam obseruantiam et cultum. Non
 est traditum euangelium obscurum & difficile ad
 intelli-

intelligendum, tanquam paucissimis profuturū, sed facile, dilucidum, apertum, expositū omnibus, ut nemo esset quin petere illinc posset, & tanquam de fonte haurire, quæ saluti suæ expedirent. Pythagoras, Parmenides, Heraclitus, Plato, & alij ueterū, si quid sibi de diuinis, uel abstrusis in natura rebus uiderentur exculpssisse, occultabāt sedulo: uel si ederent, paucis admodū communicabāt. ijsq; amicissimis et adiuuatissimis, non cōmittebant monumentis literarū: aut si id facerent, obuelabant uerbis raris, exquisitis, obscuris. Plato scribēs Dionysio de quibusdā sacris mysteriis, iubet ut epistolā e uestigio cōcerpat, ne deueniat in manus indignorū. Alij philosophi atq; oratores locuti sunt excultius, ornatius, accuratius, subtilius in omni genere artium: uidelicet nō scribebāt omnibus, aut ex ingenio uel faciūdia decus ac gloriā captabāt. ergo illa ipsa tam elaborata pauci adueniunt, pauciores intelligūt. Nihil est scilicet periculi, si illa tenebris obruta sub ignorātia delitescāt. At quod scire omnib. expedit, & est necesse, quod extremæ calamitatis est nescire, utiq; congruū est, ut ab omnib. quantū sat est intelligatur. Deus enim nō solum ingeniosorū, aut doctorū, aut diuitū est pater, & rector, sed omniū promiscue, omniū miseretur. omnes ad se uocat atq; allicit, omnib. uult optime cōsultū. ideoq; Dominus noster magistris ecclesiarum præcipit, Quod clā audiuistis, palām diuulgate. Homines ho-

minibus inuidēt, aut ad suam gloriā, aut suas utilita-
 tes referūt, quæ dicunt: Deus non sua spectat commo-
 da quum nobis benefacit, sed nostra ipsorū simplici-
 ter ac benignè. Quæ causa est, ut quum rationes de
 Deo multæ sint & efficacissimæ ingeniorū naturali
 ui ac facultate deprehensæ, uoluerit tamen Deus o-
 mnia nobis cōducibilia doctrina sua cōprehendi, faci-
 li et aperta. Nam quū ad rationes illas non penetrent
 et perueniāt, nisi homines ingeniorū acumine prædi-
 ti, idq; post longū studiū et usum, tam sano et ualido
 iudicio ne fallantur: quid ijs fieret, quibus nondū li-
 cuit studere per etatē, nō licet per morbos. per imbe-
 cillitatē, per negocia et curas uitæ necessarias, non li-
 cebit per ingeniū torpēs et segne, uel auersum proni-
 tate naturæ suæ et alienū ab eiusmodi contēplatio-
 ne? Quapropter diuina institutio statim omnibus
 proponitur, & semel tota ea quæ scire expedit, ex il-
 lius authoritate qui nec falli potest, nec fallere: ne si
 rationibus et speculationi ingeniorū relinqueretur,
 graue homines adirent periculū in ea re, sine quā sal-
 ui esse nō possunt. Rationes enim et argumenta non
 semper ex ui sua efficiunt, sed prout est ingenium in
 quod inciderūt, ut semen in terrā. Alijs ratio fortissi-
 ma suspecta est, sunt qui uerisimilē pro certissima at-
 que indubitabili recipiūt. Proposita est autē Dei di-
 sciplina ea facilitate, quæ apta esset omnium ingenijs,
 quæ omnes faciliē caperent, simplici uidelicet narra-
 tione,

tione, exēplisq; et similitudinib. sumptis de rebus no-
 tissimis. At in hac ipsa facilitate et simplicitate tā uti-
 li, tā cōgruēti quibuslibet, quāta occultatur altitudo
 mysteriorū, quæ diutissimè exercere possint magna
 atq; sublimia ingenia, ac pascere bona ac religioni de-
 dita? Nullū est in Euāgelio uerbū, quo nō tegatur grā
 de aliquod et admirabile arcanū. Qui librū illū nō e-
 uoluitis diligenter, et cōsiderastis subtilius, credite
 expertis, aut certe uos ipsi experimini. Atq; hoc ipsū
 q̄ manifestō ex Dei operibus, quæ omnia hoc maxi-
 mē artificio sunt magna et miranda, quōd sub specie
 facili et aperta ingentes utilitates adserūt, ita res oc-
 cultāt profundissima speculationis, & quæ ingenia
 quantūuis excellētia ingēti defigāt stupore, nec unq̄
 exatiēt cōtemplando. uelut in formica, in apicula, in
 reb. minimis, in cœlo, in sole, in astris, in elemētis, et
 reb. magnis, in brutis, in stirpibus, in humano corpo-
 re, & rebus mediocribus. quibus omnibus nihil pul-
 chrius, amœnuius, iucūdius. nihil utilius ac conducibi-
 lius, ad scrutationē aut et uestigationē quid profun-
 dius aut remotius? Sic in Euāgelio quæ nobis sunt ne-
 cessaria, obuia sunt omnia et ad manū. cōtēplatione
 illarū rerū nihil animo gratius, inquisitione uero &
 perscrutatione nihil excelsius aut admirabilius, nihil
 quod diutius sublimes mētes pascere ac detinere pos-
 sit cū summa uoluptate et fructu. ut præclarus ac ge-
 nerosus animus nihil necesse habeat alibi pastū præstā-
 tie

tie suæ congruentē quærere. Grandia sunt hæc quæ
 dixi, sed profectò dignitate ac magnitudine illarum
 rerū minora: hoc etiã sine experimēto, sine attēta sa
 cri Euangelij lectione facile quiuis assequetur mani
 festa cōiectura. Nam si nihil est penitus à Deo profe
 ctum, quod nō sit refertū secretis et admirabilitate,
 quāto esse magis par est Dei in humano corpore &
 in terris uitã, functionē, administrationēq; humane
 salutis ac beatitatis. qua homines (ut sic loquar) dei
 fificantur, quemadmodū Deus ipse est humanatus. Iã
 quãtã admirationis est in toto Euangelio. & quidē
 ab imperitis humane sapientiæ cōscripto, nō inueni
 ri quæ in monimētis maximorū ingeniorū, magnaq;
 eruditione et cognitione rerū atq; usu excultissimorū,
 ut aliqd sit uariū et pugnās, ut aliquid ineptū,
 puerile, frigidū, absurdum, ridiculū, et ubi scriptori
 danda sit uenia quòd dormitarit? quēadmodū de Ho
 mero inquit Horatius. Nihil in eis tale: ut appareat
 rectorē moderatorēq; illarū mentiū & manū fuisse
 Deū, illisq; id beneficiū esse collatū, quod nulli huma
 norū ingeniorū, naturæ quidē relicto. Quãta in illis
 narrationis cōstamia, qui tenor perpetuus, facilitas
 autē in affectata, et ubiq; sui similis. Grauitas uerò et
 seueritas diuinis reb. cōgruēs, nihil in illis prorsū io
 cosum, aut ridiculū, nō delapsi sunt ad ullã sui osten
 tationē, non ad citãdos eruditos nationū, non ad ali
 quid inserendū ex sapientia mundi, quæ tū maxime

erat in precio, nō ad descriptiones regionū ac locorū,
 nō ad inanes ullas atq; ociosas digressiones, aut quæ
 amœnitate sua detinere possent lectorē, nihil in illis
 uacās, aut aliorū pertinēs, nullū est uerbū quod ad
 summā instituti non pertineat, hoc est ad rationē pie
 tatis. et quū in his quæ mediocria possent existima
 ri, sic eluceat diuini cōsiliij effectus, minus erit profe
 ctō mirandū nihil in eis esse obscœnū, et turpe, ut in
 Alcorano Mahumetis, & apud gentiū uates: nihil a
 nile, delyrū, blasphemū ut in Thalmud Iudæorū, &
 apud plerosq; philosophos. In expositione autē eorū
 quæ Christus uel dixerit uel egerit, eadē admirabili
 tas maiestatis quæ in cæteris, seu potius amplior &
 sublimior. Nam Dei ratio & filius naturā sibi homi
 nis assumpsit, qua uelut instrumēto uteretur nostræ
 doctrine, exempli, redemptionis, quo peracto mune
 re uoluit eam oculis humanis subducere, ne ibi amor
 suorum sisteret, sed transfiret ad diuinitatē. Quocir
 ca ut manifestū omnibus fieret opus hoc Christi cœ
 leste esse, non terrenū: ad Deum spectare, non in res
 mundi huius: de Christi maioribus modice memora
 runt, contenti solum ostendisse, referre illum genus
 suum in Abraham & Dauidē, quibus erat priuatim
 promissus. De matre autē q̄ pauca? at de qua ma
 tre, q̄ digna, ut de illa longē plurima mandarentur
 memoriæ? Ipse porrō matrē & fratres suos affirma
 uit, qui patris sui cœlestis uoluntati iussisq; obedi
 rent.

rent: non repudians quos haberet ex sanguine, sed illos potiores sibi docens, qui per spiritum accederent: atque adeo consanguinei qui illum sunt secuti, non prelati sunt alijs nexu corporis, sed cognatione spiritus, hoc est excellentia uirtutum. De ipso autem Christo nihil retulerunt qua esset statura, qua facie, qua forma, qua uoce, quo modo indueretur, incederet, esset, biberet, quiesceret, quae solent rerum scriptores etiam de uiris mediocribus memoriae posterorum tradere: eoque accuratius ac subtilius, quam proprie de illis suscipiunt narrationem. quod altissimo Dei consilio effectum est, ne quae de rebus filij Dei corporalibus haberemus, ea putarentur summa, et absolutissima, et in rebus neutris ac indifferentibus prope sola, sic uestiri, sic comedere, aut haec uel illa sic loqui, sic ingredi. Inde quanta illis obseruandis, et quam accurata superstitione, quam placeret sibi qui sic ageret: et eo magis, si essent sibi naturalia, ut cognationem uideretur habere aliquam cum filio Dei. quae cura negligentiam eorum importaret, quae uere sunt Deo grata: qua plane sisteretur in homine, non transiretur ad Deum. Niciam Atheniensem ducem ferunt manumisisse seruum, quem diceret Baccho esse simile: tactus est scilicet religione, quod nefas existimaret mortali seruire, qui similitudinem haberet cum immortali. Quid fieret inter nos de ijs qui Christum facie uel uitae actionibus naturalibus referrent? Nec uicissim deessent, ut sunt hominum uaria et pugnans-

pugnantia iudicia. qui res illas Christi non putarent esse summas et perfectissimas: unde offensio de Christo, qua nihil est humanis & angelicis mētibus pesti lenius. Nihil scripserunt prorsum quod nostra non referret cognosci, nihil omiserūt quod referret. nam quicquid è re nostra est nos scire, euangelijs est explicatum: curiosa, hoc est quæ ad salutē nostram non faciunt, prætermiſsa sunt. Et hæc omnia non tractant tanquā encomiū, sed narrationis modo purè, simpliciter, nudè: ex qua præoptimum sit iudicare, illum & uirum fuisse optimū, & Deum ipsum immū ac præpotentē. Quibus de causis et rationibus hoc possum affirmare, nō minus audacter quàm uerè: Si cum et humana sapientia cōspiraret, ut hominē aliquem Deum esse uellet ostendere, et eius opera & dicta diuina fingeretq; de illo homine quicquid animo esset collibitū, & in id quod finxisset adhiberet orationis cultum, differendi uim, et acumē rationū, non posset tamen Euangeliū unum quale est nostrum cōponere, hoc est conscribere, quo id possit euinci ac persuaderi, quemadmodū Euangelistæ nostri fecerunt solo historie contextu, detractis quibuscūq; humane sapientie uiribus atq; ornamentis. Hoc uerò ut profanis atq; imperitis fortasse uideatur incredibile, au non satis probabile, quisquis tamen altius in Euangelij sensa penetrarit, facile mihi assentietur. Homerus finxit arbitrio suo in Achille optimi seu principis

[et]

seu imperatoris effigiem, in Vlysse uiri prudentissimi: quid exijt? Achillem fecit seuum, sanguinarium, immanem, inhumanum: Vlysem astutum, fraudulentum, mendacē. Xenophon Cyrum maiorem ad imaginem, ut inquit Cicero, iusti ac moderati imperij: et dixit quæ uoluit, quæ omnes sciebāt in regē illum non cōpetere. quid tandē protulit? principē bellacē, bella ex bellis serentē, artium pacis uel oblitū, uel negligentē. Philostratus Atticus rhetor Apolloniū Tianeum describit in odium Christi, uirū diuinitate plenum: qua narratione nihil est fabulosius, inconstantius, nihil à mente omni & ratione inanius. & profert tandem nobis magū uanissimū, arrogantissimū, & iactantissimum. cuius mendacia & dementiam quum Eusebius Casariensis paucis uerbis patefecit, tum nemini sano non est facillimū perspicere. Sed ad saniores redeamus. nā Philostrato illa scribēti nemo est tam absurdo iudicio, qui nō intelligat mentē omnino et sanitatē defuisse. Plato rēpub. est cōmentus, irrisam atq; explosā ab omnib. Minos Cretēsis leges suas à Ioue se accepisse finxit, Lycurgus Lacedæmonius ab Apolline: quæ à Platone, Aristotele, et maximis quibusq; philosophis sunt reprehēsa ac cōfutate. Cicero ipse reip. iustæ ac legitimæ imaginē, quasiq; ideā ab illa reip. Ro. uetere mutuatus est, quæ fuerit per bella Punica, & paulò antè: qua ciuitate nulla unquā fuit post hominū memoriā iniquius, aut certē

certè turbulentius instituta. At qui uiri hæc fingebant? quibus ingenijs, qua eruditione, prudētia, facundias sed apparebat protinus humanū esse opus, hoc est debile, & ruinosum. Hic undique relucet ars & consilium Dei. Idem M. Tullius qua cura, qua anxietate animi, quanta molitione consecaturum se ait memoriam filiæ, omniumq; excellentiū ingeniorum & græcis & latinis monumentis effēcturum, ut pro dea habeatur? qua solitudine scribit ad Atticum, ut ager sibi ematur loco celebri, in quo fanum extruatur Tulliolæ? Quid sequutū est? Scripsit libros duos de morte filiæ, quibus, ut credibile est, profusis ingenij illius tanti tamq; in dicendo exercitati opibus, argumētis, schematis, cultu & ornatu orationis conatus est persuadere posteritati, Tulliolum esse deam. sed inepti patris aniles lachrymas, & commentum fragile præsentis posteri q; deriserunt. Redeamus iam ad libros omnes sacros, ueteres ac nouos. Princeps & caput et regula diuinorum oraculorum, & salutiferæ ac necessariæ ueritatis est Christi Euangeliū, quo cæteri sacri libri omnes censentur, & precium accipiūt, tam ueteris instrumenti, quam noui. Epistolæ apostolicæ uelut explicatio quædam sunt aliquot sententiarum Euangelij, & earum fusior expositio per spiritum sanctum dictata, ut eius spiritus doctrinam Euangelio conformem & consonam, seu ut

T aptius

aptius dicā, unam atque eandem in apostolis incipiamus deprehendere & agnoscere. Acta apostolorum primum est ædificium surgens super Christi fundamentum, quod sequens Ecclesia imitetur, quoad peragatur ædificium hoc in reditu Domini, quantum quidem fieri possit per tempora, regiones, & statum ecclesiarum. Hi omnes sunt libri fœderis pactiq; Dei cum hominibus, quod testamentum Hebraica loquendi proprietate nominatur. est enim fœdus diuinæ misericordiæ, & reconciliationis eius cum humano genere. Vetus instrumentum huius confœderationis umbras continet eius corporis, quod est in nouo explicatum, atque ostensum. Nouum enim ad cognitionem apertam ueritatis est datum, uetus autem ad præparationem notæ, ut haberent homines in nocte illa, quoad sol oriretur, doctrinā cultus diuini, speculationem rerum altissimarum sub caligine infimarum latentem, exempla Dei bonitatis ad fiduciam, & magnitudinis ac seueritatis eius ad timorem, ut uagi & fugitiui timore tanquam inieclis compedibus detinerentur: ne uerò desperarent, parata essent illis tot opera miserationum illius. In uetere sermo est & sententiæ puerorum, in nouo autem uirorum. Tametsi interdum Christus loquutus est discipulis suis, nempe adhuc Iudæis, Iudæorum uerbis, ac more, de mensis in æterna beatitudine,
de

de epulis & conuiuio, alijsq; eiusmodi nonnullis, licet perpaucis. Formabat scilicet Dominus pueros suos pueriliter primum, nec uoluit eos ad plenum perfectumq; doctrinæ perducere, ut fulgor illis ueritatis proponeretur ante oculos, quoad absoluto humanæ uitæ decursu tantam iam auctoritatem apud illorum animos parasset, ut splendorem illum ingentium mysteriorum intueri & cuperent & inciperet posse. Ille quidem semina uniuersæ ueritatis & sanctæ doctrinæ in illorum pectoribus iecerat: quæ illi parū à primo intelligentes, edocti mox ab eodem spiritu Christi, manifestò sunt postea intuiti. Non attulit spiritus sanctus nouam apostolis doctrinam, sed explicationem acceptæ, de quo sumus antea loquuti. Homo ratione ac mente præditus, ad disciplinas cultumq; animi factus, aptusq;, disciplina aliqua indiget, ne ocio ac situ uis illa animi a. fuosissima obtorpescat. Ad peritias disciplinasq; non sunt omnes eodem modo apppositi: alij alijs uel tenentur, uel sunt dediti. una est quæ uniuerso hominum generi congruit, necessaria uidelicet. Necessarium uoco, sine quo uiuere ac tueri se non possit. Nam quemadmodum ad corporis uitam, etiam si artes actionesq; omnes homini adim. as, tum illa omnia quæ uel delectationi sunt, uel utilitati comparata, alimentum certe ut relinquas est necessum, si modò uis eum

T uiuere:

uiuere: sic una est disciplina, unus animi cultus,
 sine quo animi uita non possit fulciri, propagari,
 quum absque reliquis uniuersis possit. ea certe est
 ars, qua homo post uitam hanc corporis breuissi-
 mam, alteram illam eternitatis consequitur, & fi-
 nem illum ad quem ex bonitate autoris sui est con-
 ditus. Hæc est sciētia colendi Dei, quæ pietas nūcu-
 patur. ea uerò libris diuini fœderis explicata est.
 Quæ pietate quoniam homo plus indiget, quàm ci-
 bo, bonitas illa & benignitas eius qui cibum pro-
 uidit ac parauit, non neglexit, quod tanto erat ma-
 gis conducibile ac necessarium. Ea enim est Dei bo-
 nitas & sapientia, ut nemo dubitare possit, quin et
 ille prospiciat nostris necessitatibus, & remedium
 illarum sit ab eo. Quæ ergo uel delectamentorum
 sunt disciplina, uel ornamenti, uel usus huius tem-
 porarij, ac fugacissimi, ingenijs sunt hominum in-
 quisita, & tradita, fluxa atque incertæ authorita-
 tis. Hoc uerò quod certum esse oportet, sine quo
 salui esse non possumus, Dei esse par fuit, cuius sa-
 pientiæ infinitæ, nec falsæ, nec fallentis authori-
 tas certa, indubitata, firmissima est. Fundari ergo
 conueniebat super immobilitatem eternæ uerita-
 tis: quod nisi esset stabile, grauissima consequere-
 tur perturbatio, & perniciēs acerbissima. Quæ
 propter quisquis sacris literis detrahit, quisquis
 eis derogat, detrahit ac derogat bonitati ac beni-
 gni-

gnitati Dei, fiducia atque amori erga illum nostro, id est saluti & bono nostro supremo & unico, haud aliter cogitans aut faciens, quam si quis in graui & periculoso morbo unicam medicinam à sapiētissimo & amicissimo medico oblatam, uel tanquam noxiam calumniaretur, uel tanquam inutile sperneret ac refutaret. Tametsi hoc quod tantopere nobis expedit firmum esse, certum, stabile, liquidum, plurimi sunt qui uel malicia concutere atque exagitare tentant, uel errore obscurant, & obruunt tenebris, ut inter tot conantes deprauare periclitetur ingenij nostri imperitia atque infirmitas. Eiusdem bonitas qui illa dictauit sanctis suis, reliquit normam & lucernam duraturam usq; ad extremum æui huius, quæ dux sit nobis in tenebris, & in dubijs atq; incertis mensura. Ea uerò est Ecclesia, cui in æternum præfecit magistrum & ductorem spiritum suum, ut per illius regimen uerè sit Ecclesia (quemadmodum Paulus ait) columna & fundamentum ueritatis. Illa scrutatur, examinat, expendit libros mysticos, probat aut reprobat singula uerborum sensuorumq; per spiritum sanctum, alioqui confusissima sequeretur rerum omnium perturbatio. Ecclesia uerò solos libros illos qui in sacro continentur canone, tanquam saluti nostræ necessarios recepit atq; approbavit, quoniam eorum authores spiritu Dei

dictante scripsisse, ab eodem illo spiritu est edocta. multos alios comprobavit, ut utiles, non tamen necessarios, de quorum spiritu incerta est: qui etiam si magisterio sacri spiritus sint in scribendo usi, à quo sunt dona omnia sancta, non tamen ea spiritus in hoc dictavit, ut uellet aut perpetua esse, aut omnibus ad salutem immortalem necessaria.

DE ACTIS IESU
Christi.

Accedamus iam propius ad acta & uitam Iesu Christi, ut intelligant omnes, diuino eam fuisse consilio rectam, nec conuenisse aliter in illa quicquam fieri, nec humanas omnes cogitationes meliorem salutis rationem formamque posse inuenire. Primum omnium poterat sibi Dominus corpus nouum omnino à terra confingere, quale Adæ. sed qui charitate nostri adductus in terram descendit, sanguine & cognatione uoluit nobiscum iungi, quum ad maiorem inter nos & ipsum conciliandam gratiam, tum ut uerius peccatum in se ipso deleteret, quod infixum carni nostræ adhaerebat: ad exemplum quoque nostrum, quod ualidius est in eo, qui homo à natura cæterorum hominum non differret. Itaque electa est uirgo de tribu Iuda, & familia David, Maria, quæ Christum Dominum pareret, non dubium quin magnitudine uirtutum ad tantum munus euecta. Nam cui facul-

tas erat deligendi ex omnibus quam uellet, dubitan-
 dum non est, quo minus eam delegerit, quæ omni
 uirtutum & pietatis genere esset præstantissima,
 nempe sibi quantum fieri poterat simillima. Hæc
 desponsata erat Iosepho, eiusdem tribus et familiae
 uiro, ut custos esset uirginis, & sexus infirmi. in
 quo non castitati modò uirginis est prospectū, sed
 etiā fame, ne quis extra coniugium puerum na-
 tum statim ut adulterinum abominaretur. Sed illa
 ante humanis nuptias admirabilem illum homi-
 nem concepit, inscia prorsum uiri. Nam qui ad
 testificationem ueniebat totius integritatis, non
 decebat hunc integritatem in matre dissoluere ac
 uiolare. tum ad significationem spiritualis nostræ
 regenerationis. Sicut enim de uirgine matre nasci-
 tur nostrum caput, ita & nos de uirgine renasci-
 mur Ecclesia. Et desponsata fuit uirgo Maria, in
 hoc quoque similis Ecclesiæ, quæ & uirgo est &
 sponsa. Virgini mysteriū est ab angelo declaratū.
 Quam consentaneum erat rem tantam ab angelo
 nunciari, quando minores olim res patribus nun-
 ciabantur per angelos. Virginem quoque id non
 ignorare decens erat, ne intumescere, ignota de
 causa, utero, pauore percelleretur confusissimo.
 Et ad uirginem par erat mitti angelum similis con-
 ditionis, ac proximæ: ad hæc, ut sciret non rem agi
 uulgarē, quæ sic cœlitus denunciaretur. Iosephus

quum ad conspectum incrementis Mariæ uteri
 perturbaretur, admonitus est diuinitus, quid rei
 Dominus pararet humano generi. Itaque uir per
 omnia & iustus & pius, reliquo omni tempore ab
 stinuit ab ea, nihilq; fuit aliud in domo, quam præ
 textus famæ uirginis, minister infirmi sexus, &
 teneræ ætatis pueri. Non est quòd quisquam con
 tinentiam hanc Iosephi & Mariæ miretur: fece
 runt hoc idem multa coniugum paria, quæ memo
 riæ sunt prodita, uelut Iulianus martyr & Basi
 lia, Chrysanthus & Daria Alexandrini, Henri
 cus Cæsar & Sinegunda, Amos, Malchus, & alij
 penè innumeri, qui literarum monumentis non
 sunt mandati. Exemplum Mariæ peperit imitatio
 nem, imitatio confirmat fidem exempli, ut quia
 fecerunt illi maximi, ad faciendum incitati sint
 minores: & quia hi fecerunt, non dubitetur de il
 lis. Quòd si in minoribus causis constat fides, cur
 in maioribus hærebitur? uerisimilius est potuisse
 id contingere in matre Christi, quàm in uxoribus
 seruorum. Siue id erat Iosepho iam tum, quum il
 lam sibi desponderet, fixum & destinatum animo,
 non commisceri sceminae, sed ab eius contactu con
 seruare se purum, ut Deus cuius consiliū ad gran
 de illud arcanum deducebat uirginem, talem illi so
 cium applicarit, qui illi ut in uita omni, sic in
 proposito animi esset concors. Siue ille uir reli
 giosus

giosus horrore diuinæ maiestatis, non ausus est turpitudinem in locum sacrum inferre, in templū uidelicet longè quàm illud Hierosolymorum sanctius & sacratius. Siue utrunque est, & propositum firmavit occasio. Philippum Macedonia regem memoria traditum est, quum haberet persuasum, Apollinem draconis imagine cum uxore sua Olympiade cubuisse, non est deinceps ad eam ausus accedere. Quiddam de Platone Atheniensi haud absimile accepimus: nisi forte hoc de Philippo, & Platonis patre, sit credibile, non sit de Iosepho: & ualidior sit apud stultorum animos superstitio, quàm religio uera apud sapientes: & umbra pietatis apud impios, quàm apud pios solida ipsa & uera. Sed certè leuissimum erat numini, matrem conseruare integram. Desponsam autem esse Dominus uoluit uirginem: noluit enim ex infamata nasci matre: maluit aliquos de origine sua, quàm de matris pudicitia dubitare. Quippe originem ipse suam magnitudine atque admirabilitate operum facile erat asserturus atque approbaturus. Nitori autem uirginis non conueniebat, ullam prorsus quantumuis leuem maculam aspergi: quæ res puellarem animum supra quàm dici potest conturbasset, & confudisset. Quid, quòd ij qui filium Iosephi faciunt Dominum, ut Iudaicus furor ac rabies, Mariæ castitatem non putant se

T 5 accusare,

accusare, ut quæ nihil censeatur fecisse contra legem: qui uerò de uirgine malè sensissent, etiam Christi infamassent originem. ita uirginis dedecus commune fuisset ambobus. De Christi uerò patre dubitatio nullam alter utri parit ignominiam, quia nihil existimatur commissum contra legem coniugij. Pertinet hoc quoque ad exemplum Ecclesie, ne aliæ scemine opinionem de se negligant, tanquam in hoc matris Domini sui non dissimiles, quæ de pudicitia malè audiuisent. Ceterum ex matre sine patre nasci, grandi hoc mysterio non carebat. Alioqui cur fuisset turpius patrem habere quàm matrem, cū præstantior sit uir, quàm scemina? Sed nefas erat, ut homo quisquã diceretur eius pater, qui patrè haberet Deum. Theologia poëtarum ex antiquissimis auditionibus profecta, Mineruam refert Iouis filiam, ex cerebro illius natam, ἀκρότα, hoc est Dei sapientiam: & Bacchum, id est mundum hunc, ex Iouis crure, quæ est illius pars infima: & Vulcanum ex sola Iunone genitum, ἀπρότα, quæ est Christi humanitas. Partu appropinquante, edixit Cesar Augustus, qui tum orbi Romano imperabat, ut in sua quisque ciuitate censeretur, unde esset illi origo. quum que essent illi familie Dauidicæ, Bethleemum uenerūt, antiquam illius gentis patriam. & cū non inuenirent locū in diuersorio, redundante
ibi

ibi multitudine illius familia, quæ eadem de causa eò conuenerat, peperit Maria filium suum Christum Iesum, octauo Calen. Ianuarias: & pannis inuolutum reclinauit in præsepi. Sensit statim infans frigus & inopiam, hoc est incommoda eius naturæ, quam sumpisset. Angeli cum grandi è cœlo splendore, pastores ad gratulationem inuitant nati numinis. Stella uerò magos eodem adduxit. Ad Iudæos pastores angeli mittuntur, qui alloquijs angelicis essent assueti. Magis autem gentilibus si angelus esset loquutus, suspicionem præbuisset dæmonij: hæc enim loqui & uersari consue-runt cum gentilibus, non angeli lucis. Itaque de cœlo eis signum ostenditur manifestum, & propter ipsos, nempe homines in rerum cœlestium perscrutatione uersantes: sunt enim apud Assyrios magi, quod philosophi apud Græcos. & propter rem ipsam, ne terrenū, aut ex hoc elementari mūdo negociū esse crederēt, sed cœleste et diuinū. tum etiam nouæ rationis, speciei, decoris stellam, nouum mundo natum numen scirent portendere, homines in cognitione cœlorum & naturæ totius exercitati. Sed alius contemplantes, quid est hoc totum aliud, quàm de populo Iudaico accessuros ad Christi adorationem & cultum pastores, hoc est homines simplices ac rudes, eos que Ecclesiæ pastores futuros? de nationibus uerò magos.

magos, hoc est sapientiæ affectatores, homines magno ingenio ac doctrina? & prius Iudæos uenturos, hinc gentes: utrosque autem à cœlesti lumine adductos. Et ad magorum ingressum turbatum & trepidatum esse Hierosolymis, siue zelo, quòd in gratiam Dei reciperentur gentes: siue admiratione multiplicationis Ecclesiæ: quorum utrunque in Actis Apostolorum legimus. Attentè considerate singula. nam sicuti à principio præmonui, nullum uerbum uacat grandi mysterio. Circumciditur puer solutus lege, & ad purificationis solemne adducitur, mundus ipse, quiq; alios omnes erat purgaturus: ut doceat nos patrijs legibus obedire, nec cuiquam uel querimoniæ, uel suspitioni locum faceret. Imponitur ei nomen rei congruens Iesus, hoc est σωτήρ, quod nos seruatorem possumus dicere. Rex autem Herodes, quum se à magis frustratum uidit, timens successorem regni, occidi iussit pueros omnes Bethleemiticos intra bimatum, in quibus & filius est eius comprehensus. quod Augustus Cæsar quum cognouit, ioco notauit immanitatem: Satius esset, inquit, Herodis porcum esse quàm filium. alludens ad Iudaicum ritum, quo porcinam esse uetabantur. Rem magnam, admirabilem, metuendam sibi uidisse atque audiuisse de magis Herodem oportet, ob quàm nihil sit cunctatus seuitiam non in ciues solum tantam exercere, sed

sed in suum quoque filium naturalem. Ad hanc de-
uitandam cladem angeli monitu Iosephus in Aegy-
ptum cum puero & matre secessit. Docet nos Do-
minus, persequutiones, quoad salua iustitia & pi-
etate licuerit, defugere: & per Christi pueri per-
sequutionem, nascentis Christi Ecclesiae perse-
quutio denotatur. Querebat Herodes Christum,
ut occideret: at is euasit, iugulati sunt infantes,
flosculi martyrij. Vbi uerò accepisset Iosephus, fa-
cto esse Herodem defunctum, angeli iussu in Gali-
leam reuertit. Duodecimo ætatis suæ anno reman-
sit in templo, inscijs matre & Iosepho: & contu-
lit cum magistris Hebræorum de lege & Messia.
quod ille maximis de causis fecit. primum ut pate-
faceret se iam tum ad quid uenisset scire, & quæ
à patre mandata accepisset: & suppetere sibi, si
docere uoluisset, sapientiam: nec temerè aut subi-
tò ad ingentia opera delectum ac ascitum, ut Mo-
sen, & alios permultos, nec fortuitò in id munus
docendi incidisse: ideoq; & in eius ortu tot sunt
edita prodigia, ut iam tum sciretur hunc esse illum
à Deo ad mundi reparationem electum, destina-
tum, missum. Vsque ad annum tricesimum, nihil le-
gimus egisse Dominum publicè, non docuisse, non
signis & portentis diuinitatis suæ maiestatem de-
texisse: non minoribus hæc, nec paucioribus de
causis, quàm reliqua omnia. ne si à puero tanta il-
La

la tam que stupenda essent acta, suspecta fuissent
 quim plurimis, alijs auersantibus & abominan-
 tibus uelut magica, alijs irridentibus & illuden-
 tibus tanquam puerilia: & ad posteros dimanas-
 set suspicio, ne temerè fuissent illa à presentibus
 accepta atque approbata. ad hæc sublatus fuisset
 immaturo tempore, nempe priusquam plene do-
 cuisset, priusquam maturum sui exemplum potu-
 isset relinquere: ne quis res magnas ante iustum
 ætatis tempus aggredetur agere. Denique de-
 cebat amplitudinem tanti officij, ut à viro ex-
 erceretur. Et qui huc uenerat exemplum allatu-
 rus omnibus, omnem uiuendi rationem legitimam
 quidem expressit, austeram, & solitariam, &
 comem, & ciuilem: nec se tamen opificio ulli,
 uel arti addixit. Illa enim uite genera uirum bo-
 num, qui que multis sit in commune profuturus,
 obire congruit, artes aut opificia non item. Præ-
 uidebat etiam futurum, ut si qua esset usus arte, exi-
 sterent plurimi qui eam arriperent, constituen-
 tes in eo pietatem. Hoc ergo deuitauit, quod imi-
 tati essent multi cum damno. Prius illud alterum
 non deuitauit, cuius imitatio atque expressio ni-
 hil adferret incommodi. Seruauit perpetuam ca-
 stitatem, neque uxorem duxit. non erat fas eum
 habere sponsam mulierem, cui desponsata esset. Ec-
 clesia, cui singule nostræ animæ: nec gignere cor-
 pora-

poraliter liberos, qui tot gigneret quotidie spiritaliter. Decebat quoque hominem spiritalem castitas, & mundicies corporis. Adde quod uenerat, ut homines non terrestres faceret, sed cœlestes: & à contagio liberaret carnis, ad cœlestem puritatem & mundiciem traductos. Postremò noluit discrimen aliquod inter sobolem naturalem & adoptatam relinquere, omnes uoluit spiritaliter creare: ut sciant omnes ad gratiam se atq; adoptonem hereditatis filij Dei pertinere, nō ad naturam. Quid ergo, dicat aliquis, exemplum ne præbet omnibus ut cœlibes uiuant & casti? Præbet certè, quantum quisq; potest consequi. sed quemadmodum ipse idè de castitate dixit, Non omnes capiunt uerbū hoc, nisi quibus est cœlitus à patre concessum. Incurrūt in uitam uniuscuiusque multa temerè & fortuitò, multa alieno acta consilio, multa priora à posterioribus consilijs & rationibus aliena atque contraria. Vitam Domini nostri si quis uel cunctam contempletur, uel per partes, intelliget totam esse consilio & ductu actam suo ipsius, hoc est diuino, & liberrima eius uoluntate, adeò omnia sanctè & sapienter sunt acta, & prima cum medijs, medijs cum postremis consentiunt: ut appareat ab eadem mente instituta fuisse superiora, à qua etiā sequentia. Principiò natiuitas ipsa, quæ non est in manus nascentium, in Domino nostro quàm consona

cum austeritate totius uitæ & media bruma, de nocte, in exiguo & frigido oppidulo, atque in eo non in diuersorio, sed in casa uel tuguriolo, & reclinatus in præsepi. In eadem natiuitate, sicut in reliqua uita, animaduertere est humilitatem terrenam cum maiestate ac gloria cœlesti coniunctam, hoc est hominem cum Deo. ad præsepe, & inter pastores cantant & ministrant mentes illæ cœlestes: summittunt se magi, hoc est mundi sapientia. Nato Domino continuo aduersus eum consurgit persecutio, & pro eo timor ac terror, & eius custodum fuga & trepidatio. hinc cædes infantium ab Herode rege facta, dum Christus queritur ut opprimatur. Quid conformius, aut quæ expressior imago tum uitæ eius, tum Christi in sua Ecclesia nascentis? Conspiratur à potentia mundana aduersus Christum Domini, occiduntur martyres à principibus & regibus molientibus Christum opprimere. Christus autem subductus est à parentibus, hoc est à patre suo, positus in tuto, collocatus scilicet in cœlis ad dexteram ipsius. Propter puerum mactantur pueri, propter uirum uiri, propter innocentem innocentes. Offertur templo, præsto illi adsunt testimonia sanctorum, & non minus femine quàm uiri. Quo autem consilio ignaris parentibus in templo remanserit, quàm profundo et admirabili, paulò antea explicauimus. Iam uerò per totam

tam uitam nihil eum possedisse legimus ex ijs quæ
 bona nominantur, non agrum, non uillam, non pe-
 cuniam, non domicilium uel suum uel conductitiū.
 Non decebat illum aliquid habere peculiare, cuius
 essent uniuersa. ac ne uestem quidem habuisset, si
 decore potuisset inter homines uersari nudus.
 Cuius consilij fuit posse præstare, ne quid ab or-
 tu ad interitum suum possideret. Non desunt,
 qui adulta ætate abijciunt à se procuracionem &
 possessionem rerum omnium uitæ: hi tamen ali-
 quid aliquando habuerunt. Nihil autem unquam
 habuisse non emptum, non donatum, non relictum,
 non conductum, iam inde ab ipsa infantia ad extre-
 mum uitæ diem, ac ne in morte quidem sepulturâ,
 certi fuit consilij, quod uitam totam moderaretur.
 Quid illa, quod nec ullam uitæ artem aut opificiū
 exercuit, nullum habuit nec magistrum peritiæ,
 neque actionum uel admonitorem uel consultorē,
 quod adulti quidem præstare fortassis possint, quia
 ita placet: in puero autem quantum est, non dedu-
 ctum esse à matre, à Iosepho, à propinquis ad ali-
 quod opificium, aut ad literas? neminem in Gali-
 læa extitisse, qui uel ex coniunctione sanguinis, uel
 ex publico munere, uel ex curiositate reciperet
 puerum edocendum? neminem qui adulto iam &
 confirmato consuleret, quæ factæ essent opus, cu-
 ius admonitioni ille auscultaret. imò contrâ si quis
 V tenta-

tentabat monere, in contrarium monebat eius rei, quam exequi negotio illius diuino cōueniret, eoq; seuerè ab ipso repellabatur: quod est annotare in sacra Euangelij lectione. Non utiq; fuisset nefas doceri hominem ab homine, & admoneri, & consilium capere. Nam Moses, cui Deus & loquutus est, & legē ac sapientiā dedit, tum à sacerdotibus Aegyptijs est institutus, tū admonitus à socero, & consiliū accepit à senioribus Israël. Sed grande nefas erat, Dei sapientiā ab humanis tenebris uel doceri, uel etiam quantumuis leuiter admoneri.

DE DOCTRINA

Christi.

Orsus autem docere, initium disciplinae suae sumpsit à refutatione receptorum errorū, de opibus, de uoluptatibus, honore, dignitatibus, gratia, potentia: quae omnia spernere suos, ac pro nihilo existimare iussit, tanquam fluxa, uana, commentitia, breui peritura. Caput doctrinae suae & fundamentum uniuersae suae pietatis, amorem esse dixit erga Deum & homines, in quo ostendit homini, quis esset finis & exitus bonorū omnium, & quemadmodum petendus. Amor enim Dei quia nos iungit Deo beatissimo, beatos efficit. Amori erga Deum amores rerum istarum officiant, inter quae uersamur. minus enim amat singula, qui amat plura: & sensus usu aut uoluptate rerum mundi hu-
ius

ius ceterioris delinitus, à rerum altiorum amoribus mentem quasi manu iniecta retrahit. Contemnedas sunt igitur hæc quæ uidemus & contrectamus, si uniuersum amorem nostrum in eo quod oportet collocare cupimus: non est charitas nostra in res plures partienda, quæ tota ipsa adeò est exigua. Christi ergo disciplina fuit hæc, omnia ita esse à nobis possidenda & sumenda, ne in animum penetrarent: non debere uoluntatem ad se pellicere, quæ præsentis tantum necessitati seruiunt, & subinde nos à cura æternitatis abstrahunt: cui cura quicquid noceret, rescindi atque abijci imperauit, opes, honores, amicos, parentes, & liberos, si esset necesse, & proprium corpus. quicquid eam adiuuaret, ascisci & amplecti, sobrietatem, patientiam, tolerantiam, animi equitatem. Ex Dei amore amor proximi nascitur, tanquam filium necessario amet, qui patrem. & eadem res utrique charitati simul sunt noxiæ, atque utiles. Ex opum, & potentia, & claritatis cupidinibus nascuntur lites, rixæ, iurgia, pugna, cædes, odia. ex illarum neglectione quies, & pax, & amicitia. Vicissim quoque magnum est argumentum charitatis Dei, charitas hominum. Et quoniam quidem ad cælestem illum amorem facti ac instructi sumus, uetat nos hic Christus odijs & simultatibus assuescere. uult amore iungi, ut immortalem illam

uitam iam nunc incipiamus meditari. Nec solum redamandum esse amicum, sed non habendum inimicum odio: quod præceptum arduum nimis & factu asperum inueteratæ nostræ consuetudini, unumq; ex difficillimis Christianæ pietatis. Fractæ quidem & corruptæ naturæ sententijs atque opinionibus id uidetur, nam sensui naturæ integræ, quam Dominus restituit, nihil est probabilius, nec æquius, nec facilius factu. Quicquid enim est affectum contra naturæ suæ rationem atque habitum, prauum est, distortum, & in uitio. Mentis nostræ habitus est, ut ad ueritatem directa sit semper, & spectans: uoluntatis, ut ad amorem, charitatem, beneuolentiã. Deprauata ergo est mēs, quæ in falsum tendit: uoluntas item praua, quæ ad maleuolentiam & odium. est enim odium uoluntatis distortio, & quasi morbus quidam, sicut mendaciũ, mentis. Qui ad errorẽ igitur, qui ad prauitatẽ, ad peccatum ex humanis pectoribus rescindendum uenerat, non debebat hunc tantum & tam graue omittere, hærens in potissima hominis parte, & præstantissima, quod etiam tale esset, ut hominem assuefaceret contrariæ uix, atque illa est qua in cœlum & ad Deum ipsum peruenitur. At dicis, Ille odit me, & malè uult mihi, malè precatur, quacunquē potest nocet. Vis ergo, quia ille est malus, tu etiam malus esse? Vis insanire tu, quia ille insanit? an sanabit

bit tuum morbum morbus illius? & quasi non sit satis unum esse malum, uis esse duos? Quid furiosus, quam te arietare caput ad parietem, quia inimicus tuus arietat? an non hoc est contra mentem, contra rationem, contra iudiciū naturæ rectæ? Christi Domini nostri uita conformis fuit doctrinæ, admirabilis, & planè diuina. Nec possedit ullas opes, nec ambiit, contentus tegmentis corporis, & uictu in diem quæsito, qualiscunq; contigisset. Oblatum est ei regnum, spreuit & reiecit, nullam uoluptatem unquam captauit, nullum in uita eius crimen, nulla criminis suspicio uel leuissima, inter tantam inuidiam & odium. nulli est unquam assentatus, nec loquutus ad gratiam, semper rectum ac uerū, etiam cum præsentissimo periculo & capitis discrimine. Vel Marthæ, quæ ipsi & discipulis eius ministrabat & parabat cibum atq; hospitium, officium Magdalenæ prætulit, nullam aliam in rem intentæ, quam ut illum audiret. De modestia & mansuetudine illius infinitum esset dicere, quanta æquanimitate & excepit iactus in se contumelias, & pertulit quæcunq; euenissent. nemini maledicenti remaledixit, nec mordentem remordit. Asperius interdum increpauit uitia, non sua causa, sed publica: imò eorū ipsorum quos ita obiurgaret, ut nihil uel utilius uel lenius esset tali asperitate. Nulli in eius sermone admitti ioci, nulli uel in dictis uel

in factis lusus, omnia semper (quod Deū decebat) seria & seuera. Magnitudinem suam & paternū in nos affectum patefecit, quod in loquēdo captui se illorum accommodauit, cum quibus ageret, nec dixit quicquam ad ostentationem suæ sapientiæ: quod fecisset, quisquis in tam nouis & mirabilibus præceptis uitæ captasset authoritatem & fidem: quod fecerūt Mahumetes in Alcorano, Rabini Iudæorū in Thalmud, & philosophi gentiū. Quicquid uerò diceretur mundanum, Christus ad negocium salutis nostræ referebat, propter quod unū uenerat. ut quū narraretur ei de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum eorū sacrificijs: & de octodecim illis, quos ruina turris Siloë oppresserat: nō est illorū casus miseratus, aut execratus impij hominis scuitiā, sed erexit suos ad meliorem mentē: Putatis, inquit, nullos fuisse in illis oppidis peiores homines, quā interfectos? ita & uos omnes graue exitiū manet, ni resipiscatis. Et cum rogatus esset, an liceret Iudæis, populo Dei, tributum Cæsari pendere, homini profano, ostenso tributum numismate: Si Cæsari (inquit) redditis quæ dicitis esse Cæsaris, reddite Deo quæ sunt Dei. Interrogantibus quoq; superuacanea uel curiosa, respondit profutura: ut Petro de cōditione mortis Ioannis euangelistæ, & discipulis alijs de regno eius.

DE CHRISTI DIVINITATE

ac miraculis.

Socrates, Plato, Seneca, & alij de nationibus
 Suii præcipui, modicè ipsi de se loquuntur, ac
 promittunt, interdum quoque plusquam oportet
 demissè: Christus autem contrà, qui amplissima et
 maxima de se dixit, & est professus. inter cetera
 autem, quòd salus esset hominum, missa cœlitus in
 terras à patre: & se quoque esse Deum cum pa-
 tre suo, qui cœlum sit & terram fabricatus. Sed
 homines decet de se modicè sentire ac loqui, Deū
 uerò decet quis & quantus sit nos docere. Homo
 de homine & humanis rebus potest iudicare: &
 quantumcumque sit aliquis, semper inuenietur a-
 lius, qui de eius magnitudine ac præstantia queat
 censere ac æstimare. Itaque qui de se est loquutus
 moderatè, posteaquã est uirtus eius intellecta, ma-
 ior ac præstantior existimatur, & modestia illa in
 gloriam ei cedit tanto maiore, quanto prodit uir-
 tus inexpectatior. De Deo autem nisi idem ipse a-
 pertè enunciet qui sit, & quãtus, quis omnino uel
 hominum uel angelorum id assequi ualeat ac de-
 prehendere? Ergo in priscis eius oraculis sunt illa,
 Ego Deus omnipotens, &c. Et ex ijs qui Christū
 tantum uidebant, quotusquisque esset qui reputas
 Dei magnitudinem atq; excellentiã naturæ, hunc
 hominem cernens, adduci posset, ut crederet

Deum esse summum illum & omnipotentem? In quo graue impēderet periculum. Nam Socratem, & Senecam, & Platonem prateriri non intellectos, sine damno & iactura contingit generis humani: at Deum non cognosci & ignorari, à quo profiscantur tam ingētia beneficia, omnibus periculosissimum est. Incidit enim homo in ingrati tudinem, non habens benefactori gratiam: nec amat ut fas est illum, à quo nescit tot se momentis singulis accipere beneficia: & minus paret præcipienti, ignorans esse Deum. Deo autem nihil est opus honore & existimatione ex modestia, sicut homini: nobis est opus cultu illius, reuerentia, timore, charitate ex scientia & cognitione potentiae ac bonitatis illius, quas nemo unquam sicuti conueniret intueretur, nisi illo ipso monstrante. Itaque Christus & in futurum maxima de se & sua Ecclesia est pollicitus, de quorum euentu certus erat, alioqui in tam nouo tamq; admirabili instituto, tamq; à communi hominum sensu abhorrenti, si aliquid falsum esse fuisset deprehensum, reliqua omnia tanquam uana & fictitia irrisa essent, ac explosa. In præsens autem Deum se Dei filiū dixit: quod quia erat stupendū, in eius rei confirmationē res quoq; edidit stupendas, quæ illum Deo esse amicum declararent, per quæ authoritas est comparata, ut non esset credibile tantū & tam nefarium

nefarium de se mendacium talem hominem fuisse dicturum. Addita sunt autem ea prodigia, quæ ab animaduertentibus promptum esset intelligere, ab eo solo posse effici qui Deus esset, author & dominus naturæ: & tanto intelligerentur melius, & crederentur certius, quo quis esset sapientior, & uirium facultatisq; naturæ rerum consultior. In cæcitate & surditate natis, uidēdi & audiendi usum non quem amiserant reddidit, sed largitus est omnino nouum. Deambulauit super tumentes undas, ut nos super solidam terram: imperauit uentis, rari, tempestati, & paruerunt dicto. Expulit demones ex humanis corporibus, abstulit leprā, roborauit membra, & compages humani corporis dissolutas, sanauit omne genus morborum. Reddidit lucem & uitam mortuis. Multis modis miraculum superat potentiam naturæ: in ipsa actione, ut solem sisti, uel retroagi ab occidente in oriens, lapidem uel hominis corpus tolli in cœlum, graue in aqua non demergi: tum in subiecto actionis, ut cæco reddi lumen, mortuo uitam. lumen enim & uitam natura potest tribuere, sed non his. In ordine quoque ac ratione qua fit, ut repente sanari ægrum, sereno cœlo dari pluuiam, subito sterni uentum & mare turbatum: hinc in agente, ut hominem inspicere hominum cogitatus: uel in instrumento, ut luto sanari cæcitatē. Omnis generis

acta sunt à Christo prodigia, ut si cui unum illorum, ut sunt hominum mentes diuersissimæ, uel spectrum esset, uel non plenè satisfaceret, addita sunt tam multa & uaria, ut iam omnis dubitandæ materia & occasio sit sublata. Et egit uarijs modis. aliàs solo iussu, ut se ostenderet regem naturæ: aliàs inuocatione patris, ut indicaret à quo haberet omnia, tum calumniæ occurreret eorum qui in Belzebuch principe dæmoniorum dæmonia illum aiebant expellere. Interdum re aliqua adhibita, ut luto uel sputo: ut ostenderet quemadmodum Deus operetur quandoque solo uerbo & nutu, aliàs tactu uestis eius: quandoque instrumentis quibus uult, etiam parum aptis, ut luto ad curandam cæcitatem. Sed illi naturæ domino nullum est ineptum instrumentum, qui nec instrumentis indiget. Nonnunquam manu imposita: interdum abdens solo iussu. Nec unquam occasionem ipse e-sendi miraculi captauit, semper usus est oblata: non ad usum artis suæ cepit tempus aut locum, quod præstigiatores faciunt, sed subito semper, & pro re nata. Nec utilitatē suam, aut commodā suam unquam spectauit, sed aliorum: ut appareret non illum gloriæ suæ seruire in miraculo, sed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent, ut homines fidem habere sibi et Deo assuefaceret. Nec ullum unquā egit miraculum corporale, quod

non

non magnas significationes haberet spirituales: quod sigillatim referre hic esset longum & superuacaneum, præsertim quum hisce de rebus nostrorum hominum libri sint referti.

DE MIRACVLIS
dæmonum.

Miracula quæ sunt à Deo, multis notis distinguuntur à fictis miraculis dæmonum. Nam dæmon, ut qui Deū odit, et nos à Deo uellet auertere, omnia quæcūq; potest diuina æmulatur: et tāto accuratius miracula, quòd uidet eā rem maxime ad potentiam diuinitatis accedere, quæ est supra naturam. Itaque ut est uiribus suis naturalibus potentior quàm homo, tum uirium & facultatis natura rerum consultior, facile sensus nostros eludit ad nos fallendos & abducendos à uero. Itaque & edit opera stupenda, & se (quod est etiam diuinitatis) conscium fingit rerum abstrusarum, præsentium, præteritarum, & uenturarum, uel ipsorum quoque cogitatum: quum Deus dicatur scrutator cordium, ut homo in contemplanda diuina potentia titubet & uacillet. Est enim ueritati res damnosissima (ad nos quidem) mendacium specie ueritatis tectum. Itaque fidem uerorum miraculorum & diuinorum magnopere eleuant ac diminuunt falsa miracula, per dæmones & dæmonum ministros edita. Quo execrabiliores sunt, nempe sathæ

*næ similes, ij qui in templis nostrorum diuorum
 fungunt miracula propter quæstum. efficiūt enim,
 ut quum eorum uanitas est patefacta, de ueris mi-
 raculis incipiant homines dubitare. Ergo miracu-
 la has habent notas rei ipsius, ueritas essentia, qua-
 litas, modus actionis, caussa efficiens, caussa mo-
 uens ante rem, finis. Ad hos tanquam ad lapides
 lydios examinanda sunt miracula, tum Christi &
 sanctorum, nempe diuina: tum ficta & diaboli-
 ca, qualia sunt uel quæ per semetipsum facit sa-
 than, ut quum non uisus loquitur: aut aliquid agit,
 ut quum affligit aliquem morbo, & sanat, quum
 pluit sanguine, carne, quum in aëre committit ar-
 matas acies, uel quum assumpto aërio corpore ex-
 hibet se conspiciendum hominibus, ut passim in
 hoc nouo orbe, & antea in Canaria, & insulis il-
 lis Fortunatis. uel quum loquitur in idolo, ut quon-
 dam gentilibus: aut in arbore, ut quercus Dodo-
 nææ: uel in homine, ut in sacerdotibus templo-
 rum uiris ac fœminis. Habet quoque suos mini-
 stros magos, incantatores, lamias, ueneficas, &
 omnia genera diuinaculorum, augures, aruspice-
 ces, interpretes somniorum & ominum, chiro-
 manticos, geomanticos, hydromanticos, & a-
 liis dicendi de rebus occultis imposturas, quæ nu-
 merum non habent. Ex quibus omnibus collecta
 sunt ab scriptoribus gentium miracula, quibus de-
 mon*

mon & à ueritate abducit animos, & in sua fallacia confirmat ac detinet. Sed in his primū est considerare, quòd eorum multa non habent ueritatem essentiaē, sed praestigias & illusionem oculorum, ut non uerè egrotare eum qui uideatur, non uerè uiuere: sicut ferunt magos quosdam certis incantamentis effcisse, ut cadauera sine anima ambularent, loquerentur, & alia uiderentur obire uitae munia. Alia non sunt miracula, propterea quòd ui naturae fiunt, herba uidelicet adhibita, aut osse, aut lapide: quae omnia occultè potest daemon ad mouere. Et multa quae sunt peritis naturae cognita, ab imperitis pro miraculis haberentur: qualia sunt quae per eam magiam fiunt, quae naturalis nominatur. Alia ineptissimis fiunt modis, & planè ridiculis, ut satis appareat à quo fiunt. Nam daemon ne quis ea naturae potentia fieri suspicetur, iubet adhiberi uerba à re alienissima: ut si est sanandus equus, dicat: r, Mare est salsum, & in hyeme congelatum, aut aliquid absurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam, uult addi uerba ex sacris literis, uelut uersum aliquem Psalterij, aut etiam (si Deo placet) sententiam ex sancto Christi Euangelio quampiam, aut recitari missam uel missas, & sub sacro linteolo poni fabas aut cicera certo numero: aut funiculum tot nodis astringi, quoties recitatur nomen Iesu in passione. Gratia Deo,

Deo, qui non sinit nobis tam occulta ab hoste nostro tendi retia, quin ratione aliqua possint ab attendentibus deprehendi: nec sinit tentari nos supra id quod possumus. Alia fiunt per eos, qui etiã si uera exhiberent miracula, eorũ tamen indignitas fidem illis detraheret, per flagitiosos, per consceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitet facere imposturam. Alia fiunt nemine postulante, alia sine ullo condigno, siue solũ ob quæstũ, ut à magis & ueneficis: uel ludicrũ aliquod et risum, aut leuẽ admirationẽ ad delectandũ, aut etiã ad terrorẽ, ut quæ fiunt in aère: uel ostentationẽ, ut quæ à Philostrato scribuntur de Apollone Tyaneo, de Brachmanibus, & nudis sapientibus, cuiusmodi quotidie patrantur à magis, à lamis, ab incantatoribus, qui inter nos uersantur: ut lac ex unauacca transire in aliam, segetem ab agro in agrum. quod antiquissimis temporibus solitũ fieri, & Vergilius significat, & aperte carmen duodecimum tab. Neue alienas segetes auerteris excantando. Prætereo alia maleficia, quæ in infantes exercet dæmonis crudelitas per lamias.

In prædictionibus & patesfactionibus rerum astrusarum non minus manifesta est sathanæ uani-

tas & fraus. Res quidem præteritas facile potest nosse, quibus ipse interfuit, & præsentis eadem ratione. Cogitatus mentis nostræ solus nouit Deus: sed demon ex coniecturis exterioribus illos colligit, ex uultu, ex gestu, ex phantasia quoq; quæ illi est peruia. certis tamē nihil habet: quemadmodum in rebus uenturis, quas ille magnis coniecturis uenatur, astrorum peritia, qualitibus elementorū, quod faciunt agricolæ & nauæ cum admiratione eorum qui ea ignorant. tum multas prædictiones rerum futurarum tradunt philosophi naturales, multa in sua arte medici. Cursu rerum & experientis, ut ex prioribus colligat sequentia, ut faciunt inter nos prudentes: de quibus est illud, Qui bene coniecerit, hunc tu uatem perhibeto optimū. Aspectu etiā sanctorū angelorū, quib. similes sunt in natura, & comprehendendi intelligēdiq; ratione. & ut sunt omnia coniecturis & notis collecta, sunt eis incerta, & reddunt responsa ambigua: ut.

Aio te Aeacida Romanos uincere posse. &

Croesus Halim transiens.

Modus autem quo exequantur has diuinationes, ineptus est, & meritò à maximis ingenijs etiam inter tenebras derisus: per garritus aut uolatus auium, per passum pullorum, per exta animantium, per stridorem foricum, per uoces tenerè iactatas.

TRia consideranda sunt in Christo, sapientia doctrinae, probitas uitae, & diuinitas essentiae. Sapientiam satis declarat doctrina, quae breuis, dilucida, explicata omnibus philosophorum scholis & disputationibus silentium imposuit. Bonitatem declarat uita acta innocentissime. Miracula quae essent supra hominum captum, uiderentur tamen, ei sunt probandae rei data, quae captum quoque hominum transcenderent, nec tamen uidentur. Ipsa quidem miraculi occasio semper hominum utilitates spectauit. sed per haec à maximo & sapientissimo artifice Deo maius quiddam & hominibus cunctis in commune salubrius parabatur, nempe & diuinitatis & doctrinae Christi confirmatio atque approbatio. quantulum enim est, huc aut illum hominem uel sanitati reddi, uel uitae: ceu uerò non multa quotidie millia & afflicterentur morbis, & defungantur fato. Illud maximum, uniceque expetendum, ut per fidem doctrinae Christi immortales animae seruentur. Christi miracula tanta & tam manifesta fuerunt orbi, ut nulla unquam gens fuerit uel tam impudens, uel tam Christo inimica & infensa, ut ea sit negare ausa. Itaque gentiles, Iudaei, Agareni, omnes grandia & mirabilia esse à Christo edita opera confitentur. sed alij alias in
caussis

causas referunt. Agareni Deum authorem illorum fatentur, Iudaei & gentiles demonem. Sed res ipsa clamat apertissime, Deo authore atque approbatore illa omnia esse acta. Qui enim primi religiosis patrijs ritibus ac lege, qui abiectis & repudiatis rebus omnibus, quae solent esse hominibus in uita gratissimae & charissimae, Christum sunt secuti, qui illi noua atque admirabilia dicenti fidem tribuerunt, grauiam, dura praecipienti obedierunt, denique ceruices suas obtulerunt pro illius doctrina & gloria, aliquid certe in eo maius & excelsius animaduenterunt humana sapientia & potentia. Nam ob communem uitae rationem, & quae nihil super caeteros haberet egregium, quis sanae mentis renunciaret suis omnibus, nulla proposita spe, nisi paupertatis, calamitatis, aerumnarum, infamiae, ac mortis? Istud uero quod in loquendo & agendo maius erat humana sorte, a ui & potentia necessum erat proficisci, quae fortior ac ualidior esset quam humana. Tales esse duas tantum comperimus, diabolicam malam, & diuinam bonam. Positum sit nobis quod de diabolo est receptum, et a nobis declaratum superiore libro, esse illum naturam angelum, uoluntate Deo inimicum. Sub diuina potentia angelos bonos comprehendo, qui sunt Dei ministri. Diaboli mens, animus, desiderium, ardor mentis est, Deo resistere, quatenus potest

efficere à Deo homines auertere blandimentis, a-
 stu, fraude, præstigijs, illusionibus, minis, terro-
 re: nihil omittere, dum ne homo Deo se adiungat.
 Quæ Christus ostendebat miracula, pertinebant
 ad authoritatem personæ, & proinde corroborata-
 tionem doctrinæ. Doctrina erat, ut omnes rebus
 omnibus vitæ huius sine exceptione repudiatis,
 contemptis, pro nihilo habitis, Deum sequerentur,
 illi suos animos, mentes, corda deuouerent et
 consecrarent, quicquid hoc impediret aut remo-
 raretur abscinderent atque amputarent, quic-
 quid esset adiumento arcefferent ac fouerent. dia-
 bolum tanquam Dei inimicum odissent, abomina-
 rentur, execrarentur, nihil cum illo haberent con-
 suetudinis ac commercij, quicquid ab illo esset pu-
 tarent uenenum & pestem, caput esse omnis men-
 dacij & fraudis. Dicat iam aliquis, an possit quic-
 quam diabolo cogitari magis insensum atque ini-
 micum Deo? Ad huius ne doctrinæ robur & stabi-
 limentum uires & artes suas adiungeret diabo-
 lus, & accommodaret, quæ doctrina & vitæ in-
 stitutio tantopere cum desiderijs suis pugnaret?
 Malus quidem est diabolus, sed non stultus aut im-
 prudens. ipse ne, ut præstigias suas & fucos con-
 cederet atque accommodaret, ad fulciendam disci-
 plinam suis cupiditatibus tam aduersam? Dicit
 forsân aliquis maliciosissimè suspicax, Adiuuabat
 Iesum

Iesum dæmon hac sola de causa & spe, ut insideret in hominum animis ea blasphemia & impietas, hominem illum esse Deum. Dictum hoc plus habet malæ uoluntatis, quam mali nocementi. longissimè non à uero tantum abest ea coniectura, sed à ueri similitudine. Nam si Christus non est Deus, haberi à nobis pro Deo pia est blasphemia, nec diaboli desiderijs utilis, nec Deo inimica. Primum Christus nihil nos iubebat indignum Dei maiestate credere, aut sentire. Doctrina Deo erat conformis, mundabat nos uitijs, ornabat uirtutibus, erigebat à carne ad spiritum, à mundo ad Deum, Deo uni & summo nos cunctos consecrabat. Quæcumque ageret magna & mirabilia, & ipse in Deum referebat authorem, & illi ut gratias agerent adhortator erat atque incitator: unde populus non rarò ad gratulationem Dei extollebatur, quod prophetam magnum suis diebus excitasset, per quem uisitaret suum populum. Quid in his omnibus Deo non dignissimum? Humanitatem quam uidebant, nunquam dixit Deum esse, aut Dei filium, sed filium hominis. Iunctum uerò Deum esse homini ad liberationem nostram, ad salutem omnium, quis possit blasphemiam nominare? an non rebus omnibus Deus est iunctus & intimus? huic uerò homini ita esse annexum & applicatum, ut idem sit Deus & homo, quæ

tandem est blasphemia? nonne salua manet utriusque natura, substantia, dignitas? Nihil indignum patitur Deus, tantum ad communicationem diuinæ excellentiæ humanitas erigitur. hoc cene est impium, quod arguit bonitatem Dei, & amorem erga nos ineffabilem, quod fiduciam nostram de uita & salute sempiterna adauget & corroborat? Imò quid est pietas, si hæc non est, id de Deo sentire ac existimare, per quod crescat mihi de illo fiducia, et amem illum ardentius? Hiscine deseruebat dæmon? quo fine, qua sua utilitate, quid cupiebat, quid petebat? Nam dicere Christum sese esse Deum, si nõ erat, ea uerò iniuria est Deo facta à Christo, ad nos nihil pertinet prorsum, qui per eius doctrinam & exemplum meliores & sanctiores fimus, recedimus à diabolo, accedimus ad Deum cultu, charitate & imitatione uirtutum. Quis hoc credat de diabolo, uoluisse illum, conatum esse, perfecisse, ut tantam in regno & ditione sua plagam acciperet, quo inter Deum & hominem unum inimicitias sereret? In Iudaico populo nihil quærebatur dæmoni. Christus enim nunquam uetuit cuiquam ne pareret legi, sed ut uerius magisq; ex animo Deo obsequeretur, nec fiduciam collocaret in corporali actione, sed in bonitate mentis. In nationibus autem utro tempore florentius fuit regnum diaboli, ante Christum cognitum, an postea? Nec ignorabat dæmon,

mon, Christi doctrinam idololatriæ subuersionem esse. His omnibus accedit, quòd miraculorum ratio ac modus aduersus prorsum & contrarius est dæmonibus, ut modò explicauì. Et quemadmodum Christus longissimè abduxit suos à commercio dæmonis, ab imitatione mentis prauissimæ ac sceleratissimæ: ita inuicem dæmones quacunque potuerunt arte ac uafritie conati sunt homines à fide in Christum abstrahere, ac diuellere, ubi dæmonum authoritas suspecta erat & inuisa, ut apud Iudeos, ibi eum illi commendabant & laudabant, ut fidem illius eleuarent: ubi multum ualebant auctoritate, ut apud gentes, ibi uituperabant atque infestabantur. Quòd si non fauebant ei dæmones, imò erant infensi et inimici & hostes capitales, restat ut fautor & adiutor illius in rebus tãtis Deus fuerit. Quòd si Deus, cū Christus ipse Deū se esse profite retur, Deus ergo erat, alioqui enim nullus unquam maior, nullus infestior fuisset hostis Deo. Quātulū enim fuisset diaboli crimen præ isto? diabolus Dei tantum æqualitatē expetiuit, hic essentiã & naturam usurparet. Quòd si angelus tam grauitè est punitus de affectata Dei æqualitate, quid factum esset usurpatori illi & raptori substantiæ ac essentiæ ipsius diuinitatis? Dei ergo est filius, eiusdem quæ ille nature ac essentiæ, missus in mundum ob salutem nostram. Hoc uerò nihil dubitabo addere

atque affirmare, si falsi & decepti sumus in Christo, Deus nos sefellit. is enim tribuit Christo tantā sapientiam doctrine, tantam probitatem uitæ, opera tam mirabilia, negocium tam salutare omnibus, tam dignum Dei bonitate, ut si falsi sumus, merito cōqueri possimus nos à Deo falsos. sed nec fallere Deus quenquā uel uult, uel potest: nec nos falsi sumus, quoniā Christus, quo uno confidimus, Dei filius est, & Deus, doctor & author salutis ac beatitudinis nostræ nunquam terminandæ.

DE TORMENTIS ET
morte Christi.

SI homo in prima illa integritate mansisset, qua erat à parente suo Deo in sua origine donatus, nihil ei fuisset gratius, nihil iucundius lege Christi, nec quod libentius accepisset. Sed obtenebrata & concussa mente, excitata lege concupiscentiæ, & temerario ac uiolento regno carnis, nihil uisum est ei inimicitius quàm id quod ipsi maxime expediret, ut lux assucto in tenebris degere, & agro medicina. Itaq; & demon antiquissimas suas inimicitias est persecutus, & homines inconstitulis animorū motibus dediti ac mancipati, quod eis esset contrarium, non solum repudiarunt, sed persecuti sunt: nec aliter in Christum insurrexerunt, quàm si quis lusciosis hominibus in obscuro sedentibus, fenestras de repente ad solem admittendum.

dum aperiret. Fugerunt ab eo uoluptarij homines, irriserunt diuites, persequuti sunt ambitiosi ac superbi, hoc est planè diabolici: ij potissimū qui cum dignitates & honores amplissimos specie sanctitatis captarent, nihil sibi magis rebantur obstare, quàm doctrinam & castigationem Christi, quæ illis personam illam theatricam detrahebat, & proponebat eos populo spectandos nudos, & in ea cuius opinionē uenabantur sanctitate infimos ac postremos, ne quis eos uellet imitari, tanto apud Deum peiores, quo se hic nomine maximæ ac præstantissimæ uirtutis uenditabant. Itaque simulatores hi probitatis odio & rabie occæcati, tametsi magna eius cernerent & admiranda opera, uarijs sunt eum insidijs aggressi, uarijs modis conati sunt eum è medio tollere. Sed nec ante tempus, nec alio in loco, aut alio modo passus est se occidi, quàm ut essent omnia illi à patre præscripta & definita: hoc est, ut salutem nostram expediret. In tempore expectatum est dum absoluisset instituendi ac docendi provinciam, dum ea edidisset miracula, quæ stabiliendæ pietatis suæ fidei sufficerent, dum oraculorum quæ de se præcesserant præstaret fidem, & eximpleret umbras figurasq; quæ de se auorum memoria præcessissent. Mortuus est in iuuentæ uigore, hoc est annos treis et triginta natus, ut magis charitatē erga nos ostēderet, & paternis

iusibus obsequentiã. tum enim posuit uitam, quum
 erat uiuere iucundissimum. Sed nec congruebat, ut
 ulla in sacro illo corpore existeret diminutio eta-
 tis, uirium, ualitudinis: idcirco est his omnibus in-
 tegrus & ualentibus sublatus. Demonstrata est
 quoque in specie sanctissimi corporis qualitas no-
 stræ resurrectionis. tales enim resurgemus, qualis
 ipse: nos per reformationem corporum nostro-
 rum, ille per naturæ suæ cursum. In loco autē pla-
 cuit, ut Hierosolymæ deligerentur: ibi enim pera-
 ctum est uerum hoc & summum sacrificium, ubi
 reliqua legis sacrificia, umbræ istius. Sed extra ci-
 uitatem. nam quorum animalium, ut inquit Pau-
 lus, infertur sanguis pro peccato in sancta per pon-
 tificem, horum corpora cremantur extra castra:
 propter quod & Iesus, qui sanctificaret per suum
 sanguinem populum, extra portam passus est, ne il-
 lius tanti beneficii fructus ad unam ciuitatem exi-
 stimaretur pertinere, sed in commune ad orbem
 totum. Et cruci affigitur extra conuersationem ci-
 uitatum, & uanitatis ab hominibus inuenta, ad
 nostrum exemplum: sic enim debemus nos con-
 crucifigi Christo, cura & amore harum rerum ab-
 dicato. In ligno moritur Dominus, hoc est myste-
 rium peregit salutis, quoniam & lignum perniciæ
 ac mortem attulerat. & de ligno multæ sunt in ue-
 tere lege figura, ut in disputatione contra Iudeos
 expli-

explicabitur. Genus etiam est mortis non solum
 ignominiosum, sed durissimum, & propè intolera-
 bile. Crucifixus est inter duos latrones, ad maiorem
 ignominiam: & hoc auget atrocitatē calumniæ,
 & immanitatem inuidentium. Eorum latronum
 alter est ad beatitudinem seruatus à Christo, alter
 periit magno & exemplo & mysterio. Quid ma-
 gis uniuersis hominibus conducit, quàm certos es-
 se nos in extremis nostris rebus ac penè deplora-
 tis, salutem esse paratam per solam fiduciam in
 Christum, si nos illi uel puncto uno temporis uerè
 ac ex animo commendemus? Datum est eius rei cer-
 tissimum ac manifestissimum exemplum in altero
 latronum. in altero uerò ostensum est, nihil profi-
 cere societatem laborum & crucis Christi, nisi ad-
 sit etiam fiducia in illum. Nihil iuuat crucifigi cū
 Christo, si Christum non diligis. Hi latrones duo
 significatio sunt totius generis humani, quod uni-
 uersum propter sua scelera pœnas pendit. in eo a-
 lij sunt boni, qui adhærent Christo, ijs que Christi
 mors est salutifera. alij sunt mali, qui corpore qui-
 dem afflicti cum Christo, ab eo se auertunt animo:
 his Christum esse crucifixum nihil prodest. Cessit
 Dominus noster uita sua haud aliter, quàm si ueste
 aut calceo cessisset. In nobis quæ sunt naturalia,
 uoluntatis arbitrio non subduntur: quoniam nos
 ipsi intra limites naturæ uiuimus. Voluntati au-

tem Christi ut natura erat subiecta, ita naturalia illius omnia sub eius arbitrium erant posita: itaque & relinquere animam, & resumere relictam, in eius manu fuit ac potestate. Idcirco clamans expiravit, quod admiratus est Centurio. Nam alij acti in crucem, profuso sanguine tormentis & cruciatibus fracti, afflicti, pessundati, per silentium cedunt e uita, ut mortui iam credantur multo antea quam expirarint. Dedit Dominus in se locum et potestatem causis mortis, passusque est in se fieri quae in alijs mortalibus, ut ea ipsum occiderent quae alios occidissent. alioqui quid magnū fuisset, conseruare ipsum sibi uitam, qui alijs amissam reddidisset? Quid, quod facillimum illi fuisset uel e uinculis discedere? uel quod alias fecerat, occultare semetipsum non in remoto loco, sed palam medio foro & die, caligine ac tenebris conspicientium oculis ne ipsum cerneret offusis? nam ipsi ad edendum miraculum nec instrumentis erat opus, nec tempore. uerum id hominum saluti non conducebat. Admirabile est plane, & aliorum eius operum simile, quemadmodum se in accusatione & damnatione sui habuerit semper in sua potestate, quam manserit mens eius diuinitati concors & obsequens: ut appareat plane ipsum non tractum, sed ultrò ad necem suam uenisse. In uinculis indignissimis, in salumnia mendacissima atque impudentissima raptus,

ptus, ad inimicos et iniquissimos iudices, inter tot accusantium clamores, & deposcentium eum ad supplicium tractus, raptatus, cæsus, irrisus, quantum et quam planè diuinam moderationem animi præstitit: non se proiecit in lachrymas & eiulatus, non in afflictationem sui ipsius, in supplicationem iudicum, in deprecationem pœnarum. Nec uicissim indignitate contumeliæ ac iniquitatis irritatus atque incensus est, ut maledictis calumniatores, aut iudices, aut satellites incesset: nihil prodijt ex sacro illo ore asperum, contumeliosum. Neq; in ostentationem uel loquutus est grandia & admirabilia, uel edidit prodigium aliquod, præsertim apud regem Herodem, qui id tantò opere tam diu desiderauerat. non longam de se, ac rebus suis, & accuratam habuit orationem: non abiecit suã ipse dignitatẽ, nec ademit iudicibus suam, incredibili temperamẽto usus in rebus tam angustis & difficilibus. Quum nihil se profecturũ uideret, tacuit: quũ autem opus fuit, respondit rogatus paucis & modeste, ne silentiũ in contumaciam raperetur, ne ue allegare ignorantiam ullam possent, declarauit quis esset, sine cuiusquam iniuria. Quum autem raperetur ad supplicium, non iuit concionabundus, nec de cruce loquutus est ad circumfusam turbã purgans se, & testes accusatores iudices culpã. Hæc illi in tanto tumultu, in tanta

rerum

rerum omnium perturbatione confusissima superpetijt sapientia, modestia, moderatio, constantia, ut facile regi omnia diuinitus appareret, & mandatum se habere à patre, cui nefas esset non obtemperare, ut ita se gereret. Et quemadmodum animam suam ultrò relinquebat, ita se offerebat tormentis & neci, certus rerum suarum & præsciens, quem essent omnia exitum habitura. Nam quis unquam inermis, paruo comitatus grege inermium, imbellium, ignobilium, indoctorum, ignauissimorum, quos ipse diffugituros prædixisset, incumben-
 tibus in eius & doctrinæ ipsius perniciem cum odio sæuissimo & capitali pontificibus & principibus Iudæis cum populo, qui procerum uoluntate ac nutu mutabatur: quis inquam talis sperare esset ausus futurum, ut se sublato existeret quispiã deinceps, qui auderet non dico prædicare, sed illum uel nominare omnino, uel fateri fuisse se illi notum? Nam uel eo uiuente, quòd sacris interdicere-
 tur, quisquis illum Christum esse diceret, non defuerunt, qui & doctrinam, & familiaritatem, & notitiam illius abnegarent. At Dominus nunc uicinus morti & Euangelium suum diuulgatum iri, prædicatumq; toto orbe prædixit, & testamentum suum fore æternum.

DE MYSTERIIS PAS-
sionis & mortis Christi.

HAEC est illa crux Christi, Iudæis quidem, ut Paulus inquit, scandalum ac detestatio, gentibus autem dementia: uera tamen sapientia coelestis, & ijs qui seruantur salus. Neq; est aliud æquë mysterijs & contemplatione rerum celsissimarum uel plenum, uel altum. In ipso Christo ostensa est & approbata obedientia erga patrem, qua non solum carnem induit, & se quodammodo exinaniuit Dominus, indutus forma serui, sed paruit usque ad cruciatum & necem indignissimam. propter quod pater exaltauit illum, & praefecit angelis, hominibus, daemionibus, ut omnes illius nomini ac potentiæ se summittant in caelis, supra & subter terrã. Declarata est charitas Dei aduersum nos, qui filio suo non pepercit, sed pro nobis mancipijs nequissimis & scelestissimis tradidit unicum suum unice charum. Declarata est item Christi charitas, qui in illa omnia tam aspera & acerba, quoniam nobis conducebat, uolens & libens consensit. neque enim iniuncta illi & imposta essent, si uoluisset. Cognoscitur liberationis & redemptionis liberalitas, & benignissima magnitudo. Noster enim reditus in gratiam cum patre ex amore patris & Christi est ortus, cuius amoris immensa copia quod nostro deerat suppleuit. Addita est tau-

ta filij obtemperatio, tam immane & ignominio-
 sum supplicium nostri gratia. ne si paruo & leui
 essent omnia labore trasacta, parū fortasse nos de-
 bere existimaremus Christo, cui non magno stetit
 semus. Nunc uerò debemus illi gratiā immensam,
 qui tot in suo innocentissimo corpore cruciatus
 pertulit nostra causa, tanto grauiores, quo illud
 corpus tenerius erat, & delicatius. Debemus nos-
 met ipsos illi, qui semetipsum pro nobis impedit.
 Augetur inuicem charitas nostra erga Deum &
 Christū, à quibus nos tantopere intelligimus ama-
 ri, & tantæ esse illis curæ. Crescit fiducia, non pos-
 se nos non esse Christo charos, qui nos tanto pre-
 cio redemit, & asseruit, qui tantum pro nobis e-
 git. Naturale est enim, ut beneficus eum diligat, in
 quo beneficium collocauit: & eo ardentius dili-
 gat, quo plura & ampliora dederit beneficia. Ori-
 tur erga proximum charitas, pro quo uidemus
 Christum tantum dependisse, nempe seipsum, ne
 pro nihilo ducamus animā, pro qua Christus mor-
 tuus est. Norimus quanta sit peccati uis, quæ tur-
 pitudo & macula, quæ sic fuerit eluenda, & qui-
 dem ab homine iustissimo, & flagrantissima apud
 Deum gratia. Seruemus nos à uitijs puros, ne rur-
 sum crucifigamus in nobis filiū Dei. Sciamus nos
 à seruitute diaboli extrema & abiectissima per
 sanguinē Christi esse liberatos, ne rursus in tam mi-
 seram

feram conditionē relabamur. Fracta est diaboli ty-
 rannis & potestas, in humanum genus minus iam
 habet uirium, non tantum illi permissum in nos sc̄
 uire atq; insultare. Vbi unq; diuulgatū est euange-
 lium Christi, cessarunt continuo illius imposturæ:
 ut in Græcia, Asia, & uniuersa continente, simul
 audita est sancta illa uox Apostolorum, scriptores
 illorum temporum omnes conqueruntur cessasse
 oracula, desisse deos dare responsa admirantur,
 quia causam ignorant. Auorum memoria in Cana-
 ria & alijs insulis Fortunatis dæmones uarijs for-
 mis exhibebant se illis populis conspiciendos, &
 eos alloquebantur, inducebantq; ad multa genera
 sacrificiorum seua & horrenda, ut ad paruos fi-
 lios iugulandos, exurendos, & alia huiusmodi: po-
 steaquam deuicti sunt armis Hispanorum, & Chri-
 stiana pietas illis est audita, fraudes illæ omnes tan-
 quam caligo luce immissa discussæ sunt, atq; eua-
 nuerūt. Sed ne queramus exempla superiorū eta-
 tum: nostra hac memoria in insulis occidentali-
 bus, & Nouo hoc orbe Hispanis nauigationibus
 reperto, dæmones per uias omnes & compita fre-
 quentissime homines illos alloquebantur, & que-
 fieri uellent admonebant: ubi uerò Christianæ do-
 ctrinæ magistri eò uenerunt, magnum ilicò silen-
 tiū omnium, magna fuga, uidelicet tenebras dispellit
 lux, mendacium ueritas. Et quia doctrina inualida
 est,

est, quum aliter uiuit præceptor ac loquitur, & mores sunt doctrinæ contrarij: ualidissima autem est, cum ipse qui præcipit actionibus suis eam constabilit & sancit: par fuit, ut Christus, sicut in disciplina salutis doctorem se exhibuit, ita in uiuendi ratione exemplar, ut qui antea de alijs imitandis dubitabamus, de hoc isto amplius non possumus dubitare, sed sequamur intrepidè optimum et sapientissimum, ut eadem uia insistentes, eodem quò ille perueniamus. Itaque proposuit se Christus exemplar nostrum, ut nihil cunctemur aspera omnia & grauissima adire ac perferre, ut obediamus Deo, ut illius in nobis amor augeat, ut proximo commodemus. Offenduntur quidam, quòd Deus in tanta humilitate ac deiectione uenerit, qua de causa multis præteritus sit ignotus, ut ipse idem causam uideatur præbuisse erroris ac impietatis erga se. Quàm uerè id ignorantia & cæcitas affectionum loquitur, non rectum iudicium rationis, ipsi idem quid dicant non intelligunt. Primum quid uocant humilitatem, quid sublimitatem Dei? Si enim in sua ipsius forma atque specie uoluissent eum uenire, uniuersa id natura non cepisset, incomprehensibile illud est etiã angelis. Demisisset se ad ingenium & conditionem angelorum. at hi nec apti sunt humanis conuersationibus, nisi corpore coniecti: nec exemplum nobis possunt adferre, quum sint

sint formæ superioris . At ex hominum qualitate ac
 conditione uoluissent isti, ut detulisset secum opes, ui-
 res, potentiam, exercitum, nulla esset passus incom-
 moda, mortem deuitasset. tum quidem agnitus fuisset
 prauis cupidinibus, incognitus rationi & iudicio
 mentis. Quid fuisset uel Christo uanius, uel humano
 genere miserius, si ille exhibuisset fetalem? Qui e-
 nim ueniebat, ut homines à cupiditate peruersa, à
 malis libidinibus, à tumultu et tempestate rationum
 ad modestiam, sobrietatem, continentiam, ad æquita-
 tem, tranquillitatem, pacem mentis reuocaret: idem
 ipse uita, actionibus, exemplo sui ad dementia à sa-
 na mente reuocaret ac retraheret? Nihil pulchrius
 uel optabilius omnibus, quàm fieri quantum conce-
 datur Deo similem, si ille mundanas secum opes in-
 uexisset, quid aliud quàm exacuisset nostras cupidi-
 tates: unde & obliuio religionis, & superbia, arro-
 gantia, inuidia, rixæ, similtates, odia, pugne, & cæ-
 des uel inter fratres, dum illas uel paramus, uel reti-
 mus, uel ne amittamus sumus solliciti. Ita Deus nos
 in mala hæc omnia procliues alioqui per nos ipsos,
 & propendentes præcipitasset. Qui spiritus, quæ
 arrogantia diuitem, pro dijs uoluissent coli: quæ de-
 speratio pauperum. Iam uerò quid nos Christo debe-
 remus, si comitatus uenisset tanta potentia? si placi-
 dè, si molliter, si inter uoluptates ac delicias, quod
 erat æui huius à patre iniunctum, transegiisset, quid

de nobis esset benemeritus? Minuis profectò, seu potius tollis prorsum gratitudinem erga Christum nostram, & proinde benevolentiam & charitatem. Quanto ille melius ac sapientius? qui quum esset mundi dominus, & rex uniuersorum, ut & bonitatem suam & amorem in nos ostenderet, demisit se ad nostram humilitatem. Tum demum uere amor sese profert & declarat, quum æqualitatem facit inter summa & ima, ut quemadmodum in legibus amicitie ait Cicero, Minor ascendat, maior se summittat. Non bene conueniunt, inquit Poëta quidam, nec in una sede morantur, Maiestas & amor. Si rex posita personæ maiestate casulam uel tuguriolum subeat amore ductus puellæ, tum demum & se amare declarat, & multum ei puella debet. Deum, qui tantus est, adiunxisse sibi hominem hominis amore, summi, singularis, immensi est amoris signum, & homo illi seipsum debet, nec erit unquam soluendo. hoc uere coniungit nos cum deo, non opulentiæ & diuitiarum arrogans ostentatio. Iam uerò ad exemplum non considerant isti aptum esse exemplū non posse, quod accommodatum non sit ei qui sit imitaturus. omnes quotquot docent, ad captum se discipulorum summittunt. In Domino nostro omnium animi morborum medicina est prompta, atq; ad manum exposita, omnibus incommodis consolatio. Is in se expertus est frigus, æstum, lassitudinem, famem,

mem, sitim, uigilias, paupertatem, inopiam, persecutionem à suis, ab alienis, ignominiam, contemptum, conuicia, sinistras benefactorum interpretationes, insidias, proditionem etiam à familiari, desertionem à suis, uincula, calumniam, flagra, uerbera, irrisionem, sputa, alapas, nuditatem, cruciatus, crucem, mortem, depositionem de cruce precariam, alienam sepulturam: & hæc innocentissimus, qua patientia, æquitate animi, modestia, moderatione, silentio? quanta existit hinc consolatio miseris? quantum frenum felicibus? quæ utrisq; disciplina sapientiæ? Hæc est uia & disciplina, & salus, & uita generi humano, non quod stultitia affectionum sibi confingit, quæ et diluit amorem Christi, & bonitatem eleuat, & pietatem nostram diminuit, & salutem sempiternam impedit ac auertit. Sed uolo iam undique hanc stolidæ cupiditatis amentiam apertius patefacere, & liquidum facere penitus quàm desipiat. Aio enim, quòd si Christus uenisset in opulentia, minus fuisset agnitus à recte statuentibus. metalla enim & uestes & mancipia, & honor, & dignitas, & potentia, illa omnia humane sunt ambitionis, unusquisq; expetit, & quantum potest ad se rapit, & trahit, per fas, per nefas. non est hæc Dei possidere, sed contemnere. Cedò, quod regnum dedisses Christo, qui dominus est omnium regum? credo Israëliticum, in quo est na-

tus. maius ergo regnum habuisset Augustus Cæsar, maius Alexander Macedo. non decuisset Christi dignitatem, ut regnum sibi aliquod eligeret in terra, cuius esset terra ipsa & cœlum. Et in potentia nec iustitia, nec charitas, nec obedientia illius potuissent perspicere & cognoscere: omnia sub illa potentie uoragine, ut in nostris principibus, fuissent comecta & obruta: nec qua de causa quicquid uel loqueretur, uel ageret intellexissemus. sunt enim & uerba & consilia principum obliqua. Omnia in Christo oportuit esse simplicia, plana, explicata. ne quid esset tectum, & simulatum, omnia essent ei qui uoluisset animaduertere obuia & facilia. iam uerò de potentia & magnitudine Christi audet quisquam conqueri, quòd occultata sit, & quasi celata? ecquid tandem apertius, aut manifestius? Quæ tandem fuit Alexandri potentia? adolescens egressus patrium regnum, comitatus quadraginta milibus delectissimorum militum, uicit Darium, cepit Asiam. Quæ Iulij Cæsaris? milite Romano ueterano, uincere semper assuetus, decem annorum bello Galliam subegit: mox imperator exercitatusissimus in cursu uictoriarum superauit Cn. Pompeium, desuetum bellis longa pace, & tyronem eius exercitum: uicit Ptolemæum, Scipionem, filios Pompeij. At quæ Christi potentia? Venit iuuenis, filius Mariæ, sponsæ Iosephi fabri, solus & inermis, solo nutu suo quotiescumque uoluit sanauit

nauit morbos omnes, expulit daemones, minimo cibo saturauit multa hominum millia, reuocauit mortuos in uitam, imperauit uentis & mari, & obtemperarunt, etiam mortem eius coelum atque elementa luxerunt. Quae est hodie, aut fuit unquam potentia huic similis, nedum par huic quisquam potentiae compararit uniuersas quae sunt, erunt, fuerunt? Si hoc non est infinitam & diuinam potentiam ostendere, atque ante oculos ponere, dicant mihi quid erit? doceant isti quemadmodum uerius declarari queat potentia. an omnia sita esse ducent in numis & in armis, quorum possessores miserrimi sunt homines, propter motus animorum & tumultus concitatissimos. Alexandrum Macedonem (ut de hominibus loquamur, qui istis mirifice placent) quum Parmenio illi diceret, si essem Alexander, hoc aurum acciperem, quod pro uxoris & filiae redemptione offert Darius: respondisse ferunt, Et ego, si essem Parmenio sed ego memini me esse Alexandrum. Ita Deus si esset istorum similis, uenisset qualem ipsi cuperent. sed ille se Deum esse recordatur, hoc est ut potentissimum, ita mitissimum & benignissimum: ideoque potentiam illam tantam prodigiorum nemo est suo malo expertus, omnes utilem sibi & salutarem senserunt. Ecce iam uobis Christum non in humilitate, non in occulto, non ut ansam praebuerit ignorantiae, sed sublimem, potentissimum, manifestum, ut praetendi

tendi ignoratio à quoquam nulla amplius possit. quod ipse idem est testatus: Si non uenissem, & locutus fuisset eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationem nullam habent de peccato suo. Vita eius testificata est bonitatem & innocentiam, doctrina sapientiam, miracula, potentiam. Agite quem tandem iudicem nobis fertis? nullum recusabimus. ad cuius censuram & iudicium, magnitudinem, potentiam, sublimitatem Iesu Christi uultis aestimari? Uultis sensus iudices? uidete miracula. uultis mentem? expendite doctrinam. uultis affectus? si ullus est in uobis erga pulchritudinem iustitiæ, probitatem innocentiae, considerate dicta eius & facta. Manifestus ergo Dominus uenit, ut est apud

sed uiciosi oculis, sed imperitiæ aut inconsiderantiæ nimium opertus: ut alia omnia quam tumlibet magna & excellentia, si absque attentione prætermittas, uelut coelum, solem, stellas, naturam ipsam rerum & eius opera.

DE SACRAMENTO IN COENA
na Domini instituto.

QUum uero præsentiam suam discipulorum oculis esset subtracturus, quid magis illum decebat, qui tam nos tenere atque indulgenter diligeret. quam eam sui memoriam nobis relinquere, quæ nos & amoris illius erga nos obliuisci nunquam sineret, et solatio esset, uelut parente destitutis, quæque
illum

illum nobis quoad fieri posset, exhiberet, ac representaret? ea uerò animis nostris est spiritus Christi, qui idem est & patris Dei: qui ut inuisibilis, cum inuisibili Ecclesie mente semper maneret, monens et docens eam quaecunque sint opus. Quoniam uerò non solam habemus mentium cognitionem, sed etiam sensuum corporalium, istis admonitio relicta est Christi sub signis, quæ in sensuum notionem caderent, panis scilicet ac uini: ut tam intus quàm foris uerum sit quod ipse pollicetur, Ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Ir ridemur hic à profanis, et inceßimur acriter, quòd panis crustulam corpus esse Domini nostri asseramus, & uinum eius sanguinem. Quid non miraculo fuit, quum primum proferretur? ut inquit Plinius. Nihil est quod non uideatur absurdum ignorantiamodum, rationem, causas, eiusce rei. Nihil tam graue, serium, excellens, quod non ad calumniam et irrisionem pertrahi possit, si tu ex eo solum colligas, quod est stultitiæ aut absurditati quadantenus simile. Sic Dei prouidentiam, ordinem uniuersi, religionem omnem, ortus, occasus, decursus mundi huius, quæ uiddendo nunquam exatiamur, semper admiramur: Epicurei, homines ipsi maxime ridiculi, quia non intellexerunt, derisere, & Lucianus Epicurissimus subsannauit: quasi uerò non etiam nos rideremus, si talis esset Deus, si talis mundus & uniuersorum

ordo, qualem ipse cōfingit. Sed reuertamur ad pro-
 positum. Ad uenerationem tanti sacramenti, ad ha-
 bendam pro tali munere gratiam, cauffe sunt ex-
 plicandæ, & tota ratio negocij. Sapienterq; atque
 etiã piẽ olim factitatũ est à patribus, ut mysteriã
 hæc non patẽrent nisi ijs qui edocti iam essent,
 quæ nam sit cuiusq; illorum uis & natura. Primum
 considerandum est, hoc esse ab illo institutum, cui
 nihil non solum impossibile, sed nec difficile uel ar-
 duum. Corpus Christi in eo est sacramento, modo
 quodam nobis incomprehensibili. Nec mirum. quo-
 ta enim quæq; est res ex istis naturalibus quas co-
 gnitione sensuum usurpamus, & cõtrectamus ma-
 nibus, quarum essenciam, rationem, qualitatem, ui-
 res intimas assequamur? Tributum est sacramen-
 tum hoc ab amante ad memoriam sui, à patre ad
 consolationem desolatorum ac quasi orphanorum,
 à miti ac misericordẽ ad fiduciam trepidantium, à
 medico ad salutem ægrorum. Idcirco & corpus ipse
 suum reliquit, ut hæc omnia essent certiora ac fir-
 miora. nec enim res posset inueniri alia, quæ ita &
 memoriam ipsius conseruaret integram, et affectio-
 nem uigentem. Quis enim erga rem ullam quan-
 tumcunq; excellentem & admirabilem ad eum pos-
 set modum affici propter Christum, ut erga corpus
 ipsius met Christi? Nec par erat, ut qui tantum Ec-
 deesiã amaret, alia in re fundaret recordationem
 amoris,

amoris ac beneficiorum suorum, quàm intus in suo
 spiritu, foris in suo corpore. Quiq; sic nos diligebat,
 & illo tenebatur zelo, ut nos ad se unum traheret,
 & per se ad patrem, ne quòquam aliò animi nostri
 deflecterent, nunquam profectò sustinisset, ut in
 alias res ad cultum, ad uenerationem, ad renouatio-
 nem charitatis intenti essent animi nostri, quàm
 ad eum ipsum. Indubiè ita est, quia sic esse & Deum
 decet, & nobis expedit. Formæ autem electæ sunt
 panis & uini, quoniam sunt res maximè puræ,
 tum quòd eas intra nos sumimus, ut sumpsisse nos
 sciamus Christum: ut quod amanti maxime est op-
 tabile, non solum nobiscum, sed intra nos habeamus
 rem unice charam. Habent etiam hæ duæ substantiæ
 rerum altissimarum significationes, & tanquam si-
 mulacra duo: alterum materiale, quòd sunt alimen-
 torum præcipua: alterum spiritale, quòd fiunt, panis
 quidem ex granis conulsis tritici, uinum autem ex
 uue acinis pressis. Priore declaratur, præcipuum
 quoque & saluberrimum omnium alimentorum es-
 se sacramentum hoc, quod uitam immortalem ad-
 ferat, & suffulciat rite sumentibus. Posteriore au-
 tem intelligimus charitatem corporis Ecclesiæ &
 membrorum inter se: ideoq; à Græcis synaxis nomi-
 natur, à nobis communio. corpus enim hoc ex no-
 bis omnibus componitur, ut panis ex granis, ui-
 num ex acinis, sed conulsis prius & pressis cha-

ritate, ut iam nullum existat granum, nullus acinus. sic in communitate hac Ecclesiæ nemo est suus, sed aliorum: nemo suum per se habet sensum & affectum, sed alienum, id est conuersum in substantiam corporis cõmunis. Itaque ad alias sacramenti huius utilitates accedit hæc, quòd docemur qualis sit Ecclesiæ compago, & cuiusmodi esse unumquemque nostrum decet, & quomodo affici erga cæteros homines.

DE RESVRRECTIONE,

Ascensione, missione Spiritus sancti.

NON erat congruens, ut corpus illud Christi sacratissimum, tam obsequens animo & rationi instrumentũ diuinitatis ad tantum bonum, iaceret in puluere & putrefactione: nec ullo prorsum modo expediebat nobis ad uenerationem atque amorem in Christum. Quis enim æque reueretur, aut diligit mortuum, ac uiuentem? ad spem uerò nostram quum in Christum, tum resurrectionis corporum nostrorum, ut nos haud aliter speremus redituros ad uitam, quàm uidemus salutis nostræ authorem atque inuentorem. Christi enim resurrectio initium est nostræ. Nam Deus Christi humanitatem excitauit à mortuis, quæ ipsi est proxima: per hanc ad remotiora, hoc est ad alios homines ueniet. Ostendit Christus potentiam suam morti inimicam, authorem salutis & uitæ, quæ non solum alijs uitam largiretur,

largiretur, sed sibi ipse. etenim ipse idem nullius ope aut procuratore adiutus, reddidit sese uitæ, & refellit conuicium Iudeorum: Alios saluos fecit, se ipsum non potuit saluum facere, resurrectio enim spontanea, mortem quoque spontaneam fuisse ostendit manifestò. Sepulchrum Christi nouum prorsus, & grande saxum ad ostium obiectum, tum custodia militaris, argumenta sunt certa resurrectionis, & corporis ad immortalem beatitudinem commutati. Nouum sepulchrum declarat, non esse alium qui ad uitam surrexerit. Vastum saxum declarat, nihil iam illius corpori quo minus penetret quacunque libuerit obstare. Militaris custodia, illum si collibitum sit, non posse perspici. Sed illud certissimū uitæ eius argumentum, quòd ostendit se uiuentem discipulis, collocutus cum illis sæpe, uersatus, contractatus. Ideoq; qui illum post resurrectionem uiderunt, ceruices suas indubiè morti obtulerunt pro fide resurrectionis eius. Quòd si non apertissimè conspexissent eum discipuli uiuentem, renunciasent uitæ institutæ, inuise mundo, fucum suspicati & fraudem inesse. Quis illorum adeò uecors fuisset & insanus, ut mortem non dubitaret oppetere pro fide resurrectionis illius, qui spem esset eorum frustratus? quid enim expectaret amplius, à quo se delusum in tanto promisso recordaretur? quis potius non execraretur eum, qui hominibus in nego-

cia

cio pietatis sic imponeret? At non exhibuit se post
 resurrectionem oculis multitudinis spectandum, ut
 antea. Vulgus enim rude, et tantorum mysteriorum
 ignarum, credidisset uel phantasma aliquod esse,
 uel magicis artibus ac prestigiatorijs deludi oculo-
 suos. Nec discipulis id prædicantibus eam ha-
 buisset fidem, quæ si ipsi soli quum uidissent, & con-
 tractassent eum, tormentis & nece suâ confirma-
 rent. alioqui enim suspicax in deteriora populus,
 se quoque aspexisse diceret, sed non sibi illum esse
 uisum, aut fucum aspectui esse factum. Et quum
 expediret Christum ad patrem ascendere, nihil con-
 ueniebat minus, quàm relinquere suspensionem de
 resurrectione sua ullam. ideoq; ut alijs in rebus, ita
 in hac quoq; testimonium in sequentes etates pro-
 pagandū noluit esse promiscuæ multitudinis, quod
 inconstans & temerarium est, ne leuitatem in eo
 posteri possent suspicari. nec ulli uoluit apparere,
 qui postea esset dubitaturus, eam que dubitationem
 extensurus tanquam cõtatione in uenturas etates:
 nec ulli qui non esset postea paratus, sanguinem &
 uitam pro eiusce ueritatis testimonio profundere.
 Quid, quòd resurrectionis persuasio non conspectū
 requirebat modò, sed colloctionē, cõuersationem,
 contactū, ut Thomas dixit. at ea non poterant uul-
 gò fieri: multoq; erat aliud se natum hominem, ui-
 uentemq; omnibus ostendere, quàm à morte suscita-
 tum.

tum. Ad prius enim paucissimis est opus argumētis, ad hoc uerò alterum permultis. Quapropter illud datum est turbæ, hoc uero paucis, atque ijs selectis. Non cōducebat nobis, Christum hic in terris post resurrectionē suam agere, & inter suos uersari, magis enim de illius præsēntis magnitudine dubitasset. Non facile capit humana mens, ut quem hominē sibi similem cōspicit, Deum esse credat, qui omnia cōdidit & sustineat. Nec erat iam corpus illud beatissimum diuturnæ inter homines cōsuetudini idoneum. Expedit uobis, ut ego uadam, dicebat Dominus suis: quippe si non abiero, paraclētus non ueniet ad uos. Nam nisi enim defissent apostoli uidere Dominū, nō facti fuissent apti & capaces spiritus sancti. nunquā enim se ad illius sustulissent diuinitatis contemplationē, capti præsēntis humanitatis conspectu iucundissimo. permansissent in amore rerum corporalium, nec se ad spirituales erexissent. Apud oculum corporis absorbetur Christi diuinitas in humanitate, apud oculum uero mentis humanitas in diuinitate. sicut si hominem oculus corporis intueatur, totus uidebitur corporeus, & animus delitescet sub aspectu corporis: sin uero oculo mentis, nihil tam existet, quā animus, & mens, ut corpus non iam ex homine uideatur esse, sed uelut tegmen quoddam & appendix. Eodem se res habet modo in cōtemplatione Christi Dei & hominis. Itaq; ascendit is in cœlum,

ut eò assuescamus mentem, desiderium, uota nostra
 omnia, ubi ipse est, mittere: & monstratur uia, qua
 nobis est eundum, & perueniendi fiducia. Melius
 quoque nobis est, ut Christus in cœlo ad dexteram
 sedeat patris, unde plura & maiora ad nos bona e-
 uentura facilius confidimus, quàm si hic semper
 moraretur in terris. Ascensu Christi reſeratum eſt
 ſanctis animabus cœlum, quod ante illum erat clau-
 ſum. Neque ullus patrum illuc aſcenderat. hic eſt
 aduentus Chriſti, & redemptionis ac liberationis
 noſtræ fructus ampliſſimus. Aequum erat etiam,
 ut qui ad homines in cœlum mittendos huc uene-
 rat, primus ipſe in tanto bono eſſet dux reliquorū,
 nec cuiquam alteri fas eſt eam gloriam et decus tri-
 bui, quod primus hominū in cœlum intrarit, ut qui
 princeps uiam aperuerat, inſtruxerat, munierat,
 primus ipſe ingrederetur, primus aperiret oſtium:
 ne ſi quis alius prior aſcendiſſet, illi uel uie factæ,
 uel reſerati oſtij beneficium poſſet imputari. Pri-
 mus ergo Chriſtus in reſurrectione, primus & ca-
 put Eccleſiæ, primus in beatitudine. Reliquis autem
 dux ipſe, & author, & cauſſa. Cæteri ut ab illo, &
 per illum, ita poſt illum. In rebus alijs humanis fa-
 cile quiuis Chriſtū præceſſerit: in ſuis autem ipſius
 bonis, in ſua hereditate, nefas eſt. Aſcendens in cœ-
 lum Chriſtus, diſcipulos ſuos manere Hieroſolymis
 iuſſit, donec cœleſti ab ſe miſſa uirtute confirmaren-

tur & corroborarentur. Ante id tempus erat illis Christi presentia maximo solatio, qua una acquiescentes nihil requirebant aliud. hanc quum expediret ab eorum oculis subduci, missus est illis spiritus sanctus, qui presentiam illam suppleret docendo, admonendo, consolando, inflammando eorum corda. Noluit eodem momento temporis aut die mittere, ut assuescerent patienter expectare opem Domini, & illi fidere, etiam si differenti & procrastinanti.

Spiritus sancti effectum in Apostolis manifestò sentimus, in doctrina mentium eorum, & animorū confirmatione: adeò ut etiam si de eo nulla esset scriptura, indubitabilis esset & certissima coniectura. Discipuli enim ante Domini mortē tam indociles, post eius resurrectionē tam docti et sapientes magistri orbis terrarū: quūq; admiranda eius cernerent opera, trepidi tamē semper et diffidentes in periculo deseruerūt eum: atq; etiam qui uidebatur animosissimus & cōstantissimus, iureiurādo abnegauit: post resurrectionē ultrò se pro illo offerebāt, & gloriosissimū existimabāt sanguinē pro eo profundere, uitam ponere. Indubie multū effecit resurrectio. nā ubi uiderunt eū uita sese reddidisse, reuocarūt in memoriam ingentia & diuina illius opera. unde magna erga eū reuerentia, fiducia, & charitas. Sed nec tam facile es
sens

sent omnia recordati quæ ab eo audierāt, nec intellexissent ea, quorū multa quū ab eo dicerētur, præterierūt nō intellecta: nec tam cōformiter fuissent firmi & cōstantes in tuenda fide, quam ab eo acceperant, etiam per infamīā, damna, cruciatus, mortē, nisi uirtute aliqua diuina et docti et corroborati. Res facta ostendit liquidō suam causam.

Tum illis decem diebus quib. dilatus est spiritus sanctus, agētes in eisdē adibus trepidi, & extrema metuētes malorū, cœperunt suimetipsorū experimentum, quā nihil essent omnino sine præsidio diuino, & condiscerent illum expetere uotis omnibus atq; implorare. Pōst uerō præsidio illo muniti, quā fortes atq; animosi euaserūt? Magna est hæc ad ingressum diuini spiritus animorū nostrorum purgatio, si agnoscamus nos nihil esse, Deū in nobis esse omnia, ut nos ipsi cōtemnentes atq; aspernati, ad Deū solū nos cunctos conferamus ac recipiamus, illum unum inuocantes atq; implorantes magna cum fiducia et charitate. Quæ Christus suos edocuit, ea ipse ut magister & dominus tradidit. At spiritu sancto mittendo uoluit nos cognoscere, & ad intelligentiam doctrinæ omnis opus esse cœlesti lumine, & ad executionem præceptorum cœlesti uirtute. Pertinebat spiritus sancti missio ad doctrinam uenturæ Ecclesiæ, ut consuesceret sursum spectare,
inde

inde mentem sanam, inde uoluntatem rectam optare: & se quemadmodum apostoli accepissent, accepturam certum haberet: nec quia Christo ipso immortali non erat magistro usa, protinus abijceret animum, memor se posse habere spiritum sanctum eundem, quem apostolorum doctorem & tutorem post magisterium & tutelam suam Christus esse uoluit. Et quemadmodum in primitijs Ecclesiæ expositor, doctor, admonitor, conseruator fuisset eorum quæ tradidisset Christus, ita in sequenti Ecclesia esset futurus, ut nullo unquam tempore uel magistrum mutaret Ecclesia, uel doctrinam, sed eandem ab exordio peregrinationis suæ retineret usque ad terminum, eundem institutorem, qui à Christo exhibita suggereret semper atque explanaret. Quid magis ad consolationem nostram, ad institutionem pietatemq; conseruandam, ad salutem denique congruebat? Quid aliud à tanto amico erat expectandum, à tam pio & indulgenti patre? Datus est spiritus sanctus sensibilibiter apostolis, ut & ipsi accipere se scirēt, & reliqui deinceps accepturos se saltem spiritualiter nõ diffiderent, quod alios sensibilibiter accepisse uiderent, uel audiuissent. Magnarū enim rerum fidem manifestiorem esse inter initia conuenit, ut inde in reliquum ad occultiora proficiat. Apparuerunt super singulos igne & linguæ, inquit Lucas, ignis

ad inflammandum & illustrandum facit, lingua uerò ad explicationem eorum quæ mente conceperis. Ad opus euangelistæ Christi necessaria est mens, quæ capiat mysteria: & animus, qui intrepide admoneat: & lingua, quæ disertè. Linguarum uerò donum ad uarietatem nationum edocendam est tributum. Fides enim, ut Paulus inquit, per auditum. tum ex linguarum pronuntiatione, & accipienti manifestus fiebat spiritus Dei, & audienti.

DE APOSTOLIS

& martyribus.

QUæ post Christi in cælum ascensum, postque spiritus diuini missionem sunt consecuta, non minus Christi diuinitatem nobis ponunt ob oculos, quam quæ præcesserunt. Nam si quis quæ facta cernimus, futura prædixisset, nemo habuisset fidem, nisi ope ac opera peculiari Dei ac propria factum iri haberet persuasissimum. Tanta enim sine humanis ullis uiribus nec ingenij, nec corporis, nec uitæ, quanta Christus, nemo potuisset profectò perficere, nisi esset Deus. Principiò, quæcunque facit Dominus, iusta sunt: nec quisquam ei potest dicere, Cur ita facis? Sed quoniam homini mentem atque intelligentiam tribuit ad libertatem uoluntatis, placuit ei hactenus se approbare, ne quam in eo occasionem relinqueret querelæ uerisimilis. Ergo ne qua conqueri posset natio

tio non ex se natum Dominum, non se ab eo edo-
 ctam, & nasci ex ea uoluit, quæ cognitionem ac le-
 gem accepisset Dei: nec ad gentes est egressus,
 quibus regnum Dei annunciaret. si qui enim Chri-
 stum audiuerunt è gentibus, intra ipsos Iudææ ter-
 ræ limites audiuerunt. Quin nec se uiuo passus est
 discipulos, quos ad salutem nunciandam homini-
 bus quoquò uersum dimittebat, ad ciuitates gen-
 tium proficisci. Rediturus tamè ad patrem iussit,
 ut apud omnes mortales sine exceptione ulla uel
 discrimine diuulgarent Euangelium regni cælo-
 rum: Deum esse omnium patrem, nullam apud il-
 lum distinctionem fore, illum esse eundem omni-
 bus: Christi pietatem & gratiã iam non ad unum
 aliquem pertinere populum, ut legem Moysi, sed
 ad uniuersum humanum genus. neque enim eadem
 est hominis unius, & filij Dei causa. Moses bonus
 fuit minister Domini, sed populo Israëlitæ. Filius
 Dei, qui & idem est Deus, omnium est dominus,
 omnium pater, æqualis ad omnes, idem semper &
 sui similis. Qui ergo Deus intra fines unius popu-
 li non concludebatur, huius misericordiam non o-
 porteabat illi soli populo patère, sed tam late se ex-
 tendere ac propagare, quam potentiam & sapien-
 tiam. Ideoq; fides Christi catholica nuncupatur,
 hoc est uniuersalis, quòd omnium sit gentium, om-
 nis sexus, omnis conditionis, continens quæcunq;

sunt salutis adipiscendæ necessaria, nunquam cessã-
 tura. Et quo facilius prædicatio hæc apostolorum
 per orbem sese diffunderet, maximam orbis par-
 tem ditioni uni atque imperio subiecit, Romano
 scilicet: quæ res facilem præbebat inter nationes
 transitum, comœatum, communicationem om-
 nium inter se. Adiuuabat eam rem linguæ commu-
 nio. plurimi enim sub Romana ditione loqueban-
 tur latinè, plerique græcè, ita breui tempore fama
 rerum omnium atque auditio latissime se diffunde-
 bat. Elegit Deus apostolos suos ad tantum & tam
 admirandum opus, quibus nulli omnino uideri po-
 terant minus idonei: sed elegit infirma mundi, si-
 cut Paulus inquit, ut confunderet fortia. Scientif-
 simi atque expertissimi est artificis, malo & ine-
 pro instrumento idem efficere, quod aliis a tiffi-
 mo atque appositissimo uix possit. sicut Apellem
 carbone de foco sumpto, ita eum à quo esset ad Pro-
 lem. ei prandium inuitatus expressisse tradunt, ut
 omnes inuitatorem illum ad primam delineatio-
 nem agnoscerent. Sed mirandum non est, Deum
 quæ uelit incongruentibus præstare instrumen-
 tis, qui instrumentis omnino nullis indiget, quic-
 quid fingere statuerit. Itaque misit paucissimos ad
 quam plurimos, rudes ad peritissimos. erat enim
 mundus ingenijs atq; artibus excultus, si unquam
 aliàs: ne quis fucum factum, aut dolo captos esse
 homines

homines possit suspicari, misit infantes ad disertissimos atque eloquentissimos, misit simplices ad astutos, inermes ad armatos, imbelles ad bellicosos, inopes ad impertum populi Romani. Expe-
diebat tantam esse in primis illis ædificij huius ex-
structoribus humilitatem, ne ipsi humanis uiribus
artibusq; aliquid tribuerent, aut in eis spei quic-
quam aut fiduciæ collocarent: sed sibi penitus dis-
fisi, ab ope ac præsidio penderent Dei. Tum ne
quis stultè ac dementer aliquid ex ijs quæ facta es-
sent, humanæ potentiæ attribueret. Ne ipsi quoq;
apostoli humilitatem ullam possent aspernari, me-
mores suæ. Discerent mansuetudinem & miseri-
cordiam alijs impartiri, quam à Deo essent conse-
quuti. Ciuitas hæc est Christi, regis mitissimi ac
mansuetissimi: nihil conueniebat primis illius fun-
damenti ac ædificio, ex cemento contrariæ ciui-
tatis, nempe diaboli, admisceri superbiæ atque ar-
rogantiæ, cuius ipse author est, inuentor, caput.
Et ut magis & ipsi ad Dei opem subinde implo-
randam consuescerent accurrere, & ueritas do-
ctrinæ purior existeret, ac purgator, aduersarios
dedit discipulis principes, proceres, milites, philo-
sophos, orbem penè cunctum. Pugnabant multi
aduersum paucos omni præterquam diuino præsi-
dio destitutos & desertos: pugnabant inquam o-
dijs, inuidentiæ, rabie, maledictis, insectatione, tor-

mentis, occidione. proposita erat ijs qui institutum amplecterentur Christianum infamia, dedecus, paupertas, cruciatus, mors, ignominia toti generi ac posteritati. Et quemadmodum electum est ad prædicationem apostolorum imperium Romanum, ita & ad cruciatus ac martyrium, ne regulos haberent Christiani ad quos confugerent, sed ab irato principe Romano nullum relinqueretur suffugium. quis enim ausus esset tutari, quos omnium dominus rerum capitalium damnasset? Prædixerat hæc eis Christus omnia, ne quum acciderent terrentur, sed memores eius à quo essent præmoniti, forti animo subirent pericula. Quanto & quam diuino consilio hæc sunt acta omnia: ne quid suorum incrementorum deberet pietas mundo, ex Deo penderet tota, quæ sciret originem suam, auctus, progressus, exitus, omnia habere se ex solo Deo, uel uniuerso mundo inuito ac repugnante. Initio quum sanctæ pietati fundamenta iacerentur, satis est diligenter procuratum astu & calliditate sathanæ, ut Christus secum coniungeretur: ut in aliquam uel societatem, uel portionem admitteretur sancti regni, effecit, ut Tiberius Cæsar Senatui Romano scriberet de Christo inter alios deos recipiendo. idem edicto Adriani, idem uoluntate Alexandri Seueri tentauit: nihil profecit. non potest sathan coire societatem cum
Christo,

Christo, non congruit, non expedit nobis. Quod si tum Christus pro uno ex dijs esset habitus, beneficiaria uisa esset illius diuinitas, data ab imperatoribus Romanis: nec ea quæ summa est religio & sola, non talis fuisset credita, sed una ex bonis. Conueniebat ergo ad eius uirtutem atq; excellentiam cognoscendam, per omnem contradictionem examinari. Quo ore commendat philosophi tolerantiam, & eius rei ad nos cohortandos paucula quedam colligunt præcepta, atq; ea fortium uirorum, nempe philosophorum, aut militum, quos ætate in laboribus durisq; rebus exercitata, mirandum non erat aliquid in patientia corporum super cæteros præstare. At nos permulta possumus exempla nostra inducere, quibus sanguinẽ suã profunditibus sancta & cõstabilita est nostra pietas. nec hi sunt solũ fortes ac robusti uiri militares, uel philosophi, per cogitatus & exercitamẽta animo ac corpore indurati: nã his quoq; abundamus: sed foeminae, pueri, puellæ, senes. At qui cruciatusq; ad sui miserationẽ impellebant eos, qui Christianos aiunt extrema omnia cõmeritos: ut Tacitus Cornelius. ut inter cætera miracula non sit illud habendũ in postremis, potuisse à teneris corpusculis tam immania tormenta perferri. Sed quod natura nullo prorsum modo ualisset, perfecit Deus. Tulere C. Marius, uel Alexãder Macedo, aut uir aliquis bel-

his & laborum patientia obduratus, ictum unum
 atque alterum lethalem: quid puella tenerima,
 quid tam multos toties cum acerbissimis doloris
 morsibus repetitos? Nec frustra cruor ille sacro-
 sanctus fundebatur. Nulla in terram cadebat gut-
 ta, ex qua non multi Christiani consurgerent: ut
 expressa in ueritate uideatur fabella de serpentis
 dentibus à Cadmo in Bœotia sparsis, unde armatæ
 acies nascerentur. O magna uis ueritatis, excla-
 mat eorum Cicero, quæ contra hominum ingenia,
 calliditatem, solertiam, contraq; fictas omnium
 insidias facile se per seipsam defendit. Ita Christia-
 na religio, quo acrius & rabiosius est oppugnata,
 hoc è prælio fortior, præstantior, gratior exce-
 dit. Planè est quod ille pronunciauit, Veritas est
 rerum omnium fortissima. Itaque discesserunt no-
 stri martyres, etsi mortui, uictores tamen. Nec ui-
 deatur hoc uobis absurdum, qui M. Attilium Re-
 gulum necatum à Carthaginensibus in tormentis
 uictorem dicitis eorum ipsorum, à quibus iniquè
 & immeritò tortus fuerit, & neci deditus. Idem
 affirmatis de Zenone Eleate, & de alijs uiris præ-
 stanti uirtute, qui iniqua sunt morte sublati. Quan-
 quam uos, sicuti modò dicebam, paucissima pote-
 stis commemorare exempla eorum, qui mortem
 ultrò pro ueritate & iustitia obierunt: & in ijs
 alij effugissent si licuisset, ut Zeno. nam Anaxago

ras fuga sibi consuluit. alij seruerunt suæ gloriæ,
 ut Attilius. Socrates quid de dijs sentiret, crimi-
 nationi apud iudices respondens, dissimulasse cre-
 ditur. Maccabæi fratres propter patriam legem
 mortem obierunt, ut Philenij fratres pro patriæ
 terminis defodi se uiuos passi sunt, sicut Salustius
 & Valerius Maximus tradunt. Curtius quoque in
 lacum medio foro Romano se coniecit, & Decij
 in medias acies. hæc pietate patriæ. At pro pia ue-
 ritate mortem constanter perferre, non subterfu-
 gere, non dissimulare, institutum est quod Chri-
 stus è cælo ad nos detulit, accensis suorum pecto-
 ribus incredibili charitatis flamma erga Deum, ut
 omnia, etiam uitam suam & sanguinem Deo post
 habeant. nec id unus excepit, aut alter, sed tot mil-
 lia, ut totidem homines in id consensisse pro gran-
 di esset habendum miraculo. Post nostrum uerò
 martyriū profani aliquot in re falsa imitati sunt,
 quod nos in uera. scilicet nauat diligentem operā
 demon, ut id in suis malis exprimat, quod in suis
 bonis operatur Deus: sed ille inefficaciter, sicut
 omne genus uirtutis & speciem ingentis pietatis
 conatur effingere. Verum quales tandem sint dia-
 bolici martyres, quales Christi, à fructibus utro-
 rumque non obscure dignoscitur. Quid dicemus,
 quantum miraculum est, quàm planè Dei opus,
 quod martyres nostri præstiterunt, siue dum ipsi

inuiti tam immania supplicia perferunt, siue dum
 homines priuati, humiles, imbelles, imperiti, infan-
 tes, ab ijs omnibus quibus uis aliqua fit homini de-
 stituti ac inermes, præterquam diuino præsidio,
 doctis indoctisq; persuaserunt res adeò sublimes?
 quum philosophi difficile persuadeant moralia,
 difficilius multo naturalia, arte, eloquentia, exer-
 citamentis, atque usu instructi & armati. Nun-
 quam eam habent uim ficta, quæ uera, si res simula-
 ta esset nostra fides, atque adumbrata, non eum in
 humanis pectoribus effectum siue ad credendum,
 siue ad agendum, siue ad patiendum ostenderet tot
 seculis, tot hominum millibus non coactis, sed ul-
 trò uenientibus, quum tam multa in contrarium à
 nobis retraherent. Videamus iam quàm contra ius
 & fas omne tam graua pertulerint supplicia.
 Meritò & sapienter, quisquis dixit: Si accusari
 suffecerit, quis erit innocens? At Cornelio Tacito
 satis grande & legitimum est præiudiciũ, dam-
 natum fuisse Christum à Pontio Pilato præside Iu-
 dææ. Quæso te Publi Corneli, si ita est, quid fiet
 Socrati? quid tuo Ciceroni? quid Rutilio? quid
 historie tuæ numinibus Heluidio Thræseæ, Se-
 necæ? quid alijs multis? Audianus crimina, pro-
 deant actores, sedeant iudices. Actores multi
 sunt, & crimen non unum, sed pro ingenio cu-
 iusque. Philosophis displicet, quòd suis principijs
 contra-

contradicitur, & natura neglecta altius sese humanus animus attollit: ut Athenis irrisus est Paulus ab Stoicis & Epicuræis, ad mentionem resurrectionis mortuorum. mordebat illud acrius, quòd inuecta meliore doctrina, uidebant se minore in precio futuros, & contemptum iri suam caliginem luce fulgente. Superbo in fensum est, honores & decus & fastum conculcari: diuiti, pro nihilo haberi opulentiam. principi odiosum est maiorem potentiam allegari, & ostendi alium esse, cui sit potius parendum: quem affectum superbissimum adhuc in quibusdam est deprehendere Christianis principibus, qui non parum æquis auribus de diuina omnipotentia accipiunt, præsertim quum de illorum humana est mentio. Voluptarius adimi sibi suas delicias fert molestè: Pontifices & sacerdotes, decus, authoritatem, opes. Parentes indignantur liberos suos honore, loco, nobilitate, hæreditate, connubijs, pro nihilo habitis ac spretis, ad nudum, & pauperem, & humilem Christum, tanquam ad certissimū asylum cōfugere. Sed quis sigillatim persequatur singula? quum non defuerit Ephesi statuarius, qui in Christianos populum concitaret, quòd idola tollerent, unde ipse magnum faciebat quæstum. Quem que sua rapiunt scelerata in prælia caussa, inquit Poëta. Prætextus tamen communis omnium est

uiolari religiones patrias, & contemptum esse numen deorum immortalium. hoc uidelicet erat ad omnes speciosissimum. Tacitus & Tranquillus nihil profecto eorum legerent, quæ tam temerè darent, sequuti uulgi opinionem ac uoces. Et satis apparet, eos curam omnem suorum studiorum in excolenda lingua, non mente consumpsisse. Quomodo enim religionē nostram uocant maleficam, cuius caput est omnibus bene uelle, bene consulere, bene facere? Quod unquam in commune Christianorum aliud est unquam crimen intentatum, nisi quod Iouem non colerent? Nam quedam rabiosissimè & acerbissimè conficta sunt, & tradita pueris legenda, ediscenda, cantillanda publice: sed quia falsa & conficta, non hæserunt in nobis, ipsa per sese dissoluta sunt. Audite sodalem uestrum Plinium Cecilium, qui huius criminis inquisitioni præfuit, dum Asiam prouinciam regeret: nā uos ex populari uociferatione iudicatis. Plinius ergo in epistola quadam ad Traianum sic inquit: Propositus est libellus sine autore, multorum nomina continens, qui negant se esse Christianos, aut fuisse, quum præeunte me appellarent, & imagini tuæ, quam propter hoc iusseram cum simulachris numinum adferri, thure ac uino supplicarent, præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt reuera Christiani,

ni, dimittēdos putauī. Alij ab indice nominati, esse se Christianos dixerūt, & mox negauerunt: fuisse quidē, sed desisse, quidā ante trienniu, quidā ante plures annos, non nemo etiam ante uiginti quoq;. Omnes & imaginē tuā, deorumq; simulachra uenerati sunt, ij & Christo maledixerunt. Adfirmabant autem hanc fuisse summam, uel culpa suā, uel erroris, quod essent soliti statō die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere secum inuicem, se que sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusq; coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, & innoxium. Quo magis necessarium credidi, ex duabus ancillis, quae ministræ dicebantur, quid esset ueri & per tormenta quærere. Sed nihil aliud inueni, quam superstitionem prauam & immodicam. Hæc ille. Sed erat tamen præter iam dictas alia causa, cur scriptores illi de Christianis non sine ignominia facerent mentionem. Exarserat enim tantopere & principum & uulgi odium aduersus nouam pietatem, ut quisquis de illa paulo moderatius meminisset, in suspicionem raperetur, tanquam uideretur fauere ei, cui non malediceret, quamq; nō proscinderet graui conuicio. Quæ calumnia

Inimica ut se omnino scriptores liberarent, cum
 probro & contumelia nominabant Christianos,
 quoties in eorum mentionem inciderent. quod e-
 tiam hodie fieri à quibusdam animaduertimus in
 damnatis opinionibus, quis multi non audent
 absque præfatione contumeliæ nominare, ut se
 probent longè ab illarum factione abesse. Quòd
 si priscis receptisq; maiorum cultu religionibus
 contravenire tantum erat nefas, cur impuniti re-
 linquebantur philosophi, qui non solum ueteres
 illos ritus cultusq; irridebant & damnabant, sed
 eorum multi ne deos quidem esse arbitrabantur:
 alij animas nostras affirmabant mortales esse, &
 deorum curam ad terras ac res humanas nūquam
 se dimittere, quibus dictis religiones omnes, non il-
 le solum fictæ, & ab errore humane ignorantie
 introductæ, sed quæcunque aliæ ueræ ac sanctæ
 funditus extirpabatur. At qui ea disputabant atq;
 asserabant, non solum magni erant in ciuitatibus,
 & honorati, sed eorum libri in precio & mani-
 bus omnium. Quòd si nostri contra religiones an-
 tiquas loquebantur, at audivissent saltem quis alias
 adferebant, & utrasque inter se conferrent ac re-
 putarent. Nihil tale, sed clamore imperitæ multi-
 tudinis damnati sunt, exosi uoluptatibus, diuitijs,
 potentie, honoribus, demoni, quis omnibus bellū
 indixerant, ut homines per horum inimicitias ad
 amici-

amicitiam Dei sustollerent. Cedò autem qui iudices condemnarunt, & addixerunt supplicijs, sancti & incorrupti: Primus omnium Nero, hinc Domitianus, Seuerus, Maximinus, Maxentius, Diocletianus, Decius, & eorum ministri. Istis uidelicet curæ erat deorum religio, quos gentiles ipsi fatetur deorum fuisse contemptores: aduersus homines autem teterrimas belluas & crudelissimas, flagitijs & facinoribus seuisimis coopertos & obrutos, hostes uirtutis omnis, probitatis, honestatis, laudis: ut euidentiſſimum argumentum sit, fuisse bonum, quicquid illis displiceret. Vel ex ipso iudice condemnati rei colligatur innocentia. Habebant hi principes, ut fieri solet, similes sui prefectos prouinciarum, & ministros. Torquebantur & dilaniabantur martyres immaniter, partim à seua iudicis natura, partim ambitione quadam, ut se principi suo uel ad multitudinem uenditarent, tanquam ultores publici odij, & edictorum principis sui diligentes exequutores. alijs quoque pietatis odio, quæ cum eorum moribus grauiter disideret ac pugnaret: alijs contentione quadam, uter uinceret, uolentia iudicis, an patientia martyris. Voluit Christus, ut quemadmodum suo sanguine, ita et suorum, quam ille de coelis attulisset pietatem, sanciri. Primum, quòd par erat, ut labores atque erumne capitis redundaret in membra, ita implentur quæ desunt

desunt afflictionum Christi, ut inquit Paulus. tunc ut certius confirmaretur pietas, quam non uerbis modo, & inani contentione assererent, qui adferebant, sed morte probrosissima & crudelissima. haberent quoq; exemplum sequentes, quid facere illos pati; oporteret pro diuina ueritate.

DE CURSV ECCLESIAE
sanctæ catholicæ.

Hic decursus Christianæ Ecclesiæ perpetuus herit, quoad tota hæc terrestris in cælum sit translata, & ex mortali facta sit immortalis, ex afflictâ beatissima. D. Augustinus, & Io. Picus, referunt fuisse qui terminos quosdam statuerent ætati Ecclesiæ, qui omnes iam olim præterierunt, magna illorum uanitate atque ignominia, qui limites uolebant ponere in eo quod Deus iussit esse sempiternum. idq; illi ex positu siderum uolebant colligere, quum nec religio, nec hominis uoluntas cælo sit & sideribus subiecta. Neque ulla est siderum coitio, quæ efficaciam suam in tot regiones tam diuturno tempore possit extendere. Argumenta pia super eare hæc sunt. Cælum quandoquidem à Deo bono regitur, non potest esse malarum legum atque impietatis causa, eorum deniq; quæ bonitati ac sapientiæ Dei contraria sint atq; inimica. Contemplari est in uniuersa natura, qui

ordo,

ordo, qui consensus, quam sapiens institutio. quam
 absonum ergo fuerit, ut quæ ratio naturæ nollet
 fieri, ab ijs tamen procurentur sedulo quæ partes
 naturæ sunt magnæ, potentes, optimæ, principa-
 les. Quod si uirtute magnæ alicuius coniunctionis
 religio aliqua nascitur: abolita illa uirtute, abole-
 ri quoque religionem est necesse. Nulla autem side-
 rum est coniunctio, cuius uirtus durare per tot an-
 nos fingatur etiam ab astrologis, quot annis &
 cultus idolorum, & Mosaica religio, & Chri-
 stiana perdurant. Triplicitates uero siderum quæ
 olim erant, hodie sunt: etiam quis auctores esse
 religionum Ptolemæus ponit. Quir igitur nemo
 nunc colit idola, ut olim? Sed hac de re non uidetur
 mihi necessarium esse anxie disputare, posteaquam
 ostensum est authorem religionis nostræ esse De-
 um, hunc uero bonum & clementem, qui benigni-
 tatem suam in uniuersas generationes effundit us-
 que ad consummationem generis humani. Si quid
 ille naturaliter est acturus, ut in causis, sic in natu-
 ralibus informatum concedi potest. sin uero supra
 naturam est acturus, nihil necesse est, ut sit in causis
 naturalibus, nempe cælo & sideribus uel infer-
 tum uel indicatum. Sunt qui miracula etiam nū ad
 confirmationem suæ fidei requirāt, seu si apertius
 auderent loqui, ut credant omnino, dubij plus ni-
 mio et incerti in persuasionem sanctæ ueritatis. Pri-

num miracula dubium non est quin sint facta innumera, quorum plenæ sunt historiæ, & fatentur uel inimici nostri, quarumcunque sint sectarum, Iudæi, gentiles, Agareni. Alioqui hoc esset maius omnibus miraculis miraculum, ut ait quidam, Si ne miraculis adductum esse mundum inuitum & repugnantem ad opiniones adeo à receptissimis & inueteratis alienas & contrarias, per tantā repugnantiam & persecutionem potentium. Nec dubium, quin edantur quotidie ex fiducia petentium: sed non scribuntur omnia, non omnia perferuntur ad nos. multa etiam scribuntur, sed suspicio falsorum miraculorum aspergit ueris ambiguitatem. Auaritia enim quorundam falsas miraculorum imposturas comminiscitur, ex quibus deprehensis ac manifestis, quæ uerissima sunt redduntur incerta: quod est in religione pestiferum, & execrandi qui ea confingunt, maiores que pœnas meriti, quam qui adulterant pecuniam, aut antidoto admiscent aconitum. Cæterum qui tandem exigunt prodigia? qui indigni sunt qui uel uideant naturalia, prono semper in terram capite, ritu beluarum: aiunt se uelle intueri etiam supracœlestia, qui nunquam cœlum aspexerunt. Rapi uolunt in altum portentis, ut inquit Ficinus, non uirtutum gradibus ascendere. nunquam utuntur ratione, & uolunt quæ rationem superant intueri. nam si ratione si consilio,

consilio, si iudicio uteretur, aliquando hæc essent
 eis ad confirmationem pietatis pro magnis & ad-
 mirandis prodigijs. Illud est in hac miraculorum
 postulatione ridiculum ne an indignandum maxi-
 me, quod insani homines ita à Deo poscunt ad re-
 ligionis firmamentum miracula, quasi negotium
 agatur Dei in eo, ut ipsi ueræ pietati accedant: &
 non potius eorum ipsorum, qui ex miserrimis &
 perditissimis ad salutem & felicitatem transeunt.
 Simile est hoc dicto illi principis cuiusdam, Suffi-
 ciat Christo, quod nos principes illi exhibemus fi-
 de. Quantæ erant in eo qui id dixit tenebræ incon-
 siderationis? isti Deum sibi fingunt, ut unum ali-
 quem de nostris regibus, cui expedit fidem sibi ha-
 beri, se diligere & coli à subditis. Miraculorum sa-
 tis est factum, credat qui uolet: suam rem aget, non
 Dei. Adde quod miraculorum fides seu fiducia
 est effectrix. Vbi est nunc ea in nobis erga Deum
 fiducia, quæ impetrare possit à Deo, ut miracu-
 lum uel faciat, uel accipiat? quanquam si quis re-
 ctè expendat, non desunt nobis miracula in ratio-
 nibus pietatis, si quis ad exactum iudiciū referat.
 Nec dubiū quin sancti illi patres, Ecclesiæ nascentis
 crescentisq; proceres Apostoli ac martyres, ra-
 tionibus sint potissimum usi, intermixtis nonnur-
 quam miraculis uelut gemmis, quæ fides & ser-
 uor tum prædicantis, tum concionis ipsius impe-
 trabat.

trabat. sed illa oculis dabantur, rationes autem menti. Nam quum homo cognitionem habeat sensuum, quæ est ei cum mutis animantibus communis, & cognitionem mentis, quæ est ipsi propria, magis decet illum rationibus mentis formari ad uirtutem ac cultum diuinum, quàm prodigijs, quæ oculis alijsq; sensibus ostenduntur, in admirationem stuporemq; impelli. Hoc est quod Abraham diuiti illi nepoti perenti, ut aliquis ex mortuis resurgeret, qui uiuentes admoneret meliorum, respondit: Habent Mosen & prophetas, si illis fidem non adhibuerint, nec si quis illuc à nobis reuertatur, credent. Validior certè est ratio rectè reputanti, quàm miraculi subita admiratio. Miraculum enim & suspicionem & calumniam patitur, tanquam impositum sit sensibus: uera ratio non patitur, quæ quo magis tractatur, expenditur, excutitur, eo inuenitur firmior, solidior, certior. Dedit ergo olim Dei benignitas prodigia, dat quotidie, dat cuique quod ualidius sit prodigijs ad colendam sanctam pietatē. nulli probetur excusatio maliciæ: uicio quisq; suo est malus, beneficio Dei bonus.

DE RESURRECTIONE
nostrorum corporum.

DEmonstratum est antea multis uerbis, hominem à Deo esse ad sempiternam beatitudinem

animam conditum. eos igitur homines, qui ipsi fiducia & charitate adhaeserint, beatos efficiet. Quod si homines beati atque immortales erunt, animi reddentur corporibus. non enim solus animus est homo, aut solum corpus, sed quod ex ambobus conficitur. Alioqui nihil attinebat corporatos condidisse homines: spiritus suffecissent nudi, ut in angelis, si corpora semel in morte occumbentia nunquam essent resurrectura. Adde quod nos in homine animaduertimus vitam uegetantem in utero matris, vitam sensuum in infantia, vitam affectionum & rationis inferioris reliquo uitae huius decursu. restat uita mentis & rationis superioris, quam quia hic non uidemus, alicubi certe futura est non solum in anima, sed in ipso etiam toto homine, in quo & reliquae sunt ostensae ac exercitae. Recte Athenagoras: Appetitus aeternitatis quoniam toti est homini insitus, fit, ut totus homo immortalis sit, reddetur ergo corpus luci ac uitae. Et hominem totum non in alienum usum Deus retulit, sed ad actum procreauit naturae suae intimam & congruentissimum, ut Deum amet, imitetur, fruatur. Corpus autem & anima communiter sunt in his operata, aut in contrarijs: communiter igitur uel praemium accipient, uel poenam. Quod si homo integer non resurgeret, frustra esset anima a corpore impedita, & corpus ab anima: haec dum regit cor-

pus, illud dum paret. Vnde multa utrique & gra-
 uia extiterunt, & permolesta. Itaque dura condi-
 tione alterum esset alteri alligatū, & uenirent cor-
 pora in societatem malorum, non bonorum. Adde
 quod leges in commune sunt corpori & animo
 impositæ. Iam uerò uniuscuiusque rei certus est fi-
 nis: hominis nullus quidem certè est, nisi felicità-
 tis: homo ergo totus eius est capax, & ea fruetur.
 Sic colligit Athenagoras, sapiens in Ecclesia Chri-
 sti adolescente. Ceterum non esse possibilem re-
 surrectionem contendunt, qui Deum ipsum sum-
 mum ac præpotentem limitibus naturæ huius con-
 cluserunt, & tanquam carceribus coercuerunt:
 absurdissimumq; id uisum est philosophis Athe-
 nis, Paulo de religione differente. Atqui redditos
 uitæ permultos ex Christianis, annalibus constat.
 hos non admittunt, admittamus nos suos ipsorū.
 prætereo fabulas, ut Calisthonis filium in uitam
 esse reductum à Ioue: tum etiam Pelopem: Alce-
 stem, ab Hercule: ab Aesculapio multos, uelut
 Hippolytum, qui dictus est Virbius, Glaucum Mi-
 nois filium, & Pollucem Tyndaridem. Sed Plato
 Herum quendam Pamphylum reuixisse ait, in ex-
 tremo de Republica. Idem Plato ex disciplina Py-
 thagorica *ἀναστήσειν* ponit, genus quoddam
 resurrectionis. Theopompus scribit Zoroastris
 fuisse opinionem, omnes aliquando reuersuros in
 uitam.

uitā. Plinius in lucē redisse tradit plurimos, quorū duo exempla subiecisse suffecerit. E duobus fratribus equestris ordinis Corfidio maiori accidisse, ut uideretur expirasse, apertoq; testamento recitatū hācredem minorem funeri instituisse: interim eum qui uidebatur extinctus, plaudendo concinuisse mysteria, & narraſſe à fratre se ueniſſe, commendatam sibi filiam ab eo. Demonstratum præterea, quo in loco defodisset aurum nullo conscio, & rogasse ut ijs funebribus quæ comparasset effretur. Hoc eo narrante, fratris domestici properē annunciauere exanimatum illum, & aurum ubi dixerat repertum est. & paulo post: Bello Siculo Gabienus Caesaris classiarius fortissimus captus à Sex. Pompeio, iussu eius incisa ceruice, & uix coherentē, iacuit in littore tota die. Deinde quum adueſperauisset, cū gemitu precibusq; congregata multitudine petijt, uti Pompeius ad se ueniret, aut aliquem ex charis mitteret: se enim ab inferis remissum, haberē que quod nunciaret. Misit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit: Inferis dijs placere Pompeij caussas, & partes pias, Proinde euentū futurū quē optaret, hoc se nūciare iussum. Argumentum fore ueritatis, quod peractis mandatis, protinus expiraturus esset. idq; ita euenit. Non disputo de horū ueritate, satis est his exēplis nō oportere uideri impossibile. & gētiles

quidem quum illa dicebant, nemo commouebatur: nos quum dicimus, non possumus ferri. Audiamus iam causam, cur nemo potest mortuus in uitam remeare. A priuatione in habitum impossibilis est regressus. Axioma fragile, ad quod fulciendum sexcentis esset opus tignis. An non à tenebris ad lucem est regressus, à somno ad uigiliam, à quiete ad actionem, à cæcitate ad uisum? Sed caillantur, non à priuatione ad eundem habitum. quid refert, modò ad simillimum, ut idem prorsum uideatur. Qui enim amissum recuperat uisum, recepisse dicitur. alioqui nec uisum meum hodie eundem esse dixeris, qui heri fuit. Argutiæ sunt istæ ineptæ ac pueriles. Quòd si possibilis est reditus à priuatione ad eum habitum qui periit, aut certe simillimum, quanto erit magis à disiunctione ad coniunctionem? neque aliud est mors, quàm disiunctio, & dissociatio: uita autem, coniunctio & nexus. itaque manente anima & corpore, perinde est ac si lapides in pila separentur, postea rursus componantur. Velim isti intra se reputent atque expendant, utrum est difficilius dare animam nouam ei corpori quod antea nunquam habuit, an reddere illam ei quod habuit. Sed isti quia alterum uident contingere, alterum non experiuntur, sine cogitatione rationis sequuntur sensus, & prius ducunt facillimum, alterum impossibile. Atqui philosophi est, ratione
magis

magis moueri quam sensu : quam rationem si imbecillitas ingenij eorum nō potest exculperē, certē studium sapientiæ oblatam atque ostensam debet amplecti. Sed quorsum attinet ex principijs naturæ disputare de eo, quod naturæ omnem latitudinē excedit? & quidem ex principijs non manifestō naturæ, sed quæ sibi homo aliquis confinxit uerisimiliter ad id quod se assequi existimabat. Quæstio autē illa multos torquet, an idē resurget homo, eadem ne materia, eadē facie ac forma. Qui fieri potest? inquit. nam forma sæpe est in homine eodem mutata : materia uerò fluit in modum amnis. quæ erat ab hinc annos quatuor, iam non est. successit alia atque alia, ut aqua in flumine, & transit ad diuersas formas : ut quum ex cadauere fit uermis, ex uerme anguis, ex angue lutum, ex luto herba, rursum ex herba comesa ab homine caro humana, & homines alij alios deuorant, & quotidie in quibusdam regionibus deuorant. Hæc & alia permulta congerunt quidam, partim admirantes quō nam corpore redibimus ad uitā, partim de uniuersali resurrectione multum ambigui. Verūm omnia, ut aliæ ferē quæ de ueritate suboriuntur ambiguitates, originem capiūt ab ignorantia. non enim considerant quid satis sit, ut idem dicatur homo uarijs temporibus, quod sermo communis nō nescit. Idem est homo exhausta per mor-

bum carne, colore diluto, cæcus, & surdus, qui
 prius succi plenus, colore uiuido, compos uiden-
 di atque audiendi sensu. Itaque formæ ac faciei ua-
 riatio, tum mutatio materiæ ac corporis, non effi-
 cit alium hominem, nisi alius ad adherentia refe-
 ratur: quemadmodum alius dicitur qui senten-
 tiam mutauit, aut affectionem aliquam. Redibit i-
 gitur eadem anima ad materiam quam Deus da-
 bit, & erit idem homo qui prius quam moreretur.
 materia autem erit eius rationis ac generis, cuius-
 modi est humanorum corporum, nempe ex qua-
 tuor primis qualitatibus confecta, hac facie & fi-
 gura, his sensibus, his membris internis ac exter-
 nis, hac compositione, contextura, proportione,
 harmonia, intus & foris, qua nunc sunt homines.
 alioqui non essent idem homines, ac ne homines
 quidem, sed aliud quoddam genus. Audiamus Pau-
 lum, conscium maximorum arcanorum, de quo
 philosophus Aeneas sic loquitur: Paulus simili-
 tudinem adfert de semine, ut quisque ex eo quod
 uidet intelligat quod nō uidet: & qualis sit à Deo
 quottidiana generatio, talis erit illa extraordina-
 ria. ex semine arbor nascitur & animans, sic ex
 parua cuiusque corporis parte crescet corpus, ut
 ex costa Adæ corpus Euz. de quo uir dicit: Ecce
 nunc caro ex carne mea, & os ex ossibus meis. sic
 ille. Lam & in illo hæretur, quid ijs fiet qui sen-
 sum

sum adhuc habebant exiguum, ac propè nullum: an ita reuertentur in uitam, quales sunt infantes & fatui? Infantes uelut in herba habent suum sensum, accipient qualem erant in iusta etate habituri, quasiq; herba ad frugem perducetur, & uiriditas ad maturitatem. fatui uerò, stupidi, dementes, non habent nullam mentem, sed oppressam, atque impeditam: soluetur ac liberabitur, quemadmodum oculi reddentur cæcis, & manus ac pedes mancis. perfecti homines resurgēt omnes. hoc nemini debet uideri admirabile, qui consideret aut thorem illius resurrectionis. Quippe imperfectiones corporum, atque inde sensuum, & mentium humanarum in hac uita uel existunt ab imbecillitate artificij naturæ, uel à casu aliquo, uelut morbo aut lesione. Si ad uitam illam reduceremur à natura ipsa, & obnoxij essemus iniuriæ uariorum casuum, talesq; haud dubiè essemus, quales hic. Sed sine ministerio naturæ reddet nobis corpora & humanam uitam rex ille & dominus naturæ, in quem non cadit ignoratio, non infirmitas, supra casus omnes. quocirca nihil eorum nobis tum accidet, quæ hic uel ab infirmitate, uel à casibus eueniunt. Et mutatum iri humana corpora in conditionem longè hac nostra potiorē, reputanti status illius excellentiam manifestissimum est. non enim magnitudo beatitatis

animor.

animorum infirmitate, horum corporum uilitate, miseria posset contineri & consistere. Quid, quòd nec cœlestis ille locus quem sumus habitaturi, hanc ignobilitatem & turpitudinem corporum posset perferre.

DE CESSATIONE
uicissitudinum.

Corpora nostra immortalī Deo in sempiterna beatitudine unita immortalia erunt, ut animæ ipsæ. Homo enim ex corpore constans & anima, medius inter mentes illas qui angeli dicuntur, et corpora sublunaria, ut angeli, ita et ipse ab animo immortalis est conditus: à corpore autem, quemadmodum hæc subcœlestia, caducus & mortalis, quoad uaga hæc infirma et peritura subcœlestia statuentur firma, stabilia, sempiterna: tum & nostra corpora, sicut res illæ unde est desumptum fictumq; firmabitur in æternitate uitæ. Nec beati essemus, si rursus esset nobis in uitam reuertendum. Nam uel morituri reuerteremur, et iterum surrecturi, uel post mortem nunquam reuerturi amplius, si rursus exurgeremus eadem ratione & sæpe & infinities, quod est ridiculum. Sin absumptis corporibus soli remanerent animi, iam non homines essemus, sed animi corporibus exuti. Quòd si ad eandem essemus uitam reuersuri, quid miserius, quam iterum eosdem labores, easdem calamitates subire?

subire? si ad aliam incertam, quid possit illis mentibus nunciari tristius, quam uenire rursus in aleam infelicitatis, in qua incertus sit exitus, utrum ad eandem reuolabunt felicitatem, an in eam detrudentur miseriam, qua uident inimicos Dei plecti? Hinc quum non possent se Pythagorici extricare, & philosophi alij, qui reditus animorum in hanc uitam illis authoribus posuerunt, uelut Plato & Platonici, ijsq; non pauci poetarum assensu, flumen lethæum excogitarunt apud inferos, ex quo bibentes animi, obliuionem haurirent omnium rerum actionumq; transactarum, rursus & inciperent in corpora uelle reuerti. Itaque quoniam beati illi animi si se à beatitate illa casuros scirent, non possent plena felicitate perfrui, nescire illos hanc sortem uoluerunt. Quæso cuius est impudentiæ, affirmare mētes illas corporibus, hoc est tenebris atque ignorantia exutas, in illarum omnium luce ac scientia nescire quid sit sibi euenturum: nos in tanta caligine, seu uerius cecitate ad omnia, profiteri nos, quæ est hæc tam proieccta ad mentiendum impudentia, scire? quis id edocuit? quis nunciauit? Sed fortasse non omnino nec sciunt nēque nesciunt, sed dubitant. atqui uel ea ipsa dubitatio gaudia illa tam immensa diluit. Et si alios uidet ad uitam hanc redire, ex illis, possunt de se indubiam coniecturam capere. Quero
iam,

iam, quod ob crimen ex tantis illis bonis rursus
ad ergastulum hoc, extremæque miseriæ condi-
tionem deuoluuntur? nam nullo eorum commeri-
to, non est credibile ab optimo Deo in mala hæc
à foelicitate illa deturbari. Delictum omne ex ig-
norantia aut imbecillitate nascitur in illis animis
purissimis ac purgatissimis, quæ in scientia re-
rum omnium versentur, in quibus nullæ sunt
prauæ cupiditates, nulli affectus qui uoluntatem
sollicitent contra rectum, ubi nulla ignorantia,
nulla infirmitas in statu rerum, quo nullum ne-
que possent meliorem optare, neque uellent, quæ
potest subire uel occasio peccandi, uel causa?
Adde his, quòd reditus animorum in hanc condi-
tionem corporum ac uitæ, contrarius uidetur
esse rationi & causæ, cur Deus hunc mundum
condiderit, de qua sumus superiore uolumine lo-
quuti: quæ quidem est, ut mentes multas partici-
pes faceret suæ beatitudinis. quod ubi esset iam
perfectum, cuius foret libidinis puerilis ac lusus,
rursus infectum facere, & ita uicibus cadendi &
surgendi foelicitatis ac miseriæ capi ac delectari?
uelut quum pueri domunculas ex bacillis & rude-
ribus componunt, quas subinde construunt &
diruunt, atque in uarias facies conformant, qua-
rum nulla diu placet. Quòd si nostra corpo-
ra immortalia erunt in coelis, & Deo immorta-
li summo

li summo ac præpotenti iuncta, quasiq; in eo absorpta, in quo uno sunt bona omnia, non indigent profectio fulcimentis uitæ, nec ad crescendū, nec ad morbum propulsandum, nec ad mortem uel deuitandam uel differendam. Cibus enim & medicina propter uitam sunt reperta, quæ uita si propter coniunctionem cum ipsa immortalitate nunquam est defectura, nec externis alimentis aut admitticulis indigebit. Quocirca quæ ad uitæ huius nostræ transigendæ usum ac rationem pertinent, stirpium, animantium, florum, frugum, ortus, maturitates, interitus, opportunitates arandi, ferendi, metendi, uigilandi, dormiendi: hæc cessabunt omnia, uidelicet quiescet opus sine sublato. finis enim natura & conditio est, agentem instigare ut insistat & perseueret in opere. Nihil ergo opus uere, æstate, autumno, quæ ad percipiendas res hisce usibus necessarias spectant: non die, nec nocte, quæ ad actionem & quietem horum corporū. Cursus ergo & conuersiones cælorum sistent. neque enim erit opus amplius ijs quæ per eiusmodi motus fiunt uel ad uitæ necessitatem, uel ad contemplationem ingeniorū, ut inde qualis esset author & rector uniuersorum intelligerent, eumq; reuererentur pic ac colerent. Ea uerò non abolebuntur, quæ non sunt nostra, sed mundi, ut cælestia corpora & eorum

species

Species ac ornatus, tum elementa mundi inferioris. Quale autem nunc cœlum perdurare cernimus, talis erit post resurrectionem uniuersalem mundus sublunaris. In cœlis enim iam est munere conditoris sui essentia immortalis cum qualitatibus mortalibus, nempe motibus & uicissitudine conuersionum. sub cœlo autem semina sunt tantum immortalitatis, quæ tunc in stirpes & fructus consurgent, quum erit Deus (sicut Paulus inquit) omnia in omnibus, id est, Dei uita atque immortalitas per omnia communicata & diffusa. Quod si mortale ad immortalitatē adducetur, purum certè ac defecatum, et in sua naturali essentia cõstituetur, detractis sordibus, eluit quidem aqua, & emundat, sed extima: ignis uerò etiã intima perpurgat, ut experimur quottidie in aqua, uino, oleo, metallis, carnibus. Emundatio igitur horum elementorum à permisione sordium, quas ex perpetuis generationibus & corruptionibus contrahunt, eo instrumento fiet, quo mundissimè perpurgantur omnia, nempe igne. Tunc erit quies cœlorum, siderum, elementorum: & quemadmodum ille inquit, maximorum arcanorum conscius, liberabitur creatura omnis à seruitute corruptionis, id est ab eo labore, quem propter res corruptibiles perpetitur. Exustionis huius mundi sublunaris odor quidam etiam ad gentes manauit. Panætius Stoicus

(ut

(ut Cicero tradit) metuebat, ne ad extremum mundus ignesceret. Et Plinius ait, Vergere mundū iam in uices ignis. & Ouidius, ex fatis indubiè Sibyllinis ait, sed poëtice,

Esse quoq; in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

DE IUDICIO

Iesu Christi.

IN uita hac, & mundi huius decursu, omnia uidemus permista & confusa; bona malis, parua magnis, bonis damna accidere, malis commoda, et uice uersa. quæ res magnopere multorum perturbauit iudicia: adeo ut de prouidentia, qua uniuersitas continetur, malè existimarent, & induceret pro æterna illa & immensa sapiëntia fortunã, & casum, & temeritatẽ. Par est ergo, & sapiëntiæ æquitatiq; rectoris omniũ ualde congruens, ostendi hominibus, angelis, demonibus, distinctionem aliquã bonorum ac malorum: itaque iudicium illud extremum & uniuersale. Iudicauit quidem Deus initio mundi huius sathanam, & totam eius factionẽ, conscijs quidem angelis, sed non conscijs hominibus. iudicat unumquenque statim à morte, sed in occulto. aliquod ergo restat iudicium uniuersis mentibus manifestum, ut boni iustitiam Dei laudent, mali de illa non possint conqueri. & in eo iu-

dicio patefaciet Deus omnibus, quo consilio ea egerit, quæ stulti homines reprobabāt, quum non intelligerent. tunc simul ipse de uniuersis iudicabit, simul ostendet quàm prauè sit de se à multorū dementia iudicatum. Conscientiæ omnium omnibus patebunt, ita momento temporis unusquisque de se pronuntiabit. bonus accedet ad Dominum cum fiducia, malus autem metuet Deum, & ex metu oderit: odium autem inducet mærorem, inuidiam, rabiem. & odium hoc nunquam restinguetur, quia in tanta acerbitate ac diritate tormentorum nemo ad se unquam reuertetur, nec ad reputationem suorum scelerum, & diuinæ iustitiæ. sed quod uidemus hic inter nos contingere, ut nemo sit tam nocens ac nefarius, qui in tormentis & cruciatibus meminerit legum, iuris, æquitatis, tum suorum commissorum sceleratè, impiè, nefariè, se iniuste torqueri clamat, & conqueritur: ita & demones, & impij demonum socij, in tormentis illis iniuriam sibi à Deo fieri clamabunt, & illum uelut iniquum incessent conuicijs, ac oderint. Odium uerò æternam quoque pœnam efficiet. Res hæc est horrore plena, non solum illis miserrimis, sed nobis etiam, quorum exitus est incertus. Iesus Christus uelit nobis adesse propitijs & misericors, qui est futurus iudex uiuorum & mortuorum, cui pater dedit omne iudicium,

multis

multis de causis. primum, quia ipsi pater subiecit omnia, & dedit eum caput uniuersitatis rerum. tanquam dominus igitur & princeps, & caput iudicabit reliqua. Ipse redemit humanū genus a seruitute diaboli. libertos ergo suos iudicabit patronus. Ipse est legislator supremus, de custodia suarum legum iudicabit. Veniet iudex corporalis ad iudicandos corporales: ueniet homo ad homines, ut similis natura similem possit iure arguere, absolvere & condemnare, non ignara eorum quæ soleant in eiusmodi natura incidere.

Sed quid fiet ijs, quibus non est Euangelium prædicatum? aut quibus propter uetustatem excidit, iam pronepotibus, nec aliud audiuerunt quam mores patrios? Hanc quæstionem proponunt homines curiosi, qui relicto penso sibi iniuncto respiciunt ad aliorum labores. Audi Sapientem: Altiora tene quæsieris. Tantum quæ præcepit tibi Deus, ea cogita semper, &c. Dominus in Euangelio huic curiositati prospexit. Nam quum dixisset Petro, Sequere me: is conuersus, uidit discipulum quem diligebat Iesus, & dixit ei, Domine hic quid? reprobauit curiositatem eius Dominus, nec respondere dignatus est, quid de illo esset futurum: Sed si sic eum uolo manere, donec ueniam, quid ad te? tu me sequere. Quomodo autem in iudicio quisque tractabitur, non est

ingenij nostri dicere. Dominus ait, quod remissibilius erit Tyro & Sidoni in die iudicij, & Niniuitis, &c. Non dubium est, quin auditores & neglectores uerbi grauius punientur. Paulus quoque ait: Gentes quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex. Omnes seruat filius Dei, uel sine humanitate, uel cum humanitate, per amorem & fiduciam in se.

D E P R A E D E
stinatione.

Magnus scrupulus & magna querela multorum, soli electi consequentur beatitudinem. Sunt quidam prædestinati, alij reprobati. Sicut scriptum est à propheta: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Magna disputatio apud Paulum ad Romanos. Quid ergo prodest mihi labor, si nõ sum prædestinatus: nihil proficiam. & cessanti offeretur beatitas, si sim prædestinatus. Hæc omnia ignorantia inuoluuntur. de hac questione loquutus sum libro superiore. Verba nostra pauca congruunt Deo, fore & fuisse non est in eo, omnia sunt præsentia, cui hoc esse nostrum uix competit, ut Plato, & Gregorius Nazian. dicunt. Opera quæ nobis sunt ignota, nempe futura post decem annos, Deo sunt iam præsentia. Itaque elegit Iacob, quia uidet eum bonum: reprobat Esau, quia uidet malum (dicit propheta) quum nihil adhuc boni

ni aut mali egissent ante Deum : id est quum nasce-
rentur, & nondum quicquam uel egissent, uel co-
gitassent. loquutio est Hebraica. Mundo erant par-
uuli, Deo iam senes : sed ante Deum dicitur fieri,
quod fors prodit. Omnes ergo uocat Dominus,
quoniam omnibus ostendit, & proponit magna
bona. Electus autem, prædestinatus, præscius, no-
strorum sunt operum. Deus omnibus se offert,
hæc est uocatio : si quis utitur, est electio : si usq;
in finem, prædestinatio : si quis reijcit, induratio.
Ex euentu ergo ista iudicantur. ut quum dicimus
iram Dei, furorem Dei, pœnitentiam Dei, &c.
ex effectis. Tu ergo te facis prædestinatum, ele-
ctum, aut præscitum, induratum, &c. At gratia
Dei est quæ agit. Ita est, sed ea parata est omni-
bus. Ego sto ad ostium, & pulso. Et illuminat om-
nem hominem uenientem in mundum. Non quin
aliquibus offeratur maior gratia propter publi-
cas utilitates, ut Paulo, & apostolis : sicut non-
nullis perspicacius & feliciter ingenium, corpusq;
ad uirtutem flexibilis, ut qui sortiti sunt animam
bonam. Omnibus tamen tantum offertur, quan-
tum si excolerent, & gratia Dei in eis uacua non
esset, ad perfectiora eueherentur, ut Abraam, &
Centurio. Naturalia uaria sunt, & ea quæ uo-
cantur indifferentia, alij sunt claudi, alij cæci, alij
muti, alij longæui, alij breuis uitæ. quantum au-

tem ad necessarium illud attinet, omnibus est prospectum. Deus enim omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Sed in his omnibus satius est Domini consilium adorare, quàm scrutari. Ideo Paulus considerans nostrorum ingeniorum tenebras atque imbecillitatem, quanta autem firmitate & contentione mentis, tum etiam luce opus esset ad hæc reputanda, seuerè reiecit eos qui se temerariè ingerebant in eam quæstionem. cuius conclusio est, O altitudo diuitiarum.

LIBRI SECUNDI
FINIS.

IOAN.

IOANNIS LO/
DOVICI VIVIS DE
Veritate fidei Christianæ Liber Ter-
tius, qui est contra Iudæos,
quòd IESVS est
Mefsias.

MOLESTA pars huius ope-
ris & perplexa sequitur, dispu-
tandi aduersum Iudæos, genus
hominum impudentissimæ per-
uicaciæ, quam odium exacuit
contra nos & Iesum Christum Dei filium. ea ue-
rò difficilius retūditur propter obscuritatem san-
ctarum literarum ueteris testamenti, in qua tamē
obscuritate postulant illi atque exigunt, ut à no-
bis ex prophetarum uaticinijs & patrum figuris
fiat liquidum, Iesum Mariæ filium esse Christum à
lege & uatibus promissum: nec patiuntur nos
quicquam iudicio ac ratione adhibita interpreta-
ri in illis oraculis, sed ut doceamus apertè & di-
sertis ac simplicibus uerbis citra figuram id esse
expositum & declaratum. in quo facillè quiuis re-
ctè statuens intellexerit, stomacho illos atque odio
ferri, non mentis iudicio, aliquo & sententia. ita

enim obstinarunt animis aduersari Christo Dei, ut ad fulgorem lucis occludant oculos, & quæ apertissime ac manifestissime sunt dicta nolint audire, ne cogantur id confiteri quod abominantur: Capti uerò & deprehensi in mille sese formas conuertunt ut euadant, comminiscuntur nouas lectiones scripturarum, admittunt atque assuerant absurdissima, & Deo ac lege sua indignissima, modo uel contra nos faciant, uel ne pro nobis. Operosum est hos sanare, qui & medicinam oderunt, & medicum non aliter detestantur, quàm carnificem aliquem ad occidendum inductum. Nos tamen de caussa ita disputabimus, ut si quis non sit aliorum similis, malicia & maleuolentia sua perditus & deploratus, reduci ad mentem meliorem possit. Et quo manifestior fiat nostra ueritas, Christianum introducemus & Iudæum, sectam suam quàm fieri poterit acerrimè ac fortissimè propugnantiem: sic tamen, ne obstinaret animo pernegare omnia etiam ueritatis manifesta, sed qui cedat apertæ rationi, & homo cum homine humanaratione ac iudicio disceptante contendat.

CHRISTIANVS. Quis nam est liber iste, quem habes in manibus? IVDÆVS. Est liber ueritatis, liber sanctus, lex nostra Hebraicè scripta. CHR. Intelligis ne quæ isthic legis an est liber tibi clausus, quemadmodum ille apud

Esaiam:

Esaïam: Et erit uobis uisio omnium prophetarum, sicut uerba libri signati, quem dabunt scienti literas, dicendo, Lege nunc istum. & dicet, Non possum, quia signatus est. IVD. Nauo certe operam, & id quanto possum studio laboro, ut aliqua intelligam. CHR. Si eò usque perueneris, ut uerè & quemadmodum decet intelligas, ilicò eris Christianus, & baptismum petes, ut sis de grege Ecclesie catholice. IVD. Qui isthuc?

CH. Quoniam abs te & Iudæis omnibus nihil equidem aliud requirerem, quàm ut de Deo non sentiretis aliter, quàm & illum decet, & uosmet ipsos qui estis homines. IVD. Rem tantam promittis, ut uix mihi uel audisse, uel intellexisse credā. Dic quæso te denuò, & explicatius. CH. Aio & confirmo unicam rem obstare, quo minus ad professionem Christianæ fidei accedatis, quòd de Deo non sentitis ut dignum est illo, & ut dignum est homine mente ac ratione prædito.

IVD. Atqui Deus id nobis iniungit, & nos id studemus, & præstare nos arbitramur. CHR.

Equidem præcipuam esse errorum atque impietatis uestræ causam reor, quòd de Deo indignè ad maiestatem illam sentitis. Nam si uti par est sentiretis, quis uestrùm ferret literas ueteris testamenti ad humillimos atque abiectissimos sensus inuitas ac repugnantes esse detrusas? quis librū Thal-

mud, quo nihil excogitari potest in Deum contumeliosius? Cedo uerò, quid tu censes esse hominē? IVD. Id quod uides. CH. Facilius ac melius tu respondebis mihi docenti, quàm simpliciter roganti. An non homo ex corpore constat & animo? corpus est hoc concretum & aspectabile: animus est qui non uidetur, nisi per actiones quas edit in corpore magnas atque admirabiles. IVD. Ita est. CH. Penes animum est ratio & imperium uoluntatis, in corpore autem seruitium. IVD. Facile est hoc animaduertere. CH. Nemo est qui hæc nō possit & euidentibus rationibus declarare, & multis uerbis extendere: idcirco à me dicentur breuius, quia nulli dubitata. In ipso uerò homine non annotasti aliquando motus illos & tempestates iræ, inuidiæ, mœroris, odij, metus, cupiditatis, quæ perturbationes uel affectiones nominantur? IVD. Quis non hæc singulis momentis & in alijs cernit, & in semet ipse experitur? CHR. Potest ne inueniri aliquid miserius aut calamitosius, quàm sic iactari & agitari illis intemperijs, & quasi furijs? IVD. Nihil planè, quoniã quidè nihil potest beatius fingi, quàm illis carere, sedata et tràquilla esse prorsum omnia in humano pectore. CH. Est ita ut dicis. eaq; de causa sapiētes quidam de gentibus, humanã beatitudinē in pace & quiete animi collocarūt, quã illi græco uerbo *εὐθυμία* uocant.

nomi-

nominabant. IVD. Nos quoq; ex uetustissimo patrum nostrorum more nihil possumus cuiquam optare felicius, quàm pacem: existimo de cordis pace esse intelligendum. CH. Quid corpus, quale uidetur tibi esse? IVD. Fex & sordes. CH. Planè olidum sterquilinum pellicula contectum. quāta in eo miseria, quā uaria, quā singulis uirgēs momētis, quā inexplicabilis necessitas edendi & bibendi, egerendi, dormiendi, morbi, debilitates, mutilationes, infirmitates? Talis est homo. qualem porrò censes esse angelum, an ijs miserijs subditum? IVD. Non sat scio. CH. Atqui ratio ipsa facile te deducet ut scias. angelos nōne illos esse existimas, qui in cœlis astant Deo beati iam, & de sorte sua certi ac securi? IVD. Eos uocāt angelos sacr. a liter. a non uno in loco. CHR. Si Deo sunt proximi in cœlis, & ea causa beati, iam ad eos nō potest malum pertingere, nec ulla ex nostris his miserijs: futuros alioqui nō beatos, sed miseros, uti nos sumus. Non ergo sentiūt corporum nostrorum incommoda, non animorum seuos motus atque agitationes. Ascendamus iam ad cognitionem Dei aliquam. Quanto uos illud ore detonatis, Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Atqui pudet dicere, sapientius & religiosius philosophi quidam gentiū sentiunt & loquuntur de Deo, quàm Rabini uestri.

Nam pleriq; uestrum Deū sibi fingunt, regē quem
 dam paulo potentiozem Alexandro aut Iulio Cæ
 sare, paulo sapientiozem Solomone, paulo melio
 rem Abramo uel Dauide. Sunt etiam qui homi
 nem esse arbitrentur, & humanis membris compo
 situm, & sedem eius esse in coelis supra Hierosoly
 mas, quæ sint terræ umbilicus, ut olim apud gen
 tiles Delphos. Quòd si corporatus est, imaginem
 habet. contrà est apud Esaiam: Cui assimilastis,
 inquit, Deum, & quam illi imaginem ponetis?
 Cur autem uetamini simulachrum ullum in tem
 plo uestro ponere, nisi quia solum Deum iussi e
 stis colere? huius autem nulla est facies, nulla for
 ma, qui spiritus sit corporis omnino exors. Quæ
 ram autem de forma, non dubium quin dicetis esse
 humanam, iuxta illud, Creauit Deus hominem ad
 imaginem & similitudinem suam. quòd si ea sit fi
 gura & compositione corporis, quid reliqui est,
 quo minus sit homo, & hominis imago grata sit il
 li, & sub ea coli & adorari se non uetet, nempe
 simili essentiæ ac naturæ suæ, quæ que ipsum uerò
 ac propriè referat, & ad memoriæ uestræ moni
 tionem tale simulachrum ne reijciat, neque dedi
 gnetur? Quomodo autem sedet super Hierosoly
 mas, qui dicit per Hieremiam: Cælum & terram
 ego impleo? IV D. Istuc quidem certè ad uim
 & potentiã illius pertinet, quæ se per mundi uni
 uersū

uersitatem late pandit, ut regis per regnum. CH.
 Si uis & maiestas præpotentis Dei per cunctum
 orbem se tendit, cur peculiariter sedere dicitur su-
 per Hierosolymas? quid refert ubi sedeat? nisi for-
 te in potentiæ immensitate melius auditurum eum
 aut uisurum opinamur de propinquo, quam de lō-
 ginguo: quod est dementissimum dicere. Quomo-
 do enim gubernator esse mundi posset idoneus, aut
 iudex omnium rectus, si non se æqualiter in omnia
 impenderet? multa profectō uelut derelicta præ-
 termitteret, & negligentius curata: nec iudicare
 de omnibus posset æqualiter, qui non omnia æqua-
 liter cognosceret. audiret ille scilicet & uideret
 exacte & subtiliter quæ agerentur, dicrentur ue-
 Hierosolymis, crassius & neglectius quæ Romæ,
 aut in Persia: quod cadere in uim illam sapien-
 tiamq; infinitam, non dico philosophi & homi-
 nes ingenio aliquo præditi, ne aniculæ quidem im-
 peritæ, aut rudes pueri existimarent. Quorsum
 uerò attinet sellam illi ponere? nunquam ne sciat,
 non deambulat, non à sede discedit sua, nunquam
 se commouet? Quæ autem magnitudo corporis
 infinitæ illi naturæ conueniet? finitum est enim,
 quicquid limitari ac determinari potest. Equidem
 uehementer miror in eo falli multos uestrum uni-
 us ueri Dei cultores, qui legem ab eo & præce-
 pta accepistis, qui tot habuistis prophetas, & san-
 ctos

Etos uiros, in quo gentiles non falluntur, homines
 sine Deo & pietate. IVD. Quid uos, an non
 idem sentitis? CHR. Deus meliora. IVD.
 Nonne Christum hominē Deum esse dicitis? CH.
 Ita planē. Verū membra illa humana non Dei
 sunt, sed humanitatis Christi: nec Deus habet cor
 pus, sed adiunxit sibi corpus, non ut eo uestiretur,
 quemadmodum hominis anima, sed ut haberet si-
 bi applicata atque admirabili quodam nexu con-
 iuncta, liber tamen illis & solutus per se. IVD.
 Verisimilius est quod dicis de spiritu Deo, & im-
 mensa illa maiestate condignius. CHR. Perga-
 mus porro, an non est uirium ac potentiae intermi-
 nabilis? IVD. Sic uidetur, quia fecit cœlum &
 terrā, & quaecunq; uoluit. CH. An non regit
 & gubernat omnia? IVD. Quid ni? CH. In-
 spicit ne cogitatus hominū? IVD. Scrutans cor
 da & renes Deus. CH. Ergo est sapientiæ im-
 mensæ. IVD. Magnus Deus noster, & magna
 uirtus eius, & sapientiæ eius nō est numerus. CH.
 Audi Esaiam, ut una concludamus sententia. Deus
 æternus dominus, qui creat terminos terræ, nō de-
 ficiet, nec laborabit, & non est inuestigatio intel-
 ligentiæ eius. Quod si omnia potest, nihil ad eum
 accedet mali, nihil incommodi. ille enim potest a-
 uertere, ne ad se perueniāt. Nam quibus mala con-
 tingunt, ex imbecillitate ac potentia contingunt.

quippe

quippe nolent ea perferre: sed non tantum habet
 uirium, ut ualeat deuitare aut resistere. Si uerò est
 sapiëntiæ infinita, præuideret omnia. IVD. Mil-
 le anni in conspectu Domini sicut dies hesternæ,
 quæ præterijt. CH. Præuidet ergo, & prouidet,
 ne damna ulla ad se perueniât. Malum ergo & in-
 cōmoda & damna, & res tristes, quæ omnia sunt
 ex infirmitate, longissimè absunt ab illa infinita uir-
 & facultate. Nemo sibi accersit malū ultrò: at in-
 ferre illi malū inuito, qui sit immensus potentia &
 uiribus, nulla res potest, sicut scriptū est, Volunta-
 ti eius quis resistit? IVD. Non uidetur aliter pos-
 se uel fieri, uel cogitari. CH. Ergo quæ sunt infir-
 mitatis ac miseriæ humanæ, non cadunt in Deum:
 contrahi mœrore aut odio, dilatari letitia, exulta-
 re, effruescere in iram, contabescere liuore, extol-
 li superbia & arrogantia, quæ nos miserrimos ac
 infelicissimos efficiūt. IVD. Non uideretur bea-
 tus, si hisce tempestatibus quateretur, quibus nos.
 CH. Hæc quæ posuimus omnia si uera sunt, si ma-
 ximè rationi consona, & ingenijs rectè de diuina
 illa natura statuentibus, quomodo animi uestri ad
 Thalmudi blasphemias atq; impietates non cohör-
 rescunt, in quo libro describitur Deus propemo-
 dum inferior homine, dolens, flens, lachrymās,
 pœnitens, afflictiens se, iratus, sæuus. pœnitet
 propter mala Israël, & lachrymatur semel
 quottidie.

quottidie. An non ipse sciebat ea euentura? & si sciebat se tantum doliturū, cur permittebat? quæ erat ignorantia, si nesciebat? uel imprudentia, si non norat modum euitandi: uel impotentia, si ultro in eam se miseriam conijciebat, modo præfenti animi impotentia obsequeretur? Et iracundus est Deus, semel quottidie irascitur, quum galli crista expallescit: quia legitur apud Iob, Quis dedit gallo intelligentiam? Qualis est autem sapientia, quottidie aliquid legere in Thalmud tanquã discipulum, nempe primis quatuor horis diei: & quum Hierosolymis templum fuit euersum, non remanserunt Deo nisi tres cubiti soli, aut quatuor, ubi sederet lecturus in Thalmudo. Ergo uel rabini qui Thalmud constarunt, sapientiores sunt Deo: uel Deus obliuiosus est, qui non recordatur, quæ ipse illis inspirarit. Additis Deo inuidentiam & metum, ut quum reliquit foramen ad septentrionem ad experimentum diuinitatis, si quis alius se Deum esse iactaret, ut iuberet lacunam illam implere. Quid referam uos Deum dicere mentitum, & peccasse, quod lunam minorem fecisset sole? Descendit eadem cæcitatibus procacitas ad angelos, ad cælos, & lunam facitis calumniam de sole ad Deū detulisse, unde sit lumine diminuta. Tum de Adam, quod fuerit gemine nature, & quod rē habuerit cum omnibus animantibus: quod uerò nullum

nullum esset ingenio suo satis aptum, creatam esse
 fœminam. de zelotypia corui aduersus Noam in
 archa, quæ portenta uos non pudet in literas sa-
 cratas mittere, me in hac dissertatione pudet refer-
 re. Et transeo nugas plusquam pueriles, ut de con-
 uuiuo omnium circuncisorum, quæ omnia breuiter
 præcurro: nã tibi multo sunt quàm mihi notiora.
 tum historias rerum, & rerum narrationes non solu
 apertissime mendaces, sed ineptissime ac stultissi-
 me narratas: uelut de Og rege Bassan, de Tito Ve-
 spasiano, deq; excidio Hierosolymorum. & ad
 hæc adeo ridicula non ueremini detorquere maie-
 statem sanctarum literarum. Congeritis loca ex
 Job, Esaiâ, Psalmis, & quæ sancti homines per me-
 taphoram, ut mos erat tum loquendi, ad spiritua-
 lem referebant intelligentiam, uos in coenum car-
 nalitatis impiè atque impudenter detruditis. quæ
 ne pueris quidem aut uetulis possent persuaderi,
 nisi consuetudo et affectus recto iudicio officeret.
 Et hæc non docent cerdones, aut culinarij, aut sex
 uulgi, quod uix esset tolerabile: sed proceres &
 rabini, ingenti supercilio atque arrogãtia, de qua
 nemo possit satis loqui pro dignitate rei. Fuerunt
 enim inter uos rabini, quos in ueneratione atque
 admiratione habetis, fatui, temerarij, impudentiæ
 proiectissimæ, qui auxerunt impietatem & tene-
 bras uestras, blasphemi in patriarchas, in prophe-

tas, in sanctos omnes, in legem, in Deum ipsum. alij tradiderunt prophetas mentitos, alij se auduisse Deum plorantem. alius uidit eum afflictantem se, quòd iurarit se nociturum Israël, & querentem à suo iuramento absolutionem. alius se ait adeò iustum & sanctum esse, ut posset in die iudicij diuini liberare mortales omnes, qui post se essent nati. quòd si unà iungeretur Ionathan Vziel, possent genus humanum uniuersum seruare ab Adam usque ad postremum hominem. Eset ne inuenire furiosos, mente captos in uinculis, quibus in uiolentia furoris talia uenirent in mentem? qualia hæc uidentur tibi? IVD. Per Deum pudenda. CHR. Vide quid facit affectus, & quantopere iudicium inflectat. nullus est Iudeus, qui cum hæc audit in synagoga in calore illo animi, in flamma odij aduersus Iesum & Christianos, à quo sacrificia uestra omnia auspiciamini, non suspiciat & adoret. eadem si ardore illo refrigerato foris audiat, suffundetur rubore, quòd huiusmodi recipiat & approbet. Profectò si quid haberetis mentis ac iudicij, si quid in priscis scriptoribus legissetis, si ingenium haberetis in re aliqua sublimi ac præstanti uersatum & excultum, is unus liber Thalmudi satis esset ad animos uestros à Iudaismo auertendos, & à doctrina & fide uestrorum rabinarum. Sed uos ad omnia estis cæci & surdi, præter-

quans

quàm ad quæstum pecuniæ. Leuior mihi & expeditior esset cum gentili concertatio. adferunt hi ad disceptationem ingenium, iudicium, cognitionem rerum uariarum, omnisq; memoriæ antiquitatis notitiam, attentionem animi ac moderationem. uos nihil nisi obstinatam pertinaciam, ignorantiam uniuersorum, & rabiem cuncta damnandi.

IVD. Omitte ista quæso odiosa, & ad institutum reuertere. CHR. Colligamus ergo nos ipsos. Est æternus Deus, immensæ potestatis, sapientiæ, bonitatis, sibi per se sufficiens, bonisq; uniuersis ex se cumulatisimus, atque hac de causâ summè beatus: maior denique & melior per omnia, quàm uel cogitari ab humano possit animo. Si optimus est, nemini inuidet: nec est causâ cur inuideat, si potentissimus, & cuius uoluntati nihil potest obistere, obtemperant coeli ac terra. mitissimus est igitur, & mansuetissimus. Quòd si est optimus, uult benefacere omnibus: & quia potest & uult, profectò benefacit ijs omnibus qui se illius beneficijs non subtrahunt. liberalis est, igitur & mitissimus. Quæ omnia non ut de homine dicuntur aliquo, sed de natura infinita infinite, non a. Inmissione contrarij cuiusquam, ut in nobis, sed pura sunt illic omnia, nec aliusmodi esse possunt. non enim optimus est Deus, ut homo, in quem aliquid incidit maliciæ, uel potest incidere.

pura sunt in illo omnia, & perfectissima. talia fuerunt ab aeternitate, talia perseverabunt seculis interminabilibus. an non talis uideatur tibi infinita illa & suprema natura? IVD. Ita profecto. CH. Nec aliud est dignum de illa uel sentiri, uel cogitari, uel existimari. IVD. Mea quidem sententia nefas esset inexpressibile, aliter de illo cogitare. CH. Plane grande nefas. Sed nec te rem credas maximam praestare, quod ita de Deo sentias, ut par est. fecerunt hoc idem non pauci de gentibus, quorum patribus nec erat Deus loquutus, ut uobis, nec legem tulerat. IVD. Atqui res est mihi utique non parua, ut sunt plerique nostrum in hac de diuinae substantiae sententia crassi, & non nihil uti iam intelligo, si modo eloqui liceat, impij, ac in Deum blasphemi. CHR. Atqui pietatis totius fundamentum primum & basis est, de Deo, uti dignum illo est, sentire: tum de homine. de quo quid existimes, peruelim audire. IVD. Quid existimarem aliud, quam de animali infirmo & misero? quem admodum Iob cum describit: Homo natus de muliere, breui uiuens tempore, repletur multis miserijs. CHR. Etiam, sed aliquid maius esse ac praestabilius oportet, de quo idem uir Dei dicit: Etiam super hunc aperuisti oculos tuos, & me adduces in iudicium tecum. & Dauid: Quum uideo caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stel-

las,

*las, quæ tu es fabricatus: quod est homo quod memor
 es eius, aut filius hominis quod uisitas eum? Res est
 profecto excellentissima, cum qua Deus dignatur
 loqui, uersari, legem ei ferre, pactum & fœdus cum
 eo ferre. Cedò, ex quibus tandem partibus homo
 est compositus? an non homo ex animo & corpo-
 re? IVD. Nemini hoc est dubitatum. CHR.
 Corpus nonne caducum est, & mortale? IVD.
 Ita planè est. CHR. Animus an non sempiter-
 nus? IVD. Nondum id quidem inter nostros sa-
 tis constat, propter dictum illud Solomonis in Ec-
 clesiaste: Quia exitus est filiorum hominum sicut
 exitus brutorum. CHR. Totam ipsam senten-
 tiam mihi excute, & expende diligentius, quæ al-
 tius repetita sic habet. Et uidi amplius sub sole, in
 loco iudicij impietas, & in loco iustitiæ iniquitas.
 quod quum ad rationis æquitatisq; normam reuo-
 carem, intellexi non esse diuinæ iustitiæ hæc ita
 præterire, sic confusa. itaque iustum & impium,
 quos humana censura non distinguit, sed permi-
 scet, Dominus ipse iustissimus iudicabit: & ueniet
 tempus, quum de singulis rebus pronunciabitur
 iustum iudicium à iusto Deo. Interea uerò dedit
 Deus homines in uita hac similes brutis, ut qui rem
 oculis tantum corporis animaduertat, nihil existi-
 met inter hominem & belluam interesse ortu, oc-
 casu, progressu, nec post mortem uidet spiritum fi-
 liorum*

liorum hominū ad conditorem suum redire. cogitatio hæc tentatio est Domini, ut uideat an homo sic reputans supra belluam se eriget, an abiciet se in uoluptates corporis, & in curam solummodo rerum præsentium. Hic quidem uidetur mihi esse sensus loci illius. nam idem Solomon in eodem opere apertius, & quidem ubi se colligit, & loquitur iam sine personis & dialogismis: Et reuertetur, inquit, puluis in terram unde fuit, & spiritus reuertetur ad Deum, qui dedit illum. Itaque de anime immortalitate non quæro quid aliqui ex plebe uestra delirent, sed quid ipse cum sanioribus uestrorum rabinorū sentias. IVD. Animos profectò non interire cum corporibus, ex pietate nostra est. Nam in aduentu Mesiæ resurgent pij omnes, & in terra promissionis affluent copijs bonorum omnium, uiuentq; tranquillissime ac beatissime. CHR. Quid mali, non etiam resurgent? IVD. Non omnes, sed quidam ex illis, ut sit iudicium Domini, & uideant mali beatitudinem bonorum, qua crucietur. quemadmodum est in Psalmis: Peccator uidebit, & irascetur. CH. Multa uideo esse in ista opinione absurdissima & impia. Primum quòd Solomon in Ecclesiaste, sicut dè cebam modò, posteaquã uniuersa dixisset esse confusa in hoc æuo & permista, ad postremū ait reseruari omnia ad iudicium Dei futurū, quod non

posset

posset esse uniuersale & æquum, si aliqui malorū
 resurgerent, non omnes. & in psalmo sexagesimo
 secundo, Tu domine reddis cuiq; iuxta opera sua.
 Quid uerò necesse est malorum aliquos reduci in
 uitam, uidelicet ut spectatores sint felicitatis bono-
 rum? an non plurimi semper erunt adhuc mali &
 profani, ritus impios sectantes, qui id uideant, si
 quid hoc ad rem facit? Iam & malos istos, qui ui-
 uent Messie temporibus, qui persequentur pios,
 & illorum felicitate torquebuntur, quando iudi-
 cabit Dominus? Adde his, quòd si omnes qui ad-
 uentum Messie uestri expectarunt, reuersuri sunt
 ad hanc lucem, ut fruantur uitæ bonis cum Mes-
 sia, quæ Palæstina illos capiet, etiam si constipen-
 tur, ut fici aridæ, uel uuæ passæ in fisco sparteo?
 quæ alimenta illis suffecerint? nec minus caperet
 mundus malos, si multi eorum redderentur uitæ.
 Age uerò, quid faciēt boni in terra promissionis?
 IVD. Fruentur bonis. CHR. Quibus tan-
 dem bonis? IVD. Voluptatibus per uniuersum
 corpus, copijs rerum omnium, auro, argento, do-
 mibus, supellectile, & instrumento domestico, ci-
 bis, iucundissimè sine ulla interpellatione per sum-
 mam quietem & securitatem. CHR. Atqui san-
 cti & prophete & optimo quisque ingenio ac
 præstantissimo, eiusmodi corporis uoluptates ma-
 ximè sunt semper aspernati: unde amplissimam

assequuti sunt & laudem apud homines, & apud
 Deum commendationem: ut Hieremias, Esaias,
 Heliseus, Daniel, & alij quamplurimi. Quod si il-
 la est hominis beatitudo, profecto Deus in hac vi-
 ta gustum eius aliquem charis illis suis præbisset,
 ut scirent iam nunc quid essent ab eo post fata ex-
 pectaturi. Quæro autem, an in illis hominibus,
 qui bonis eiusmodi fruuntur cum Messia, mansurū
 ne sit hæc natura conditio, an penitus sint immu-
 tandi? IV D. Hæc eadem. CH. Ita uidetur.
 nam alioqui non ducerentur ijs rebus, quibus nūc
 natura hæc nostra capitur, ac delectatur. Si ergo
 ingenium hoc idem in illis erit, necesse est ut exur-
 gant animorum motus, in alijs arrogantia, in alijs
 inuidia, in alijs prauæ cupiditatis aut iracundiæ,
 quæ interturbent quietem illam & beatitudinē.
 IV D. Non erit ita. nam omnes erunt boni. CH.
 Quantumuis sint boni, non erunt meliores quàm
 Adam, cuius tamen probitas & rectitudo ab ani-
 mi perturbatione uicta & prostrata est. Age ue-
 rò num non existimas Messia temporibus futuros
 aliquos in alijs sectis & religionibus, qui cum ani-
 mi quiete maximis uitæ huius bonis perfruantur?
 num non & inter uos esse aliquos censes? isti ergo
 felices sunt sine Messia. & aliæ res possunt dari
 homini, maximū illud quod uos per Messiam uni-
 cum assequuturos uos speratis. IV D. Quid uos

de Christo uestro? nonne conceditis posse seruari aliquos, qui nihil de illo audierint? frustra ergo uenit. CHR. Nihil hoc habet cum eo, quod dicebam, commune. Nam qui seruatur, Dei munere ac ope seruatur, qui Deus est Christus noster. ita quod nos colimus apertius, ille colit obscurius & tectius. quid simile habet in illis uitæ copijs Messias uester? De felicitate autem bonorum Esaias dicit, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor & cogitationes hominum ascendunt, quæ suis præparauit Dominus. Sunt ne hæc corporalia, quæ nec cogitatione possumus consequi? Sed Messias tamē iste uiuet perpetuò, an morietur aliquando? IVD. Nostrorum est sententia, moriturum eum, sed progeniem illius ei fore per similem, quæ in illis nos bonis tuebitur ac conseruabit, ad quæ Messias nos adduxerit. CH. Atqui in psalmo septuagesimo primo dicitur, annos illius per omnes generationes duraturos, ut in perpetuum sedeat coram Domino. Quid uerò obstat, quo minus & posterius illius sint etiam Messias? quandoquidem non parum est, parta semel bona conseruare. Quod si Messias morietur, nō dubium est, quin sitis uos etiam tum morituri. non enim meliore eritis conditione, quam ille. IVD. Nihil dubiū. CHR. Quæ ergo est felicitas hæc, diluta metu amittendi? Iam ergo & erunt illic connubia, &

ortus ac interitus: quid attinebit mortuos in uitā reuocare, quum progenies per generationem possit reparari: ut in hoc mundi cursu, & de mortuis redibit eadem quæstio, & tota res eodem recidet, ut inter uitam hanc & alteram illam sempiternam superflua sit illa resurrectio ad edendum ac bibendum, ceu quis ex suauis & continuo somno surgat de media nocte ad potandum, ut rursus obdormiscat. Animus enim post hoc Mesia regnum nonne permanebit in omnem deinceps æternitatem?

IV D. Sic credunt multi nostrorum rabinorum.

CHR. Neesse est omnes id credere, quod est sacris literis aperte traditum & explanatum. in Psalmis enim dicitur, Iustos in perpetuum uicturos, & preciosam esse in conspectu Domini mortem sanctorum eius, & mortem peccatorum pestimam. Cur hæc pessima, si nihil postea sequitur? aut cur illa preciosa? Imò uilissima est, si non aliter iustus extinguitur, quàm animal mutum, cuius nihil restat. Daniel quoque duodecimo, Et multi dormientes in terra puluere expergiscentur, hi ad uitam æternam, illi ad opprobrium & contemptum sempiternum. Baal item gentilium propheta, non delicias uitæ huius optat, sed, Moriatur (inquit) anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia. Postremo ex consideratione humanæ conditionis ac præstantiæ, tum diuinæ magnitudinis

tudinis ac potentiae satis declaratur, non in corpo-
 ris huius commodis sitam esse beatitudinem, sed in
 eo quod in homine est potissimum ac excellentissi-
 mum, nempe in animo: & non in uita huius cur-
 riculo laborioso atq; ærumnoso, sed in bonis sem-
 piternis: idq; magnitudinem illam & munificen-
 tiam Dei amicis suis dare pro pietate erga se, æ-
 quius est ac decentius. IVD. Nullum ne præ-
 mium dabitur corpori, socio atque administro la-
 borum animi? CHR. Dabitur sanè. sed te ip-
 sum uelim consultum, quale præmium dares cor-
 pori obsequundanti animo suo in omni probitate
 ac religione? nõne quod esset ei optimum & op-
 tabilissimum? IVD. Quid nis? CHR. Per-
 pende quæso, utrum sit corpori melius esse, bibe-
 re, dormire in hac conditione uitæ uilissima ac mi-
 serabili, an solui iugo isto seruitutis, transire ad
 conditionem uitæ liberam, sine afflictione morbo-
 rum, absque necessitate edendi & bibendi, ut se-
 tueatur? Quis est hominis sensu præditus, & ani-
 mo ad humanitatem informato atque imbuto, qui
 non uideat hoc esse potius atque optabilius? Viuet
 igitur uitam beatiorem quam ut cogitari possit,
 non in cura & solitudine uersabitur, quo pre-
 mentibus hisce necessitatibus satisfaciat, & ex-
 pleat inanes semper uoluptates, sed tranquillissi-
 me, & suauissimo quodam sensu in æternitate sua
 perseue-

perseuerabit, non amplius mancipium animi sui, sed socium & compos felicitatis. Huic animi & corporis beatitudini est ne aliquid quod possit comparari: sicut Esaias scripsit, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec assequi mens potest, quæ Deus amicis suis præparauit. IVD. Non uideo quid possit dici sublimius aut præstabilius. mihi uerò præclare uidetur hæc dici omnia, atque etiam optabiliter. CH. Istiuc ergo maximū est & excellentissimum, quod homini dari à Deo potest munus. IVD. Ita uidetur. CHR. Iam ne intelligis, nihil tam conuenire uel hominem à Deo beneficentissimo poscere, ac sperare, uel Deum amicis suis tanquam beneuolentiæ suæ summum ac absolutissimum donum promittere, atque elargiri, quàm uitam illam in cælis immortalē: & hoc est utroque, tum dante, tum accipiente, dignum. cætera inferiora sunt multo & hominis dignitate, & maiestate Dei: haud secus quàm si quis à maximo & potentissimo principe pro ingentibus suis erga illum meritis ac officijs, uel fiducia regalis munificentiae fretus, calceos aliquot poscat ueteres ac detritos: rex uerò in eo concedendo munere intentus esset atque occupatus. Quid enim humana omnia uitæ huius præ illa immortalitate sunt aliud, quàm nobis ueteres calcei, aut panni uilissimi, quæ Deum promittere pro religionis

gionis premio, uel hominem postulare, quid aliud est, quam & diuinam & suam dignitatem conculcare, atque habere pro nihilo? IVD. Repugnant quidem nostri, & furenter reclamant, sed mihi certè isthuc fit probabilius. CHR. Hæc ergo crebrò apud animum tuum recole, reuolue, reputa. Nam si tenueris, maxima erit tibi ad Christianismum uia confecta. IVD. Teneo equidè, sed eam istam de Christianismo uiam nondum perspicio. CHR. Faciam ut uideas. Nonne ponebatur nobis dudum, spiritum esse Deum simplicissimum, incorporeum, nullius omnino rei indiguum: rerum autem uniuersarum, quarum conditor est & gubernator, potentem? IVD. Positum est. CH. Quòd ergo ut ne uescaris porco, ne uelinum & lanam consuas præcipiat, quæro an referat ad utilitatem aliquam & usum suum? IVD. Absit, ut ille his uel utatur, uel indigeat. CHR. Quid porrò ad tuum usum, illum dico præstantiæ tuæ, hoc est animi ac mentis tuæ immortali ac propè diuinæ congruentem ac condignum? Tu æternæ beatitudinì es cõditus, illuc tendis: illuc ut peruenias, Deo te adiungis cultu & amore. quæso te, quid ad iter illius felicitatis uel eius porcinæ facit, uel lana lino assuta, & alia quæ sunt in lege uestra eiusmodi innumerabilia? Nam si è dignitate & decentia est tum magnitudinis &

boni-

bonitatis Dei immense ad beatitatem illam uocare, tum hominis ratione præditi, & ad immortalitatem facti, eã quærere ac sectari, reliqua sunt infra dignitatem. Ista profectò quæ ad felicitatem illam nihil omnino pertinent, uilia atque abiecta sunt, & cura Dei præcipientis indigna. nimis enim hominem deijcitis, nedum Deum ipsum, si occupatum utrumque in re tanta quanta est immortalis & sempiterna beatitudo, Deum ut tradat, hominem ut accipiat, ad res reuocatis ac retrahitis à tanti boni cura alienas atque abhorrentes, & quidem sub specie religionis, quæ uia est ad immortalitatem unica. Quòd si Deus tantus est, quantum eum existimari fas iusq; est, non de rebus uilissimis aut superuacaneis tradiderit uobis præcepta pietatis, sed de maximis, & se & uestris animis qui immortales sunt dignis. Hoc si ita est, apparet profectò illa omnia de sue, de lepore, de cibus, de uestimentis, non corporaliter esse accipienda, sed spiritaliter, non ad carnem, sed ad mentem referenda: ita demum fiunt & Deo apta, & homini. IVD. Atqui utile est non uesci porco, ex cuius esu fiunt homines leprosi. CHR. Ridiculum prorsus, quasi de eo quod corpori est utile, uel noxiũ, constituta sint præcepta religionis summi Dei. Mitto disputare de esu porcinae, quam Hippocrates, Galenus, & medici super cæteras omnes commentantur:

elant: & aliud est sapor porcinae in alijs regionibus, alia utilitas. quid de lepore, quid de alijs aui-
bus & piscibus? sed praetereo haec, quae medicorū
sunt praescribere. neque enim tradebat uobis Deus
rationē uictus, sed legē mētis, qua ipsum coleretis.
Quid dicā de oblationibus, de caeremonijs? quae cō-
sideret quis quantū uoluerit, et uertat omnem in
partē, nullam rationē inueniet, cur ita potius pra-
ceptum sit quā aliter: nec Deo sunt accommo-
da, nec animis nostris ad probitatem conducunt,
nec ad ualeitudinem corporibus, nec in ullum uitae
usum ualēt, nisi interpretatio altior & sublimior
spiritualis accesserit, quae faciat bonis nostris con-
gruere, Deo & mētibus nostris esse consentanea,
quae a te ex crasso literae sensu ne pueris quidem
erant uel digna uel congruentia.

DE INTELLIGENTIA SA-
crarum literarum.

IVD. Atqui nolo ego in uerbis Domini mei
inquirere, sed obseruare ea quae scio mihi esse à
Deo tradita: nec uolo rationē meam efficere men-
suram & normam uerborum Dei, sed subdo eam
Deo. Nam Deus est sapientissimus: ego uerò, sicu-
ti est in Psalmis, Ut iumentum factus sum apud te.
CH. Ista tanta simulatione modestiae uel socordi-
ae, uel uasra ac subdola (nam non ad modestiam spe-
ctat, sed ad odium nostri, uel ut torpori ingenio-

rum uestrorum in rebus præclaris indulgeatis) efficiatis, ut dum timetis ne aspiciatis illicita, nec aspiciatis necessaria. Nullo modo potestis legere sacras literas, quin adhibeatis mentem, & iudicium, & rationem tanquam ducem intelligentiæ. alioqui non esset legere, sed ludere puerorum more, qui grandia trutinant uerba sine sensu ullo. IV. Nos seruamus ea ut iussa sunt nobis, et tradita. nolumus interpretatione humana, diuina uerba quò nobis libitum est detorquere. CH. Dictum ridiculum, & eo magis, si ex animo diceretis, & non temporis gratia. Cur ergo apud maiores uestros fuerunt scribæ & pharisæi, qui legem enarrant? cur deinceps tot rabini? ex quibus collectum Thalmud: quorum si interpretationes persequi cœpero, fiet infinitum. quisque uia sua insistit: & qui inter eos paulò sunt saniores, Christianissant. Ergo inter uos sacræ literæ admittunt ex iudicio sapientium enarrationem, ad nos non admittunt. num non sentitis loqui uos ex animi libidine, non ex ratione? At uerò cuiusmodi in lingua non uultis explanationem adhiberi? Primùm an non in uestra, sicuti in quauis alia, uocabula sunt rara & inusitata, quæ non omnes capiunt? ea uerò an non egent explanatione? Iam loquendi formulæ obscuræ, iam distinctio, & interpunctio. quid, quòd olim carebatis uocalibus, in quarum loca successerunt puncti?

la. tanta ambiguitas, et tam breuis transitus ad significationes uerborum diuersissimas, notula una uel elemento addito, detracto, inuerso. Quid orationis concisio, & infantia? adde his translationes tam crebras, adde ænigmata: quæ si sunt in lingua ulla, maxime in uestra. quo fit, ut nulli ferè duo Hebræi in sensu sacrarum literarum paululum obscuro consentiant. Hæc omnia simpliciter sunt recipienda, & nuda, explanatione quacumq; ac declaratione detracta & reiecta? Quid autem illa figurata? quæ si simpliciter, & naturaliter, & sine tropo intelligantur, nihil sit non modo absurdus, sed nec magis impium, nec causa plurium errorum, & maiorum. Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Habet ne Deus imaginem hominis similem? Brachium, oculus, auris, digitus, cor, ira, poenitentia, labor Domini, quoties in sacris literis occurrunt, intelligemus isthæc omnia simpliciter, naturaliter, sine figura? IVD. Omnia illa sunt per translationem intelligenda. CH. Ita est planè, & hoc solū uolebam ex te audire. ergo est opus sanctis literis explanatione aliqua. IVD. Ita planè uerborū, nō sensorū. CH. Ex quibus uero constant sensa, nisi ex uerbis? Quid autem, an non in sensu est obscuritas plerisq; in locis? ut in illo ipso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: &, Poenitet me fecisse hominem: Laborare me fecistis in uestris excogitatis.

Da cogitatis.

cogitatis, fessus sum, & alia, quæ in Deum nullo modo possunt competere: gladius Domini, arcus Domini, sagittæ Domini. an etiam gladium habet Deus omnipotens, & arcum, & pharetram cum sagittis, ut Cupido gentilium? Quod si brachium Domini per translationem dicitur de eius potentia, & oculus de scientia rerum uniuersarum, & gladius de iustitia & ultione, qui seis an etiam quum uctaris uesci porco, porcus pro immundicie sumatur, sicut leo pro atroci, lupus pro uoratore? IVD. Non sumitur. CH. Qui seis? quæ norma distinguet hæc? IVD. Magistri sunt qui docent. CH. Magistri isti nonne docent adiuti ratione, iudicio, doctrina, quæ ratione elicitur? IVD. Etiam. CH. Sensim ad me deflectis, hæc ipsa erit dux in sacris literis intelligendis. IVD. Atqui debet ratio nostra subdita esse rationi diuinæ. CH. Etiam profecto, dum de ratione diuinâ constat, deq; eius sensu. Sed interea dum non constat, non habemus aliam seu intelligendi uiam, seu normam, quàm mentem nostram. IVD. Vintu ergo rationem tuam mensuram rationis diuinæ facere? CH. Absit. Nolo ut ratio mea plus ualeat apud me, quàm ratio Dei. Sed in omni præcepto consideramur duo, intelligentia & causa. ut, Diliges inimicum tuum: quid sit diligere, & quis inimicus, si Deus diserte non exp!anauerit, ratio me mea docebit, cur uero diligam,

ligam. & cur mihi præcipitur, non inquirã. IVD. Atqui ego tanto melior atque obsequentior, qui pareo ijs quæ non intelligo, nec inquirò in rationem Dei. CH. Quomodo ergo scis te Deo obtemperare, si non intelligis, & ratio repugnat esse à Deo? Age enim si dicat tibi Deus, nunc esse medium noctis, oculi uero tui uident esse medium diei, quid facies? IVD. Non credam esse Deum, qui id dicat. CH. Fac constare tibi non minus, quàm constat, Deum dedisse legem uobis per Mosen. IVD. Quæram ex eo dicti sui intelligentiam, sensum, mentem. CH. Fac recessisse statim, sicut data lege, ne sit amplius facultas conueniendi. IVD. In angustias me redigis. CH. Age uero, quum dicitur tibi uerbis Dei, Populus hic in tenebris ambulat, quid intelligis? an ambulare illos in nocte obscura sine lucernis & facibus? IVD. Nihil tale, sed cecitatem & ignorantiam mentis. CH. Sic illud intelligas par est, esse mediam noctem, tenebras uersari in animis densissimas. IVD. Quid ni? CH. Quis te id docet? IVD. Video quò me adegeris, ratio. CH. Hæc est ergo doctrix, hæc uia, index, canon. Id autem minus eris admiratus, si scias quid sit ratio nostra. IVD. Quid tandem est? CH. Radius quidam immense illius diuinæ lucis derivatus in nos. eaq; de caussa quo hic radius purior est & copiosior, hoc conformior fonti suo: & quo con-

formior, hoc ad ueritatem propinquior. ita mens exercitata & exulta recta institutione altius se attollit, quàm deiecta & torpens. atque eo magis, si affulgeat aliquid diuinæ lucis, quæ se per uniuersum genus humanum spargit. sicut in Psalmo dicitur, Qui docet hominem scientiam. qua scientia bene usi multi extra Israëlẽ ad fauorem Dei peruenierunt, sicut Iob, & princeps omnium Abraam. IVD. Atqui uetant sacræ literæ, ne quid uel addatur, uel detrahatur uerbis Dei. ut in Deuteron. & Prouerb. & Esaia. CH. Cur ergo Thalmud auxit præcepta ad numerum 117. quæ seruatis accuratius, quàm diuina illa expressa in lege? IVD. Et uos quid fecistis? an non ad Euangelium adiecistis quàm plurima? CH. Multo diuersa est nostra caussa. neque nunc id agimus. de illa enim, quum uoles. nunc de uestris pergamus dicere, sicut instituiamus. Nos quidem fatemur, mente & iudicio, & ratione opus esse ad nostra intelligenda atque inuestiganda, quemadmodum ad res alias omnium artium & disciplinarum quascunq;. Expende porrò uerba ipsa legis uestre: Non addetis, neue detrahetis ad uerba hæc. interpretatio uero & declaratio dicti alicuius nihil addit, nihil detrahit, nec sensum mutat, sed explanat, & intelligentiam obscuritate oppressam profert in lucem, quo melius quod iussus es facere exequaris. Si quis enim dicat, tege caput galero,
igno-

ignoret alter quid sit galerus, si ego id explico, uideor ne tibi apponere aliquid præcepto, uel auferre, & non potius præceptum clarius reddere, & ad obeundum expeditius? Si quis dicat procliui in uoluptates ac libidines filio, ne fias porcus: explano ego, ne fias sordidus, obscænus, immundus: non muto consilium, sed efficio, ut possit prodesse exposita intelligentia. Deus enim, qui populo uestro dedit legem per Moysen, & nobis gratiam suam per filium suum, idem dedit homini mentem, & opus mentis præcipuum rationem. Itaque præcepta sua, quæ dicat ea menti (loquitur enim ad cor) uult ut mens non examinet atque expendat mensura suæ intelligentiæ, sed ut intelligentia tanquam manu porrecta accipiat, ratione recolat, meditetur, tractet, uerset, et in opus quum usus poscit transferat. Quoties ipsæ uestræ sacræ literæ uos coarguunt, quòd capite in terram deiecto more pecudum, non uultis mentes ad intellectum diuinorum præceptorum attollere? quod uelut conquerens Dei nomine ac persona dicit David: intellectum tibi dabo, & instruam te in uia hac qua gradieris, & firmabo super te oculos meos. Quoties Deus & sancti eius prophete intelligentiam suorum dictorum in uobis desiderant, & conqueruntur de uobis, quòd oculis quidem uidetis, & auribus auditis, intelligentia tamen caretis eorum quæ oculis & auribus non percipiuntur,

cipiuntur, sed sola mentis agitatione atque exerci-
 tatione? Id si quando aliàs, hoc certe tempore ma-
 xime in uos competit. Dominus per Esaiam dicit:
 Propterea captiuus ductus est populus meus, quòd
 non haberet scientiam: & populus gloriosus eius,
 populus famelicus: & multitudo eius, populus ari-
 dus siti. & per Oseam 4. Succisus est populus meus,
 quia est absque scientia: quia tu sacerdos scientiam
 repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.
 Quanti uerò facienda sit scientia atque intelligen-
 tia sacrorum oraculorum, per Hieremiam Dominus
 demonstrat, qui magni muneris loco promittit: Da-
 bo uobis pastores iuxta cor meum, & pascent uos
 scientia & intellectu. & quidem de tempore Mes-
 siae hoc dicitur. Prius enim dixerat: Conuertimini
 filij rebelles, dixit Dominus, quia ego dominatus
 sum uobis, & assumam uos unum de ciuitate, &
 duos de familia, & introducam uos in Sion. An non
 affirmatis uos futurum iuxta Esaiam & Hieremiam
 uaticinia, ut in aduentu Messiae omnes sint docti à
 Deo, nec proximus necesse habeat proximo suo di-
 cere, doce me. Omnes enim cognoscent Dominum,
 à maximo ad minimum. Ergo interea dum ille ue-
 nit, hac doctrina mutua & intelligentia caretis.
 quomodo illius particulam potestis aliquam aliter
 consequi, quàm ducturationis? quae quum sit homi-
 nis maximum in hac uita bonum, profectò si cui
 est

est usui tributa à Deo, non tam ad cibum aut potum, ad tegumenta & ædificia paranda pertinet, quàm ad scrutationem inuentionemq; rerum maximarum & excellentissimarum. Quorsum enim datur optimum instrumentũ, nisi ad optima? Quid uero est inter res præstantes religione præstabilius? Huc ergo ratio, uis, claritas est humane mentis applicanda & accommodanda, ut illud probe intelligamus, quod intelligi exerceriq; tan opere nostra refert. Quid dicam, quòd prophete ipsi uisiones suas uix intelligunt? Daniel enim ait: Et audiui, & non intellexi, et dixi, Domine quid in nouissimo horum? & dixit, Vade Daniel, quia clausa sunt & signata uerba usque ad tempus finis. Nõne inter uos alij alijs plus ualent ingenio, plus iudicio, studio, industria, diligentia? quos uos tanquam magistros & doctores aliorum recipitis: & que omnes in synagogis uestris de lege Domini auditis, illi interpretamur, explanant, & iudicio uestro lucem obscuritati adferunt. IV D. Vera sunt hæc omnia. Sed quorsum pertinent? CH. Ad rem maximam, ut ratione & explanatione uerissimi adhibita legamur. tractenturq; sacre literæ, non rudi illa intelligentia uerborum, qua nihil potest fieri absurdus. Et hæc fuit caussa cur nec uos, nec patres uestri agnoscitis Mesiam, quia non uultis erigere uos ad cõsiderationẽ rationis spiritalis, sed hæere crassi

tiæ literæ puerilis ac ineptæ, contra id quod decet hominem ac Deum. Quod si tantum malum patribus olim uestris accidit cæcitate uoluntaria, quum adhuc obtinerent Hierosolymas, & haberent peritiam legis, & doctores, qui dies ac noctes in scrutatione sanctarum literarum uersabantur, in patrijs sedibus, presentibus ac integris tribubus, quid fiet uobis in isto exilio dispersis tribubus, ac pene extinctis, in ignorantia quæ uos premit, imò opprimit? præsertim quòd post Iesum Christum, & Hierosolymorum excidium, non dederunt operam Rabini uestri, ut explanarent sacros libros, et dilucidiores traderent legentibus, sed ut omnia detorqueret, ne quadrarent in Iesum. is fuit scopus interpretationum ac declarationum omnium. Quòd si in hoc unum operam suam impenderunt, ut dictis per se obscuris caliginè atq; obscuritatem offunderent, cogita tu quantas effecerunt illas tenebras, quàm deflexerunt quæ erant recta, et quæ explicata intricarunt? præsertim quod exoleuit paulatim inter uos lectio sanctarum literarum, illas tanquam rem uetustate exanguem & lan guidam reliquistis, amplexi enarrationes, commenta & somnia uestrorum rabinorum, ex quibus conflatum est Thalmud, quod maioris esse apud uos auctoritatis cœpit, quàm ipsa Dei oracula. Et inter cætera ignorantie ac malicie uestre inuenta illud est unum, nullum esse locum in mysticis literis, qui

non possit septuaginta modis exponi. Accessit tantis dementijs authoritas rabini Solomonis Galli, hominis non solum stulti, sed etiam furiosi, qui interpretariunculis partim impijs, partim ridiculis libros omnes sacros scædavit. & aiunt uestri, non posse illos intelligi sine huius explanatione. Hæc quum scias esse uera omnia, quo ore audes à me poscere ac exigere, ut ex dictis sanctarum literarum sine ulla interpretatione, sine coniectura uerisimili, seposita ratione omni, cuincam ea quæ proposui? Si ergo memisti te esse hominem, ad mentem debes reuocare tua omnia, quæ est optima & præcipua tui pars, & ex qua sola omnia in homine nascuntur bona & mala. Si recte sentitis de Deo, ad spiritalem intelligentiam debes attollere eius uerba, non ad carnalem ruditatem, ac crassiciem. quanto esset pulchrior & magnificentior perscrutatio mysteriorum sanctarum literarum ad sensum excelsum & cœlestem, in quo ipsa inquisitio cum admirabili delectatione ac fructu pasceret animos? Quòd si uir sapiens, aut matrona casta aliquid dicat uel humile uel ineptum, uel subobscenum, denique sua dignitate inferius, iniuriam nos illi remur facere, nisi id ad saniores altioresq; sensum transferamus: quod & uos facitis in Canticis Solomonis, sicuti par est. quàm id cõgruentius est in ijs agere quæ à Deo ipso dicuntur? Greci Homerum suum, quòd tanti facerent, à fabellis

Et rebus leuiculis ad grauissimas sententias traduxerunt, ut redderent admirabiliorem, & ostenderent iure ab se amari ac suspici. uos parem uenerationem diuinis uerbis negatis, in quibus quæ per metaphoram sunt dicta, accipitis ad literam, et simplicem intellectum: imò detruditis in cœnum. sicuti quod est apud Micheam, Deponet iniquitates nostras, et proijciet in profundum maris: id uos reuera putatis futurum, deq; eo celebratis festum mense Septembri. Et quia dicit Psalmus, Omnia mea ossa dicent, Domine quis similis tibi? concutitis totum corpus in quadam solennitate festi. Philo Iudæus in libro de Contemplatione, acumen Christianorum in intelligentia scripturarum uehementer commendat, atque admiratur: quas beneficio apostolorum melius intellexerunt Iudæi, qui illis temporibus uixerunt, nondū confictis absurditatibus Thalmudicis.

QVOMODO DISPVTANDVM.

IVD. Vehementer probatur mihi istud uelut proludium sermonis nostri, quem una ex caussa mancum fore atque impeditum timeo. CH. Qua tandem? IVD. Quia uideo te à cognitione linguæ Hebraicæ inermē. CH. Quid tum? IVD. Quomodo poteris citare loca ex sacris literis, quæ lingua sunt Hebræa conscriptæ, & consignatæ? CH. Faciam quod solent homines, qui per nationes alienas peregrinantur, ut secum aliquos ducant interpretes,

terpretes, qui & ipsorum & aliorum linguas norint. illi eis hoc præstant, ut ex ignorantia sermo- num illarum gentium nihil incommodi accipiant.

IVD. Ita est planè. sed nescio quo pacto si tu me non intelligas, egre inter nos poterit uel contra- ctio uel communicatio procedere. CH. Non est id quidem dubium. sed interpretationis beneficio fit, ut nihil sit in intelligentia uerborum impedi- menti. ut si tu de barbaro quopiam uel sericum, uel aromata empturus, roges quami? ille uerò lingua sua dicat, piper octo denarijs in libras singulas: in- terpres tibi id tua lingua referat, preciumq; uidea- tur tibi immodicum, & liceare denarijs quinque aut sex, erit ne de intelligentia controuersia, an de re ipsa? IVD. De re, non de sensu uerborum. CH.

Ad eundem modum, quum citandi erunt sacri li- bri, ascisam mihi interpretes doctissimos quosque, & diligentissimos in scrutatione sermonis uestri, quantum quidem ego assequi potero. nam neque hoc iudicare rite potest, nisi in eo ipso eruditus.

IVD. Istuc quidem probe. sed quos tandem scies tu esse peritos linguæ nostræ, cuius ipse es ignarus, in tantis præsertim illius obscuritatibus, ac diffi- cultatibus, quæ senes etiam & ueteranos illius ma- gistros plerunque irretiunt ac cõfundunt? CH. Tu quidem obscuritates uocas sanctorũ librorũ, ego ue- rò tenebras, et obscurã noctem. non animaduertisti
quã

quàm occurrant in eis passim loca dura, difficilia, intricata dicta, obliqua, ambigua, ad uarios & diuersos sensus flexibilia? unde inter rabinos uestros tantam uides discordiam, tot controuersias, tot discrepantes sententias, imò repugnantes, maximeq; contrarias? IVD. Equidem aduerti animum quandoque, & miratus sum nostros hæc non cogitare. CH. In uia igitur tam ardua, difficili, obliqua, uaria, cælo obscurissimo, quomodo censes esse ingrediendum? IVD. Nimirum face aliqua prælucente, & duce præeunte. CH. Planè uideris mihi respondisse, ut homo bene uersatus in usu uitæ communis. Quale uero uideretur tibi, si tenebris adderemus tenebras? IVD. Conducibile hoc quidem, si uelis longius aberrare. CH. Ergo quum ea uia incedimus tam tenebricosa, auferendæ sunt procul animorum tenebræ, ira, odium, inuidia, arrogantia, pertinacia, quæ etiam rebus dilucidissimis, atque in ipso meridie tetram caliginem densasq; tenebras offunderent. Hæc in primis necesse est iubeamus conquiescere, imò abesse quàm longissime, dum de sanctis oraculis disserimus. Nec incendaris animo, quòd Christianus aliquid dicat contra receptas uobis opiniones, contra uestrorum rabinorum dogmata. si non lubet statim assentiri, neque id ego abs te exigo: at sustine te paulisper, & audi æquo animo, ut possis expendere,

pendere quid sit quod dicatur, et quale. IVD. Vi
 deo sumnota impedimenta, quæ nam nunc adiuven
 ta adfers? CH. Nempe de luce ac duce loqueris.
 IVD. Etiam, de his ipsis. CH. Lux & dux,
 quando uerba ipsa non sufficiunt, erit nobis illa,
 quam dudum dicebam accensam in nostris pectori-
 bus ex diuino illo & sempiterno igne rationem, si-
 ue examen iudicij. Hanc dedit nobis Deus pro ingen-
 ti munere ducem ac lucem actionū omnium uitæ. et
 in rebus perplexis, intricatis, obscuris, arduis, diffi-
 cillimis aliam rem ullā esse inter nos nō reperio, qua
 possimus pro luce & duce uti, quæ rationē uel nostrā,
 uel alienā: & in aliena quoque nostra est opus. neque e-
 nim aliena nobis persuadebit, nisi congruat cum no-
 stra. IVD. Nostros quidē homines, ut sunt in re-
 bus eiusmodi duri atque inexorabiles, haud sanē expe-
 rireris in istis quæ postulas ualde cōmodos. sed mihi
 tamen uidentur ista quæ posuisti æqua in primis, et
 ad ueri inuestigationē apta & conducibilia. CH.
 Planē est ita. nam quis, malū, furor est, in dicto ob-
 scuro et difficili dicere, ego sic intelligo, nullā adfer-
 re aliam intelligentiā? Exquisitio, expensio, ratio,
 nugæ, blasphemie, impietas. Si tam uos Deus forma-
 uit homines quàm nos, si uestra (ut uultis) meliora
 sunt quàm nostra, si ratio ipsa recta est, & æqua,
 nempe à Deo nobis indita tanquam re præstantissi-
 ma, & diuina, quid quæso caussæ est, cur suspi-
 cemini

cemini rationem potius à nobis stare, quàm à uobis? imò tanto plus causam uestram adiuuabit, quanto & ea est melior, uerior, sanctior: & ratio eisdem qualitatibus prædita applicabit se, uidelicet ratio ad similem sibi naturam, eamq; amplexabitur, tuebitur, fouebit.

DE FINE AC PRÆ-
mij legis.

Redeamus igitur, si placet, ad propositum. **IVD.** Redeamus. **CH.** Via ergo ad Christianismum certissima atq; expeditissima, ut dicebā, hæc est, hominem à Deo optare, quod sit excellenti sue nature & sublimibus desiderijs conueniens, & sperare ab illo, deq; illo se accepturum considerare id munus, quod magnitudine & potentia illius condignum sit: nempe à scælicissimo scælicitatem, ab immortalitate immortalitatem. quibus rebus duabus factus, appositus, natus est homo. in quo & animus ratione est ornatus, & uoluntas capacissima. quæ que nullis possit rebus conditis impleri, solo Deo acquiescit, & cuius natura atque essentia sempiterna est durationi apta. **IVD.** Cur non hæc aperitis eloquebatur uerbis? cur semper terrena promittuntur in lege? **CH.** Quia loquebatur pueris rudibus, nondum capacibus rerum cœlestium. & ita uestra lex in cortice puerilis est, intus latet nucleus spiritus, quem Christus protulit ac ostendit mundo.

mundo. Pueros enim ad literas primâ que illa for-
 mandorum morum exercitamenta, non allicimus
 ostendendo opes, decus, & ampla illa quæ uirtu-
 tem sequuntur præmia: sed pyro aliquo, aut panis
 crusta mellita, aut pollicendo calceos elegantes. ita
 uos allicebamini ad culturam legis, rebus sensui
 expositis: nos uero Christus assuefecit æternita-
 tem beatitudinis intelligere, cupere, sperare. IVD.
 Promittitur corporalis res, & temporaria, quo-
 modo igitur res spiritalis rependitur, & sempiter-
 na? CH. Quia & puero laganum pro studioso la-
 bore proponitur, per quem laborem grande postea
 decus & magnæ opes comparantur. Adducit Deus
 pater indulgentissimus & sapientissimus homines
 corporeis rebus assuefactos, promissione illarum,
 ut postea id largiatur, quod uix esset ipsi ausi opta-
 re. IVD. Id si ita est, quid causæ est quo minus
 apertè dixerit? CH. Non est ea dubitatio ingenio
 tuo digna. nam si ei qui supra sensus & res corpo-
 rales se non erigit, de spiritalitate dicatur, quid aliud
 fuerit quàm semoto colore quo alliciebantur sensus, fru-
 ctu omnem sermonis perdere? mens illa nondum capit:
 detractis autem ijs quibus tenebatur sensus, nihil super-
 est iam quo res nitatur, ita cõcidat per se ipsa neces-
 se est. Si tu quum pusioni tuo pyra & laganum ostendis,
 ut itet ad ludum literarium, pariter de opibus, de uirtu-
 te, deq; ingenti uirtutis premio facias mentionem, quid profece-

profeceris aliud, quàm ut parua contemnat, & magna non assequatur? ita confundas omnia, nec ille quod tu cupis efficiat: quia nec grandia intelligit, & parua iam pro nihilo habet. Ita si uobis spiritaliter esset locutus Dominus, excæcasset uestros oculos, uelut prolata luce fulgentissima. ideo dixistis Moysi, Ne loquatur nobis Dominus, loquere tu. & in eius signum uelum faciei suæ prætendit Moses, in quam faciem radijs fulgentem intendere oculi uestri non ualebant. *Auscultate Esaiam manifestis uerbis de uobis testantem: Quem docebit, inquit, scientiam, & quem intelligere faciet? quod audiuit, ut pueri sunt ab lacte, auulsi ab uberibus. Nam ut mos est pueris, datur eis præceptum post præceptum, præceptum post præceptum, linea post lineam, linea post lineam, parum ibi, parum ibi, quia balbutientibus labijs & lingua altera loquetur propheta ad populum istum. Hactenus Esaias. Si proponebantur uobis rudia & crassa, quia spiritalium non eratis capaces, que ratio fuisset enunciandi spiritalia? IVD. Nullus ne tandem erat tum capax, omnes erant pueri? etiam Moses, etiam Dauid, Helias, Heliseus, & alij prophetae? CH. Erant quidem in illo populo nonnulli, qui aliquid spiritalius de Deo, uti par est, saperent: sed populus tamen nihil supra sensus assurgebat. quod ostenderunt in deserto, quando in tanta multitudine nemo inuentus est idoneus,*

qui

qui loqueretur cum Deo, præter Mosen. ille autem, ac propheta, qui erant sapiētiores, quibusq; se apertius communicabat numen, altius intuebantur quàm populus: de quâ scientia dicit David, Incerta & occulta sapiētiae tuæ docuisti me. & in alio Psalmo: Retege oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. & in eodem Psalmo: Super senes intellexi, quia mandata tua dilexi, & ad ueram legis custodiã da mihi intellectũ, & custodiã legem tuam, & custodiam toto corde. Et quum Esaias dicat, daturũ Dominum sperãtibus ea quæ solus scit ipse Deus, humanum uerò oculum nunquam uidiſſe: non dubium est, quin nonnulli de tantis illis bonis & cogitarint, & bene sperarint. Sed quum uobis loquebantur sapientes illi; planè uerbis & sermone suo toto demonstrabant uos esse pueros. Puerilia promittunt pro exequutione diuinarum præceptionum, & ea dicunt de Deo tam crassa, tam absurda, ut uos intelligatis, quæ saniores philosophi gentium erubuissent dicere: omnia humana membra, omnes affectiones ac miseriaſ nostras Deo tribuūt. nonne hoc est ad pueros uerba facere?

DE ABROGATIONE LEGIS.

IVD. Vt fatear peccare nostros in legis intelligentia, certè uos multo peccatis grauius, qui legem hanc non seruatis, quum esse à Deo datam

Ee confi.

confiteamini. CH. Quia lex ea erat temporaria usque ad Messiae aduentum, qui illam presentia & doctrina sua illustratam sustulit, reposita alia multo excellentiore, magisque & ad hominis excellentiam accommodata, & ad Dei maiestatem. IV. Atqui lex haec nostra saepe nullo a Deo ipso aeterno nominatur & foedus perpetuum, & pactum sempiternum, quasi nunquam finiendum. CH. Magis tu mihi argumentum istud obijcis, uel perturbandi mei gratia, qui ignarus sum uestrae linguae, uel ut tu mihi elabaris, quam ut ualidum esse arbitrare. neque enim potes tu ignorare id, de quo uideo inter omnes constare, qui quidem hebraice norint, uocem illam ad olam, quod nostri aliam in aeternum, aliam in sempiternum, aliam in seculum uertunt, non simpliciter dici de tempore, cuius finis sit nullus, sed uel de longa duratione, uel indefinita, uel de eo quod continenter duraturum est sine interpolatione: cuiusmodi sunt item apud Latinos & Graecos, perpetuum, perenne, iuge, infinitum, de quo multa sunt in sacris literis exempla, ut Exodi 21. Seruiet ei in aeternum. nempe quae diu uiuet, uel usque ad annum Iubilaei. & Hiere. 25. de migratione Babylonica: Ponam, inquit, in his regionibus solitudinem sempiternam. hoc est, uel diuturnam, uel perennem usque ad reditum in Babylone. nam statim addit, Seruiet gentes istae regi Babylonis septuaginta annis,

annis, & continuo posteaquã fuerint impleti septuaginta anni, uisitabo regem Babylonis, & gentem ipsam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & terram Chaldaëã, & ponã illam in solitudines sempiternas. Isthæc autem uestra sacrificia æterna nominantur, quasi quã diu durabit lex, nunquã cessatura, nec intermittẽda suis tẽporibus, quã diu essetis ubi liceret exequi. alioqui Babylone cessarunt, etiã tot annorum centenis inter uos: & Daniel cap. 12. prædixit. IV. Quid ergo est uarietas in Deo atq; inconstantia? CH. Vnde id colligis? IV. Quia præcipit quod aboliturus est, fert legem quam ipse idem sit abrogaturus. CH. Est inconstantia in medico, si hodie iubeat ægrum sumere cassiam, cras aloën: est in te inconstantia, si discedens domo præscribas ministro, ut computet rationem hebdomadis, postea lectum sternat, tum uerrat cubiculum, inde paret prandium? Est uarietas aut mutabilitas in Deo, quòd nunc arbores & stirpes omnes frondent ac florent, post quatuor menses erunt nudæ? IV D. Non sunt hæ inconstantia, quæ sub eadem constitutione comprehenduntur. CH. Eundem in modum sub eadem Dei constitutionem uenit, ut uobis tradetur lex aspera & dura, umbra spiritualitatis uobis congruens, postea daretur spiritualitas uniuerso hominum generi. nec aliter in hoc ado-

lescit mens & sapientia humani generis, quam in
 unoquoque hominum, qui Dei constitutione pri-
 mum infans est, hinc puer rudis atque imperitus,
 tum uir ingeniosus, eruditus, prudens. IV. Ex-
 plicatius aliquid & dilucidius uellem audire de ra-
 tione ferendæ legis. nam mirari satis non possum
 tradi legem à Deo, quam ipse sit mox abrogatu-
 rus. CH. Non possunt hæc paucis uerbis doce-
 ri, quæ ingentia in se atque admirabilia claudunt
 mysteria: ingenio est opus, & sedula attentione.
 IV. Ecce me attentissimum, & cunctum in hoc
 ipsum. CH. Missurus Deus Messiam suum, hoc
 est, seruatorem redemptoremq; humani generis,
 uoluit esse populum aliquem peculiarem sibi, in
 quo nasceretur & educaretur, & uitam transige-
 ret mortalem. Hunc autem populum instrueret
 ornaretq; cognitione sui, & cultu, ut quum is so-
 lus esset uera sanctaq; religione præditus, nulla re-
 linqueretur alijs populis, querela, quòd ex se orta
 non esset salus Domini, non apud se educata, non
 se docuisset. ille enim populus ad hæc omnia emi-
 nebat, & erat aptus præ cæteris, in quo uno esset
 ueri Dei cultus ac pietas. ideoq; Dominus noster
 natus inter Iudæos, reliquas nationes fecit in hoc
 æquales, ut ipse nullam omnino adiret, professus
 se ad solas uenisse oues, quæ aberrassent ex domo
 Israël: apostolos deinde suos misit in orbem uni-
 uersum.

uersum. Vos autem ut sibi essetis populus & hæreditas, non elegit ex omnibus tanquam optimos. scis enim quoties illi maiores uestri peccarint, quæ sint & quàm acerbæ in sacris literis de duritia cordis uestri, de impietate uestra querimoniæ: quas nihil attinet referre, passim sunt cuique obuiæ. Placuit autem illi fides Abraæ, probauit integritatem Isaac, grata fuit simplicitas & mansuetudo Iacob, propter eos stirpem Iacob sumpsit sibi tanquam gentem sibi dicatam & sacram: quemadmodum propter memoriam Dauidis noluit omnino tollere regnum è familia Solomonis, ut maneret lucerna Dauid. Deuter. quarto: Quia dilexit patres tuos, & elegit semen eorum post eos. & quarto Regum: Misertus est Dominus Israël, & reuersus est ad eum propter pactum suum, quod habebat cum Abraam, Isaac, & Iacob. IV. Cur ergo tulit hanc legem, & talem legem tam duram & temporariam? C H. Imò id maximè decebat Deum optimum, ut temporaria esset lex, quæ & dura. primùm omnium uoluit uos tanquam oues signo suo aliquo notare, & à cæteris gregibus separare, ideo legem tulit. tum quia ex ignorantia & prauitate morum maiores uestri in Aegypto non unum habebant Dei colendi ritum ac morem, & ad prauas cæremonias delabebantur pleriq; præscripsit septa quæ non egrederemini. Maxima ta-

men legis fœdæ causa fuit, incredibilis Dei fauor erga uos, qui uos tanquã filios chariffimos aberrantes uoluit in uiam reducere, & imperitos erudire. Olim maiores uestri, quòd Deus esset locutus progenitoribus gentis, & circumcisionem fecisset uelut fœdus quoddam inter se ac illos, illa freti fiducia, omnia se abundè consecutos in religione existimabant, nulla erat mentio de imploranda Dei misericordia, reliquas nationes aspernabantur tanquam profanas & impias, se esse existimantes sanctos Dei & sacrosanctos. hanc tam stolidam arrogantiam uolens illis Deus adimere, & instituere ad sapientiam, dedit eis legem: quã cum uiderent se non custodire, intelligerent quantũ deesset sibi ad perfectionẽ iustitiæ, & uerũ cultum diuinitatis: diffisi humanis facultatibus, confugerent ad Dei opem & misericordiam, implorarent Messiam, et auidè expectarent, per quem fieret reconciliatio, & assequerentur salutem sempiternã. Et loquutus sum de lege illa, facili, miti, expedita, decem præceptorum: quæ cũ sit expedita & facilis, maximeq; conformis naturæ, eamq; ipsam non possitis præstare, docet uos quantopere Dei gratia egeatis, tum illo per quẽ reditus nobis patet semper ad gratiam Dei. Nam illa alia de ritibus et ceremonijs, tã multa, tã uaria, grauias, molesta, intolerabilia, non sunt uobis data ut per ea fieretis meliores, sed ne peiores, scilicet

scilicet procliuēs in idolatriā, & cultū pessimo-
rū dæmonū: ut ab ea nefaria consuetudine abstra-
heret, iussit quē cultū idolis eratis præstaturi, sibi
uni præstaretis. alioqui enim quorsum opus est im-
molationibus naturæ illi summæ & omnipotentis
quis sanæ mētis existimet placari illū sanguine, et
nidore animalū? quod ne ignoretis, satis superq;
traditū est uobis, & incultatū, eiusq; rei prophe-
tarum omnīū sunt referti libri. In Psalmo enim 50
dicitur, Quoniam non uis sacrificiū, nec dabo, ho-
locaustū tibi nō placet: sacrificia Dei spiritus con-
tritus, cor contritū & contractū Deus non despi-
cies. & in alio psalmo, Holocaustū & sacrificiū
pro peccato non postulasti. & psalmo 49. Audi
popule mi, & loquar Israël, & testificabor aduer-
sum te: Deus Deus tuus ego sum. Non super sacri-
ficia tua arguā te, nec super holocausta tua, quōd
non fuerunt coram me semper, non accipiā de do-
mo tua iuuenicum, & de septis tuis hircos: & quæ
sequuntur. Tum ad impiū conuersus, ostendit non
placere sibi malos quantumcunq; in lege ac præ-
ceptis eius sedulos: Ad impiū uerò dixit Domi-
nus, Quare tu prædicas legem meam, & foedus
meum labijs tuis uersas? Esai is quoque dilucidissi-
mè, & quidem initio statim sui uaticinij, tanquam
lapidem fundamenti huius ponit: Audite uerbum
Domini principes Sodomæ, auribus percipite

legem Dei nostri populus Hamorrhæorū. Quorū sum mihi offertis multitudinem uestrarum uictimarum? dicit Dominus. Satur sum. holocausta arietum, & adipem bubalorum, & sanguinem uitulorum, & agnorū, & hircorū nolui. Quum in conspectum meum ueniretis, quis hæc de manu uestra requisit, ut sic atria mea conculcaretis? ne pergatis simulatum sacrificium offerre. Suffitus abominatio mihi est. Neomenias & sabbatum, quibus coetus iniquos conuocatis, ferre non possum. Neomenias uestras & solennitates uestras odio habuit anima mea, oneri mihi sunt. Laboraui, ut sustinerem. Quid ergo postulet Deus ab homine, audite. Lauamini, munda te, aufer te maliciam operum uestrorum, desinite male facere, discite bene facere, querite iudicium, dirigite oppressum, iudicate pupillo, iudicate uidua. Idem Esaias in capite duode sexagesimo: Interrogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo uolunt. Quare ieiunauimus, & nõ es intuitus? affliximus animas nostras, & ignorasti. Ecce in die ieiunij uestri, quicquid est uobis animo collibitum facitis, & debita uestra repetitis, litigatis ieiunantes, & contenditis, & inuicem iniquè cæditis. Ne ieiunetis uti nunc, quum in excelsis auditur clamor uester. Non est id genus ieiunij, quod est mihi cordi, affligere hominem in die animam suam, incuruare ueluti runcum

cum ceruicē suam, in sacco & cinere sterni. Nunquid istud appellatis ieiunium, & diem Domino acceptabilem? An non hoc potius est ieiunium quod elegi, ut soluas colligationes impietatis? Tum addit alia, quæ ad Dei & hominum charitatem faciunt: quæ quoniam tibi nota esse scio, non adiungam. Idem agit capite sexagesimosexto. Michæas quoque capite sexto, quum adhortatus esset populum, ut gratum se erga Dominum pro ingentibus beneficijs exhiberet, & iustitiam intelligeret ac sectaretur, ut ueram doceat gratitudinem ac iustitiam, dicit: Quo placabo Deum? cur uabó ne me Deo excelfo? nunquid placabo eum holocaustis & uitulis anniculis? Nunquid uolet Dominus millia arietum, & decem millia torrentium olei? Nunquid dabo primogenitum meū pro præuaricatione mea, fructum uentris mei pro peccato animæ meæ? Nunciabo tibi, ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirit à te: utique facere iudicium, & diligere misericordiam, & humiliare te, & sequi Deum tuum. Psalmista crebrò nos admonet, ut sacrificemus sacrificia iustitiæ.

IV D. Illud tamen adhuc me torquet, cur hæc qualiscūq; lex est, quum sit Dei, antiquetur? CH. Facilem mea quidem sententia, & explanatā quæstionis huius rationem tibi edam.

DE VOCATIONE GENTIVM.

Quid tu de gentibus & nationibus censes, an non & illi sunt homines haud secus quam uos? IVD. Quis de hoc ambigat? CH. Præditi sunt ratione, iudicio, consilio, uoluntate, amore, perpetuitate animorum. Illorum Deus conditor est & pater, ut uestri. IVD. Id quoque constat. CH. Credibile est igitur, Deum, qui sit optimus, beneficentissimus, nemini inuidens, & istos quoq; ad gratiã suam & æterna munera uelle asciscere: quod oraculis est sanctorũ prophetarum testatum. Iacob moriens prædicit, Messiam futurũ expectationem gentiũ. & in psalmo idem Messias precatur, Libera me à populo cõtradiciente & repugnante, statue me caput gentiũ. Cui pater respondet per Esaiam capite 49. Et dixit Dominus, inquit, exiguũ est ut sis mihi ad suscitandas tribus Iacob, & ad conuertendos desolatos in Israël. dedi etiã te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; in extremũ terræ. Nõ potest locus hic de alio quam de Messia intelligi, in quo Deus uelit ostendere opulentiam suæ misericordiæ, & magnitudinem suæ potentiæ. ideo dicit leue & exiguũ opus esse, si id modo illi tribuatur, ut ueniat ad utilitatẽ folius Iudææ gentis: ad uniuersitatẽ humani generis mitti eum conuenit. & id decet Deum illũ, qui autor est paterq; hominũ cunctorum. Hac ipsa de
re

re sunt & alia in eodē capite, ut illic: Ecce ego leuabo super gentes manū meam, & super populos exaltabo uexillū meū. Tibi uerò homini in sacris literis adeò exercitato, satis est locū uel digito designasse. Nec solū prædicūt prophetæ uocādas esse nationes ad Dei ueri & summi pietatē, sed prælatū iri uobis. Esaias capite sexto & quinquagesimo, uerbis Domini promittit eunuchis & alienigenis, qui Dominū ritē coluerint, potiorē locum in domo Dei, quā ipsi filijs & filiabus. I V. Minatur se Dominus ad gentes transiturū, ut nos adducat in zelum. ut apud Esaiā, Propter peccatum Iudæ, dicit Dominus, quærere me feci ab ijs qui non interrogauerunt, inuenire me feci ab alijs qui non quæsierant me. dixi, Ecce ego ecce ego, ad gentē non uocatā meo nomine. C H. Atqui hæc non comminatio est, sed prophetia rei euenturæ, ut aliæ de quibus sumus locuti. Sed uos uelletis Deum misereri uestri, quum sitis pessimi: non uultis aliarum nationum misereri, non peiorū quā uos estis. I V D. Si ut nos adducat in zelum, transit Dominus ad gentes, non transisset, si nos illi nō peccassemus: uel certē cū illi reconciliabimur, repudiabit gentes tanq̄ pellicē, & cunctus ad sponsā suā synagogā reuertetur. C H. Faceret hoc quidē Deus, si uestri esset similis: uos nō faceretis, si illius essetis similes. Quæso te, credis tu cadere in Deū

tam

tam uilem & abiectum affectum, qui in bonum & sapientem uirum non cadit, ut ex emulatione, aut inuidia, aut ira bene faciat, ut alteri doleant oculi, cui male uelit? Natura est ille beneficus & munificentissimus, & omnibus largiter commodat, non ut alterum lædat, sed ut omnibus profit. Itaque si uos non peccassetis, non utique non transisset Deus ad gentes, & extendisset misericordiam suam in omnia, quorum est Deus. Sed uos fuissetis principes, reliqui autem uestra uelut accessio. Nunc contra contigit, nam si qui ex uobis seruantur, is ad gentes accedit, sicut in Deuteronom. scribitur: Si auscultaris domino Deo tuo, ut custodias omnia præcepta eius, ponet te Dominus sibi populum sanctum, & ponet te Dominus in caput, & non in caudam, & eris supernus, non infernus. Quod si non obedieris uoci Domini Dei tui, peregrinus qui est in medio tui, erit te superior, tu uero illo inferior. Ipse mutuabit tibi, non tu illi. ipse erit caput, tu cauda. Hæc & alia ibi Moses uerbis Domini. Quum autem reconciliabitur uobis Deus, non desinet esse misericors in eos qui quærunt eum, sed erit tum & in uos.

R V R S V M D E A B R O G A
tione legis.

Quod si Deus gentes quoque ad suum complexum, ad amicitiam gratiam que suam asciscit,

asciscit, par est ut ea lex eis feratur quæ sit omnibus apta & congruens, qualis certè non est lex uestra. Lex uestra erat ne uniuersalis omnibus nationibus ac gentibus, an peculiaris uni populo? IV. Vniuersalis, quia Dei, qui est dominus uniuersorum. CH. An si medicus sit aliquis publicus, ea de causa quia publicus, quicquid uni aegro præscripserit, ad aegros omnes credetur pertinere? IV. Non arbitror. CH. An quia Dominus aliquid præcipit uni seruatorum, idem protinus alij omnes præceptum sibi esse debent interpretari? IV. Minimè uerò. CH. Ita Deus medicus & dominus uniuersorum, medicinam applicat unicuique congruentem, quæ ad alios non pertineat. De uestra autem lege expresse scriptum est, Qui annunciat uerbum suum Iacob, præcepta & iudicia Israël. Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestauit eis. & in alio Psalmo: Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Si lex erat uniuersalis, cur non iussi estis eam explicare omnibus? Volo ex te audire, an uos diuulgatis uestram legem? IV. Minimè. CH. Prædicastis ne Babylone, aut Romæ? IV. Non. CH. Imò nec uersabimini inter gentes, ut eos possitis docere. an ijs qui uiderunt uos, & agnouerunt Deum uerum colere, suastis ut ad uos transirèt? Moses socero suo Ietro nunquam suasisit, ut secum per-

permaneret, sed in patriam illum remisit, sacerdos
 tem idolorum. ut antea Solomon non suavit reginæ
 Sabba, ut fieret Iudæa: nec Daniel Nabucodonoso-
 fori, aut Dario: nec septuaginta senes Ptolemæo,
 à quo tanti fiebant. Hoc isto tempore mysteria ue-
 stra occultatis: & diris deuouetis, si quis enunciet
 tantummodo. pertinaciter asseueratis non esse salu-
 tem, nisi inter uos. Quid, quòd omnia per quæ lex
 & ceremonia uestræ exercentur, declarant aperte
 ad unum tantum populum illa omnia pertinere? ea ue-
 rò sunt, sacerdotium ex una certa tribu, unum tem-
 plum in una ciuitate, omnia definita & descripta
 ad terram illam promissionis & 12 tribuum. Ex pecu-
 liaribus itè præceptis satis colligitur, ingenio ue-
 stro esse accommodatam legem. Nam quòd estis natu-
 ra zelotypi, permissus est uobis libellus repudij: ut
 citius eijceretis uxores, quàm occideretis. Quia proni
 ad usuram, permissum ut sceneremini extero, mo-
 dò abstineretis à fratre. Quia creduli in malum, uo-
 luit uos abstinere Deus à commercio idololatrarum,
 ne illi pertraherent uos in suos ritus. Tu medicinam
 hanc ei adhibeas, qui postquam edoctus fuerit unum
 esse Deum, uana esse idola, periculum nunquam sit, ne
 in cultum falsorum deorum reuoluatur? & si cum alijs
 impijs uersetur, ipse facilius eos ad suam pietatem
 transferat, quam ad eorum impietatem transcat? quod
 inquam plurimis Christianis compertum est experi-
 mento,

mento, ut unus solus uniuersum sæpe populum ad suam pietatē traduceret. Iam quid opus est lege de zelotypia, uel sceneratione, ei genti quæ nec zelotypia est natura, neq; sceneratrix? Lex quæ datur uni populo, conformis debet esse ingenio illius, ad mores illius reddendos meliores. Lex quæ uniuersis datur, cõformis debet esse toti generi humano. Nihil porro istorũ exteriorum accommodari uniuersis potest, propter diuersitatē ingeniorum in diuersis regionibus ac temporibus. Ergo Dei est, qui author est naturæ, unusq; regiones, tempora, hominũ ingenia pernouit, eã ferre legem, quæ apta sit omnibus ætatibus, sexibus, regionibus, temporibus: qualis est lex Christi, quæ omnibus congruit: idq; argumentum est, eam esse generalem. In qua illud uelim te animaduertere, nullũ esse præceptum, quod non uniuersis congruat, nullum ei posse excipi ætate, sexu, loco, tempore, ualetudine. **IVD.** Qui isthuc fieri potest? an non habetis uos ieiunia, & dies festos, & præcepta de conubijs, & alia permulta, à quibus excipitis multa hominũ genera: et uestri pontifices multos uel pecunia, uel gratia soluunt legib. & canonibus. **CH.** Fando tu quidẽ nonnulla de legibus atq; institutis nostris fortassis audiisti, sed nihil ut uideo exactius uel accuratius. Christi præcepta sunt, ut de se omnia speremus, & fidamus, qui patri Deo
 pro

pro omnibus satisfecit : hinc ut amemus Deum
 plusquam nosmetipsos, & proximum non aliter
 quam nos ipsos. Hæc est summa legis Christi, à
 qua nullum genus hominum, nulla conditio po-
 test excipi. Patres deinde & rectores ecclesiarum
 quasdam attulerunt regulas, quæ uelut manu duce-
 rent ad fastigium hoc pietatis, ut de ieiunijs, de o-
 cio feriarum, de audienda missa, de precibus, de
 coniugijs. Lex diuina, ut sapientissimi authoris
 omnium, omnes comprehendit, omne tempus, om-
 nem locum. Lex humana, ut hominis non omnium
 capax ac prouidi, multas exceptiones uel ipsa ex
 se recipit, uel ab eo ipso patitur qui legem sanxit.
 Sed attende quæso, & intelliges quantum inter le-
 ges nostras & uestras intersit. Quis est uerus Dei
 cultus? I V. Quem Deus ipse præscripsit & stã-
 tuit. C H. Ecquem Deus statuit? I V. Quem
 legis in libris Mosis. C H. An non paulo antè ex
 psalmis & prophetis docuimus, ueram religionẽ
 esse animi puritatem, & iustificationem, non ui-
 ctimas atque immolationes animalium? Cedò, est
 ne aliquid quod ego tibi possim gratius facere, &
 per quod magis tibi concilier, quam si dem operã,
 ut tibi siã quam simillimus? I V. Nihil, ut uide-
 tur. C H. Poteris tu me magis diligere aliqua ra-
 tione & uia, quam si uelut te ipsum in me contem-
 pleris? I V. Quorsum id tandem? C H. Quia
 nulla

nulla est religio, nullus cultus Deo acceptior, quā si
 te illi efficias similem, quantum quidem præstare
 possis. similitudo autem hæc in sanctificatione nõ
 corporis, non rerum exteriorum, sed animi exi-
 stit. Sancti, inquit, estote, quia ego sanctus sum.
 Quale hoc tibi uidetur? Nam si quid in eo uel hæ-
 res, uel requiris, satisfaciemus tibi, priusquā pro-
 grediamur ulterius. IV. Non uidentur mihi ab-
 surda, nec à recto iudicio aliena: & multas in sa-
 cris libris sententias memini legisse me, quæ hoc
 ipsum testificentur. CH. Similitudo igitur pa-
 rit beneuolentiam inter te & Deum, & is Dei
 cultus multò optimus, imò uerissimus ac solus. Sci-
 to igitur amorem ipsum maiorem similitudinem
 gignere, & magis copulare animos, & ex duobus
 unum prorsus efficere. IV. Hæc sunt nimium
 profunda. CHR. Etiam uos quibus data est lex
 terroris, de amore nihil unquam auditis. quæ con-
 iungant & deuinciant corpora, multa sunt: quæ
 uerò animos ac spiritus, quid tandem est? IVD.
 Nescio. CH. Credo. nihil enim scitis uel acutū,
 uel reconditum, uel excultum expolitumquæ, uel ab
 ingenijs, uel ab eruditione, à qua uelut dedita ope-
 ra longissimè abestis. nunquam ne audiuidis, ami-
 citia coniungi homines, ut amicus amico sit alter
 ipse? amor igitur non solum efficit animos ac spiri-
 tus similes, sed unum prorsum. Quòd si uerus Dei
 Ff cultus

cultus est, et eius fias similis, et ex similitudine gratior, nihil est quod maiorem gratiam conciliet quam amor. amore enim amor gignitur. quod si ames, redamaberis. amor hic nexus est animorum. fies unum cum Deo, ac proinde uelut Deus quidam. Hæc est æterna hominis beatitudo. uel aperte, uel tacite huc uota omnia humani cordis tendunt. Confer iam leges. uestra nunquam ferè de amore loquitur: et si quando, breuiter id et obscure, semper de metu ac terrore. Deus uobis est magnus dominus, pugnator, ultor, zelotes, quæ omnia in seruile affectum deiiciunt animos. nobis omnia sunt de amore Dei et proximi. noster Deus mitis, misericors, blandus, indultor, pater: quæ omnia in filialem habitum componunt animos nostros. Quæcunque in Euangelio præcipit Christus, ad amores istos pertinent, quæ rectores Ecclesiarum ad uerum Dei cultum referunt. Ieiunamus enim, ut spiritus se ad Dei contemplationem extollat: precamur, ut incendamur charitate: feriamur, ut animus curis uitæ huius solutus, liberius de Deo cogitet: intersumus missæ, ad memoriam redemptionis nostræ.

IV. Quid uerò leges pontificiæ de sacerdotijs, de initiationibus? CHR. Non differimus hic de politicis legibus, quarum usus est in fero, et ciuitate, sed sacris ritibus ac ceremonijs, quæ ad cultum diuinum sunt constitutæ. Profer huc uestra.

non uesci porco, nō lepore, non anguilla, non ad-
 suere lanam lino, quam similitudinem Dei adfert,
 quam iustificationem, aut purificationem mentis,
 quam beneuolentiam conciliat cum Deo. Iam ue-
 rò quantum interest, ostendere simpliciter uiam,
 qua ad Deum peruenias, per amorē scilicet, quod
 fecit Christus: & onerare miserum animum im-
 mensa præceptorum multitudine, quæ satis sit ne-
 gocij uel memoria posse continere, quod contigit
 uobis per manum Moysis, in quo planè estis tracta-
 ti ut nequã mancipia, quæ plagis emendantur, ita
 præceptis minæ sunt atroces additæ: & uobis,
 quia nō bene cōmittebatur ociū, datū est negociū,
 quo distineremini, longum, uarium, molestum, o-
 diosum, non eo sine ut id ageretis, sed ne contra-
 ria, non ut Deū coleretis, aggerata sunt tot præ-
 cepta tam minacia: sed ne uacaret uobis relabi ad
 idololatriam, ita circumsepsit uos Deus suis præ-
 ceptis, ne locus patèret alienis. IV. Hæc indigēt
 magna speculatione. CH. Nec omnino nulla, nec
 fortasse tanta, quãta nunc tibi uidetur, comprehen-
 disti ne memoria? IV. Etiã. CH. Videris tibi
 facilereteturus? IV. Ita planè. CH. Domi ergo
 solus per ociū recolita. IV. Faciã. CH. Itaq; cū
 apertæ fuerunt ianue diuinæ benignitatis, ut per
 eas ingrederentur gentes, lex uestra antiquata est,
 & data noua à Deo ipso toti humano generi,

congruens uniuersis, ut olim uobis, quæ apta ingenio esset uestro. id quum ratio ut factum sit euincit, neque aliter de suprema est illa sapientia cogitandum, tum oracula sunt prophetarum. Malachias enim dicit primo capite: Non est mihi uoluntas in uobis, dicit Dominus exercituum, & munus non uolam de manu uestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum eius magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo. & oblationem mundam offeretis, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. Perpende prophetiæ huius singulas sententias. accessum gentium ad Dei cultum prædicit, in quo iam uos cum uestris sacrificijs, ritibus, ceremonijs ostendit minimè placituros, nec munus iuxta legem Mosis gratum futurum: sed si in illo Dei cultu uniuersali uultis placere domino, offerte (inquit) non immundum sacrificium adipis, sanguinis, medullarum, sed oblationem mundam. quid enim potest dici immundius, quid tetrius aut foedius, quàm illa tanta & tam iugis tot animi malium carnificina? quid erant aliud pontifices et sacerdotes olim uestri, quàm lanij perpetui & coqui? itaque mundum sacrificium, ad mundiciem et animorum pertinet & manuum. Nec uideo quod in tempus referri possit, quod Esaias inquit capite sexagesimo sexto, quàm in hoc, quum tantis uotis expecta-

expectatis Messiam, & fingitis uobis reditum in
 Palæstinam, & tanto molimine apud animos ue-
 stros & sermonibus inter uos edificatis templum.
 Sic dixit Dominus, inquit, cœlum est solium meū,
 & terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista
 domus quam edificabitis mihi, & quis est locus
 quietis meæ? omnia hæc manus mea fecit, & exti-
 terunt hæc, dicit Dominus. Hinc subdit, quod nos
 dicimus, purum & sanctum animum uerum esse
 Dei templum: & cum toto hoc, inquit, respiciam
 ad pauperem, & contritum spiritu, & trementē
 super uerba mea. De sacrificijs autē, per quæ uos
 in æde illa ingentem apud illum gratiam quæsitu-
 ros confiditis, pergit dicere: Qui immolat bouē,
 ac si interfecisset uirum: qui immolat pecus, per-
 inde est ac si deceruicasset canē: qui offert oblatio-
 nem, est ac si offerret sanguinē suillum: qui suffire
 facit thus, est ac si bene diceret idolo, & abomi-
 nationibus suis anima illorum delectata est. sic il-
 le. Et Hieremias uerbis multo apertioribus cessa-
 tionem legis denunciât: Ecce dies ueniunt, dicit
 Dominus, & feriam cum domo Israël & cum do-
 mo Iuda fœdus nouum, non secundum fœdus quod
 pepigi cum patribus eorum in die quum apprehen-
 di manum eorum, ut educerem eos de terra Aegy-
 pti, quia ipsi irritū fecerunt pactum meum, & do-
 minatus sum eis, dicit Dominus. Sed hoc erit fœ-

dus quod feriam cum filijs Israël: post dies illos (dicit Dominus) dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et quidem hæc prædicit futura post dispersionem Iudææ gentis, & post exilia per orbem totum, & post illud magnum & nouum, quod Dominus factururus est super terram, ut fœmina circundet uirum. IV D. Istud ad Mesiam nostrum pertinet. CH. Nondum de Mesia disputo, sed de legis cessatione, quam uides aperte prædici, tanquam medicamentum ad tempus aptatum morbo uestro. Et ne te defatiges, deq; Dei constantia & stabilitate in proposito sis anxius, neu legem tuam deplores tanquam reiectam prorsus & extinctam, scito abrogationem illius esse factam ad sensaliteræ, non ad sensa spiritus. IV. Quid ego audio? CH. Dicã apertius. Lex quã populo Iudæo dedit Deus per manus Moysis, diuina est adhuc & perdurat, & ueri Christiani eã obseruant. IV. Estis ergo Iudæi ut nos. de quo est igitur controuersia? CH. Vos legem illã corporaliter obseruatis, qualẽ exhibuit Moses: nos spiritaliter, quemadmodum Christus, & eius discipuli enuclearunt. & abstinemus nos etiã porco & lepore, & offerimus hostias in lege præscriptas, sed ad sensum diuinatum magnitudine, tum etiã præstantia humana dignum. Abstinemus enim

nim porco, id est immundicia carnis: & mactamus Deo pecudes, id est belluinas nostras affectiones. sed longum esset persequi singula. Et veri Christiani sunt Iudæi spirituales, & filij Israelis, & semen Abraæ, progeniti ab illis non secundum opus belluini corporis, iuxta quod genitus est etiam Ismaël & Esau, sed ab excellentiore parte, nempe ab animo, per imitationem uirtutum illorum. Ergo ostensa est eadem lex uobis quidem à Mose tecta uelo, nobis autem resecta & reuelata à Domino nostro Iesu. IV. Quomodo potestis uos obseruare, quæ non modò negligitis, sed etiam contemnitis? persuasum enim est uobis, legem nostram non modò mortuam esse cum uestro Iesu, sed etiam post eius resurrectionem mortiferam. CHR. Nos id sentimus de lege uestra carnali, seu simpliciter sumpta, & sine figuris: spiritualis autem adhuc uiuit. IVD. Atqui uulgus Christianorum & doctorum ex uobis uel plerique, uel non pauci, ritus & ceremonias nostras ignorant: quomodo possunt quod nesciunt, uel scire quorsum pertineat, uel rectè obseruare? CH. Qui ex nostris hominibus significationes illas sublimes & mysteria legis uestræ non intelligunt, obseruant nihilominus quæ sunt præcepta: quia quæ uobis in mysterijs sunt & arcanis tradita, planioribus sunt nobis uerbis iussa,

& retereiore sententia. ut si nescio quid sit por-
 cus, nec quorsum pertinet non uescendum porco
 in sensu spiritali, obseruabo nihilominus præce-
 ceptum, si dicatur mihi non esse pascendam men-
 tem, hoc est inquinandam obscenitate atque im-
 mundicijs, quales bruta & abiecta caro expetit.
 Non meministi te aliquando didicisse literas in syl-
 labas coniungere, syllabas autem in uerba? IV.
 Non satis commemini, sed in multis pueris id ob-
 seruauit. CH. Non animaduertisti quot formu-
 le, quot uiae ostenduntur eis à ludimagistris, ut re-
 cte elementa inter se applicent? ea omnia ubi iam
 perdidicerunt, legere obliuiscuntur, & nihilo se-
 cius expeditius legunt, quam cum illis formulis:
 quas omnes & si aliud agentes, nec animum ad eas
 aduertentes, obseruant tamen in legendo. Puerum
 quoque imprudentem aliquid acturum multis in-
 struimus consilijs, & præceptis, & cautionibus:
 quæ omnia unica illi prudentia, quum eam tempo-
 re atque usu rerum parauit, suppeditat. sic præce-
 pta & formulæ uiuendi, & ratio colendi numinis
 multis uerbis explicantur, & proponuntur ijs qui
 carent spiritu Dei, hoc est fiducia & amore erga
 Deum, quæ uniuersa Dei amor latenter docet, &
 quum usus poscit subministrat. Quod si multa illa
 præcepta atq; instituta eò pertinēt ut ritè colatis
 numen, numen autem similitudine illius optime
 colitur,

colitur, quia sic conciliatur amor: supremum autem est amor: qui efficere potest ut amemus, is optimam uerissimamq; colendi Dei rationem tradit, & quicquid alijs uerbis, ritibus, institutis, ceremonijs explicari potest, concludit & comprehendit. Nostra uerò lex eò tendit tota, sic nobis proponit Deum, sic nos afficit, ut uerè & toto pectore amemus. Nec ullus uestrorum rituum datus uobis fuisset à Deo, si & illum, & proximum uestrum uerè atque ex animo dilexissetis. Quæso te, ut liber aliquando & solutus curis expendas atque examines uim omnem præceptorum uestrorum, & legis uniuersæ, tum dicta, monita, cohortationes prophetarum: inuenies ad hos duos uelut scopulos dirigî amorem Dei & proximi. qui tamen ita sunt duo, ut in unum coeant & coniungantur. IVD. Isthæc omnia noua sunt mihi prorsus atque inaudita, difficile est mihi de eis quicquã statuere. CH. Id uerò magis mihi placet, ut per ocium exactiore iudicio adhibito ista perpendas. Nam quæ fortasse prima auditione propter nouitatem absurda, et à ueritate abhorrentia tibi uiderentur, ea si accuratius altiusq; scruteris, inuenies uerissima esse & sanctissima. neque hunc tantum locum uelim sic abs te recoli & retractari, sed cunctam hanc nostram dissertationem.

EXilium quoque istud uestrum ab auitis sedi-
bus, manifestò ostendit legem quam obserua-
re solebatis, quamq; adhuc tuemini, & retinetis
mordicus, esse antiquatam. sacra enim, ritus, cere-
monias, concluderat Deus una regione, & ex ea
una in ciuitate, uno in templo, sub uno summo sa-
cerdote, ex tribu Leui, ex familia Aaron. Templū
est dirutum, ciuitas subuersa, uos arcemini pro-
cul à Palæstina, clausit Deus omnia isthæc uestra
definitis limitibus loci, ut loco uobis penitus a-
dempto, illa etiam omnia sciretis adempta, quæ
illic continebantur. Accedit his, quòd simul cum
lege constitutus est summus sacerdos, qui sit uelut
præses, custos & tutor legis. cum autem uidetis
sublatum, ex quo licet intelligere & legem esse
abolitam. quod Dauid prædixerat, constitu-
tum esse Messiam sacerdotem à Domino, & qui-
dem iureiurando, & quod nunquam sit mutatu-
rus, & sacerdotem sempiternum non secundum
ritus Aaron, sed Melchisedech. IVD. Bona
uerba. quid tu de exilio nostro eterno loqueris?
Nos uerò uatum nostrorum oraculis confisi, re-
stitutum iri nos speramus. fiet aliquando, etiam si
ex Dei consilio inscrutabili differatur. CHR.
Ipsa expulsionis causa & ratio liquidò ostendit,

uos nunquam restitutum iri. quæro enim, quamobrem exulatis tam diu? IVD. Propter idololatricam in deserto. Nam ea de re Exodi tricesimo secundo sic scribitur: Ego autem in die ultionis uisitabo super eos peccatum eorum. CHR. At uide quid sequatur: Percussit ergo Dominus populum, eo quod fecerant uitulum, quem conflat Aaron. Num non propter scelus illud occisa sunt tot millia? num ingressus est aliquis eorum in requiem Domini? non Moses, non Aaron, nullus præter Iosue & Caleph. Quale uerò est, post centum generationes meminisse sceleris, quum aliæ omnes mediæ euaserint pœnam? Ego sum, inquit, Deus fortis, zelotes, uindicans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, ijs qui oderunt me: & faciens misericordiam in millia, ijs qui diligunt me. non dicit, in centesimam generationem. Quid, quòd uos non uidemini ex ijs qui illum oderunt, sed qui amant & colunt: fertis patienter exilium tam longum, & sustinetis illum, expectatis dum dignetur uos respicere, non estis idololatræ, quin ergo facit misericordiã uobiscum? Iam uerò quum totus Israël descuisset à Domino, idq; tanto tempore, omnes reges Iuda idolorum cultui dediti fuerint, præter Dauidem, Ezechiam, & Oziam, ducti estis Babylonem, habuistis nihilominus illic iudices uestre gentis & prophetas,

qui

qui uos consolarentur : mansistis ibi annos septuaginta, & reducti estis in patriam antiquam. nunc agitis per orbem dispersi, subditi, serui, extremæ ac miserrimæ conditionis, nullum habetis prophetam qui uos consoletur, quum non committatis tam graue scelus idololatriæ quàm olim, non sacerdotes, non annotationem & distinctionem tribuum, ut sciatis unde Messias sit nasciturus. Sed nec est opus amplius. at quàm diligenter erat annotatum ante Christum? Quid, quod Cæsares Vespasiani iusserunt interfici omnes eos qui superessent ex familia Dauidis? Vos ad hæc omnia estis cæci & surdi, non uno aut altero anno, sed mille quingentis. Ecquod tandem nefas non fuisset tanto tempore expiatum? Illud quoque uelim mihi dicas, si nõ est molestum, cur non sollicitat uos nunc demon ad idololatriam, sicut olim patres uestros? inter quos tantum fuerunt tres reges obseruatores legis Domini, quos modò commemorauit. IVD. Quia non sumus tam acuti, nec tam solertes, quàm olim patres nostri. CHR. O egregium acumen, o solertiam prædicandam, scire à Deo ad pessimos demones desciscere. Igitur Achaz acutior, qui idolis seruiuit, quàm Dauid, qui Deo soli. Stupiditas est uidelicet, & dementia, uera pietas. nollem tale unquam dictum uenisset tibi in mentem, nedum ut protulisses. IVD. Quid ergo dixerimus esse

se in caussa? CHR. Securus est de uobis diabolus, satis putat uos esse in partes ipsius pertractos: nec ulla esse potuit maior idololatria, quam spreuisse ipsum Dominum & authorem uniuersorū, qui uobis salutem adferebat. Inspecite iam quales eratis, quum deleuit regionem uestram Titus Vespasianus. A reditu e Babylone non fuerat inter uos cultus deorum alienorū, conformiter & constanter Israël colebat Dominū. Occidistis Iesum, qui se dicebat Christum. Is uerò si non erat Messias, quemadmodum ipsi affirmatis, nullum poteratis opus facere Deo gratius, quoq; amplius demereremini fauorē illius, quòd hominem sustulissetis in crucem contumeliosum in Deum, & in Mesiam eius. Nam si Phineæ filio Aaron confirmatum est sacerdotium à Deo propter zelum Domini, quem in uno filio Israël ostenderat puniendo, quibus premijs eratis uos digni, crucifigendo eum qui Mesiam se diceret, quum non esset? quin & dicit per prophetam Dominus, Saluos faciam uos, non propter uos, sed propter me, ne dicāt gētes quòd dominus eorum non potest eos saluos facere: quanto magis nunc, ne dicant quòd occidistis Christum Domini, qui non erat? At uerò post mortem illius uexati estis fame sub Claudio, latrocinijs, discordia presidum, Fœlicis & tum bello sub Nerone & Galba, excidio acerbissimo sub Vespasia.

spasio . rursus cæsi estis ab Adriano , iterum à
 Gallo expulsi patrijs sedibus, excisa urbe & tem-
 plo . Crudelius egerunt uobiscum Romani, quàm
 cum alijs urbibus captis, ut appareat ultione Dei
 esse factum. At dicitis uos habere regnũ ultra mon-
 tes Caspios. ò quàm multa extruxistis uana, ut ex-
 cluderetis lucem ueritatis. Quis uidit? quis tradit?
 Sub Macedone Alexãdro factum est. Hoc falsum.
 Nam quum estis deuicti à Tito, omnes 12 tribus e-
 rant in Palæstina. Sed uos estis adeò impudentes ,
 ut sine uerecundia aliarum nationum asseueretis
 id quod reliqui omnes manifestum esse mendacium
 sciunt. nec reueremini memoriam gentium, nec a-
 pertum illarum contra uos testimonium : om-
 nes habetis pro canibus, non illorum merito, sed
 procacitate uestra, & impudentia deplorata. Pul-
 si ergo estis in tam extremum exilium, quòd quem
 admodum dixit Christus, non cognouistis tem-
 pus in quo Dominus ipse ad consolationem ue-
 stram uos inuisebat. de quo Hieremias queritur ca-
 pite octauo, Etiam ciconia in cælo cognouit tem-
 pus suum, & turtur, & grus, & hirundo custo-
 dierunt tempus aduentus sui: populus autem meus
 non cognouit iudicium Domini. Iosephus Iudæ-
 us ait, suspicari quosdam mortem Iacobi fuisse in
 causa. An est credibile, propter mortem unius
 hominis quamlibet iusti, gentem uniuersam esse
cæde

eade primum & clade, hinc exilio tanto multa-
 tam? Mors enim Iacobi, mors Christi, si non erat
 Messias, quid aliud erant, quam mors hominis pro
 propheta? Propter mortem autem Zachariae, aut E-
 saie, aut Hieremiae non estis e patria excisi. Au-
 dite Amos caput secundum, Super tribus prauari-
 cationibus Israel, & super quarta non parcam
 ei, eo quod uendiderint argento iustum, & pau-
 perem propter duo calciamenta. Precium uile si-
 gnificat, sicut olim numo sestertio, nunc frusto pa-
 nis. Quis est iustus hic, cuius uenditionem tantum
 aestimat Deus, et ita eam ulciscitur, nisi Iesus Chri-
 stus: qui uenit ad uos sub pauperis imagine, mi-
 tis, demissus, & sine ullis opibus? Prophetae ue-
 stri, si uoluissetis oculos aperire, satis aperte expo-
 suerunt uobis, & exprobrarunt grande illud & ne-
 fariū facinus. Esaias dicit ca. 8. Dominum exerci-
 tum sanctificabitis, et ipse timor uester, & ipse pa-
 uor uester, & erit in sanctificatione, & in lapide
 offensionis duabus domibus Israel, in laqueum & re-
 te habitantibus Hierosolymis, & impingent in id
 plurimi, & cadent, & conterentur, & irretien-
 tur, & capiuntur. Idem propheta cap. 3. populum
 dicit eiectum, excisum, & relictum sine duce, &
 principe, & bellatore, & propheta, quia linguis
 & operibus suis irritauerunt Dominum, nec pec-
 catum suum celauerunt, sed aperte professi sunt.

Ecquo

Ecquod tandē peccatum apertē profitemini, nec
 uos pudet, nisi de morte Domini nostri Iesu: et ad-
 dit uates: *Væ animæ eorū, quum reddiderunt sibi
 ipsi malum, nempe quum dixerunt, Sanguis eius
 super nos, & super filios nostros: quo nihil est e-
 uidentius, quā ita esse. tum adijcit: Quum tamē
 in ea sis calamitate, ut nec scientiam habeas, nec
 regnum, nec libertatem, nec iustitiam, qui te bea-
 tum dicunt, an non te seducunt? ij te fallunt, &
 uiam semitarum tuarum perdunt. Quid, an non
 id hodie non cernimus impletum, quum rabini ue-
 stri persuadent uobis uos solos beatos esse, nempe
 qui soli uerum colatis Deum, & ueram sanctamq;
 sectemini spem de Messia: ita perdunt uias uestras:
 nam cogunt uos insistere uia praua, nec uelle ab
 ea egredi, quam existimetis rectā ad beatitudinem
 ducere. an potuit apertius describere, etiam si fuis-
 set historicus, non propheta? In Deuteronomio
 exilium hoc uestrum, & extremæ conditionis ser-
 uitus describitur. inter cætera enim dicitur: Per-
 cutiet te Dominus amentia, & cæcitate, & stupo-
 re cordis, & palpabis in meridie, quemadmodum
 palpat cæcus in caligine. Expendite totum illud
 caput octauum & uicesimum, uidebitis nunquam
 potius execrationes illas quā ad hæc pertinere
 tempora, nunc ergo cæci estis. Atqui deos alienos
 nō colitis: & si unquā aliās, zelatores estis legis.*

et ceteras ergo uestra est, Christum Dominum non
 cognoscere. Hieremias aperte dicit, maius esse ue-
 strum peccatum, quam peccata patrum uestroru.
 A die (inquit) qua egressi sunt patres uestri e ter-
 ra Aegypti usque ad diem hanc, nisi ad uos om-
 nes seruos meos prophetas, per diem surgendo de
 mane, & mittendo, & non audierunt mihi, nec in-
 clinauerunt aurem suam, sed indurauerunt cer-
 uicem suam, & peius faciunt quam patres eo-
 rum. Si hoc peccatum est grauius, quomodo pro-
 pter uitulu dicitis uos puniri? At explicatius ca. 5.
 Scrutamini in plateis Hierusalem, & uidete nunc,
 & scitote, & quærite in plateis eius, an inuenia-
 tis uirum, an sit qui faciat iudicium, qui quærat ue-
 ritatem, & parcam ei. & si, Viuit Dominus, dixe-
 rint, uerè mendacium iurabunt: Domine, oculi
 tui nonne sunt ad res stabiles? percussisti eos, &
 non doluerunt: consumpsisti eos, renuerunt acci-
 pere disciplinam, duriores fuerunt facies eorum
 petra, renuerunt reuerti. Ego autem dixi, forsitan
 pauperes sunt, stulti facti sunt, quia non nouerunt
 uiam Domini, iudiciu Dei sui. Ibo ad maiores, &
 alloquar eos: ipsi enim cognouerunt uiam Domi-
 ni, iudicium Dei sui. sed ipsi simul confregerunt
 iugum, ruperunt uincula. Sic ille. Quibus uerbis
 apertissime status horum temporum uester descri-
 bitur. Depicti estis, quod aiunt, uestris coloribus;

uos ac rabini uestri. Idē propheta paulo post exilium uestrum prædicit, & excisionem a sedibus, sed ita ut non penitus soboles uestra intreat. & simul causam adiecit, cur à fauore Domini excideritis. Ascendite (inquit) muros eius, & dissipate, consumptionem autem ne faciatis, auferite minas murorum eius, quia non sunt Domini, quia præuaricādo præuaricati sunt in me domus Israël, & domus Iuda, ait Dominus. negauerūt Dominū, dicentes, quod non sit. quem uerò dixerunt esse illum qui esset, nisi solum Iesum Dei filium? Idem Hieremias capite duodecimo, de causā desolationis terra loquens ad Dominum: Nam & fratres tui, & domus patris tui, ipsi præuaricati sunt contra te, ipsi congregati uociferati sunt in te. Ne credas, quum loquuti fuerint tibi bona. Tum uerbis Domini: Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius, fuit mihi hæreditas mea tanquam leo in sylua, dedit contra me uocem suam, ideo odi eam. Idem capite decimo sexto: Et erit, postquam annunciaueris populo huic omnia uerba hæc, & dixerint tibi, quamobrem minatus est nobis Dominus tam graue mal. in hoc, & quæ tanta nostra iniquitas, aut quod peccatū nostrum quod peccauimus Domino Deo nostro? dices ad eos: Propterea quòd dereliquerunt patres uestri
me,

me, ait Dominus, & abierunt post deos alienos, & seruiuerunt eis, & incuruauerunt se illis, & me dereliquerūt, nec legem meam custodierūt, & uos peiora perpetrastis quā patres uestri. Sic ille. Tum addidit historiā horū temporū: Et ecce uos ambulatis unusquisq; post duritiem cordis sui mali, ut non audiat mibi. Et expellam uos de terra hac, quam nec uos nec patres uestri cognouerūt, ubi dijs alienis seruietis die ac nocte, quia misericordiam meam non impartiar uobis. Quomodo poterat explanatius declarare, uos esse à misericordia Domini repulsos, nec Deum uerum ac uiuentem colere, sed falsos deos, quos uobis confinxistis? Dicite quæso, quod in tempus ista competunt, nisi in hoc? Imensum esset, si in singulis uelim pro dignitate immorari. Tu ipse omnia examinato, quem uideo uersatum esse in studio sanctarum literarum. Quintum caput Threnorum eiusdem Hieremiæ, est Iudæi populi misericordiā petentis. in cuius extremo hæc sunt uerba: Ut quid in perpetuum obliuisceris nostri, dereliques nos in longitudine dierum? Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur: innoua dies nostros sicut ab initio. Sed reprobando reprobasti nos, iratus es contra nos uehementissimè. Ea est libri clausula, qua status hic rerum uestrarum significatur. Adde his, quòd si Deus communicaturus

est seipsum uniuersis gentibus, ut sacra oracula testantur, hoc est, legem daturus uniuersalem, quid opus est ista uestra: sub illa scilicet altera uiuetis et uos. Hanc uerò uniuersalem si legem esse Messiae dicitis, quid opus est uobis reductione? quid templo, & Hierosolymis? Vbique potestis uiuere secundum eam legem. quæ si uniuersalis est, non alligabit utique ad unum templum, & unam ciuitatē. Quæro autem, an Messias legem istam uestram sit confirmaturus, an inducturus aliā? Hanc uestram oracula testantur abrogatum iri. quòd si aliam adferet, quid de Iesu Christo conquerimini, qui non aliam intulit, sed hanc istam ad sensus homine & Deo dignos transtulit, seu potius erexit. Quòd si paulo attentius uelitis animaduertere, non erit uobis difficile inuenire, & cur olim sitis electi ad peculiarem Domini hereditatem, cur cōseruati, cur postea reiecti, & repulsi. omnium causa est Iesus Messias. Voluit Deus, ut paulo antea dicebam, aliquem unum esse in mundo populum, qui Deum cognosceret, apud quem essent illius ritus, ceremoniæ, leges & præcepta, ex quo filius suus nasceretur, & in quo uersaretur, ad excludendum querelam aliarum omnium nationum. Ex hoc populo quæ tribus de duodecim esset electa ad Messiae generationem, & si aliquid attigerat Iacob moriens, incertum tamen erat usque ad Dauidem. huic enim

enim propter mansuetudinem renouata est promissio, quemadmodum facta olim fuerat Abrae propter fiduciam. Itaque populus electus est Abrae per Isaac & Iacob, tribus Iudae, & familia David regis. Quomodo erudijt uos Deus, admonuit, castigauit, tulit usque ad Messiam? Expleto autem usu instrumenti, abiectum est instrumentum, tanquam deinceps inutile. Additi sunt uobis quadraginta anni, ut respicientes transiretis ad uniuersalem uocationem cunctarum gentium. postea consequuta est confusio atque abolitio fortunarum omnium & diuini cultus, ciuitatis, templi, sacrificiorum, sacerdotij, tribuum. An non ex his aperte intelligitis, nullum esse amplius uestri usum? Hic remias rabinos & sapientes uestros sic obiurgat, capite octauo: Quomodo dicitis, sapientes sumus, & lex Domini est nobiscum? uere mendax est stylus, frustra sunt scribae, pudore affecti sunt, sapientes perterriti sunt, & capti sunt, uerbum Domini reprobauerunt, & sapientia in eis nulla. IV. Magnas adfers rationes. & sic a nostris rabinis accepi, uestra omnia perualidis esse fulta rationibus per homines ingeniosos, quales habuistis inter uos quam plurimos. CHR. Quam malitiosam calumniam, ut quando res ipsae claro meridie se oculis uestris ingerunt, lucem ipsam accusetis, quoniam aliquid aliud non ualeatis. Primum habuisse nos in

religione nostra, acutissima ingenia quam plurima, an exiguum est argumētum uera esse quæ nos recipimus, quandoquidem à talibus sunt ingenijs approbata? Deinde ratio: num non res est æqua, uobis & nobis par, pro ueritate semper fortior ac manifestior: si pietas nostra non esset uera, nullæ suffecissent rationes, nulla ingenia ad eam fulciendam, scilicet falsa & conficta ipsa per se paulatim laberentur. Opinionum commenta delet dies, ut inquit sapiens quidam de gentibus: recta iudicia confirmat. Quid, quod rationi conforme est, non discrepat à Deo, ueritate, & unde manat ueritatis omnis ratio. Audisti etiam cuiusmodi genus hominum Christus sibi ascuerit, quam non aptum excogitandis proserationibus. IV. Atqui nos sumus populus Dei, & sic semper uocamur, uel in ipso exilio, & hereditas illius, & uinea electa. CHR. Sic uocamini propter primam electionem, sicut apud Esaiam: Israël me non cognouit, & populus meus non intellexit. An estis populus eius, quum cum non nostis? De uinea autem legite quæ sunt apud Esaiam capite 5. quomodo exciderit eam Dominus. & Hier. secundo: Ego autem plantauit te optimam uitem, totam ipsam semen uerum, & quomodo conuersa es mihi in samentum uitis alienæ? IV. Atqui reditio domum multis cælestibus oraculis nobis promittitur, ut in

Deute:

Deuteronom. & apud Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, Amos, & alios tam multis locis, ut ignorari non possint, nec sit eos huc adferre necessarium. C H. Nihil necesse habes ea recensere, satis commemini. de quibus antequam dissero, uelim mihi dicas, quæ nam sit futura reducendi uestri causa. IV. Vt sacrificemus Domino, per quæ sacrificia fitemus grati Deo, uiuemus in libertate, in otio & quiete, in copia rerum omnium, in delicijs. uel ipsa Esaiæ uerba mirificè animos delectant: Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. C H. Duo esse uideo, quæ uos in reductio- ne hac speratis, gratiam & fauorem Dei per sacrificia, tum uitæ opulentiam, & fortunarum omnium copiam, quanta uel optari possit. IV. Hæc ipsa. C H. Dicamus prius de sacrificijs. Non credo excidisse tibi, quòd dudum inter nos constabat, maximum & prestabilissimum quod homini Deus posse prestare, esse beatitudinē aternā: eam uerò cōiunctionem esse cum Deo: coniunctionem autem fieri amore, amorē conciliari similitudine animorū. Vos ergo p̄ uniuersam custodiā legis quid amplius aut excellentius potestis à Deo consequi, q̄ ut sitis illi amici? IV. Nihil sanè neq; maius, neq; optabilius. C H. Quòd si sacrificia hoc uobis dabunt, quorū quam maxime uigebant illa Hierosolymis,

plurimi erant sceleratissimi, paucissimi sapientes,
 pauciores prophetae? Quid, quod multo plures fu-
 erunt iusti uiri ante sacrificia, quam illis constitu-
 tis? Tu uero nunc quum non sacrificas, nonne bona
 spem habes te posse diem unum uitam propagare?
 tu nescis, an possis tibi Deum amicum facere, &
 sustines uiuere. Sed consolabor ego te exemplo
 Hieremiae, Ezechielis, Danielis, Ananiae, Aza-
 riae, qui & sancti, & sapientes, & prophetae fue-
 runt sine Hierosolymis, sine templo, sine sacrifi-
 cijs & ceremonijs. Quid, quod a sacrificijs estis
 soluti permissu Dei, dum exulatis, aut peregrina-
 mini. Esto igitur, non bono tantum animo, sed ma-
 gno quoque. potes Deo amicus fieri absque sacri-
 ficijs, sola uoluntate bona. Quod si ita est, ut ratio
 & exempla & prophetae docent ac ostendunt, ni-
 hil aut perparum facient externa sacrificia, ubi
 uoluntas intus fuerit uel a Deo aliena, uel cum eo
 coniuncta. Quod si aliud nihil est uobis Messias
 largiturus, quam ut quiete sacrificetis, atque ocio-
 se, frustra nimirum talem, & tantam, & tam tu-
 multuosam operam sumet. nihilo enim plus dabit,
 quam nunc existimatis uos habere, ut fauore Dei
 possitis promereri iustificatione mentis. Iam de li-
 bertate, de diuitijs, de opulencia, & uoluptatibus.
 Indignissima sunt haec de quibus fiat mentio, dum de
 rebus caelestibus. & diuinis loquimur, quae non raro
 separant

separant à Deo, & ad diuinum amorem impedi-
 mento sunt. IVD. Nunquam id nobis accidet,
 quia erimus iusti omnes, sapientes, prophetae:
 quemadmodum non nocuerunt diuitiae Abraam,
 Isaac, Iacob, Dauidi, Ezechiae. CHR. Eritis
 uos perfectiores quam Adam? at illum legitis uni-
 co desiderio abstractum à Dei tanta illa amicitia.
 quid fiet uobis inter tam multa et uaria desideria?
 & istis quos nominaſti, an non putas impedi-
 mento aliquando fuiſſe opes, quo minus agerent quod
 decebat tam ſanctos uiros? relege illorum uitas, ui-
 debis diſſenſiſſe Abraam à Loth. Dauidem ea com-
 miſiſſe, quorum illum poſtea grauiſſimè poenituit.
 Ezechiam opes ſuas oſtentariſſe legatis Aſſyriorum,
 de quo eſt ab Eſaia reprehenſus. An non etiam ſi-
 ne diuitijs maximos illos & ſanctiſſimos uiros fu-
 turos fuiſſe cenſes, ut Heliam, Helifeum, Hiere-
 miam, & alios prophetas? IV. Eſto ſanè ita,
 ſed num non præſtat bonitati adiungere liberta-
 tem & diuitias? CHR. Atqui Solomon dicit,
 mundana omnia eſſe uanitatē. quid ergo utilita-
 tis adferent uana? aut quomodo diuini cultus præ-
 mium erit res uana? An non tu, ſi eſſet optio, libèſ
 deligeres uitam Heliae ſancti & pauperis? IV.
 Rogo te, ne mihi uia ulla paupertatem imprece-
 ris, qua nullum eſt malum grauius. hæc Minoritis
 aut Carthuſienſibus tuis cane. CH. Videlicet

cura rerum vitæ huius tam acris, tam intèta & uehemens, non sinit uos oculos sursum attollere: & dum prolixè sit prospectum arcæ, reliqua facilia esse ducitis, & quæ uirtutis sunt aut uitij negligitis, subinde proverbium illud usurpantes, Omnia aspera pane leniuntur. Hinc fit, ut quales uos esse uelit, tales fingatis & Mesiam & Deum. Prophetis quoq; eosdem faceretis, nisi quod in his aperta ueritas refragatur. Deus autem non cernitur oculis corporis: Messias uerò uenturus est. ubi certè potestis, insigitis mendacium tanquam cuneum, affectionibus uestris seruiens. Itaq; audi attentissime, quod tua & aliorum omnium gentis tuæ tam interest scire. Quod tu existimas esse maius aut acerbius exiliū, procul abesse à Deo, an à patria ubi nati sunt maiores tui? IV. Quis de hoc possit ambigere: malo multo exulare à patria, quàm à Domino. sed si sim in patria illa, propinquior ero Deo. CH. Id uerò est quod Dominus per Hieremiam conqueritur: Nunquid Deus de propinquo ego sum, dixit Dominus: & non Deus de longinquo? Dominus & propinqua & longinqua, & aperta & tecta contuetur, tam his adest quàm illis. ubi est illud, Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus. Propinquior erat Deo Daniel Babylone, quàm multi in Iudæa & Hierosolymis. Itaque uerum & lugendum exilium est, reiectos esse à Domino,

mino, procul ab illo agere: uera patria, & sacrificia, & pietas, & felicitas, coniungi cum illo puritate animi, fiducia, charitate, quem ostendimus esse cultum uerissimum, & Deo dignū, qualem sancti uiri præstiterunt in suis peregrinationibus: ut ij quos modò commemorauī, Hieremias, Daniel, Ezechiel, Ananias, Azarias, & alij complures. Illa ergo optāda est uobis in patriā reditio, ut Deo coniugamini animis, qui unus & pater est uester, & patria. Quòd si abesse à Deo exilium est germanum & uerum, accedere ad eum in patria uiuere, utique propheta & sancti uiri Deo pleni, qui præcipua quæq; et uerissima hominibus tradebāt, ab spiritu diuino illis insita & dictata, quòd non inopiam uestram, aut seruitutem humanam, aut peregrinationem deplorarunt, & spem fecerunt uobis facilioris status & cōditionis: sed quòd erat & ipsorum sanctitate ac sapientia, & humana excellentia & diuina maiestate dignum, acerbissimū exilium à Deo, grauem seruitutē sub peccato, qua seruitute iam olim grauamini, deplorarunt: & letissimam promiserunt reductionem, non in Palaestinam, & ad mēsas & lectos, cæterasq; corporis uoluptates, belluinis magis corporibus quàm humanis mentibus, hoc est planè cœlestibus aptas & congruentes, uerū in gratiam & fauorē Dei per iustificationem cordium uestrorū. Hæc religio, et
 æternum

æternum religionis præmium est, terra illa promissa cœlitus Abrae & patribus uestris, terra manans lacte & melle, id est bonis omnibus, quæ humana mens recte instituta posset exoptare. Dum uiuebatis sub lege nondum abolita, eratis quidem domestici, sed serui: nunc alieni penitus, seu hostes uerius. conuersi autem ad Deum per uirtutes mentis, eritis liberi & filij. Hoc etiam Esaias prædixit capite decimo: Et erit in die illa, non adiciet ultra residuum Israë, & qui euaserit ex domo Iacob inuiti super percutientem eum, sed inuitetur super Dominum sanctum Israë in ueritate. Residuum Iacob conuertetur ad Deum fortem: quia si fuerit populus tuus Israë uelut arena maris, reliquæ conuertentur. Ex eo bona spes est de reditu uestro ad meliorem mentem, licet serua. In quo uelim annotes, non dixisse prophetam, cunctum Israëlem saluum fore, ut uos speratis per resurrectionem & reductionem in Iudæam: sed reliquias, nempe illas quæ agnoscent Iesum Christum. Considera tu nunc, quanto est reuersio hæc ad Deum melior & optabilior, quàm reuersio ad diuitias Palestinæ: quanta est in sanctis uoluminibus mentio de misericordijs Dauidi fidelibus, de ueritate Dauidi promissa stabili ac æterna: quanto hæ sunt ueriores misericordie, & uilior ueritas, reconciliari & coniungi Deo per Christum,

quàm

quàm manere regnum soboli Dauidis, & conseruari illius lucernam?

DE MESSIA IV-
deorum.

Aveo iam ex uobis intelligere, qualem tandem Messiam tot annorum millibus expectetis. IV. Nos expectamus ea quæ sunt nobis à uatibus prædicta, & Dei nomine promissa, quæ fallere non potest. quæ quòd nondum uidemus completa, pro indubitato habemus euentura, quantumcunque differantur. Non sunt diuino consilio præfiniendi ab homine termini. CHR. Rectè dicis, sed quæ tandem sunt ista? IV. Dicam ex Esaiâ, Hieremia, Ioële, & alijs prophetis, tum traditionibus nostrorum rabinorum certissimis: uenturum è genere ac stirpe Dauidis regis ducent, qui magna potentia, & ui armorum omnes qui supererunt ex progenie Israël, reducet in terram patribus promissam. Ibi in libertate, imò in regno, in ocio, in opibus, in rerum omnium abundantia & copia reædificabimus templum Hierosolymis, & celebrabimus sacra, ceremonias, dies festos. omnes erimus sapientes, omnes prophetabimur, non solum patres familiâs, & prouectæ ætatis, sed filij nostri, & filiæ nostræ, etiam serui & ancillæ nostræ. omnes enim erimus edocti à Deo, nec opus erit ut quisquam dicat alteri, doce me,

aut ueni docebo te legem Domini, omnes erimus
 in ea probe instituti. Huic siue regi, siue duci sub-
 dentur ceteri omnes reges ac nationes, uenientq;
 illorum plurimi iuxta legem Domini sacrificatiū
 Hierosolymis, & à Iudeis docebuntur. Hic est fi-
 dei nostræ decimus tertius articulus, sine quo salui
 esse non possumus. C H. Discutiamus, si placet,
 singula, & pedetentim, ne quò impingamus. Neq;
 enim ignoras quàm obscuri & difficiles sint pro-
 phetæ uestri, ut uates omnes: quàm etiam plerun-
 que, nisi ex acri iudicio adhibeatur recta intelli-
 gentia, ut sic dicam, inepti. Potentem quidem fa-
 ciunt illum prophetæ, sed diuina uis & potestate,
 & humanis opibus planè alienū. ut Esaias: Ecce
 seruus meus inuitat eò, electus meus, complacuit in
 eo anima mea, dedi spiritum meū super eum, iudi-
 cium gentibus in lucē profert, non clamabit, neq;
 uociferabitur, neq; stràs profert uocem suam: ca-
 lamum quassatum non conteret, & linū fumigans
 non extinguet. & Zacharius: Exulta ualde filia
 Sion, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus ueniet
 tibi mansuetus, seruator, humilis, equitans super
 asinum & pullum asinæ. Oseas quoq; expressius:
 Domus Israël, inquit Dominus, miserebor, & sal-
 uos faciam eos in domino Deo suo, & non serua-
 bo eos arcu, & gladio, & bello, equis & equiti-
 bus. Iam de terra illa quam expectatis, audi Esaiã
 octauo

octauo capite: Et transibit per terram induratus
 & esuriens: & erit, quum esuriet irascetur, &
 maledicet regi suo & Deo suo, & respiciet sur-
 sum, & terram intuebitur, & ecce calamitas &
 tenebræ, & obscuratio, & angustia, & densæ ca-
 ligines. Locum hunc uelim examines diligenter.
 Nam quæ dicuntur à prophetis, ad uos pertinent
 potissimum, uidelicet dicta uestri uel commune fa-
 ciendi gratia, uel castigandi ac corripiendi, uel edo-
 cendi. In isto rerum uestrarum statu unusquisq; ue-
 strum transit per terram peregrinationis huius, de
 qua nihil potuit dici aptius quam transire. peregri-
 ni enim sumus omnes, ut & patres nostri. Transit
 itaq; Iudæus induratus et pressus incommodis uitæ.
 esuriens autem, id est in artum rei familiaris adductus,
 nec Deum agnoscet, nec Messiam suum, omnes negliget
 & execrabitur, qui sibi non aliam in rem sperat fru-
 ctuosos, quam ut plena manu largiantur diuitias.
 Suspiciens autem terram: quæ est terra quæ transitur,
 nisi hæc saxosa & lapidosa? quæ autem illa quæ sus-
 spicitur, nisi cælestis patria ciuim omnium? de
 qua est in psal. Spero uidere bona Domini in terra
 uiuentium. ad intuitum autem illius, id est ad consideratio-
 nem uerorum bonorum, statim oboriuntur uestris ani-
 mis caligo densa, & tenebrosa nox. Sed audiamus
 alia. Vbi tandem futura est isthæc tam desiderata
 sacrificatio? IV. Hierosolymis. CH. Vos ne

cum uniuersis nationibus gentium? IV. Omnes pariter. CH. Quæso te, quale uideatur tibi, cogi orbem terrarum uniuersum intra ciuitatis unius mœnia, intra templi unius parietes? qui clamores, qui strepitus, boatus, balatus, mugitus, quæ cædes, quæ carnificina, qui cruor, quod fastidium, quæ nausea cruoris & sordium tot animantium mactatarum, quæ confusio tot nationum, ætatũ, sexuũ? Sed si alibi uos exaudiri nefas esse ducitis, certè definitus ac determinatus est Deus uester loco aliquo, qui dicit, Cœlum & terram ego impleo: nec uideatur uoluntate sua liberrima concessurus in ea quæ ab illo supplices postulabitis, sed quasi coactus & incãtatus, ut aliter facere non possit, quando iam sitis in loco illo. IV. Atqui sic est præscriptum in lege. CH. Etiam, sed duodecim tribubus Israëlis, ne si forte copia esset facta seorsim sacrificandi, ædículas, & cellulas, & idola uobis constitueretis, ut ille egit in libro Iudicum. Adde, quòd ut arca fœderis erat uobis admonitio beneficiorum Domini, uoluit ad conseruationem recordationis uestræ, ac proinde gratitudinis, ibi sacrificaretis Domino, ubi illa esset. ea uerò non nisi uno in loco esse poterat, eoq; ad unum locum conferebantur sacrificia. Quæ ex ratione & causa satis potestis edoceri, in cultu omni ac ueneratione Dei non tam sacrificia postulari, quàm gratam memoriam

memoriam beneficiorum illius, unde beneuolentia
 gignitur. Sacrificare enim quouis loco erat facile:
 sed quia id quod memoriam & conseruabat, &
 renouabat, unum erat, nempe arca, & quæ ex ue-
 rustis miraculis in arca continebantur, uirga &
 manna, ad illius presentiam cultus est omnis reda-
 ctus. Messias autem adhuc expectatur. is si uentu-
 rus est, ubi sunt sancti & prophetæ, nuncij illius
 ac præcursores, quales omni habuistis tempore
 ante Iesum Christum: per illos enim reuisit Domi-
 nus, & consolatur, et corroborat suum populum.
 Itaque in psalmo, uel ex metu ac terrore, uel ex ua-
 ticinio horum temporum uestrorum dicitur: Iam
 non est propheta, & nos non cognoscet amplius.
 Quotquot autem inter uos de uenturo Messia post
 Iesum attentarunt aliquid prædicere, deprehensi
 sunt, ut par erat, uanissimi & impostores, adeo
 ut iussi sint omnes conticescere: & quidam excla-
 marit de uobis, Væ animabus definentium tem-
 pus Messia. Colligere ex his quæ diximus facile
 potes, quam exigua rei quam immanis sit uestra
 expectatio de Messia: ut non immerito compete-
 re in hoc negocium possit illud de fabula,

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.
 Noster uero Messias, quam ampla, quam expeten-
 da sunt quæ nobis attulit: solutionem à sceleribus,
 mentem meliorem, reconciliationem cum Deo,

spem certissimam æternæ felicitatis. Et idem uos diceretis de uestro illo, nisi nos de nostro dixissemus, ne ulla prorsus de re nobiscum consentiatis. Sed hoc beneficium conueniebat adferre secum illum, qui sic promitteretur, sic expectaretur. alioqui quid erat opus tot oraculis, tanto apparatu. tam longa & diuturna prædictione? non est profectò tanti redire Hierosolymas, sed anicum Deo fieri, & in sempiternam beatitudinem adscribi: hoc nimirum tanti est, & pluris etiã. Quid, quòd Esaias apertè de Messia dicit, Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.

DE NOSTRO ET IV.
deorum Messia.

Sed ut manifestius utriusque Messia cognoscatur discrimen, uestri quem somniatis, & nostri qui abhinc annos plus mille & quingentis uersatus est inter homines, conferamus eos inter se, ut appareat Messia rationem & causam in uestrum nullo prorsus modo conuenire, conuenire per omnia in nostrum. Principiò quid est Messias? IV. Messias est apud nos, qui lingua uestra unctus, & græcè (uti accepi) Christus. unctio uerò hæc est regie dignitatis ac imperij nota quædam, & stabilimentum. CHR. Omnis ergo rex unctus dicitur Messias? IV. Omnis. Sed peculiari quadam appellatione, & uelut propria dicitur Messias

fias ille, qui promissus est olim patribus à Deo, qui
 tam diu expectatus Israël. CH. Oportet igitur
 maximum hunc esse atq; admirabilissimum regem,
 & utilitates quas adferet Israël dignas esse, cum
 tanta expectatione totius gentis, tum uerò quod
 amplius est, multoq; pluris faciendū, promissione
 Dei. quatum enim futurū sperari conuenit, quod
 Deus ipse promittat toties, tam multis, tam uariis?
 Vos uerò quod potissimum opus Messiae sure cre-
 ditis? IVD. Reductionem triumphantem &
 felicissimam in patriam. CHR. Quam in pa-
 triam? IVD. Iudæam. CHR. Atqui opus
 nostri Messiae est peregrinatio atque exilium hu-
 ius terræ, & reductio in patriam cœlestem. IV.
 Itidem ille noster faciet, quia ibi statuet ubi ritè sa-
 crificabimus, & erimus boni. CHR. Quanto
 reductio nostri Messiae melior atque optabilior,
 qui Adam, Abraam, Dauidem, Danielem, & alios
 non reduxit ad uanitatem huius uitæ, sed ad bonam
 sempiternam? Quæro autem, ubi agunt patres in-
 terea dum Messias iste uester latet? si in cœlis cum
 Deo, quàm grauis est iniuria, illinc eos detra-
 here ad uitæ huius commoda, hoc est rem adeò
 inanem, ut dixit Solomon. Quòd si in cœlis non
 sunt, certe ubicunque agunt meliore sunt conditio-
 ne, quàm illa est Palæstinica edendi & bibendi,
 & mactandi pecora ad sacrificia. IV. Redibunt
 Hb 2 fortasse

fortasse ad gloriam Messiae. CH. Videlicet & qui hinc discesserant homines tenues, frugi, fortunarum rerumque uitae huius omnium contemptores strenui, reuertentur accensis in altera uita cupiditatibus, & incipient iam expetere cibos delicatos & exquisitos, ornamenta elegantia, & edificia sumptuosa, & alia seruitutis huius corporis uilia ministeria. nimirum sument pharmacum aliquod, quo illis iam sapiant quae prius solebant illis esse fatua & insipidissima. Iam uero quae est gloria haec Messiae, ad quam honestanda, ornandaque remittentur huc sancti patres? Gloria & decus, comitatus nostrorum est morum, non caeli. Neque enim illa in caelis spectantur, cum multis quis ueniat, an cum paucis, cum quo hominum genere, quam culto & uestito, quae inter nos homuli considerant, & magni faciunt: non illi quidem cordatiores paulo, sed de medio uulgo: nec decus aut gloria eadem illic aestimatur formula, qua apud nos. Deo esse gratissimum, ceteris rebus omnibus detractis, unica est illic gloria. comitatu nihil est opus. Sed quae tandem esset aequitas, sanctos patres propter alterius decus aut honorem, suo ipsos iure defraudari? Non ergo non introibant in caelum, ut cum Messia redirent ad hanc lucem, seu uerius ad noctem hanc & tenebras, quemadmodum uos fingitis: sed arcebat eos aditu caeli peccatum, nec aliud

liud poterat obstare, quo minus in cœlum fato
 functi reuolarent. IV. Atqui non pauci eorum
 immunes prorsum fuerunt omnis noxæ, ut Hiere-
 mias, Helias, Daniel, & Ioannes, sicut uos asseri-
 tis. CHR. Neq; id nos negamus: sed uel hinc
 colligas licet, non solum abluendis maculis, quæ
 quisque uoluntate sua in se contraxisset, promissum
 esse instauratorem, & seruatorem: sed illi po-
 tissimum, quam primus parens Adam in uniuersam
 suam posteritatem diffudit. ob quam dictum
 est, Detestabilis terra in opere tuo. Quibus in uer-
 bis, si acutius uelis ea examinare, deprehendes na-
 turæ esse corruptelam significatam. Ex psalmo e-
 tiam licet idem colligere, in quo de hominis natu-
 ra integra dicitur, Quid est homo, quod memor
 es eius? &c. Cui tandem hominum subiecta sunt om-
 nia: imò nulli propè minus. Sed locus hic diffuse
 est à me tractatus in disputatione cum gentilibus:
 illinc petes, quum uoles. Hinc & reliquis patri-
 bus ostensa est spes de reditu in gratiam cum Deo.
 bonum sunt animum habere iussi, per eum qui es-
 set patri gratiosissimus. Vides generalem fuisse me-
 dicinam, ut intelligas morbum item fuisse genera-
 lem, & expectationem salutis omnibus fuisse iu-
 cundissimam, quia nemo erat damni expers. om-
 nes indigebant instauratione ac reparatione, quia
 omnes ceciderant, & omnes memoria promissio-

nis fulciebantur ac recreabantur. Esaias non obscuris uerbis expiationem hanc peccatorum exposuit: Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Et ascendit sicut uirgultum coram eo, & sicut radix de terra deserti. Longus est sermo huius prophetiae, sed non grauabor referre: quoniam adeo in Christum nostrum competit, ut non tam uideatur praenunciassse uentura, uelut uates, quam praeterita descripsisse, ut historicus. Itaque pergo dicere: Non est forma ei, neque decor, & uidimus eum, & non erat aspectus: & desiderauimus eum. Despectus est, & abiectus inter uiros, & uir dolorum, & expertus infirmitatem, & abscondebamus faciem ab eo: despectus, & non reputauimus eum. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit, & nos reputauimus plagatum, percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem uulneratus est propter prauaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis. Omnes nos tanquam oues errauimus, unusquisque ad uiam suam conuersi sumus, & Dominus peruenire fecit ad eum poenam omnium nostrum. Oppressus est, & afflicus est, & non aperiet os suum. Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ovis coram tondeute se obmutuit, & non aperiet os suum. De
 clausura

clausura & iudicio sublatus est, & generationem illius quis enarrabit? quia abscisus est à terra uiuentium: propter præuaricationem populi mei, plaga fuit ei. Et dedit cum impijs sepulturam eius, nec dolus fuerit in ore eius: & Dominus uoluit conterere eum, ægrotare fecit. IV. Atqui rabini nostri, quod uos tam appositè congruere in Iesum uestrum creditis, de populo Israëlitico afflicto & percusso à Domino exponunt. CHR. Facile est quiduis consingere, si non sis rationem cur id facias redditurus. An competunt in gentem uestram illa, Verè languores nostros ipse tulit? Quis enim illic sic loquitur, nisi Esaias, qui est ex eodem populo? & gens Iudaica percussa est à Domino propter sua scelera, non propter aliena. propter quod dicitur: Ipse autem uulneratus est propter præuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Cedò uerò, & id quod sequitur, Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis: an hoc quoque de populo Israëlis: etenim nationes aliæ nihil emolumenti accipiunt ex uestris calamitatibus ac afflictionibus, utiq; haud magis quam cum malus quiuus punitur, quod uident iustitiæ diuinæ experimentum quoddam. Iam qui sunt illi, Omnes nos tanquam oues errauimus: nonne propheta, & prophetae populus? ut appareat manifestò,

qui datus sit in pœnam pro omnibus, alium esse à populo Israëlitico. Illud autem, Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ovis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum: tantum abest ut uobis conueniat, ut à uobis nihil dici possit alienius, qui estis impatientes, maledici, diris atq; execrationibus deuouentes uniuersos à secta uestra alienos. Postremò apertissime Propheta subdit, Propter præuaricationem populi mei uerberatus est: quæ sententiola commenta uestra omnia manifestò confutat. Declarat enim esse alium quàm populum, qui sit propter populi delicta percussus. Nec credo uos tracturos ad uos ipsos dictum illud, Eo quòd iniquitatem non fecerit, nec dolus fuerit in ore eius: quum paulo antè de uobis dictum sit, Propter flagitia populi mei cæsus est. Sed multo fuerit facillimum discrimen inter nostrum Messiam, & uestrum tam diu expectatum inspicere, si ambos inter se contulerimus. Primum ex te quaero, Messias an erit Deus? IV. Absit, quorsum enim futurus esset Deus? CH. Quia sicut quum dabat uobis legem peculiarem, dignabatur signis quibusdam ostendere se præsentem, ac uelut conspicuum: ita quum daret legem uniuersalem, propius adesset nostris sensibus, & illum non iam per ignem & tonitrus conspiceremus, sed corpore indutum, & unicuique nostrum similem. Esaias di-

eit

eit uerbis Dei : Propterea cognoscet populus
 meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui lo-
 quebar ecce adsum. Nō possunt hęc de alio quā
 de Deo intelligi, qui olim loquutus est patribus,
 cuius uoces & tonitrua audiuiſtis in signa : po-
 stea uersatus est inter homines, homo factus. quod
 & Baruch dicit, propheta non parua apud uos
 authoritatis : Hic est Deus noster, & non extima-
 bitur alius aduersus eum. hic adinuenit omnem uia
 disciplinae, & tradidit illam Iacob puero suo, &
 Israël dilecto suo. Post hęc in terris uisus, & cum
 hominibus conuersatus est. IV. Atqui scriptum
 est, Non uidebit me homo, & uiuet. Esurire autē
 & sitire, algere & aestuare, hęc in Deū non com-
 petunt : impium est, Deo hęc attribuere. CH.
 In loquendi ratione sita sunt illa, non in ratione
 intelligendi. Vos soletis dicere, septuaginta ani-
 mę descenderunt in Aegyptum, & multę animę
 perierunt. atqui nec anima perit, nec ascendit aut
 descendit quoquam : sed loquendi consuetudine
 aliās pro homine toto anima sumitur, aliās pro
 corpore, interdum pro uita. Sic in Christo nostro
 natura una est Deus, altera est homo : quemadmo-
 dum in homine pars una est corpus, altera est ani-
 ma. Quod in Christo oculis intuentium erat expo-
 situm, non erat Deus : sicut quod cernimus in ho-
 mine, non est anima. Deus ergo nec esuriebat, nec
 Hh 5 algebat,

algebat, sed homo ille Deo iunctus. De parte autem redundat appellatio tum in partem alteram, tum in totum: quemadmodum homo dicitur esurire ex corpore, & rationalis ex anima. IV. At quæ aures possunt ferre, Deum esse actum in crucem, & mortuum? CH. Si non assueuisses huic loquendi modo de homine, quæ aures ferrent dicere animas esse uenditas, & animas percussas pro homine ipso, & hominem esse claudum, cuius sit solus pes claudus? Re explicata ad eò nihil est in intelligentia absurdi, ut mirer esse, qui illa loquendi ratione offendantur: probent tamen eam, quæ est de homine. quòd si & illum loquendi morem inusitatum uestris auribus tantopere abominamini, nos certè in uerborum controuersia molesti uobis non erimus: utinam tam facile de rebus inter nos conueniat, quàm conueniret de uocibus. IVD. Ostende mihi in hoc libro, prædictum esse Messiam fore Deum. CHR. Ostendi aliàs congruere ut ita esset, multis mea quidem sententia & magnis argumentis, quæ (si uis) uel ex eo petes libro, uel hic aliqua attingamus. IV. Mihi argumentis nihil est opus: explica mihi librum hunc sacrum, & doce. CHR. Quomodo possem efficacius docere, quàm demonstrando ita congruere, ita oportere? quando quidem Deus non agit, nisi quod maxime & congruit, & oportet. Si tantum

uos haberetis contra nos rationum, quantum nos contra uestras inanes persuasiones, quo ore, quibus uerbis rationis uim, præstantiam, diuinitatem exaggeraretis? de literis sacris ne mentionem quidem fieri pateremini. Sed ex ipsis tamē sacris oraculis depromant tibi testimonia meæ ueritatis.

Quid porrò si id quod confirmem, mysticis non esset literis expressum? an nō plus est, scriptum esse à Deo in cordibus nostris, quàm in saxis aut membranis? IV. Non arbitror. Nam est hic liber, liber ueritatis & uitæ: ut quod in hoc libro non sit, nec pro ueritate haberi debeat, nec pro uita.

CH. Quisquillas & minutias quàm acutè cernitis in fraudibus, in imposturis, in sordidissimis lucellis captandis, ad res magnas planè cæci. Si hic liber ueritatis est, sit, ut nihil in eo sit falsum: quod planè ita esse, est mihi persuasissimum. Non consequtur autem, quòd nulla sit extra illum ueritas.

Volumina enim prophetarū liber sunt ueritatis, multa sunt tamen uera extra illos: ut in libris Moysi, in Psalmis, Parabolis, & eiusmodi. quin et uos extra canonem sanctarū literarum, multa creditis esse uerissima in libris Thalmud. IV. Omitte nūc ista, & ex libro hoc perfice quæ insituiisti. CH.

Vaticinia adferā sanè nō pauca, quib. si peruersas et peruicaces interpretationes addere animo obstitaueris, nihil est quod nō possis ad sensus alienissi-

mos longissime detorquere, etiam in Latinis & Græcis scriptoribus, non solum in lingua uestra, cuius obscuritas & intricatio in uerbis, in tropis, in sententijs, & tota dictione magnam tibi ad coactas interpretationes ansam & facultatem præbebit. quo iniquius facis, dum contendis à me, ut lucem tibi puram & purgatam tantis è nebulis & caligine proferam. Quapropter admouenda est his tenebris nostra lux, maligna quidem illa, & prætenuis, sed adiumento tamen futura in hac obscuritate. IV. Et quæ tandem est lux ista nostra, quam diuinis rebus prætendimus? CH. Oblitus ne es conuenisse inter nos dudum, lumen humanæ mentis de luce illa summa & sempiterna deriuatum, rationem esse. hanc nos in nocte ista sanctarum scripturarum accendimus, ut uideamus quis sensus maxime congruat prophætæ uerbis, dictis & præcedentibus & sequentibus, quis sit aptissimus mysterijs & rebus sacratissimis, de quibus illic agitur: ne celsissimas & diuinas sententias, quales sunt in sanctis oraculis, ad infimas ineptas atque aniles interpretationes deflectamus, dum stomacho seruimus, non intelligentiæ. An non tibi hoc uidetur esse ad sacras literas intelligendum peraccommodum, et ex maiestate sermonum Dei? Quid taces? IV. Quoniam elegantiam orationis audio, dicta autem uerborum Domini non audio.

dio. CH. Non potes de eo ipso conqueri. nam
 & audiisti haecenus satis saepe, & audies, uti spe
 ro, posthac. sed res ipsa coegit me haec praefari,
 quae non dubito, quin ipse approbes. IV. Non-
 dum de eo constitui. CH. Approbasses, si dixis-
 set rabinus, & laudasses, & esses admiratus. sed
 non iniuria illud dicunt, Longè aliter fauorem sen-
 tire, quàm offensionem. Tu uerò quantum uoles
 induc in animum tuum eas affectiones, quibus ad
 rectam omnem rationem cæcum & surdum & sa-
 xeam omnino redactum cor: ego nihilominus exe-
 quar reliquum propositi. Utinam uelles animi æ-
 quitatem ad pauculas horas sumere. Sed nec præ-
 fatio hæc sola suffecerit, ut sunt uel uestra inge-
 nia, uel obstinatio cōtra ueritatem. Non arbitror
 te dubitare, quin scopus uaticiniorum omnium sit
 Messias, ad illum omnia quæ recta quæ obliqua per-
 tinere, per quem Deus promittit se Israeli missurū
 salutem, & prophetae ipsi personam sæpenume-
 ro induit Messiae, sicut etiam Dei, quod est in lin-
 guis omnibus commune, ut amici amicorum nomi-
 ne sæpenumero de ipsis loquantur. Dicit qui ne-
 gocio non interfuit, magnam rem peregrinus, mul-
 tum profecimus: uel contra, nihil potuimus impe-
 trare, repulsi sumus, contumeliam accepimus: de
 amico sentiens, quem unum existimat secum, ami-
 citia illos uniente. Hoc ut frequens est apud pro-
 phetas.

phetas, & psalmistam, de rebus Messiae: ita mirandum non est, quia uulgare admodum in quacunque sermonis & linguae ratione. IV. Satis id mihi quidem uidetur probabile. CH. Incipiamus igitur pedem conferre. Negas Messiam futurum Deum. erit sacerdos? IV. Ne hoc quidem ipsum. nam ex tribu Iudae, non Leui. CHR. Atqui psalmus centesimus decimus illius diuinitatem & sacerdotium declarat. in quo Dauid, qui fuit rex Israelis, ex cuius stirpe erat Messias nasciturus, dominum eum uocat, dicens: Dixit dominus domino meo. Maior ergo est hic dominus, quam homo & rex, & pater suae humanitatis. quantumcunque enim fuisset, si modo homo solum, propheta & rex Israelis, & progenitor suus filium illum potius appellasset, quam dominum. quemadmodum in psalmo 44. quum post regis mentionem, quem regem & dominum & Deum uocat, conuertit se propheticus sermo ad reginam, quod humanitas tantum in illa inesset, amplissima quidem & excellentissima, nempe quae astitit coniunx ad dexteram regis cum aureo diademate, in uestitu uariegato, non tamen diuinitas, filiam illam nominat: Audi filia, & uide. Audiamus iam quid Dominus dicat Domino: Sede a dextris meis. Leue dictum, si caput in terram deicias, ut pecus: sed graue atque admirabile, si paululum erigas, si sursum tollas. Eccui tandem homini dixerit

xerit Deus, Sede à dextris meis? Nulla est tanta uel
 hominū uel angelorū magnitudo, quæ aſſidere poſ
 ſit Domino, & aſſidere ad dexterā. Cur enim ceci
 dit lucifer, qui manē oriebatur, ut eſt in Eſaia, niſi
 quia dixit: In cœlū conſcendā, ſuper aſtra Dei ex
 altabo ſoliū meū, & ſedebo in monte teſtamēti, in
 lateribus aquilonis. Ascendā ſuper altitudinē nu
 biū, ſimilis ero altiſſimo. quod erat uelle Domino
 aſſidere. Nullus ergo ſedet ad dexterā Dei, non ho
 mo, nō angelus, niſi is qui diuinæ eſt particeps na
 turæ. De ſacerdotio autē ſubdit, conſtitutū eſſe il
 lum à Deo ſacerdotē, & quidem iureiurando, cu
 ius nulla ſit unquam futura pœnitētia: & non ſe
 cundū ordinē Aaron, ne de tribu ſis ſollicitus, ſed
 ſecundum ordinem Melchisedech. Sacerdotiū Iu
 daicum ex tribu conferebatur, & ex familia. in ſa
 cerdotio autem Chriſti non familia nec tribus ſpe
 ctata eſt, ſed dignitas ſacerdotis: & ut appareret
 ueteris pontificatus abrogatio, & ſub pontifica
 tu legis quoque & ceremoniarum, prætermiſſa
 eſt mentio Leui & Aaron: & allegatus eſt ritus ſa
 cerdotis, qui ante legem & prophetas ſacra facie
 bat Deo cœli. hic uerò in Salem regnabat, quæ po
 ſtea dicta eſt Hieruſalē: & Abraæ ex cæde regum
 ex Pentapoli reuertēti bene precatus eſt, & panē
 ac uinum obtulit. cui & decimas omnium quæ poſ
 ſidebat, dedit Abraam patriarcha. Melchisedech,
 quod

quod tu melius nosti, interpretatur rex iustitiæ. Rex autem Salem, est rex pacis. sacerdotium eius non sanguine & dilaniatione pecorum exercebatur, sed iuuandis mortalibus cibo faustisq; orationibus, quæ omnia mirificè in sacerdotium Christi congruunt. huic se sacerdoti summittit Abraam, pater non tam Iudæorum, quam omnium credentium, & sibi ab illo foeliciter precari magni beneficij loco ducit, decimasq; bonorum suorum suo & posteritatis suæ nomine illi impartitur. & Abraham fidei ac pietatis exordium, sacerdotem alium nec nouisse legitur, nec esse ueneratus præter hunc, in quo supremi ac unici sacerdotis adoraret imaginem, explicatam postea uerbis Psalmistæ. De Christi etiam sacerdotio sunt illa apud Malachiam: Et scietis quod nisi ad uos mandatum hoc, ut esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum. Diligenter ea quæ subduntur animaduertito: intelliges non ad carnalem legem referri, sed ad spiritalem. non enim in nationem Leuitarum competunt hæc: Pactum meum fuit cum eo uita & pacis, dediq; eas illi propter timorem, & timuit me, & à facie timoris mei contritus est. Lex ueritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulabit mecum, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt

quirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Hæc Malachias. quæ nec de Aaron dici possunt, nec de Phinees filio eius: nec ullo unquam tempore tam sancta fuit familia sacerdotalis, ut magnitudo huius sententiæ in eam conueniret. Nec solum sacerdos est Messias noster, sed etiam doctor, ut Ioëlis 2. Filie Sion exultate, & letamini in domino Deo uestro, quia dedit uobis doctorem iustitiæ. Sed ad Christi diuinitatem reuertamur. Psalmum 44. non dubito quin sæpe recites: uideris enim mihi esse religiosus. Illius singulas non modo sententias, uerè etiam uerba uelim expendas. est enim & ad regem, & de rege, hoc est de Messia: ad quem sunt uerba illa, Sedes tua Deus in sempiternum, uirga æquitatis est uirga regni tui. Quod autem de Messia dicatur illa, hoc est de alio quàm de Deo patre, nihil potest esse manifestius, ex sequenti uersu: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te dominus Deus tuus oleo letitiæ præ participibus tuis. Vides hic apertissimè duas diuinitates expressas, alteram sedentis & regnantis in æternum, alteram ungentis hunc regem. & quinto uersu post: Concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus Deus tuus, inflecte te illi. Et Esaie 9. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & erit principatus super humerum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater

sempiternus, princeps pacis. IVD. Sumitur quan-
 doq; Deus in sacris literis pro principe, uel iudice,
 uel duce: sicut in illis locis, Aaron erit Deus tuus,
 Deus sedit in synagoga deorum, & dijs non detra-
 hes. CH. Vides aperte grauem obscuritatem &
 densas tenebras lingue uestræ, ut opus sit ingenti
 ac fulgentissima luce mentis ac iudicij. nam nisi ra-
 tionem adhibeamus ducem ac magistram, quomodo
 scietur, quando per Deum intelligendus sit Deus ue-
 rus cæli & terræ conditor: quando homo princeps
 uel iudex? quando per Israëllem Iacob filius Isaac,
 quando eius progenies, quando decem tribus,
 quando electi & Ecclesia sancta? aliàs etiam Is-
 raël est Christus, sicut Dauid: & est filius Iesse,
 & est Christus ipse promissus. sicut sæpenumero in
 Psalmis & prophetis. Quis hæc & similia distin-
 guet sine lumine iudicij? & quidem quoad eius fie-
 ri potest perpurgato, & quam proxime admotus
 Queramus ergo in uaticinio Esaie, intelligendū
 ne sit de Deo summo & eterno, an de homine prin-
 cipe. nam si de principe Propheta loquitur, quid ma-
 gnum de Messia dicit, quod est tam multis commu-
 ne? Quid, quod additur Fortis, ad differentiam ali-
 orum, qui sunt infirmi atque imbecilles. ideo & For-
 tis pro Deo omnipotenti in sacris literis sumitur. ut
 in psalmo: Sicut iurauit Domino, uotum uouit forti
 Israël. IVD. Sunt certè quedā sacre literæ, qui-
 bus

bus nomē ipsum ueri Dei & summi scribitur, nec aliud ullū quā quod à uobis tetragrāmaton dicitur; à nobis autem semhamphoras. CH. Non est istud perpetuum. sed & periti uestre lingue sic scribi in loco illo Esaiæ affirmant: quemadmodum Hieremie 35. Hoc est nomen quod uocabitur Deus noster. I V. Non habetur Vocabitur, sed uocabit. CH. Nullus est sensus in uerbo actiuo. & uestri aiunt, posse ac solere impersonaliter uerti, cumq; in modum sunt interpretati. & Targum Chaldaicū apud Esaiam sic legit: Vocabitur nomē eius de ante admirabilis, consiliarius, Deus fortis, permanens in secula seculorū Messias. I V D. Sunt ex nostris qui illud ad Ezechiam referunt. CH. Referetis uel ad mulos & asinos, modo ne quid in Christum nostrum sinatis congruere. Quomodo potest Ezechie accommodari id quod sequitur, Multiplicabitur principatus eius, & pacis non erit finis. Super solum David, & super regnum eius sedebit, ut confirme illud & corroboret in iudicio et iustitiam nunc usque in sempiternum. & 45. cap. eiusdem propheta: In compectibus transibunt, & tibi incuruabunt se, teq; deprecabuntur; tantum in te est Deus, nec est alibi quā in te. Verē tu es Deus latens, Deus seruator Israēlis. Quis uero est Deus iste se abscondens? an non Deus olim satis se proferebat, magnisq; & uarijs signis testificabatur Deum esse se? & paulò antea dixerat, Vt

sciant ab ortu solis usq; ad occasum, quòd non est
 præter me. ego Dominus, & non est amplius. Chri-
 stus autem noster Deus est oculis corporum abditus,
 nec inueniri alius potest, in quem dictum illud con-
 gruatur. Porro ad tollendam sensuum persuasionem
 confirmat propheta dicens, Vere tu es Deus. Et què
 admodum Esaias uocat illum patrem sempiternum, sic Mi-
 cheas egressum eius esse dicit ab initio à diebus eter-
 nitatis. Et Esaias 48. loquens de purgatione et sancti-
 ficatione Israël, attentionem ingentem postulat: Audi-
 te me Iacob serue, et Israël uocatus à me. Manus mea
 fundauit terram, & dextera mea mensa est caelos:
 uoco eos, stabunt simul. congregate uos omnes, &
 audite, quis inter eos annunciabit ista? appropin-
 quate ad me, audite hos. Non à principio in abscon-
 dito locutus sum, à tempore quo fuit ipsa prophetia
 ibi eram: & nunc dominus Deus misit me, & spiri-
 tus eius. Quis est hic missus, qui fuit à tempore pro-
 phetiae? non Israël: nam nec fuit, nec missus est, sed
 ad eum mittuntur prophetae. Surgens, inquit, de ma-
 ne mittebam prophetas meos ad illos. Duplex autem
 natura Christi exposita est à Daniele, dicente: Vi-
 debam in uisione noctis, & ecce in nubibus caeli tan-
 quam filius hominis ueniebat, & usq; ad antiquum
 dierum peruenit, & coram eo appropinquare fece-
 runt eum, & dedit ei potestatem & gloriam, & re-
 gnum, & omnes populi tribus, & linguae seruient
 ei.

ei. Potestas eius potestas æterna, et regnū eius quod non corrumpetur. Non potest hoc ullo modo intelligi de eo qui sit solum Deus, nec qui sit solum homo: sed aperte duo designantur, quorum alter planè sit Deus, alter ex humanitate & diuinitate constans. quem ideo tanquam filium hominis uocat. IVD. Quid ergo, essent multi dii? CH. Non essent, sed unus tantum. Nam qui gignit, & qui genitus est, diuersi sunt non essentia & natura, sed persona. Et huius sempiternæ generationis nec ignari fuerunt sancti patres, nec eam tacuerunt. In psalmo enim 2. dicitur: Narrabo fœdus Domini mecum: Dominus dixit mihi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. in quo significatur naturalis generatio, non adoptio- nis, filius enim qui adoptatur, non procreatus à patre, asciscitur in iura familiæ: qui autem à patre genitus est, naturalis est. Nec aliud significare uoluit propheta, quàm hunc cui Dominus sit locutus, filium esse: sed longè alia ratione, q̄ alios sanctos homines, qui gratia & fauore Dei facti sunt filij illius, hic autem generatione. Rursum in psalmo. 72. Perseuerabit nomen eius in æternum, ante solem filius est nomen eius. Vertunt alij genitus, alij nascēs. simile est quod Zacharias ait: Ecce ego adducā seruum meū orientem, siue germinantem. Accedit huc, quòd sanctum illud nomen tetragrammaton significat esse, uel essentiã. ut in Exod. ad Moysen: Ego sum ens, siue

siue Ego sum quod est, & Quod est misit me ad uos-
 tum etiam generationem. in Parabolis quoq; Solo-
 monis, quod nomen est eius, & quod nomen filij si no-
 sti: per quod ostendit, appellationem filij Dei esse
 ineffabile, hoc est humanis mentibus impossibile co-
 gnitionem essentiae illius. nomen enim cuiusq; rei ue-
 rum & accommodatum est, per quod cuiusq; rei na-
 tura & ingenium explicatur. sicut in Genesi: Addu-
 xit Deus omnem beluam ad Adam. ut singulis nomi-
 na imponeret. & ut quicque ille appellauit, ita est
 nomen eius. Aliorū autem filiorum Dei, qui plurimi
 sunt approbatione uirtutis, nec nomen, nec essentia,
 nec qualitates incognoscibiles sunt. Multitudinem
 autem essentiae Dei attribui, non debet uideri tibi
 uel impium, uel nouum, qui tam es diligenter in sa-
 crorum librorum uersatus lectione. In Genesi enim
 dicitur, In principio creauerunt dij coelum et terrā:
 quum constet, uniuersa esse à solo Deo summo & o-
 mnipotente condita, impiumq; esset aliter existima-
 re. sicut in psalmo 32. dicitur: Verbo Domini caeli
 fundati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorū.
 & in eodem libro Geneseos: Faciamus hominem ad
 imaginem & similitudinem nostram. de quo paulo
 post, Et formauit Deus hominem è puluere terra.
 IVD. Mos est loquendi regum, ut plurali numero
 utantur quum de uno loquuntur. CH. Est quidem,
 ut dicis, mos principum, sed longè post Mosē reper-
 tus

tus & introductus. neque enim in Pentateu-
 cio, aut in reliquis sacris uoluminibus, quæ om-
 niapost Mosē fuerunt scripta, eam tu sermonis for-
 mam inuenies. Sed alia adijciam his loca. Malachiæ
 primo: Si Domini ego sum, ubi est timor mei? & in
 psalmo 135. Confitemini dominis dominorum. Et ad-
 duco hæc tibi, non quemadmodum uerterūt nostri,
 sed sicut uos in Hebræo legitis. & apud Hieremiam
 capite tertio & uigesimo: Peruertistis uerba deorū
 uiuentium, domini exercituum Dei nostri. & 2. Re-
 gum: Quæ est gens ut populus Israël, propter quam
 iuerunt dii ut redimeret sibi populum. & in Deut.
 Scito hodie, & cum animo tuo reputa (qua præpa-
 ratione uerborum grande aliquod mysterium prola-
 turum se significat, quod esset oculis solum mentis
 cernendum, nempe quod sequitur) quod Dominus
 ipse est dii in cælo suprâ, & in terra infrâ, & non
 est alius. Peto abs te, ut iterū atq; iterū consideres,
 quid illud sibi uelit Genesis 18. quod quum Domi-
 nus Abrahamæ apparuisset, ille tres uiros uidit, & tan-
 quam unum adorauit, & unitatis numero compella-
 uit, Domine. Idem patriarcha missurus præfectum
 domus suæ ad capiendam uxorem Isaac filio suo: Po-
 ne, inquit, manum tuam super femur meum, et adiu-
 rabo te per Dominum cæli, & Deum terræ. Quid
 hic audimus? diuinū aliquid est in femore Abrahamæ,
 ut id tangentes, tanquam si arcam teneant fœderis,

iurent per Deum, non quemuis, sed dominum cœli
 & Deum terræ. si hoc ad fidem & sanctimoniam re-
 fertur iuri Dei, cur non potius tangitur manus dex-
 tera, uel pectus sedes cordis, uel ipsum caput? Nihil
 tale: sed id tangitur, unde origo est Messie, in quo
 est Deus terræ, & Dominus cœli. non iurando nomi-
 natur aut demonstratur, nisi Deus, uel id in quo
 Deus habitare pro certo habetur: alioqui uestas est,
 & genus idololatriæ. In Esaia cantio Seraphinorū
 erat: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus exercituum,
 plena est omnis terra maiestatis illius. trinitas san-
 cta expressa est, & dominus exercituum est Chri-
 stus, cœlestium & terrestrium copiarum caput &
 dux. in quibus uerbis nisi grande atq; inestimabile
 mysterium fuisset conclusum, non fuisset uox Sera-
 phinorum, ordinis cœlestium spirituum supremi.
 Quid, quod nomen illud Semhamphoras, siue te-
 tragrammaton, Rabini uestri accurata & recondi-
 ta religione dignis tantum discipulis explicant per
 nomina duodecim & quadraginta literarum, quod
 sic expositum significat patrem, filium & spiritum
 sanctum: & adhuc clarius & apertius, per nomina-
 tiones quadraginta duarum literarum, quæ sensum
 hunc conficiunt, pater deus, filius deus, spiritus san-
 ctus deus, unitas in trinitate. trinitas in unitate. I V.
 Nouum est hoc omnino mihi, & inauditum. CH.
 Quære ex doctissimis uestrorum rabinorum. &

nostri qui hæc de intimis uestris monumentis depro-
munt, affirmant esse peructus, obseruatum antequã
omnia deprauaretis rabie & acerbitate odij erga
nos. Vos autem nunc esse ferè antiquitatum non a-
lienarum modò, ut aliàs semper, sed uestrarum quo-
que ignaros constat. Si Iesus negasset se esse Deum,
uos asseuerassetis Mesiam debere esse Deum, & di-
cta hæc à me citata, aliãq; numero amplissimo colle-
gissetis. Sed quia ille Deum se esse dixit, abominatur
hoc odium uestrum, & Mesia diuinitatem omnino
tollitis.

QVOMODO IESVS IM-
pleuit fidem uaticiniorum
de Mesia.

Sed percurramus iam breuiter Christi uitam, et
conferamus cum uaticinijs quæ erant de ipso.
liquidum profecto fiet, fuisse illum Mesiam, qui om-
nia ut erant promissa præstiterit. IVD. Si talis fuit
Christus, qualem Euangelista uestri referunt, pluri-
ma indubiè uatum nostrorum oracula in illum com-
petunt. sed nos historiam illam Euangelistarum ue-
lut falsam reijcimus, uel ab ipsis pro arbitrio confi-
ctam. CH. Vestri rabini antiqui non negant uera
fuisse, quæ traduntur à nostris de Christo, sed in illis
non congruere prophetias contendunt. Arguere au-
tem euangelistas uanitatis, recentiorũ est, crescente
odij aduersum nos rabie. quæ opinio si non est anti-
li s qua.

qua, unde potuerunt uestri isti diuinare, falsam esse ab euangelistis contextam narrationem de iesu? Quid, quod euangelistis non fuisset integrum quæ uellent confingere, uiuentibus etiam tum compluribus & Iudæis & gentilibus, qui nouerant Iesum, à quibus potuissent coargui. ita tota fabula, uelut ridicula, fuisset explosa. Nec pro re falsa & ficta uoluissent subire damna, contumelias, infamiam, tormenta, mortem. Quod si fingere illis erat in animo, non eum fixissent, in quem uaticinia quadrarent, alia oblique, alia obscure: sed in quem recte omnia, aperta, manifesta, ut nullus uel contradictioni relinqueretur locus, uel dubitationi. IVD. Audiamus quæso, quas habes pro te prophetias? CHR. Primum omnium, Deus foemina concluditur: de quo est Hieremie 31. Nouum creauit Deus super terram, foemina circundabit uirum. si non de uiro illo magno atque admirabili, qui in se diuinitatem continet, intelligitur, quid poterat dici inceptius, aut puerilius? num non uir omnis de foemina nascitur, & à foemina nouem mensibus gestatur? & prodit uir ille non communi more de foemina ex uirili semine, sed de uirgine, spiritu Dei autore. Hoc erat imagine quadam expressum in Ezechiele ca. quarto et quadragesimo: Et redire fecit me (inquit) ad uiam portæ sanctuarij exterioris, quæ spectat ad orientem, & erat clausa. & dixit ad me Dominus: Porta hæc

clausa

elausa erit, nō aperietur, et uir non ingreditur per
 eā, quoniam Dominus Deus Israël ingreſſus est per
 eā. Cedo iā, quis alius est Deus Israël ingreſſus per
 portam clauſam, quā Ieſus Chriſtus? Deus enim
 in aeterna illa ſua & omnipotenti eſſentia ac natura
 nec ingreditur, nec egreditur, ſpiritus immotus, im-
 plens & continens omnia. Hoc eſt quod Solomon
 ſibi dicit eſſe abſconditum, Prouerbiorum 30. Via
 uiri in uirgine ſua, quomodo in eam ingreſſus, quo-
 modo ex ea egreſſus. Sed expreſſioribus uerbis E-
 ſaie 7. Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uo-
 cabitur nomen eius Emanuel. IVD. Non eſt in He-
 braeo uirgo, ſed aalma, quod eſt puella. CH. Pe-
 riti linguae ueſtrae aalmam dicunt ſignificare uirgi-
 nem adoleſcentulam abſconditam, & ſedula paren-
 tum cura cuſtoditam, nec uſquam in ſacris literis
 aalma de nupta dici. Sed quae tandē erat puella haec,
 aut quis ſenſus uaticinij? IV. Fore ut puella qua-
 dam, quae erat in palatio Achaz, ferret uterum, &
 pareret. CH. O ſenſum tanta prophetia dignum,
 quā uerum eſt illud, Iram & odium oculos non
 habere. modo alij noceat, ſibi non parcit. dum uul-
 tis uaticinia auertere à Chriſto, detruditis in cœ-
 num & cloacas. Quaeſo expendamus ordinem
 prophetiae. Perrexit Deus loqui ad Achaz, di-
 cens: Poſce tibi ſignum à Domino Deo tuo, ſiue
 attollens te ad excelsa, ſiue in inferiora demittens.

& dixit Achaz: Non petam. & non tentabo Domi-
 num. & dixit: Audite ergo domus Dauid, nunquid
 pro nihilo est uobis molestos esse hominibus, nisi e-
 tiam molesti sitis & Deo meo? ideo Dominus ipse
 dabit uobis signum. Animaduerte singula diligēter.
 Dominus offert signum Achaz, siue in excelsis, si-
 ue in imis. quumq; ille signū omne uel aspernaretur,
 uel subterfugeret, conuocat propheta non unum a-
 liquem de plebe infima, sed domum uniuersam Da-
 uid, & eos ad audiendum atq; intelligendum horta-
 tur & excitat. & quando rex signum sibi non pe-
 tierat, nec uolebat, affirmat Deum ipsum daturum
 signum populo suo. rem grandem oportet subijci
 post conuocatam domum Dauid, signum admirabi-
 le quod Dominus ipse ultro daturus sit illis. quod tā-
 dem est? prodeat. Ecce puella illa quam uidetis, con-
 cipiet. et pariet filium. Imò uerò parturient montes,
 & parient murem ridiculum. O clausulam tantis
 præfationibus absurdam & inconcinnam, si is est
 sensus. si non est, ô uos Iudeos plusquam sacrilegos
 & blasphemos, qui ita contaminatis sanctas scrip-
 turas. Virginem concipere, & parere Messiam libe-
 ratorem Israël, hoc est demū signum dignum Deo
 dante, dignum ijs quibus dabatur, nempe domo Da-
 uid, dignum quod præcipuus propheta annuncia-
 ret mundo uniuerso. Quid porro sequitur? Et uoca-
 bitur nomē eius Emanuel, quod est nobiscum Deus.

Et hoc nomen periti uestræ lingue dicunt esse scri-
 ptum literis illis, quibus nomen summi & ueri Dei
 consignatur. Additur: Butyrum & mel comedet,
 ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Et
 istud quorsum pertinet? quare per esum mellis &
 butyri sciet eligere bonum, & reprobare malum? an
 non omnes pueri illis uescuntur? IVD. Edet dulce
 & amarum, ut eligat dulce, reijciat amarum. CH.
 Vtrum horum est amarum? IVD. Butyrum. CH.
 Non certe in hac regione. nec usquam. sed de Domi-
 no est intelligendum, qui uocabitur Deus nobiscum
 conuersans, conuescens, agens. & ut sciant omnes
 uerum esse hominem, uiuet non nouo & alieno &
 delicato quopiam more, aut cœlesti, sed communi
 humano, & aletur puer eisdem alimentis, quibus re-
 liqui pueri, melle & butyro. sine discrimine uersabi-
 tur, ut experimento rerum nostrarum in se sumpto
 depellat à nobis mala, adferat bona. Nam idem pro-
 pheta capite 53. dicit, expertum illum esse infirmita-
 tes. Sed pergamus. Nascitur sub Herode, quod tem-
 pus erat prædictum Messie à Iacob moriente, Ge-
 nesis 49. Non recedet sceptrum à Iuda, & legisla-
 tor è medio pedum eius, donec ueniat qui mitten-
 dus est, & ad eum erit expectatio gentium. Hero-
 des Ascolanita fauore ducum Romanorum transtu-
 lit in se regnum Iudæorum, quum esset exterus Idu-
 meus. Herodes filius eius dictus Antipater, sustulit

Iudeorum sanhedrim, hoc est ordinarios iudices po-
 puli, ac legis interpretes, & auctoritatem puniendi
 legis transgressores, qui erant serè de tribu Iuda.
 His temporibus natus est Dominus noster, felicitas
 summa, & qui erat promissus, & in eo gentes spe-
 rauerunt. Videtis enim quanta est multitudo gen-
 tium in nostram Ecclesiam ingressa. IVD. Atqui
 ante natum Iesum Macabai tenuerunt res Iudaicas,
 qui fuerunt ex tribu Leui. CH. Ex materno genere
 fuerunt de Iuda. & non ignoras quod scriptum est
 quarto Regū, tribus regalem et sacerdotalem fuisse
 commistis. Quid quod legumlatores & iudices,
 de quibus modo loquebar, non defuerunt usque ad
 Herodem, qui concilium LXX. prudentū sustulit,
 iam inde à Mose constitutum, qui erat uelut senatus
 principi additus: quod quum etiam in Babylonia ca-
 ptiuitate perseuerarit, ab Herode abolitum est. Idē
 Herodes post occisos pueros iussit occidi proceres
 omnes de familia Davidis. Multis annis post Vespasi-
 ani pater ac filius, qui ex sanguine Davidis resta-
 rent, omnes sustulerunt, ne quis superesset ex regia
 stirpe. Hebdomades Danielis 70. ad tempora Iesu
 Christi pertinent, & de Messia esse prædicta ne ue-
 stri quidem dubitant. Prophetæ uerba hæc sunt, ex
 reuelatione Gabrielis: Hebdomada septuaginta de-
 finita sunt super populum tuum, & super ciuita-
 tem sanctam tuam, ad consummādum præuaricati-
 onem,

onem, ad abolendum peccatum, & expiandam iniquitatem, & ad ducendam iustitiam sempiternam, & finiendam uisionem & prophetiam, & ungendum sanctum sanctorum. Hæc omnia tanta & tam magna non possunt nisi in Messiam competere, & quidem in nostrum, non in uestrum. nos enim nostrum esse dicimus sanctum sanctorum, & illius favore ac gratia apud Deum delicta expiari, inq; illo eo finem accipere prophetarum oracula. Porro 70. hebdomadæ de annorum hebdomadis sunt intelligendæ, quemadmodum Ezechielis 4. & Leuitici 25. Numerabis septem hebdomadæ annorum septies septem annos, & erunt tibi dies septem hebdomadarum annorum quadraginta nouem anni. Sed inter nos & eruditos uestros satis conuenit, de septenarijs annorum locutum esse Danielem. Quomocunque autem hebdomadæ istæ computentur, siue à Cyri, siue à Darij temporibus, ad tempora pertinent Christi nostri. Et quum tam multa prophetarum uaticinia in tempus illud congruerent, persuasissimum fuit iudeis ætatis illius, Messiam esse uenturum. & multi ex occasione temporis, Messias se esse sunt professi: ut Iudas Galileus, Ioseph Benzara, qui sub Messie nomine ausus est aduersus Adrianum Cæsarem rebellare, eumq; iudeorum plerique sunt sequuti. hunc in Bithynia Adrianus fregit, & iudeos omnes repulit procul à conspe-

à conspectu Palestinæ. instaurauit Hierosolymam,
 & de suo nomine uocauit Heliam. Fuit alter Barco
 zibas, dux rei militaris peritus, qui propter uictorias
 creditus est Messias. in qua opinione diu perseuera-
 tum est, quousq; illum Adrianus idem propter scele-
 ra puniuit. Habes etiam apud Iosephum uestrum de
 multis, qui sub specie Messiae seduxerunt populum,
 quos omnes Felix præses Iudææ deleuit. Idem autor
 gentis uestræ Iosephus scribit, etate illa repertum
 in sacris libris oraculum, quòd illo tempore quidam
 ex Iudæa gente orbi esset dominaturus, cuius etiam
 uaticinij Suet. Tranquillus meminit. quod in alium
 competere non potest, quàm in Iesum Christum.

His tam multis tamq; euidentibus oraculis conuicti
 rabini uestri, ad figmenta sua confugiunt, natum
 quidem fuisse Christum sub Herode, sed propter pec-
 cata populi occultari: ut alij dicunt, in Sion cum an-
 gelis: ut alij, ultra montes Caspios: ut alij, per orbem
 mendicare, proditurum se, quum Deo erit uisum.
 Quod est, aut his mille annis fuit, tantum uestrum
 piaculum, ut propter illud Messias uester lateat: re-
 uolue memoriam omnem superiorem, nunquam in-
 uenies uos minus aduersus præscripta deliquisse le-
 gis Mosaicæ, minus procliuus fuisse ad cultum idolo-
 rum, magis zelatores fuisse legis, quàm hisce annis
 mille. Si peccata uestra illum à uobis arcent, & iusti-
 tiæ sunt reducturæ, iam pridem oportebat eum ue-
 nisse.

nisse. Ac ne in Christi tempora cōferatur prædictio
 Iacob de regno tribus Iudæ, confingitis regnum ha-
 bere uos ultra montes Caspios, septum undiq; mon-
 tibus arduissimis. qui transcendendi non possint. Facile
 est de ijs quæ nemo unquam uel uidit, uel audiuit,
 mentiri, nec est ullus qui impudentiam uestram pos-
 sit confutare. Sed ne tam licenter mendacia nobis
 obtruderetis, redarguunt uos prophetae uestri. ut A-
 mos 9. cap. Ecce oculi Domini in regnum quod pec-
 cavit, & disperdam illud de superficie terræ: uerum
 tamen non delebo prorsum domum Iacob, dicit Do-
 minus. & Oseas cap. 3. Dies multos manebunt filij
 Israel absq; rege, & absq; principe, & sine sacrifi-
 cio, & sine idolo, & sine ephod & teraphim. po-
 stea reuertemur filij Israel, & querēt dominū Deū
 suum, & Dauid regem suum, & pauebūt Dominū,
 & reuertemur ad eum, & ad domum eius in nouis-
 simo dierum. Sic Oseas: quæ ad hæc referri tempora
 manifestum est. nam in Babylone nec multis annis
 manserunt, nec desuerunt eis principes. nunc uero
 neq; regem habetis, neq; principem, neq; sacrificiū,
 nec ornamenta pontificia, nec ornamenta sacerdo-
 talia, nec idololatriā, & in nouissimis temporibus
 conuertemini ad Deum & ad Mesaiā eius. Fuerunt
 ex uestris qui eò dementiæ sunt prolapsi, ut Danie-
 lem prophetam uirum desideriorum tantæ sapien-
 tiæ & sanctitatis, cætera quidem bene dixisse affir-
 ment,

ment, in hebdomadibus falsum esse. Hæcine est tanta uestra ueneratio erga legem & prophetas? Sed uos modo ne nobiscum consentiatis, parati estis ab his dissentire, qui uobis sunt sacrosancti: tanto uide licet est odium uestrum erga nos acrius, q̄ beneuolentia & pietas erga uestros. Quidam terminos omnes Messia assignatos confessi sunt præterisse, redemptionemq; & liberationem Israël in sola penitentia restare. Alij execrati sunt eos omnes, qui ad uentui Messia terminos ponerent. quid facerent miseris? Magni & longi sunt errores eorum, qui quod nusquam est querunt, & uestigant. Veritatis uia ueritica est, & simplex: falsum uero multiplex, uasum, infinitum. Ante Iesum Mariæ filium, nemo ausus est profiteri se Messiam esse: decus illud Iesu Christo seruatum est integrum. post illum uero multi dignitatem illam ausi sunt impudenter usurpare, quod cognoscere est promptum ex monumentis ueteris memorie. Vel demon quidam innumeram uestrorum multitudinem in mare demersit, quos professus Messiam esse se, aiebat se è Creta in terram promissionis transferre. Quid queris? tertio ab hinc anno Carolus Cesar Iudæum quendam in Italia exussit, qui se constanter Messiam esse uestrum affirmaret. & inter uos quottidie est audire, natum esse Messiam, uel nescio qua in regione se patefecisse, uel aduentare, uel cogere magnam manum ad bellum gerendum. Sed

reuertamur ad institutam narrationem de uita Iesu Christi. Mater illius fuit è tribu Iudæ, & familia Dauidis regis: ideo illa & Iosephus in censu illo uersuali, qui sub Augusto factus est, uenerunt Bethleem, quæ ciuitas est Dauidis, ad professionem nominis. Dauidi enim erat promissus, idcirco & in Bethleem natus est, de quo Micheæ 5. Et tu Bethleem Ephrata, parū est ut sis è milibus Iudæ: ex te mihi egredietur, qui sit dominator Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Quæ uerba conferri non possunt in Dauidem, qui uixit multis annis antea: nec de illo dici potest, quòd egressus eius sit à diebus æternitatis. Puer autem octauo die est circumcisus, & appellatus est Iesus, quasi seruator. & quemadmodum Iesus Naue populum Iudaicum in terram promissionis corporalem & temporalem introduxit, ita Iesus Christus pios omnes in æternā illam ecclesiam, ut corpori respondeat imago. Sed in scripturis sepe numero Christus progenitorum suorum nomine signatur. nam & appellatur Dauid, & Israel, & Adam. Sicut quum dicimus, ex hoc Aenea multi Aeneæ nascentur. & apud Vergilium: Si quis mihi paruulus aula Luderet Aeneas: quæ est loquendi phrasis linguis omnibus communis. IVD. Nomen hoc Iesu multi habuerunt ante filiū Mariæ, multi cū illo, & multi post illum. Atqui Esaias dicit, Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini declarabit.

CH. Gaudeo aliquando tandem dictum esse abs te aliquid acute. Prætereo quod quidam uestræ lingue eruditi affirmāt, aliter scribi nomen Iesu Christi quàm Iesu Naue, aut Iesu Sydrach, aut Iesu sacerdotis, uel aliorū. Illud tamen conuenit in memoriam reducere, de quo non est meum disputare, qui Hebrææ lingue sum prorsus ignarus, nomen cuique aptum & uerum esse, per quod illius essentia uel intimæ qualitates explicantur. Nomen quidem exterius præcipuæ Christi actionis est Iesus, hoc est seruator: sed centia illius appositissime declaratur, si quis dicat eum Dei omnipotentis filium, Deum & hominem: hoc nomen omnino nouum est, neq; unquam antea est illo quisquam nominatus. & os Domini illud declarat, qui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te: nec possumus tātum mysterium nisi Deo reuelante cognoscere. excedit enim captum mentium humanarum. Post dies autem quadraginta oblatuſ est templo, sicut Aggæus promiserat: Et ueniet desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus exercituum. maior erit gloria domus huius nouissimæ, quàm primæ. Velim dicas mihi, si non est molestum, qua in re est maior gloria templi huius, q̄ prioris? IVD. Alij ex rabiniſ nostris dicunt gloriam esse ampliorem, quòd decem annis plus durauerit, quàm alterum. alij, quòd melius esset ædificatum. CH. In utroq; uero, per
exigua

exigua est gloria. neque enim in gloria domus uel
 structura, uel ædificatio, sed qui eam inhabitant. Sed
 nec uerum est, melius fuisse constructum. nihil enim
 structura templi posterioris ad prioris diuitias &
 magnificentiam, quæ tanta fuit, ut prophanis legen-
 tibus penè uideatur impossibile. Et apud Esdram le-
 gitur, senes qui Babylone redeuntes prioris templi
 meminissent, quum structuras & operis totiusq; sa-
 cri instrumenti magnificentiam copiamq; inter se cõ-
 pararèt, illachrymassè atq; ingemuisse. Quòd si spe-
 ctetur autor, maior est prioris gloria, q̄ posterioris.
 illius enim fuit Solomõ, huius autem Zorobabel, &
 Iesus filius Iosedech. Sin opes & tẽpli uasa, nihil fue-
 runt posteriora omnia præ prioribus. Sacrificia au-
 tem in prima domo multo plura, & quòd ad rem
 magis facit, sanctiora, & quæ signis euidentibus ap-
 probarentur, ut igne cœlitus missõ ad consumptionẽ
 holocaustorum. Gloria igitur maior secundi tem-
 pli, de qua Propheta loquitur, ad Messie aduentum
 pertinet, q̄ præsentia sua amplius & augustius red-
 didit templum, q̄ Solomon opulentia & miraculis.
 Abductus est puer à parentibus in Aegyptum, ad
 Herodis sœuitiam deuitãdam. illic mansit annis plus
 minus decem. & quemadmodum pueritia corpora-
 lis Israëlitis, hoc est populi Israëlitici nascentis illic in
 Aegypto est transacta, sic & spiritalis Israëlitis trã-
 sigeretur: & quemadmodum ex Aegypto uocatus

est Israël corporalis ad terram libertatis corporū,
 uocaretur etiam Israël spiritalis ad libertatem ani-
 morum. Oseas cap. undecimo inquit: Puer Israel, &
 cum dilexi, & ex Aegypto uocaui filium meum. Si
 dictū est de uero Israele, is est Christus: sin de carna-
 li, figura est quæ uim habet prophetiæ, ut mox dice-
 mus. Sed de Christo esse intelligendum, uerborum cō-
 textus declarat, quem animaduertas quæso. Mane,
 inquit, succidendo succisus est rex Israelis. Conque-
 ritur Deus, quod Messias rex Israelis statim initio
 pueritiæ suæ, hoc est in suo mane & aurora, quæ si-
 tus sit ad cædem, & profligatus ex Iudæa. Iam hoc
 factō meruerat Iudæa gens illum amittere. uerū Do-
 minus non quid ipsi meruissent recordatus, sed quan-
 tum gentem illam propter eius maiores semper dile-
 xisset, reuocauit filium suum ex Aegypto & ex gē-
 tibus, & in Iudæam reduxit: quem reditum sic op-
 tat Esaias cap. 16. Mitte agnum dominatoris terræ,
 de petra deserti ad montem filie Sion. Reuersus ue-
 ro cum parentibus, habitauit cum illis in Nazareth
 Galilææ, unde & Nazarenus appellatus est. in quo
 Sampsonis imaginem expleuit, qui Sampson uita &
 actibus suis Christū Iudææ geni representabat. Hūc
 angelus Domini ad eius parentes missus, priusquam
 gigneretur, iussit esse Nazareum Domini. & apud
 Esaiam loco illo capituli 11. Et egredietur uirga de se-
 mine Iesse, & ramus de radicibus eius crescet. pro ra-
 mo

mo seu flore aiunt uos in Hebræo legere, Nazareus de radicibus eius crescet. IVD. Est quod uelim tibi obijcere, antequam pergas ad reliqua. CH. Quid tandem? IVD. Quòd non uidentur multa prophetarũ oracula fidem accepisse in uestro Messia. nam Esaiæ 2. dicitur de Messie tempore: Et cõstabunt gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces. non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerari non nitentur. quod ait futurum in nouissimis diebus. In eandem sententiam cap. 11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hoedo accubabit, & uitulus & catulus leonis, iumentum & bubalus simul, & puer paruulus ducet eos, & uacca & ursa pascentur simul, accubabunt proles eorum, & leo sicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens super foramen aspidis, & super cauernã reguli ablaclatus manum suam extendet, non nocentur, & non periment in uniuerso monte sancto eius, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aqua maris inundantis. In eandem sententiam Micheas 4. capite. Addit etiam Esaias, quòd montes humiliabuntur, & ualles extollemur: quæ omnia non uidemus in Messie uestri aduentu esse completa. CH. Dicamus paulatim de singulis. Primum de tempore non ignoras illud, Anni mille in conspectu Domini sicut dies hesterni quæ præterijt. Nouissimi autem dies de ætate mundi postrema intelliguntur,

tur, in qua nos sumus, non tam certa quadam & de
 scripta annorum supputatione, quàm separatione re
 rum in tempore gestarum. Sic enim mundi etates
 distinguuntur. Sunt etiam apud prophetas dies no
 vissimi, extremum tempus gentis & regni Iudaici
 in Palestina. Erit ergo, inquit Esaias, in postremis
 diebus: nō mundani temporis. quid enim gratia pro
 fuisset tam diu dilata? certe paucissimis. sed in ulti
 mis diebus prophetiæ & regni & sacerdotij, quæ
 tria cessauerūt post Iesum Christum. Reliqua autem
 de pace, de cōcordia belluarum, de montibus & ual
 libus, intelligis tu hæc omnia corporaliter, & non
 spiritaliter? IVD. Ego uero simpliciter, quemad
 modum lego: & religio est mihi, in uerbis Dei ac
 prophetarum nimis esse curiosum. CH. Quid e
 go audio? putas ne per Messie aduentum mutatum
 iri hanc rerum naturam, ut leo ferociam suam & sa
 uitiam deponat, basiliscus uenenum, nec futuros mō
 tes, neque ualles? quid ergo illud est quod in psalmo
 dicitur, Deserent montes pacem populo, & colles
 iustitiam. & Esaias idem: Mons Domini eleuabitur
 super montes. & in cap. 30. Erunt super omnem mō
 tem excelsum, & super omnem collem eleuatum ri
 ui aquarum. Vides hic montes futuros & colles eti
 am in die illa, quum erit lux lunæ sicut lux solis, &
 lux solis septemcupla, in die qua alligauerit Domi
 nus contritionem populi sui, & percussuram pla
 ge

gæ eius sanauerit. Esaiæ. 41. dicitur: Ecce posui te, ut traham. uelut tribula noua habēs ora, triturabis mōtes, & comminues colles sicut quisquitas pares. Vis ne hoc in sensu literali intelligere, sicut Amos 9. Ecce dies uenit, dicit Dominus, & accedet arator cum messore, & calcator uuarum, comportantes semen, & stillabunt colles mustum, & omnes colles liquefient. & Micheæ primo: Ecce Dominus egredi etur de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ, & liquefcent montes subtus eum, & ualles scindent se sicut cera à facie ignis, sicut aquæ effusæ in præceps. & illud in psalmo: Flumina plaudunt manu, simul montes exultabunt. Quantum uis simplicitatem præ te feras, & obtendas religionem intellectui sanctarum literarum, non arbitror te tamē adeo esse stupidum, ut hæc omnia eo sensu dicta accipias à prophetis, qui sensus etiam mulierculis & pueris esset ridiculus. sed simulas temporis gratia, quia mecum disputas, tanquam cum prophano. inter tuos apertius sententiam tuam proferres. I V. Quorsum igitur censes hæc pertinere? CH. Ad significandam æqualitatem, concordiam, & admirabilem sub Christi regno pacem. I V D. Atqui pax non est sub uestro Messia perpetua. CH. Imò si animus uelis aduertere, inuenies sub illius regno maiorem & præstantiorem, magisq; exoptandam omnino hac pace corporum, quam regna inter se & nati

oes pactis & fœderibus sanciunt. nonne pax con-
 sensio est & conformitas? hæc autem uel corporum
 est, quum quiescunt, nec inuicem contratendunt: uel
 animorum, quum inter se non concordant, & bene
 uolunt. Vtram hærum ueriores consensionem esse
 existimas? IV D. Posteriores hanc, quæ animo-
 rum est. nam altera illa corporum simulata res est,
 atque adumbrata. CH. Illam ergo ueram & ger-
 manam pacem multo est congruentius à Deo & pe-
 ti, & dari. In ipsis porrò animis nostris nunquam
 ne fando de affectibus & perturbationibus aliquid
 audiuisti? IV D. Audiui non pauca. CH. Nulla
 est dissensio, nullum bellum grauius, nulla tempestas
 horribilior, quàm quum affectus illi in animo tumultu-
 antur. Atrox est bellum inter uicinas nationes, a-
 trocius inter ciuitates eiusdem provinciæ ac gentis:
 superatur hoc immanitate ac crudelitate à bello in
 eadem & intra eosdẽ muros, quod est ciuile. Quid
 si intra eundem sit hominem, atq; intra eundem ani-
 mum? appellatiõne caret tantæ atrocitati satis apta.
 Non exiguum adfert hominibus beneficium, qui illo-
 rum corporibus quietem inter se, & consensionem
 conciliat. maiorem autem pacem inducit, qui in hu-
 manis pectoribus reciprocum amorem indit. qui ue-
 ro tranquillitatem affectibus importat, is pacem in-
 credibilem & unicuique hominum cum semetipso
 infert, & hominibus inter se, quippe ex hisce animo-
 rum

rum motibus existunt diſſenſiones omnes, lites, iurgia, bella, cædes: ut merito pacē hanc Chriſtus noſter uocet, Pacem quā mundus dare non poteſt, ſed ſolus Deus. Attulit igitur Chriſtus pacē, quoniam amoris mutui legē in cordibus ſuorū inſeruit, qui animos affectusq; noſtros obtēperare ſupremæ rationi ac ueritati docuit, quibus ex ſeminibus pullulat pax & cōcordia inter homines firmior multo atq; ſtabilior, quā pactis omnibus ſcientiſſime & cauțiſſime præſcriptis, & ſanctiſſime iuratis. Idcirco Pſalmiſta eam pacem ſub Chriſto oriturā prædixit, quæ duret quoad auferatur luna. Non mutabit leo feritatem in genij ſui in aduentum Meſſiæ, non complanabuntur montes, neque ualles intumeſcent: ſed homines qui leonina ſunt ferocia, audacia, crudelitate, ſi iugum Chriſti lenē & molle ſuper ceruices ſuas recipiant, hoc eſt Chriſti doctrinam admittant in ſua pectora, exuent naturam, & mores leoninos. habitabunt qui etē & concorditer cum ouibus, hoc eſt cum manſuetis & ſimplicibus: inductaq; per Chriſti doctrinam charitate mutua, montes, hoc eſt proceres populi ſuperbia depoſita in ſimis ſe patientur adæquari. quā tu pacem excogitare poſſes ueriores, aut maiores? ad quam ex prioribus ſignis denotandam natus eſt Dominus noſter tempore pacis uniuerſalis, quemadmodum ueteris memoriæ monumenta referunt. Quo circa quod Propheta dicit, Non exercebuntur ultra
ad

ad prælium: manifestam habet intelligentiam . hoc est, ubi cūq; Christus regnauerit, ibi uerus erit amor, qui dissensiones omnes & bella excludit . & in qua lege præcepta omnia atque admonitiones tendunt ad beneuolentiam, nullum cōueniebat esse de bello, aut belli exercitatione præceptum, quemadmodum sunt in lege uestra: ut Iudicum 3. capite. Cedò autē de regno Messiaē quid uos sentitis? IVD. Quid aliud quàm quod est in psalmo 72. Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei. CHR. Quomodo ergo in alio psalmo dicitur, Dominare in medio inimicorum tuorum? Isthuc quoque an ad litteram. ut regnum Christi super omnes homines exteriore significatione se diffundat, & pareant ei omnes, quemadmodum populus Israëlīs Dauidi aut Solomoni fuit audiens dicto? quod Deo ipsi nondum contigit, cuius exterioribus iussis nunquam gentes omnes obedierunt. Ita maiorem regem faceret Deus Messiam, quàm se ipsum. Sed dic mihi, quomodo tantum regnum Messias parabit? IVD. Ingenti uir armorum, Deo adiuuante. CH. Mahumetes quoque de se dicit, missum se à Deo per uirtutem armorum, Christum uero missum per uirtutem signorum & miraculorum. Sed opus quod est multis commune, non creditur unius proprium: & quod affecuti sunt latrones atque homines scelestissimi, Deoq; inimicissimi, non est credibile esse id quod Deus charissi-

mo sibi homini tanquam peculiare & amplissimum donet munus. Vi armorum multos scimus ualuisse homines impuros ac impios, cursumq; uictoriarum illorum nunquam esse interruptum: uelut Alexandrum, Cæsarem, Achillem, Syllam, Dionysium. & humanis uiribus uideri posset assignandum esse tantum opus Dei, sicut de incrementis imperij Romani, quæ fuerunt maxima. & quantumq; Christus egisset ingenia miracula, semper ad posteros manasset suspicio, secutos illum homines fuisse uel metis tantæ potentiæ, uel spe maximarum utilitatũ. Quid quòd bellum genus immanitatis omne ac seuitiæ superat. ea igitur re tam tetra atque atroci, credibile fit tibi Deum euecturum fuisse, quem unice haberet charum? Nam quòd gens olim uestra cœlitus adiuta est bello, factum id est propter scelera illarum gentium ad quas transibat. Adde, quòd carnales & dubij & meticulosi Iudæi, nisi uires bellicas sui Dei sensissent, ad alios statim deos defecissent, quos existimassent magis bellaces, ac proinde potentiores: sicut fecit Achaz. Quanto ore intonatis uos, Deus sabaoth, Deus fortis in prælio: at nos dicimus, Deus pacis, Deus totius consolationis. Quanto uerius ostenditur opus & auxilium Dei, si, quod est illius propriũ, ex rebus paruis magnas proferat, ex infirmis fortia, ex abiectis sublimia? quod in Christo est declaratum, quem ex tanta humilitate euexit ad regnum

num incredibile: ut libere in animis dominetur potius, quàm ut cogat corpora. Vtrum tu tandem existimas maius esse regnum, ac uerius, diuinoq; illi similius, in beluas, an in homines? IVD. In homines: quia sunt liberi. CH. Vtrum maius in corpora hominum, an in animos? IVD. Eadem ratione in animos. CH. Iurè. Nam arma cogunt corpora, animos non cogunt. quippe usu euenit plerunque, ut pareant corpora, animi sine auersissimi atque inimicissimi. amplius ergo & excellentius regnum tributum est Christo à patre, ut in liberis mentes dominetur, quàm esset uester Messias habiturus, aut Mahumetes habuit, commune cum tot latronibus. Dominatur ergo Christus noster in illorum mentibus, qui gratiæ illius fidunt. corporum etiam omnium est dominus, quemadmodum demonum, & malorum hominũ qui illi aduersantur, per hereditatem quam à patre accepit. de hoc testificatur psalmus 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem, & possessionem tuam terminos terræ. Nec solum in mentes omnes & humana corpora accepit imperium, sed in ipsas naturæ leges, quas mutauit, quoties fuit ei uisum, numerosa multitudine & uarietate miraculorum, quæ ille ad salutem omnium edidit, ut ostenderet se ad homines corpore & animo seruandos uenisse, & de exteriori beneficentia interiorem colligerent, amoreq; accenderentur erga Deum tam benignum

niguum. de quibus tam admirandis portentis præ-
dixit Esaias: Dicitur stultis corde, confortamini, ne ti-
meatis, ecce Deus vester cum ultione ueniet, & uide-
bitis retributionem Dei. Ipse ueniet, & saluos faciet
uos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdo-
rum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus, claudus, &
laudabit lingua muti, quia scissæ sunt in deserto a-
quæ, & torrètes in solitudine. Res omnes Christi &
altæ sunt & profundæ, ut cælum: quod & si inferi-
us uidetur esse sub nobis, ipsum tamen ex se ubique
est excelsum. sic Christi sublimitas fuit non possidere
pecuniam, non arma, nõ agros, nec familiam, neque
domum, neque illis ullo modo indigere, sed uiuere a-
nimimum illum excelsissimum in se reductum, & seip-
so contentum. Multi ei contradixerunt, multi affe-
cerunt conuicio, insidiati sunt. detraxerunt: in qui-
bus omnibus declarabatur firmitas magnitudinis,
quæ nullo moueri posset impulsu, & altiore esse il-
lum quàm ut ad eum possent illa pertingere. Neque
uero Dominus noster cursum uitæ suæ ad propheta-
rum oracula temperauit atque accommodauit. non
enim sic uixit, & magna illa egit atque admirabilia,
quia fuerunt de se à uatibus prædicta: contra potius
prædicta fuerunt, quia ille erat acturus. Non seruit
similitudini aut imagini ueritas, nec corpus umbræ,
sed è contrario. Idcirco interdum discrepantia est
aliqua inter prophetiam & actionem Christi, quan-

ta esse solet inter corpus & umbrā siue imaginem. Alia est igitur querenda ratio actorum Christi altior & prestabilior, quā quod ea essent de eo scripta. IVD. Non uenit unquam inter nostros in controuersiam, quo minus facile credant magna esse à Christo edita prodigia, ad persuadendū mundo rem adeo nouam & inusitatam, & tam pugnantem cū opinionibus receptissimis. CH. Quid tu de eiusmodi miraculis censes? nam ego libro quodam meo manifestissimis rationibus uideor edixisse, non uel atque ope malorum demonū esse acta, sed Dei. IVD. Quidam ex nostris doctoribus longe diuersam afferunt rationem & causam miraculorum Iesu. CH. Quam tandem? IVD. Vereor eloqui, ne tu mihi fortè irascaris. CH. Noua modestia. Dic omnia quantum uoles aperte. nam ueritas hominum commenta non reformidat. IVD. Alij asserunt magicas artes illum in Aegypto didicisse, quum esset puer. Alij narrāt, fuisse in tecto templi Solomonis margaritum quoddam ibi à Solomone collocatum, in quo rex arte & sapientia illa sua nomen Dei uerum insculpsit, quod legere quidem quisq; poterat, sed addita erat in eum execratio qui exscripsisset aut didicisset. excubabant quoque leones duo pro templi foribus catenis alligati, quos ibi rex idem posuerat, obseruantes num aliquis edidicisset. quod si fecisset, ita rugiebant atrociter, ut ille expauescens obliuiscere

ceretur. sin uero exscripsisset, partim ex leonum rugitibus, partim ex grauisſima detestatione rumpebatur ilico medius. Iesus autem ben Ioseph, & ben Maria, pro nihilo execrationem habens & leones, descripsit nomen illud in schedula, & ne ab scrutantibus inter uestimenta deprehenderetur, discidit scapello aliquantulum ex pelle suræ, ibiq; consuit. & quamuis in templi exitu supra solitum leones rugiret atque indignarentur, ille nihilominus magna uſus animi constantia, euasit illorum uim atque ferociam, & deinceps ope diuini nominis adiutus admiranda illa perfecit. CH. Lepidiſſimam profectò fabellam narraſti. rogo te, tu credis hæc? IVD.

Quid ego credam nihil attinet dicere, scripta sunt hæc quidem certe in libro magnæ authoritatis ac fidei. CH. In quo? IVD. In Thalmud. CH. Sed reuertamur ad calumnioſas ueſtras ſuſpicioſas. Magiam dicitis Dominum noſtrum in Aegypto didiciſſe, & ex ea cognitione eſſe miracula quæ egit. Crimen hoc magis in ueſtro Moſe poſſet locum inuenire, quàm in noſtro IESU, non quòd Moſem uirum Dei inſimulare uelim, aut præſtingere, quod eſſet neſas: ſed de iniquitate ueſtra conqueror, & damno uecordiam, qui id nobis obijciatis, quod in uos potius competat. Multa facta ſunt ſupra nature uires per manum Moſis, multa à Chriſto. Moſes conſcripſit ſua, ſcripſerunt de Chriſto ij qui uiderunt, quiq; ac

L cepſ

ceperunt ab ijs. qua igitur ratione Mosē Dei amicum creditis, non Christū neq; enim certius habetis atq; euidentius argumentum eorum quæ Mosēs de se prodidit, quàm quæ sunt de Iesu memoriæ mandata. Quid quod Christus grandiora egit, & propinquiora diuinitati, & quident sine humana doctrina: quū Mosēs omni Aegyptiorū sapientia legatur institutus, & ab Aegyptijs insimulatus magiæ. quod facilius est credere de illo, qui in Aegypto natus, & educatus in regia, tēpus omne usq; ad ætatis maturitatē, quū à Domino uocatus est, in Aegypto trāsmiserit, quàm qui infans in Aegyptū ingressus, septimo ætatis suæ anno illinc discesserit. Confer utriusque & res gestas, & doctrinā inter se, propiore inuenies magiæ Mosē quàm Iesum: tū etiā uitā innocentiorē, & puriorē doctrinā, ac magis cœlestē. IVD.

At cōtradicit Mosi. CH. Nū nō satis lōgo sermone patefactū est, nō illū Mosi cōtradicare, sed Mosē approbare, sed spiritali legis illius declaratione augustiorem ac diuiniorem reddere? Expende autem, quemadmodum Dominus noster prodigia ediderit. nihil unquam fecit ut magus, non ex preparato, nō fictē & impostura oculis facta, nō quod magi solēt, ad auram popularem captandam, & ad proferendum nomen, uel ad questum aliquem pecuniæ. Omnia illius miracula ad utilitatem aliorum spectauerunt, & in rebus necessarijs fuerunt edita. Quod si
Chri

Christus puer adhuc, annorum septem, eam magiã in Aegypto accepit, per quam tam stupenda opera proferret. cur senes uniuersa uita in studio Aegyptiacæ sapiëntiæ detriti, nihil illorũ poterant præstare? Non Pythagoras, & Eudoxus, & Plato, & reliqui Græci philosophi, qui Aegyptũ institutiõis gratia penetrarũt: nõ iidem ipsi Aegyptiorũ numinũ sacerdotēs. iam uerò Christi miracula ex magia sunt, quid apostolorum miracula, & martyrum, quorum iniri numerus non potest? nõ illos quoq; grãdia & admirãda patrasse opera necesse est, alioqui Christo digresso tota paulo post eius authoritas & prædicatio refrixisset. quomodo magia hæc ab alijs ad alios tradita est quasi per manus? Quod porrò magiæ genus hoc, aut quæ utilitas, omnibus temporis momentis uenire propter Christum in periculum capitis & fortunarũ, uitam per exquisitissimos cruciatus amittere? Quod si Christus hac fretus magia, uetere Mosis uia relicta nouam instituit, & semetipsum extulit ac celebrauit, cur non & martyres quoq; eandem peritiam nacli, ad se atque ad sua cõmoda magiam hanc refererent? quin malebant ipsi beati uiuere, quàm atrociter pro Christo interfici. Sed transitis ad opem nominis diuini: non potestis duo hæc pariter uincere, ut per magicam artem, & per Dei nomen operetur, tametsi fabellam istam de nomine Dei, equidem non refutarem,

nisi legeretur in libro tantæ authoritatis, & proferretur sæpenumero à multis uestrorum contra nos, tanquam res uel certa, uel ingeniosè saltem ficta. Primum omnium quero ex uobis, quomodo tota hæc fabula nata est post Christi aduentum? cur amea tam præclarum margaritum ignorabatur? & leones adeo zelatores decoris ac maiestatis templi, rem ne tam grandem, tam inusitatam, tam publicam nullis esse unquam literis proditam? quid leones illi, erant ne immortales? tot annis potuerunt perdurare, quot inter Solomonem & Christum fluxerunt? quid illis factum est, quum caperetur Hierosolyma, ab Aegyptijs & Babylonijs? cur non tunc rugiebant ualidissime, quum Aegyptij, quum Assyrij, quum Macedones, quum Romani ingrederentur, & polluerent omnia, & quum sola relinqueretur Hierosolyma? an leones illi semper ante templum excubabant? iam margaritum illud nulla ex tot templi illius direptionibus sublatum fuit? Sed quid erat, quod lector nominis illius facere poterat miracula: Solomon, qui tam probe nomen illud nouerat, nullum legatur edidisse? Imò contrà, de errasse ad postremum à recta pietate, & quam pater David constanter fuerat secutus, ad idololatriam. Quæ autem erat inuidia Solomonis, prohibere, ne quis nomine Dei adiuuaretur, quum Deus uelit beneficia sua omnibus patere? An si Deus aliquid condidit in communem usum, non est is inuidus, & sceleratus.

stus, qui arcet alios? Quid incommodi nasceretur, si inuocatione diuine opis res admirande fierent? an non maior Dei apud homines authoritas & reuerentia, & auerterentur multi ab idololatria? Quod si extra non licebat nomen illud efferre, sed in templo legere, ibi certe miracula fuissent à quouis passim acta: quod non fuit ita. iam si alijs rugitu leonum territis sacrum nomen excidebat, quod edidicerat, cur non & Christo? Si alij crepabant medij execratione illa, quin & Iesus: tanto peius usus illo nomine, quam alij omnes, nempe ad abrogationem legis diuine? Age uero, utrum Deus facit miracula propter nomen, an nomen propter Deum? est ne Deus nomini suo alligatus, ut inimico & hosti suo capitali faueat, uelit nolit, solum quia nomen illud pronunciauit, & mutet nature ordinem? ea uero incantatio esset, non inuocatio: si certis prescriptisq; sonis mouetur Deus, ut canis, uel equus, quo nihil est magis impium. Vides fabellam male concinnatam, seipsam dissoluere. IVD. Prestabit, ut arbitror, de sacris literis loqui, quæ nobis sunt uobiscum communes, quam de ijs quæ sunt nobis peculiaria & propria. CH. Loquamur sanè. nam id malo. sed non sum tamen passus ignorare te qualia essent, quibus tanto applausu assentiremini. Cum miraculis Christi coniuncta est illius doctrina, uos Messiam uestrum non dicitis docturum. IVD. Non puto. CH. Vide-

licet nimium erit occupatus castrensi exercitatione, regno ordinando, iuri dicundo, & alijs quæ sunt regie potestatis. Sed de Messia tamē Esaias scribit: Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me. Ad annuntiandum mansuetus misit me, ut alligarem conritos corde, ut prædicarem captiuis libertatem, & uinctis apertionem carceris: ut prædicarem annum uolūtatis Domino, ut diem ultionis Deo uestro, ut consolarer omnes lugentes: ut ponerem lugentibus Sion, ut darem eis gloriam pro cinere, oleū gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu stricto. & uocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, ut glorificer. Quid uero est euangelizare pauperibus, nisi afflictis & miseris, & a ueris illis ac sempiternis bonis in manibus adferre nuncium, uenisse redemptionem ac salutem, ut per fiduciam & amorem redemptoris iungantur cum Deo, & abundant ueris bonis ac maxime optabilibus: quanto hic nuncius melior, quàm ille, Redite Hierosolymam, affluetis auro & argento, tritico, uino, lacte, melle, multis pecoribus, quæ possitis & in templo mactare, & deuorare ad saturitatem. Pergo autem interrogare: Quis erit rerum status Messie uestri, quæ conditio uitæ? IVD. Beatissima, in omni abundantia, & copia earum rerum quæ desiderari possunt in uita, opibus, uoluptatibus, honore, potentia, de quo scriptum est in psalmo: Gloria & diuitiæ in do-
ma

mo eius. CH. Iam sæpe de uos reprehendi, quòd nimis carnaliter omnia intelligitis. Agnoscetis ne illum quum uenerit? IVD. Etiam, & quidem Letitia incredibili perfusi. CH. At psalmi & libri uestrorum prophetarum nihil ferè loquuntur aliud, quàm Mesiam laborum atque ærumnarum omni genere afflictum iri: & quæ Dauid, Esaias, Hieremias, & prophetae reliqui de mœstitijs, & calamitatibus dicunt, ad Christum referuntur omnia & de illo scribuntur sub persona, neque in illos ipsos qui dicunt possunt competere. sed sancti uiri ex zelo transferunt in seipsos, quæ uident passurum Christum: & tanquam ipsi eadem patiantur, sic scribunt. quod annotare est in multis psalmis Dauidis regis. Ex eodem zelo sunt execrationes illæ & ultiones, quas à Domino petunt de ijs qui tot afflictiones Mesie erant adducturi. neque enim fuisset uel probitatis, uel mansuetudinis illorum, & potissimum Dauidis regis, qui de mansuetudine potissimum Deo placuit, ut inimicis & hostibus suis tam dira imprecarentur. Et quòd non sitis Mesiam cognituri, uestri uates prænuunciarunt. ut Esaias: Cur ueni, & non erat quispiam: uocauit, & non erat qui responderet. & Hieremie decimoquarto: Expectatio Israël seruator eius in tempore calamitatis, quare futurus es ueluti peregrinus in terra, & tanquam uiator qui declinat ad pernoctandū: quare futurus es ueluti uir attonitus,

tanquam fortis qui non potest saluum facere? Totā eius uita inter pauperes, & homines simplici ac demisso corde transacta est. hoc est quod dicit Esaias: Ad annunciaudum mansuetis misit me. illi enim gratiores semper fuerunt Deo, hoc est, legibus & monitis diuinis accipiendis aptiores, quā de opibus uel potentia turgidis, uel de literis, aut ingenio. Appetēte autem supplicij tempore, quod ei erat à patre prescriptum, Hierosolymas est ingressus asello uehens: cui obuiam processit uniuersa multitudo, & regia illum pompa exceptit. de quo est illud Zachariæ: Exulta filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam. IVD. Cuiusuis erat id facere, soluere asellum, qui pro porta castelli alligatus erat in usum publicum, & insidentem in eo Hierosolymam ingredi. CH. Si tam leue id tibi uideatur, & cuilibet factu facile, quid magnum aut animaduertendum prænuñciat Propheta? Est quidem cuiusuis asino uehi. sed non cuiusuis ita mouere animos totius multitudinis, ut recipiatur more regio. Et hoc est magnum illud quod in prophetia continetur, quum filiæ Hierusalem promittitur rex suus mansuetus, asinæ insidens. Sed quum ille uiam ueræ pietatis ostenderet, & humanum supercilium concuteret. multaq; in eos diceret qui pro diuinis legibus inuenta & traditiones suas populo seruandas proponerent, exarsit in eum atrox illorum inuidia, qui populum

pulum prætextu religionis obnoxium sibi habebat, nempe sacerdotum, pontificum, scribarum & pharisæorum. ab illis igitur captus est, & ad Pilatum præsidem adductus. Iosephus scriptor uester, decimo octauo Antiquitatū disertis uerbis scribit, inuidiam procerū synagogæ causam fuisse mortis Christi. IVD. Nullā ne fuerunt crimina? CH. Quænam uos dicitis fuisse? IVD. Hæc, quòd se Deifilium faceret, patri æqualem. quòd ad uenerationem alterius Dei homines hortabatur, & legem Mosi datam abrogabat, contradicebat patrum traditionibus, uiolabat sabbatum: in eo enim sanabat morbos, & quendam sanitati restitutū iussit grabbatū suū, in quo æger decubuerat, portare in sabbato. professus est posse templum Dei soluere, & triduo illud reedificare. CH. De diuina generatione satis disputauimus, dicamus sigillatim de reliquis. Primum quidem crimen graue, & morte dignum, si modo uerum. sed ipse semper eum à quo Moses legem accepisset, uerum atque unicum esse Deum constanter affirmauit, illum esse patrem suum, illum se uenerari & colere, illum esse ab omnibus & amandum, & colendum. Quid tu dicis de alio deo colendo, aut de lege Mosaica antiquanda? esset hodie quisquam in uniuerso genere humano præter uos, qui legem uestram tam rigidam, asperam, immitem, & multis locis ad literam puerilem, adduci posset ut crederet esse à

Deo datam, nisi hoc Christus affirmasset? quem mē
 tiri nefās est. Non alium Deum docebat colere, sed
 hunc ipsum uestrum & nostrum rectē colere: non a
 liam legem obrogabat, sed huic isti uestre lumen &
 solem adferebat, ut Deum uere & ex animo colere
 tis, non intenti in hęc uite commoda, sed ad bona il
 la coelestia & sempiterna. In tota Euāgelij historia
 nusquam reperietis dictum, aut iussum, à Christo,
 ut aliquid quod in lege contineretur, quantumlibet
 leue, non obseruaretis. quin ad euitandam eiusmodi
 calumniam noluit ipse per se legem aduentu suo su
 perfluam iam & mortuam abrogare, sed post ipsum
 eccelo receptum apostoli eius docente spiritu sancto
 soluerunt genus humanum intolerabili iugo uestre
 legis. Traditiones uero patrum nec reijciebat, ne
 que infirmabat, sed querebatur & reprehendebat,
 quòd homines illis magis tribuerent, quàm præce
 ptis ipsius Dei: & quod quū essent tā multa à Deo
 iussa, homines improbi atque importuni grauius ad
 derent onus ex suis inuentis, quæ inuenta non illi
 ad custodiam pietatis, sed ad gloriam & questum
 suum excogitassent. Tum demonstrabat, quum res
 posceret, non esse traditiones huiusmodi magnopere
 curandas. quæ spirituū puritati conuenirent, maio
 ris semper habenda momenti, quàm omnia corpora
 lia. De sabbato uelim mihi dicas, an sanare in eo sit
 sabbatum uiolare. quod enim opus potest in sabbato

to fieri excellentius, quàm hominis summæ necessitati opem ferre? an non tu edis in sabbato? IVD. Non possem aliter uiuere. CH. Facile posses uiuere cum in media unius diei. IVD. Fortassis adire periculum salutis & uitæ. CH. Maius adit periculum, & minus potest uiuere, nisi sanetur. quid, nõ deambulas? non uestiris? non loqueris in sabbato? an hæc sabbatum non uiolant, sine quibus uiuere & saluus esse potes? summam opem & salutem alicui adferre, uiolat? in sabbato ipso nõne tu egroto tuo & cibum & pharmacum porrigis ad morbum curandum? tibi hoc licet, & non licebit illi hunc totum morbum curare ac tollere? & tu id facis pharmacis & manuum opere, ille solo uerbo. IVD. At quidam in sabbato lectulum suum gestauit, illo iubente. CH. Tu fers ut Christus tantopere sit Deo gratus, ut naturæ leges iubente illo mutantur: & non feres, ut possit in sabbato aliquem iubere lectulum suum tollere quid si tibi crepta fuisset toga, & restituere tur in sabbato, nõne reciperes & tollereres? non tu in sabbato admoues sellam mensæ ubi sedearis? & postquam pransus es, aut cœnatus, surgis, & deponis? Sed puerilia sunt hæc, nec intelligitis quod sabbatum estis iussi tam diligenter obseruare, & qua sanctificatione: nempe requiem illam, qua post labores istos uitæ necessarios conquiescens animus & sedatus, assurgit ad Dei contemplationem & amorem. de
quo

quo est illud in psalmo: Vacate & uidete, quoniam ego sum Dominus. Postremum crimen est, quod dixit: Possum destruere templum hoc, & tribus diebus instaurare. Equidem non uideo quid atrocitatis aut inuidie habeat dictum illud, ut pro crimine posset arripi cruce dignum. quis unquam uerbi iactantiam, quæ sine Dei blasphemis, aut seditione diceretur, capitaliter uindicauit? si prestare Christus poterat, quod promittebat, admirandum erat uerbum potius, quam insectandam: si non poterat, irridendum. Iussissent uidelicet pontifices, & alij, quibus erat inuisus, ut minus aliquod templum extrueret anno uino. quod ni fecisset, triumphassent de illo inimici sui tanquam de homine uano & iactabundo, & omnem ei aduulgum auctoritatem detraxissent, quo nihil erat illis magis in uotis. Sed uerbum illud quem in sensum diceretur, parum intellexerunt in presentia qui audierunt. nam quum ingressus esset Iesus templum, & turpem illinc nundinationem eiecisset, rogarunt cum Iudæi, ut signum aliquod præberet argumentum fiducie & potestatis suæ. Iesus more quum prophetarum omnium, tum suo, signum illis demonstrat non friuolum, non temporarium, aut humile, quale ipsi poscebant, sed magnum, admirandum, sempiternum, de resurrectione sui corporis futura triduo post eius mortem: quod quidem corpus uerius & oppositius erat templum, quam saxeam illud

Hierosolymitanum, in quo corpore propius & præsentius numen habitabat. Hæc quidem ad crimina, quæ inimici quidem eius requirebant diligenter. Sed maximum & grauissimum erat crimen, excellentia sanctitatis & doctrinæ, quibus & illorum coarguebat uitam, & iniquam auctoritatem eleuabat. Sed quum tantæ esset uulgo existimationis, non temere audebant in illum manus iniicere. Obseruata est occasio, qua id possit tute fieri. Vnus ex illius discipulis triginta argenteis illū prodidit. nec istud tacuerūt oracula, Esaiæ undecimo: Et appenderunt mercedē meam triginta argenteis. & dixit Dominus ad me: Projice illos ad thesaurarium, ad magnificentiam gloriæ qua preciatu sum ab eis. Captus autem, desertus est à suis omnibus. de quo Zacharias idem: O gladio suscitare super pastorem, & super uirum socium meum, dicit Dominus. Percutiam pastorem, & dispergemur oues. Manifestum est, non de quolibet pastore dici, sed de Messia pastore maximo, & Deo coniunctissimo. Ex lamētationibus Hieremiæ, si hoc uacat animaduertere, quod tanti est momenti, prima duo capita ad Ecclesiam uel animam pertinent, tertium ad labores & arumnas Christi, cuius exordium est: Ego uir uidi afflictionem in uirga afflictionis eius. quam afflictionem humani generis uir ille princeps uirorum miseratus, caput suum molestijs & calamitatibus huiusmodi subiecit, & se pro
homi

hominibus, quorum esset caput, quasi uicarium tra-
didit. de quo dicit, Me duxit, & ire fecit in tenebras,
& non in lucem. profecto contra me conuersus est,
uertit manum suam tota die, consumpsit carnem me-
am & pellem meam, confregit ossa mea: & quæ se-
quuntur, in nullum alium q̄ in Christum congruen-
tia. inter quæ sunt, Fui subsannationi toti populo
meo, cantilena eorum tota die, dabit percutienti
se maxillam, saturabitur opprobrijs. & in quarto
capite describit excisionem Hierosolymitanam, quã
lametatur accidisse propter peccata prophetarum
eius, & iniquitates sacerdotum eius, qui effuderunt
in medijs Hierosolymis sanguinem iustorum: Moue-
runt se, inquit, ut cæci in plateis, polluerunt se in san-
guine, ut non possent qui tangere uoluissent, contin-
gere uestimentum eorum. Istud de posteriore exci-
dio intelligendum est. nam prius illud regis Babylo-
nie, omnes ad unum fatentur contigisse propter ido-
latriam regum Iuda. Iste uero effusus cruor, quo se
Iudæi polluerunt, Christi est, & apostolorum eius
propter Christum. Itaque & clausula tantæ calamita-
tis hæc est: Spiritus oris nostri Christus dominus
captus est in foueis eorum. de quo dixeramus, Sub
umbra tua uiuemus inter gentes. uidelicet Iudæi ipsi
exciderunt sibi maximam illam patrum omnium
spem de salute Messie, qua una ita confidebant, ut
munimento illius nihil uideretur esse tam graue &
atrox

atrox, quod formidarent. Christi & domini multi sunt, sed Christus dominus spiritus oris nostri unicus est Deus, per quē unū uiuimus ac spiramus. De Osea intelligi non potest, qui captus non fuit. Zedechias autem non is erat, quem Hieremias propheta tam sanctus & tam liber, spiritum oris nostri uocasset. Denique de illo Christo propheta loquitur, quē in foueis populi Iudaici captum fuisse, caussa fuerit excisionis totius gentis. Post captiuitatem & carcerem secutæ sunt irrisiones, consputationes, alapa, & contumelia, ac uexationes aliæ: de quibus est Esaiæ 50. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus, faciem meam non abscondi contumelijs & spūto. De quo tandem hæc dicuntur? an de propheta ipso, qui nihil tale passus legitur, & harum uisionum tempore in magno erat honore apud reges Iuda? Sed præcedentia testantur de illo esse, qui dicit, Cur ueni, & non erat quispiam: uocauit. & nō erat qui responderet. nunquid ad redimendum debilior facta est manus mea? aut non est in me potentia ad eruendum? Actus est in crucem. à ligno enim saepe extitit apud patres salus, imago & uaticinium ligni huius: ut in arca Noë, in arca fœderis, in uirga Moysis, & in ligno iniecto in aquam amarā. Elcuatus est, & quasi ostensus uniuersis gentibus, ad salutem intuentium & confidentium: quemadmodum Moses serpentem in deserto proposuit sublimem & conspicu-

spicuum uniuerso Israël, ad remedium eorum qui es-
 sent à serpentibus letaliter sauciati. Tunc humanitas
 Christi abiectissima uisa, & hominibus infimæ con-
 ditionis inferior, ita ut absterriti & pudefacti fuge-
 rēt propinqui ac necessarij. sicut in psalmo dicitur:
 Fugasti à me notos meos, posuisti me abominatio-
 nem illis. Procul auertisti à me amicum, & notos me-
 os in tenebris. & formosissimus omnium uirorum a-
 deò tempore illo gratiam pulchritudinis amisit, ut
 esset illum cognoscere multo difficillimum. quemad-
 modum Esaias prædixerat: Ecce intelliget seruus me-
 us, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit ual-
 de. Quemadmodum admirati sunt super te multi, sic
 corruptus est præ uiro aspectus eius, & forma eius
 præ filijs hominum. Sic asperget gentes multas, su-
 per eum claudent reges os suum. quia ij quibus non
 est narratum, uiderunt: & qui non audierunt, intel-
 lexerunt. & paulo post: Non est ei forma, neque de-
 cor: & uidimus eum, & non erat aspectus. despec-
 tus est, & abiectus inter uiros. IVD. Vaticinium
 hoc in Israëlè nostri conferunt, non in Messiam.
 CH. Confingunt uestri & asseuerant quicquid est
 collibitum. sed rationem & audiri & ualere æqui-
 us est, quam asseuerationem uestrorum quantumcū-
 que acrem & pertinacem, de eo quod capite Esaiæ
 tertio & quinquagesimo iam antea disputauimus, sa-
 tisq; multis uerbis, quod erat facillimum, demonstra-
 ui.

ui, non posse illud ad gentem uestram conuenire. Ne
 que istud alterum quod est Esaiæ 52. obscurius est.
 quando enim admirati sunt multi Israëlem, hoc est
 populum Iudaicum: imò semper inuisi & exosi fu-
 istis cunctis nationibus, maximeq; omnium uicinis.
 Quid grauius Aegyptij oderunt, quàm uos, quum il-
 lic peregrinaremini? In deserto non minus Palesti-
 nae populis abominabiles atq; detestabiles, quàm ip-
 si Deo. In Palestina exosi, uexati, pressi à finitimis
 ciuitatibus, deinceps magnarum nationum præda
 uilissima, contempti & irrisi ab omnibus. Reuolue
 maiorum tuorum ueterem memoriam, nullum un-
 quam inuenies tempus, in quo admirationi fueritis
 non dico multis, ut est in uaticinio, sed uni aut alte-
 ri homini. Sed neque uos unquam admirationem me-
 ruistis. nūquam enim coluit Dominum Deum suum
 ad præscriptum legis Mosaicæ. Pontifices & princi-
 pes populi magna conuicia & subsannationes iece-
 runt in Iesum cruci affixum, sicut præuidit Oseas:
 Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me men-
 dacia. super triticum & mustum collegerunt se, re-
 bellauerunt contra me: ego erudiui, roborauit bra-
 chium eorum, & contra me cogitauerunt malum.
 Reuertentur non ad altissimum, fuerunt tanquam
 arcus dolosus. & Esaiæ 31. Quemadmodum rugiet
 leo & catulus leonis super prædam suam, contra
 quem clamatur à congregatione pastorum, à uoce
 Dni eorum

eorum non formidabit, & à multitudine eorum non demittit animum: sic descendet Dominus exercituum ad præliandum contra montem Sion, & contra collem eius. & in psalmo 34. Subsannauerunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis. De manibus autem Domini. & de latere lancea confixo Zacharias dixit: Effundam super domum David, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precationis, & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent super eum ueluti planctum super unigenitum. Nec aliter hunc Dominum quem confixerunt respiciet Iudæa gens, quam per spiritum gratiæ, quem Dominus illis impartiet, & ipsi precando augebunt non repugnantes monitis cœlestibus, sed faciles se præbentes diuinæ uocationi obsequendo. alio qui cæci sunt, nec unquam illum quem confixerunt, intuebuntur. Et plangent, inquit, super eum Iudæi in sua pertinacia & cæcitate. Christi mortem plangunt propter pœnam consecutam. qui uero ad frugem meliorem se receperunt, plangunt nefarium facinus maiorum suorum. Et in hoc Zachariæ uaticinio, si attentius libet animaduertere, geminam Christi naturam, humanam & diuinam deprehendes. Qui enim loquitur, Dominus Deus est: qui uero configitur, homo Iesus. Moriente autem illo, obductum est cœlum tenebris circiter meridiem: tanquam si sol deficeret, quum esset tamen luna quinta decima,

hoc

hoc est plena. Tremuit ingenti motu terra, de quo Ioëlis 3. Sol & luna obtenebrati sunt, & stelle splendorem suum retraxerunt, & Dominus de Sion rugiet, & ab Hierosolymis emittet uocem suam, & cōtremiscent cœli & terra. Hæc uero futura dicit propheta eo tempore, quo effundet Dominus spiritum super omnem carnem, & quo conuertet captiuitatem Iuda & Hierusalem. & Amos 8. Et erit in die illa, dixit dominus Deus, occumbere faciam solem in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Si quæris quo tempore id futurum sit, ex propheta ipso cognosce: qui ait euenturū hoc, quū uenerit finis super populum Israël, nec adijciet Dominus ut ultra per eum transeat: & quum conuertet festos dies uestros in luctum, & omnia cantica uestra in planctum. quod cœptum est fieri paucis diebus post Christi mortem, & adhuc uidetis perseuerare. Perpende etiam, an eodem posset referri, quod est Zachariæ quarto decimo: Et erit dies unus, ipse est notus Domino, non dies integer, neque nox integra, & erit in tempore ueris erit lux. Crucifixus est Dominus extra portam, quemadmodum hostia illa quæ ad purgationem & sanctificationem populi immolabatur, extra castra deducebatur à multitudine filiorum Israël, sicut scriptum est 16. capite Numerorum. Vacca enim ruffa in conspectu omnium mactabatur, ex cuius sanguine cineribus & a-

qua fiebant emundationes. lege diligenter caput, &
 inuenies ad hoc Christi sacrificium admirabiliter cō
 uenire. Est & altera figura, seu prophetia uerius,
 de celeritate supplicij domini Iesu, qui captus de no
 cte & ad pont fices ductus, postridie mane raptus
 ad tribunal præsidis, sub meridiē cruci est affixus.
 Iubebantur filij Israël festum illum & salutarem
 agnum egressuri de Aegypto comedere stantes, &
 celeriter: nec est ouum (quod dicitur) tā ouo simile,
 quàm agnus ille paschalis Seruatori nostro Iesu. erat
 enim masculus sine macula, & sanguine illius intin
 ctæ fores habitatorem à pla. a tuebantur. nihil erat
 ex eo edendū crudū, nec aqua coctum, sed igne asū.
 nulla Domini corporis pars non est ingemibus do
 loris facibus assa atque exusta. Vorauerunt eum filij
 Israël cum lactucis agrestibus, hoc est animo ama
 rissimo, & immolatus est à cuncta multitudine filio
 rum Israël. quod factum est Hierosolymis consilio
 & uoluntate pontificum & procerum, id sine du
 bio factum uidetur ab uniuerso Israël. confixæ sunt
 clauis manus & pedes illius, latus uero hasta perfo
 ratum. Os tamen in eo confractum non est, nec ues
 citur ex agno isto immundus, & incircumcisus: sed
 circumcisus, id est animo purgatus, & receptus per
 fidem in familiam Domini. Postremo eodem die im
 molatus est, quo agnus ille solitus erat immolari, um
 bra & imago istius corporis. Et quemadmodum ag

ni illius sacrificium gratum fuit Domino, & post il-
 lud eductus est populus in Aegypto: ita per Christi
 sacrificium reconciliatum est Deo humanum genus,
 & ex diabolica captiuitate assertum in libertatem.
 Tantæ huius sanctificationis & pacificationis figu-
 ræ, seu uaticinia potius fuerunt sacrificium Noë,
 propter quod negauit Dominus perditurum se rur-
 sus ea quæ uiuerent in orbe: sacrificium Abrahe,
 propter quod constitutus est pater gentium innume-
 rabilium: & alia sacrificia quæ in lege continentur
 permulta, ad purgationem peccatorum, & repositi-
 onem in gratiam cum Deo. Depositus de cruce, situs
 est in sepulchro: de quo est in psalmo 87. Obruta est
 malis anima mea, & uita mea ad sepulchrum perue-
 nit: Annumeratus sum ijs qui descendunt in lacum,
 sicut uir cui nulla est fortitudo, inter mortuos li-
 ber, quales sunt dormientes in sepulchris, & quorū
 amplius nō est memoria, qui à manu tua abscissi sūt.
 Posuisti me in lacu inferiore, in tenebris profundis.
 Et dum corpus exanime iacet in monumento, ani-
 ma descēdit in eum locum ubi patres asseruabātur,
 liberandi per sacrificium mortis ipsius. Zacharias
 locutus de Christi māsuetudine, de pace illius addit:
 Etiam tu seruata es Hierusalem, in sanguine enim fœ-
 deris tui emisi uinctos tuos de lacu, in quo non erat
 aqua. Considera singula. Qui à Christo redempti
 & liberati sunt ante illum mortui, nonnulli quidem

ex nationibus fuerunt, sed plerique tamen omnes ex
 Israël. ideo dicit, Vincetos tuos filia Sion. & per san-
 guinē fœderis Christi sunt liberati, nō ui & armis,
 ut uos speratis. Et profunditas foueæ siue ergastuli,
 in quo patres detinebantur, significatur, quum sub-
 dit, In quonon erat aqua: ut alterius generis signifi-
 cet esse, quàm nostra hæc subterranea, quæ horribi-
 liora sunt, quum tenebris accedit etiam aqua. Man-
 sit corpus Domini in sepulchro eam partē sexti dici,
 qua iam incipiebat esse sabbatum, uacatione ab ope-
 ribus in populo uestro, hinc sabbatum totum inte-
 grum. quo finito, multum mane resurrexit: ut mani-
 festum faceret, se Iudaicum sabbatum secum conse-
 peliuisse, & rediisse ad uitā in nouitate pietatis, &
 reconciliationis cum Deo, uetere synagoga relicta
 in sepulchro, & noua Ecclesia excitata constituta.
 Idcirco Dominus ante mortem suam non abrogauit
 legem Mosaicam, quum ob alias causas quas alibi at-
 tigi, tum quòd nondū sabbatū detulerat secū in mor-
 tem & sepulturā. Quod autem nō esset in monumē-
 to diu mansurus, Dauid cecinerat in psalmo quinto
 decimo: Caro, inquit, mea fidēter cōquiescet, quoni-
 am non relinques animā meā apud inferos, nec per-
 mitteres ut sanctus tuus uideat corruptionē. Quod ad
 Dauidē ipsum referrī nō potest, qui est in sepulchro
 suo corruptus. Albescence autē die prima sabbati, re-
 duxit semetipse in lucē & uitā. quæ fuit lux nostra,

Et resurrectio à morte sempiterna. Et ex persona ec-
 clesie Christiane dicitur Osee 6. Venite, & reuertamur
 ad Dominum, quia ipse rapuit & sanabit nos,
 percussit & alligabit nos. Viuificabit nos post duos
 dies, die tertia suscitabit nos, & uiuemus in conspe-
 ctu eius. efficiemur sapientes, ut sequamur & cog-
 noscamus Dominum. Cõpatitur & condolet Ecclesia
 Christo, postmodum intelligit & prædicat salutem, quæ
 ex plagis, & morte illius orta est, simul eruditionem
 & scientiam ueræ pietatis. quæ est Dominum cognosce-
 re & sequi. Historiam Ionæ inter prophetias compu-
 tatis. uelim ex uobis discere, ecquod sit illic uaticini-
 um aliud, quam simulachrum resurrectionis Messie:
 nam exposuisse illum Niniuitis Domini mandata,
 prophetia non est, sed rei gestæ narratio: nec illa Ni-
 niuitis acciderunt quæ ipse denũciabat, neque iam ad
 uos pertinebant, neque ad Messiam, nec ad tempo-
 ra post futura: ut causa nulla sit prorsus, cur in
 prophetis habeatur, nisi quod à pisce esse illum ab-
 sorptum, in cuius uentre diebus tribus, & tribus no-
 ctibus manserit, postea eiectus est à pisce in are-
 nam, & cælo huic ac luci redditus. Expressima est
 adumbratio Christi, positi in monumento, & redu-
 cti in uitam. eaq; est prophetia, quæ Ionam efficit
 prophetam. Neque enim uaticinia & prædictiones
 prophetarum simplices semper atque uniusmodi fue-
 runt. plerunque enim illi uerbis quidem prænun-

ciabant euentura, sed interdum aliàs notis rerum ipsarum, partim in alijs. ut Hieremias iubetur abscondere lapides grandes in luto, capite tertio & quadragesimo. partim in semetipsis, ueluti quum Ezechiel radit capillum ad barbam, quum Oseas ducit moecham. Et si quis prophetarum uerba acutè perpendat, intelliget nimirum in solo signo aut imagine sitam esse prophetiam. nam quod additur, explicatio est potius uaticinij, quàm uaticinium. uidelicet prophetia uisio est, quæ in rebus potius uersari solet quàm in uerbis. Sed qui uisiones suas explicant, solis nonnunquam utuntur uerbis, quibus interpretantur quorsum rerum illarum spectaculum pertinebat. Tenemus ergo, quod res ipsa nos manifestò docet, prophetias & uerbis exponi, & figuris, umbris, notis rerum futurarum. Ne tu sis admiratus, quum historiam & rem apud patres gestã audis, quæ pro uaticinio à nostris hominibus adducitur. pleraque enim illorum ad Messiam alludebant, & umbræ ac similitudines erant Messie, qui fuit uelut corpus illorum omnium. quã enim in rem par erat referri acta illa patrum. quàm ad summã, præstãtissimam: nempe non Israël modo, sed hominũ uniuersorũ salutẽ sempiternã? IVD. Nõ usque ad eò uidetur imago illa de Iona cū corpore suo cõgruere. Ionas enim tribus diebus & tribus noctibus mãsit in uentre ccti: nõ itẽ Iesus uester in suo monumẽto, sed tamẽ uespere parasceues

scuus die sabbati, & parte exigua primæ sabbati.

IV D. Quidam ex nostris perhibent, corpus Iesu surreptum ab apostolis è sepulchro fuisse, & in herba proximi prati occultatum, repertum paulo post ab exploratoribus, quos pontifices miserunt. CH. Nō coherent artes mēdaci j male conficti. sepulchrū enim erat obsignatum, & militaris custodia à præsi de missa pro sepulchro excubabat. Iam uero cur pōtificates cadauer non suspendebant in foro? abolita fuissent statim omnia. Sed fabulam hanc quo modo est à recentibus rabinis uestris inuenta, nec ullus eam ueterum scriptorum tradidit? Quod si prisca auctores, & illius memoriæ æquales nihil de hoc mandarunt literis, quomodo post mille & trecētos annos est primum nata? manifestò apparet, totam esse conmentitiam, & ab odij acerbitate confictam. Velim porrò mihi dicas, an censes uel Christi apostolos. uel ullos omnino homines eò dementiæ ac furoris posse delabi, ut à patrijs moribus, à diuinis ritibus ac legibus recedant? Labores, afflictiones, ærumnas, cruciatus, mortem acerbissimā atque inimicissimam magno atq; inuictō animo perferant, pro fide resurrectionis ac uitæ illius, cuius ipsi haberēt cadauer? Quadragesimo post suam resurrectionem die reuersus est in cœlum ad patrem suum, ad cuius dextram sedet in omnes æternitates, unde ad discipulos suos & in-

sequentem deinceps Ecclesiam misit spiritum sanctum magistrum & gubernatorem. de qua ascensio ne Psalmista dicit in psalmo 67. Ascendisti in sublimia, triumphasti de captiuitate nostra, accepisti dona pro hominibus. De sessione autē idem Psalmista: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis. Dexterā autē patris, sunt præcipua illius bona, beatitudo, clemētia, bonitas, munificentia, in quibus Christus sedet dispensator & distributor, & regnū illius & liberalitas tatorum honorū super sanctas & beatas mentes, angelicas & humanas. de quo in psalmo quinto decimo: Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei, tu es qui hereditatem meā tueris mihi: hereditatem nactus sum in præclarissimis, & hereditas meā pulcherrima est mihi. Spiritus quidem sanctus perpetuò apud Ecclesiā manet inuisibilis, sed ad apostolos decimo die post ascensionem Domini missus est cōspiciuus in linguis igneis. Hic spiritus & apostolis, & deinceps uniuersæ Ecclesiæ reducit in memoriam, quæ Christus ipse docuit. idem explanat atque interpretatur ex illis quæ uidentur intellectu difficiliora, & controuersiam possunt aliquam parere. De spiritu hoc præuidit Ioël propheta, inquit: Et erit post hoc, id est postquam acceperit Israël doctorem iustitiæ, ut quæ ille docuerit & recordentur homines, & intelligant: Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij
uestri

uestri, & filie uestræ: senes uestri somnia somniant, iuuenes uestri uisiones uidebunt. Ita scilicet factum est, super omnem carnem effusus est spiritus Domini, non singulatim, sed generatim, super Iudeos, gentes, senes, iuuenes, uiros, sceminas, seruos, liberos, rudes, eruditos. neque enim uos putatis futurum, ut quotquot in Palestina fuerint Israelitæ, Messia temporibus habeant spiritum Dei & donum uaticinandi: sed erit, quæ admodum Esaias inquit, qui relictus fuerit nationi, & residuus in Hierusalem, sanctus uocabitur. omnis utique qui scriptus est in uitam in Hierusalem. Nam quod idem propheta dicit, Erunt omnes docti à Deo: de illa doctrina manifestò intelligitur, quam consequi ab humanis magistris nunquam ualuisse, Deus ipse per se nobis illam tradidit. Itaque non docebit ulterius unusquisque fratrem suum dicendo, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. Olim homo homini faciebat se authorem, ducem, magistrum pietatis, ut inter philosophos nationum: nunc uero & si homo hominem docet cultum diuinitatis, non suam, sed diuinam esse doctrinam profitetur. & nemo est baptizatus in nomine Christi, qui quidem per ætatem & ingenij captum possit consequi, qui ignoret caput & metam uniuersæ philosophiæ, nempe quis sit hominis finis, quæ sit uera beatitudo quam expetit, quomo-

do

do consequetur, & quorsum pietas omnis pertineat, quod in gentibus nullus penè sciebat, in uestro autem populo paucissimi. quæ maior aut præstabilior institutio, quàm hæc: aut etiã efficacior: neque enim docturus erat suos Dominus, quæ essent elementoriũ qualitates & commistiones, non tropos & figuras rhetoricas, nõ denique uel disciplinam ad agendum aliquam, uel artẽ quæ exerceatur manibus: sed quod est summum & caput uitæ uniuersæ, & sine quo salui esse non possumus, quod nec ignorarunt gentium sapientes, quorum eruditionis summa ad fines bonorum & malorum referebatur.

DE HIS QVAE POST CHRISTVM.

Percurramus breuiter uitam & mortem Iesũ Christi, adiunximus singulis partibus uaticinia pro facultate & copia non rei ipsius, quæ est amplissima & uberrima, sed ingenij nostri atque eruditiõis in sacris literis. Sequitur deinde Ecclesiæ decursus in peregrinatiõẽ hac, qua ad Dominũ tendit. De discipulis Domini, & horũ sectatoribus, Esaias uerbis Christi prædixit: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus, ut sint signa & portenta in Israel, à Domino exercitũ, qui habitat in monte Sion. Quod portentum maius, aut signum euidentius, quàm apostoli, & eorum opera: paucissimi numero, imbelles, imbecilli, atque imperiti, & alia quæ de illorum infirmitate exaggerari possunt; ediderunt miracula stupen

stupenda, & conuerterunt ad se ac suam pietatem
 ora atque ingenia hominum. hi sunt filij qui Eccle-
 siæ dati sunt pro antiquis patribus, sicut Psalmista
 inquit: Pro patribus tuis erunt tibi filij, constitues
 eos principes in uniuersa terra. Ecclesia autem ta-
 met si patres primosq; extractores habuit ex Iudais-
 mo, ipsa tamen potissimum ex gentibus congregata
 est, ex grege illo sterili prorsus ac inutili, de quo Esa-
 ias 54. Lauda sterilis quæ es ut mulier quando pepe-
 rit, decanta laudem, exulta quæ es ut mulier quæ
 non parturiuit, quia plures sunt filij desolatæ, quàm
 filij maritatæ, dixit Dominus. Dilata locum taber-
 naculi tui, & cortinas tabernaculorum tuorum ex-
 tendent, ne prohibeas, elonga funiculos tuos, & cla-
 uos tuos cõsolidata. ad meridiem enim & aquilonem
 dilatabis te, & semen tuum gentes hereditate acci-
 pient, & ciuitates desolatas inhabitare facient. hæc
 Esaias. Idẽ uero cap. sexagesimo: Pro eo quod fuisti
 derelicta & exosa, & non erat qui transfiret, ponã
 te in gloriam perpetuam, gaudium generatiõis &
 generationis. Parua familia erit in die illa, & parua
 familia erit in gentem fortem. Ego Dominus, in tem-
 pore suo accelerare faciam illud. Synagogæ uestræ,
 & sterilis huius quæ Ecclesiam Christi suo foetu au-
 xit, figuram habetis non obscuram in duabus uxori-
 bus Helcanæ, Phenenna & Anna. Phenennæ, quæ de
 foecunditate insolenter gloriabatur, & sterilitatem
 Anna

Annæ opprobabat, liberi extincti sunt ignobiles,
 & clausus est eius uterus: Annæ autē sterili nati sunt
 filij, & uixerunt, quorum primogenitus fuit prophe-
 ta & iudex in Israël. Istud uero de duabus mulieri-
 bus quorsum pertineat, in cantico Annæ, quæ est uē-
 turæ ætatis uaticiniū, non perplexè declaratur: No-
 lite, inquit, loqui magnifica, & ueteres sermones dis-
 cedant ex ore uestro, quia Deus scientiarum est Do-
 minus, & ipsi cognitæ sunt cogitationes. arcus forti-
 um confractus est, debiles autem accincti sunt robo-
 re. qui saturi solebant esse. pro pane deinceps locaue-
 runt suas operas: famelici autem saturati sunt, quoad
 sterilis peperit plurimos, & foecunda filiorum red-
 dita est effoeta: Suscitatur è puluere pauperem, & de
 luto extollit mendicum. De his autem uestris & Ec-
 clesiæ nostræ temporibus, uaticinium est hoc apud
 Esaiam. Nam posteaquam ruinam calamitatemq;
 populi Israëliti descripsisset ingentē, addit, Et ap-
 prehendent septem mulieres uirum unum in illa die
 dicentes, Panem nostrum comedemus, & indumentis
 nostris amiciemur, tantum inuocetur nomen tu-
 um super nos; aufer opprobrium nostrum. quo dicto
 dedecus & opprobrium grande significatur uestre
 gentis. At uero inter hanc uestrā calamitatem quid
 futurum præenunciat? Erit, inquit, germen Domini
 in decore & gloria, & fructus terræ sublimis in glo-
 riam assertori israelis. Duplicem hic uides israelem:
 alte

alterum carnalem, qui adeò erat oppressus & afflic-
 ctus, ut septem mulieres apprehēdant uirum unum:
 alterum spiritalem, qui liberatur & seruetur à ger-
 mine Domini. In quo annotabis obiter, Mesiam ap-
 pellari germen Domini, & fructum terræ, iuxta u-
 tranque generationem. Targum Chaldaicum pro
 germine Domini, uertit Mesia. De uobis autem idem
 propheta capite nono, Excidit Dominus ab Israël ca-
 put & caudam, ramum & iūcum die una. senex &
 honorabilis uultu ipse est caput, & propheta qui do-
 cet mendacium ipse est cauda, & erunt qui beatum
 dicunt hūc populum, ipsi errorem inducent, & per-
 dent eum quem beatum dicent. Vos autem cæci estis
 non solū superstitiōe, sed odio & rabie contra nos.
 inde execrationes illæ & diræ uestre in nos acerbis-
 simæ, quæ sunt à bonis & pijs uiris multo alienissi-
 mæ, & ab ingenio Dei, quem uos existimatis solos
 uos colere. qui per Hieremiam iussit olim patres ue-
 stros, migrantes Babylonem, ut pro pace illius gen-
 tis rogarent. Quāto nos aliter? qui pro salute & re-
 demptione uestra precamur Deum nostrum, quum
 uos habitetis in regnis nostris: nec ignoremus, quid
 de nobis & sentiatis, & loquamini, quid scriptis
 mandetis, quid liberos uestros doceatis de Christo
 & uniuerso nomine Christiano. In superstitione au-
 tem, esset ne inuenire furiosos, mēte captos, uin-
 ctos, qui in uolentia furoris talia excogitarent? O
 Christe

Christe Iesu, habemus tibi gratiam, qui nos ab hac
 tanta cæcitate ac insania liberaſti. An non ista ſatis
 arguunt, non relictos modò, ſed repulſos uos eſſe pe-
 nitus à Deo, homines qui hæc de Deo loquuntur &
 aſſeuerant? Vos ne talibus à pueritia opinionibus
 imbuti & immerſi, Meſſiam agnoſceretis, ſi rediret?
 Etiam ſi alius ueniat, qualem uos Meſſiam expecta-
 tis? oracula ueſtra ſunt, à gentibus receptum iri, à
 plerisque ueſtrum non cognitum, reiectum, abomi-
 natum. Et ad illum conuerſio gentium, prædixit Ia-
 cob: quod iam factum eſt in Chriſto Mariæ filio. ad
 illum enim conuerſa eſt multitudo gentium & in eo
 ſperauit, quantam uos ad Meſſiam ueſtrum non pu-
 tatis conuenturam. Ad Mahumetem uerò non facta
 eſt conuerſio, ſed cæca attractio, & uiolenta: qualis
 ad ueſtrum Meſſiam fieret, ſi talis ueniret aliquis,
 qualem uos depingitis & ſperatis. Hodie quoque
 omnes qui aliquid de Ieſu audiuerunt, præter uos,
 bene illi cupiunt, & illum uenerantur: Agareni, hæ-
 retici, idololatræ, exleges. Nec illus poterit uenire,
 in quem tam conueniant prophetarum uaticinia,
 quam noſter. Quòd ſi eſt ille à uobis ignoratus &
 repulſus, eundem in modum reſpueritis, quemcum-
 que Deus mitteret, qua de re Amos dicit: Væ deſide-
 rantibus diem Domini, ut quid hoc uobis, dies Do-
 mini? hæc tenebræ, & non lux. Et addit cauſſam:
 Quia replebit eos pauore & confuſione, & erit eis
 petra

petra scandali: quomodo si fugiat uir à facie leonis, & occurrat ei ursus, & ingrediatur domum, & in-
 nitatur manu sua parieti, & mordeat eum coluber, nonne tenebræ est dies Domini, & non lux? & ca-
 liginosa, & nõ est splendor ei? quod ad caliginem &
 tenebras mentis pertinet, de ijs qui non agnoscunt
 diem uisitationis & beneficij Domini, quum filium
 suum misit ad salutem cunctorum. nam ijs qui rece-
 perunt Dei liberalitatem, dies ille splendor est, ac læ-
 titia. Dic queso, quid displicet uobis in Messia no-
 stro, quo minus & uos eum amplectamini, & uene-
 remini? Imò quid in illo est, quod non sit dignissimũ
 illo nomine & maiestate & promissione Dei? Pri-
 mum natus est ex uobis, inter uos altus atque educa-
 tus. sanctitas uitæ, etiam inuidiæ omnem calumnie
 occasionem captati inculpabilis: dignitas & autho-
 ritas in sermone ac præceptis: potestas multo maior
 quàm uos etiam fingendo Messiæ uestro tribuitis. o-
 stendit enim se dominum elementorum & nature,
 miraculis tot, tam uarijs, tam stupēdis. Legis uestre
 non abrogatio, sed illustratio: ut ex tenebrosa fieret
 lucida, ex uili præstans, ex aspera leuissima. Doctri-
 na omnis Deo congruens, precium religionis homi-
 ni optabilissimum. Gentes & nationes omnes ad il-
 lum conuersæ, uestra lex chara illis & sacrosancta
 propter Christum nostrum: quid tandem annotatis
 in eo Messia indignum? nihil certe, nisi quod non est

NB similis

similis uestri, avarus, ambitiosus, uoluptarius, quòd
 non splendebat bysso, serico, auro, argento, gemmis,
 quòd non comitabantur cum satellites & ministri
 purpurati, quòd non promittebat delicias, & oble
 ctamenta corporis. At quanto amplius est quod ille
 promisit? Sed ne speretis uenturum à Deo aliquem,
 qualē uos fingitis. Nam Deus spiritus est merus, &
 spiritualibus delectatur bonis. corporalia ista, que
 brutis magis congruunt, quàm homini, negligit,
 auersatur. Exemplo sint uobis prophete uestri,
 qui missi uobis à Deo in excellentia mentis, & hu
 militate carnis, ea ipsa de causa offenderūt animos
 maiorum uestrorum, & ab eis male accepti mul
 tatiq; sunt, quorum factum an non uos reprehendi
 tis, atque abominamini? uidelicet non ignoratis, nūc
 ti à Deo homines factus & instructionis uite huius
 ac corporis contemptores, similes illius à quo sunt
 missi. Sed in potentia etiam corporeis oculis conspi
 cua ueniet in fine seculorum, iudicatum uniuersos
 homines. Solomō in Ecclesiasta, quum sepe siue sua,
 siue aliena persona questus esset, omnia in uita hac
 esse permista & confusa, nec quicquam inter bonū
 & malum, inter sapientem & insipientem, pium at
 que impium interesse, omnia omnibus similiter eue
 nire, satis facit huic querelæ, quòd nunc tēpora sunt
 uariarum rerum uaria, futurum aliquando tempus
 unum rerum omnium, quo censebuntur à Deo hu
 mana

mana opera & actiões. & libri clausula est, Occul-
 ta quidem nobis esse hic omnia, Dominum uerò ad-
 ducturum omne humanū opus ad censurā suam, &
 que nos latēt reuelaturum, siue bona seu mala. Esai-
 as autem capite tertio, duo ponit Dei iudicia: Stat
 ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandum po-
 pulos. hoc est iudicium quotidianum uniuscuiusq; à
 morte sua, quod diuinitatis est: ideo dicit, Stat. Se-
 quitur autem quod erit humanitatis Christi, Domi-
 nus ad iudicium ueniet cum senibus populi sui, &
 principibus suis. Assessores enim dantur Christo pro-
 phete & sancti, ad pudefaciendam & frangendam
 contumaciam malorum. diuinitati autem assessores
 dare, fas non est. Et quia prius iudicium quotidie ex-
 ercetur, idcirco propheta dicit, Stat: posterius, quia
 semel aliquando cōtinget, dicit Veniet. Terribilem
 diem illum futurū, propheta idem significat, dicēs:
 Ululate, quia propè est dies Domini. ueluti præda ab
 omnipotēti ueniet, ecce dies Domini uenit crudelis,
 & indignatio & ira furoris, ut ponat terram in so-
 litudinem, & peccatores eius disperdat ex ea. Quo-
 niam stelle cælorum & orion eorum non lucere fa-
 cient lumen eorum. Obscurabitur sol quando egre-
 dictur, & luna non splendere faciet lumen suum. &
 uisitabo super orbem malū, & super impios iniqui-
 tatem eorum, & cessare faciam superbiam superbo-
 rum, & superbiam fortium humiliare faciam. Precio-
 siorem

fiorem faciam hominem magis quam obrizum. & hominem magis quam aurum Ophir. Idcirco cælum mouere faciam, & contremiscent terra de loco suo propter iram Domini exercitiuum, & propter diem ire furoris eius. Hæc ille. Vides quam inuite prophetias uestras ad Mesiam quem uos fingitis uenire inuitas, ad nostrum uero quadrare. Quod si quis non adducitur, ut Iesum esse credat Christum promissum in lege, nisi ei uideat scripturas omnes aperte & exacte in illum conuenire, in tanta obscuritate & perplexitate illarum literarum, nihil prorsum ex lege Iudaica credat necesse est, nec Deum esse qui illa oracula dicitur, nec euenisse, aut euenturum quicquam ex his quæ prophete prænunderint. Ceterum ex manifestis sumat de obscurioribus coniecturam, rationis luce ac iudicij adhibita. Iterum admonebo te eius quod in principio posui, ne signum aliquod aut alterum, aut etiam tria uel quatuor ex sacris literis loca, quæ non ita sunt à nobis tractata, ut tu cuperes, nec tibi satisfaciunt, ne protinus disputationem omnem reijcias, in qua non tam singule spectandæ & perpendendæ sunt partes, quam summa ipsa rei totius. quæ nolim ex hac sola auditione censeas, ad eam uel abijciendam uel approbandam: sed quod in re tanti momenti fieri par est, eam totam ad subtile ac exactum iudicij examen crebro

reuocto,

IOAN.

IOAN. LODOVICI
VIVIS DE VERITATE FIDEI
Christianæ Liber IIII. contra
sectam Mahumetis.

P R A E F A T I O.

ANTA pars generis hūani stultitiae Mahumeticorum somniorū est addicta, ut nihil sit rem attentius perpēdēti miserabilius, quodq; sit magis mirandum, seu miserandum uerius. Ea sunt illis persuasa, quae uel sola confutentur relatione ipsa enim semetipsam contundit, & confringit: neq; nos adeo cum ea pugnamus, ut ipsa secum. Utinam tam facile uelint auscultare, quam facile coarguerentur.

CHRISTIANVS, ALFAQVINVS.

QVam tibi uise sunt hae deambulatiunculae in cūda? quam gratum huius fluioli murmur inter scrupulos placide decurrētis? AL. Iam olim nullo aspectu sum aequē recreatus. ô admirabilē cœli faciem, & admirabilem picturam soli. CH. Nempe admirabilis opificis opus. AL. Indubiē. CH. Quanto arbitrare tu illum præstabiliorem hoc suo opificio? AL. Quantū aestimare nemo potest. CH. Quid tutantum esse authorem illum rerum omni-

um censes? A L. Ego uero, nisi me iudiciū fallit, maius esse, amplius, melius deū esse reor, quā quod cōprehēdere ualeat humana mens. C H. Si ita est, oportet illū infinitū esse, & esētia & potentia. A L. Ita planē. C H. Et optimū & sapiētissimū & beatissimū, & hęc omnia supra quā cogitari possit. A L. Est ille. profectō isthęc omnia. quid an tu non idē de illo iudicas? C H. Ego uero nihil me tenere uerius aut certius cēseo. sententiā tamen tuā audire uolui, quā facito ut in sequēti collocutiōe memineras ac teneas, nec ab ea ullo prorsum modo discedas. A L. Nihil erit periculi. Sūt enim ista animo meo iā inde à pueritia impressa & infixā. quę à magistro quodā meo accepi, homine multę ac uarię peritię, quiq; nō nostris modo, uerū etiā uestris, & Iudaicis erat imbutus. C H. Quod est sanē inter uos perrarum. Sed tu probē facis, & nō leuiter gaudeo te aliquid foris uidisse. De homine uero ipso quid sentis? A L. Idē ille meus institutor referebat, Abdallā quendā ē nostris sapientē interrogatū, quid maxime uidisset mirabile? respōdisse, maximū in orbe miraculū uisum sibi esse hominē. In eo esse præcipuā partem mētem, siue rationē, tū affectus, hinc corpus. hoc esse animę uel instrumentum, uel habitaculum, uel ut sapientibus quibusdam ex antiquis sit uisum, carcerem. Affectus seu perturbatiōes animi cōmunes nobis esse cū bellis: quę nisi regātur à ratione, nihil inter hominē & bellu-

belluā interesse, degenerare hominē in nulle species ferarū. CH. Oportet magistrū illū tuū egregie fuisse in cognitiōe naturæ rerū philosophatū. Quid porro dicebat esse in mente? AL. Voltuatē dominā omnī, ex cuius actibus uel boni dicamur, uel mali: intelligentiā, qua quid in re quaq; uel uerū sit, uel falsum, bonū aut malū prouideamus. hinc memoriā tanquā thesaurū omnīū, quæ res antè actas respiciat. CH. Perge porrò. nā mirifice me sermo iste tuus delectat. Quid de morte ipsius hominis sentiebat? utrū uim illam & facultatē adeò excelsam & planè diuinā, interire unā cū corpore affirmabat, an uiuere corpore relicto? AL. Tunc demū uiuere, & esse immortalē. CH. Quā ob causam, & quē finem existimabat hominem esse à Deo conditum? AL. Ut bene illi esset per obedientiam diuinæ legis. CH. Ut bene illi esset hic, an in futura immortalitate? AL. In altera. nam in ista permixta & confusa esse omnia, & bonis & malis tum bona tum mala eueniunt. CH. Probè dicis. nam & hominis immortalis bonum conuenit esse immortale, id autem esse nisi in immortalitate nō potest. Sed ad immortalē hanc beatitatem qua tandem uia licebit peruenire? AL. Cultu Dei, & obseruatione legis illius. CH. Ecquæ tandem est lex illius? nam nos Christianam esse dicimus, Iudei Mosaicam, uos Mahumeticam. Quid dicebat præceptor tuus? AL. Ille uero Mahumeticam probabat, & ue

tabat nos ex iussis Mahumetis ipsius quicquam de illa disputare, aut inquirere, sed tenere firmiter traditiones patrum, nec ab illis uel latum unguem esse de flectendū. Pater meus fuit Mahumeticus, ego illum sequar. CH. Si existimarem te hominem esse ingenio uel tardo, uel iacenti, quales sunt pleriq; omnes uestra sectae, uerbum unum dictis non adderem, ne tempus & operam inaniter consumerem. Sed quum te & acutum esse hominem animaduerto, & non omnino eorum quae sunt in uita & natura rudem atque imperitum, nō grauabor paulo diffusius tantis de rebus tecum colloqui.

QVOD SIT DISPUTANDVM

De Religione.

Asfideamus queso in hac herbula, sub hac diffusa arbore. AL. Id quidem pro arbitratu tuo. Sed me in disputationem de lege nostra ne uoces, quod uehementer legislator noster uetuit fieri. CH. Nolo disputare ego nunc tecum de secta uestra, quandoquidem (ut ais) tam accurate, tam minaciter est uobis à uestro legislatore prohibitum. tantū abs te peto, ut communiter queramus rationem, cur ille uobis disputationi omni tam diligenter interdixerit. nā nō est credibile, sine causa eū id fecisse. AL. Indubie, non sine causa. CH. Quā tandem esse illā existimari cōuenit? AL. Quia sunt in populo per multi, ac pleriq; potius imperiti, tardi, excordes, à qui

à quibus si ratio exposceretur rerū adeò sublimiū,
 perturbarentur, & iniiceretur eis scrupulus, face-
 rētq; pietatis suæ iacturā. An nō uos etiā uetatis de
 fide uestra disputari? CH. Non est profectò quod
 negem periculosum esse, rudes atque ignaros homi-
 nes de mysterijs religionis differere. sed id cruditi
 & prudentiores & cordatiores in populo sine pe-
 riculo tum possunt facere, tum etiam debent. AL.
 Quis esse tam doctus & tam cordatus potest, qui
 consilia Dei & arcanas illius actiones norit? CH.
 Dic mihi, in pingendo, in suendo, in extruendo, nōn
 ne ingenium hominis quædam assequitur, alia restāt
 ad quæ non pertingit? AL. Etiam. CH. In domo
 & familia, in ciuitate gubernanda alij plus, alij mi-
 nus usu & experimentis sibi compararūt, nemo per-
 uenit ad summum. AL. Ita est. CH. Quid natu-
 ræ opera nonne sacra sunt & recondita? cursus coe-
 lorum & siderum, mutationes elementorum uitæ,
 uires plantarum & animantium, aliq; innumera.
 exercet se in ijs ingenium humanum. progreditur
 quantum potest, quæ abstrusiora sunt dimittit. eun-
 dem in modū contingit in omni arte, disciplina, pru-
 dentia, cognitione. AL. Ita uidetur. CH. Et quum
 ratio uel petitur ab ingenio, uel redditur, ea est quæ
 uis mentis optimam & purissimam potest exculpe-
 re. Sic omnino de religione quum ratio illius postu-
 latur, non id petitur quod certissimum est atq; abso-
 lutissi

lutissimum, sed quod humana ualeat solertia consequi. Cedò uero, nonne sunt multa quæ primo aspectu animus non uidet: intentione autem, diligentia, usu, tandem perspicit? A L. Etiã. C H. Quæro ex te, magna attentione & diligenti, & collatione rationũ quid excuditur, uerum an falsum? A L. Dic explicatius. C H. Si oculus in uidendo, & auris in audiendo remissius agant & segnius, an non in multis fallentur, ut uel uidisse se uel audiuisset credant, quæ nec uiderunt, nec audiuerunt, uel non tantum, uel non tale? A L. Sæpenumero. C H. Sin uero ex pergiscantur, & attentè uel intueantur uel auscultent, nonne omnia uidebunt & audient certius, minimeq; patientur? A L. Non est dubium. C H. Attentione igitur & inquisitio ad inueniendam ueritatem ualet, mendacium uero in segnitie ac negligẽtia subrepat. fit ergo ut ingeniũ si remittas, si de re quam non inquiras, nec scrutaris, facile subeat deceptio: sin speculeris, & rationes causasq; inquiras ac conferas, ut ueritas sese proferat enucleata tanquam detractis putaminibus. Quòd si quis nouũ aliquod inuentum adferret ac ostenderet tibi, iuberet tamen te illud cõuenientibus oculis aspicere, imò propè clausis & obturatis auribus audire, quid tu de commento illo posses suspicari? an non fraudem subesse aliquam? A L. Magna esset suspicio. C H. Quid si adferens leges ac uiuendi formam, rationemq; colendi

numinis nouam, atque à superioribus diuersam, nihil dicat aliud, nisi hæc sunt uera, credite, Deus iubet: quemadmodum Mahumetus facit in Alcorano loquentem ad se Deum, Si quis tecum uoluerit disputare. dic te faciem tuam ad Deum, eiusque sequaces conuertisse, quod agendo tam periti legum quam ignari bonam legem sequentur. Hæc uero quis impostor aut scurra non posset dicere, et asseuerare, si id solum sufficit? A L. Atqui sunt ex Deo, idcirco ratio non est petenda. C H. Quomodo constat esse ex Deo? non rationes admittit, non fulcit miraculis, non signis efficacibus, quæ nulla egit, et se non missum cœlesti potestate prodigiorum fatetur. Quis est qui ad omnia sua figmenta non possit addere, hoc est uerum, certum, ex Deo est, nolite dubitare. nolite inquirere. Tutissimum mentiendi genus est, nolle rationem eorum quæ dicas reddere, et ueritatem dictorum ad Deum referre authorem, quem nemo de ueritate possit interrogare. A L. Putas tu tam proteruum atque impium hominem fuisse Mahumetem, ut mendacium sub Dei persona poneret? an non metueret graue pro tali noxa supplicium? præsertim quum dicat, Quis mortalium uel nequior uel peior, quam qui Deo mendacium attribuit, et se nuncium esse ab eo missum confirmat, qui missus non sit? an non aperte ostendit se à tali mendacio abhorrere? et alijs in locis mendaces maxime detestatur. C H. Nimum es simplex,
 si mo-

si modo ex animo loqueris : uel rusticus potius. Quid nam aliud dicunt mēdaces omnes, quā se esse ueracissimos, & abominātur mendacium, & grauius conuicijs mendaces impetunt? pœnam autem sceleris tanti uel nullam credebant futuram, uel nolebant in mentem reuocare. leuissimorum commodorum gratia plurimi in uobis ac nobis facinorosa capitalia suscipiūt, & se inexplicabilibus delictis inuoluunt. Quid Mahumetes ageret regni causa, pro quo solo uiolandum esse ius quidam dixerunt? Utinam nostris temporibus non haberemus tam multa & seua exempla. Ad intelligēda omnia quæ à Deo sunt condita, quatenus quidem nobis conducit, attributa est homini à Deo, quod & tu dudum præclare dicebas, lux ingenij, & facultas cognitionis, tum presentium rerum, tum præteritarum. hisce muneribus homo instructus, multa in his inferioribus assequitur, & ex inferioribus ad superiora se sustollit: sicut uideamus in cursu ipso studiorum & uitæ totius, ut exercitatio ingenij perducatur à paruis ad magna, ab humilibus ad sublimia, ab apertis dilucidisq; ad obscura & recondita. Qui ergo ueritate sua fidit, nihil reformidat examen ingenij: imò aduocat. & quantum potest exacuit. Vester autem legislator cōsciens quā legem ferret, quam uitæ ac pietatis formulam induceret, nō solum à cogitatione & cōsideratione uos arcuit, sed multos & cecos & saxeos effecisset, si

potuisset. Ille uos de legibus non patitur differere, aut quid & quamobrem quicq; dicatur expendere. proceres sectæ uestræ à literis uos & omni generosa speculatione arcet, nec memoriam rerū gestarū concedunt, tanquam mutæ essetis animantes, sine mente, sine memoria. Sed Malumetes idem magna uti solet inconstantia. alio in loco dicit: Omnes homines, præter malos, honestis uerbis disputādo semper alloquere. disputationem igitur non omnino respuit. Velim autem ex te audire, quandoquidem non es prorsum expers sapientiæ, quid esse exstimes ocu-
lo gratissimum & congruentissimum? A L. Intucri uiuidos, uarios, eleganter compositos colores. C H. Quid auri? A L. Audire sonorum concentum, aptum & concinnum. C H. Habet ergo unaqueq; animantis facultas certū aliquid, maxime naturæ suæ conforme ac consentaneū, quo unice capiatur. A L. Habet. C H. Quid dicemus habere memoriā. A L. Res gestas. C H. Quid ingenium? A L. Veritatē in quaq; re. C H. Cur ergo & memoriā in rebus superioribus non exercetis, & ingenium in rerum perscrutatione? Sed nimirum intelligunt principes uestri, & præcipui Alfaqinorum, historiam, artes, disciplinas, omnem deniq; cultum ingenij Alcoranū uestro esse cōtraria atq; inimica. ideo procul uos ab illis abducunt. Nostræ religioni nulla ars, nulla cognitio contraria est, amica est potius, utilis, accommo-
da:

da: quoniam ueritas ueritati nunquam aduersatur, consensit semper, & subseruit. uestrum autem mendacium ab omni ueritate oppugnatur. quo fit, ut eruditissimi in nobis sint religiosissimi: in uobis autem si qui paululum literas & peritiam rerum aliquam degustarunt, ij continuo à recepta in uobis persuasione desciscunt.

DE MAHVME TE.

EXcutiamus primum dignitatem legislatoris. inde enim prima authoritas legibus: ut facile intelligatur, missus sit à Deo institutor, magisterq; uitæ mortalium, an à se ipso potentiae atq; imperij audidus affectator. Prima etate Mahumetes fuit pauper, & exercuit latrocinia. tum nactus opulentas nuptias, militauit sub Heraclio Imperatore, inter populares suos Arabes. in ea militia occasionem principatus ac potentiae inuenit. Nam quum Arabes irati Heraclio, discessionem ab eo fecissent, hic se ordinibus iratorum militum admiscuit, eorumq; animos aduersus imperatorem exacuit, & in defectioe confirmauit. Tum creatus est à parte quadam militum dux Mahumetes, quemadmodum ij solent in omni seditione extolli, qui praua multitudinis consilia comprobant, potentesq; & principes insectantur. Humilitatem generis & uitæ prioris sordes multi in nouo duce aspersionabatur. ipse, ut ab illo se contemptu uindicaret, quod est apud stolidam plebem facillimum atq; efficacissi-

cacissimum, diuinitatem suis actibus prætendit: non iam se ducem & principem ferens militari fauore electum, sed prophetam & nuncium Dei omnipotentis, ut obtentu diuinitatis omnes haberet dicto audientes. quis enim audeat contrauenire consilijs, & uoluntati Dei, & illi quem fabricator cœli ac terræ dignum duxerit sua legatione? Vetus ea ars est, exercuerunt eam Mimos, Lycurgus, Numa, Scipio, Sertorius. A L. Nihil horum norat Mahumetes. C H.

Facile credo, & quidem iniurato. non ergo ex illorum arte commētum sumpsit, sed quod nebulonibus & latronibus, quando aliud deest quo se tueantur, nihil est æquè promptum. Aetate nostra uidimus in Hispania duces seditionum, qui se diuinitus ad id missos confirmarent, & agi diuinis præceptis, nihilq; non ex Dei præscripto aggredi. Sed istis inueniunt cessit infeliciter, Mahumeti feliciter. Caput uero negocij erat, Deum misisse primò humano generi Moysen, hinc Christum Iesum, instructos facultate prodigiorum. homines illis non se præbuisse obsequentes. statuisse, Mahumetem mittere sine miraculis, armatum. ut quos nō mouissent miracula, cogerent arma, se esse postremum nuncium. nec futurum postea alium, prædictum à Christo in Euangelio, prænunciatum luce admirabili, quæ ab Euaper successionem generis in omnes mulieres transferit usq; ad matrem suam. nonne hæc sunt in Alcorano? A L. Sunt, & qui.

quidem uerissima omnia & sancta. CH. Alia deus
ceps paulatim attingemus, nunc de istis.

DE ARMIS.

A arma quorsum pertinent? AL. Ad uim, &
ad cogendum. CH. Quod si Deus aliquem
uult cogere, quid illi opus est armis? an non qui con-
didit & sustentat, flectere & cogere potest, quomo-
docunq; fuerit collibitum? Vtrum est prestabilius,
adducere animos in suā sententiā persuasione, an co-
gere corpora? AL. Persuadere. CH. Lex cui da-
tur, corpori an animo? AL. Animo. CH. Et ex a-
nimo cui parti? memoriæ ne, an intelligentiæ, an uo-
litioni? AL. Huic tertiæ. CH. An uero possunt
arma aut ullæ uires humanæ cogere? AL. Minime.
CH. Quomodo ergo adducitur? AL. Monendo,
suadendo, rationibus, signis. CH. Nihil potest dici
eruditius. est ergo Dei legem statuentis, non uiolentia
armorum cogere corpora, sed miraculis & suasioni-
bus adducere animos. Hoc fecerunt Moses & Chri-
stus. Nam quod Mahumetes dicit homines illis non
obediuisse, manifestissimum est mendacium: quippe
& Mosi dicto audientes fuerunt Iudæi, & totus pe-
nè orbis Christo, ut nunc plurimæ adhuc gentes &
quum Mahumetes uiueret, pleræq; nationes. Rogo
te quomodo manifestius poterat demonstrare à Deo
esse missum se; quam si ea ageret quæ solus potest De-
us, quæq; illis solis tribuit quos ipse ad salutem ho-
minum

minum mittit? Nam quod ait, incredulis nulla mira-
 cula prodesse: se ipse non intelligit, ut in alijs suis di-
 ctis. Quos enim uocat incredulos & si illos qui nullo
 modo sunt credituri, ad istos non modo miracula,
 sed nec arma quicquid profecerint. sin increduli sunt
 qui non credunt, aut quibus difficile persuadetur,
 istis certè efficaciora fuerint miracula quàm arma:
 & mūdus ad mirabilia Christi atq; apostolorū ope-
 ra respicit, non ad uictorias Persarum aut Romano-
 rum. Sed Mahumetes conscius sibi non habere donū
 illud cœlestē, efficiendi quæ naturæ uires superarēt,
 quod erat in prōptu, missum esse dixit se ferro muni-
 tum. At qui armatus hic uictus est aliquando, & lu-
 culentū uulnus in ore accepit, unde molares aliquot
 & dentes amisit, & in fossam est deiectus, & uictus
 turpiter, & quidem quum pridie uictoriam sibi &
 suis ex cœlesti oraculo promississet. quū etiam quum
 adhuc esset latro, cæsus sepe est à Driianitis, quorū
 camelos inuadebat Mecha redeuntes. & ciuitas illa
 quæ nunc eum adorat, capitis eum aliquando dam-
 nauit, ut latronem perniciosum: & præmium propo-
 suit, si quis in potestatem uel uiuum uel mortuum re-
 diceret. Hic est miles ille Dei, latro primum, mox se-
 ditiosus miles, & transfuga, tum imperator exerci-
 tus defectoris. Sed fac fuisse inuictum: quid plus ha-
 bet quàm Alexander, uel Iulius Cæsar, uel alij multi
 duces inuicti? quorum tamen gloriam militarem &

præclara facinora Mahumetes, qui arma ex coelo ac
 ceperat, nunquam æquauit. Quid, quòd in armis sæ
 penumero uidemus accidere, ut petor caussa uincat
 meliorem? ut intelligas non esse diuinæ æquitatis bel
 la, sed humanæ maliciæ. Verum non ignorauit Ma
 humetes, mansuetudinem, clemētiam, humanitatem
 esse potius diuina arma, quàm ista ferrea & chaly
 bea, fabrorum manibus conflata. idcirco ait: Missus
 sum à Deo ad homines cum pietate & misericordia.
 Item persuasionem esse potius diuinitatis, quàm uio
 lentiam, & coactionem. idcirco alio in loco inquit:
 Nulla uiolentia est in fide. & rursum: Vim nequa
 quam propter legem inferatis, quum recta prauaq;
 uia patefactæ sint. Sed nimirum si hoc ipse obserua
 set, inualidum fuisset regnum prophetae, & desertus
 principatus. persuasionem enim nemo esset unquam
 ad assentiendum sectæ inductus, tam absurda ac pue
 rili. At ferri quis fuisset usus, si nemo cogeretur: &
 res non esset gladijs gerenda, sed rationibus? Idcirco
 tanq̃ sui oblitus, alibi dicit: Nisi meam scripturam re
 ceperis, & credideris cœlitus eam esse ad me mis
 sam, meq; confessus fueris prophetam esse Dei lega
 tum, diripiam substātiā tuā omnem, uxorem &
 liberos tuos captiuos abducam, teq; ipsum interfici
 am. & item: Viri boni, quid uobis est cum illis incre
 dulis commercij? cum nemine illorum contrahatis
 uel negocium, uel societatem, uel amicitiam, nisi pri
 us recta

us recta Dei uia pugnatum aut prædatum uobiscū
 exeat. quod si facere recusarit, eos si fieri possit, ubi
 cunq; inueneritis occidite. Hæc ille. Quid potest di-
 ci uel Deo uel prophetæ cōgruentius? Ideoq; lingua
 uestra eo nomine appellatis eos, qui uobis se adiun-
 gunt, quo denotatur, illos se ac rem suam & famili-
 am conseruasse Mahumeticæ legis professione. Sed
 quid si non possit pugnare aut prædari, senex aut in-
 ualidus? quid si nolu & abhorreat à sanguine &
 cæde? nō in illius arbitrio id ponitur ut faciat, sed in
 uestro, ut cogatis eum facere. hæc est illa securitas
 & negligentia, qua negat se quenquam trahere inui-
 tum, omnia relegat ad authoritatem uoluntatemq;
 illius à quo sit missus, non intelligis, non solum uer-
 ba cum factis pugnare, sed etiam cum ipsis uerbis:
 ut nec in loquēdo, quod est facilius, seruare cōstanti-
 am potuerit. Missurus rex nuntium aut legatum ali-
 quem, non ne cum deligit potissimum ex suis omni-
 bus, qui maxime sit ex sua dignitate? AL. Planè.
 CH. Quem ergo conuenit mitti à Deo, nisi qui Dei
 sit simillimus sanctitate, innocentia uitæ, sapientia,
 & alijs uirtutibus, quæ in Deo sunt eximie & infi-
 nitæ? qualis fuit Moses. & Mose melior Christus, uel
 uestri legislatoris testimonio. Mahumetes ipse ante-
 quam ad legationem Dei nomine obeūdam ueniret,
 pessimus: in legatione ipsa peior fuit. Ipse homo aper-
 tus & simplex profitetur quæ negare non poterat,

quum tot haberet conscios & testes suorum flagiti-
 orum, peccatorem se à primo fuisse, & hominem faci-
 norosum, sed cōdonata sibi esse à Deo peccata. Quæ
 tandem fuerunt priora illa scelera? erat prædo, rap-
 tor uiolentus, homicida, adulter impurus. eadem illa
 postquam è cœlis descendit, obinuit, nec quicquam
 mutauit de solita impuritate ac crudelitate. deniq;
 talis fuit, qualem tu filium tuū esse nolles. Quis cre-
 dat à Deo esse electum aliquem ad munus tantum,
 nec ab eo esse meliorem redditum? potest quicquam
 tanta bonitas comingere, quin bonū faciat? potest
 tanta puritas, quin purget? At uerò ne quis scelera
 & flagitia, quæ palam propheta designabat, aude-
 ret carpere aut uituperare, authoritatem diuinam
 omnibus interposuit, & se à Deo iussum id facere
 confirmauit: bella, cædes, rapinas, adulteria, nec sa-
 tis illi fuit malum & scelerosum esse, nisi etiam ne-
 quitie ac scelerum suorum authorem caussamq; De-
 um faceret, patrem bonitatis & iustitiæ, osorem ui-
 tiorum. Mouet bella, agit, rapit, occidit, ait se cum
 potētia bellica à Deo iussum, incestat, adulteratur,
 polluit uirgines & maritas, facit Deum lenonem su-
 um, & ait sibi datam à Deo uim generandi quantū
 hominibus quadraginta. quid potest dici obscœnius?
 quorsum hæc generandi tam immanis potestas, nisi
 ut non solum impune ac licenter, sed cum aliquapiā
 religionis cogitatione à muliebri simplicitate & su-
 per

perstitutione admitteretur ad concubitum, sinente marito aut patre. atq; etiam auctoritatem numinis reuerente, à quo esset illi tale munus concessum? A L. Furari non ne tu turpe ducis? C H. Etiam. A L. At Deus filius Israël id permisit, quum ex Aegypto egredierentur. Potuit igitur & Mahumeti in libidine indulgere. C H. Multum inter furtum & uenerem interest, quæ semper habet immudiciem, et si in muliere est aliena & obscœnissima. & hæc auri atq; argenti surreptio in aliquem usum digniorem concedebatur, nempe ut illinc tabernaculum construeretur Domino. Immodica autem illa Mahumetis libido, & effrenatissima, quem erat fructum habitura, præsertim quum nihil unquam præter filiola genuerit? Et erat furti illius significatio sublimior, ut qui ab Aegypto ad terram promissionis, hoc est à carne traducuntur ad spiritum, spoliarent carnem ipsius omnibus quæ deseruire ac prodesse possunt spiritui. Quod si à Deo munus illud concessum est Mahumeti, tanto nuncio ac prophetæ, cur nulli unquam aliorum prophetarum non dico tantum, sed nihil omnino est permixtum tale? Quod si donum est hoc & Deo dante & propheta accipiente dignum, nemo non deberet expetere, & se in cœnum illud foedissimum immergere. Quod si uos diuinæ naturæ atq; ingenij uel minimam ac tenuissimam particulam mente ac cogitatione comprehendissetis, agnosceretis continuo, qua-

lis esset uester iste diuinus nuncius, qui uim illam & facultatem tantæ turpitudinis, & licentiam adeo peccuinam ac effrenem à Deo se accepisse gloriaretur. Si tam propinquus, tam acceptus, tam charus erat Deo, impartitus illi fuisset Deus nõ cupidinẽ opum, non uoluptatum, non rapinarum, sed de sua excellentia uirtutum, quemadmodum Mosi, Christo, Ioanni, & alijs, quos uos ipsi charos fuisse Deo perhibetis.

A L. Non negant quidam nostrum, nequam & perditum hominem fuisse nostrum nuncium. Sed Deus eligit quos uult, non est ab eo ratio eorum quæ agit repositenda. C H. Absit. sed certe tanta cum angelis & cum Deo familiaritas, tam crebra colloquia, lex ipsa cœlitus ipsi missa, fecissent cum sanctiorẽ. Quale autem est, formulam recte uiuendi, pietatis, sanctitatis dare Deum hominibus, per hominem ab illis uirtutibus alienissimum, ut nihil magis à norma illa discreparet, quàm uita legati? Quid uero potest esse æquius, quàm ut homines ad exemplum se illius cõponant, quem uideant admitti ad consortia angelorum, ad colloquia Dei, præfici mundo à Deo ipso, ad leges uitæ & sanctitatis condendas? Cuius tandem uitam & mores imitabuntur homines, si hunc respuunt, & contemnunt? Quàm stulta autem & impia est fabella illa de luce: quæ si in Alcorano contineretur, multis à me confutaretur uerbis. sed quia inuentum est quorundam ex uestris, breuiter attin-

g.iii.

gam. Narrant lucem conditam esse in Adam incredibilem, semen atque originem Mahumetis. hanc, quum esset genitus Seth, transisse in Euam, ab hac in Seth, ab illo in uxorem, concepto illo qui propagaturus esset genus, ita deinceps ordine per genitores usque ad Mahumetem: & hanc lucem tantam fuisse, ut omnes animantes eam sint admiratæ. oportet igitur maiorem fuisse, quam lucem solis. nam hunc solarem splendorem non admirantur brutæ animantes. quis unquam rei tam inusitatæ, tamq; stupendæ meminit? uidelicet prætermisisset tam grande miraculum Moses, qui de patribus etiam minutissima persequitur. prætermisissent scriptores alij penè infiniti, qui à condito orbe fuerunt ad ortum Mahumetis. Quid uerò luce opus fuit ad Mahumetē declarādū? quasi Moses & Christus nūcij Dei non fuerint, & sine luce. Quū autē uentū est ad Abraā, nō ad Isaac migravit splendor ille per Sarā, sed ad Ismaelē per Agar. Atqui soboli Saræ factæ sunt promissioēs, nō generi Agar: & ex Sara per Isaac traxerunt originē Moses & Christus, quos Mahūetes ipse maiores se & sanctiores fuisse cōfitetur. Tandē lux hæc peruenit ad matrē Mahumetis, à qua in Mahumetē prorsum demigravit, ibiq; cōquieuit. Si hæc lux à parentibus fuit Mahūetis, quomodo puer fuit idolatra & grassator? quin potius à conceptu ipso sanctus & uenerabilis? quis non illum adorabat, ut cœlitus demis-

sum. in quo tam admirabile signum conspiciebat fa-
uoris diuini? quid opus illi fuit alijs miraculis, aut a-
lijs argumentis diuinæ legationis? Negat se instru-
ctum diuinitus potestate miraculorum: quod mira-
culum isto maius, aut euidentius? Sed de luce hac sa-
tis: quod adeo est puerile ac absurdum, ut non dubi-
tem, quin plerisque uestrùm attentius rem perpen-
dentibus tale uideatur. Venio ad id quod dicitis, pro-
missum fuisse à Christo Mahumetem, id uero erasum
à nostris. nam illo loci, quo dicitur, Et mittam uobis
spiritum consolationis: Mahumetem erat adscriptū,
deletum autem à nobis, odio uestri. Quæro ante om-
nia, qui nam eraserunt? priores Mahumete, an poste-
riores? Prioribus nulla erat caussa: nesciebant enim
quis aut qualis Mahumetes erat futurus, imò credi-
turi erant optimum & diuinum prophetam futurū,
qui esset à Christo non solū commendatus, sed iussus
expectari. Posteriores non fecerunt: nā Mahumetes
ipse iam de eo conqueritur. Quid, quod extant Euā-
gelia scripta ante Mahumetis ætatem, nec ulla est in
eis mentio Mahumetis, nec ulla eo loci erasio. Tot
scriptores Christiani præceperunt Mahumetē, tam
diuersi opinionibus, sectis, affectibus, quis unquam
illorum meminit Mahumetis? Quod si Mahumetem
Iesus Christus iussisset expectari, tantum nobis fuis-
set nefas, illum priusquam ueniret non expectare. &
postquam uenisset non recipere, quàm Christum ip-
sum

sum abnegare. Magnum & atrox uideo esse inter uestram gentem & nostram odium. alteri alteris non sumus pro hominibus, sed pro canibus, exuta omni humanitate. Idem nobis & Iudæis contingit, idem Iudæis & uobis. Mahumetes ait Mosen missum esse à Deo, Iesum uero uerbum Dei natum ex Maria uirgine. putaret aliquis uestrum fas sibi esse aliter sentire, aut loqui? A L. Imò grande nefas. CH. Vtiq; non amore nostri, aut Christi, sed propter testimonium uestri prophete. A L. Ita est. nam si propheta noster non esset testificatus, nihil tale crederemus. CH. Idem ipsum de nobis existimare te par est. Nos ueteris instrumenti libros legimus, ueneramur, oracula esse Dei omnipotentis pro certo habemus. Mosen uirum Dei, prophetas sanctos homines fuisse credimus ex testimonio Iesu: qui si Mahumetem nobis commendasset, sanctior etiam nobis esset illis omnibus. quemadmodum Ioannes baptista, de quo elogium fuit Christi: Inter natos è mulieribus non surrexisset maiorẽ. nec aliter expectatus & desideratus fuisset à nostris Mahumetes, quàm spiritus ille consolationis ab apostolis, qui decimo post Christi ascensionem die diuinis muneribus apostolos repleuit.

QVOD CHRISTVM CONVENIEBAT uenire postremum.

Vos dicitis, postremum Dei nuncium fuisse Mahumetem, nec post eum alium futurum, illi

attulisse pietatis formulã consummatam & uniuersalem: nihil in posterum ei addetur, aut detrahatur. non ne? A L. Ita est. C H. Est ergo legatio Mahumetis ut postrema, ita præcipua & cõsummata. A L. Est planè. C H. Quæso te, in omni prudentia & usu uitæ, iudicio, ratione, præstantissimam legationẽ cui conuenit tribui, nisi præstantissimo legato? Quis res est absoluenda ingens & maximi momenti, & ad summam regni pertinens, quis mittitur, nisi regi proximus & intimus? uel interdum rex ipse uenit in colloquium cum ijs quibus cum agitur. primũ enim res per inferiores tractatur: ad ultimum uerò, ut plena sit in consummatione authoritas, per eũ qui summæ sit authoritatis. Conferamus iam Christum cum Mahumete, non ex nostra prædicatione, sed ex Alcorano & secta uestra. Christus uerbum Dei, Mahumetes homo merus. Christus Messias, promissus patribus, nunciatus ab angelo uirgini excellentissimæ: Mahumetes obscurus, & ignobilis. Christus semper sanctus: Mahumetes aliquãdo orphanus, & erro, & latro, & idolorum cultor. Christus doctor sapientissimus, Mahumetes omnis eruditionis prosum ex pers, nec suum ipsius Alcoranum intelligens. Christus de se & de suis certus: Mahumetes incertus, ut ipse in Alcorano confitetur. Christus uiuens. uel ut uos dicitis, raptus in coelum à Deo: uel ut nos, reductus in uitam: Mahumetes mortuus & computrefactus.

Etus. Denique nec Mahumetes negat, multo se esse inferiorem Iesu Christo. Vtri ergo par erat postremam legationem mandari, in qua sigillum esset addendum normæ pietatis & uitæ totius? conueniebat profectò uel Mahumetem, si nuncius esset Dei, cum reliquis prophetis uenisse ante Iesum, uel post Iesum neminem mitti. Accedit his, quòd Christus ad diuinæ suæ legis cõfirmationem ea adseribat, quæ uidetes dubitare non possent diuinitus fieri, & facultatem naturæ omnem superare. Vos enim de illo testificamini, quòd reddiderit lumen cæcis, sanitatem leprosis, surdis auditum, mortuis lucem & uitam, & alia innumera. propheta uester nulla se ait miracula fecisse, quum id tamen sit præcipuum diuinitatis signum: nempe ostendere uel se, uel cum à quo sit missus, maiorem & potiozem esse naturæ legibus. quod & uos quantumcumq; ignari, etiam inconsiderantes, satis tamen assequimini, qui prophete uestro, utcũq; neget se miracula edidisse, aut sibi eam uim à Deo cõcessam, miracula nihilominus aliqua attribuitis, sed absurda aut inepta, quæ satis appareat esse conficta: ut fractam aliquando fuisse lunam, & partem eius decidisse in manicam Mahumetis, ipsum uero eam partem cælo reddidisse, & lunam integrasse: & quòd camelum foeminam loqui fecerit, & quidẽ noctu, quem in usum? lupum quendam ex ululatu cognouit principem esse aliorum luporum. quis posset

ad hæc risum continere? AL. At post Christum dicitis uos missum esse spiritum sanctum, alius ergo uenit post eum. CH. Non est hic alius, sed idem Christi spiritus. Et hic uenit non ut Mahumetes, statim post discessurus: sed qui perpetuo maneret in Ecclesia doctor et consolator, suppleretq; absentiam humanitatis Christi. Itaq; longè alia est spiritus paraleti ratio, q̄ Mahumetis. id enim præstat nobis ille spiritus, quod præstare Mahumetes non quiniisset.

DE ALCORANO.

Veniamus ad legem quam sibi dicit coelitus traditam, ut communicaret hominibus, in qua est mira eius inconstantia. aliàs enim dicit se gentem habere peculiarem, cui sit missus: et neminem intellecturum suum Alcoranum, nisi sit Arabs, aut sciat arabicè. aliàs dicit, omnibus se gentibus ferre leges. AL. An non Iesus uester dicebat se non uenisse, nisi ad filios Israël? CH. Simia uoluit esse Mahumetes Christi Iesu, quia hoc ille dixerat. Et Mahumetes gentem sibi peculiarem sumpsit: Christus uenit ad filios Israël, quia ipsis promissus merito progenitorum Abraam, Isaac, Iacob, Davidis: et quia unica gens erat in orbe terrarum, que Deum nosset. ad Arabes autem quo merito ueniret peculiaris nuncius Dei? et Christus, quod dixit, præstitit: nullis prædicauit nisi Israëlitis, discipulos autem misit per uniuersum humanum genus. Vide autem quantum inter

ter Euāgelium nostrum, & Alcoranum uestrum interfit. Vestrū obscurum, difficile, intricatum, nemo intelliget nisi Arabs: nostrum uero planum, facile, nihil fieri potest in quacumq; lingua dilucidius, ut ea philosophia aperta esset omnibus, quæ saluti omnium euulgabatur. Quid quod & ipse idem Mahumetes ait se non totum Alcoranum intelligere, nec aliū præterquam Deum intellecturum. quis ergo est futurus usus eius hominibus, quod homines non intelligunt? Rogo te, quum uir sapiēs loquitur rudioribus, & præcipit ut aliquid agant, accommodat' ne ad suam excellentem intelligentiam quæ dicit, an potius ad captum eorum quibus loquitur? A L. Nimirum ad captum istorum, ut par est. C H. Deum ergo, quum hominibus loquitur, quomodo censes & uerba & dicta usurpare? utrum ea quæ congruentia in finitæ suæ sapientiæ nemo sit intellecturus, an quæ apta & conuenientia sint humanis ingenijs? A L. An tu causas intelliges diuini cōsilij, & cur quicque à Deo fiat assequeris? C H. Aliud est multo, in causas diuinorum operum penetrare mētis nostræ uim: aliud, quæ ille nobis dicat, intelligere. Quod si de causis & ratione qua quicque à Deo fiat, scribebat Mahumetes, quis eum ita loquentem intellexisset? sed id non est Alcorani proprium. in omni naturæ actione atque opere quis potest causas exculpe re de cœlis, de elementis, de animantibus, de nostris

corpo.

corporibus. Verum Mahumetes nihil penſi habet quid loquatur, aut quomodo: quemadmodum procedente ſermone fiet tibi liquidum.

DE CORRUPTIONE VTRIVS
que Teſtamenti.

AL. Non eſt mirandum diſcordare Alcoranū à ueſtris libris, quos uos corrupiſtis & deprauaſtis. CH. Quis hoc dicit? an Mahumetes? AL. Non ille quidem, ſed nos deprehendimus poſt eum. CH. Videlicet hoc argumento: Alcoranum & utrunq; teſtamentum inter ſe diſſentiunt: Alcoranum neceſſe eſt eſſe uerum, integrum, ſincerum: utrunq; ergo teſtamentum neceſſe eſt eſſe deprauatum & inuerſum. AL. Argumento nimirum inuincibili. CH. Quin potius in contrariū reflecte batis: Alcoranum & utrunq; teſtamentum diſcrepant inter ſe: utrunq; teſtamentum deductum à primis originibus, manet integrū atq; inuiolatū, ac proinde uerum: Alcoranum igitur eſt deprauatum, detortū, falſum. AL. Neſas eſt nos ſic colligere. CH. Neſas eſt uobis ſic colligere, & neſas eſt alijs ſic collectum admittere. AL. Agareni alios non curāt. CH. Non ergo ueritatis uia deducit uos in eam perſuaſionem, ſed ueſtra ſuperſtitio. Verum ad rem accedamus. Dicitis utrunq; instrumentum eſſe deprauatum. loquamur prius de Euangelio. Dominus noſter nihil ipſe ſcripſit: quæ inter homines geſſit, mandarunt

darunt literis non unus aliquis, sed quatuor, diuersis & temporibus & locis: quæro an ab istis corruptum est Euangelium? Isti non potuerunt corrumpere, quoniam ab ipsis manauit, & ipsi authores fuerunt. alioqui ubi est istud Euangelium, quod Mahumetes uocat librū uitæ salutis directionis: neq; enim ante hunc librum Euangelij alius fuit, ut possit dici hunc esse deprauatum, illum uero alterum fuisse librum salutis. Adde quòd scripta sunt hæc Euangelia uiuentibus adhuc permultis, eorum qui Dominum nostrum nouissent, essentq; cum eo uersati, nec in deprauationem potuerunt consentire, tot, tam uarijs locis & temporibus scribes. Quid, quòd Euangelia hæc scripta sunt & approbata ab ijs uiris quos Mahumetes commendat, dicens: Iudæos fuisse erga Christum incredulos, uiros tamen quosdam in albis uestibus secutos fuisse illū in nomine Domini: de apostolis sentiens, & Petri, & Iacobi, & Iudæ epistolis, qui ex uiris illis fuerunt candidatis, & cū quatuor Euangelijs consentiunt. Quod si ante Mahumetem corruptum est utrūque testamentum, cur ad testimonium suorum dictorum remittit uos ipse ad legem & Euangelium? cur non certiores reddebat suos, corruptos haberi eos libros? & admonebat, cauerent, ne illorū fraude caperentur? Post Mahumetem autem non potuerunt corrumpi. nam omnia quæ ante Mahumetem à nostris sunt scriptoribus

bus prodita, conformia sunt huic Euangelio, quod nunc habemus: nec tanta librorum multitudo, tot locis dispersa, potuit uno consensu uiciari. Quid quod Euangelia extant etiamnum, scripta ante Mahumetem linguis plurimis, græce, latine, chaldaice, syriace, persice, etiam arabice, ne elemento quidem uno ab ijs discrepantia, quibus nunc utimur, quod quidem ad rei summam pertineat, & ad sententias fidei necessarias. uel in ijs regionibus quæ iam inde à Mahumete sub imperio & ditione gētis uestræ fuerunt, reperiuntur uetustissima Euāgelia, qualia sunt hæc nostra quæ uersantur in manibus. Ne existimetis Mahumetem adeò uel negligentem fuisse, uel uerecundum, ut si corruptum censuisset utrunq; testamentum, fuisset id silētio præteriturus, quod ad rem suam tantopere conueniret. Quod si Euangelium nos uerum nõ habemus, ubi est liber hic directionis & salutis, tantopere à propheta uestro commendatus? A L. In Alcorano. CH. Quomodo ergo eos qui Alcorano fidem non haberent, remittit Mahumetes ad testimonium Iudeorum & Christianorū? Vides rem à seipsa infringi: & quoniam pietas nostra inimica est prorsum regno ac potestati diabolice, semper hostis noster quibuscūq; artibus potuit, oppugnauit eā atque infestauit. multas inter nos seuit dissensiones ac discordias, suscitauit sectas, & absurdissimas de fide opinionationes, qui has tuebātur, o-
dio

dio & rabie plusquã capitali ferebantur in eos qui
 rectius sentirent, & argumenta omnia conquirebãt
 ad fulciendam sectam. nemo illorum obiecit nobis,
 Euangelium esse corruptum: de sensu uerborum fuit
 controuersia, non de uerbis ipsis. & si una secta ali
 quid uiciasset, parati erant aduersarij, qui illos falsa
 rios esse criminarentur. Iam uerò deprauandi Euan
 gelij quæ potuit esse causa, quis fructus? an scientes
 & prudentes deprauassent illi eam scripturam, pro
 cuius unoquolibet dicto, unaqualibet sententiola san
 guinem & uitam erant parati profunderè? quod si
 erant aliquid mutaturi, ea mutassent potissimum,
 quibus ipsi uel commodius agerent, uel facilius alios
 in suam sententiam pellexissent: nempe laxiorem ui
 uendi rationem, magisq; ad oblectamenta & uolup
 tates appositam statuendo: uel ea dicendo de Chri
 sto quæ minus hominum aures offenderent, & ma
 gis pronis auribus reciperentur. Vos uero è contra
 rio in ijs maxime arguitis nos Euangelium depra
 uasse, quæ & nobis maius odiũ hominũ conciliarèt,
 & pluriũ animos à religiõne nostra auerterèt: nempe
 de diuinitate & morte Christi mutassent ea, in qui
 bus uidetur inter se Euangelistæ dissentire, uel à sen
 tentia ueteris testamenti, quæ fuit inimicis nostris
 materia insectandi nostri. Sed ea ipsa quasi dissonan
 tia, ualidius argumentum est, integra, sincera, inta
 cta esse Euangelia, per ætates omnes iam inde à pri

mis originibus ad nos perducta, magnaq; religionis obseruatione omnia esse integra & immutabilia conseruata.

DE HISTORIIS ALCORAN I.

NEc minus securè infinita mendacia in Alcorano consingit, partim ex Thalmut Iudeorum, quæ tamen ipse magis corrumpit, ut de Adam, de Cain & Abel, de prædicatione Noe, de morte Moſis, de Pharaone, qui iussit sibi ædificium usq; ad cœlum extrui, ut uideret Deum Moſis: de Solomone, quòd haberet exercitum hominum demonum & auium ipsum glorificantium. de Dauide, cui montes & aues obediebant. iam quæ sunt apertè planis uerbis in uetere testamento explicata, ipse deprauat, & narrat falsò, ut de Moſe, de Pharaone, de Gedeone & Saule, de Noe & arca, de Abraam & Loth, de Ioseph. de quo relaturus historiam, ita præfatur, & quidem uerbis Dei: Nunc omnium uerborum tibi missorum pulcherrimū enarrabo. quid ad ipsum quid dicat? fundit sine mēte sonum. Cur hoc reliquis est pulchrius? quid habet pulchrius quàm illa admirabilia quæ egit Deus, quum educeret populum de Aegypto? De nouo autem testamento narrat falsò natalem Domini, & de Ioanne Baptista. Dixit (inquit) Deus ad Zachariam, habebis filium nomine uinquam antea cuiquam imposito. id falsum esse, si quid in sacris literis legisti, satis intelligis. & addit, super

super Ioannem sedisse salutem Domini in die natiuitatis, mortis, & resurrectionis eius. Quando quæso Ioannes resurrexit? Nec solum de utroque testamento tam licenter mentitur, sed de historijs gentium. Alexandro ait tributam à Deo scientiam rerum omnium. quis unquam id tradidit inter tot Latinos scriptores & Græcos, qui illius uitam & res gestas memoria mandarunt? Fieri profectò non potest, ut Mahumetes legerit utrunq; testamentum. Nam & si ego de illo pessime sentio, non tamen arbitror fuisse tam excordè, ut sic aperte mutaret & detorqueret quæ nihil ipsi oberat integra relinquere. in quibus etiam si fuisset error, non tamen erat is tanti, ut diuina correctione indigeret. Sed de utroq; testamento partim ipse fando audiuerat nonnulla, quæ præuè retinuerat: partim Christiani & Iudæi persuaserat sic habere. Itaq; ea scripsit, per quæ manifestò uanitas & imperitia illius se patefaceret, & ueritas esset ad percipiendum non difficilis. nec ipse quid sit Euangelium nouerat, quanq̃ sæpe dicit Christo esse datū librum euangelium à Deo: an putat ita Deum Christo dedisse Euangelium, ut ego tibi trado hūc flosculū? Nullū librū Deus dedit Christo, nec ipse Euangelium scripsit, sed latissimum nuncium attulit generi humano, reconciliationem fieri hominis cum Deo, & placatam iram Dei, cessare ultionem, reditum ad gratiam patère: quo nullus est nuncius melior. Euā-

gelium enim bona est annunciatio. Eiusdem notæ est & illud, quod ait Dauidi missum esse Psalterij librū: quum ille sigillatim psalmos composuerit, & cecinerit Domino. At quo ore, quanta impudentia, quasi nihil mutasset: Si quid (inquit) dubitatis in his, quæ rite ab ijs qui librū legerunt ante nos, quærite ab ijs qui legem & euangelium legerunt, hoc est à iudæis & Christianis. Hunc tu putes uel frontem habuisse, uel cor? Necessè est uel illū nihil legisse, sed quæ accipisset ab alijs, habuisse pro indubitatis, in quo eius tarditas & socordia ostenditur: uel si quid legit & nouit, non proiectæ solum & profligatæ, sed dementissimæ est impudentiæ, eos pro se testes adducere, quorum testimonio sciat se condemnatum iri. Profectò alterum necessè est, uel ipsum beluam fuisse, uel eos quibus loquebatur habuisse pro beluis.

DE DEO.

Videamus iam qualem facit Mahumetes Deū, quàm absurdum, quàm non solum alienum ab eo qui ipse est, sed omnino diuersum & contrarium. Primum facit corporalem, quod est contra rationem omnem, & philosophiam. nam dicit eum habere manum, & uectari ab octo angelis in sella gestatoria. Manu ait se à Deo tactum, quæ erat frigidissima. atqui satius fuisset, eam calidissimam dicere. Deus enim in cœlis, in lumine, in charitate, citius fuerit calidus quàm frigidus: & in sacris literis dicitur, De

us noster ignis consumens est. Iam quemadmodum
 Plutarchus scribit, Pythagoram ex proportione pe-
 dis Herculis ad alios pedes, deprehendisse quanto es-
 set Hercules maior quàm reliqui homines, & stadi-
 um quod decurrisset stadijs alijs longius: ita si Deus
 habet manum, ex ea colliget quantum sit reliquum
 eius corpus: quantumcumq; autem fuerit, non erit in-
 finitum: finitus ergo erit Deus. cuius contrarium, si
 recte meministi, initio posuimus. Finitum quoq; esse,
 ex angelis qui illum baiulāt, potest colligi. Nam &
 si magni sunt angeli illi, uasti, immanes, finiti sunt
 tamen. quod si finiti, & finitum esse illud necesse est
 quod ipsi possunt portare. nam inter finitum & in-
 finitum, nulla est neq; uirium, neq; magnitudinis, ne c-
 ullius mensuræ & proportio. de Deo autem uerbū Ma-
 humetis est sacrosanctum, & quasi tetragrammatō
 illud Iudæorum, ut mirum sit non diffindi lapides et
 montes, quoties profertur ab ore duntaxat alicuius
 in religione uestra præcipui: Nō est Deus nisi Deus.
 quid potest fingi ineptius? quis hoc nescit? quis Iudæ-
 us, quis Christianus, quis gentilis non idem diceret
 & fateretur? imò uero nec est homo nisi homo, nec
 asinus nisi asinus. At quicquid animo Mahumetis
 est collibitum, id ad Deum authorem & iussorem
 refert, bella sua, rapinas, libidines, incestus, uiolenti-
 as: ut nō uideatur alium in usum habere Deū, quàm
 ad prætextum flagitiorum suorum ac scelerum, quæ

admodū regem puerū aut dementem rector & ad
 ministrator regni improbus. Et Deū hūc, cui censet
 impiissimū dare sociū, inducit loquētem sepe nume
 ro plurali, diximus, iussimus. A L. Est mos loquēdi
 aregū. C H. Si Mahumetes hęc scripsisset, foret ali
 qua excusatio. nūc Deus scripsit hęc, quę decet ma
 xime proprie loqui. nā numerus hic pluralis mode
 stia causa ponitur à regib. & priuatis. Nec potest
 de Deo & angelis intelligi. sunt enim quędam quę
 ad solū conueniunt: ut, Diximus angelis ut adorarēt
 Adā, nos creauimus cœlū & terrā, & iustificamus
 impiū, & misimus Iesum Christū Marię filium. At
 qualē huic Deo suo affectum tribuit: nimirū qualem
 ipse idem gerebat, seuum & sanguinarium. Infideli
 um, inquit, non nisi lapsum & præcipitiū diligit De
 us. Quāto aliter Paulus noster, & bonitati diuinę
 cōgruentius: Deus uult omnes homines saluos esse,
 & ad agnitiōē uenire ueritatis? Quod si infideliū
 nō nisi præcipitiū diligit, cur nūcios suos ad illos mit
 tit? & Mahumetus idē præceptū sibi esse ait, ut legē
 suam prædicet infidelibus. Et de remissionē delictō
 rū, eius est sententia: Deum grauiā peccata homini
 bus nō condonare. audierat uidelicet de cōmisso in
 spiritum sanctū, de quo dicit Domīnus noster, quōd
 nec in hoc sæculo, nec in altero condonatur. Quere
 dum ex eo restat, quę tandē uocat grauiā peccata,
 quod ipse nunquā definiret, atqui homicidia, rapi

na, incestus, adulteria, periuria, idololatriæ, omnia sunt plurimis hominũ a Deo remissa, ut patet ex sacris libris: nec Mahüetes negat, qui ait in se esse expertũ. Quæ sunt ergo ista delicta grauiã, ueniã omnis exptia? Atqui Mahüetes ipse alio dicit loco: Gēs quæ nefãda peccata perpetravit, ne desperet. Sed huic homini nihil uidetur fuisse suauius, q̄ asserere pugnãtia. Et in mysticis literis habetur, Deũ, quũ iurando amicis suis uellet nõnulla cõfirmare, quod nihil esset eo maius aut sacratius per quod iuraret, per semetipsum iurasse, ut Abrae. At Deus Mahumeticus iurat per uetos, & angelos, & montem Sina, & per stellã matutinã, quẽadmodũ dij gẽtiles iurabant per Stygiã paludem, Dij cuius iurare timet & fallere numen: & Aegyptij per canes, & catos.

DE CHRISTO.

NEgat Christũ esse dei filiũ, & Deũ. Nihil, inquit, præter opinionẽ suam sequũtur, dicentes Deũ sumpsisse sibi filiũ, quo nõ indiguit. an habet rationes quibus id possint euincere? an Deo quod ne sciũt imponũt? sic ille. Argumentũ hoc in uniuersum Alcoranũ potest reijci? an habet Mahumetes rationes, quibus tot & tam manifesta mendacia non dico demonstrare possit, sed tueri? Verũ audiamus ipsũ acumen dialecticum. Filius Deo tribui nõ potest: neq; enim habet Deus uxorem, ut possit procreare. & in hoc argumento mirifice sibi placet, tanquam id sit ad quod ne hircere quidem nos possimus, quũ

nihil uel ineptius dici queat, uel puerilius. A L. An non tibi satis recte uidetur dici, gignere neminem posse nisi qui habeat uxorem? C H. Quid si sit cœlebs, non progignet? A L. Etiam, sed non sine foemina. per uxorem autem intelligas oportet omnem foeminam: sed honestius uxor dicitur, quum de Deo loquimur. C H. O hominem in loquendo educatum, & circumspectum, Mahumetem. atqui tam prudentis educationis obliuiscitur, quum Deum lenonem suum facit. Sed ad rem. Quis dedit uiro & foeminae uim generandi? an non Deus ipse? A L. Ipse idem. C H. Quod ergo ille dedit alijs, non habet ipse quum uult? Quod si potest foemina ex uiro gignere, propter eam uim & facultatem quam à Deo accepit, tum uir gignere in foemina ob eandem ipsam, poterit certe & Deus ipse in foemina gignere quod uolet, sine uiro, & ex uiro sine foemina, & sine utroque quum ei collibitum. nihil ergo necessaria est foeminae applicatio Deo, ut gignat. Non ne sine uiro & foemina Adamum creauit, & Euam absque foemina ex solo uiro, & Christum (ut uos fatemini) ex sola foemina citra uirum? Quanquam Mahumeti non esset admodum contendendum, Deum carere uxore, qui facit eum corporeum, & homini prorsum similem. Nam si manus habet & pedes & caput, consequens est ut habeat etiam collum & thoracem: & si sedet, habet nates, & crura, & uentrem, & quod est in imo uentre,

tre, & usum horum omnium: nec uideri debet Deus ab ea uoluptate abhorrere, quam præcipuam in cœlis largiturus est amicis suis, & qui illius simillimi fuerint. Sed Mahumetes homo carneus, nihil prorsum habens mentis, non intellexit rationem gignendi in Deo, proportionem conformitatemq; habere cum illius natura & essentia. hoc si in Deo non assequebatur, nec crassa illius ac terrena mens eò assurgebat, at ex ijs naturis deprehēdisset. inter quas uersamur, si modo animum sustinuisset applicare. sed homini militari, & in gerendo bello occupatissimo, minime ad alia oculos conuertere uacabat. homo & animantes quadrupedes ex cōmitione uiri & foeminae propagant sobolem: mures partim ex eadem ipsa, partim ex putrefactione. pisces multi nō egent mare, ipsi oua intra se concipiunt, unde pisces formæ eiusdē generantur. muscæ & culices & pulices non habēt sexum. apes incognita homini ratione sufficiunt prolem. & Deus horum omnium est caussa & effector. Si ergo unaquæque natura iuxta facultatem, uim, ingenium sibi à Deo attributum, producit fœtus, an non par erat Mahumetem cogitare, Deum si generaturus sit, non iuxta hominis aut equi aut tauri cōditionem, sed iuxta diuinam rationem summam, ineffabilem, admirandam generaturum? Verum homo simplex, & ex disciplina illa castrensi modum unicū generandi nouit, quo ipse utitur saepe ac mul-

tum, seu tentat uerius, sed parum foeliciter. Gignit ergo Deus deum, mens rationem & sapientiam, eternus eternus. & qui ad agendum adiutorio nullius omnino rei indiget, per se absque admittione alterius gignit filium illum adeo sibi similem, ut eadem prorsum sit essentia. Addit aliud argumentum non minus inuincibile quam prius. Si Deus haberet filium, totus mundus esset in periculo. In quo tandem periculo? A L. Ne cupidine regnandi dissiderent, & fieret seditio inter angelos & homines. C H. Merito metuit Mahumeres, ne mundo accidat, quod uidit in exercitu Heraclij accidere. & ipse probe cauit sibi, qui filium non habuit, ne ut seditione creuerat, alia inter ipsum & filium seditione dominatum amitteret. Si talem tu facis Deum, & eius filium, quales estis tu & Heraclius, metuenda est indubie seditio. sed si tu talem Dei filium statuis, qualem ipsum esse Deum omnis recta ratio nos docet, non potest in tanta conformitate uoluntatis existere dissensio: imò uerò non est conformitas, sed una atq; eadē uoluntas, sicut una essentia. nec aliter possunt Deus & filius eius dissidere, quam mens & sua cogitatio. Sed argumentum hoc, ne nihil putemus Mahumetem audiuisse, ex gentiliū fabulis arripuit, quas audiuit fortasse quum adhuc esset idololatra. Iouem cepisse arma ferre aduersus Saturnum patrem, & eum de coelo depulisse. & à Saturno exectum patrem Uranum, & Iouē deuitasse con-

cubi-

eubitus cum Thetide, quòd in fatis effèt fore illius fi-
 lium patre maiorem. Quod si talem Deus haberet fi-
 lium, qualem genuit Saturnus, timebat Mahumetes
 ne inter se cum ingenti totius uniuersitatis discrimi-
 ne mouerent bellū, nec ipse homo iustissimus & inu-
 sitatæ religionis satis sciret utras partes sequeretur,
 utri Alcoranum suum acceptum ferret. Sed Christū
 tamen esse Deum, multis Euangelij & apostolorum
 dictis colligitur. Nec caussa erat cur Christiani De-
 um esse Christum affirmassent, nisi ad hoc essent in-
 ducti traditione quū euangelistarū atque apostolo-
 rū, tum Christi ipsius: adde etiā rationibus maximis
 atq; euidētissimis, quarū nōnullas opere quodā meo
 attigi. ex eo sumemus illas quum uoles. Quid enim
 consequatur cōmodi uiri Christiani, si Deū esse præ-
 dicaßet, quē Deū esse nescirēt? primò magnū fuisset
 nefas, diuinitatē ei attribuere, qui Deus nō esset. nec
 se religiosissimos omniū mortaliū tā nefario scelere
 passi essēt alligari, quā libētē amittebāt, ne qd uel
 facerēt uel dicerēt seq; ac Deo indignū. Quid, quòd
 fauorabilius fuisset ad Iudæos & natiōes omnes, nul-
 lā distinctionē, nullas personas in Deo ponere: sed
 ueritas pro qua moriebātur, cogebat eos id assuera-
 re. A L. Christus nusquā se esse Deum dixit. C H.
 Quis hoc ait? A L. Mahumetes. C H. Si profe-
 ramus loca ex Euāgelio, dicetis nos illa deprauasse.
 Erit ergo Mahumetes idem testis, actor, iudex: &
 quod

quod ille contra nos dixerit, absque ulla contradic-
 one uerum erit. quæ potest esse maior licentia fingē
 di quicquid libuerit, quàm ubi contradictio non sit
 locum habitura? Quid ais tu, Christus nunquam se
 affirmauit Deum esse? Cedò, istud quomodo exami-
 nabitur, si dicis, Satis est me hoc dicere, quid opus
 est pluribus? Si aliqua restat discutiendi uia, uidea-
 mus quæ nam sit. Christus iam conueniri atque in-
 terrogari à nobis non potest: eorum qui illum audie-
 rūt, nemo iam olim uiuit: restat unicū refugium, me-
 moria antiquitatis consignata literis. ea uero si nō
 est apud Euangelistas & Apostolos illius, ubi tādē
 erit? unde illam Mahumetes hausit? quō nam remit-
 tit eos qui fidem non sint sibi habituri? Sed fac Chri-
 stum nunquam dixisse se esse Deum, quid erat opus
 illi prædicatione de semetipso, ubi opera id apertissi-
 me declarabant, quæ nemo edere poterat, nisi esset
 Deus? Itaque si qua est adhuc apud uos fides Euan-
 gelio, quam esse magnam Mahumetes ipse est uobis
 author, & operibus Christi, & sua ipsius prædica-
 tione Deum illū esse docemini. Dicitis uerbum Dei
 esse Christum, & uerbo Dei omnia esse condita. Si
 quis Mahumetē ipsum de hoc interrogaret, subtilius
 nō magis se ex eo suo dicto posset extricare, quàm
 ex alijs permutis, quæ ponit absurda & puerilia.
 Quod uerbum est Christus, utrum corporale, quod
 prolatum dissipatur & transit: an mentale, quod cō-
 ceptum

ceptū in animo, ibi imprimitur ac manet? Corpora
 le uerbum non potest esse Christus, qui est natura
 permanens: nec Deo est attribuendum tale uerbum.
 Negatis enim uos Deum habere filium, quòd non ha
 beat uxorem. multominus habebit uerbum & spiri
 tum, qui non habet pulmonem, collum, fauces. Quid
 quòd si corporale est, ex Deo, & Dei substātia pro
 dūt. Quid autem est in Dei substātia, quod non sit
 idem Deus? An etiam Deum compingetis ex rebus
 diuersissimis, atque inter se contrarijs, ut hominem,
 uel capram? Quod si spiritale est uerbū, & mētale,
 apparet profectò, & semper in mēte manere patris.
 nec aliud esse quàm naturam eandem atque essenti
 am, quæ est pater. A L. Christus est uerbum Dei,
 quia per uerbum ab eo productus. C H. Acuta in
 terpretatio. Erit ergo sella hæc ascia & dolabra,
 quia per illa instrumenta effecta est à fabro. & pi
 ctura erit penicillus. Quod si uerbum Dei est Chri
 stus, quia per illud genitus, & pisces & arbores
 & lapides eandem habebunt dignitatem. Omnia e
 nim per uerbum Domini sunt condita, sicut sacræ li
 teræ testantur. A L. Quomodo poterat esse Deus,
 qui edebat, bibebat, dormiebat? C H. Leue est telū
 istud, & obtusum. qua parte erat Deus, nec cdebat,
 nec bibebat, nec dormiebat, sed qua homo, sicut nec
 rationalis est, qua parte edit ac bibit: sed quia cor
 pus id facit, totus homo dicitur id facere, actionibus

& qualitatibus à parte ad totū, uel à parte ad partē
 uel à toto ad partem loquēdi more translatis. A L.
 Non est credibile, tantū uirum, quo maior in genere
 humano fuit nullus, cruciatus illos & mortē acerbā
 quā uos dicitis, & ignominiosam uoluisse perferre
 à Iudeis, hominū genere deterrimo. C H. Quid de
 hoc sentit uester Mahumetus? A L. Nihil eū esse ta
 le perpeſſū, sed ludificatū Iudeorū odiū & malitiā,
 substituisse aliū loco suo, ipsum uero in cœlum se sub
 duxisse: alterū uero illū passū esse omnia illa, quæ uos
 de Iesu Christo traditis, & Iudeos falsos seuitiā suā
 in supposititiū illū exercuisse. C H. Nimirū Mahume
 tes, cui omnia erāt posita in corpore & rebus uite
 huius, si labores & arūnas tribuisset Christo, quem
 tantopere laudibus euehebat, & si infra meritū, nō
 satis uisus sibi esset constare. Nam si illū, quem Dei
 nuncium fuisse affirmabat, & quidem ex prima &
 suprema nota exercitum perhibuisset afflictionibus
 & tormētis, admirati fuissent alij, cur ipse alios per
 sequeretur ac interficeret, & non potius toleranti
 am māsuētinemq; illius imitaretur & præstaret.
 Non uult aliquid esse passum incōmodi, quia tā cha
 rus & proximus erat Deo. Cur ergo prophetis &
 sanctis uiris alijs, tametsi non tam Deo propinquis,
 multa tamen acciderunt aspera & dura? Quod si
 nec percussus nec occisus est, quia non id talem dece
 bat uirū, tota eius erit uita retextenda, certe nec de
 cobat

eebat eū esurire, nec delaſari, nec ſitire, nec alia na-
 ture incommoda, quæ Euangelij narratione conti-
 nentur, non eſſe, non bibere, non uentrem aut ueſti-
 cam exonerare, non dormire: quæ ſunt omnia non
 excellentiæ, ſed infirmitatis humanæ. Mortem autē
 illius cur tantopere Mahumetes abominatur, quum
 illū dicat in fine ſeculorum moriturum, non ut obedi-
 at patri, non ut peragat redemptionem: non ut adſe-
 rat ſimul & exemplum & ſolatium, quemadmodū
 olim: ſed ut poſſit Deus gloriari, ſe tanquam crude-
 lem carnificem nihil reliquiſſe uiuum. Quid autem
 eſt mortis illius ignominia præ gloria & magnitudi-
 ne reſurrectionis? quid deinceps fuit amplius, præ-
 ſtabilius, ſacratius morte illa? Age uerò quum homi-
 nes & Chriſtiani & prophani Chriſtum illa fuiſſe
 perpeſſum, & in cruce extinctum ſemper credide-
 rint, quomodo de repente Mahumetus extitit, qui il-
 lud uanum eſſe commentum affirmaret? A L. De-
 us illi patefecit. C H. Cur illi tandem poſt annos ſex-
 centos, & non prius? nō alicui ex ijs qui ſunt Chri-
 ſtū in cādidiſ uestibus ſimpliciter in nomine Domini
 ſecuti, ut ipſe dicit Mahūetes? Quid, quòd Deus quæ
 agit in nobis, non propter ſe agit, ſed propter nos:
 ille nihil eorū indiget, nos indigemus. Quod ſi Deus
 Ieſum Chriſtū tormētis & nece ſubtraxit, nec tamē
 id fuit cognitum, perinde eſt ac ſi non fuiſſet factū,
 nec ullus ad nos redijt fructus ex tanto Dei nuncio.

Nam ubi ex persuasione nascitur Dei cultus & omnis pietas, nihil refert generis humani, sit ne aliquid factū, an credatur: imò plus est in eo quod creditur.

DE RERVM NATVRA.

IN ijs autem quæ sunt naturæ rerum, ita loquitur, ut appareat eum non missum à domino naturæ, sed ad fòcum à largiore coena inter puellas sedentem fabellas ridiculas narrare. Vetas nos uesci suilla, cedo caussam? Quoniam, inquit, quum animætes omnes essent in arca Noe, elephanti excreuit, inde natus est porcus, qui rostro repando uertebat stercus. unde natus est mus, qui stupas quibus tabulæ nauis erant cõpactæ arrodebat: hinc terror ingès Noë. à quo Dominus cõsultus, attulit remediū iā propè deploratis rebus. iussit ut Noe feriret leonem in fronte. ex leone concitato felus profilijt per nares, is murem uenatus est, & liberauit genus humanum tanto discrimine. non sunt ergo felus & porcus animantium formæ de principio à Deo conditæ, sed casu extiterunt, & quidem porcus ex stercore elephanti. Mirum est, eos qui alunt elephantos, non percipere ex illorum stercore eam utilitatem, nec ullum postea porcum esse sic natum. Vnde autem tam subitæ inimicitie inter felem & murem? quid porro fele erat opus? an non aliæ animantes potuissent murem interficere, ac etiam deuorare. ut leo ipse, uel mustela? nam & caniculū uidi ipse Louanij muricipem. De homi-

homine prætereo, quod in libris Temporum uestro-
rum scribitur, Deum quum uellet Adamū condere,
collegisse pugno suo puluerem multicolore: unde
factum sit, ut alij homines sint albi, alij nigri, alij fus-
ci, alij rufi, alij boni, alij mali, alij acuti, alij tardi
& segnes. Quæso an non te dixisse hæc puderet? Pri-
mum incorporeus est Deus, nec pugnum habet. Cor-
porum autem colores ex habitu sunt cæli cuiusque
regionis, ut Aethiopes esse nigros, & Germanos al-
bos: uel ex infectione atque intinctu materiæ, qui ne-
que est pro cæli habitu, nec pro similitudine gignen-
tium. qualitates autem animi uel ex corporis ratio-
ne, uel ex assuefactionis & morum finguntur. Sed
ipse uester legislator, quomodo hanc rationem ex-
plicet, audiamus. Creauit (inquit) Deus Adam de li-
mo, limus autem erat de spuma, spuma de procellis, pro-
cella de mari, mare de tenebris, tenebræ de luce, lux
de uerbo, uerbū de cogitatione, cogitatio de hyacin-
tho, hyacinthus de præcepto. Aptissima sunt hæc ad
risum mouendum. Hæc uidentur citius congesta, ut
figura quadam dicantur, quàm ut quid aut quomo-
do diceretur expensum. Limus, inquit, de spuma e-
rat: imò potius spuma esse ex limo solet. Mare cur di-
catur de tenebris, tu uideris: quum aqua ad ea refe-
ratur corpora, quæ sunt pellucida. Terram tu poti-
us dixeris tenebrosam: nam aqua splendorem facile
& recipit, & transmittit. Tenebræ autem cur poti-

us sint de luce, quàm lux de tenebris? quemadmodum in principio sacrarum literarum dicitur, quòd creauerit Deus cœlum & terram, terra autem erat uasta atque incomposita, & tenebræ erant super faciem profunditatis illius, quam iussit Dominus lucem existere. Sed nihil hoc ad rem: neque enim tenebræ ex luce nascuntur, ut ex sua origine: nec lux ex tenebris, utique non magis quàm uel bonum ex malo, uel malum ex bono, uel cæcitas ex lumine, aut lumen ex cæcitate. Nisi fortè consecutio uicissitudinis intelligatur. quo pacto non minus ex tenebris nascitur lux, quàm ex luce tenebræ: sicut dies ex nocte, & nox ex die. Hic autè de origine, & quasi manatione, tanquam ex fonte, aut elementis. Sed quid hæc ad uos, aut uestrum legislatorè? Tu quidem homo ingeniosus, & aliqua luce doctrinæ persusus, uides uerè hæc à me dici: ille autè uester risisset hæc omnia, & classico interpellasset sermonem tam odiosum. Cogitatio, inquit, de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Dixit ille hæc quidem, uos querite qualia sint. Sed nec nostra refert inquirere. sint reliquis illius lusibus similia. Audi alia. Ait Iudæus, Quid post hæc operatus est Deus? respondit, Tabulam & calamum. ait, Quam tabulam, & quem calamum? respondit, Tabulam in qua scriptum est, quicquid fuit, est, & erit in cœlo & in terra. Codex est rei familiaris, qualem habere solent diligentes patres familias, ne quid eos fallat.

fallat. prudenter facit, frugi est: sed molestum est tot folia & flores subinde ascribere & expungere. Calamum uerum de luce clarissima. ait, Quæ longitudo calami? respondit, Itineris quingentorum annorum, latitudo uero itineris octoginta annorum. Cui? pediti, an equiti? ueredario, an spaciatorio? parum diligens interrogator erat Abdias Iudæus, & si Mahumeti non parum sepe numero molestus. Sed pergit insanire. Qui calamus octoginta dentes habet, qui non cessabunt scribere quicquid fit in mundo, usque in diem iudicij. ait, Et tabulæ unde? respondit, De smaragdo. uerbum eius de margaritis, dorsum eius de pietate. Talia narrant uetule pueris, quum uolunt eis somnum inducere. Si talem mente concepisses Deum, Mahumetes qualis est, quantum quidem captus est humanæ mentis, nihil uidisses huic opus esse tot calamis & pugillaribus. memoria illi æterna atque immensa instar est omnium chartarum, & omnium calamorum. Ait iudæus. Cælum istud uestrum dic unde creatum est? respondit: Primum de aqua uiridi, secundum de aqua clara, tertium de smaragdo, quartum de auro purissimo, quintum de hyacintho, sextum de nebula lucida, septimum de splendore ignis. Ait, Quid super cælos septem? respondit, Mare uiuificum. ait, Et deinceps quid? respondit, Mare nebulosum. ait, Prosequere per ordinem usque ad summum. respondit, Procedit de super mare æriū, de super

mare lapideū, desuper mare tenebrosum, desuper mare solatij, desuper luna, desuper sol, desuper nomen Dei, desuper supplicatio, desuper Gabriel, desuper pergamenū rasiū, desuper mare plenū, desuper septuaginta interualla lucis, desuper septuaginta milia interualla uirtutis, desuper septuaginta milia mortium, desuper mille spacia, in unoquoq; septuaginta milia turbae, in unaqua; turba quinq; milia angelorū nūquam cessantium laudare Deū, desuper interualla de margaritis, desuper interualla gratiae, desuper interualla potētiae, desuper interualla deitatis, desuper interualla dispensationis, desuper scabellū, desuper solū, desuper domus uniuersitatis. Hæc neq; potest quisquā dicere seriō, nec audire. sicut illud, Vbi sol? respondit: In fonte calido, fons calidus in colubro, coluber in interuallo, interuallum in monte Caff. Caff autem in manu angeli tenentis mundum usq; in diem iudicij. Iam et illud, Dic deinde quis modus deferentium sedem Dei? respondit: Capita eorum sub sede Dei, pedes sub throno. Tanta siquidē ceruicis amplitudine sunt, ut si cōtinue uolaret auis, nix mille annis ab una aure perueniret ad aliam. Cornua sunt capiti eorum implicata: quorum prima acies, cuius dimidium nix, dimidium ignis. nota tamen ignis niuem consumit, uel nix ignem extinguit. Secunda acies, cuius dimidiū tonitruus, dimidium fulgur: immixta tertia, cuius dimidium gleba, dimidi-

midium unda, non tamen uel unda glebam diluit, uel
 undam ebibit gleba. Quarta, cuius dimidiū uentus,
 dimidium imber, incommota ibi ad inuicem. Quin-
 ta, cuius dimidium ferrum, dimidium ignis, inconsu-
 sa ad inuicem. Sexta, cuius dimidium aurum, dimidi-
 um argentum. Septima, cuius dimidium laus, dimidi-
 um gloria. Octaua, de fulgētissimo splendore. Dic
 quid sub monte? respondit, Terra. ait, Quod ei no-
 men? respondit, Vuile. ait, Quid sub ea? respondit,
 Mare. ait, Quod ei nomen? respōdit, Alliason. ait, Et
 quid infrā, ut omnia per ordinem edisseras? respōdit,
 Terra Alioulem, infrā mare Zeyt, infrā terra Heri-
 bet, infrā alia terra nomine Agiba, alba ut lac, redo-
 lens ut muscus, mollis ut crocus, lucida ut luna. Super
 hanc congregabit Deus omnes iustos. infrā hanc ma-
 re Albimliā, infrā piscis nomine Albelibijt, cuius ca-
 put in oriente, cauda in occidente: suprā cuius dor-
 sum terræ & maria, tenebræ, aer & montes usque
 in finem seculorū. Infrā piscē uentus piscē sustinēs,
 infrā mōs, infrā tonitruus, infrā fulgur, sub his mare
 sanguineū. Infrā infernus cōfusus, infrā mare igneū,
 infrā opacū, infrā mare potentiæ, infrā mare nebulo-
 sum, infrā laudes, infrā glorificatio, infrā solium, in-
 frā tabula, infrā calamus, infrā maius nomē Dei. ait,
 Et quid infrā? respondit, Infinita querendo prose-
 queris Abdia. quis ultrā potest, præter quod æqua-
 lis est undique uersum omnipotentia Dei? AL. AN

non similia sunt per multa in prophetis, & Apocalypsi uestra? CH. Sunt quidem, sed dissimiliter posita. illi enim uisiones referebant, uester autē descriptionē naturę rerū exponit. illi res sibi ostensas narrabant: hic uero naturam, originem, sitū, faciē rerum profert. & quasi depingit. tam quas formas, quas uasitates atq; enormitates angelorū ostendit: monstra sunt hęc, non angeli. & tamen hęc quę sunt absurdissima, & exsomniatę stoliditatis, citius inueniunt fidem apud rudē plebeculā, quā ipsa ueritas naturę. Multitudo enim, ut affectibus ducitur. & mentis principatū parum habet acrē ac uigentiē, iudicio est adprehendendā ueritatē inualido. & ut de principibus uiris, de sapientibus, de angelis, de Deo sentiunt uti par est magnificē, omnia illorū existimant esse immodica, inusitata, immania. si quid de illis narres moderatū, & ab humanarū rerum uel forma uel cursu non abhorrens, sordet hoc illis, nec uerū esse rētur, tanquā dignitate & maiestate illorū inferius. sin ea quę omnē rationē modūq; & fidē excedant, quęq; fieri non possint, ea demū amplectuntur tanq; opinioni de illis suę apta & congruentia, ijs demū amplitudinē eorū existimant impleri, illam quā sibi animo cōfinxerunt: quū eos in illa ipsa uana & fictitia magnitudine angustissimos sibi proponāt. neq; enim inde eos contemplantur & censent, unde magni ingōtesq; sunt: sed eam sibi fingūt magnitudinē,

quam

quam solā norunt uel ex mole corporis, uel ex pecunia, uel ex familia, ex robore & uiribus, celeritate, pugnis, uictorijs, regno. AL. Vis tu populū esse sapientē? CH. Vellē equidem, fieri si posset: sed certe uos populi præsides, legislatorē ipsum & Dei nunciū, uelim. Addit aliud sui simile, quōd Deus seuocato Adamo tradiderit rerum omnium uocabula, tunc prouocauit angelos ad disputandum cum eo. cui cū pares nō essent, iussit eos reuereri atq; adorare illū. quod fecerunt quidem omnes, Beelzebud autem reuertit, & defecit à Deo. Quam paucis uerbis quam multa flagitia? Est uidelicet Deo contentio aliqua cū suis angelis, aut factio, qui docuit Adamū? Deus summus & aternus, an nō idē angelos edocuit, quorū omnium & author est, & parens? quid habet homo quod à Deo nō acceperit? quid angelus, quod nō ab eodē? & hoc utriq; libenter agnoscūt, ac prae se ferunt. Naturā uerò angelicā quis ignorat tanto esset humana uel dignitate uel sapientia & cognitione rerū excellentiorē, quāto est hūana quā belluina praestantior, idq; etiam Dei munere? Poterat Mahūetes admoneri dicto psalmistae, si modo psalmum illū unquā legit: Quid est homo, quōd memor es eius, aut filius hominis, quoniam memor es eius? miruisti eum paulo minus ab angelis, gloria & honore coronasti eū. nec conueniebat, ut quē Deus ipse excellentiorē condidisset, subijceret postea naturae inferiori absq;

ulla caussa. Sed fortasse audierat Paulum scripsisse ad Hebræos, Et quū iterū introducitur primogenitum in orbē terræ, dicit, Adorēt cum omnes angeli eius: existimauit Mahumetes primogenitum introductū in orbem terræ esse Adam: quæ dici ab Apostolo de Christo, manifestius est quàm differi debeat. ea enim quæ præcedūt, & quæ sequuntur, liquidò id docēt. Iam illud quod impium, quòd Deus uelut gloriosulus quidam prædagogus & magister, instruit alumnū suū ad certamen, ut inde ad eum honor aliquis redeat.

DE IIS QUIBUS PERSVASIT
sectam suam.

INter eos quorū erat dux, alij erant idolorū cultores: & quicquid quiuis de uno Deo dixisset, uerisimilius esset uisum & decentius, quàm idololatria. quemadmodum in istis nouis Insulis, leui ostensa probabilitate transit, & quidem populariter, à uano illo cultu simulachrorū, ad pietatē unius Dei. Alij erant intincti tantum & imbuti leuiter Christi anismo, qui ut discesserāt à Romano imperatore, in odium illius nihil fuit illis promptius, quàm renūciare etiam pietati, quam ille tueretur. A L. Quid etiam si gerebatur bellum cum homine, decebat ne continuo geri cum Deo? C H. Minime omnium decebat quidem: sed ita fit sepe, quum odium exacerbat. ut quum artem fabrilem in odium fabri alicuius, aut philosophiam offensi philosopho odimus: quod

quod usu uidemus quotidie euenire . Tribus Israelis quum defecissent à domo Dauidis ad Roboam , paternam item legem spreuerunt, & à cultu Dei unius ad inuocationem demonum transferunt . Afizini quoq; in Asia, quum pietatem nostram & baptismum recepissent , miserunt Hierosolymam legatos ad patriarcham , qui eos de fide exactius institueret. in reditu, quum legati essent spoliati & uiolati à Christiano quodam, in eam iram exarserunt, ut pietati & baptismo renunciarent propter unius Christiani iniuriam. Deniq; eos habuit Mahumetes auditores rudes & crassos , qui de bello & armis facilius iudicarent, quàm de lege & mysterijs Dei, de ueritate, de sapientia, de iustitia . Si qui inter eos fuerunt paulo cordatiores, commento perspecto, à Mahumete discesserunt: quod tradūt illius ætatis scriptores. Sed nihil necesse habemus uetera citare testimonia. hodie quoq; prudentiores inter uos, qui paulum modo legem uestram accuratius expendunt, parum recte de illa semiunt; nulliq; sunt pertinaciores in secta, quàm cæci & surdi, qui nihil omnino neq; audire uolunt, nec uidere. Nec solum tales nactus est ille auditores. tam dociles & idoneos suis figmentis, sed in tēpora incidit ipsi apposita, nobis infelicissima. Erat ætas illa, & fuit deinceps post illum, plena in-scitiæ, extincta luce omni literarū, Christianorū armis afflictis & implicatis bello grauisimo, aut pror

sum quiescentibus & consopitis, ut in Hispania ex longa pace ac desuetudine inualuit ille sine repugnantia ingeniorum & lacertorum.

DE SOCIIS EIVS.

IPse homo illiteratus prorsum, habuit magistros & consultores Christianos duos, Sergium Arianum, & Ioannem Nestorianum: quibus postea superuenit Iudeus Thalmudista unusquisque horum ubi uidit materiam in Mahumete, plurimos mortaliū traducendi in suam opinionem, instillauit ei suam sectam: nec aliud quisque eorum existimauit Mahumetem traditurum suis, quàm quod quisque admonuisset: Sergius pertinaciam Arianam, Ioannes Nestorianam, Iudeus commenta Thalmudica. Ipse ratus se non solum socijs gratificaturum, sed pelleturum facilius ad se omnes nationes, omnia est complexus. Ita ex Iudeo tradidit circumcisionem, ex Christianis frequentes ablutiones, & quasi baptis-mata, & Christum negauit esse Deum, & si Dei uerbum esse fateatur. Et quoniã à Mose & Christo discibat, quod circumcisionem tamen statueret, legē suam uocauit legem Abrae. non est ergo lex coelitus data Mahumeti, sed lex Abrae. Quid ad ipsum quomodo loquatur? lex ergo est Abrae propter circumcisionem. sit itidem lex Mosis, quod à porco abstinē-tis: & lex Nazarenorum, quia a uino: & cuius-

cumque

eunq; erit præceptum aliquod, illius nominetur uniuersa lex. Quid, quòd nec legem obseruatis circuncisionis, quæ data est Abræ? cui dictum est, ut octauo die amputaretur præputiū pueri. A L. Nos circūcidimus anno decimo quarto, quoniā ea etate circuncisus est pater noster Ismael. CH. Quàm stulte hoc, ut cætera. Lex de octauo die sancita est: Ismael autem non potuit circuncidi octauo die, quoniam quatuordecim erat annorum, quum præceptum à Deo datum est patri eius Abræ. si fuisset octo dierum, tunc esset circuncisus. quoniam uerò lex deprehendit eum anno decimo quarto, ea etate circuncisus est, sine derogatione legis. nec enim factum illius tollebat uim legis: citius dubitari poterat, an ipse esset legitimè circuncisus, quàm ut eius anno decimo quarto circuncisio infirmaret legem, quæ disertis uerbis de octauo die iubebat. Sed Mahumetes uerter, qui legem ferebat ijs qui nihil essent inquisituri, nihil in contrarium audituri, securus de istis omnibus loquebatur.

DE LEGIBVS ET VITA

Sarracenorum.

Iam inspiciamus, si lubet, quas leges dixit sibi dadas, & quidem à Deo ipso summo, potentissimo, iustissimo, beneficentissimo ac benignissimo, quas uniuerso generi humano sanctas & perpetuas esse uelle.

uellet? Ipse uero eas tulit, quibus maxime gratifica-
 retur desiderijs eorum apud quos captabat princi-
 patum, nempe Arabum. Hominibus egenis, & rapto
 uiuere assuetis, rapinas permisit, & ultionem etiam
 lege sanxit. Inferentem, inquit, uobis iniurias & mo-
 lestias, consimilibus malis afficite. Atqui non solum
 sacra & mansueta pietas, sed philosophi ipsi gentiū
 docent, melius esse ac sanctius ledi quā ledere, in-
 iuriam accipere quā facere. qualis author pacis
 & concordie, quā Dei similis? quo nihil fieri po-
 test clementius. Quādo ergo finis retaliandi, aut ini-
 micitarum & uindictae modus, si cuique permitti-
 tur, ut dolorem suū ulciscatur, quem unusquisq; sem-
 per maximum grauissimumq; esse iudicat: quo fit,
 ut iudex esse illius æquus non possit, ad reponendam
 iniuriam. Multas uxores permisit, more Africae toti
 us peructere, & diuortium leui de caussa, & rediti-
 onem domum perfacilem. De uxoribus leges ciuiles
 quod est ipsis uisum statuerunt. Romulus Romæ uo-
 luit, uiro licere omnia, mulieri nihil: Germani uxo-
 res suas habent pro ancillis. Dei uero nuncium non
 decebat spectare quid maiorum consuetudine, quid
 legibus tanta in re esset receptum, sed quid decorum
 ac pium postularet, quid uniuerso humano generi
 conueniret: quoniam quidem leges uniuersis ferebat
 Dei nomine, cui uir & foemina pares sunt: utriusque
 iustitia, est ei ex æquo grata, & ingrata iniquitas,
 qui

qui Deus est pacis. AL. An non tibi scite ac prudenter cautum uideatur istud de uxoribus, primum ut plures sint uni uiro? unus enim multas potest implere, quod fructuosius est quam perire semē. Tum, si qua sit parum morigera, aut commoda in conuiuiu, non retinetur inuita ab inuito, sed lege diuortij pellitur domo. Iam si illa ad meliorem se frugem postea recepit, aut impetu animi eiecta est à uiro, patet ad reconciliationē uia. quid potest dici aptius? CH. Nihil quidem in caupona, non tamen domi, atque in re familiari. AL. Ede ergo causas, quibus tam commodam institutionem non probas. CH. Faciam equidem lubens ut cetera, & meminero me non cum sue aliquo, hoc est homine usus omnis & doctrinæ experte loqui, sed cum eo qui iudicio est præditus, nec rerum usu omnino caret. Tu qui initio sermonis huius tam scienter hominem exponebas, ignorare non potes, homini esse appetitus quosdam qua parte est animal, alios uero qua est homo. & animales illos longe esse humanis inferiores ac debiliores, inter quos est appetitus sobolis procreandæ. de quo sapienter dixit quidam è gentilibus, interrogatus quādo esset coeundum: Quum uoles (inquit) fieri te inferior. & in hoc quidem appetitu uel delectatio tantum spectatur, uel ipse finis, qui est propagatio generis. Delectationi, utpote belluinæ, nullus est modus, nec ratio, huic non solū quatuor aut quinque aut de

cem non suffecerint, sed ne nulle quidem, aut decem
 millia. Ex humanis expetitionibus est societas con-
 uictus, ad beneuolentiam & opem mutuā. in quo ge-
 nere primum locum obtinet coniugium, sicut a Mo-
 se scriptum est in Genesi, dixisse Dominum, non con-
 uenire Adamū solū agere, quærendam illi coadiuuā
 ipsi simīlē. Tam appetitus hic uitæ communionis,
 quā ille alter propagandi generis, ostendit manife-
 stō, unū uiro unā fœminam connubio debere iungi,
 & unī fœminæ uirū unum. Primū forma ipsa con-
 iunctionis ad procreandū, admonet duos tantū esse,
 nec tertīū aut quartū posse interuenire. Quōd si ita
 uisum esset regi uniuersitatis, ut uiris singulis qua-
 ternæ aut quinæ & denæ & uicenæ associarentur
 fœminæ, eam in natura legem tulisset, ut longe fœmi-
 narū maior esset quā uirorū prouentus, & nume-
 rus fœminarū summā uirorū seiscuplo atque etiā de-
 cuplo excederet. quod non uidemus euenire. Socie-
 tas autē tum beneuolentiæ, tum auxiliij & ministerij
 mutui, uerissimā ac certissimā est duorū: maximasq;
 & fidissimas amicitias inter duos semper consistere
 & audiuiimus, & usus uitæ nos docuit. Atqui legisla-
 tor uester etiam quieti domus uoluit prospicere.
 Tot (inquit) habebitis uxores, quot poteritis alere,
 ac tueri facultatibus, & manu regere ac coercere.
 Concordiam uidelicet sancit in domo, sine qua uitā
 omnis & publica & priuata miserrima est. Sed quæ
 potest

potest esse intra eos parietes cōcordia, in quibus sit inuidia & zelus, & inde rixæ perpetuæ. Duorū inter se amor optimus & tranquillissimus est. duorum aut, aut pluriū ad unū, æmulatione non caret. Et in amicitia pluriū unusquisque unumquemq; uel quisq; alios omnes respicit, & eorū singulos, non omnes unū, tanquā dominū famuli, sed quasi in rep. cōmuniōne quadā iuris & uitæ usus. duos uero aut tres ad unum spectare, ea uero non amicitia est æqualis, sed riuallitas aut dominium alicuius in multos: unde inuidia solet existere, & similtates, quum quod euenire est necesse, uel fauor à multis expetitus, uel certe fauoris signum magis unam aliquam in partem inclinat. Mulier in quam maritus uidetur animo propensior, tanquam uictrix aliarum, insolescit atque insultat eis, nec habet pro socijs, sed pro ancillis. ea uero cui non tam fauetur, inuidet alteri. etiam si æqualiter omnibus bene uelit uir, omnes tueatur, curet, omnibus beneficiat, quod est tamen factu perdifficile, non potest tamē id persuaderi illis. Non solum uxores, sed nec famuli qui agūt sub eodē domino, nec filij sub eodem patre, ut maxime tractentur æqualiter, non tamen se æqualiter tractari credunt: ut est quisq; in seipsum quam in alterum propensior. hinc odiū inter ipsas, & rabies, que in caput quoq; mariti ipsius redūdat. nec rē familiarē, nec liberos curabit mulier cæstro illo zeli percita, quasiq; furijs & intemperijs

tē perijs agitata. nec priuignos uolet nouerca alere
aut educare, sed illis quantū poterit incōmodabit: at
que eo magis uiuente matre, quam habebit non pro
socio, sed pro pellice. Quòd si exemplum & tanquā
naturalem constitutionem querimus, in exordio ge
neris humani, uni uiro unam foeminam Dominus ap
plicauit, Euan Adæ: quem morē deinceps insecutæ
gentes omnes seruauerunt, præter Afros. Et de Eua
dixit Adā, Ecce nunc os ex osibus meis, & caro de
carne me: hæc uocabitur uirago, quia de uiro sump
ta est. † propter hoc relinquet homo patrem & ma
trem, & adheret uxori suæ, & erunt duo in car
ne una. Quæso animaduertas. in hisce uerbis, que
sunt ueluti lex coniugiorū in orbis primordio lata,
non habetur, tres aut quatuor fore in carne una, sed
duos tantū: & sicut Adæ una est data Eua, ita Noë,
& ijs qui arcam illam sunt ingressi ad reparationē
humani generis, singulis singulæ sunt uxores attri
butæ, ut in Genesi Moysis legitur. AL. Quid olim
patres, Abraam, Iacob, Dauid, Solomon, & alij,
hos an non habuisse plures legimus? CH. Habue
runt ex eis nonnulli parum sanctè, ut Solomon: qui
ad exemplum uocandi non sunt, quoniam eorum sã
ctum improbat. de alijs, quorum sanctitas specta
ta, credimus nihil egisse intemperanter, sed sine ali
quo præstantiore quàm humano. Abraam promissæ
stirpi seruebat: Iacob multiplicationi electæ gētis:
Dauid

David ut familia esset illa quam numerosissima, quæ
 & ad regnum generis esset delecta, & ad Messie ge-
 nerationem. AL. Quid diuortium? an ne in offi-
 cio continet foeminas? CH. Id uero non minores
 adfert & rei familiari clades, & uitæ tranquillitati,
 quam uxorū multitudo. Vxor non est seruitij no-
 men, sed societatis & amoris. Diuortium efficit, ut
 uir seruilem in modū uxore abutatur, nunitans sub-
 inde quod minari solemus famulo, se illam domo exa-
 cturum. qui amor potest coalescere inter eum qui ita
 despicit, & quæ ita despicitur? quod si non contem-
 nat, suspicax est genus foeminarum, omnia in tristio-
 rem partem deflectit. Olim dixit quidam de genti-
 bus, Ama ut osurus: quod à sapientibus alijs uehemē-
 ter est reprehensum. tolli enim aiebant eo dicto bene-
 uolentiā, omnemq; usum & societatem è uita. nam
 quem tandem diligam bona fide, si cogitem posse il-
 lum mihi fieri inimicum? Ita est in diuortio conu-
 bii, quem uere & ex animo amabit maritum uxor,
 si illud reputet secum, posse se rixula aliqua, aut ma-
 riti animo perturbato pelli è penetibus, nec amplius
 illum maritum sibi futurum? Sed neque rem ipsam fa-
 miliarem tanquam suam tuebitur, nec liberos ut su-
 os educabit, quæ omnia relinquenda sint illi, simul
 primum marito collibuerit. nam quot eijcerētur im-
 meritæ, uiris aut à sua libidine, aut à praua aliqua
 animi perturbatione concitatis & impulsis? Nec so-

lum hæc quæ sunt in re familiari ac uniuerso uitæ u-
 su ex repudio commoda, sed ipsa coniugij apud om-
 nes gentes ratio omnem aduersus diuortium aditum
 uidetur præsepire. Primum consensione uoluntatū,
 qua efficitur peculiariter in connubio quod futurū
 Adā prædixit, ut sint duo in carne una, hoc est in ho-
 mine uno, iuxta morem loquendi Hebræum. Sequi-
 tur quod uidemus omnes, complexus maritalis, qui
 pene ob oculos repræsentat unitatem illā hominis,
 tum communitio rerum ac fortunarū uitæ uniuersæ.
 postremò pignora liberorum: quæ ita rursus coniu-
 gunt & conglutinant parentes, ut nullo prorsum
 modo patiantur diuelli. quomodo enim discindentur
 filij, si parentes distungantur? A L. Patrem sequi-
 tur soboles. CH. Etiam iure ciuili, sed non iure na-
 turæ, non æquitate ipsa & iustitia. ex duobus pari-
 ter genitus est infans, duorum est pariter. A L. At
 multa paria non sunt apte ad gignendum compo-
 sita. CH. Non spectant leges paucitatem, sed uni-
 uersitatem. & quemadmodum prudens quidam di-
 xit, nulla lex satis commoda omnibus est. Nec matri-
 monium pro meta sua & tanquam albo præstituit
 sibi generationem, sed uitæ amicam atq; indissolubi-
 lem societatem. de qua dictum est à Deo: Non est bo-
 num solum agere Adam, faciamus ipsi socium ipsi si-
 mile. A L. At fructuosius est non perire semen il-
 lud. CH. Habes tu domi equū uectorem, & equū
 admissa

admissarium. admissarium cupis esse quàm fœcundissimum. quid, de uectore es ne adeò sollicitus? A L. Non perinde. C H. Quid in hoc curas potissimum? A L. Ut sit ad uehendum maxime idoneus. C H. Quid ut progcheret? A L. Si id contingat, non egrè feram. C H. Sed non ea erit tua cura. A L. Imò interdum, atq; adeò plerunq; à generando arcebo illū, ut melius me uehat. C H. Quid in uiro? quid spectabis, quid curabis? utrum ut quàm plurimas fœminas impleat: an ut sit prudēs, moderatus, sapiens, doctus, pius? A L. Hæc nimirū quæ sunt hominis propria. C H. Si gignat liberos, non aspernaberis: si nō gignet, feres facile. imò ut de equo dicebas, à danda liberis opera sæpe abduces, ut melius hominis muneribus fungatur. Nam probitatem, modestiam, pudorem, pudicitiam, deniq; uirtutē omnem frangi ac debilitari necesse est in tam profusa libidine. nec de pietate & sanctimonia & ulla re summa atq; excelsa cogitare potest is, cui tantus uxorū & ancillarū numerus sit & curandus, & quod obscœnissimum est, implendus. Sed uide quæso quantum ad multiplicationem generis attinet, quàm estis in hac uxorū multitudine decepti. frequentiores sunt eæ regiones, in quibus coniugia sunt duorum, quàm uestre: ut Europa, q̄ Africa uel Asia. atq; adeò Asia ipsa, quæ nunc est Turcia, minus est urbibus & cultoribus celebris, posteaq; senas & septenas uxores quisq; acci-

pit, quàm olim quum singulis erant contenti. AL.
 At multorum coniugia uidemus male coherere ob
 diuersitatem ingeniorū & morum, non uis illis suc-
 curri separatione, nullum relinquis remediū? CH.
 Legislator noster Christus uult suos modestiæ ac mo-
 derationi assuescere, tum magnitudini animi, qua fa-
 cile si quid molestiæ incidat in uitam, deuorent, ac
 transmittant. non sinit eos esse querulos & moro-
 sos, quiq; passim inueniant spinas quibus pungantur,
 & lapides in quos impingant. instruit eos mutua be-
 neuolentia, quæ est magnanima & patientissima,
 nec sentit quaslibet offensiones. istis tolerabile fit ac
 leue, quod alijs uidetur grauissimū. iubet nos Deus
 noster esse mites, & inuicè offensas facile cōdonare,
 & ad parua errata conuiuere. tum quæ uidentur es-
 se graua, facere nobis leuia charitate uel hominis,
 uel certe Dei. Non ergo assuefacit nos ad leuissimā
 quamq; offensiunculam resilire, & nodum beneuo-
 leniæ rescindere, quod facit uester: sed ferre, & ani-
 mum incommodis illis assuefacere, quæ ferēdo mul-
 tum indies amittunt de odio atq; asperitate sua, &
 merces laboris magna est remunerante Deo. AL.
 Quid si ea sit discordia & dissensio uolūtātū inter
 coniuges, ut animi tranquillitas perturbetur peni-
 tus, & pietas detrimentum accipiat? CH. Rebus
 tam afflictis remedium est ab Ecclesia paratum po-
 liticis constitutionibus. At de uestra reconciliatio-

ne, quum coniuges dissociati decreuerunt in gratiã redire, nolo quicquam loqui, ne pudeas. quid enim potuit cogitari spurcius? te quidem puderet: illum, ut qui ageret inter beluas, respectumq; exuisset Dei atq; hominum, nihil pudebat. Transeamus ad ieiunium, quod uester legislator quum statuit, aperte ostendit se, ut nec reliqua omnia, sic neq; ieiunium scire quid esset, aut in quem finem paratum. Quæso quid est ieiunium. AL. Abstinentia à cibo. CH. Nihil responderi potuit simplicius, aut naturalius. sed hanc statò tempore à cibus abstinentiã quo fine indixit Deus hominibus? an ut medicus, quia utile est non nisi hac aut illa hora uesci: an ut magister animorum, quia expedit bonæ menti hoc aut illo tempore nihil sumere? AL. Istud crediderim potius. CH. Alimentum autem qua parte officit menti? an qua alit & uegetat corpus? AL. Minime uerò hac: imò & mentē ipsam exhilarat, ac fulcit. CH. Qua ergo ratione? AL. Qua uel immodicus ac redundans, uel qualitate sua corpus afficiens mentē obtundit ac perturbat, ne possit de Deo, de cultu eius, de pietate & uirtute omni cogitare. CH. Erit ergo ieiunium animis nostris conducens, ab ijs se incommodis homines abstinere. AL. Nimirum. CH. Et hoc indicere, nūcio & propheta Dei est dignū. quomodo ergo legislator uester ad crapulã uos & in gluuicem quasi adhortatur & instruit? Primum iu

bet cibus abstinere usq; ad serum, uespere autem quasi detractis frenis & sublatis repagulis emittit edendi auidos ad præsepe bellinum. Edite, inquit, & bibite usq; ad auroram. quid potest dici immoderatus, aut magis peccatum, quam stratos mensis accubere à sole occidente ad orientem? hæc non est ieiunij lex, sed saginæ magisterium & officina. AL. Quid inter uos non fiunt similia? CH. Fiunt quidem plura quam conueniret. sed nos hic non querimus quid nostri faciant, aut uestri, sed quid legislator iusserit. nam quod nostri homines legi non obtemperant, culpa est eorum, non legis. quod uero facitis uos, ex præscripto legis facitis, ut culpa iã legis sit, seu legislatoris potius, nõ uestra, nisi quod male ac impure legi paretis, sine ulla mente. At ebrietatem uitat, uinum detrahit suis. cuius caussam produit quidam, quod ipse aliquando uino madens ea designarit facinora, quorum postea per uitam uniuersam poenituerit. Sed addit more suo fabellam sanè quam lepidam. Ait Abdias Iudæus: Quum in paradiso uinum esse describas, quid operis ibi habet, si uinum illicitum est? Si autem licitum, cur in hoc seculo prohibes uinum? respondit: Tam argute quæris, ut una interrogatione geminam necessariò responsonem extorqueas. Vtrunq; ergo exponam, & illic esse licitum, & hic illicitum. Erant enim angeli Dei duo, Horroth & Maroth, nisi olim à Deo de coelis in terram,

terram, gubernando & instruendo generi humano
 tributi, his interdictis, ne occiderent, aut iniuste iu-
 dicarent, nec unum biberent. Multo itaq; tempore
 sic habiti, quum noti essent iudices uniuerso orbe, ue-
 nit ad eos quadam die mulier præ cunctis fœminis
 omnimode pulcherrima, causam habens aduersus
 maritum. quæ ut causæ suæ accommodaret iudices,
 quadam die inuitauit eos ad prandium: quibus epu-
 lantibus, ipsa epulas & pocula uini apponit, astat
 ministrans. offert crebro, instat ut sumant. quid plu-
 ra? Vicerunt blanditiæ mulieris. Inebriati poculis in
 hospitam formosam incaluerunt, uicti accubitum
 petierunt. Spondet conditione, dummodo alter uer-
 bum doceat per quod ascendebant in cœlum, alter
 uerbum per quod descēdebant. placet conditio. quæ
 ergo didicisset, eleuata est subito, & ascendit in cœ-
 los. quod quum uidisset Deus, explorata causa, posu-
 it eam Luciferum, ita pulcherrimam inter stellas, ut
 fuerat inter mulieres. Illis in iudicium euocatis, pro-
 posuit eis Deus, ut eligerent inter pœnas seculi hu-
 ius, & alterius. elegerunt hanc. Suspensi sunt ergo
 per catenas ferreas, demissis capitibus in puteo Be-
 ihil, usq; in diem iudicij. Quid ergo Abdia, nonne suf-
 ficiens uidetur caussa, cur in paradiso licitum sit ui-
 num, & hic illicitum? ait, Vera satis, & meritò.
 sic ille. Quid primum aut potissimum ex tam mul-
 tis flagitijs ac insanijs reprehendam? desessus sum se

riò refutandis ijs quæ per ludicrum dicta uideri pos-
 sunt. quis enim non existimet hæc fabellas esse ad tra-
 hendum tempus & risum mouendum conficta? An-
 gelos dicit regendo humano generi præfectos: & ut
 sciatis illum rem certam & exploratam adferre, eti-
 am addit nomina. quis unquam hæc scripsit, quis di-
 xit, quando auditum aut lectum: res tanta quomodo
 potuit obliuionis tenebris tam diu obrui, & deleri
 nomina prætorum generis humani: quum hominũ
 regum, imperatorum, consulum, prætorum unius cu-
 iuspiam ciuitatis omnium nomina memoriæ sunt mã
 data? lam uerò edunt angeli, & bibunt, & quidem
 re uenerea utuntur: agunt ergo hæc eadem in cælis?
 Quod si illic non agunt, nec possunt agere, quæ con-
 ditio mutauit eos, ut hic agerent quod esset contra
 illorum habitum naturalem? nescio quid Mahumetes
 responderet, qui ait nullum oblectamenti genus
 in cælo defuturum. Habent ergo & illi suas dapes,
 & sua conuiuia, & suos concubitus, & alij sunt ui-
 ri, alij scemine & uirgines: nisi fortè ad nostras scem-
 inas ueniunt, & eam iniuriam faciunt uiris homi-
 nibus. Apage impiam obscœnitatem, quam nec Ma-
 humetes quidem posuisset. quũ nihil omitteret, quod
 cunq; somniasset. Sed quid sequitur? Capti sunt ui-
 no, & exarserunt: uinum ergo prohibendum. quid
 potest fingi acutius? etiam capti sunt forma mulie-
 ris: uetanda igitur. Placet ne usu omni interdicere
 eius

eius rei, quæcunq; aliquo modo potest lædere? nihil relinquetur: panis, lac, caseus, carnes, fructus, aqua, omnia possunt nocere, & noceri sumentibus modo ac tēpore quo non expedit. Vinum medicū utile est, immodicum lædit, ut panis, ut alia omnia. Quid maiora attulit damna hominibus quàm aurum in caussa, & ferrum in effectu? cur aurum expetis, & ferro uteris? Sed quid opus est in loco immorari adeò noto omnibus? quis ignorat, non protinus rem aliquam damnari debere ac tolli, quòd eius usus possit esse noxius? rectus usus demonstrandus est, non res austrenda. Quòd si uino interdicit, quòd angeli inebriati sunt, cur non etiam mulieribus interdicit, & maiore de caussa, quia propter mulierem id contigit? Sed Mahumetes mulierosus erat, non uinosus: & ipsi & Arabibus leuius fuisset à uino abstinere, quàm à mulieribus. Et factum hoc quum ante Mosē contigisse fingatur, cur non uetuit Moses uinū in lege, cur non Christus in Euangelio? Ebrietatem uterq; prohibuit: uinum reliquit ad multa non solum utile, sed nonnunquam etiam necessarium. Quale autem illud, quòd certis prolatis uerbis putat angelos inter cælum & terram ultro & citro commeari, quasi non uinaturæ suæ ascendant & descendant, sed carmine aliquo tanquam incantatiuncula: & Deus tam inscius est eorum quæ geruntur in mundo, ut illi inopinanti obtulerit se in cælo mulier derepète.

DE DIE IVDICII.

EX narrationibus præuè & auditis & intelle-
ctis, collegit diem iudicij, quo nihil inculcat
crebrius. facit hoc enim ad incutiendam animis reli-
gionem. de hac audiamus fabellam more solito. Ait
Iudæus, Diem iudicij oro planè describas. respondit:
De illo mādabit Deus angelo mortis, ut omnem cre-
aturam spiritum habentem interimat, tam angelos
omnes quàm omnes diabolos, omnesq; homines, o-
ues, pisces, belluas & pecora. sic enim ait in Alco-
ran: Omnia mortua præter Deum. Post hæc uocabit
angelum mortis, dicens: O Adriel, est ne quid super-
stes ex omni creatura mea? dicet, Nihil domine mi,
præter me seruum tuum imbecillem. Tunc dicet ei:
Quoniam omnem creaturam meã occidisti, abi hinc
inter paradysum & infernum, & postremò occide
te ipsum, & morere. Abibit infelix, atq; in præscrip-
to interuallo proicctus humi, alis suis inuolutus suf-
focabit seipsum, cum tanto mugitu, quo & cælestes
spiritus, & terrena animalia si uiuerent exanima-
ret. stabitq; totus mundus uacuuus per quadraginta
annos. Post hæc cælum & terram pugno continens
dicet Deus, Vbi nunc reges, principes, & potentes
seculi huius? cuius est regnum, imperium, & rerum
potentia? dicite, si ueridici estis. & his uerbis ter re-
petitis, Seraphuelẽ suscitabit, dicetq; ei: Accipe tu-
bam hanc, & descende in Hierusalem, & clange.

Tunc

Tunc Seraphuel accepta tuba, cuius longitudo itineris quingentorum annorum, stans in Hierusalem insufflabit tubam, & efflabit ex intus omnes animas iustas, quae euolantes in omnem terram, quaeque ad corpora sua ubicumque sint dispergentur, atque ad primum hunc sonitum omnia ossa congregabuntur. Trā factis quadraginta annis iterum sonabit, ad quem sonitum ossa carnem assument, atque inde post quadraginta annos, quum tertio sonuerit, omnes animae suo corpore induentur. Sic facto, ignis ab occidente succensus omnes creaturas Hierosolymam agitabit. quò quum omnes peruenerint, cessabit. hic ergo quum per quadraginta annos in sudore suo natauerint, expectantes iudicium, tot tandem miseris affecti, appellabunt Adam, dicentes: Pater Adam, ad quid nos genuisti huiusmodi tormentis atque miseris? Itā ne pater filios sub incerto inter spem & metum fluctuare pateris? Planè interpella Deum, ut planè finiat de nobis, quicquid inter paradysum & infernum facturus est. Respondebit Adam: O filij, scitis quòd suadete diabolo, Dei praecepto inobediens fui. idcirco ite ad Noë. Conuersi ad Noë dicem: Intercede pro nobis electe Dei pater Noë. respondebit, Feci quod potui, saluauit uos in diluuiò, hic mihi nihil superest officij, sed ite ad Abraam. Appellabunt ergo Abraam, dicentes: Pater fidei & sanctitatis Abraam, respice nos miseros, & miserere. Quibus Abraam: Quid me

petitis?

petitis? Non recolitis, quòd diu uagabundus idolola
 tra incircuncisus errauerim? Non sufficio, sed appel
 late Mosen. Appellabunt Mosen, dicentes: Dilecte
 Dei nuncie & propheta, famule Dei audi nos. respò
 debit, Quem appellatis? Nonne uobis legem dedi, mi
 raculis confirmaui. nec tamè credidistis? Si mihi cre
 didissetis, facerem quod postulatis. sed ite ad Iesum
 Christum. Conuersi ad Christum dicent: Iesu Chri
 ste, spiritus, uerbum & uirtus Dei, moueat te pietas
 tua, & intercede pro nobis. Tunc dicet eis: Quod à
 me petitis, ipsi amisistis. Missus quidem uobis fui in
 uirtute Dei, & uerbo ueritatis, & aberrastis, &
 me plusquam ego prædicauerim uobis, Deum uestrum
 fecistis. hic itaq; beneficium meum amisistis. Sed ite
 ad ultimū prophetarū, hunc significans cum quo lo
 queris, ò Abdia. Ad quem conuersi dicent. O nuncie
 fidelis & amice Dei, quàm male quidè peccauimus,
 & ideo quòd tibi non credidimus, exaudi nos pie
 propheta. spes una superstes. nam post te non est in
 quo sperabimus. exaudi nos potentia tibi à Deo col
 lata. Aderit itaq; Gabriel, nec impotentem sinet ami
 cum suum: procedent socij ante faciem Dei, dicetq;
 eis Deus: Scio ad quid uenitis. Absit itaq; ut fidelis
 nuncij mei uotum in aliquo cassem. Hic ergo ponte
 facto super infernum aderit statera, qua libratis uni
 uscuiusq; factis ambulabunt super pontem. Sancti er
 go transibunt, damnati in infernum decident. Attin
 gamus

gamus breuiter nonnulla. Mandabit Deus angelo mortis, ut omnem creaturam spiritum habentem interimat. quid opus est morte animarum & angelorum, qui immortales sunt conditi? Sed audierat Paulum dicere, morituros omnes, idcirco & angelos, & ea quæ sunt à Deo cōdita immortalia, morte una inuoluit. quemadmodum quòd de tuba Paulus fecisset mentionem, tubam dedit angelo immanem, qualem horreant facile imperiti, docti derideant. & facit angelum mortis, ut habeat Deus suum carnificem, quæ admodū prætores nostri. Quid opus est angelo mortis, quum nullus sit angelus procreationis & maiore de causa deberet esse generationis, quàm interitus. Naturæ legibus nascitur quicq; , adolescit, senescit, interit, non admiscetur angelorum ministerium, nisi si quid à Deo fit priuatim extra naturæ cursum. & hoc de angelo mortis & Mose, est narratiuncula aptissima ad terrendum puerulum aliquem proteruum. Moses, inquit, quum solus per desertum uagaretur, forte sepulchrum inuenit apertum & uacuum, recte ad quantitatem suam effosum, quod admirans coepit ad propriam staturam metiri. Interea angelus mortis uenit ad interficiendum Mosem. quæ quum cognouisset Moses, quæsiuit, Ad quid uenistis? respōdit, Missus sum pro anima tua. cui Moses, Quo modo ergo putas eam eripere? per os enim non poteris, quo locutus sum cum Deo: neque per aures, quibus

bus uocem Dei audiui: neque per oculos, quibus faci-
 ciem Dei uidi: neque per manus, quibus donum Dei
 recepi: neque per pedes, quibus montem Sinai ascen-
 di. habes iustas causas, ob quas per membra illa non
 posset mors irrumperere. Sed si miser Moses odorem
 aliquem præstantem & ex illis diuinis esset odora-
 tus, non habuisset mors qua in illum penetrasset. His
 ergo auditis, abiit angelus Domini: formaq; muta-
 ta, attulit pomum de paradiso. quod quum olficien-
 do porrigeret, recepit Moses. quumq; naribus appo-
 neret, arripuit eum angelus tanquam bubalum per
 nares, per quas tanquam emungens animam eius ex-
 tortsit. sic mansit corpus eius in sepulchro nunquam
 reperto. Sed mirandum est odorem sacri suffitus in
 sacrificijs non illi esse opitulatum, nec odorem fumi
 resiliens ab igne, in quo Dominus descenderat in
 Sina. Quòd si ille quibus partibus cū Deo esset uer-
 satus, mortem non poterat recipere: quomodo mor-
 tuus est Mahumetus, qui uidit, audiuit, allocutus est
 Dominum, & quidem tetigit eum Dominus? qui ta-
 ctus, non morbum debuit illi importare, ut uos dicitis,
 & cerebri debilitatem, quod est Deo indignum:
 sed quod uita & salute omnium fas est credi, salutē
 atque immortalitatem. Sed ad iudicium reuertamur,
 & interitum rerum cunctarum. Et tanquam
 ingenti edito facinore, inducit gloriantem Deū, V-
 bi sunt reges & principes & potentes seculi huius?

quasi

quasi prius fuissent, & exuti corporibus adhuc in regno & principatu perseveret: aut quasi non plus sit illa omnia condere & conseruare, quam interire. quod si tantum est facinus abolere, etiam ad angelum mortis aliqua pars gloriationis pertinebit, uelut ministrum tanti operis. Quid uero necesse erat Deo iactabunda illa exprobratione uti, quasi sit aliquis qui nesciat, id Deum posse facere quoties uelit? Sed nimirum Mahumetes, quod ipse in praelio fecisset, existimauit facturum Deū. & bellum semper somniabat, in quo pulchrum & decorum habetur interfecisse quam plurimos. Quam uero egregia ratio reparandi animas, & Deo digna, exsufflari eas ab angelo tanquam plumas per tubam? Qui nam uero sunt isti qui expetunt iam tandem diem iudicij? non uidentur esse boni, sed mali. nam ita respōdetur eis à Mose & Christo tanquam malis, & qui adduci ad credendum nequiuerunt. quomodo ergo rigorem sententiae isti expetent, quibus satius esset in suo sudore natari? Sed Moses & Christus non exaudirentur pro incredulis, exauditus est Mahumetes tãquam uir melior, quem imparem Mose & Christo bonitate & coniunctione cum Deo neque uos negatis. Ceterum cur Moses & Christus denegant suam operam? utrum propter suam indignitatem, an propter duriciem cordium aliorum? A L. Propter hãc ipsam duriciem. C H. Quid? etiam Mahumeti defuerunt.

fuerunt, qui fidem non haberent. quòd si incredulitas & prauitas aliorum Moſen & Chriſtum quaſi confringebant, ne Deum interpellarent, quid cauſe quin etiam Mahum:tem? Sed nimirum non apud Deum uolebat eſſe Mahumetes fauorabilior quam Chriſtus, ſed apud ſuos exercitus quam Heraclius. Surgent omnes in ſtatura Adæ, in forma Ieſu Chriſti, inquit. Audierat Paulum dicere de plenitudine ætatis Chriſti, addidit ipſe de ſua ſimilitudinem Adæ. Sed quomodo iſtuc? nam ipſe narrat diſcipulos rogaffe Chriſtum, ut narraret ſibi de arca, etenim ait: Nam Ieſus Chriſtus dum rogaretur à diſcipulis, ut modum arce Noë habitumq; ſuperſtitis in ea generis humani exponeret, rogantes audiens, formulam ex luto inter manus ſuas conſectam proiecit humi, & ait: Surge in nomine patris mei, & ſurrexit homo canus. Cui Chriſtus, Tu quis es? reſpondit, Ego ſum Iaphet filius Noë. cui Ieſus: Itã ne canus mortuus es? reſpondit: Nequaquam, ſed in ipſa hora putans me ad diem iudicij ſurgere, metu canus effectus ſum. Si ille metu falſo incanuit, quid alij facient uero? Dabitur liber cuique de ſuis actis, & iudicium durabit quinque millibus annorum. Si ea examinatio cuiuſq; criminum debet fieri illic, quæ in noſtris foris, non eſt mirum durare iudiciũ non dico quinque, ſed quingentis millibus annorum. At quomodo placat iram iudicis? Tunc, inquit, Mahumetes dicet Deo: Domine,

ne, omnes isti recta facie librum hunc accipere pro-
perarunt. quasi uero nesciat, aut oblitus sit Deus qui
sint iusti, admonetur à Mahumete tanquam assesso-
re. Sed captat gratiam suo libro, tanquam clipeo for-
tissimo aduersus iratum Deum. Postremo, inquit, mu-
tabitur mors in arietem, adduceturq; inter paradisi-
sum & infernum. Quid hoc puerilius? & quod popu-
lus paradisi, metu mortis optabit morti interitum:
quasi uero de sua immortalitate illi non essent certi-
iam, & securi.

DE BEATITVDINE.

EAm beatitudinem posuit, quæ magis porco
quàm homini conuenit. Paradisi, inquit, solum
aureum smaragdus & hyacinthis crebro interposi-
tis est distinctum, omni fructifera consitum arbore,
decurrentibus per amœna fluentis: quorum alia qui-
dem lac, alia mel album, alia uinum purissimum fun-
dunt. Nescio qua naturæ parte statuatur paradysum.
nam hæc de cœlo dicta absurdissima sunt. Dies, in-
quit, eius erit mille annorum, annus quadraginta mil-
lium annorum. quæ proportio inter diem & annum
tam docta, & ex astronomorum regulis desumpta,
ut non amplius quàm quadrages maior sit annus
die. Sed quæ potest in cœlis esse nox, ubi semper splē-
deat sol, nec se unquam illinc aufert uel recondit? di-
es autem si solis est præsentia, semper est in cœlo di-
es: si conuersio cœli naturalis, horis quatuor & ui-
ssinti

ginti conficitur. Addit: Vestientur illic omni colore, præterquam nigro. primus missus in mensa erit iecur piscis albisbusi: credo quòd palato Mahumetis erat gratissimus sed non est omnibus idem palatum, nec idè sapor. Quid illis fiet qui à pisce omni abhorret? quid uerò opus est alimento ijs, qui sunt immortales? quid re uenerea ijs qui non progignunt? & uoluptates illæ gustus tactusq; in uicio sunt, nempe intèperantiæ, nisi ad necessitatem referantur propagandæ uel uitæ, uel sobolis. eamq; ob rem inditæ sunt illæ nobis à natura, ita ut delectatiões gustus tactusq; non sint actionibus sensuum illorum finis, sed contrà potius actiones sunt delectationum metæ, & quasi scopi. non enim ut oblectemur, gustum & tactum fabricata est natura in animante, sed delectationem ingenuit, ut uelit ea agere, quibus ipsum se sustentet, & simile progeneret. Quanto acutius Epicurus? qui quum beatitudinem in delectationem posuisset corporis, animam fecit mortalem. uidit enim eiusmodi uoluptates locum non habere in immortalitate. Sed nimirum ista placebant crassis illis militibus, & talia post mortem optabant, & homines stultissimi quæ nam aliæ possent esse delectationes, non assequabantur. Quid porrò? nullus ne erit edendi & bibendi & amplexandi scæminas finis aut modus? nunquã erunt saturi, semper noui & appetètes accumbent? an erunt saturi, & fastidient aliquando, & erunt crudi, &

di, & languebūt? Quomodo autem concoquent & excernent? ubi erunt foricæ, ubi fæces? Mahūetes medicus solers prospexit huic labori: Per sudorem, inquit, emittentur excrementa. quantum illic sudabitur? & periculum est ne quis à sudore algeat, si se denudarit. Iam uerò si uiris erit beatitudo ex multitudine uirguncularum, quæ erit fœminis? nisi fortè fœminæ quæ Alcorano paruerint, non sint futuræ beatæ. Quòd si ista sunt beatitudinis cœlestis, cur prohibētur in hac uita? quin mores æui huius, quantum præstari potest, ad illos immortalitatis accommodamus? Quid potest dici melius aut præstabilius, quàm cœlestem uitam exprimere, & per similitudinem illius ad eã peruenire? atqui tu ipse ea perhibes in uita hac tanquam flagitiosa, quorum maximam copiam esse in altera uita doces. Ergo Christus, & Diua uirgo, & prophætæ, & sancti omnes qui sobrii, moderati, cæsti fuerunt in hac uita huius uilitate atque imperfectione, in illa cœlesti perfectione erunt ebrii, & libidinosi, & intemperantes, alioqui non futuri beati. & qui hic uixerunt innixi mente, illic erit eis à mente descendendum ad corpus, & à qualicunq; hominis perfectione transibunt ad imperfectiorem. At dicit, nullum oblectamenti genus illic defuturum. Quid ergo, etiam iaculabuntur multi, & ludent aleam, & erunt illic balnea & funambuli & petauristæ: nam his multi delectantur. Musi

cæ autem est oblitus, cuius non est delectatio postrema, sed fortassis ipse, & Arabes, homines militares & crassi, non capiebatur musica: ut rex ille Scytharum, qui hinnitum equi malle se audire dixit, quam citharæ dum Philippi regis. Quid, quod etiam illic erunt textores? nam uestietur panno. & infectores: nam omni colore præterquã nigro, quid, omnes ne laneo, an etiam serico & bysino? & alij alijs inuidebunt uel colorem, uel texturam, uel materiã. Quid potest dici anilius? Indumentum repertum est aduersus iniuriam cœli æstus aut rigoris, uel ad uelanda ea quæ patefacta pudorem incutiunt. Illic nullus erit pudor, nec rigor, aut feruor. Quid opus erit in illa beatitudine indumentis, quæ terræ sunt, nõ cœli: & infirmitatis nostræ, non illius perfectionis? uidelicet nec Adam & Eua antequã peccassent induti erant, sed peccatum quod pudorem & debilitatem atque infirmitatem attulit, & omnifariam miseriam, uelamenta dedit corporibus. Et homo consultissimus nature rerum in cœlis dicit, dies futuros mille annorum, & annos quadraginta millium annorum: quasi uerò illic sit nox. Quod si dies est una cœli cœuersio, annus autem cursus solis, nec maior nec minor erit dies aut annus in cœlo, quàm in terra. quadragecupla solum proportionem maiorem facit annum quàm diem. Quid autem hic curat quid loquatur? eodem loci erant illis quattuor quo quadraginta. At
 quasi

quasi homo totus esset corpus sine mente, nihil reliquit menti, in qua una sunt præcipuæ delectationes in homine dignæ, solidæ, puræ, perpetuæ. Nullum genus oblectamenti aberit. ita planè, si ad mentem referens uoluptates, eæ sunt enim in mente delectationes, quæ instar sint omnium quæcunque uel expeti uel cogitari possint. Et uestri sapientes, Auerrois atq; Auicenna, confessi sunt meliorem ac ueriores beatitudinem tradi ab Aristotele gentili, quàm à uestro legum latore: nempe mentis actionem circa res maximas & pulcherrimas. Nam in eo quod est in homine optimū, par est statui illud quo nihil est homini melius, nempe fœlicitatem: non in parte fœda & brutali, & qua homo nihil differt à bellua. A L. At Christus etiam de sempiterna fœlicitate uerba faciens, de corporis oblectamenti loquitur. C H. Primum nunquam de rebus ueneris, quas semper in uicio ponit, præter coniugales, quæ uitæ huic seruiūt. de quibus dicit, quod in cœlo homines non contrahent matrimonia, sed abolita lege sexuū erunt sicut angeli Dei. Ciborū autem abstinentiam & sobrietatem omnem quum ipse præstitit seuerissime, tum discipulis suis indixit. De mēsa uero regni cœlestis meminuit interdum, ex recepta apud Iudæos consuetudine, qui per esum illum spirituales ac sempiternas delicias significabant. Ipse tamen loqui se figuratè, sepe est testatus: & illo potissimum loco, Multa habeo

quæ vobis dicam, sed eorum non estis in præ-
 sentia capaces, spiritus autem paracletus docebit
 vos omnia. ita post receptum ab apostolis spiritum
 sanctum, omnia fuerunt explicatoria. tunc intelle-
 ctum est, per cibum in uerbis Domini intelligi eum
 fructum, quem quisque ex operibus suis colligit. ad
 quem nos ipse hortatur: Operamini cibum qui non
 perit. & Ego alium cibum habeo edere, quem vos
 ignoratis. Vester autem Mahumetes sine translatio-
 nibus, sine figuris, simpliciter & naturaliter refert
 omnia se ita habere, tanquam qui rei historiam con-
 textit. Nec mirum est eum talem finxisse beatitudi-
 nem, qui cœlum facit ut aulam magni alicuius prin-
 cipis, in quo omnia gerantur more humanæ conditi-
 onis. Dicit demones olim solitos cœlum conscende-
 re, exploratum quid ageretur in consilio Dei. Deū
 uerò quum aliquoties patefacta sentiret hostibus sua
 arcana, iratum deprehendisse fraudem. tunc appo-
 suisse custodes & ianitores diligentes, qui excuba-
 rent, ne quis demon posset in posterum fallere. &
 creasse stellam lucidissimam, quæ exploratores de-
 mones patefacit & persequitur. Quid fingi crassius
 potuit, & minus Deo conueniens? quasi falli possit
 Deus ratione ulla, aut ignoret quid angeli & homi-
 nes cogitent, non solum agant? aut ianitoribus ille in-
 digeat, aut demones in cœlum conscendant post ca-
 sum: aut Deus ita de rebus agendis consultet, ut qua
de re

de re deliberet, aut quid statuerit, cognosci possit. Sed illud ad risum mouendum perfestiuum, reputare quemadmodum insidiatores demones coelum clāculū ascendāt, suspensōq; uestigio ingrediātur, quo modo fallant custodes: alia ex parte Deum iratum, & dubitantem, & quærentem intra se num quos habeat in consilio parum fidos. Aliam quoq; narrat fabellam more suo. Ait quippe Iudæus: Vbi est quem Deus euocabit post diem iudicij? respondit: In medio inferni est uallis, in ualle gurges, in gurgite puteus, in puteo arca, in arca uinctus catenis, adstrictus compede suo, qui stans per mille annos incessanter Dei misericordiam appellabit. ait, Quid ergo faciet ei Deus? respondit, Post mille annos faciet eum sibi adduci, dicetq; ei: Quid tibi uis miser, qui aures meas inquietare non sinis? quæ te fiducia ducit? quo merito speras? Respondebit gemens: Domine Deus meus, ego non habeo præter te, qui misereatur mei. Tu satis habes præter me ubi uindices iram tuā. Miserere mei domine, miserere mei. Sed Deus iubebit eum reddi inferno. Abducetur ergo, nec adhuc misericordiam Dei inuocare cessabit. Misertus tandem Deus, eripi eum præcipiet. Quumq; pice nigrior infernalis eum tingat color, interrogabunt angeli qualiter paradisi incolis misceri possit. Tunc lauari eum præcipiet Deus in fonte aëreo, fietq; albus totus, præter maculā in fronte. Mūdatus ergo incedet per

paradisum, in publico conspectu omnibus notabilis. Hic ergo assignabunt eum inuicem omnes uidentes, ereptumq; inferno quasi impropere hinc inde murmurabunt. Ille uerecundans in tantum pudore uincetur, quousq; dicat, malle reddi inferno, quam huiusmodi probra longius ferre. Dicit itaq; Deus angelis, ut iterum illum quinquies lauent in fonte eodem. quo facta, tolletur macula, reddeturq; paradiso, & cessabit opprobrium. Vides hic sanctos illos spiritus factos à Mahumete tuo irrisores & inuidos & superbos, quales nec boni uiri sunt inter nos, & quod flagitiosius est, damnantes consilium & uoluntatem & misericordiam Dei ac domini sui. Iam quid opus erat fonte ad eum abluedū? aut ubi est is fons in caelo? quàm uero apte rogat: Mortuus ego non habeo præter te, qui misereatur mei. tu satis habes præter me, ubi uindices iram tuam. quasi in hoc sit intentus Deus, tanquam sæuus latro, aut tyrannus carnifex, ut iram suam expleat ultionibus. Sed si hæc ceperimus expendere, nullum exitum inueniet oratio. Plenus est istis Alchoranus.

DE ALCHORANO.

DE quo loquar nunc paucis, postquã ostendi qualia cõtineret. Hic est uester Alchoranus, cuius uel caput unum negat Mahumetes posse ab hominum uniuersorum & demonum ingenio confici, etiam si cuncti pariter conspirarent. & prouocat omnes

omnes Dei uerbis, ut id faciant. Sed quis' nam erit iudex: tuus ensis. Tametsi non dubito quin uerum sit quod dicit. Nemo enim adeò insulsum falsum & sibi repugnantem librum conscriberet. Planè non est humanæ sapientiæ talem librum componere, sed stultitiæ & impudentiæ. AL. Atqui dicit, Adferte librū meliorem isto, & beneuole sequar. CH. Quis erit iudex: ipse uult se esse iudicem, & reum, & actorem. Si homines non admittitis, saltem sit ratio naturalis iudex, & effectum est. non adferemus Euangelium, nec eo dedecore illud afficiemus, sed minimum cuiuslibet gentilis philosophi opusculum. Pergit porò, & quidem ut solet uerbis Dei. Si librum hunc super montem aliquem misissemus, uidisses eum flecti præ deuotione. Atqui hoc nec de Euangelio, nec de Vetere instrumento, aut Psalmis est unquam dictū. Cur uero id non faciebat: ingentem sibi parasset auctoritatem. & addit: Si mendaciū unū in eo inueniretur, aperte ostendi nō esse à Deo. Atqui nos quàm multa esse in eo ostendimus. quot repugnantes locos: nimirum mendacem oportet esse memorem. Sed audi egregiam clausulam: si hic liber à Deo nō esset, quàm multas contrarietates contineret? quasi uero scribi liber sine cōtrarietatibus nō possit, nisi à Deo sit missus. ingenij est, diligentia, attentionis, solertiæ, sibi non contrauenire. Nec fuerunt adeò fatui omnes uestri Alfaqimi, ut non intelligerent esse fal-

sa multa & pugnancia, idq; confessi sunt. Et Mahumete mortuo, Agareni à secta desciuerunt, tanquam friuola. retenti sunt tamen armis successorum: qui facere ad stabiliendam potentiam suam sunt rati, si eum principatum populi crederent institutum fuisse à nuncio Dei omnipotentis. Quid, quod Alcoranū correctum est, & mutata in eo multa à sequētibus? Liber enim ille ceptus est à Sergio monacho, conuatus à Iudeis, postea ab ipsis eisdem Iudeis mutatus sub Hali filio Abitalib. ita plenus est fabularū similitum Thalmudicis: & inducitur disputans Iudeus cum Mahumete, omnia concedens, etiam stultissima, de Deo, de angelis, de rerum natura, & ad postremum quòd Iesus Mariæ filius sit Messias. quod etiam si est maxime uerum, non fuit tamen à Iudeo admittendum. alioqui quid caussæ erat, quin Iudeus ille efficeretur continuo Christianus, si agnosceret Iesum esse Messiam à lege & uatibus promissum? At uero, si mutata esse in Alcorano multa confitemini, ubi est liber ueritatis, missus à Deo ad salutē hominū?

Q V O D H O M I N E S P O S S V N T

in quaque lege seruari.

Sed ut suos in opinione sua confirmaret, deuita-
ret autem molestias disputationum, & questionum ab alienis, ait unumquenq; posse in lege sua seruari, præterquam si ab Alcorano desciscat ad aliam legem, Sciendū esse illud, inquit, quòd in uniuersum
omnis

omnis recte uiuens, siue Iudæus, siue Christianus, seu lege sua relicta in aliam transiens, indubiè diuinam charitatem assequitur. & ut Christianis sacerdotibus utatur sibi facilioribus, dicit, Christianorum sacerdotes ac præfules non indignantes aut arrogantes, quum uerbum audiūt positum super prophetas, ueritatemq; cognoscunt, lachrymantur, & dicunt: ô Deus, nos cum illis bonis hominibus credentes, te nos illis associaturos summè speramus. hoc autē uerbo paradysum merentur. sic ille. Si Christiani scirent uerbum Domini factum super Mahumetē, quæ causa esset indignatiōis? num in Deum stomacharetur, & illius iudicium ac uoluntatem reprehenderent? Indignantur autem, quia Mahumetes id fingit, & mendacia spargit sub Dei titulo. Iam uerò si Alcoranum est sola ueritas, si ueritatem cognoscant, non Christiani erunt, sed Agareni. Quid uero est illud, Nos cum illis bonis hominibus credentes? si credūt id quod uos, an non Mahumetici sunt ut uos? non ergo beneficio suæ legis ingrediuntur paradysum, sed uestræ. Quid, quòd dicitis alias omnes leges esse deprauatas, uos solos habere legem puram & integram? Quomodo autem potest quisquam seruari, nisi in uero Dei cultu? uerus autem Dei cultus quomodo esse potest, nisi in ueritate, ut ita de Deo & rebus diuinis sentias, quemadmodum res habet? Si enim alium ego esse Deum existimo, quàm ut est, quo
modo

modo potero eum rite colere? atqui nos & uos contraria de Deo sentimus. non potest ergo utrunq; esse uerum. quod si alterutri uersamur in mendacio de Deo, quomodo rite & uere eum colemus? Iam nos & uos quantum à gentiliū sententia, ritu, sacrificijs distamus? quomodo possumus omnes bene colere numen, quod nos unū credimus, illi multa? Quod si omnes naturaliter seruiamur, qui sunt isti, qui in iudicio extremo condemnabuntur? quid opus fuit legibus, institutis, sacrificijs? Quid Mose, quid Christo, quid Mahumete & Alcorano? Nam si id non est aliquid certi & ueri & explorati, esse oportet in diuino cultu, cuius beneficio ad immortalitatem reuolemus. Sed hæc eò tendunt omnia, ut nec Iudeus aut Christianus negocium facessat Agareno: nec Agareno de meliore pietate sollicitus sit, securus de sua, & alij homines uelut cōmuni bono applaudāt. Tametsi in hoc eadē est quæ in alijs incōstantia, seu uerius dissensio. nā alijs locis ait, uiros legibus imbutos & fide, non posse ad perfectionē peruenire, nisi testamenti & Euangelij & Alcorani præceptis obtemperent: tū filios Israëlis ob duriciē animi repulsos à Dei beneuolentia, sicuti testificatus est Deus per linguam Dauidis regis, & Christi Mariæ filij. quasi uero de Iudeorū repulsa nō plura Esaias & Hieremius dixerint, quàm Christus & Dauid. Sed quàm ista sint conformia superioribus, ipse iudicato.

MULTI AGARENI.

HAeccine potuerunt capere ac detinere tantā portionem generis humani, & quidem post ostensum lumē? profectò oportet fuisse ultionem scelerum, quòd homines relictī sunt suae sementiae, quē admodū in gentilitate: sicut Paulus inquit, Qui in priscis temporibus passus est gentes ingredi uias suas. Quid aliud quàm exclamemus cū eodem Paulo, O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & uiae illius non inuestigabiles. A L. Atqui uides scelerum & no-
strae incrementa admirabilia. ut appareat eam diuina ope esse auctam. C H. Multitudo non arguit bonitatem, plures fuerunt olim gētiles. absurdiora quā dog; genus humanū uniuersum credidit. & in insulis istis nouis, quas ab Hispanis quotidie inueniri audis: & quod magis admireris, decem tribus Israēlis post receptā à Deo legem, & cognitionē unius Dei, ad quam alioqui satis propendet ingenū humanū, odio regis Iudaici ad cultū demonū & rerū insansimarū transijt, uocante rege Roboā, & multis post annis plurimi Iudaeorū coacti armis Antiochi à patria lege defecerunt. Inter ipsos gentiles, inter Christianos, inter uos Agarenos, quanto sunt boni quàm mali pauciores? Merito quidā è gētilibus sapiēs dixit, nunquā tā bene agi cū rebus humanis, ut meliora plu-

ra pluribus placeant. Et in uestra secta alij tenentur errore quodam tradito per manus à maioribus, & ignorantia meliorum: alij metu, alij cupiditate opū, alij illectamentis uoluptatum. Sunt enim omnia quæ ille præcipit eiusmodi, ut homines nec pœnis legum possint ab eis auerti ac coërceri, ut mirandum non sit crassos illos & rudes ad id se quod suadet libido adiūxisse. Et quæadmodū imperiū ui atq; armis retinetur, ita etiam secta. Quod præuidēs uester legislator, dixisse fertur, tã diu legē suam duraturã, quã diu uictoriam suorum. Scilicet conscius erat sibi, nō in recti persuasionem illam esse sitam, sed in uiolētia. Idcirco qualem ferret legem perpendens, quatuor illam uallis sepiuit, ne aditus patēret ad eam subuertēdam. Primum, quod iubet eos interfici qui Alcorano contradicerent. Alterum, quod uetat cum hominibus diuersæ sectæ disputatione congrēdi. Tertium, ne credant cuiquam nisi Agareno. Quartum, ut segregent se prorsum ab alijs, & dicāt: Mihi lex mea, tibi tua: uos ab eo quod ipse operor estis liberi, ego inuicem ab eo quod uos operamini. Quibus munitis tuta erit cuiuslibet scurræ, aut leonis, aut tyranni institutio.

LIBRI IIII. FINIS.

IOAN-

IOANNIS LO/
DOVICI VIVIS DE
Veritate fidei Christianæ Liber Quin-
tus, qui est de præstantia do-
ctrinæ CHRISTI-
ANÆ.

ULTI, quum genus hominū, tot
dissectum opinionibus sententijsq;
de religione contemplantur, attoni-
ti ac dubij exclamāt, quid nam ho-
rum est uerū, quid sequendū? Sunt
qui in discordia contraria sententiū coarctati, qua
siq; in magnas adducti difficultates, dum non ferunt
pondus aliquod cogitationis & considerationis, ut
cognoscant quid in quaque insit opinione ueri, dam-
nant omnia, nullū ritū colendi numinis uerū esse, &
pietatē ipsam fictū esse nomen pronunciant, absque
re ulla: & eos qui rationē aliquā pietatis tradiderūt
hominibus, uastros fuisse homines atque impostores,
ut Moſen, Iesum, & Mahumetē. Moſen ſucū feciſſe ſi-
lijs Iſraēlis, Chriſtū nobis, Mahumetē Arabibus. nec
populos regi poſſe, & quò uelis adduci, niſi ſpecie
quadā religiois: cuius rei plurima ſunt exēpla, uelut
Minois, Lycurgi, Sertorij, Africani maioris: eamq;
ad rem utilē eſſe formam religionis aliquā, ad quod
dictum

dictum non ratione impelluntur ulla, sed rabie quadam & odio aduersus cultum omnem diuinitatis. De Mahumete paulo post. Certe Moses non tam per desertum continuit populū illum contumacem religionis obtentu, quam illi toties spernebant, quam ui & admirabilitate prodigiorū. Quod si Moses ac Iesus Christus impostores fuerunt, omnes ergo quotquot ad religionis rationem aliquam homines sunt adhortati, eodem concludentur uicio: quoniam religio nihil est, nec Deus curat res humanas. Itaque philosophi omnes deceptores, tum & ij quoque qui uirtutē docent, animosq; formant ad rectū & ad humanitatem. quippe amota pietate, & quod ad eā sequitur Dei prouidentia, quæ potest uirtus post rectū superesse: imò nec animus ipse est aliquid: & si quid habemus ingenij, id totum consumendum est in conquirendis corpori utilitatibus & uoluptatibus. Legum lattores igitur, parentes, educatores, magistri, non impostores modò, sed sæui ac crudeles, qui libidines animi coërcent, & unūquemq; ita formant fingūtq; ut publico bono magis seruiat, quam proprio. Sed quid homines ad estimationem reuocamus? Deus ipse primus deceptor, & maximus, qui religionis cupiditatem respectumq; humanis mentibus indidit. Sed istis ut religio & mens nihil sunt, ita nescio an aliud sit numen. Qui nam igitur restant uere sapientes, laude omni digni, quibusq; humanum genus nunquam

quam sit soluendo, duces ad omne bonum? Apicius uidelicet, qui de cupedijs scripsit: Ouidius, qui amatoria: M. Ambinius, & Menas Licinius, tum C. Mutius, quibus studium fuit, ut inquit Columella, pistoris & coqui, nec minus cellarij diligentiam suis preceptis instruere. Adde his mimos, scurras, seruos atque ministros cupiditatum corporis. hoc boues dicerent & sues, & isti qui se non alio ducunt loco quam bouem & suum. At Mahumetes obtentu religionis Arabas suos sefellit. quid tum? An quia uir malus bonum est aliqua in re æmulatus, imitatio protinus mali uiri bonum uirum malum reddet? Pharmacia utitur bonus medicus ad salutem ægri, eisdem utitur malus ad perniciem. num ea res uicio uertetur bono medico? citius tu Mahumetem bonum feceris, quia in re aliqua bonum Christum effinxit, & si dissimillime: quam Christum malum, quia illum Mahumetes malus uoluit imitari. Non æmulatur ueritas mendacium, aut uicium probitas, sed contra potius uicium & mendacium probitatem & ueritatem: non filium pater, sed est conuerso. prior est enim filio pater, & falsitate ueritas, & probitas uicio. Nec dicimus, ueritas mœtatur fallacia, sed fallacia ueritatem. quod sit in uniuersum dictum de omni bonorum ac malorum similitudine. Nam quod aiunt, non aliter gubernari populos & gentes religionis specie, quam equos freno & calcariibus, eumque in usum conducibile esse religionem: hoc uero religionis uim & naturam non tollit, sed confirmat.

Tt osten.

ostendit enim, adeò esse religionis respectū humanis pectoribus insitū, ut uel sola religionis specie homines ducantur sicut facie uirtutis, & arte prudentiæ. Quòd si quis dicat, sine prudentia regi coetus hominum & conueneri nō posse, quid cōsequitur? an ideo prudentiam esse omnino nihil? quis sic colligat? imò potius, prudentiam esse magnā ingenij humani uim, lucem, facultatem. Itaque naturalis est homini pietas: sed hūana ignorātia, ut rectæ prudentiæ alijsq; artibus aliquid admiscet prauī. quo uiciamur, ita & religioni, quo illa in superstitionem saepe degenerat. Sed pergit impius quærere, & putat se urgere grauius. Iudæi assueuerant ritus illos suos esse à Deo: Agareni, maior pars humani generis, suos præferūt: uos Christiani in uestra sola pietate salutem esse sitam, alij alia iactant. quod tandem istorum est uerum? cui accedam? Si mēs uestra sustinere posset exitium cogitationis ac reputationis laborem, non fieret uobis quæstio hæc adeò difficilis. Quid ageretur si inter accusatorem & reum sederetis iudices? an suspensam teneret sententiam uestram, quòd actor affirmaret, negaret reus? & tanquam in angustias redacti exclamaretis, hic ait factum, hic negat factum, quid tenebo? quò me uertam? pro quo pronūciabo? Demens audi, considera, confer, perpende rationes utriusque, tum inuenies uerum facile, & recte iudicandi facultatem. Ad eundem modum in dissensione

senten-

sententiarum de pietate, uide quas tandem rationes pro se adferant Iudæi, quas Agareni, quas Christiani: & si iudicium uolueris adhibere, non erit operosum profectò, quid uerissimillimū sit inuenire. Nam huic parti facile nos superioribus libris satis fecisse confidimus.

EPILOGVS SVPERIORVM.

ET si libris superioribus quatuor, satis aduersus peregrinas doctrinas est à nobis disputatū, illarumq; sententiæ atque opiniones confutata: posita autem est nostra, & constabilita, tamen uolumine hoc operis huius postremo quedam ex ante dictis, ueluti epilogo quodam in memoriam reducemus Lectori, adiectis nonnullis quæ pertinere uidebuntur ad rem propositam. Itaque considerare conuenit ante alia omnia, qualis sit Dei natura & uirtus. Esse illum qui præsit mūdo optimum, maximū, æternum, infinitum, beatissimum, ita est humanis animis insitum atque informatum, ut non à magistro ullo & doctrina acceperit, sed id secum eduxerit ex matris utero, insculptum à natura ipsa in corde uniuersiusq;. Secundum hoc considerandum est, qui nos simus: hoc est quæ res tandē sit homo ipse, constans ex corpore & animo. potiorē illius partem esse animum, ideoq; ad huius cultum & curam præcipuas eius cogitationes debere referri. Animum autem immortalem esse, diuinæ beatitudinis capacem, ad quā

Tt. 2 conse.

consequendam omnes nervos viresq; debet intendere. Assequi autem eam non potest, nisi cum Deo ita iungatur, ut quodam modo fiat Deus. Coniunctionem hanc nullum glutinum potest prestare, nisi solus Dei amor. Quod si religio vera ad coniunctionem cum Deo debet tota spectare, ut homo per eam velut Deus quidam fiat, & beatitate diuina fruatur a quo sempiterno: fieri non potest aliter, quin religio vera uniuersa, qua recta qua oblique, ad Dei amorē pertineat: nec quenquam posse viam hanc religionis tradere, hoc est colendi numinis, & se illi applicandi & coniungendi, nisi is qui probe & hominē norit & Deum, & sciat quo nodo possint coniecti, qualis est solus Deus: nec quenquam posse aeterna illa bona polliceri homini, qui sit locuples satisfactor, nisi Deum. Idcirco Deum ipsum amore nostri adductum uenisse ad nos, ut esset tanti boni magister: & legem amoris tulit charitatem resonantem, charitatem spirantem, charitate accensam & inflammata. & quo uerius & meliore fide amaremus Deū, ostendit Christus se & patrem suum mitissimos ac lenissimos, non potentes, non ultores, ut in lege Moysi: non uult terreri nos, quia scit quanta animorum pestis sit odium Dei, ut in demonibus & damnatis. At uero quia tantum amorem nullus habet mortaliū, qui ad coniunctionem cum Deo sit satis, Christus miseratus hominum genus uenit, ut amorem il-

lum suppleret in ijs, qui in ipso uere considerent. Finis autem amoris huius tanti non est temporarium aliquod in uitæ huius celeritate præmium, sed summum in coelis, atque immortale. Hæc est pietatis nostræ summa.

DE RELIQVIS DOCTRINIS.

Reliquæ autem doctrinæ qualem faciunt Deū? Transeo illos qui nullū ponunt, ut quos Græci uocant ἀθεοῦ: tum & illos qui talem faciunt, ut præstitisset in totum tollere, uelut Epicuræos. Plinius post multas de dijs cauillationes, ad extremum ita concludit: Deus est, mortalem mortale iuuare. Miser Plini, qua tandem re potest mortalis mortali prodesse, ut meritò sit illi pro deo? potest dare ingenium, uirtutem, sanitatē, uires, ea denique quæ sunt potissimum expetenda? Quid aliud potest dare, quàm pecuniam, aut præficere provinciæ, quod tibi Vespasianus contulit? si id sensit uir doctissimus, quid sceleratius? si dixit, ut imperatoribus suis blandiretur, quid in homine (ut ferunt) graui, turpius & flagitiosius? Egregiam nimirum uitæ & gubernandi formam imperatoribus suis tradebat. si illos in hanc adducebat opinionem, esse ipsos deos, nec ullos habere alios supra se. Cicero tolerabilius, in Officijs: Quum uero iurato dicenda sit sententia, meminerit se Deum adhibere testem: id est, ut arbitror, mentem suam, quæ nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Quid erat ne

cesse reuerentiã iuris iurandi & totius pietatis trãs
 ferre illũ à Deo ad mētē uniuscuiusque, id est ad unũ
 quẽq; ? quasi uero magis seipsum sit homo reueritu-
 rus ne peccet, quã Deũ iudicẽ & ultorẽ. Alij sapiẽ-
 tiæ scrutatores Deũ fingũt plenũ hũanis affectibus,
 seuũ ultorẽ, sanguinariũ, horribilẽ: ex quo metu fa-
 cile in odiũ transitur. in quo genere sunt Iudæi. Alij
 septũ necessitate ineuitabili, ut Aristoteles. Recte,
 qui dixit, Aristotelis doctrinã facere impios, Plato-
 nis uero supersticiosos & demoniacos. Nos Deum
 omnipotentẽ esse dicimus, & ultro ac uoluntate sua
 talẽ largitorẽ bonorũ omnium. Sũt qui ab eo opes &
 fortuita expetãt, & expectent: uirtutẽ, bonã men-
 tẽ & alia in homine præstãtissima, nõ à Deo, sed à se-
 metipsis. ut qui dixit: Fortunã Iuppiter, uirtutem e-
 gomet mihi ipse parabo. Et Scipio Africanus, respõ-
 dẽs legato Antiochi regis, sententiã ponit & cõtume-
 liosam in deos, & homine in illis ritibus perquã
 religioso indignã. Romani, inquit, ex ijs quæ in deo-
 rum immortalium potestate erant, ea habemus quæ
 dii dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdẽ
 in omni fortuna gessimus, gerimusq;. Sed quid mirũ
 eos talia dicere, quũ Tullius (ut Augustinus inquit)
 philosophaster, posuerit in tertio libro de Natura
 deorum: Quis agit Ioui gratias quod sit bonus? hoc
 enim sibi debet. Quomodo de Deo suo poterant sen-
 tire abiectius, qui illum facerent uelut œconomum
 fortune,

fortune, distribuentem res uiles & despicabiles: maximas autem & præcipuas unumquemque sibi parere, ac debere, non illi principi domino rectori uniuersorum? O cæci, quid magis conueniebat illius beneficijs acceptum referre? Contrà enim fuisset satius dicere, fortuita illum negligere, magna & excelsa largiri. hoc certe fuisset Deo dignius. Sed ceddò, unde habes corpus? an non ab illo? unde animum, unde mentem? nonne ab illo? unde pronitatem ad bonum, unde facultatem? An non uidere ab eo habes, qui est oculos in te fabricatus? Eundem in modum usus uiri um animi illius est, à quo mentem accepisti. Sed quæ admodum uidere debes nature, non uidere autem quum libet, tibi ipsi: ita etiam uirtutem & sapientiam, & alia quæ per animi facultates assequeris, Deo debes, à quo sunt illæ facultates: non uti autem illis, aut præuè uti, tibi ipsi. quod nec isti ignorant. Nam qui dixit, Fortunam Iuppiter: idem ipse alio loco, uelut sui oblitus, dicit,

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.
 & idem Cicero: Eam illi mentem dederunt dii. quod frequens est apud Homerum, ut seruis dimidium mentis Iouem eripuisse. Sed Plato in Memnone expressus ait, uirtutem nec parari exercitatione, nec disciplina, sed Dei dono. Nos à Deo expectamus felicitatem æternam, rem & dante & accipiente dignam, alij ob corporis commodi Deum colunt, ut appare

at eos ea ipsa commoda chariora habere, quàm Deum: sicut propter opes & copias uitæ, principes affectantur & colunt.

CHRISTVS ATTVLIT LVCEM.

Hæc & multa alia absurdiora dicuntur ab impijs, & dicebantur longe plura ante aduentum Christi. Sed Christus, ut sol, non modo hemispherium suum compleuit luce, hoc est Ecclesiam suam, sed partem alterius, hoc est homines aliarum sectarum. Poeta enim post Christum pudefacti ineptijs & dementijs superiorum poetarum, ad altiores sensus conati sunt illorum nugas traducere. De Platonicis hæc dicit Aeneas quidam illorum affectator. Posteriore Platonici multum à mente & sententia Platonis discesserunt, & quæ uident absurde esse dicta à Platone, uelut de transitu animarum ex corporibus in corpora, uelut interpretationibus, & aliquid sacratius latere docent, nomina mouentes, sensus miscentes, ueteres autem nihil mutauerunt. sic ille. Veteres uocat, qui ante Christum fuerunt. Itaque dicunt iam & gentiles & Iudæi, quæ nūquam illorum maiores ne somniarant quidem: ut de animæ immortalitate, quod unus sit Deus princeps omnium, quod illi curæ sunt omnia, homines potissimum, quod is optime colitur puritate animi & sanctimonia, quod præmium pietatis sit uita sempiterna. Philosophorum ueterum quàm perplexa sunt omnia, & solis acutis atque

atque exercitatis hominibus congruentia, & præter hæc etiam obscura, dubia, incertæ nunc reconditissima mysteria scitu digna & necessaria melius nostræ mulierculæ intelligunt, quàm maximi olim philosophi. Quæ sapientia potest esse maior quàm ea, quæ sic tum res abditissimas exposuit, tum mentes reddidit ad maxima & sublimissima capienda perdociles? non longo tempore & cum maxima difficultate, sed facile, sed breuiter, sed confestim. Quid, quòd lex ipsa nature adhuc ignoraretur: propter corruptissimos mores, qui erant apud nationes omnes recepti: Christus eam ipsam legem repurgauit, spectandamq; præbuit omnibus. Ergo quam prius multum & diu quæsitam non inueniebamus, puram & sinceram nunc oblatam oculis agnoscunt omnes, atque amplectuntur: ingrati aduersus authorem tanti beneficij. Non docuit nos Christus singula per se, sed prolato in uniuersa splendore suo, omnia sumus contuiti. Sapientes ex seculo alij alia tradiderunt de cursu cœlorum & siderum, de causis in natura occultis & latentibus, de uiribus herbarum & lapidum, de morbis, de ædificijs, de emendo, uendendo, contra hendo, de arando & serendo, de futoria & textoria, deq; alijs quæ sunt encyclopædiæ. Magister cœlestis sapientiæ ad ea sola tradenda uenit, sine quibus extrema in miseria maximisq; malis uiueremus: quem admodum uidelicet ad æterna illa rediremus bona,

unde decideramus. hoc solum decebat illum exhibere. cætera humiliora, quæ ad uitæ huius decursum pertinerent, humani ingenij solertia reliquit.

DE IIS QVAE SVNT IN ANIMO.

Contulimus ea quæ à nostris, quæq; ab alienis sentiuntur dicunturq; de maiestate numinis, & sine bonorum. descendamus nunc ad singula hominis, ac uitæ. De mente Aristoteles dicit, pluris estimare nos si quid sumus in altissimis aut recõditis rebus affecuti, quàm in istis obuijs atque expositis. Quæ igitur contemplationes æquari possunt ijs quæ habentur de Deo, de rebus diuinis, maximis ac sempiternis? Tam alij alias artes ac scientias reiiciunt, ut Epicurus dialecticam & mathematicas. Agrieni prohibet disputari de suis placitis. nobis scientiæ omnes sunt aperta, omnes licet * propterea quòd quum uerum sciamus nos tenere, nullum aliud uerũ reformidamus. uerum enim uero non est contrariũ. Sunt ex impijs qui obijciant nobis, fuisse in religione nostra uiros complures ingenijs & doctrina præcellentes, per quos nostra omnia ualidis sint rationibus fundata & cõmunita. id uerò nos libèter agnoscimus atque amplexamur, fuisse permulta magna & præstantia ingenia tũ nature acumine, tum doctrinis exculta & prædita, quæ pietatem nostram sint uenerata. Ecquod argumentum efficacius, nostra esse ueriora? & in alijs sectis ac religionibus,

quo

quo quis uel ingenij acumine, uel beneficio peritiae longius cernit quàm alij, eo minus religioni suae tribuit: in nostra uerò, ut quisque est illius callentissimus, ita & Christianissimus. Et post fidem nostram auditam & propagatam, eruditio omnis & excellentia ingeniorum ad nostros homines demigrarunt. qui enim ex nostris fuerunt doctissimi, ijdem fuerunt totius humani generis, sua utique aetate. Iam uerò quid maius aut amplius dici potest pro nostra ueritate, quàm firmam omnem & ualidam rationem cum ea consentire? Post ingeniorum cultum affectus sequuntur, magnae humani animi & atroces tempestates: quas ideo Stoici conati sunt prorsum reuelleret, sed hi hominem ab homine tentabant separare. Nulla potest res affectiones tollere, nisi illa quae hominem extra humanam conditionem ponat, nempe dementia aliqua, uel stupor animi perpetuus. Ast alij quàm uarijs rationibus occurrebant hisce motibus, ne seuirent? quot adhibebant remedia morbo tam multiplici. tam multis locis tam uarie uexanti atque erupenti? sed dum singulis nituntur mederi, res facta est infinita, ac proinde desperata. Si quis autem inter affectus existat affectus potētissimus, is cohibet sub se reliquos omnes, ac continet. si is sit bonus, sub bona erunt gubernatiōe ceteri: si malus, sub mala. Qui ergo affectum hunc animo immiserit bonum, is nimirum certam expeditamque medicinam tot morbis semel attulerit.

lerit. Quæramus igitur qui sit affectus ualidissimus,
 quiq; maximas in animo uires obtineat, & regnum
 firmissimū. Cōstat inter scrutatores animi atq; inge-
 nij, omnium animantiū hunc esse amorem, qui alios
 ex se omnes parit, ad se trahit, in se continet, mode-
 ratur, regit. Quis autem amor, Dei amore fortior,
 aut firmior? aliarum enim rerum dilutus esse potest:
 quippe in unaquaq; est aliquid quod possit displice-
 re, & illius diluere charitatē. In Deo autem omnes
 amandi insunt causse, & quo plus noris, magis atq;
 ardentius amabis, nec ullus esse potest ex illo aman-
 di finis. Amore autē Dei quid sanctius, purius, recti-
 us, compositius? qui est ueritatis & sapientiæ & re-
 ctitudinis cultus ac dilectio? Pietas igitur Christia-
 na, quæ amorem hunc inserit humanis pectoribus,
 ea profectō affectibus medetur omnibus, eosq; in re-
 cto & legitimo officio continet. Cui erit ergo unice
 charus Deus, in eo erunt illi deliciæ omnes & bona
 constituta, omniaq; quæ expeti possunt: nec in ani-
 mū poterit subire aliquid quo sollicitetur aut pertur-
 betur, sed mira erit quies & tranquillitas, quæ uera
 est eductio. Nam illa quam ueteres philosophi no-
 minabant magis quàm præstabant, ex hoc solo amo-
 re, nec aliunde potest nasci, nec ulla est uirtus, nisi in
 amore hoc. Virtus enim coli non potest bona fide
 ab homine, quem respectus aliquis numinis non tan-
 git. Enimvero seipsum & conscientiam suam non re-
 uerebi

uereretur, qui deos & homines nō curat. Ideoq; inefficaces sunt philosophorū præceptiones de uirtute, quod nō firmis solidisq; fundamentis innitantur. Et hæc medicina animorum hoc studium sapientiæ, non ijs præceptionibus traditur, ad quas paucissimi possunt pertingere: sed ita explicate & commode, ita ad humani ingenij naturam uimq; apte & apposite, ut in promptu sit non uiris modò, sed pueris & mulierculis, largissime ex hoc haurire fonte uberri-
mo, & quantum uelint philosophari.

DE OPIBUS.

OPes sunt agri, uillæ, domus, serui, ædificia, metalla, uestes, gemmæ. hæc omnia Iudæi & Agareni mirifice consecrantur, & querunt: philosophi nationum spreuerunt, tanquam inutilia sectatori sapientiæ. Sed nec hi, nec illi, facti sui possent rationem causamq; probabilem reddere: quippe qui certum fixumq; scopum non habeant, in quem dirigāt cogitationes coniecturasq; animi sui. Quamū enim ad philosophos attinet, multi egregie sunt in studijs literarum uersati, probe opulenti & numosi, ut Aristoteles, Seneca, Cicero, Plinius. Multis uicissim obfuit inopia. Sed ut philosophis fortasse sint ista impedimento, non erunt certe hominibus politicis. Iudæi autem & Agareni ita uersantur in uitæ huius commodis, tanquam corpus solum habeant, non animā: adeò extrema est, uel nulla potius, eorū quæ ad mentem

tem pertinent cura. Nos autem pietas sancta edocuit, homini, quod esset corporatus, corporalia hæc esse à Deo condita & tributa, ut eis utatur: hominem autem in uita hac siue peregrinari, siue exulare, tendentem semper ad uitam alteram, hoc est ad patriam. Idcirco non aliter debere nos quæ sine huic uitæ utilia sumere, quàm quæ sunt uia, necessarium uidelicet usum. reliqua uel prætermittenda omnino, uel neglectim possidenda: ut in domum quidem admittas, non in animum. nec sic illis implicemur atque irretiamur, ut à recta nos uia & à cura reuersionis in patriam abducant. quemadmodum nos hortatur Paulus: Dereliquo fratres, tempus breue est, superest ut qui habent uxores, sine tanquam qui non habet: & qui plorant, tanquam qui non plorant: & qui utuntur mundo hoc, tanquam qui non utuntur. Quam laudatur illud quod Catoni seni adscribit M. Tullius? Ego, inquit, sic exeo è uita, tãquam è diuersorio. non addit tamen, quod erat maius, & ad sciendum conducibilius, quò tenderet. Quanto sapientius noster Paulus? Non habemus hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus. Nos ergo soli his rebus uitæ recte utimur, qui quorsum pertineant nouimus: quod ignorant profani. Iudæi & Agareni nobis obijciunt, quum hæc omnia propter hominem sint creata, quorsum attineat repudiari? Nos uero non repudiamus, sed recte utimur. sumimus ad necessitatem,

non admittimus in affectum. Imò addam aliud, quod illi magis admirentur: nos qui usum illarum rerum capimus, magis illis frui, & suauius, quàm qui anxie quærūt & complectuntur. torquentur enim illi, non fruuntur: & sollicitus semper animus & intentus uel in quæstum. uel in custodiam, non potest gustare quæ sit in utendo iucunditas. Nec nos possessiones nostras uel ad uanitatem conuertimus, uel ad superbiam, uel ad obscenas uoluptates: quod qui faciunt, rectum usum corrumpunt eorum quæ Deus est homini largitus. Sed nec in quantitate opulentia sita est illarum utilitas. usus enim naturales exigui sunt, facile naturæ satisfit, ut opinioni ægerrimè. Mea nihil refert, si quum ego pane uno indigeam, sumam ex panario ubi duo sint panes, an ubi sexcentis uno certe est opus.

DE PROSPERIS ET ADVERIS.

ET hæc quidem ad eas necessitates pertinent, quas imposuit natura. Sunt necessitates aliæ, quas ipsi confinximus, genus, dignitas, honor, potentia, gloria: quæ alij simul admirantur uehementius, simul expetunt auidius, quàm necessaria naturæ. Aduersus hæc multa dixerunt sapientes nationum, & conati sunt aures suorū ad uoces has populi tanquã ad cantus Sirenarum obturare, sicut Vlysses fecit, Sed quorsum hæc deuitantur omnia, si nihil est præter hanc uitam? Dicunt, ut hic uiuas quietius. Quid si cum

si cum his uiuam quietè? doce tu me in tranquillitate animi uiuere, reliqua erūt facilia, siue caream, siue possideam. Dolor corporis grauius omnes percellit ac commouet. hunc quàm frigide adorsi sint philosophi lenire, dici non potest. Tertius est Tusculanarum quæstionum Ciceronis, in quo ille ueterum remedia collegit ad sedandum dolorem, quod citius certe ex officinis medicorum perfecisset, quàm philosophorum. adfert enim ea quæ neminem possint iuuare. Ad curam nos honesti reuocat, non esse uiri gemere, aut afflicto se in dolore: quasi in cura honoris & decoris uersari possit animus, quum acerbis dolorum faces admouentur corpori. Ferre autem dolorem grauius aut patienter, non ex præceptis est aut monitis philosophiæ, sed ex corporis uiribus, uel diuturna assuefactione. Ita ut ugens cruciatus in corpore imbecillo ac tenero facile in desperationem ageret animum, nihil altius quàm hæc humana reputantem. ut minus mirandum sit, fuisse in gentibus tam multos, qui uitæ renunciarint ex dolorum impatientia, ut sibi manus uiolentas intulerint. Nos autem, quos Christus noster intentos semper esse in patriam, hoc est in Deum iubet, prospera uitæ omnia tanquam superflua nihili pendimus. quid potest accidere in hac peregrinatione uitæ, quod nobis uel attollat animos, uel deiciat, modo de reditu ad immortalitatem bona & firma sit spes in nostris pectoribus?

ribus? Prospera & aduersa illi habent, qui affectus in rebus æui huius defixerunt: nobis talia esse nequeunt, qui animos gerimus alibi fixos & constitutos, nempe in Deo, re firma, stabili, & sempiterna, & de qua malum nuncium audire non possumus, qui animos nostros conturbet, nisi nos ipsi ultro faciamus. In doloribus autem quod lenimentum, quanta consolatio, immitti eos à sinente Deo, patre nostro indulgentissimo, interdum quoque approbante & iubente, ad nostras utilitates ingentes, ut corpore & uita hac despecta, atque etiã inuisa, de altera cogitemus crebro, eamq; optare consuescamus. Plurimos terrent incerta futurorum: ita ut alij ad magos & chaldaeos cæterosq; diuinaculos confugiant, alij angoribus conficiantur suspensi noctes & dies, intentiq; in exitū suarū rerum, aut eorū quos habent charos. Nos uero magister & legislator noster iubet diligētes quidem & assiduos esse in rebus præsentibus, & nauare quam possimus operam: sed curam eorum quæ euentura sint, ad se unum remittere, nam in nobis uana esset, & superuacua: se unum uetura cognoscere, & posse qualia uelit præstare: nosq; peculiari sibi esse curæ, à quo sumus in hanc corporis animiq; præstantiam educti. Quod si tantæ sumus curæ parentibus, qui corpus hoc genuere: quanto illi oportet nos maiori esse, qui eam parentibus facultatē tribuit, & corpus ipsum formauit, & indidit ani-

mum, qui alit quotidie, qui sustinet, cuiusq; ope uitã propagamus? Dicat mihi iã aliquis, in qua tandẽ philosophia, in qua religionis specie tam excellẽtia sint ad uirtutem omnem præcepta exhibita, tam ualidæ consolationes in aduersis, tam præsentia morbis remedia, tam certa, efficacia, expedita ad summi boni consecutionem consilia.

DE MORTE.

Sed uitæ exitus grauissimè omnes perterrefacit: nec quicquam est homini horribilius, quàm è uita discedere. eaq; de causa innumera sunt à philosophis excogitata munimenta, quibus nos aduersus tantos terrores sepirent: sed omnia tamen, mea sententia, infirma & ruinosa. qua de re quoniam maximi est momenti, uolo paulo quàm in cæteris, diutius immorari. & diffusius locum hunc tractare. Nam si de alijs uitæ commodis aut incommodis longe profanos omnes recte præcipiendo superamus, in hac certe consolatione maximis eos interuallis à tergo relinquimus. Sic ergo illi disputant, & has adferunt consolationes. Primum ex hac uita, quòd morbos & cruciatus uel iã urgentes, uel certe impendentes per mortẽ effugimus, tum senectutẽ, quæ & ipsa non iniuria morbus nominatur, & in quam uelut in sentinam desluit quicquid potest in corpore incommodorum excogitari, affligi ualetudinem, debilitari sensus, tolli memoriam, hebetari iudicium, frangi uires,

uires, denique nō secus concuti hominem totū quā
 infirmam domum, si ingenti sit tormento icta. hinc
 morositatem nasci, & continuas querelas, odiumq;
 aliorum, & suimetipsius, ut omnibus sit & ipse sibi
 intolerabilis. An non, inquit, eripi tantæ immine-
 ti tempestati, & in portum subito transferri, ingen-
 tis beneficij loco reponendum est? Addūt humanos
 casus, qui in longam uitam incurrunt, egestatem, in-
 famiam, odium, luctus suorum, seruitutem, exilium,
 carcerem, metus. In ipsa quoque uita quamlibet iucū-
 da, docent quā multo sint plura amara quā dul-
 cia, ut momentaneæ sunt uoluptates, ac diurnæ e-
 gritudines corporis & animi. Iam querūt quid mo-
 riens metuat, an ea quæ ante mortē, an quæ post mor-
 tem. Ante mortem est uita, in morte leuis est uelut
 obdormitio: ut multi sint in uita maiores cruciatus,
 quā mors ipsa. Post mortem uero est æternitas. in
 qua si omnia cadant simul cum corpore, in foelices
 non sumus futuri, nec aliud erimus quā eramus an-
 tequam nasceremur, nec aliter illa sentiemus quā
 profundum aliquem sine insomnijs somnum. si ani-
 mus immortalis sumptus origine immortalis perseue-
 rat, magna nos & expetēda manet foelicitas, ad quā
 celerrimo esset cursu properandum. Hæc illi, quæ di-
 latant, amplificant, exornant, repetunt, retractāt,
 infingunt: sed hæc tamen summa est omnium, quæ am-
 plis uoluminibus sunt à maximis ingenijs cum sum-

ma facundia tradita. Sed illi quòd procul à uero ab-
 essent lumine, coniecturas quæsierunt in tenebris,
 quæ nihil essent magis ualitura, quàm ut in affectu
 cuiusque animum incidissent: & tantum haberent
 ponderis, quantum quisque apud se habere patere-
 tur. Excutiamus, si placet, singula. Non esse refugi-
 endam mortem ais, quòd morbis & corporis dolo-
 ribus subducit. Quid dices ei qui bene ualeat, qui est
 iuuenis solido & firmo corpore? Is certe responde-
 bit tibi: Atqui sine me uiuere quàm diu hoc in me ro-
 bur manet, quoad hoc corpus, hic animus uiget: mor-
 bis ingressis cedam lubens è uita. Senectutem autem
 quum appetentem è proximo uidero, si tantum est
 quantum prædicas malum, lubens morte commuta-
 ro. Quanquam quid est quod senectutem tantopere
 extimescamus, quum in ea uidemus complures in-
 tegris & uegentibus fuisse corporibus? non proferã
 tibi magnos illos, Gorgiam, Isocratem, Sophoclem,
 Catonem: non ipsum eundem Socratem, qui apud
 Xenophontem libenter se de uita exire dixit, ut in-
 commodis senectutis subtraheretur: ibiq; ea percen-
 set multa sanè & horribilia, sed quorum senex ipse
 septuagesimum prætergressus annum nullum sense-
 rat adhuc. De uulgo in urbibus, in uicis, uillisq; o-
 stendam tibi octogenarios permultos tam integro
 corpore, quàm quum uicesimum agerët annum. An
 non celebre est apud uos illud Gorgiæ, credo, dictu?

à quo

à quo quum esset quæsitum, cur tam diu uellet uiuere: Nihil habeo, inquit, quod senectutem incussem. ne iubeas me propter senectutis incommoda senectutē morte commutare: doce potius sobriè ac temperanter uiuere, quo minus in illas senectutis molestias & uoragines incurram. nam intemperans iuuenta corpus tradit effœtum senectuti. Libellus est M. Tullij, qui Cato inscribitur, in quo senex ille apud adollescētes Scipionem & Lælium caussam senectutis defendit: tam refertus bonarum rerum, ut Græcis uisum sit illum in suam linguam uertere. itaque græce nūc habetur. Eum librum si quis legit, satis sibi uidetur aduersus mala senectutis armatus. Quid, quod natura eo singula artificio composuit, ne quid in contraria subito transiliret, nec ullam admisit repentinam rerum mutationem. non ignem aquæ admouit, sed medium interiecit aërem, ita descendentem ab igne ut sensim fiat aqua, ita ascendentem ad ignem ut sensim fiat ignis. Nec decembrem sequitur statim iunius, sed uer est medium: cuius prima pars hyemi est simillima, postrema æstati, media ex utroque est uelut commista & temperata. Sic in uita hac nostra non transitur à uirore illo inuentæ ad ariditatem senectutis, uno gradu: sed ita senescimus, ut sensuisse nos intelligamus, non sentiamus senescere. Itaque extrema pueritia assuefacit nos primæ adolescentiæ, hæc mediæ, mediæ ultimæ, tum hæc firmæ ætati: pau-

latim ad senectutem progredimur tanta similitudine uicinitatis, ut quæcumq; duo coniuncta non duo esse uideantur, sed unum. Quum ergo tam faciles sint, mollesq; gradus, priora semper sunt adminiculo sequentibus, ut illis assuefacti minus hæc dura sentiamus. Accidentia uero senectutis eleuauit copiose Cicero, & quas secum utilitates adferret exposuit. Itaque cum caussa illa perorata sit à tanto patrono, & qui dem ascripta Catonis personæ, ego liberatum me hoc onere existimare debeo senectutis defendendæ. Liber enim est in omnium manibus. Casus nobis humani ob oculos proponuntur. Quid facias illis qui procul à ciuitatum inuidia & fauore in agris & solitudine uiuunt, suo acquiescentes, eoq; minimo? quiq; ut Vergilius inquit,

Nec doluit miserans inopem, nec inuidit habenti.
Sed ut metu istorum accidentium mortem non reformidet is, quem uos adhortamini, oportet efficiatis, ut hæc illi grauia & propè intolerabilia uideantur. Ergo frustra consumpta est uobis tanta oratio, dum persuadere omni ingeniorum ui contēditis, hæc mala non esse, & recipienda à sapiente si eueniant, & non solum æquis perferenda esse animis, uerum etiã letis atque alacribus. quod si fecerit, & ita animo & corpore assueuerit, non plus iam hæc uestra posterior oratio perferat, quàm si conemini persuadere ne mortem expauescat, quod illa cum liberabit à
deambis

deambulatione uel sessione neque enim homini oratione uestra persuaso & permoto, alio erunt loco mala illa, quam sedere uel ambulare. inter media enim posuistis. Certe qui mala dixerunt, ferenda uoluerunt esse magno animo & libenti. nec ab ea sententia Epicuri ei discrepant, milites uoluptatis. Age uero, an non meministis totam hominum uitam spe fulciri, uelut fundamento quodam? ruitur am protinus, si spes detrahatur. Metuenda est egestas, at speranda etiam opes times infamiam spera decus. formidini exilij, carceris, orbitatis, seruitutis: oppone fiduciam dignitatis, in patria, uitae tuorum, libertatis. Quorum est dictum illud, an non à uobis profectus Senex diu uiuendo multa uidet quae non uult. At & multa quae uult. Hic audio exempla eorum quos longa aetas uertenti fortunae tradidit. Priamus commemoratur, Cyrus, Pompeius, Crassus. quasi uero non in utrunque sint infinita exempla eorum, & qui in senectate ex fortunatis facti sunt infelices, & qui rursus ex infimis abiectisq; ad fortunae culmē sunt euecti. Marius post exilium & paludes consul Romae fuit, & proscripser postquam proscripser. Sulla itidem proscripser proscripser. Augusti foelicissima fuit senectas, post tot in ipsum coniurationes. Tiberius à Rhodiensi exilio ad imperium uenit. Claudius aule ludibrium, princeps fuit orbis. Vespasianus post Neronis inimicitias, imò contemptum, im-

perauit. Sic uisum est res humanas temperare illi, qui
quum nihil sine maximo faciat consilio, nos tamen
Fortunã nominamus, quod consilia non assequimur.
Non ergo immeritò exclamat Tragicus ille,

Nemo confidat nimium secundis,

Nemo desperet meliora lapsis:

Miscet hæc illis, prohibetq; Clotho

Stare Fortunam, uersat omne Fatum.

Iam uerò qui est fortunatus, istis tuis ad mortem ex
hortationibus illud unum respõsum opponat: Quæ
nunc habeo bona uideo, sentio, fruor, & maiora spe
ro, certe puto hæc me conseruaturum: illa quæ tu o-
stendis mihi mala, in incerto. cur iubes me certa &
præsentiã deserere metu incertorum, & quæ fortas-
sis nunquam contingent? An non est ignauus miles,
qui prædam relinquat incerto metu hostium, quum
adhuc nullum uideat, nec speculator aduentare nun-
ciarit, sed tantum uulgarit rumor posse uenire? adde
etiam, si tibi hoc placet, solere? Ego ne ut metu incõ-
modi spem commodorũ abijciam? & metu ne sim in-
fœlix, ut certam & præsentem fœlicitatem uidens
prudensq; deponam, & moriar metu mortis? uideã
saltem hostes, satis tunc fugiam in tempore, quum
pugnare cœperimus, quum nullam prospiciam reli-
quam spem salutis. nã illa quæ tu mihi horrenda pro-
ponis mala, quorum euitandi gratia iubes me alacri
& fidenti animo mortem oppetere, si quo uel fortu

*næ beneficio, uel consilio, uel arte humana detur ef-
 fugere, ista ipsa uelut condimenta suauioremi mihi in
 posterum reddent fœlicitatem, ut cœli serenitas post
 nubila & tempestates tetras longe gratior est. Hæc
 si quis illis respondeat, quid poterunt ipsi adijcere,
 nisi hominem hunc esse uoluptarium, non satis for-
 tem, insipientem? Sed pergunt nos confirmare: quid
 times, quod ante mortem? Ego uero id non timeo,
 imò amplector & amo. Mortem ipsam timeo, &
 magis quod mortem sequitur, quomodo metum mi-
 hi hunc eximitis? Mortem uelut obdormitionem ef-
 se dicitis. Nescio, non credo, abominor. intolerabi-
 les uideo esse cruciatus, quum anima ab una aliqua
 corporis parte separatur: quanto acerbiores esse o-
 portet, quum tota à toto corpore diuellitur? Quòd
 si in sene fortassis leuis est dissolutio, quia naturalis:
 in iuvene uerò non potest non esse atrocissima, quem
 uos ipsi confitemini sic mori. quomodo poma uiridia
 adhuc & immatura, uel quadam ex arbore euellun-
 tur: quum matura, hoc est senes ipsi, decidant spon-
 te sua. Iam post mortem magno me iubetis esse ani-
 mo. hoc dilemmate: Aut senties aliquid, animusq; im-
 mortalis erit: aut penitus cum corpore extinguetur,
 ut simul sensus omnis intereat. Miror homines adeò
 ingeniosos & doctos, hoc esse dilemma magno con-
 sensu amplexatos. nihil ne est tertium, ut aliquãdiu
 post corpus maneat, & morti sit obnoxius? quod*

Stoicis uideo placere. ut si iungat se cœlo purus, sit immortalis: si impurus, & scelere maculatus, acrē hunc perrumpere non possit, det poenas, postea moriatur. hanc secundam mortem magis adhuc timeo, quàm priorem. Iam quid si nihil sentiam? non eris infœlix, non magis quàm antequam nascere. Hoc dicere homines sapientiæ professores? Antequam nascerer, nullū habebam uitæ sensum: nūc posteaquā sum natus, expertus sum non solum uitam, sed ea quibus uos ipsi affirmatis nihil esse maius aut præstabilius, sensus, mentem, rationem, iudicium, hanc mūdi uarietatem & pulchritudinem sum contempletus, hoc admirandum naturæ theatrum uidi, tetigi, mente & ratione multa sum consecutus, & consequor: istis me orbari tantis bonis, hoc uero ita mihi uidetur malum, ut nullam inueniam consolationem. Pueri, uel dementi, ijs denique qui uita solum corpore usurpant, & uoluptatibus dediti uiuūt, fortassis non molestū fuerit eodem esse loco post mortē, quō ante uitam fuerint. mihi uero, qui ratione, qui iudicio innixus uiuo, intolerabile. non quōd tū post mortem, uelim nolim, si nullus est sensus, alia futurus sim conditione: sed quōd nūc mihi reputanti nullum potest solatiū adhiberi, nisi saltē in uita manere quā diu licet, & bono isto tā simili diuinæ naturæ quā diutissime perfrui. An nescitis duriorē esse egestatem ei qui aliquando fuerit diues? nunc uitæ dulcedinem

nem experto, quam sapientes maiorem percipiunt quam stulti, miserrimum uidetur in illas incidere tenebras, in quibus bonis istis omnibus priuer, imò nihil futurus sim repente ex tanto & tam admirabili. cogito quid tandem illud futurum sit, quò nihil senti am. Chaos uidetur mihi esse horribile: non assequor, terretur animus, uel solam cogitationem refugit ac reformidat, nec pati potest. quanto magis aditum? At somni species est suauissimi sine insomnijs, à quo nemo uellet libens excitari. Quis id dicit? Socrates. Mior, ubi in foro, ad iudices. Credo. quanto aliter in carcere ad discipulos, homines sapientie studiosos, quam ad profanam & uoluptariam plebem? Quis enim sapienti laudaret longum somnum, & quidem sine uisis ullis atque insomnijs, qui sciat & persuasissimum habeat, uitam uigiliam esse, & quo diutius uigilet, hoc se magis uiuere? somnum abhorrere, uelut morti simillimum. ut in uita homines sint sapientes, Deo proximi: in somno nihil distet ab stirpe, aut saxo. Negat Cicero esse ullum qui Endymionis uitam uelit uiuere, uidelicet quò actionem tanquam rem iucundissimam amplexamur, perpetuam illam & eternam quietem non secus ac maximum quoddam malum refugimus. An Socrates ipse quatuor dies sic uoluisset dormire suauiter sine insomnijs: qui etiam eo in ipso foro uitam se ea lege accepturum negat, si sibi quiescendum sit, nec instituendum ciuitatem?

tem? Verum quid si sentiam, & immortalis sit mens, maxima proposita gaudia, non uides te ad aeternam quandam beatitudinem migrare. Nulla est in hoc dubitatio? an non sunt ijs qui pessime uixerunt, supplicia? Non dissimularunt esse, sed ita tradiderunt, ut hæc fabulosa sint eorum sapiētibus uisa. Ixion, & Sisyphus, & Theseus, & Phlegias pœtis sunt relicta, à philosophis reiecta & irrita: nec inuenerunt fidem, quæ Plato & alij quidam philosophi de præmijs uirtutis, de pœnis scelerum balbutierunt. Ipsi enim ijdem non satis suis ipsorum uerbis & doctrinæ assentiebantur. Cur Cicero inter tot consolationes nunquam illa sua utitur sententia, è sexto de Republica: Omnibus qui patriam conseruauerint, adiut uerint, auxerint, certum esse & definitum in coelis locum, ubi beati sempiterno æuo fruuntur? quia uide licet, ut alia permulta, dixerat ore, non pectore. De clamatum est à magnis oratoribus ætate Senecæ, an Cicero roget ab Antonio uitã. omnes sunt in hoc toti, ne faciat: & proponit ei ob oculos gloriã. Quid homini, qui duos libros de Gloria scripsit, seu potius contra gloriam, cū gloria? Cur nullus eorū ex suis Ciceronis uerbis Ciceronem ad uitæ contemptū, & alteram uitam expetendam erigit & confirmat, omnibus qui patriam conseruarint, adiuerint, auxerint? Quocirca relicta est cōsolatio philosophorū de morte, latroni grata, bono uiro suspecta. Quid enim

nim magis gaudeat homo nefarius, quàm per mortē
 uel adimi sensum sceleratæ uitæ, uel facinoribus suis
 paratam foelicitatem sempiternam? bonus uero uir
 quū dubiè uidet proponi dilemma & sub conditio-
 ne, nō tam de propositis præmijs letatur, quàm de
 suspiciōe interitus animi sui sollicitus est, ac moestus.
 Ergo istorum sapientum consolatio aptior est homi-
 ni sceleroso, ad cum in facinorosa uita confirmandū,
 quàm probo uiro ad solatium exitus de uita. Quid
 enim aliud latroni & parricidæ dicas, quàm si cum
 nutantem uideris, parantem ad meliorem se frugem
 recipere metu supplicij: Quid tu homo ignauissime
 supplicium times? quod te uel liberabit à maximis
 malis, si totus moreris: uel ad incredibilia bona trās-
 feret, si tui melior pars remanserit. Quemadmodum
 ferunt Dionysium Syracusanum, quum uideret bo-
 uem à coquo suo maectari, & tā celeriter extingui,
 dixisse: Propter rem adeò breuem ut est mors, depo-
 nemus tam pulchrum imperium & regnum? Nulla
 est ergo uera & certa bonis consolatio, nisi quæ su-
 mitur ex spe alterius uitæ: quòd Deus mundi præses
 & iudex omnium afficiet præmijs immortalibus uir-
 tutem, supplicijs autem uicium. Itaq; illa Pauli ad
 Thessalonicenses est uera & sapientissima consola-
 tio: Fratres, nolumus uos ignorare de dormientibus.
 si enim credimus, quod Iesus mortuus est & resur-
 rexit, ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum ad-
 ducet

ducet cum eo. Hæc una tam breuis, tam simpliciter
 proposita, omnia omnium philosophorum tam acie
 te excogitata & inuenta superat. Quum autem ad
 mortem uentum est, quantū solatiū, quæ tranquilla-
 tio animi, quum recordamur Christum pro nobis de-
 pendisse, illum esse interpretē & deprecatores no-
 strum apud patrem efficacissimum, illius fultos uera
 fiducia ad æternitatem & patriam nostram nos re-
 uerti? Quid adferent uniuersæ philosophorum scho-
 læ, non dico huic simile, sed quod ulla sit ex parte cō-
 parandum? Ergo quòd scimus pijs hominibus sempi-
 ternæ beatitudinis locum esse in coelis paratum, nō
 quidem uitam odimus, aut reijcimus, sed non auide
 amplectimur ac retinemus, desiderantes coniuncti-
 onem cum Deo. Hec dæmum est una maxima con-
 solatio in egestate, in exilio, in carcere, in morbo, in
 cruciatibus, in grauescente per senium corpore.

DE REPUBLICA.

O Per æ precium est expendere, quàm de rebus
 nostris homines impij non modo & ratione,
 sed stomacho pronunciant. Nam quum eos mores
 lex nostra in animos hominū inuehat, quos descrip-
 simus, ipsi tamen ineptos aiunt esse nos ad rempu-
 blicam, hoc est ad cœtus & congregationes celebrā-
 das & colendas. Alij grande in nos maledictum ren-
 tur se iacere, quòd idoneos esse negent bellis gerēdis:
 quia nostra lex nihil iubeat accuratius quàm amorē

&

& patientiam, prohibeat odia atq; ultiones. perinde ac si dicant, nos parū esse ad exercenda latrocinia accommodos. quid enim aliud est bellū, si res examinetur subtilius? Sed questionem hanc in presentia omitto, quòd non est instituti huius. loquar de ciuitatibus, hoc est, de hominū consociatione. Cuius originem progressus exitusq; si quis animaduertat, nihil aptius uidebit illi posse excogitari, quàm legem nostram, & homines nostra lege edoctos instructosq;. Non congregantur homines propter uitæ necessitates, ut est à philosophis animaduersum præclare, sed quòd homo est à Deo conditus animal societati aptissimum. idq; duabus potissimum rebus declaratur, beneuolentia & sermone. Deinde congregati iam, & domicilijs collatis, quoniam affectus in animo tumultuantur, prauæq; cupiditates corda exagitant, necessaria fuit iustitia, quæ omnibus in comune cōsuleret, motus illos animorū temere concitatos cohiberet, & parère cogeret rectæ rationi. Iustitia autem & legibus est explicata, & prudenti alicui ac bono uiro commendata est, ut illam adhibitis publicis uiribus ac potestate tueretur. Atq; ut maximum ciuitatis bonū est pax & concordia, ita maximum est malum dissensio, & odia publica & priuata. unde nascuntur simultates, inimicitia, lites, iurgia, & illatio manuum ad pugnam, & cedes. Odia autem nascuntur uel ex superbia & inuidentia, uel

ex praua rerum cupiditate. Quero iam, qui nam erunt ad uicia hæc procliuiiores? ij ne qui solutos habent affectus ab imperio recte rationis, extimulatos autem immodico amore suimet ipsorum, & infinita cupiditate rerum omnium: an ij qui ex lege sua peregrinos se esse in uita meminerunt: & reputant, cupiditatesque habent uel omnino nullas, uel perexiguas, intenti semper & incumbentes in reditum ad patriam? Quid uero ij qui reliquis omnibus hominibus conglutinati sunt beneuolentia? Christus in amore Dei & hominum dicit legem suam uniuersam esse sitam, iubet nos Deum plus amare quam nosmetipsos, homines uero ut nos ipsos, nec solum amicos redamare, sed diligere etiam & bene cupere inimicis, quique in nos infestissimo sunt animo, & opera exhibet quod ad possunt malefica. Hoc est præceptum cui maxime repugnat caro & reluctatur, sequitur uelut indignissimis deuinciri compedibus clamat: Ego ne illum, qui me infestat, urget, lædit, placide ut aspiciam, & non referam gratiam quando possim, aut saltem pessime cupienti non male uelim? adeo ut quidam contra naturam omnem esse præceptum illud causificentur. Sed certe naturalissimum est, reductum à Christo Domino, & reparatum cum natura ipsa. Quid enim est in quod fertur nostra mens, & quo fit præstantior atque excellentior? an non lux & cognitio? quid quo uoluntas, an non amor? nam odium carnis inimica est illius, &

lius, & tyrannus. Tam ad naturam est uoluntatis amor, & odium contra naturam, quam intelligentiæ nostræ cognitio & ueritas, tenebræ autē & falsitas contra naturam. Videtur ergo tibi naturæ esse consentiens ac conforme, uelle me in ignorantiam et caliginem incidere, quòd aliquis alius incidit? an in perfectionem mentis meæ in sua ignoratione tollet aut excusabit aliena ignorantia? uicium alterius nõ diluit meum, nec purgat: qui odit in uicio, in morbo est uoluntatis. An nõ contra naturam est uelle egrotare, quòd inimicus meus egrotat? & quoniã is qui mihi male uult, abijcit perfectionem suæ mentis, tanquam ita mihi satisfiat, abijcere me etiam meam? Furor est hic potius, quam ultio: uel uoluntas praua, infigere te tibi ipsi magnam plagam, quia id uoluit alius facere: & cupere te miserum esse, quia sit tuus inimicus. Ergo uocat nos Christus, seu reuocat uerius, ad integritatem naturæ nostræ, ad similitudinem patris sui & nostri Dei: quem & si oderunt dæmones, atq; hominum multi, ipse tamen nihil odit, omnia diligit, rebusq; omnibus quantum per ipsas licet beneficit. Charitate hac tam diffusa, tamq; late patienti stabilita inter homines, quæ leges erunt opus in coetu omni & communicatione uitæ? Recte Boëtius: Quis legem dat amantibus? maior lex amor est sibi. Matri nullæ sunt humanæ leges aduersus filium, quoniã natura indidit eius pectori talem amo-

ris legem, ut reliquæ omnes sint superuacaneæ. Cupiditatibus, inuidiæ, iracundiæ, superbiæ, rapacitati, ambitioni hominum iniecti sunt legum freni. ubi-
cūq; amor uiget, absunt hæc omnia: quo fit, ut leges
sint minime necessariae. Quis irascitur ei cui bene
uult ex animo? quis postulet ei antecellere, quis ulcif
ci se de illo, cuius bona & mala pro suis ducat? quis
ab eo rapere, quis iudicio repetere quod dicat suum
esse, quum omnia quæ possidet putet esse illius, nec
minus credat esse apud se quæ apud illū, quàm quæ
habet domi, & in arcis clausa: ut iam ea non uidea-
tur esse ciuitas, sed domus una, fratrum optime con-
sentientium. Optabat Plato, quo firmitus in ciuitate
constabiliretur concordia, ut duo illa uerba ex usi-
tate tollerentur penitus, Meum & tuum. hoc non
perficient unquam leges, aut humana solertia, amor
perficiet: quem indit animis non præcepta & uo-
ces philosophiæ inanes, quia fundamēto carent, nec
quid aut quamobrem sequamur ostendunt. sed præ-
ceptum Christi, quod & naturale id esse docet, &
propter Deum fieri iubet, maximumq; esse propo-
situm præmium demonstrat. Videlicet Epicur ei erūt
meliores societati, qui nec Deos reuerentur, ac ne ha-
bent quidē, & omnia ad uoluptatē & ad sua cōmo-
da referunt. Quo magis miror fuisse olim plurimos
qui id genus philosophiæ ac uitæ profiterentur cum
gloria, nec esse ab hominum cœtib. & communitati-
bus

bus eiectos. quæ enim iustitia potest esse in ijs, qui amicitias, pietates omnes, qui sanctum omne ac iustum ad utilitates & delectationes referrent, haud quidem suorum animorum, sed corporum? Qui ergo aptiores ad societatem & communicationem, quam qui nec nocebunt ijs quos oderunt, & proderunt ijs quos amabunt? est enim amor animo & frenum, ne uelit maleficere: & stimulus, ut adiuuet ac subueniat. Erunt quidem leges in hac repub. & uita, non quibus cohibeatur malicia, quæ nulla erit: sed quibus interdum gubernetur ignorantia. Hoc est uerè seculum aureum, non illud Saturno rege. existit enim hoc non ex abundantia & soluta rerum omnium licentia. ut olim fabulantur: sed ex animis puris, candidis, pulcherrima flamma incensis ad concordiam, pacem, hilaritatem gratificationem, & beneficentiam. Hæc, uel ridicula uidebuntur, uel difficilia plerisque mortalium, ut nunc sunt mores hominibus frigidissimis, quos nulla unquam sancti amoris scintilla calfecit. Non dubito quin multi sint admirati, cur in Christianis ciuitatibus non est inuenire concordiam istam, & mutuam beneuolentiam, aliasque eximias uirtutes, quas nos tantopere ex lege nostra prædicamus: ut uideatur nostra respublica esse similis Platonicæ, quæ tota sita est in legibus & præceptis, non in re & usu uitæ. Scio dubitatione hac multorum animos uehementer angi. Nos quidem non de his moribus atque

hisce hominibus loquimur, sed de illis moribus quos
 lex Christi in animos inuehit, & de ijs hominibus
 qui se legi præbent obsequentes, quales multi sunt in
 unaquaq; ciuitate, & si minus apparent in tāta ma-
 lorum turba & multitudine: quales etiam fuerunt
 in prima illa nascente Christianitate, quum in pecto-
 ribus piorum serueret adhuc sanguis Domini, de qui-
 bus est in Actibus apostolorum quòd credentiū erat
 cor unū. Gliscente autem ecclesia, & populatim re-
 cepta pietate, magna hominum fex est admissa, qui
 secum uicia gentilitatis in cœtus religiosos importa-
 runt, quæ non solum retinuerunt atq; exercuerunt
 ipsi, sed in alios quoq; quasi contagie transmiserūt.
 Et lex quæ animis datur, facilius uiolatur, quàm
 quæ sita est in certis cōstitutisq; actiōibus externis.
 Animos enim habemus magis contumaces, minusq;
 obsequentes imperio rationis, quàm actiones & o-
 peras: minoreq; negotio assuefacimus corpus ad
 quodcūq; est collibitū, quàm animū ferocem, turbu-
 lentum, plenum motibus temerarijs. ideoq; humanis
 legibus, quæ exteriores actus indicunt, citius diuti-
 usq; obtemperamus, quàm diuine, quæ regimen in-
 ducit in turbas illas affectuū. Accedit huc quòd mag-
 na & diligenti procuratione demonum efficitur, ut
 mores Christianorum sint & publice & priuatim
 prauis ac corruptissimis, impiorum autem integri, &
 laudabiles: ut si quis communitatem uitæ, totamq;
 consoci

consociationem multarum ciuitatum hominum pro-
 fanorum conferat cum nostris, sceleratissimi omnium
 mortalium, maximeque immanes atque inhumani prae
 illis censebimur. quod est annotare quum in coetibus
 & congregationibus olim gentilium, tum hac etiam
 etate inter Aegarenos, & insulas illas, continentemque
 huius Noui orbis. Sed demon, qui est hostis Dei &
 hominum, illud praecipue laborat, ut homines ab a-
 micitia & coniunctione Dei quam longissime amo-
 ueat. quumque nulla sit maior hominis & Dei dissiun-
 ctio, quam impietas, cuius caput est Deum uerum non
 agnoscere & colere: hunc potissimum errorem cu-
 pit demon hominum animis iniectum. idque si perse-
 cerit, non est de reliquis uicijs & sceleribus. admodum
 sollicitus. quoniam quidem hoc erroris iactio funda-
 mento, quicquid proborum morum uirtutumque su-
 perstruxeris, nihil prorsum ad immortalem beatitu-
 dinem confert. Itaque sinit eos bonis naturae uti, imò
 adiuuat saepe numero: quemadmodum est conerario im-
 pedit nos atque interturbat, ut profanorum moribus
 totaque uitae ratione cum nostra collata, ubi conspici-
 tur illos antecellere, & nostri offendantur, iniici-
 turque eorum animis scrupulus de lege nostra: & alie-
 ni nos despiciant atque abominentur, confirmenturque
 in sua superstitione atque impietate, nostram uero
 religionem tanquam uanam & inutilem respuant,
 quae professores sui non possit meliores efficere. Sed

profite mur nos quidem, quod non possum sine gra-
 ui dolore dicere, profiteremur Christi legem, nō præ-
 stamus. quæ lex in quibus animis obsequiū inuenit,
 efficit eos quales declarauimus. Nec solum sic se in-
 ter se ipsos gerunt homines uerè Christiani, in eadē
 ciuitate & consociatione, sed erga homines alios cu-
 iuscunq; gentis beneuolentiam exercent, & opera
 benefica. Olim uidebantur, homines ex patria con-
 trahere inimicitias naturales, ut Asianus cum Euro-
 pico, Græcus cum Barbaro, Iudæus cū gentili, inter
 quos non uidebatur posse interuenire reconciliatio:
 imò fas & pium erat inter illos odisse mutuò, nefas
 conuersari, conuiuere, colloqui. Christus lege sua di-
 stinctiones istas omnes suslulit, & septa quibus gen-
 tes separabantur diruit, hominem quemcunq; cui-
 cunq; alteri coniunxit & conglutinauit bona uolū-
 tate: docens fratres illos esse omnes inter se, qui filij
 essent eiusdem patris Dei. Inter Socratis oracula il-
 lud refertur, quòd interrogatus cuius esset, non Athe-
 niensem se esse responderit, sed mundanum: quod in-
 dignum duceret, hominem sapientē, mundi ciuem,
 moenibus ciuitatis unius includi: humanæ menti mū-
 dum ipsum esse patriam, per quem uagatur libere tã
 quam per suam ciuitatem, seu potius domum. homo
 Christianus mundanum se esse existimat, non con-
 temptu ciuitatis suæ tanquam exiguæ, sed amore pe-
 ctoris sui in cūctos se homines diffundēte. Ante Chri-
 stum

stum quàm molestæ disputationes de comparatione honesti ac utilis, quàm operosa deliberatio: propterea quòd nec honestum norant, nec quod uerò esset utile, quàm uarij ac incerti fines bonorum, qui humanas mentes distinebant ambiguas? Omnia expediuit atq; explicauit Christus. nouimus iam uerum finem, scimus quæ uia ad illum ducat, quid honestum sit, quid utile, quid damnosum: deliberationes aperte sunt, perspicuæ, facillimæ.

DE FVNDAMENTO FIDEI

Christianæ.

Hæc est fides nostra, certissima atq; indubitabilis, quia certissimū atq; infallibile habet fundamentum, nempe bonitatē, sapientiam, & potētiam Dei: tum nostrorū animorū excellentiam, quibus nihil est neq; uerius, nec humanis mētibus certius. Atqui uirtutibus illis Dei fides nostra innititur, & reputatione ad res nos esse factos nō caducas & uiles, sed diuinas & sempiternas. Nam si sapientia est in Deo, & bonitas, prospicit humanis rebus: si prospicit, est cultus illius aliquis in humanis animis, & religio: si religio, hæc nostra. nulla enim alia inueniri potest aptior & congruentior, quæ uiam & finem statuit religionis maxime, & religioni aptos, & homini cōducentes. Si enim Deus beatus est & bonus. uult nos participes esse suæ beatitudinis, & nos illius sumus idonei ac capaces. Si autem uult, dat

modum optimum, quem ipse nouit solus. Non est autem excogitare modum meliorem hoc, quem tot rationibus atque argumentis declarauimus. iste est igitur: et in diuersum res quoque idem efficit. Si hunc non uult, nec est alius hoc melior, et Deo dignior: nullum uult ergo, nec nos beatos. quo fit, ut uel nesciat modum, quod est insipientia: uel nolit nos beatos, quod non est bonitatis, nec amoris: uel non potest, quod est infirmitatis. quae omnia quam a diuina illa maiestate procul absint, necesse est profecto et scire illum, et uelle, et posse. unde nascitur, ut et fiant quoque, et fieri tam sit uerum, certum, indubitatum, quam illa quae prius dicebam, sapientiam, bonitatem, et potentiam esse in Deo, et praestantiam animi humani. Itaque complicata et commixta est fides nostra cum iis quae dubitari non possint ab homine, nisi exuerit humanitatem. iam ex uita ipsa Christiana potest sumi argumentum ad constituendam et stabiliendam fidem. est autem ea uita, purgatio animi ad capiendum atque amandum Deum. quo quum sit nihil sublimius, nec Deo propinquius, a falso uenire non potest: quippe falsum est a Deo alienissimum. nec Deus per fallaciam induceret in humanos animos tale et tam excellens uitae genus, nec fraudi ac mendacio faueret aduersos bonos, simplices, ipsique simillimos, et quatenus fieri potest proximos. Quo quis Christianior, hoc Deo similior, ac proinde melior ac diuinius. optimus ergo et

go & diuinus Christus, caput illius, author, exemplar. Hæc fides talis est, ut quemadmodum expedit generi humano Deū qui mundo præest esse optimū, sapientissimū, potentissimū, & optabile est esse talē, etiam si quis crederet non esse ita, & fidem nostrā utilissimum est humano generi esse ueram: atq; etiā si de illius ueritate aliquis ambigeret, optare tamen deberet ut esset uera. Alioqui enim miserrimū est humanū genus, quòd ad finem qui est se indignissimus sit conditum. O cæci & dementes, uult uobis Deus diuitias bonitatis & sapientiæ suæ ostendere ac cōmunicare, uos reijcitis. Sine Christo, uniuersa uanitas est omnis homo uiuēs, ut inquit Psaltes. per Christum, nec infans unius horæ cadit in terram, tanquā tener flos à Borea deiectus. is enim cui mens talis cōtigit, nihil ut à bruto differat, seruatur tamen per Christum. Quanta uera omniū consolatio, quæ quietatio animi, quum uentum est ad exitum uitæ? quum reputamus etatē in uicijs, in flagitijs, in sceleribus transactam, seruari tamen & fieri compotem felicitatis sempiternæ, per fiduciam in illum qui pro nobis omnibus dependit, & patri satisfacit. Hoc tantū munus reijciat aliquis, nisi insanus? hoc non amplectatur? saltem uoto hoc non optet esse uerissimū ac certissimum? Quòd si expedit omnibus, profecto factum est ab illo potentissimo & optimo, qui bonitate sua nobis omnibus bene cupit.

Prostrationes quæ factæ sunt de fide, qui iã credit,
 quum scrupulus subibit aliquis de ijs quæ sunt habẽ
 da pro certissimis, ne labore passim adhiberi ratio-
 nem, & quasi punctiõni quamulæcunq; malagma-
 ta apponere: quod esset quum infinitum, tum eti-
 am periculosissimum. propterea quòd hostis noster
 astutissimus est. & callidissimus, nec unquam quies-
 cit, quicq; non solum intentus est ac immunet semper
 suæ occasiõni, quũ nos illã damus, sed facit ipse sibi
 occasiones mille modis per singula tẽporis puncta.
 Huius ars est, eiusmodi dubitationes crebro excita-
 re, ut subinde cum eo in discrimen certaminis uenia-
 mus. sperat enim, ut si sepe prælietur, uincat aliquã
 do. Quocirca receptæ iam & confirmatæ sententiæ
 acquiescendum, & standum firmiter: proponenda
 ob oculos, quæ fas est unũquenq; sentire de Deo &
 homine, quod est fidei nostræ stabilissimũ fundamẽ-
 tum. cogitandum etiam, bona omnia esse à Deo. Et
 si alia ex illius bonitate ac munificentiã nobis con-
 tingũt, quanto hoc magis rectæ persuasiõnis, tantũ,
 tã excellẽs, tam homini necessariũ? Itaq; ad eũ cõsu-
 giendum est, & rogandũ. ut largiatur hoc donũ. &
 conseruet, & in tentatione (quod instar est prælij)
 ut adsit & tueatur, illustretq; mentes nostras luce
 illa sua, quæ nos fulcit & firmiores efficit, quàm ra-
 tiones humanæ qualescunq;. Nam non rarò accidit,
 ut qui rationibus de pietate assentitur, postea de illa
 rum

rum ipsarum ui & firmitate dubitet . à Deo est opē implorandum: quod fecerunt Apostoli, qui post cœlestis magistri doctrinā , & tam stupēda prodigia, petunt tamen, Domine adauge nobis fidem. Hęc aut scripta sunt nobis, ut fidē Christianā sciamus uerā esse, & uelimus à Deo petere, qui dat omnibus abūdāter, nec unquā exprobrat, ut Iacobus inquit.

Maximas attulimus rationes, quæ omnes perpendendæ sunt, & considerandæ. Nam quemadmodum Deus ex collatione multarū rerū ab eo conditarū facilius cognoscitur, uelut ex ordine toto uniuersi, ex decursu anni, & eiusmodi: ita ueritas Christianæ fidei, non ex uno aliquo est loco, sed ex ipsa tota eliciēda partibus inter se collatis: & Christi diuinitas ex ordine uitæ illius, & Ecclesiæ. Sed quantumuis perspicuas & ualidas rationes attulerimus, non deerūt à quibus fidem non impetrabimus, partim inueterata consuetudine audiēdi & credēdi contraria, partim stupore cordis, & mentis hebetudine: tum uicij in diuersum torquentibus. de quibus dicitur in psalmo: Vir insipiēs non cognoscet, & stultus nō intelliget hęc Dei opera admirabilia. Hi sunt, in quos par illa dominatur, quæ est nobis communis cū brutis: quos Paulus animales homines nūcupat, nec intelligere ea quæ sunt spiritus Dei, esse enim illis stultitiā. Mira dictu res, quū tot habeat ratio argumēta pro ueritate, ut obliuiscatur omnium una leuissīma coniecturu

iecturula tentationis. uidelicet inuisam habet rationem affectus: ideo nihil est tam paruum, quin sufficiat ad concitationem eius aduersus rationem. ut in bello civili quiuis constituitur dux, modo contra ad uersarios aliquid loquatur. Illudq; est in rebus pietatis miserrimū, & quod magna arte curat noster hostis, ut ijs qui si quid quacunq; de re loquantur, ridebunt omnes, de cœlis, de elementis, de moribus, de ciuitate, sine literis, sine ingenio & iudicio omnia inepta & stulta. si quid dicant aduersus pietatem, auscultant multi, & scrupulis se torquent. Alij magnā sapientiæ opinionem captant, nihil credendo. alij filij huius seculi. in rebus uitæ acuti, in religione nihil cernentes, quam alij eis tribuunt de ingenio existimationem in rebus uitæ, tribuunt in rebus pietatis. De nulla re audet pronunciare, nisi doctus, exercitatus, prudens: de pietate quilibet, qui nec habet exercitium, nec spiritum. Alij nollent audire: qui, sicuti est in libro Iob, dicunt Deo, Recede à nobis, scientiam uiarum tuarum nolumus. Sunt, quibus Deus huius mundi per præstigias suas & dolos fascinoit corda, & odio sanctæ religionis, quam rationem in alijs rebus erubescerent petere, efflagitant in mysteriorijs diuinis. Vtcunq; res se habeant, nos, quantum fuit facultatis nostræ, lucem protulimus. Si qui uel claudent oculos, uel non proferent, quo minus sit illis uui, nec nostra fuerit culpa, nec ipsius lucis:

*non tamen sine dolore nostro. Dominus IESVS,
qui cæcorum oculos aperuit, dignetur sanare oculos
omnium, atq; aperire, ut sanctam suam & salu-
berrimam intueantur lucem.*

LIBRI QVINTI ET VLTIMI
de ueritate fidei Christianæ,

FINIS.

ERRATA INTER EXCV-
dendum commissa, sic emendabis.

Pag. 9. uers. 16. enim 21. 9. beneficio 34. 20. im-
pellantur 61. 1. scientiam 67. 2. omnium 69. 2.
Melitense 73. 17. nec quiescit 126. antepenult.
quæsierim 135. penult. si nullus esset 140. ult. na-
turis 141. 5. coniunctione 147. 8. renunciandum
152. 22. iuris 159. 11. magnam 181. 2. quidem 197.
19. bella 246. 1. obtenebratur Ead. 18. cum in ea-
dem 255. 12. fortè, aboleuit 277. 11. euangelicæ
287. 11. summum Ead. 24. aut non satis & 26.
Homerus 303. 9. gratiam se atq; adoptionem 312.
23. Dei filium 314. 18. absens & 19. edendi 419.
17. cæcitatem 451. 24. recolito 461. penult. Fœli-
cis & Festi 468. 17. peculiarem 477. 24. pro-
phetabimus 516. 11. essentia 526. 9. sint 530. 6. qui-
dem 561. ult. in eo 581. 5. filijs 598. 5. loquendi re-
gum 641. 20. unus erit 675. ult. amplius 677.
23. iuuentæ 679. penult. Claudius post
700. penult. claudent

BASILEAE, EX OFFICI-
NA IOANNIS OPORINI, ANNO
Salutis M. D. XLIII. Non-
se Iunio.

